KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2004
2

A TARTALOMBÓL:

ETIKAI KÓDEX A MAGYAR KÖNYVTÁROSSÁG SZÁMÁRA (HÁTTÉRANYAG)

HOZZÁSZÓLÁSOK A HÁTTÉRANYAGHOZ

PÁLYÁZAT AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR FŐIGAZGATÓI ÁLLÁSÁRA

A CIGÁNYSÁG KULTURÁLIS BEILLESZKEDÉSE ÉS A KÖZKÖNYVTÁR

KISTELEPÜLÉSI ELLÁTÁSI FORMÁK (SZEMLE)

A TÁJÉKOZTATÓ ÉS OLVASÓSZOLGÁLATI KÖNYVTÁROSOK (RUSA) SZAKMAI KÖVETELMÉNYRENDSZERE

ÚJ FOLYAM

Könyvtári Intézet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FROM THE CONTENTS

- TOWARDS A CODE OF ETHICS FOR HUNGARIAN LIBRARIANS (BACKGROUND STUDY)
- COMMENTS ON THE BACKGROUND STUDY
- PROPOSAL FOR THE POSITION OF DIRECTOR OF THE NATIONAL SZÉCHÉNYI LIBRARY FOR THE PERIOD 2004-2008
- PUBLIC LIBRARIES AND CULTURAL INCLUSION OT THE ROMANI POPULATION
- LIBRARY OUTREACH SERVICES FOR RURAL AREAS (REVIEW)
- PROFESSIONAL COMPETENCIES FOR REFERENCE AND USER SERVICES LIBRARIAN (RUSA GUIDELINES)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2004/2

ÚJ FOLYAM 14. (50.) ÉVFOLYAM 2004. 2. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter ❀ FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin ❀ SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle), Feimer Ágnes és Novák István (Külföldi folyóirat-figyelő)

Tanácsadó testület: dr. Bényei Miklós, Bobokné dr. Belányi Beáta, Haraszti Pálné, dr. Katsányi Sándor, Moldován István, dr. Murányi Péter, dr. Pálvölgyi Mihály, Rácz Ágnes, Rády Ferenc, Sándori Zsuzsanna ❀ **Borítóterv:** Gerő Éva ❀ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ❀ **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, Budapest, Budavári Palota F. épület ❀ **Telefon:** 224-3795, 224-3796 ❀ **Telefax:** 224-3795 ❀ **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu, novak@oszk.hu ❀ **Megjelenik:** Negyedévenként. Ára: 750,-Ft+ÁFA és postaköltség. Éves előfizetési díj: 3000,-Ft+ÁFA és postaköltség. Számonként is megrendelhető. ❀ Külföldi előfizetési ára: 100 EUR. ❀ Terjeszti: Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető a szerkesztőség címén ❀ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. Készítette: AKAPRINT Nyomdaipari Kft. Budapest; Felelős vezető: Freier László.
HU ISSN 0023-3773 INDEX 26408 (Nyomtatott), HU ISSN 1586-5193 (On-line)

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

Bibliografia analityczna bibliotekoznawstwa i informacji naukowej
(a Przegląd Biblioteczny c. folyóirat melléklete)

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)

ISA (Information Science Abstracts)

Library Literature and Information Science (The Wilson Co.)

LISA (Library and Information Science Abstracts)

MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikkek) adatbázis

A folyóirat megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatja.

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ on-line változata a http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html címen érhető el.

A lapban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2004/2

TARTALOM

Abstracts 238

TANULMÁNYOK

PAPP István: Etikai kódex a magyar könyvtárosság számára. *Háttéranyag* 243
Az MKE Etikai Bizottság tagjainak hozzászólása a háttéranyaghoz
(*Biczák* Péter, *Blaskóné Majkó* Katalin, *Hock* Zsuzsanna, *Horváth* Sándor Domonkos, *Ottovay* László, *Redl* Károly, *Süttő* G. Ildikó, *Virágos* Márta) 279

MONOK István: Pályázat az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatói állásának elnyerésére 291

NAGY Attila – PÉTERFI Rita: A cigányság kulturális beilleszkedése és a közkönyvtár. *Problémavázlat* 307

GERŐ Gyula: Kísérlet a magyar könyvtárak névadási szokásainak felderítésére 341

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

In memoriam ...
BABICZKY Béla (1919–2004) (Hangodi Ágnes) 351
SÁNDORI Zsuzsanna (1957–2004) (Kovács Katalin) 354
FUTALA Tibor (1929–2004) (Fogarassy Miklós) 356

FUTALA Tibor: Szinopszis a FSZEK története c. monográfia 1979–2000 közötti részéhez 359

KITEKINTÉS

TÓTH Máté: Kistelepülési ellátási formák. *Szakirodalmi szemle* 365

A tájékoztató és olvasószolgálati könyvtárosok szakmai követelményrendszere. *Az Amerikai Könyvtárosegyesület tájékoztató és olvasószolgálati egyesületének (RUSA) irányelvei* (Ford.: Koltay Tibor) 403

DANCS Szabolcs: Könyvgyűjtemények Szlovákiában 413

KÖNYVSZEMLE

A könyvtárak és a hatalom. *Tanulmányok és dokumentumok.* (Szerk. Monok István, Kégli Ferenc) (Ism.: Hangodi Ágnes) 423

Falak nélküli könyvtárak
Libraries without walls 4. The delivery of library services to distant users. (Ed. Brophy, P.) (Ism.: Koltay Tibor) 434

Örökzöld téma: az együttműködés
Co-operation in action. Collaborative initiatives in the world of information. (Ed. Pilling, S., Kenna, S.) (Ism.: Koltay Tibor) 437

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány 439

Könyvtár- és tájékoztatásügy 443

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 452

Munkafolyamatok és szolgáltatások 458

Tájékoztatási rendszerek 480

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Vezetés, irányítás 484

Felhasználók és használat 488

Információ-előállítás, megjelenítés és terjesztés 495

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 497

Kapcsolódó területek 500

A számot szerkesztette: Kovács Katalin és Feimer Ágnes

E számunk szerzői és közreműködői:

BARTOS Éva (Könyvtári Intézet, Bp.), BLASKÓNÉ MAJKÓ Katalin (Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtára, Bp.), BICZAK Péter (Pest Megyei Könyvtár, Szentendre), DANCS Szabolcs (az MTA Könyvtára, Bp.), FUTALA Tibor (az (az OMK ny. igazgatója, Bp.), FOGARASSY Miklós (a Könyvtári intézet ny. főmunkatársa), GERŐ Gyula (a Könyvtáros és a Könyvtári Levelező/lap ny. főszerkesztője), HANGODI Ágnes (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), HOCK Zsuzsanna (Városmajori Gimnázium Könyvtára, Bp.), HORVÁTH Sándor Domonkos (Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár, Győr), KATSÁNYI Sándor (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ny. főosztályvezetője), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem, Jászberényi Főiskolai Kar, Informatikus-könyvtáros Tanszék, Jászberény), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtára ny. igazgató-helyettese, Bp.), MONOK István (OSZK), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtára, Bp.), NAGY Attila (Könyvtári Intézet, Bp.), OTTOVAY László (OSZK), PAPP István (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ny. főigazgató-helyettese), PÉTERFI Rita (Könyvtári Intézet, Bp.), SÜTTŐ G. Ildikó (Chinoin Rt. Könyvtár, Bp.), Sz. NAGY Lajos (Könyvtári Intézet, Bp.), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp.), VAJDA Henrik (Könyvtári Intézet, Bp.), VIRÁGOS Márta (Debreceni Egyetem, Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, Debrecen).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS

STUDIES

Towards a code of ethics

PAPP, István

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 2. pp. 243–278.

This background study was commissioned by the Association of Hungarian Librarians and the Hungarian Library Institute in order to assist the ethics working committee in creating the first Hungarian code of professional practice for librarians. The author provides an overview of the topic that will be further discussed by the committee and other professional bodies.

In the past, the Hungarian librarian community had to resolve professional ethical issues without the formal adoption of an ethical code. Librarians stood up for the unwritten rules of the profession against the official political values in several cases, e.g. in the debate around the educational / guiding role of librarians versus unhindered access by readers to open shelves, or in the protection of the personal rights of readers. Librarians had no other guidance in dealing with such issues than their own conviction. The issue of ethical code was first brought up at the annual conference of the Association of Hungarian Librarians in 1975, yet the discussions had no practical outcome. After the change of regime, in the beginning of the 1990s, the issue was raised again.

After presenting general issues of professional ethical guidelines, the author justifies the need for a code of ethics for librarianship. A code of professional practice, while stating the fundamental values of the profession, would facilitate everyday decision making, promote the use of libraries and enhance the role of libraries in the society. The code lays down the principles of professional commitment and responsibility to which librarians should aspire. The code of ethics means obligations, but at the

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

same time, it states certain rights and helps resolve work-related conflicts at libraries. In the present study, the author deals with the following issues: fundamental ethical values of librarianship, the relation between librarians and users, the collection development, the ethical criteria of reference and user services, the respect for intellectual property, the refusal of censorship, and the responsibilities of librarians towards their professional community.

In connection with creating the code of ethics, the following decisions need to be made: the scope of competence, the committee carrying out the work, the signatories as well as the supervisory body. Competence should be defined generally enough, allowing for supporting authorities to formulate specific missions for their libraries (e.g. libraries open to all users and libraries only serving their own supporting institutions.) The convergence of public collection institutions as well as the diversity of the profession may also loose the framework of the code. The code of ethics has to state the values of the profession and define the main objectives of the professional practice in a neutral and impartial way, in harmony with the national cultural policies. It should define the main tasks of librarians, but should not contain prohibitive clauses.

The structure of the code will comprise a section on the fundamental ethical principles, followed by a section applying these principles in professional practice. In order to make the document more user-friendly, the author suggests that it was published primarily in electronic form.

Proposal for the position of Director of the National Széchényi Library for the period 2004 - 2008

MONOK, István

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 2. pp. 291–306.

The text of the proposal is published by the applicant himself, currently the director of the National Széchényi Library. The proposal outlines the overall concept of the Library's services for the next five years, with a focus on the following areas: collection development, current cataloguing, national bibliographic services, readers' services, the national shared cataloguing system, storage and preservation, research activities, professional training activities, cultural relations, publishing policy, as well as core activities and special projects carried out in cooperation with national and international partners. Issues of management and representation are also dealt with. The concept of the coordination of national digitisation programmes in the library field is also presented. Some priority areas will see further expansion, e.g. the collection of interest of the National Library, the range of services for the national library system, as well as the Hungarian National Bibliography.

Public libraries and cultural inclusion of the Romani population

NAGY Attila, PÉTERFI Rita

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 2. pp. 307–340.

According to 2003 survey results, the number of Romani people living in Hungary is about 600.000. The vast majority of them are living in disadvantaged conditions, struggling with poverty as well as social and cultural exclusion.

National cultural policies, including the strategic objectives of the library system, have a special focus on the support of social groups at disadvantage. It was in this context that two researchers of the Hungarian Library Institute carried out a study in autumn 2003 in order to ascertain the initiatives going on at public libraries that specifically serve the Romani population. The limited financial resources only made it possible to study a few county libraries and share the good practices with others.

As a first step, letters were sent to the directors of the 19 county libraries and to the director of the Metropolitan Ervin Szabó Library in Budapest, asking them to provide information on any library programmes or services specifically targeting Romani users. No response was received from 11 libraries, however, reports on ongoing successful activities were sent by 3 libraries. The rest of the answers reported on various special projects that were launched but stopped afterwards, for one reason or another.

The article contains selected reports from the county libraries in Debrecen, Szekszárd, Nyíregyháza, Miskolc, Salgótarján, and from reports by branch libraries of the Metropolitan Ervin Szabó Library, as well as interviews held at various locations. The reports by libraries are followed by three case studies of local initiatives aiming at the cultural inclusion of Romani people: one of them in Ózd, one-time socialist industrial centre, another one in Nagykanizsa, and the third one in Uszka, a small village in Szatmár county.

Already this preparatory phase of the study revealed the complexity of the situation. The authors aimed to select and present the exemplary practices that can be adopted and further developed by others. The study re-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

confirms the fundamental role of nursery schools, primary schools, churches and cultural institutions – with a special emphasis on the library network – in helping overcome cultural and social disadvantages. All these types of institutions, with the support of the printed and electronic media, need to join their competences in order to reduce prejudice and to deal with the problems in their complexities. Spreading good practices is an important part of this work.

About the names of Hungarian public libraries

GERŐ, Gyula

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 2. pp. 341–349.

According to a study of Hungarian library directories published at different historical periods, library authorities in Hungary – perhaps as opposed to other countries – often choose to name libraries after famous people. The legal regulation in force leaves the responsibility of choosing the name with the supporting authorities, on the stipulation that the opinion of the local community are also taken into consideration. Comparing the directory of libraries of 1965 and the most recent directory called Library Minerva (1996), a rise of the number of libraries named after celebrities can be seen in the case of all library types (e.g. from 24 to 70 in the case of municipal libraries).

In the history of Hungarian libraries there have been approximately 175 libraries named after celebrities, representing 120-125 names (as a result of some overlap). The author provides statistics on the types of names, including classic writers, 20th century writers who have died recently, historical persons, scientists, printers, theologians, library founders, librarians and politicians. A few new names are also recommended for the consideration of libraries.

Commemoration

Several outstanding personalities of the Hungarian library field died in the past few months. This section pays tribute to the deceased colleagues.

Béla Babiczky (1919 – 2004), a prominent figure of the library sciences in Hungary, was a professor of the Faculty of Library Sciences of the Eötvös Loránd University. A significant part of his work was dedicated to creating the Hungarian version of the UDC system. His handbooks on theory and history of classification were used by generations of students. The commemoration is written by one of his students who later became his colleague, Ágnes Hangodi.

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 2. pp. 351–353.

Zsuzsa Sándori (1957 – 2004), an outstanding specialist of chemical information, was director of the library of the pharmaceutical company Richter Gedeon Ltd. She was also a visiting professor at the Faculty of Library Sciences of the Eötvös Loránd University. One of her areas of research was the international trends of library management. She was also a member of the Library Review's advisory board. (by Katalin Kovács)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 2. pp. 354–355.

Tibor Futala (1929 – 2004) worked at the National Széchényi Library, then at the Library Department of the Ministry of Culture before he became the director of the National Technical Library. He was the editor in chief of „Scientific and Technical Information", a Hungarian journal of library and information science. His vivid personality and his deep knowledge of the field were reflected in his numerous publications. He was a dominant figure of Hungarian librarianship over the past fifty years. (by Miklós Fogarassy).

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 2. pp. 356–357.

Synopsis of the chapter „1979 – 2000" of the monograph on "The History of the Metropolitan Ervin Szabó Library"

FUTALA, Tibor

In commemoration of the author, the Library Review publishes his last and unfinished piece of work.

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 2. pp. 359–363.

FROM ABROAD

Library outreach services for rural areas

TÓTH, Máté

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 2. pp. 365–402.

A review of studies from the international literature of the subject, both from professional journals and Internet sources (webpages). The range of services selected by the author include mobile libraries, container libraries, transportable libraries, books-by-mail services, deposit collections, branch libraries, cable TV services and various types of institutional cooperation. The review also

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

deals with operational and financial issues. Each chapter contains a detailed index of references.

Professional competences for reference and user services librarians - guiding principles of the Reference and User Services Association of the American Library Association (ALA).

Translated by Tibor Koltay

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 2. pp. 403–412.

Collections in Slovakia

DANCS Szabolcs

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 2. pp. 413–422.

The study deals with historical libraries in Slovakia, among others the Library of the Matica Slovenská in Martin, which can be considered as the first Slovak public library, and the library of the Institute of Slavic Studies in Bratislava. The study summarises the role of these libraries in the Slovak national movements in throughout the 19th century and till the establishment of the Czechoslovak Republic.

BOOK REVIEW

Libraries and power.

Ed. Ferenc Kégli and István Monok. Reviewed by Ágnes Hangodi

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 2. pp. 423–433.

Libraries without walls

Ed. Brophy, P., Fischer, S. Reviewed by Tibor Koltay

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 2. pp. 434–436.

Cooperation in action

Ed. Pilling S., Kenna S. Reviewed by Tibor Koltay

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 2. pp. 437–438.

FROM FOREIGN JOURNALS (ABSTRACTS)

Az IFLA 70. nyári konferenciájának vezető témája a könyvtár mint az oktatás és fejlődés eszköze lesz. A világtalálkozó színhelye Buenos Aires (Argentína), időpontja 2004. augusztus 22-27. (KIT hírlevél, 2004. 15. sz. április 14.)

~

„Romániai magyar társadalomtudományi bibliográfia a weben. - Meister Róbert mindent elolvasott helyettünk. 15 folyóiratból válogatta össze mindazt, ami a társadalomtudományi szövegek közül lényeges: az 1989-1999 közötti termés több mint 10 500 címre rúg. Az Erdélyi Magyar Adatbank újabb digitalizált fejezete Meister Róbert kolozsvári könyvtáros-bibliográfus munkája: A romániai magyar társadalomtudományi irodalom bibliográfiája 1989-1999 között. http://meister2.adatbank.transinex.ro"
(KIT hírlevél, 2004. 15. sz. április 14.)

~

Figyelmükbe ajánljuk Meister Róbert lapunkban megjelent tanulmányát ugyanerről a témáról (Könyvtári Figyelő 2003. 4. sz.) (A szerk.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Előszó az „Etikai kódex a magyar könyvtárosság számára" c. háttéranyaghoz

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának Könyvtári Főosztálya által összeállított *A könyvtári terület stratégiai célja 2003–2007 között* című dokumentum négy kiemelt célja között szerepel a *Könyvtáros pálya vonzóbbá tétele.* E kiemelt fontosságú, rendkívül összetett célkitűzés megvalósítására a Főosztály egy projektet indított, amelynek kidolgozásával munkacsoportot bízott meg. Az általam vezetett munkacsoport megkezdte működését, összeállította a megjelölt időszakra vonatkozó feladattervét (http://www.ki.oszk.hu/dok/bartosstrat.rtf). A stratégia e negyedik témaköre a humán erőforrás, az emberi tényező, a könyvtáros nézőpontjából tekinti át a helyzetet és a feladatokat. A projekt jövőképe szerint mind a könyvtáros felkészültsége és szakmai elhivatottsága, mind társadalmi megbecsülése alapján olyan értelmiségi pályakép kialakítása a célunk, amely megfelel a 21. század könyvtárhasználói igényeinek.

A munkabizottság négy kérdéscsoport vizsgálatát tűzte ki célul, közülük a könyvtáros tudásanyagának, műveltségtartalmának meghatározása kapcsán sort szeretne keríteni szakmai etikai kódex összeállítására a magyar könyvtárosság számára. A szakmai konszenzuson alapuló etikai kódexben „jog alatti szinten" rögzíteni kell a közszolgálatisággal járó felelősséget, az értékközvetítői szerepkör vállalásával járó magatartás követelményeit, a könyvtári információkezeléssel összefüggő valamennyi egyezményes jog betartásának és betartatásának követelményeit. A szakmai etikai kódex elkészítésére a munkabizottság a Magyar Könyvtárosok Egyesületével és a Könyvtári Intézettel közösen vállalkozik.

Első lépésként *Etikai kódex a magyar könyvtárosság számára* címmel *Papp István* háttéranyagot készített, amelyet a következő oldalakon adunk közre. A háttéranyagot először a könyvtáros szakmai szervezetek és az egyes könyvtártípusokat képviselő intézmények munkatársaiból álló szakértői testület vitatta meg. Tagjai: *Biczák Péter, Blaskóné Majkó Katalin, Hangodi Ágnes, Hock Zsuzsanna, Horváth Sándor Domonkos, Ottovay László, Papp István, Redl Károly, Süttő G. Ildikó, Virágos Márta.* Egyéni véleményüket a tanulmányhoz csatoltan közöljük. A jelenlegi és további szakértői vélemények figyelembe vételével egyre formálódó tanulmány a szakmai szervezetek fórumain is végighaladva, valamint a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* című folyóiratban indítandó vita tanulságaival gazdagodva nyeri el végső formáját.

Bartos Éva

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Etikai kódex a magyar könyvtárosság számára

Háttéranyag

PAPP István

I. Az etikai kódexhez vezető út

A könyvtárosság szakmává válik

Minden modern értelemben vett szakmának megvannak a maga kritériumai. A szakmát most az angol szó értelmében vesszük, azaz professziónak tekintjük. Ez a fogalom kétségtelenül tartalmazza az elkötelezettség, a megvallás, az odaadás, valamint a tudományos megalapozottság aspektusát is, magyarra – ha nem is tökéletesen – a hivatás szóval lehet fordítani. Szeretjük a könyvtárosságot szakmának tekinteni, s erre jó okunk is van, az alábbiak szerint:

- a társadalmi munkamegosztás keretében egyértelműen kialakult a könyvtári tevékenység önálló tárgya és a könyvtári szolgáltatás területe (ismeretszerzés és -terjesztés, tájékoztatás, szellemi rekreáció), a könyvtáros elkötelezte magát a társadalom szolgálatára, a könyvtárosság szolgáltatásorientált szakma;
- a társadalom törvénnyel szabályozza a könyvtári szolgálatot;
- a közjó megelőzi az egyéni érdeket a könyvtári szolgálatban egyfelől azzal, hogy az egyéneknek azonos esélyt nyújt a boldogulásra az egész közösség érdekében, másfelől azzal, hogy nem a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárosok egyéni érdeke, hanem a társadalom java vezérli a könyvtári szolgálatot;

- a könyvtárosságot jól azonosítható, rá jellemző ismeretanyag és készségkészlet jellemzi;
- a könyvtárosság rendszeres kutatásokkal fejleszti elméleti alapjait és szakmai jártasságát;
- a könyvtárosképzés helyet kapott a felsőoktatásban, tudományos fokozat ismeri el a könyvtári területeken végzett elméleti-tudományos teljesítményt;
- a könyvtárosok szakmai szervezet/ek/be tömörülve képviselik a könyvtári szolgálatot mint közjót;
- a könyvtárosság más szakmákkal azonos vagy legalább velük összevethető társadalmi elismertséget, besorolást, státust, béreket ért el.

Ezekhez a kritériumokhoz járul még a professziónak minősíthető szakmákra jellemző etikai értékrend, amelyet egy etikai kódex foglalhat össze. Tulajdonképpen ebben fejeződik ki az, amit hivatásnak nevezünk, ami a szakma gyakorlóinak java részét magához vonzotta, s vállaltatta velük a társadalom, az emberek szolgálatának e sajátos területét. Éppen az etikai dimenzió miatt vélhetjük úgy, hogy több mint foglalkozás, hivatás könyvtárosnak lenni. Ha egy szakma tudatosítja etikai elkötelezettségét és megfogalmazza normarendszerét, ezt általában a szakmává válás egyik kritériumának tekintjük.

A fentiekhez szorosan hozzátartozik, s a könyvtárosság megőrző-átörökítő-szervező jellegzetességéből következik a szakmai múlt megbecsülése, az elődök tisztelete, a szakma hagyományainak ápolása és a szakmai kontinuum fenntartása. A szakma története során kivívott értékeket, eszményeket, – melyek a társadalomban élő értékek és normák részei, – a torzulásoktól megszabadított, a változó, az új követelményekhez igazított formában kell megőrizni és követni, hogy beépüljenek a szakma egységes gondolati alapjába. Ez elvárható attól a pragmatista szakmától, amelynek gondjára az emberiség kulturális emlékezete, civilizatórikus örökségének egy, talán legnagyobb része van bízva a jelenben élők és az utódok javára, s amelyben lényegéből fakadó hajlam él a legmodernebb, jövőbe mutató technológia alkalmazása iránt küldetése teljesítése végett.

A könyvtáros szakma tehát, mint minden más professzió, elméleti és gyakorlati alapokra, meghatározott szakmai ismeretekre, készségekre, értékekre és értékrendre, és mindebből fakadó közös etikai alapelvekre és attitűdre épül. Ebből következően a szakma tagjai egyenlő státust élveznek; mint szakemberek között nincs alá- és fölérendeltségi viszony, a kiválóságot egyedül a teljesítmény és a minőség szerint lehet megítélni. Más kérdés a munkahelyi hierarchia, amelynek nem a könyvtárosi etikához van köze, hanem a munka- és szervezeti etikához. A modern könyvtárosságnak azonban lényegi jellemzője, hogy közösségben végzendő tevékenység; akár a több alkalmazottal működő könyvtárakra gondolunk, akár az egyszemélyes könyvtárra, de amely szorosan együttműködik az esetleg tőle földrajzilag igen távoli, ám a telekommunikáció révén igen közeli többi könyvtárral. A könyvtáros szakmai munkája mindenképpen munkaközösségben végzett tevékenység, aminek feltétlenül megvannak a maga etikai követelményei és következményei is. Így a kooperációs kötelezettség a különféle szolgáltatásokban és e szolgáltatások feltételeinek megteremtésében, a szolidaritás a szakma egészével és egyes csoportjaival, azonosulás a szakma társadalmilag akceptált feladataival és céljaival, hozzájárulás a szakma, mint olyan előrehaladásához, fejlődéséhez.

Idevágó kérdés, hogy elvárható-e a könyvtárostól, vegyen részt tagként valamely szakmai társadalmi szervezet munkájában. Van olyan ország, ahol ez nem merül fel kérdésként, mert a könyvtáros egyesületben való regisztráció előfeltétele a könyvtáros-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ként való alkalmazásnak, a könyvtáros státus elnyerésének. Nálunk a könyvtáros minősítést (az egyszerűség kedvéért nevezzük most és a későbbiekben könyvtárosnak azt a szakembert, akit a legkülönbözőbb nevekkel illet a szakirodalom, nevez a gyakorlat és minősít a diploma) az oktatási rendszerben lehet elnyerni, tehát nincs, ami kötelezően írná elő az egyesületi tagságot, viszont a kódex javasolhatja a csatlakozást. Az egyesületi kereteken kívül tevékenykedő könyvtárosoktól azonban elvárható lenne a kódex követésének egyéni vállalása.

Miért van szükség etikai kódexre?

Talán nem túlzás azt állítani, hogy a 2000 körüli évek jellemző vonása – többek között – az elbizonytalanodás, a hagyományos értékek megkérdőjelezése, új értékek megjelenése, az erkölcsi relativizmus. Ennek nyilván megvannak a pontosan kitapintható okai. Itt csak a könyvtáros szakma szempontjából is döntő jelentőségű, gyorsuló globalizálódásra, s vele párhuzamosan a nemzeti önazonosításra irányuló, mind erősebb törekvésekre, a technológiai fejlődésre, a különféle nézet-, politikai és gazdasági rendszerek összeütközésére, a világot megosztó szakadékokra (szegények és gazdagok, műveltek és műveletlenek, információval ellátottak és információtól megfosztottak stb.) utalunk. Ebben a képlékeny és változó világban növekvő jelentősége van az etikai mércének, amelyhez mérhető a jó és a rossz, a helyes és a helytelen cselekvés és magatartás.

Az etikai hozzáállás szükségességét csak fokozza, hogy napjainkban egyre könnyebbé válik a társadalmilag értékes információhoz hozzájutni (bár az információs hulladék komolyan akadályozza ezt most is, és föltételezhetően a jövőben is), a világban politikai instabilitás mutatkozik; különösen a terrorizmus hat ki károsan az információ kezelésére és áramlására: éppen a terrorizmus elleni védekezés következtében a magánszféra, s ennek információs szegmense egyre több támadásnak, sérelemnek van kitéve és minden védekezési erőfeszítés ellenére lassú erózió figyelhető meg ezen a területen. Nem hagyható figyelmen kívül az a negatív hatás, amelyet világszerte a politikai viszályok tesznek az információ szabad áramlására, az internet cenzúrázására, az információhoz való hozzáférés korlátozására; e tendenciákat a gazdasági és biztonsági megfontolások erősíthetik. Erősebb erkölcsi, politikai és gazdasági nyomás mutatkozik a fenntartó-munkáltató szervek részéről a könyvtár/könyvtáros szakmai etikájának befolyásolására. Ugyanakkor a használók egyes csoportjai egyre tudatosabbakká válnak és információs jogaikat néha nem éppen civilizált módon érvényesítik, sőt visszaélnek velük; a dolgot nehezíti, ha a használók műveltségi szintje alacsony. Mind gyakrabban alakulnak ki bonyolult helyzetek, s nem lehet várni egyszerű, még kevésbé sztereotipizált válaszokat komplikált kérdésekre, pedig a könyvtáros és a használó viszonya az a terület, ahol a legsúlyosabb következményekkel járhat az etikátlan könyvtárosi viselkedés, mivel a szakma alapértékeinek megkérdőjelezését jelenti. Ugyancsak pusztító következményekkel járhat a könyvtáros gondjára bízott állománnyal (információval) szemben fennálló etikai kötelezettség elhanyagolása; e felelősség akkor is érvényes, ha az adott művet éppen nem használják, hiszen a könyvtár egy rendszer részeként működik, s a könyvtáros a rendszer és használói előtt is felelős a rábízott értékekért.

Mindez az etikai kódex szükségességét húzza alá, bár óvatos realizmussal nem árt hozzáfűzni, hogy a kódex megléte önmagában csak kis mértékben akadályozza az etikátlan viselkedést. Haszna inkább a szakma erkölcsi tudatosságának növelésében, társadalmi elfogadottságának erősítésében áll.

Egy etikai kódex, vagyis egy norma-, szabály- vagy irányelv-gyűjtemény kidolgozásának szükségessé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ge mellett több érv is felhozható. (A nemzetközi szakmai közvélemény tudatában van az etikai kódex fontosságának, noha messze nem minden ország könyvtárossága rendelkezik ilyennel.)

- A kódex kifelé, a társadalom, a használói közösség felé tájékoztatást ad a szakma értékrendjéről, a tagjaitól elvárható viselkedésről, magatartásról, s egyben bizonyos garanciát ad az elvárható szolgáltatás minőségéről és terjedelméről.
- A szakmán belül növeli a tudatosságot, a közösséghez való tartozás érzését, iránymutatást ad a tagságnak, támogatást nyújt gyakorlati problémák megoldásához, erősíti az önreflexió, az önkritika szellemét, s némileg oldhatja az eszmények és a valóság szorításában élő könyvtárosokban meglévő feszültséget.
- A kódex segít meghozni a mindennapi döntéseket a jogszabályok, szabályzatok szabta tágabb vagy szűkebb keretek között, iránymutatást nyújt, ha bonyolultabb etikai ügyek merülnek fel.
- A kódex összefoglalja és prezentálja a szakma alapértékeit, s hozzájárul megvalósulásukhoz.
- A szakmához újonnan csatlakozókat megismerteti ezekkel az alapértékekkel.
- Ráirányítja a közvélemény és a hatóságok figyelmét a könyvtári szolgálat fontosságára és szükségességére. Erősíti a társadalom és a könyvtárak közötti kapcsolatot, s bátorítja az embereket a könyvtárak használatára.
- Biztosítékot nyújt a társadalomnak a szakma, illetve egyes könyvtárosok esetleges nem legális, sőt tiltott, erkölcstelen, inkompetens vagy felelőtlen gyakorlata ellen.
- A kódex célja tisztázni a szakmai kötelesség és felelősség mibenlétét, s eszköze annak, hogy a különféle használókat és változatos igényeiket a könyvtáros egységesen, mégis a körülményekhez alkalmazkodva, a még elfogadható viszonylagossággal kezelje.
- Ösztönzést adhat az etikai tudatosság fejlesztésére, ami nélkülözhetetlen vonása a szolgálatnak, s megerősítheti a viselkedési normákat, amelyek jelentős mértékben meghatározzák egy könyvtár atmoszféráját.
- A kódex gyakorlati haszna, hogy állandóan és alkalmanként emlékezteti a tagokat, különösen az új tagokat, hogy a könyvtáros szakmához tartozva kötelezettség megfelelni azoknak a normáknak és viselkedési szabályoknak, amelyeket a többi tag magától értetődőnek tart, és viselkedését azokhoz szabja.
- Az etikai kódex talán a betetőző lépése a „szakmásodás" folyamatának, s egy foglalkozás szakmává való minősítésének nélkülözhetetlen eleme.
- Az önszabályozás kitűnő eszköze: adott esetben elhárítja a külső, nem szakmai szervezetek beavatkozását a szakmai testületek által is megoldható problémákba, s növeli a szakma felelősségérzetét az értékrendjét sértő viselkedések kiküszöböléséért.
- Az etikai kódex azok számára, akikre vonatkozik vagy akik elfogadják, bizonyos értelemben megkülönböztetett helyzetet teremt. Ez természetesen kötelezettségekkel jár, de ugyanakkor jogok alapjául is szolgálhat. Azzal, hogy megfogalmazza a szakmai szempontból kiváló viselkedés kritériumait, csökkentheti a szolgálati, munkahelyi konfliktusok számát, segítséget nyújt kezelésükhöz.
- A társadalmi együttélés és viselkedés szabályainál szigorúbb, igényesebb normákat írhat elő a munkahelyen tanúsított magatartásra és a munkavégzés stílusára.
- A kódexhez többnyire válságos, súlyos helyzetben, érzékeny döntések meghozatalakor kell

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyúlni. Megnehezíti az állásfoglalást, ha a szakma csak íratlan, általánosan elfogadottnak feltételezett normákra támaszkodhat, amelyeket valójában nem vetettek alá nyilvános vitáknak, s nem szilárdultak meg a közvélekedésben és nem nyertek formális megerősítést.

Külföldi etikai kódexek

Általános megfigyelés szerint a könyvtárosság etikai szabályainak megfogalmazása iránti igény a II. világháború után jelentkezett – jóllehet voltak már előtte is idevágó erőfeszítések (ld. a különféle nyilatkozatokban, állásfoglalásokban megmutatkozó, etikai jellegű kitételeket, utalásokat), sőt az angol egyesület már 1877-ben etikai kódexet adott ki, a japán 1892-ben, a norvég 1910-ben és az amerikai 1938-ban. Majd az 1980-as években, s újabban napjainkban erősödtek meg az ilyen irányba ható törekvések. Növekvő érdeklődés mutatkozik meg az etikai kérdések könyvtári környezetben jelentkezése iránt, s egyre inkább előtérbe került az értékekre alapozott könyvtárosság. Jogos a kérdés, miért nem eddig? Talán mert magától értetődőnek vettük, hogy a könyvtárosokat bensőjükből vezérli a szakma ethosza, s a tradicionális értékrend az új és gyorsan változó körülmények között is biztos fogódzót nyújt. S valóban, az emberiség javára végzett munka boldog tudata, a célok nagyszerűsége és a szolgálatban megnyilvánuló alázatos odaadás megnyugtatóan hatott. Most azonban megrendülni látszik ez a magabiztosság az információ értékének és hatalmának felismerésével.

Tulajdonképpen a könyvtár és a könyvtáros szakma immanens vonásai határozták meg az idők folyamán a könyvtárosok viselkedését, s a csendesebben folyó intézményi életben nem is okoztak nagyobb hullámveréseket az elvétve felmerülő, etikai implikációkkal is járó esetek. Etikai útbaigazításra mindig zűrzavarosabb időkben, radikális társadalmi változások során mutatkozik szükség, amikor a szakma jól bevált normái, eljárási szabályai, szokásai, magatartási mintái kerülnek új megvilágításba, új használói csoportok jelennek meg a könyvtárakban, új olvasói igényekkel és viselkedéssel találja magát szemben a könyvtáros.

Az etikai kódex megfogalmazása mögött egyfelől a könyvtári szolgálat ethosza áll, amely a könyvtári szolgálathoz való jog, ezen belül és ezen túlmenően az alapvető emberi jogok érvényesülését kívánja megvédeni, illetve előmozdítani, másfelől a könyvtáros védekező ösztöne, amely részint a használók vagy a fenntartók (végső soron a társadalom) alaptalan, túlzott vagy az emberi jogokba ütköző elvárásai ellen akar bástyát építeni.

A könyvtárosi etika, mint minden etika, értékorientált, egy adott értékrendet közvetít, annak érvényesülését akarja biztosítani. Az értékrend – állandó elemei mellett – maga is változó, mint ahogy változnak a belőle fakadó szabályok is. A könyvtárosi etika értékei főként utilitáriusak, haszonelvűek, s nem abszolútak, feltétlenül érvényesítendők. A könyvtári etikában ilyen állandó értéknek tekinthető például az emberiség kulturális örökségének gondozása, s változónak a használói körrel kapcsolatos értékegyüttes, eltekintve magától a szolgálattól, mint állandó, önmagában is értéknek tartott tartalomtól. A könyvtárosi etika a jó és a rossz, a helyes és a helytelen cselekvés között akar különbséget tenni, és ezen a szálon kapcsolódik az emberi lét végső kérdéseihez is.

A legtöbb könyvtárosi etikai kódex az emberi jogokba veti horgonyát, ezekből eredezteti értékrendjét. Ha van jogi formába öntött hivatkozási alap, akkor kényelmesebb helyzetben találja magát a kódex megfogalmazója; ha nincs mindennél szilárdabb támasza, marad az emberiség évezredek során kialakult szellemi, filozófiai és morális tradíciója, a felvilágosodás eszmeköre és értékrendje, kiegészítve az újabb kori fejlődés civilizatórikus vívmányaival.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Így jó kiinduló alapot képez az ENSZ emberi jogokról szóló nyilatkozata, s ezen belül is a 19. paragrafus, továbbá az adott ország írott alkotmánya (manapság már a szalonképesség előfeltételének tekintjük, hogy többé-kevésbé az ENSZ nyilatkozatával összhangban rendelkezzék az emberi jogokról) és jó esetben könyvtári törvénye (egy korszerű könyvtári törvény ugyancsak az emberi jogokból, az emberiség és a nemzet kulturális értékeinek gyűjtéséből, megőrzéséből, terjesztéséből, a könyvtár társadalmi küldetéséből vezeti le rendelkezéseit). A hivatkozási alapot kiegészítik a könyvtáros szakma nemzetközi és nemzeti szervezeteinek formális könyvtárpolitikai nyilatkozatai és az évszázadokon keresztül kiérlelt szakmai nézeteket tükröző, kiegészítő, kifejtő és a könyvtári tevékenységre alkalmazott etikai állásfoglalásai.

A fenti dokumentumokban megnyilvánuló értékrendre és tendenciákra lesz célszerű és egyben kötelező a hazai etikai kódexet is építeni.

A hazai etikai kódex kezdeményei

A könyvtári szakirodalomban, de a könyvtári közbeszédben is régóta téma a könyvtáros ideálképe, személyisége, szerepe, kötelezettségei, jogai, viselkedése, magatartása, szemlélete, morálja. Nem kevés kutatás, felmérés is folyt e témában, ami minden bizonnyal hozzájárult a szakmai etika kialakulásához. Mégis sokszor befulladtak az etikai kódex kidolgozására irányuló törekvések. Úgy látszik, radikális változásokra kemény kihívásokra, kritikus időkre van szükség ahhoz, hogy az etikai kérdések fontossága elérje azt a határt, amelyen átlépve mindenképpen szükségessé válik az etikai nézeteket, álláspontokat írásba foglalni, és mind a szakmának, mind a társadalmi közegnek prezentálni.

A korábbi elvetélt vagy meg sem indított próbálkozások az etikai kódex megfogalmazására arra utalnak, hogy voltaképpen nem is volt helyénvaló a nyílt beszéd egy olyan korban és társadalmi rendszerben, amelyben több hasznot hajtott a pragmatikus hozzáállás, és célszerű volt a kérdések kiélezése helyett a kettős tudatból következően szóban kielégíteni a császárt, s a gyakorlatban az istennek szolgálni. Már amennyire lehetett: hosszú távon azonban ez az álságos álláspont nem jelenthetett megoldást, mint ahogy a történelmi fejlemények be is bizonyították. A túlélési stratégia csak bizonyos korlátok között működik.

A rendszerváltással új helyzet állt elő a könyvtárosi etika szempontjából is. Nem volt immár akadálya az általánosan érvényes értékek artikulálásának, érvényesítésének és követésének; most viszont újabb kihívásokkal, problémákkal találta magát szemben a szakma. Mindenekelőtt a számítógépes és a távközlési technika ijesztő (vagy örvendetes?) sebességű fejlődésével, a piacgazdálkodás szokatlan és gyakran antipatikus (amorális?) feltételeivel, a szakmai paradigmaváltással (könyvtárosból átalakulni információs szakemberré, s még mivé?), a haszonelvűséggel (a ráfordítás-haszon arány mint a tevékenység megítélésének döntő szempontja), a térítéses szolgáltatásokkal, a magánszféra megjelenésével a könyvtári szolgáltatások terén. Mindezek olyan fenyegetést jelentenek, amely igen élesen veti fel az etikai kódex szükségességének kérdését részben az elfogadott és megőrzendő értékek szempontjából, de részben az értékeknek a megváltozott feltételekhez való hozzáigazítása, esetleg új értékek bevezetése végett is.

Ha mégsem úgy ítélnénk meg a fentiekben felsorolt jelenségeket, hogy közvetlen veszélyt jelentenek a szakma értékrendjére (s ezzel létére), akkor is célszerű egy etikai kódex kidolgozása: bölcs ember a békésebb időkben készül fel a zivatarosabbakra. Ha jelenleg bizonyos kedvező feltételek miatt (új könyvtári törvény, távlatos jövőkép, társadalmi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hátszél stb.) nincs is egzisztenciális nyomás alatt sem a szolgálat, sem a szakma, nem ismerhető teljes mértékben, merre fordul a dolgok menete, s jobb előrelátóan felkészülni akár a legrosszabbra is legalább egy etikai állásfoglalás kidolgozásával.

Magyarországon könyvtárosetikai kérdések ezen a néven alig bukkantak fel. Magától értetődik azonban, amióta csak a könyvtáros, mint a kultúra és a tudomány szereplője megjelent a színtéren a 19. században (hadd tekintsünk el most a korábbi előzményektől), tennivalóiról, kötelezettségeiről, a vele szemben támasztott követelményekről ismételten szó esett. A „milyen legyen a jó könyvtáros?" kérdést nem lehetett megkerülni, s születtek is rá emlékedett, szépen és szellemesen megfogalmazott válaszok. Etikáról azonban tudomásom szerint nem esett szó. Még 1945 után sem. Ennek ellenére ezek a dolgozatok és vélemények hozzájárultak ahhoz, hogy pozitív közgondolkodás alakuljon ki az etikai kérdésekről, a könyvtárosi magatartásról a magyar könyvtárosságban. Ezért tekinthető az új megközelítés jelének, hogy ugyan a kor szabta határok között, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 1975. évi, Egerben tartott vándorgyűlése központi témájaként a könyvtáros etikát tűzte ki, s az elhangzott előadásokat évkönyvében meg is jelentette; további folyománya azonban nem mutatkozott a kezdeményezésnek. A másik próbálkozásra (etikai kérdéseket napirendre tűzni) a rendszerváltás utáni években került sor, amikor az MKE megalakította – azóta szunnyadó – etikai bizottságát, amely egy állásfoglalás (milyen feltételekkel bocsássák a könyvtárak a pártok rendelkezésére helyiségeiket az 1994-es választási kampány idején) mellett előmozdította, hogy a 3K fordításban közzétegye az American Library Association etikai jellegű állásfoglalásait (1992-ben és 1994-ben). Bár felmerült egy etikai kódex kidolgozásának az igénye, ez végül is elmaradt.

Ennek ellenére „álruhában" az etikai kérdések folyamatosan napirenden voltak, s nyugodtan állíthatjuk, hogy a szakmai közvélemény meglehetősen egységesen foglalt ezekben állást. Újra meg újra felmerültek olyan témák, mint a könyvtárosi pályakép, a könyvtárossal szemben támasztott követelményrendszer, a könyvtáros társadalmi funkciója, a könyvtárosi szemlélet, a könyvtáros felkészültsége és felkészítése szakmája gyakorlására, az olvasói igények vizsgálata és kielégítése, a gyűjteményépítés elvei, a feltárás szempontjai, a tájékoztatás határai stb. Elégedetten állapíthatjuk meg, hogy ezen a területen több vizsgálat, kutatás is folyt, amelyek hozzájárultak a szakma önmagáról való gondolkodásának és társadalmi környezete róla való vélekedésének megismeréséhez. Mindezek tárgyalása kapcsán óhatatlanul erkölcsi megfontolások is előtérbe kerültek, még ha olykor kimondatlanul/kimondhatatlanul is. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a könyvtáros szakma a rendszerváltás előtti évtizedekben egy sajátos kettős tudattal rendelkezett éppen abból következően, hogy egyfelől a politikai hatalom a tudatformálást, a rendszer feltétlen kiszolgálását várta el tőle, másfelől megindult a hazai könyvtárügy dinamikus fejlődése, modernizációja, európai szintre való felzárkózása minden ideológiai-politikai korlát és anyagi nehézség ellenére. Így a szépen megfogalmazott szakmai követelményeken (ld. például az országos könyvtáros konferenciák anyagait) mást értett a hivatalosság és mást a gyakorló könyvtárosok köre, amely közvetlen kapcsolatban állt a használókkal. A könyvtár nevelő funkciója, az olvasás irányítása csak részlegesen érvényesült, többnyire jámbor szándék maradt, ha a politikai propaganda eredményességével mérjük, s a gyűjtőköri szabályzatok előírásait sem követték ortodox módon a könyvtárosok, kihasználva a könyvkiadás javuló kínálatát, a külföldi beszerzés lehetőségének bővülését, és okosan a sorok között is elolvasva az Új Könyvek könyvajánlásait.

Súlyos könyvtárosetikai kérdésekről folyt a vita, ha kimondatlanul is, amikor könyvtáraink felszámolták az elkülönített, „kigyomlált" ún. olvasói kataló-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gust (szemben a teljes anyagot tartalmazó szolgálati katalógussal) vagy bevezették a szabadpolcos rendszert. Amellett, hogy minden magára valamit is adó megyei könyvtár járatta a Der Spiegelt, nem szabad elfelejteni, hogy a 70-es években a sümegi könyvtárosnak súlyos kellemetlenségei támadtak, mert előfizetett a Vigiliára. Nagy vívmányként értékelendő, hogy bár meglehetősen alacsony színvonalú és politikailag determinált ellátást nyújtva, de megjelent az ország valamennyi településén a könyvtári szolgálati pont az 50-es években, s még nagyobb vívmányként, talán éppen az 56-os forradalom egyik kimondatlan eredményeként az 50-es és 60-as évek fordulóján elterjedő szabadpolcos kiszolgálási rendszer. De nem szabad elfeledni, hogy nagykönyvtárainkban virultak a zárt gyűjtemények, s gyakran még az olvasói katalógusban szereplő művek (pl. az OSZK-ban Joyce Ulysses-ének) elolvasásáról is lebeszélték a könyvtár használóját. A diktatórikus könyvtárpolitika és a hivatalos értékrenddel sok vonatkozásban szemben álló szakmai etika sajátos együttélése volt jellemző a korra. Jó példa erre, hogy amikor a 80-as évek első felében az anyagi nehézségek miatt kényszerűen korlátozni kellett a külföldi folyóiratok előfizetését, szembekerült egymással a pártállami, centralizált „lerendelési" akció és a használói érdekeket képviselő könyvtári autonómia védelme.

A gyakorlatban felmerülő etikai problémákat a könyvtárosok a rendszerváltás előtt egyénileg, legjobb tudásuk és meggyőződésük szerint igyekeztek megoldani; azt kell mondanunk azonban, hogy a helyzet azóta sem rendeződött kielégítő mértékben. Etikai megfontolások sugallták az OSZK főigazgatójának intézkedéseit (pl. a Zárolt Kiadványok Tára vagy a „liftpénz" megszüntetése), vagy a FSZEK és az OPKM főigazgatójának álláspontját (a könyvtár valamennyi dokumentuma helyben ingyenesen, beiratkozási díj fizetése nélkül használható), de aligha mondhatjuk, hogy egy irányba húzó szakmai-etikai közgondolkodás alakult volna ki, s jutott volna egységes álláspontra valamennyi, etikai tartalmat is hordozó szakmai kérdésben. S melyik szakmai problémának nincs etikai tartalma is?! (A példáktól tekintsünk el.)

Biztató fejleményként könyveljük el, hogy a FSZEK-ben 2001-ben megindultak egy etikai kódex kidolgozásának munkálatai; a közzétett tervezetben korszerű szemlélet és elismerésre méltó álláspont nyilvánul meg.

Az etikai kódex illetékességi köre

Tisztázandó az a kérdés, hogy az etikai kódex intézményekre, szervezetekre, vagy pedig személyekre vonatkozzék. (Hatályról nem szívesen beszélnénk – ld. más összefüggésben a kódex vagy irányelv alternatíváját.) Kétségtelen, hogy megvan az intézményeknek is a maguk etikája, testületek és szervezetek működésében is érvényesülnek erkölcsi értékek, normák, s az is nyilvánvaló, hogy az intézményi és az egyéni etika egymással szoros korrelációban áll, mégis úgy véljük, hogy célszerűbb jelen esetben egy adott szakmához, a könyvtárosi és információs szakmához tartozó személyek (a továbbiakban: könyvtárosok) etikájáról szólni. Ugyanis míg az intézményi etikát a vonatkozó jogszabályok, szabályzatok többé-kevésbé meghatározzák, addig az egyén magatartási, viselkedési követelményeiről alig, vagy semennyire sem szólnak.

Ezzel nem azt mondjuk, hogy a két etikának nincs köze egymáshoz. Sőt, a személyes könyvtárosi etika jórészt az intézményi etikából vezethető le, s oda csatlakozik vissza, ám mégse lehet állítani, hogy a kettő ugyanaz. Az egyes könyvtáros személyében nem felelős az intézmény által megszabott, vagy az intézményre kívülről vagy a fenntartó által megszabott etikai követelményekért, de azért igen, hogy vállalja-e az ebből következő szabályokat (nem ütköznek-e személyes meggyőződésével), hogy e szabályok keretében a szakmai etika normái szerint

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jár-e el, s hogy tevékenyen hozzájárult-e könyvtára szabályainak az etikai normák szerint való kialakításához (pl. a fenntartó meggyőzésével).

A cél az, hogy a teljes könyvtárosságra kiterjedő etikai kódex jöjjön létre. Ebből következően nyilván csak a legáltalánosabb alapelveket és normákat tartalmazhatja. Tudomásul kell vennünk, hogy az egyes fenntartók sajátos küldetést szabhatnak könyvtáraiknak, és a könyvtárosi etikának e határok között kell érvényesülnie.

Ha az egyes könyvtártípusok, kisebb vagy nagyobb könyvtárak, egyes szakterületeket szolgáló (orvosi, jogi, szerkesztőségi stb.) szakkönyvtárak, egyes könyvtári munkaterületek munkatársai vagy szakemberei (pl. tájékoztató könyvtárosok, régi és ritka könyvek és kéziratok kezelői) úgy érzik, hogy az etikai kódex általános alapelvei és ezek részletes magyarázatai külön dokumentumban kívánnak kiegészítést az adott területre vonatkozóan, nincs akadálya annak, hogy akár a területen működő egyesület vagy szervezet, akár az általános etikai kódexet kibocsátó testület ezt megtegye. Ennek során lehetőség nyílik a könyvtárosi és a kiszolgált szakterület erkölcsi alapelveinek közös, interrelációs kifejtésére.

Súlyosabb problémát vet fel a nyilvános és a zárt könyvtárakban alkalmazott könyvtárosok viszonya az etikai kódexhez. Ugyanis a zárt könyvtárat működtető tulajdonos (szervezet, testület, magánszemély) olyan követelményeket szabhat, amelyek ütközhetnek a szakma etikájából következő irányelvekkel. Ugyanígy a másik oldalról nézve úgy merül fel a kérdés, milyen viszonyt alakítson ki a könyvtáros egy olyan zárt, esetleg magántulajdonú könyvtárral, amely nem hajlandó a közös etikai normák követésére, vagy az együttműködést egyoldalúan értelmezi. Lehet, hogy mindez pusztán elméleti spekuláció, a gyakorlatban nem valószínű, hogy sor kerül éles összeütközésekre, hiszen egy adott olvasói közösség igényeihez szabott a könyvtár küldetése és működése, s az ebből fakadó feltételeknek kell a szakmai etika követelményeivel összhangban a könyvtárosnak megfelelnie. Akárhogy is, a könyvtárosi etikai kódex nem lehet tekintettel a zárt könyvtárak gyakorlatára, mert a könyvtárosok számára írja elő a követendő normákat. A zárt könyvtárban működő könyvtárosnak elvei fenntartása és hangoztatása mellett kell megfelelnie alkalmazója elvárásainak.

A szakképzett könyvtárosok mellett másokra is kiterjedhet, pontosabban szólva mások is vállalhatják az etikai kódex előírásait tevékenységük morális megalapozásához. Így bár könyvtárosi etikáról beszélünk, ez gyakorlatilag kiterjedhet más szakmák vagy foglalkozások művelőire, s különösen a könyvtáron belül a legkülönbözőbb munkaköröket ellátó, akár szakképzettség nélküli személyekre is. Persze meggondolandó, hogy esetükben elegendő lenne tőlük az általános erkölcsi alapelvek, civilizált viselkedési formák, a jogszabályok és a könyvtár szabályzatai előírásainak követését elvárni. Ugyanakkor azonban még ez esetben is érzékelnünk kell azt az erőt, amely egy szilárd etikai alapokkal bíró szakma kódexéből valamennyi munkatársra kisugárzik, s mindannyiuk tevékenységét áthatja, illetve át kell hatnia.

Könyvtárosi etikáról beszélünk, de egyre-másra a fogalom határaiba ütközünk. Elképzelhető, hogy más szakmák, illetve művelőik is aláírják a kódexben rögzített alapelveket, akár mert bizonyos mértékig rájuk is vonatkoznak, akár mert egyetértenek velük. Szinte magától értetődik, hogy a használók maguk is, akiket a könyvtárosi tevékenység szolgál, a kódex szignálói lehetnek.

A könyvtárosi etika érvényességi körét azonban két másik fejlemény is fellazítja. Az egyik a szakma differenciálódása, amelynek eredményeképpen a korábban egységesen könyvtárosnak nevezett szakember újabb és újabb elnevezéseket kap, amelyeket nem lehet pusztán szinonimáknak tekinteni, mert az eredeti tevékenység tartalmi módosulására, bővítésére utalnak. Ennek ellenére célszerű a hagyományokra és a társadalmi elfogadottságra épít-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ve a könyvtáros etikai kódexéről szólni azzal a megjegyzéssel, hogy ezt a kifejezést a lehető legszélesebb értelmében használjuk, s feltétlenül és mindenképpen beleértjük a könyvtárakban dolgozó információs szakembereket is. (Persze a nem könyvtárban alkalmazottakat is – ha hagyják magukat.)

A másik, a közgyűjtemények konvergenciája. Egyre több politikai állásfoglalás foglalkozik együttesen a levéltári, múzeumi és könyvtári területtel, mint egymással ismét egyre szorosabban összefüggő rokonszakmákkal. Itt azonban szó sem lehet arról, hogy a könyvtárosi etikai kódex kiterjedjen e két másik közgyűjtemény munkatársaira, viszont lehetőség szerint figyelembe kell venni e két partner nemzetközi szervezetei (ICA, ICOM) által kibocsátott és hazai etikai kódexeit.

Az etikai kódex kibocsátása és elfogadása

Az etikai kódexnek a személyes magatartást és viselkedést befolyásolni kívánó funkciójából következően kibocsátója (s a kibocsátással felelősséget vállaló) olyan testület, szervezet lehet, amelynek tagsága túlnyomórészt és meghatározóan egyéni tagokból áll. Ilyenből több is működik hazánkban. Eldöntendő, melyik a célravezetőbb út: egyetlen egyesület vállalja magára az úttörő szerepét, s kibocsátja a maga etikai kódexét, amelyhez a többi szervezet utólag csatlakozik (aláírja, ha egyetért vele, és tagságára nézve elfogadja), vagy pedig kezdettől fogva közösen munkálkodnak a közös etikai kódex kidolgozásán.

Az utólagosan csatlakozók köréből semmiképpen sem lenne helyes kizárni a nem egyéni tagokból álló társszervezeteket, sőt a rokonszakmák szervezeteit sem. Ők ezzel azt dokumentálnák, hogy a maguk részéről helyeslik a könyvtárosok által önmagukra nézve megszabott normákat. Sőt, hangsúlyozni kell az etikai kódex nyitottságát, s törekedni kell a minél szélesebb körben való elfogadottságára. Odáig sem lenne szentségtörés elmenni, hogy a könyvtárosi-informatikusi szakmai kódexet aláírásukkal (elfogadásával) hitelesíthetnék a legkülönbözőbb társadalmi szervezetek, vagy ismert személyiségek.

Az etikai kódex kidolgozásában részt vevő vagy hozzá utólagosan csatlakozó szervezeteket, intézményeket, testületeket természetszerűleg semmi nem gátolná abban, hogy saját tagságukra nézve külön etikai kódexet is kibocsássanak, föltéve ha az ezekben foglaltak nem állnak ellentétben a könyvtárosi-informatikusi etikai kódex tartalmával. Ha mégis, korábbi csatlakozó aláírásuk érvényét veszti.

Kérdéses azonban, hogy azzal, ha egy testület kibocsátja az etikai kódexet, illetve aláírásával csatlakozik hozzá, egyben valamennyi tagja is magáévá teszi a benne foglaltakat. A szervezethez való csatlakozásból (belépésből) persze levezethető, hogy ezzel az aktussal egyben elfogadja a vezető testületek határozatait, illetve az eljárási rendnek megfelelő módon hozott többségi döntéseket (ha kifogása támad, azt szabályozott módon a szervezeten belül előterjesztheti és kérheti megtárgyalását, számára kedvező döntés meghozatalát; ha a döntéssel nem ért egyet, a kilépéssel fejezheti ki egyet nem értését), hatásosabbnak, nagyobb pr-értékűnek látszik azonban, ha az etikai kódexet valamennyi tag saját aláírásával is elfogadja. A körülményeket ismerve ennek lebonyolítása nem látszik megoldhatatlan vállalkozásnak; legalábbis érdemes elgondolkodni rajta.

Az egyéni aláírás – vagy legalábbis lehetőségének megteremtése – segít feloldani azt a dilemmát, hogy kire is vonatkozhat az etikai kódex: a könyvtárosi szakképzettséget szerzett személyekre, függetlenül attól, hogy könyvtárban dolgoznak-e vagy sem, a szakmai egyesületek tagjaira vagy azokra is, akik a tagságot ugyan nem óhajtják, de a kódexszel egyetértenek s aktívan vallani is kívánják, vala-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mennyi könyvtári dolgozóra vagy csak a könyvtárosi-informatikusi szakképzettséggel rendelkezőkre. Az etikai kódex aláírása (és okirat formájában átadása) megtörténhet a könyvtárosi diploma átvételekor, a könyvtári szolgálat megkezdésekor az első munkahelyen együtt a helyi etikai kódexszel, vagy olyan könyvtári rendezvények alkalmával, amelyek a könyvtár társadalmi kapcsolatait erősítik. S nem kérdéses, hogy az egyéni aláírás intézményének bevezetése módot ad arra, hogy a használók maguk is csatlakozhassanak az etikai kódexhez, ezzel magukra nézve is elismerve érvényét, de ugyanakkor könyvtárosaikat is rászorítva a kódex szellemében való tevékenykedésre.

Ha nem adunk lehetőséget – legalább opcióként – az egyéni aláírásra, az etikai kódex a kibocsátó, illetve az aláíró szervezetek szakmai hitvallását fejezi ki. A benne foglaltak megsértéséért legfeljebb a szervezet tagjait lehet felelősségre vonni (megintés? megrovás? elhatárolódás? kizárás?), s a szervezet/ek/ csak közleményben foglalhatnak állást, ha az etikai normákat tagsági körükön kívül sértik meg. Míg az egyéni aláírás bevezetésével (s tagságukra vonatkozóan) akár személyre szólóan is eljárhatnak. Persze kérdéses, milyen autoritással, felhatalmazással, szankcionálási hatáskörrel. A tapasztalat arra utal, hogy a legtöbb esetben elegendő a szavak hatalma és ereje; elég kimondani azt, hogy valami nem elfogadható, s miért nem az.

Az etikai kódex nem egy bizottság, még csak egy vezető testület ügye sem. Kidolgozása közös munka kell, hogy legyen, mint ahogy elfogadása is az egész közösségen múlik. Ezért célszerű és javasolt, hogy a munka során elkészülő tervezetek, kikristályosodó alapelvek a lehető legszélesebb szakmai körben (területi, könyvtártípusonkénti, intézményi, szakmai munkakörönkénti metszetekben) – s szükség szerint a társszakmákkal és szervezeteikkel konzultálva – legyenek megvitatva. Ez a folyamat hozzájárulhat az etikai kódex általános konszenzussal való elfogadásához, a szakmai köztudatba és az egyéni nézetrendszerekbe való beépüléséhez, a közös és a személyes értékrend megszilárdításához. Az etikai kódex hatásossága elfogadottságán múlik.

Az etikai kódex alkalmazása

Egy szakma etikai kódexének összeállítása és kibocsátása önmagában nem elegendő. Az etikai kódex értelme és funkciója a szakmai közgondolkodás és cselekvés befolyásolása, egy adott mércéhez való igazítása. Ezt nem utasításos, parancsolásos alapon kívánja elérni, hanem a szakmai köztudatnak és a szakmához tartozó egyének gondolkodás- és viselkedésmódjának normakövető és a környezetben beálló változásokra reagáló magatartásának kialakításával és folyamatos „karbantartásával".

Ezért van szükség arra, hogy az etikai kódexet ne csak a szakmán belül, hanem a használók, sőt a rajtuk túliak széles köreiben is megismerjék a megfelelő kommunikációs formák és fórumok révén. A szakmai etika oktatása állandó elemként épüljön be a könyvtárosképzésbe és -továbbképzésbe, rendszeres kutatásoknak, visszacsatoló jellegű vizsgálódásoknak, esettanulmányoknak legyen tárgya a könyvtárosság (pályakép, tudattartalmak, társadalmi helyzet és szerep stb. stb.), a könyvtári mindennapok eseményeinek etikai vonatkozásairól rendszeres tájékoztatást, a problémákra reflektálási lehetőséget kapjon a könyvtári és a szélesebb nyilvánosság (sajtó, szaksajtó, chat-oldalak, internetes fórumok stb.).

Etikai kódexről beszélünk, ami a törvény, törvénygyűjtemény asszociációs kapcsolatot indukálja. Helyesebb volna talán etikai, morális, szakmaerkölcsi irányelvekről szólni; munkacímként azonban egyelőre hadd használjuk az etikai kódex elnevezést, amely – a dokumentum elkészülte után is megtartva – a társadalom felé azt sugallhatja, hogy komoly elhatározás rejlik közzététele mögött. A törvények,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szabályok megsértése ugyanis büntetést von maga után; kérdéses azonban, hogy a mi esetünkben szóba jöhet-e valamiféle szankcionálás. Bár kétségtelen, hogy a szankcionálásra – elmenve egészen a szakma folytatásától való eltiltásig – külföldön akadnak példák, nem is szólva más szakmáknak idehaza is érvényesülő vagy legalábbis érvényesíthető jogosítványáról.

A szankcionálás esetleges követelménye magával vonná egy törvényszékszerű testület felállítását és működését is. Ez további problémákat generálhat: kikből álljon, ki bízza meg őket, kik vállalják a bíró szerepét, kik fogadják el illetékességüket, a szankcionálás (büntetés) módozatai, fokozatai stb. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy valamiféle testületre, bizottságra mégis szükség lenne, amelynek az alábbi feladatai lehetnének:

- a szakma erkölcsi állapotának, az etikai követelmények érvényesülésének nyomon követése,
- a felmerülő problémákkal, esetekkel, bejelentésekkel stb. kapcsolatos állásfoglalás kialakítása, iránymutatás megadása,
- a szakmai és széles nyilvánosság tájékoztatása, illetve tájékoztatásának megszervezése,
- idevágó kutatások ösztönzése,
- etikai kérdésekről viták, konferenciák rendezése.

Nem volna helyes, hogy az etikai kódex kibocsátója bármiféle fegyelmi jogkörrel rendelkezzék. Vezető testülete (vagy megbízásából az eljáró bizottság) csak állásfoglalást alakít ki, amelyet az érintett személy/ek/ tudomására hoznak, esetleg súlyosabb, publikus esetekben néven nevezve is közzétesznek. (Egyébként csak esettanulmányként, név nélkül használhatók fel főként magyarázatra, képzésre.) Célszerű az ilyen esetekre valamiféle eljárási rendet kialakítani.

Az etikai kódexet megsértők szankcionálásának nem kellene tovább terjednie, mint a kibocsátó (aláíró) szervezetek alapszabályának vagy fegyelmi szabályzatának, s ez a szankcionálási hatáskör is csak az egyesületi tagokra vonatkozhat. A többiekre legfeljebb csak annyiban, hogy ha az illetők egyénileg írták alá az etikai kódexet, aláírásukat érvénytelennek nyilvánítják.

Ha olyan eset merül fel, amely egy szakmai szervezet etikai jellegű állásfoglalását igényli, a szervezet illetékes vezető testületének dolga ezt megtenni. Ha az állásfoglalással vagy annak tartalmával valamely tag nem ért egyet, megteheti, hogy kilép a szervezetből vagy a szervezeten belül az előírt eljárási rendnek megfelelően tiltakozik. Nem érheti azonban erkölcsi elmarasztalás sem a kilépő, sem a szervezetben maradó tagokat, akár tiltakoztak, akár nem az állásfoglalás vagy elmaradása miatt.

Felmerülhet az is, hogy egyáltalán szükség van-e szankcionálásra, s nem inkább egy önszabályozó rendszernek kellene tekinteni a könyvtárosok morális viselkedését, minden monitorizálás, ellenőrzés, visszacsatolás (szankcionálás) nélkül. Hiszen a cél az etikai tudatosság megteremtése, s ezzel utat nyitni egy, céljai és küldetése iránt igazán elkötelezett szakma megerősödése felé.

Mindennek az a megfontolás az alapja, hogy csodák nem várhatók az etikai kódextől, pláne rövid távon nem, s ezért inkább azt a vonását kell hangsúlyozni, hogy következetes alkalmazása a könyvtárosi gyakorlatra elősegíti az etikus közös viselkedés kialakulását, elterjedését.

Ha az etikai kódex tartalma és a hozzá kapcsolódó eljárási szabályok körvonalazódnak, nagyon hasznos, sőt szükséges lenne a tervezetet jogászi szemmel is megvizsgálni, nehogy jogi alapelvekbe vagy jogszabályokba ütköző állásfoglalások, nézetek, követelmények szerepeljenek benne.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

II. Az etikai kódex megalkotása

Az etikai kódex tartalma és formája

Tartalmi megfontolások

Más összefüggésben már említettük, hogy a kódex – bár ezzel az elnevezéssel illetjük – inkább irányelvek gyűjteménye lenne. Ennek megfelelően kevésbé a tiltás, a helytelen gyakorlat elítélése, mint inkább a pozitív megközelítés jellemzi. Tehát nem „törvénykönyvre" van szükség az ellene vétők meg- és elítéléséhez, hanem az etikai alapelvek megfogalmazására, ami segíthet a szakma valamennyi tagjának abban, hogy maga is hozzájárulhasson a szakma mint egész viselkedésének meghatározásához. Más szóval: a kódex nem arra való, hogy szűk határok, pontos előírások közé szorítsa a szakma etikai gondolkodását és magatartását a jó és a rossz gyakorlat egyértelmű és kizárólagos megkülönböztetésével a szakmai fegyelem erősítése érdekében (mely szerint a követendő mintát szabályok határozzák meg, s ezek megszegését meg kell torolni), hanem hogy növelje az etikai tudatosságot a szakma széles köreiben, rávilágítva arra, hogy a tevékenység legapróbb mozzanatainak is megvan az etikai aspektusa. Éppen a mai bonyolult világ, gyorsan változó technológia, gazdasági nehézségek (amelyek állandósulni látszanak), a politikai törekvések sokszínűsége, a használói kör részéről jelentkező kihívások indokolják, hogy kifinomultabb módszerekkel érvényesítsük az etikai szemléletet. Sok esetben a vita, a nyilvános dialógus hasznosabb, mint egy merev kódex. A könyvtárosi viselkedés a mai körülmények között nem lehet zárt és elutasító; inkább nyitottnak, több irányból vezéreltnek kell lennie magának is, mint ahogy ilyen használóié is. Ahogyan a könyvtárosi munka sem válik soha rutinná, úgy a kódex sem merevedhet meg. A könyvtáros személyesen felelős egyéni döntéseiért, ehhez a kódex csak iránymutatással szolgál, hogy megteremtődjék a felelősségvállalás és a flexibilitás egyensúlya. Ilyen értelemben fontosabb az a folyamat (ha az egész szakmát sikerül bevonni), amely a kódex megalkotásához, valamint karbantartásához vezet, mint maga az elkészült és elfogadott dokumentum.

A fentieknek megfelelően az etikai kódex a szakma fő céljait fejezze ki, legyen egyszerű, világos, megbízható, pártatlan, méltányos (használóhoz, könyvtároshoz egyaránt), pozitív (lehetőleg ne tiltó) és realisztikus (érvényesíthető).

Az etikai kódex legyen összhangban az emberiség etikai értékrendjével, a hazai társadalom mint kulturális közösség által vallott, általános etikai értékekkel, az érvényes jogszabályokkal, a nemzetközi és hazai vonatkozó, hivatalos és szakmai állásfoglalásokkal, s ebben a keretben tükrözze a szakmához tartozók által közösen vallott értékeket, valamint fejezze ki a szakma létének értelmét. Etikai kódex hiányában hátrányok érhetik a szakmát a szakterületek versenyében.

A könyvtárosi etikai kódex tartalmát az alábbiak szerint lehet körvonalazni.

- A könyvtáros alapvető feladata, hogy előmozdítsa a kéziratos, sokszorosított és elektronikusan rögzített információk szabad áramlását a társadalom tagjai között a dokumentumok gyűjtésével, feldolgozásával, megőrzésével és használatra bocsátásával. (Ez az általános szabály. A káros, ártalmas tartalmakról, a titkos, bizalmas információkról ld. később.) Ezzel egyaránt szolgálja az egyes emberek, az emberiség és hazája boldogulását.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- A könyvtáros minden tevékenységét a használók érdekében fejti ki, egyaránt eleget téve a megfogalmazott egyéni igényeknek és a társadalom különféle szervei, szervezetei, csoportjai által azonosított szükségleteknek. Ha a két érdekkör ütköznék egymással, amennyire csak lehetséges a konkrét használói igény kielégítését kell előnyben részesítenie.
- A könyvtáros legyen elkötelezett a demokrácia mellett, s ennek megfelelően elfogulatlan a társadalom különféle szerveivel, szervezeteivel, csoportjaival szemben, törvénybe nem ütköző tevékenységeiket kísérje nyitott figyelemmel, s ha nem ütköznek szakmai kötelezettségeivel, legyen készséges és rokonszenvező irányukban.
- A könyvtáros – személyes jogainak fenntartásával – tegyen eleget munkahelyi kötelezettségeinek, fogadja el és szolgálja a könyvtár fenntartója által meghatározott célokat.
- A könyvtáros társadalmi szerepét meghatározott ismeretekkel és készségekkel látja el, amelyeket felsőfokú tanulmányok során sajátít el, folyamatosan karbantart és fejleszt.
- A könyvtáros kapcsolódjon be a szakterületén működő szervezetek tevékenységébe, működjön együtt a saját könyvtárában és a más könyvtári-tájékoztatási intézményekben alkalmazott szakemberekkel, ily módon is elősegítve a szolgáltatás hatékonyságát, a szakma fejlődését, társadalmi elismertségét.
- A könyvtáros ápoljon termékeny, kölcsönösen előnyös kapcsolatokat a társ- és rokonszakmák tagjaival és szervezeteivel hivatása teljesítése érdekében.

Formai megfontolások

Minthogy a társadalmi, gazdasági, kulturális, technológiai környezet állandó változásban van, nem várható el, hogy az etikai irányelvek hosszú időn keresztül változatlanul érvényben maradjanak. Ezért olyan formát kell találni kifejtésükre, amely lehetővé teszi szükségszerű kiegészítésüket, módosításukat, a változó körülményekhez igazodó értelmezésüket.

A forma megválasztásakor arra is gondolni kell, hogy az etikai kódex mondanivalójával esetenként más és más közönséget szólít meg.

Fentiek alapján megfontolandó, hogy a kódexben három réteget különböztessünk meg:

1. az etikai alapelveket tömören összefoglaló, „tízparancsolatszerű" részt, amely jól kommunikálható a szakmán kívüli csoportokhoz, sőt az egész társadalomhoz, és mintegy szakmai krédónak tekinthető, s mivel tételeit a konkrét könyvtártól elvonatkoztatva fogalmazza meg, várhatóan hosszú időn keresztül változatlan marad;
2. az alapelveket kifejtő részt, amelyet kiegészíthetnek az egyes könyvtártípusokra vonatkozó speciális szabályok, alkalmazások vagy értelmezések, így adva gyakorlati eligazítást a gyakorló könyvtárosoknak kétséges helyzetekben, s ugyanakkor vezérfonalul szolgálva a könyvtárosképzés és -továbbképzés számára is;
3. a harmadik részbe tartozhatnának azok az elemek, amelyek a kódex karbantartását, továbbfejlesztését szolgálják: egyéni észrevételek mind a tételes anyagot, mind a könyvtárak gyakorlatát illetően, felmerülő problémák bemutatása, példák és esetek leírása, esettanulmányok, az elvek alkalmazása során tapasztalt ellentmondások; javaslatok a kódex fejlesztésére, kiegészítésére, módosítására; a könyvtáros etikával kapcsolatos dokumentumok bibliográfiája, fontosabb dokumentumok teljes szövege, releváns kutatási jelentések, hazai és külföldi idevágó szabályzatok ismertetése stb. Ide illenék egy könyvtárosi „illemtan" is, amely az udvarias könyvtáros viselkedésével foglalkozna (a használó köszöntésétől a tőle vett búcsúig).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az 1. és 2. rész tartalmáért a kódexet kibocsátó szervezet/ek/ viselné/k/ a felelősséget, s csak az kerülhetne ide, amit jóváhagy/nak/. A 3. rész nyitott és bárki hozzárakhatja véleményét, tapasztalatait; karbantartásának joga és dolga (pl. az anyag meghatározott szabályok szerinti selejtezése) a kódex kibocsátójáé.

Következésképpen célszerű egy elektronikus alapformát választani, amelyből szükség szerint készülhetnek papír derivátumok.

A könyvtárosi etika alapértékei

A könyvtári szolgálat, s ebből következően a könyvtárosság etikája szilárd alapja az emberiség közvélekedését kifejező Universal Declaration of Human Rights ENSZ-dokumentum, amelynek 19. §-a a következőképpen szól:

„1. Nézetei miatt senki sem zaklatható.
2. Mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra; ez a jog magában foglalja mindenfajta adat és gondolat határokra való tekintet nélküli – szóban, írásban, nyomtatásban, művészi formában vagy bármilyen más tetszése szerinti módon történő – keresésének, megismerésének és terjesztésének a szabadságát is.
3. Az e cikk 2. bekezdésében meghatározott jogok gyakorlása különleges kötelességekkel és felelősséggel jár. Ennélfogva az bizonyos korlátozásoknak vethető alá, ezek azonban csak olyanok lehetnek, amelyeket a törvény kifejezetten megállapít és amelyek
a/ mások jogainak vagy jó hírnevének tiszteletben tartása, illetőleg
b/ az állambiztonság vagy a közrend, a közegészség vagy a közerkölcs védelme érdekében szükségesek."

Ezt megerősíti a Magyar Köztársaság Alkotmánya (1989. XXXI. törvény), amelynek két szakasza ad közvetlen fogódzót:

61.§ (1) „A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra, továbbá arra, hogy a közérdekű adatokat megismerje, illetőleg terjessze."
70/G.§ (1) „A Magyar Köztársaság tiszteletben tartja és támogatja a tudományos és művészeti élet szabadságát, a tanszabadságot és a tanítás szabadságát."

Az 1997. évi CXL. törvény (a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről) bevezetője, valamint 2., 3. és 4. szakasza még konkrétabban jelöli ki a könyvtárosi etika vonatkozási pontjait.

E jogi alapok mellett legalább olyan fontos a könyvtárosság története során felgyülemlett írott és íratlan etikai hagyomány, melynek legújabb megfogalmazásait az UNESCO könyvtári vonatkozású manifesztumai, az IFLA és egyes szervei (különösen a Committee on Freedom of Access to Information and Freedom of Expression) dokumentumai, továbbá az egyes könyvtáros egyesületek etikai kódexei tartalmazzák. (Mindezeket itt nem idézhetjük, de a jelen háttéranyag zömében rájuk támaszkodik. A fontosabb dokumentumokat ld. a felhasznált irodalom jegyzékében.)

A jogi formába öntött eszmények, amelyek az emberek társadalmi együttélését irányítják, alapvető, egyetemes emberi jogokként jelennek meg. Ezek közé sorolandó az emberi méltóság sértetlensége, az egyén joga a társadalmi fejlődésben való részvételre és annak befolyásolására, a törvény előtti egyenlőség, az információhoz való hozzáférés joga, a kifejezés (szólás) szabadsága. Mindezeknek, s különösen a vélemény- és szólásszabadságnak közvetlen és meghatározó jelentősége van a könyvtárosi etikára nézve, minthogy éppen ezeknek a jogoknak a védelméből és érvényre juttatásából vezethető le a könyvtárak társadalmi küldetése. A szellemi szabadságnak mint az egyén és a közösség boldogulása előfeltételének, a demokratikus társadalmi be-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rendezkedésnek, a virágzó kultúrának intézményi garanciái közé tartozik a könyvtár, s hogy ezt a funkcióját teljesíthesse, ahhoz arra van szükség, hogy a könyvtáros magatartását és tevékenységét ezzel harmonizáló etika, s annak magvát alkotó értékrend irányítsa.

A könyvtárosság központi értékét a szellemi szabadság képezi; az iránta való elkötelezettségből vezethetők le alapértékei, amelyek közé tartozik

- az információk és gondolatok szabad áramlásának elősegítése a rögzített és publikus tudáshoz, információhoz és művészeti alkotásokhoz való nyitott hozzáférés megteremtése révén;
- az emberek közötti kapcsolatok kiépítése és megerősítése gondolatok közvetítésével, törekvés a társadalmi harmóniára;
- az írni és olvasni tudás (elsődleges alfabetizáció), ezen belül az információk megszerzésének és felhasználásának készsége (másodlagos alfabetizáció) társadalmi elterjedésének és egyéni gyakorlásának támogatása;
- az iskolai és az életen át tartó tanulás segítése;
- közreműködés a szórakozási-rekreációs szükséglet kielégítésében;
- az emberiség emlékezetének ápolása, a nemzeti (s benne a nemzetiségi) kulturális örökség védelme;
- az emberek különbözőségének és egyedi mivoltának az egyenlő elbánásban megnyilvánuló tisztelete, egyenlő esélyek nyújtása, illetve az esélyek kiegyenlítése;
- törekvés a lehető legmagasabb minőségi követelményeknek megfelelő szakmai tevékenységre, folyamatos önképzés;
- a küldetés megvalósítására szakmán belüli és kívüli partneri kapcsolatok kiépítése, részvétel a szakmai közéletben;
- értékekre orientált magatartás: a tudományok, a művészetek, világnézetek, életviteli modellek értékeinek közvetítése;
- a magánélet tisztelete, a személyes adatok bizalmas kezelése;
- szolgálatkészség;
- a használók elsőbbségének érvényesítése a könyvtárossal szemben a könyvtár gyűjteményeinek és eszközeinek használatában;
- az uralkodó, általánosan elfogadott, valamint a könyvtáros személyes értékrendjével ellentétes vélemények, nézetek, állásfoglalások elfogulatlan prezentálása;
- az egyén és a közösség érdekeinek szolgálata, ennek során az egyéni érdek elsőbbségének biztosítása;
- profitorientált szolgáltatásoknak kizárólag a könyvtár küldetése határain belül való működtetése, s a profit könyvtári célokra való fordítása;
- jogkövető állampolgári magatartás, a szakmai szabályok, szabályzatok betartása, a civilizált viselkedés és külső megjelenés normáinak követése a munkahelyen és azon kívül is.

A könyvtáros és a használó kapcsolata

A könyvtáros és a használó kapcsolata személyes viszony még a legnagyobb könyvtárakban is, és az emberi méltóság tiszteletén, a kölcsönös bizalmon, valamint a szolgálat iránti elkötelezettségen alapszik.

Az emberi méltóság

A könyvtáros a használókkal szemben morális felelősséget visel azért, hogy igényeiket a legjobb tudása szerint, a rendelkezésére álló források és eszkö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zök célszerű felhasználásával elégíti ki. Ez őszinte azonosulást tételez fel az olvasóval, a tájékozódó személlyel, aki bizonyos értelemben kiszolgáltatott a könyvtáros szakmai hozzáértésből eredő fölényének. Ezt a feszültséget a használók iránt mutatott tisztelet és empátia oldhatja fel, ami lehetővé teszi a zavartalan kommunikációt. A könyvtárosnak felelős magatartást kell tanúsítania minden használóval szemben és egyenlő elbánásban kell részesítenie őket (azaz a lehető legmagasabb szintű és elfogulatlan szolgáltatásokat kell nyújtania nekik) nem, szexuális orientáció, kor, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti hovatartozás, társadalmi állás vagy származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül. Ugyanakkor méltányos és indokolt, hogy testi-szellemi hátrányokkal, szociális, gazdasági vagy egyéb nehézségekkel küzdő személyek, különféle kisebbségi helyzetben lévő és ezért hátrányokat szenvedő csoportok tagjai is egyenlő esélyekhez jussanak a könyvtári szolgáltatásokkal való ellátásban. Ez azonban nem vezethet az igények kielégítésének valamiféle felsőbb szempont szerinti sorrendezéséhez, az olvasók megalázó kategorizálásához, differenciálásához a nyújtott szolgáltatások minőségének tekintetében. A teljesítés egyedüli kritériuma az lehet, hogy az előbb érkezettek előbb lesznek kiszolgálva. Az információban szegények és az információban gazdagok közötti szakadék szűkítésén és feltöltésén való munkálkodás során a könyvtárosnak tekintetbe kell vennie az adott használó szellemi színvonalát és felkészültségét az információ hasznosítására anélkül, hogy ezzel emberi méltóságát csorbítaná.

A könyvtáros kötelessége, hogy a használókat megvédje a könyvtáron belül minden igazságtalanságtól, méltánytalanságtól és jogsérelemtől.

A használótól viszont elvárható, hogy tiszteletben tartsa a könyvtáros emberi méltóságát és szakmai kompetenciáját, s olyan viselkedést tanúsítson vele szemben, amely nem kérdőjelezi meg a könyvtáros intézménye működéséért és valamennyi használó érdekeinek képviseletéért viselt felelősségét. Az olyan használóval szemben, aki megsérti ezt a szabályt, a könyvtáros tekintélye teljes súlyával és a könyvtárosi és használói közösség erkölcsi támogatásával léphet fel, sőt köteles fellépni.

A könyvtáros és a használó viszonya az egyenrangú partnerségen nyugszik, ez pedig kizárja, hogy a könyvtáros a nevelő autoritér szerepében tetszelegjen. Ha mégis nyomon érhető a pedagógiai mozzanat ebben a kapcsolatban, akkor az kétirányú: a használó is betölti a nevelő szerepét. A könyvtáros nem írhatja elő, mit olvasson a használó, nem avatkozhat bele információszerzési szokásaiba, nem irányíthatja könyvtárhasználatát, nem tarthat vissza információkat, és semmi módon nem korlátozhatja a könyvtári szolgáltatások igénybevételét a pedagógiai funkcióra hivatkozva. A könyvtár nevelő funkciója éppen abban nyilvánul meg, hogy lehetővé teszi a tudományos eredmények, művészeti alkotások és információk korlátozásoktól mentes használatát, a gondolatok szabad cseréjét. Ugyanakkor a könyvtáros kötelessége felhívni a használók figyelmét az emberiség történelme során kialakult értékrendet tükröző, tartósnak bizonyult, egyetemes és nemzeti értékeket képviselő művekre, illetve az ilyeneket hordozó dokumentumokra. Ezen túlmenően pedig lehetőséget kell nyújtania az elsődleges és másodlagos alfabetizációs ismeretek és készségek elsajátítására, akár szervezett formában is.

A használók kor szerinti megkülönböztetésének tilalmából következik a gyerekjogok tiszteletben tartása, s a gyerek- és fiatalkorú olvasónak éppen úgy joga van a szabad véleménynyilvánításhoz és az információk teljességéhez (ezen belül a könyvtár egész állományához) hozzáférni, mint a nagykorú személyeknek. Ilyen irányú korlátozást nem szabad velük szemben érvényesíteni a következő megfontolások alapján:

- a könyvtárosnak bíznia kell abban, hogy Ranganathan törvénye abban az értelmezésben is érvé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyes, hogy az állomány megfelelő elrendezése esetén a fiatalkorú olvasók mindenekelőtt azokat a könyveket választják, amelyek témájukat és feldolgozási módjukat tekintve megfelelnek korosztályuk érdeklődésének, s azok a könyvek szólítják meg a fiatal olvasókat, amelyek érdeklődésüket felkeltik;

- a könyvtáros joga, de kötelessége is a fiatal, járatlanabb használók számára speciális gyűjteményeket felállítani, figyelmüket – különböző módszerekkel – a számukra érdekes és fontos művekre felhívni;
- nem tilthatja azonban el a fiatalkorú olvasókat a könyvtár ún. felnőtt részlegének használatától (az esetben sem, ha ez kényszerűen más épületben helyezkedik el);
- föltételezhető azonban, hogy a könyvtár állományában vagy a könyvtárból elérhető adatbázisokban vannak olyan művek, amelyek esetleg megzavarhatják a fiatalok gondolat- és érzelemvilágát, árthatnak természetes fejlődésüknek. A könyvtáros azonban ezek használatától sem tilthatja el őket, mert erre csak a szülő jogosult, a könyvtáros semmiképpen sincs in loco parentis (a szülő helyében). A szülő megtilthatja gyerekének bizonyos művek elolvasását, sőt eltilthatja a könyvtár látogatásától is, de nem jogosíthatja fel vagy bízhatja meg a könyvtárost e jog gyakorlásával;
- a könyvtáros nem szolgáltathatja ki sem a szülőknek, sem a hatóságoknak a fiatalkorú használótól kapott személyes és bizalmas információkat, viszont ha külső jelek alapján úgy ítéli meg, hogy az illető nehézségekkel küzd, mérlegelheti, hogy felhívja-e erre a szülő vagy gondviselő figyelmét.

A bizalom

Minthogy a könyvtáros és a használó kapcsolata személyes viszony, nélkülözhetetlen eleme a kölcsönös bizalom. Voltaképpen a könyvtári szolgálat és a könyvtár használata bizalmon nyugszik: a használó bízik abban, hogy hozzájut ahhoz az információhoz, amelyre szüksége van, a könyvtáros pedig abban, hogy a nyújtott információ a használó javára válik, s nem használja fel törvényellenes cselekedetekre. A használónak biztosnak kell lennie afelől, hogy óhatatlanul a könyvtáros tudomására jutott, személyére vonatkozó adatok (személyes adatok, lakcím, az általa használt dokumentumok bibliográfiai adatai, webhelyek, hostok, adatbázisok, portálok, érdeklődési köre, tájékoztatási kérdései, könyvtárhasználati szokásai stb.) engedélye nélkül nem jutnak harmadik fél (beleértve a hatóságokat is) kezébe. A világszerte elharapódzó terrorizmus elleni küzdelem és megelőző intézkedések összeütközésbe kerülhetnek ezzel, a magánszféra védelmét célzó etikai alapkövetelménnyel, de az információhoz való szabad hozzáférés és a kifejezés (szólás) szabadságának az emberi jogával is. (Ez utóbbiról a tájékoztatással és az internet-használattal összefüggésben lesz szó.) A könyvtárosnak határozottan ki kell állnia amellett, hogy csak törvényben rögzített keretek között és módon adhatók át személyes adatok az arra illetékes állami hatóságoknak. Mindig szem előtt kell tartani, hogy az információs önrendelkezési jog legfontosabb eleme az adatkezeléshez való hozzájárulás önkéntessége. Általános gyakorlatnak kell lennie, hogy a kölcsönzési, könyvtárközi kölcsönzési, internet- és adatbázis-használati nyilvántartások nem őrizhetnek meg személyes adatokat a lejártuk után, s róluk kutatási célra vagy a könyvtári munka jobb megszervezésére csak olyan statisztikai nyilvántartások készülhetnek, amelyek alapján lehetetlen egyes személyek azonosítása.

A könyvtárban olyan légkört kell kialakítani, hogy a használó bizalommal forduljon a szolgálatban lévő könyvtároshoz, de esetenként kérhesse annak a könyvtárosnak a segítségét, akivel már előzőleg bizalmas kapcsolatot alakított ki. A segítséget és tá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jékoztatást a használó személyiségének, érzékenységének, magánszférájának tiszteletben tartásával kell nyújtani, s igazodva szellemi felkészültségének szintjéhez.

A bizalom a megbízhatóság következménye. A könyvtáros a nyújtott szolgáltatások minőségével, kínálatával és választékával, igénybevételük megszervezésével, a hozzáférés megkönnyítésével, a használati szabályok egyszerűségével és következetességével érheti el, hogy a használókban kialakuljon a megbízható könyvtár képe.

Elkötelezettség a szolgálat iránt

A könyvtárosság, mint szakma lényegéből következik a szolgálatra való orientáltság, vagyis az, hogy saját sikerességét a mások céljai szolgálatának eredményességével méri. Föltételezhető és elvárható, hogy azokat, akik ezt a szakmát választják, bizonyos altruista, sőt emberbaráti érzések vezetik a tudományos teljesítmények, a művészeti alkotások iránt való tisztelet, és az információ hasznosságába vetett meggyőződés mellett.

A könyvtári szolgálatot áthatja az etikai aspektus, ami meghatározza a minőségi színvonal lehető legmagasabb szintre való emelését és fenntartását, s a használó érdekeit minden más elé helyezi.

A könyvtáros szakmai becsülete fejeződik ki a használók iránt tanúsított felelős magatartásban, amely megakadályozza, hogy tudatosan félrevezesse a használókat a források minőségét illetően, hamis, nem helytálló információkat nyújtson, rendelkezésre álló forrásokra ne hívja fel a figyelmet vagy meglétüket letagadja, hozzáférhetőségüket elhallgassa vagy megtagadja.

A szakmai etika központjában helyezkedik el az egyes használó, a használói közösség, végső soron az egész emberiség előrehaladásának szolgálata. Ebből vezethető le az olyan értékek iránti elkötelezettség, mint például a természetes és épített környezet megóvása, fellépés a társadalmi kizsákmányolás, a visszaélések minden formája ellen, a gazdasági élet átláthatóságának érvényesüléséért, a jogszabályok uralmáért és a jogkövető magatartásért stb. A könyvtáros szakma professzionalistája értékrendjét és egész tevékenységét a szolgálat és értékorientáció dimenziójában határozza meg.

Ezért etikai kérdésként merül fel a szolgáltatási minimum kérdése: mi az, amit feltétlenül meg kell kapnia a használónak? És a szolgáltatási maximum kérdése: mi az, ami a szakma jelenlegi fejlettségi színvonalán megadható vagy megadandó a használónak? Hogyan lehet összeegyeztetni a használói igényeket a könyvtáros rendelkezésére álló lehetőségekkel, eszközökkel? A könyvtár adjon meg mindent, ami megadható? (Például állítsa össze egy egyetemi szakdolgozat irodalomjegyzékét?) Szabható-e felső határ az olvasói igényeknek? S meddig menjen el a könyvtáros az egyes használóknak nyújtott segítség terén? Megelégedhetünk-e egy relativisztikus állásponttal, mely szerint a lehető legjobb szolgálatot kell nyújtani a személyi és anyagi adottságok függvényében? Vagy megnyugtató garanciát adni a vállalt ellátási szintre?

Általános elvi álláspontként a szakmai etika nyilván a maximumot tűzi ki célul, a gyakorlatban azonban bizonyos kompromisszumokra kényszerül. Az olyan etikai normák, mint az egyenlő, megkülönböztetés nélküli hozzáférés, az információk áramlásának szabadsága vagy a gondolat- és véleményszabadság, és a könyvtárosi magatartás olyan követelményeinek, mint a személyiségi jogok tiszteletben tartása, a szolgálatkészség szelleme vagy az értékek iránti elkötelezettség figyelembevételével kell kidolgozni azokat az adott könyvtárra érvényes szabályzatokat, amelyek a fenntartó jóváhagyásával igyekeznek összhangot teremteni a követelmények és a lehetőségek között, s amelyek egyúttal etikai fogódzókat is nyújtanak a könyvtárosnak mindennapi munkája során. Így fenntartható az igények lehető legteljesebb kielégítésének követelménye, amelynek realizálása egy időben kiteljese-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dő folyamatnak tekinthető. Ez a hozzáállás azonban azzal a veszéllyel jár, hogy a használó kiszolgálása esetlegessé válik, s egyfelől felmentést ad könyvtárosnak-fenntartónak jogos igények kielégítése alól, másfelől bizonytalanságban tartja a használót afelől, mit is várhat el, mire számíthat könyvtárától. A könyvtárosnak meg kell mondania, mit kínál, s biztosítékot kell adnia arra nézve, hogy ígéretét be is tartja. Ebben a perspektívában kezelhetők az olyan gyakorlati, de etikai vonatkozású kérdések, mint például a gyűjteményépítés, a dokumentum-ellátás, a nyitvatartási idő megszabása, a szolgáltatások térítéses volta és a térítési díj mértéke, a szolgáltatások esetleges korlátozása, az egy olvasói kérdésre fordítható idő, egyes használói csoportok megkülönböztetett kezelése (pl. kedvezményes tarifák, eltérő kölcsönzési szabályok, a saját használói közösségbe tartozó személyek előnyben részesítése pl. a beiratkozás, a könyvtárközi kölcsönzés során, a szabályzatok rendelkezéseinek felfüggesztése – kivételezés – bizonyos esetekben stb.). Mindenképpen elvárható a könyvtárostól, hogy adjon lehetőséget a használóknak véleményük, óhajaik, javaslataik kifejezésére, s mind a napi gyakorlatban, mind a szolgálat fejlesztése során vegye tekintetbe ezeket.

A könyvtári szolgálat jellegzetessége, hogy közösségekben működik, de az egyéni használókat, az egyéni boldogulást szolgálja, ám az egész közösség javára. A szolgáltatások koncipiálása, kifejlesztése és működtetése túlmegy a természetes és a nemzeti határokon, az egyéni élettartamokon, országok és kormányok illetékességén, s végső soron az emberiségért végzett munka adja meg értelmüket. A könyvtárosi etikát a szolgálat ilyen felfogása határozza meg.

Nemcsak munkaköri, hanem etikai követelmény a könyvtárossal szemben, hogy az egyenlő hozzáférés biztosítása mellett a használóknak megadja a szükséges segítséget a könyvtár, a források használatához is. A segítség jellege és mértéke nyilván függ a használó könyvtárhasználati gyakorlatától és készségétől, valamint a könyvtári kapacitásoktól. A segítség mértéke és módja ugyan különféle tényezőktől függ, a használó hozzá való joga azonban semmiképpen sem kérdőjelezhető meg etikai szempontból. Különös súlyt ad ennek a követelménynek a könyvtári szolgálatban mind inkább terjedő elektronikus technológia. Annál is inkább, mert a technológiai fejlődéssel együtt járó műszaki fejlesztések és berendezések azt a téves feltételezést szülik, hogy minimálisra csökkenthető, sőt kiküszöbölhető a használó és a források közötti kapcsolatból a könyvtáros közvetítő szerepe. Sőt, ezzel ellentétben arra kell rámutatni, hogy a műszaki fejlesztés elszemélytelenítő hatása a könyvtáros szerepét még hangsúlyosabbá teszi, s közrejátszása a használó és a források értelmes és célszerű kapcsolatának megteremtésében nem csak a hatékonyság és hatásosság, hanem az etikai vonatkozások érvényesítése szempontjából is nélkülözhetetlenné válik.

A könyvtáros morális kötelezettsége, hogy a használók figyelmét a könyvtár szolgáltatásaira felhívja, s a közösségnek a könyvtárral mindeddig kapcsolatban nem álló tagjait a könyvtárhasználattal járó előnyökkel megismertesse, a könyvtári szolgáltatások igénybevételét népszerűsítse.

Elvek vezérelte gyűjteményépítés

A gyűjtemény gondozásáért a könyvtáros nem csak szakmailag, hanem morálisan is felelős. Ugyanis a könyvtár saját gyűjteménye fő, bár nem kizárólagos eszköze annak, hogy a könyvtár teljesíthesse küldetését. Az alapvető könyvtári értékek és a könyvtáros értékrendje mindenekelőtt a gyűjtemény fejlesztésében, megőrzésében, apasztásában, kezelésében és használtatásában nyilvánulnak meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A helyi gyűjtemény természetesen csak korlátok között építhető. E korlátok az ellátandó közösség igényrendszeréből és az anyagi feltételekből (beszerzési keret, feldolgozási és tárolási kapacitás) állnak össze. Ezt az objektív helyzetet tudomásul véve, a könyvtárosnak e keretek között is érvényesítenie kell az alábbi követelményeket:

- a beszerzés vezérfonalául ugyan a fenntartó által jóváhagyott gyűjtőköri szabályzat szolgál, ezen belül azonban a könyvtárosnak a tudományos, művészi és információs értékhez kell igazodnia;
- tekintettel kell lennie az ellátandó közösség különféle csoportjainak speciális igényeire (gyerekek, látás- és hallássérültek stb.), valamint az adott könyvtár sajátos funkcióira (tudományos kutatás, művészi alkotás, szellemi rekreáció, szórakozás, oktatás stb.);
- törekednie kell arra, hogy ugyanazt a témát más és más szempontból megközelítő és más-más eredményekre jutó dokumentumokat szerezzen be;
- nem zárhatja ki a gyűjteményből azokat a munkákat sem, amelyek ellentétesek a tudomány jelenlegi álláspontjával, vagy ezt kérdőjelezik meg;
- helyet kell adnia olyan dokumentumoknak is, amelyek a demokratikus társadalom alapértékeivel állnak szemben vagy ezeket támadják;
- a szépirodalmi művek közül nem rekeszthető ki azokat, amelyek szemben állnak az uralkodó ízléssel, vagy amelyeket egyes olvasói vagy külső csoportok sértőnek vélnek akár világnézeti, akár morális vagy művészi szempontból.

A beszerzendő dokumentumok kiválasztásában a fentiek szerint etikai szempontok is érvényesülnek, s a könyvtáros csak akkor töltheti be a tudással és az információval gazdálkodó szakember szerepét, ha személyes érdeklődése és értékítélete nem befolyásolja válogató tevékenységét. A könyvtáros nem léphet fel a használókkal szemben úgy, mint az információk csapjainak olyan kezelője, aki kénye-kedve szerint nyitja meg vagy zárja el a különböző csapokat.

Kétségtelen, hogy ez konfliktusokhoz vezethet, sőt nem egyszer vezet is mind a könyvtáros lelkiismeretében, mind a könyvtár és használója, mind a könyvtár és közössége kapcsolatában. A konfliktusok nem küszöbölhetők ki, ezért kezelésükre fel kell készülni. Abból a megfontolásból célszerű kiindulni, hogy kisebb veszélyt jelent a demokráciára, a társadalom és az egyén életére egyes vitatható, sőt ártalmas nézeteket tartalmazó művek könyvtári szolgáltatása, mint a könyvtár küldetésének megsértése ezek kirekesztésével. Nem tekinthetünk el attól sem, hogy ezek a művek jelen vannak a társadalomban, az irántuk érdeklődők nagyon is könnyen hozzájuk juthatnak, s ezért könyvtári tiltásuk kétséges eredménnyel jár. Viszont joggal vetődik fel az a kérdés, hogy vajon a minden kétségen felül tudománytalan, a demokrácia alapértékeit kikezdő, ártó szándékú publikációk, vagy az olcsó giccs színvonalán mozgó, szépirodalomnak semmiképp sem nevezhető, szórakoztató, esetleg pornográf kiadványok közpénzen szerzendők-e be? Ezek esetében sem lehet az a könyvtáros álláspontja, hogy eltiltja tőlük használóit; ha valamilyen megfontolásból (kordokumentáció, kutatási cél, helyismereti gyűjtemény stb.) állományába iktatta, használói rendelkezésére kell bocsátania őket.

Az ilyen értéktelen kiadványoktól az adott könyvtár gyűjteményét egyébként úgy is meg lehet védeni, hogy a gyűjtőköri szabályzatban pozitív intézkedések szerepelnek az értékorientált gyűjtésre, továbbá az ilyen dokumentumokra irányuló kéréseket a könyvtárközi együttműködés keretében, illő térítés (pl. postadíj, fotómásolat díja, kezelési díj) fejében teljesíti a könyvtár. Ezek a rendszabályok elegendőnek látszanak a sekélyes anyag iránti kereslet visszafogására.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Végső soron a könyvtárak gyűjteményéből (szolgáltatásaiból) egyetlen publikus dokumentum sem rekeszthető ki pusztán azért, mert tudománytalannak, művészileg értéktelennek, világnézetileg sértőnek minősíthető. Kérdésesnek látszik még a hatósági intézkedéssel bevezetendő korlátozás is.

A könyvtári gyűjteményekbe került, állami hatóságok és szervezetek által kiadott, különböző hivatalos publikációk hozzáférhetőségét a teljes nyilvánosság számára biztosítani kell; ez alól csak a bizalmasnak vagy titkosnak minősített dokumentumok lehetnek kivételek.

A könyvtár állományát és a beszerzett dokumentumokat a használók előtt fel kell tárni. Első és legfontosabb követelmény, hogy – ha nincs fizikai akadálya, vagy az állomány hatalmas mérete nem jelentkezik gátló tényezőként – a teljes gyűjteményt közvetlenül hozzáférhető módon (szabadpolcon, szabad raktárban) kell elhelyezni. A digitalizált szövegekhez nyilvános terminálon keresztül lehessen hozzáférni. Emellett gondoskodni kell a szükséges feltáró eszközökről (katalogizálás, osztályozás, indexelés). Sem állományvédelmi, sem használati szempontból nem korlátozható a közönség rendelkezésére álló katalógusrendszer (állományfeltáró adatbázis) teljessége: a könyvtár tulajdonában és kezelésében lévő valamennyi dokumentumnak szerepelnie kell benne.

A könyvtáros saját korán túlnyúló felelőssége a nemzeti és nemzetiségi kulturális örökségnek a múltban keletkezett, a jelenben folyamatosan születő, különféle hordozókon rögzített, bel- és külföldön keletkezett alkotásainak és termékeinek megőrzése. Ez a felelősség ország és világ előtt kötelezi, s voltaképpen a teljes könyvtári állományra kiterjed. Ezért a könyvtárosnak az állománnyal kapcsolatos valamennyi döntését e felelősség terhe alatt kell meghoznia. Annál is inkább, mert használói igényeinek kielégítésében támaszkodik a többi könyvtár állományára, mint ahogyan a többiek is az övére. A nemzeti örökségért közösen viselik a felelősséget.

Az apasztás természetes velejárója az állományépítés, ezt a feladatot az adott könyvtár küldetésére és funkcióira, valamint a nemzeti kulturális örökség megőrzésére tekintettel kell végrehajtani. Semmiképpen sem játszhat azonban szerepet a selejtezésben a könyvüldözés, azaz hogy egyes dokumentumokat pusztán azért vonjon ki a könyvtáros, mert tartalmukkal szemben egyes személyek vagy csoportok kifogást emeltek, vagy úgy vélik, hogy sértik világnézetüket és meggyőződéseiket. Senkinek sincs joga ahhoz, hogy saját értékrendjét rákényszerítse másokra vagy ennek védelmében megfosszon másokat bizonyos művek elolvasásától.

A tájékoztatás etikai kritériumai

A könyvtári tájékoztató munkát egyrészt a globalizáció, másrészt az internet új dimenziók közé helyezte. A tájékoztató szolgálathoz befutó kérések egyre inkább függetlenednek a földrajzi dimenziótól mind a kérések eredő helye, mind pedig az adandó válaszokhoz szükséges források elhelyezkedése tekintetében. A könyvtári szolgálatra nehezedő teher a kérések számából és a használói igényességből kifolyólag egyre nő, s az igénybe vehető források óriási száma és változatos minősége könnyen zavarba ejtheti a könyvtárost. A globális és digitális társadalom viszonyai közepette kell megállnia a helyét a könyvtárosnak, de az új körülmények között is a könyvtári szolgálat hagyományos értékeit, a könyvtárosi etika elveit és szabályait kell követnie. Kétségtelen azonban, hogy az új technológia elterjedésével párhuzamosan kitáguló világban etikailag is megnehezedik a könyvtáros dolga, s felelősségét tovább növeli, hogy a könyvtár ma már elfogadottan és egyre valóságosabban az internet nyilvános hozzáférésének kulcspontjává válik. A számítógépes hálózatok és az internet megjelenése a könyvtári mindennapokban nyilvánvalóvá tette, hogy a korábban pusztán technológiainak tekintett

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

feladatoknak vagy problémáknak etikai vetülete is van (gondoljunk csak például az adatkonverzióra, az adatkezelésre és -védelemre, az adatbiztonságra, az online keresésre, az elektronikus adatcserére és hozzáférésre, a számítógépes bűnözésre, az elektronikus források megbízhatóságára stb. stb.). Valószínűleg szükségesnek fog bizonyulni, hogy külön etikai szabályzat foglalkozzon az internettel kapcsolatos viselkedési normákkal, első lépésben azonban talán elegendő, ha az általános könyvtárosi etikát értelemszerűen alkalmazzuk az internet használatára is.

Szabadság

A tájékozódás-tájékoztatás szabadsága az ENSZ által deklarált emberi jogokból következik, s ennek megfelelően a könyvtári szolgálat kardinális értéke. Erre mutat rá az IFLA internet-kiáltványa is, amely gyakorlatilag ugyanúgy tekint az interneten hozzáférhető forrásokra, mint a hagyományos, papírhordozón lévőkre, s ugyanazokat az alapelveket vonatkoztatja használatukra is. A szellemi szabadsághoz való jogból eredezteti az internet korlátozás nélküli, mindenki számára egyenlő hozzáférhetőségének követelményét.

Másfelől a használótól elvárható, hogy kritikusan és felelősen használja a kapott információt. A használóra hárul a felelősség azért, hogyan és mire használja az információt. A hibás vagy bűnös használatért a könyvtárost sem etikai, sem jogi felelősség nem terheli.

A hagyományos referensz munkában is felmerült már – még ha ugyan nem ekkora erővel – a tájékozódáshoz való jog korlátozásának problémája. (Emlékezzünk arra, hogy az ötvenes években az egyetemi könyvtárosképzésben megkérdőjeleződött az orvosi szakirodalom laikusok kezébe való adása, féltvén őket a hipochondriától és öngyógyítástól. Más, ideológiai-politikai tartalmú példákról most ne is essék szó, hiszen köztudottak.) A korlátlan információhoz való jog megsértése azonban különböző negatív jelenségek és fejlemények, a legdrasztikusabban a 2001-es New York-i terrortámadás (és más terrorcselekmények) nyomán vetődött fel, mint a társadalom egészséges önvédelmi reakciója. Vajon az internethasználat, az internethez való hozzáférés nem járult-e hozzá az elszaporodó merényletekhez? A terrorizmus infrastruktúrájának kiépüléséhez? Nem kellene-e korlátozni bizonyos források használatát bizonyos személyek számára, vagy a használatot regisztrálni?

Ugyanezek a kérdések merültek fel más szempontokból is. Hiszen nem lehet vitás olyan internet (vagy nyomtatott) tartalmak ártalmas társadalmi hatása (különösen egyes használói csoportokra, különösen gyerekekre), mint az akár reális, akár fiktív erőszakos cselekményeket (bűnesetek, közlekedési balesetek, rasszista megmozdulások, újfasiszta akciók stb.) naturalista módon bemutató vagy ilyenekre biztató oldalak, szerencsejátékokat kínáló portálok, függőséghez vezető játékok, pornográf és obszcén képek és szövegek, erotikus szolgáltatásokat kínáló hirdetések, a pedofília megjelenítése, a kábítószerek propagandája, a gyerekkorúak védtelenségével visszaélő, különféle üzleti vállalkozások kínálata, a gyűlöletkeltés egyes csoportok iránt.

Mindezek a tartalmak intenzívebben hatnak az internet közegében, mint a hagyományos, nyomtatott médiumokon. Ezért új fénybe kerülnek a könyvtárosi etika korábbi kérdései (pl. a társadalom előtti felelősség, a könyvtár semlegessége, a cenzorság, a személyes adatok bizalmas kezelése, az olvasók és az általuk használt dokumentumok jegyzékei). Van több olyan ország, ahol a törvényhozás és a hatóságok felléptek a társadalom mentális higiéniája érdekében az államot megvédendő a felforgató, a közösséget (különösen a gyerekeket) megkímélendő a sértő anyagoktól. Megtiltották a szolgáltatóknak az ilyen anyagok tárolását, öncenzúrát írtak elő, állandó monitoring szolgálat segítségével letiltottak bizonyos helyeket a hálóról, netfil-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tereket (szűrőprogramokat) építettek be a technológiába, hogy a nem kívánt tartalmakhoz való hozzáférést lehetetlenné tegyék az otthonokból, az iskolákból, munkahelyekről, könyvtárakból, jelszavakat alkalmaztak, különbséget tettek a hozzáférés terjedelmében attól függően, hogy mely terminálok milyen használói kör számára állnak rendelkezésre, a könyvtárakban úgy helyezték el az internet tartalmakat megjelenítő képernyőket, hogy a könyvtáros, de bármely használó is rájuk tekinthessen stb. Minden erőfeszítés ellenére ezek az intézkedések kétséges eredményeket hoztak, s a szűrés és korlátozás problémáját nem oldották meg. Úgy látszik, tudomásul kell venni, hogy nem lehet egyszer s mindenkorra pusztán adminisztratív és technológiai eszközökkel e káros és ártalmas jelenséget kiküszöbölni. S alighanem ezen eszközök bevetése alapvető emberi jogokat sért, s megkérdőjelezi a tájékoztatás szabadságát. A könyvtárosnak magától értetődően jogkövető magatartást kell tanúsítania, amennyiben a korlátozásról törvény vagy jogszabály intézkedik, azonban nem adhatja fel a gondolat- és véleményszabadság mint a szabad és demokratikus társadalom alapértéke megvallásának és szolgálatának elsőbbségét. Kevesebb baj származik ennek védelméből, mint megsértéséből.

Végül is a könyvtárból hozzáférhető internet – csakúgy, mint az egyéb tájékoztatási források – használatának kontrollja nem a könyvtáros feladata, ezért nem tehető felelőssé, miként azért sem, hogy mire használja fel valaki a bárhonnét nyert információt. A könyvtáros csak arra törekedhet, hogy minimalizálja az információkhoz való szabad hozzáférés esetleges káros következményeinek hatását.

Különbséget kell tenni azonban a bizonyos források használatának tiltása és a használat kényszerű korlátozása között. Ez utóbbi kizárólag anyagi kérdés, amely a könyvtár gazdasági erőforrásaitól, technológiai felkészültségétől függ. Éppen az egyenlő használat biztosítása végett korlátozhatja a könyvtáros az internet nyilvános használatát, s függeszthet fel olyan szolgáltatásokat, mint az e-mail, chat, játékprogramok, szövegszerkesztés, honlapkészítés stb. E szolgáltatások korlátozása történhet időbeli megszorításokkal vagy térítés szedésével.

Egyenlőség

A tájékozódáshoz-tájékoztatáshoz való jogot mindenki nem csak korlátozás nélkül, de egyenlő mértékben is gyakorolhatja. Ez azt jelenti, hogy a könyvtáros nem tehet különbséget semmiféle tekintetben a használók között a tájékoztató szolgálat igénybevétele során, nem minősítheti az idevágó igényeket sem társadalmi fontosságukat, sem egyéb jellegzetességüket illetően.

A könyvtáros nemhogy munkaköri, még inkább morális kötelessége, hogy a használót releváns információval lássa el, gondoskodjék a használó információs és irodalmi igényeit kielégítő forrásokról és dokumentumokról, legyen tudomása a rendelkezésre álló információs forrásokról, illetve az elérésükhöz vezető módszerekről, legyen jártas használatukban, s legyen képes kiértékelésükre a használó igényei szempontjából. Ez a szolgáltatás különböző mélységű és mértékű segítséget jelenthet a használó számára; tekintettel a munkaigényre, a könyvtár használati szabályzata szabja meg, hogy a könyvtáros meddig mehet el e téren. Nem jelenti azonban az egyenlő szolgáltatás elvének megsértését, ha a járatlanabb, hátrányos helyzetben lévő használónak a könyvtáros több segítséget nyújt, mint a járatosnak.

Erkölcsi kötelessége a könyvtárosnak, hogy megtegye a tőle telhetőt az információban gazdagok és szegények, az információszerzésben jártasok és járatlanok közötti digitális szakadék felszámolása érdekében, kiküszöbölje az információs folyamatot akadályozó gátakat, amelyek különösen a hátrányokkal (ideértve a szociális helyzetből, a település-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szerkezetből stb. fakadó hátrányokat is) küszködő embereket érintik károsan.

Az információs forrásokhoz való hozzáférés egyenlőségét különös mértékben veszélyezteti a források használatának térítéses volta. Ahogyan egyre inkább tudatosodik az információ anyagilag is kifejezhető értéke, annál inkább megmutatkozik áru jellege, amivel együtt jár, hogy az érte fizetendő térítés többeket (sokakat?) elzárhat ettől az árutól. Ez különösen érvényes az interneten lévő információkra, hiszen már a szükséges segédeszközök beszerzését és a hálózati kapcsolatot sem képes mindenki megfizetni. Ezért eszmei célként kell a könyvtárosnak maga elé tűznie, hogy a könyvtárban lévő eszközökért és a könyvtárból igénybevett hálózatért nem szabad térítést szedni, ugyanúgy, ahogyan a polcról leemelt bibliográfia vagy kézikönyv használatáért sem kell díjat fizetni. Lehetséges, hogy az anyagi feltételek nem engedik meg a térítésmentes internet-használatot a könyvtárban, de ez átmeneti állapotnak tekintendő. Ha pedig az igénylők száma meghaladja a könyvtárból létesíthető internet-kapcsolatok mérvét (terminálok száma, a térítésmentes kapcsolati órák száma), akkor meg kell szervezni, hogy a használók egyenlő időtartamban férhessenek hozzá az internethez. Ha az ingyenes hozzáférés mellett lehetséges a térítéses is, akkor – ugyancsak átmeneti megoldásként – az esélyegyenlőség érdekében egyes használói csoportokat előnyben lehet részesíteni az ingyenes hozzáférésben.

További problémát jelent, ha az internetről és az egyéb hálózati forrásokból nyert információért (magáért az egyes adatbázisok, helyek hozzáféréséért, illetve a letöltésért) is fizetni kell. A teljes ingyenesség kívánatos cél lehet, de elfogadható etikai szempontból az is, ha az ingyenesség csak a könyvtár információs és nevelési funkciójával kapcsolatos információszerzést illeti meg. Ha ez utóbbiért fizetendő térítést sem tudja magára vállalni a könyvtár (gazdasági kényszerhelyzet), ez átmeneti jelenségnek tekintendő.

A könyvtáros nem zárhatja ki a használók köréből az információt gazdasági erőforrásnak tekintő használókat (köztük pl. az információs brókereket) sem. Ők ugyanolyan feltételekkel használhatják a könyvtár gyűjteményeit, forrásait, eszközeit, mint bárki más, nem várhatják el azonban azokat a többletszolgáltatásokat, amelyek az ő üzleti tevékenységük hasznát növelnék a közösség javaiból és hátrányára. Ugyancsak nem számíthatnak soronkívüliségre, a szolgáltatások és eszközök huzamosabb, másokat megrövidítő igénybevételére. Méltányosnak tartandó, ha a gazdasági tevékenységhez kapcsolódó, a használónak, illetve megbízójának közvetlen anyagi hasznot hozó könyvtárhasználatért az érintettek a könyvtárnak önkéntes támogatást nyújtanak, s ha a szokásost meghaladó szolgáltatásokra tartanak igényt, ezért a könyvtárnak megszabott tarifa vagy külön szerződés alapján térítést fizessenek.

Hitelesség

Az adott információ hiteles volta alapozza meg a használó bizalmát a könyvtárosban. Jogi értelemben a nem helytálló, hamis, félrevezető információ hibás teljesítésnek minősül, s ha a könyvtárost olyan kereskedőnek tekintjük (s miért ne?), aki az információ árut veszi-adja, akkor rosszul teljesít, ha olyasmit ad el, amiben a hiba már a vásárláskor is benne volt. A szavatosságnak ez az értelmezése aligha alkalmazható a könyvtár működésére, a könyvtáros és a használó viszonyára teljes mértékben, mégis hasznos kiinduló pontot jelenthet, amikor a könyvtáros által nyújtott tájékoztatásnak az etikai dimenzióját vizsgáljuk.

A könyvtárostól egyfelől elvárható, hogy legjobb tudása szerint járjon el a gyűjtemény építésében és feltárásában, másfelől azonban nem támasztható vele szemben az a követelmény, hogy a könyvtárban meglévő vagy külső szolgáltatóktól származó dokumentumok tartalmával olyan mértékig tisztá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ban legyen, hogy igazságukért felelősséget vállaljon. A könyvtáros etikus viselkedése tehát az, hogy erre a körülményre felhívja a használó figyelmét, s hogy az ő kompetenciájába esik a kapott információ igazságtartalmának, felhasználhatóságának az elbírálása.

Ezen az elvi alapon – s e fenntartás hangsúlyozásával – azonban meglehetősen kiterjedt a könyvtáros felelőssége az általa nyújtott tájékoztatásért. A könyvtáros nem nyújthat tudatosan téves információt, s kétség esetén az információ helytálló voltában ezt a körülményt a használó tudomására kell hoznia; nem tarthatja vissza a használó által kért információt; minden eszközt és lehetőséget igénybe kell vennie a használó kérésének teljesítésére, ha pedig ezt a használati szabályzat nem engedi meg, akkor legalább a használó figyelmét fel kell hívnia arra, hogy a kívánt információt milyen eszközök és források révén szerezheti meg; szükség esetén a könyvtárban dolgozó kollégáihoz kell fordulnia szakmai segítségért, s ebben nem gátolhatja meg a személyes presztízs féltése; kollégáitól érkező hasonló kérésnek készséggel kell eleget tennie; a kérést csak abban az esetben továbbíthatja más könyvtárhoz, ha a saját könyvtára gyűjteményi, eszközbeli és személyi felkészültsége nem elegendő a kielégítő válaszadáshoz. A könyvtáros etikai felelősségét veti fel, ha felkészületlenségéből kifolyólag nem találta meg a keresett információt vagy nem irányította a használót a kérést jó valószínűséggel megválaszolni képes forráshoz, intézményhez.

A könyvtárosnak a használó kérésére közelítően teljes, fellelhető információt kell rendelkezésre bocsátania (rámutatva a hiányokra is), lehetőleg a releváns információra korlátoznia válaszát, s elvárható tőle, hogy a forrásokat legalább bibliográfiailag minősítse (a kiadó, a kiadás éve, az adatgyűjtemény hatálya, a kiadás sorszáma és jellemzői, közreműködők stb.) és a lelőhelyet feltüntesse.

A fenti keretek között a könyvtáros igenis felelős az általa adott információért a kereskedelmi szavatosság jogi értelmében is. A tájékoztatás az esetek túlnyomó többségében személyes kapcsolatot tételez fel, amelyben a könyvtáros nem maradhat anonim személy. Ezért etikai követelménynek tekinthető, hogy a tájékoztató könyvtáros nevével mutatkozzék be, ha telefonon vagy más telekommunikációs eszközön kér valaki információt, s ha személyesen a könyvtárban, akkor vagy szóval vagy kitűzővel hozza nevét a használó tudomására. Így valósítható csak meg a tájékoztatásért viselt egyéni szakmai etikai felelősség.

A tájékoztatás hitelességének garantálásában az vezesse a könyvtárost, hogy tegye a jót, de legalább ne ártson.

A szellemi tulajdon tisztelete

A könyvtáros szakmájából következő mély tiszteletet érez a szerzők és mindazok iránt, akik alkotó munkájukkal előállítják azokat a szellemi tartalmakat, amelyek különböző hordozókon eljutnak a könyvtárba, s ott gondozásba veszik őket. A könyvtáros nem állhat be azok közé, akik saját vagy mások anyagi érdekeinek kíméletlen érvényesítése során minden lelkiismereti aggály nélkül megsértik a tulajdonosnak az alkotás és a gazdasági beruházás védelmét megillető szerzői jogait.

A könyvtáros két érdekszféra mezsgyéjén áll, s egyaránt tekintettel kell lennie az alkotó jogára (akitől nem szabad eltulajdonítani szellemi alkotását, s aki anyagi haszonra jogosult műve után), s a közösség jogára az információk szabad áramlásához, a szellemi alkotások használata révén a tudás, a vélemény- és szólásszabadság előmozdításához. A két szféra érintkezését általában a szerzői jogra vonatkozó törvények szabályozzák, s a könyvtáros jogkövető magatartásának e területen is érvényesülnie kell. Ismeretes azonban, hogy egy jogszabály minden precizitása és gondos fogalmazása ellenére szűkebb-tágabb teret enged az értelmezésnek alkalma-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zása során. A könyvtárosnak csak az lehet a vezérelve, hogy egyik fél érdekét se sértse meg, ha éppen ő kerül döntési helyzetbe a közöttük felmerülő vitás kérdésekben.

Az egyik leggyakrabban felmerülő és legkényesebb probléma a különböző hordozókon lévő alkotások másolása. Erről ugyan rendelkeznek a szerzői jogi törvények, mégis célszerű a könyvtár használati szabályzatában is kitérni reá részletesebb szabályozással, különösen ami az elektronikus dokumentumokat illeti, ugyanis a róluk készített másolatok gyakorlatilag egyenértékűek az eredetivel. A másolást a jogszabályi rendelkezések és az ún. méltányos használat (fair use) elvei szerint kell szabályozni. Itt a következő tényezők veendők figyelembe: a használat célja (a gazdasági-kereskedelmi hasznosítás aligha fogadható el), a dokumentum természete (pl. beszerezhető-e még a kereskedelemben), a mű mekkora részét másolják le (minél kisebb és minél kevésbé lényeges részét, annál méltányosabb a másolatkészítés), a másolatok száma (a másolás mennyiben befolyásolja a mű piaci értékesíthetőségét), utalás a szerzői tulajdonra, az elektronikus hozzáférés korlátozása.

A szerzői jog alkalmazása központi kérdése az elektronikus dokumentumok terjesztői és a könyvtárak között kötött licencelési szerződéseknek is. A szerződést előkészítő tárgyalások során a könyvtáros a használók érdekeit kell, hogy képviselje, s törekednie kell számukra előnyös feltételek mellett megkötni a szerződést.

A dokumentumok digitalizálása további problémákat vet fel a szerzői jog szempontjából. Az idevágó jogszabályok általában engedélyezik a hagyományos dokumentumok digitalizálását könyvtári archiválás céljára. A nemzeti kulturális örökség megőrzése szempontjából ez fontos feladata a könyvtárosnak. A digitalizált anyag azonban éppen flexibilitása miatt könnyű prédája lehet a visszaéléseknek, ezért használata során a könyvtárosnak különös figyelmet kell fordítania a szerzői jogok védelmére, s meg kell tennie a szükséges óvintézkedéseket.

A szerzői tulajdon védelme kiterjed a szürke irodalomra és a kéziratokra is. Ez utóbbiaknak a közönséghez való eljuttatása akár egyedi használat, akár publikálás révén a könyvtáros fokozott gondoskodását, a jogszabályok követését és az adott anyagra vonatkozó speciális kikötések betartását kívánják meg.

A szellemi tulajdon tisztelete az alkotás tiszteletét jelenti, öltsön bár testet ez írott, rajzolt, hangzó, elektronikus formában. Legyen bármiféle módon rögzítve a gondolat, a könyvtáros kötelessége őrködni sértetlensége fölött. Ezért mindig kövesse az idézés és a forrásmegjelölés általánosan elfogadott szabályait, s erre hívja fel a használók figyelmét is.

Fontos megjegyezni, hogy a szellemi alkotáshoz fűződő szerzői jog dologi része elidegeníthető, tehát a kiadó, akire a szerző anyagi ellenszolgáltatás fejében vagy ellenszolgáltatás nélkül átruházta szerzői jogának gazdasági hasznosítását, ugyanazt a jogvédelmet élvezi, mint a szerző, s a könyvtárosnak ugyanúgy kell tisztelnie érdekeit, mint a szerzőéit.

A cenzúra tagadása

A könyvtárosi etika egyik sarkalatos pontja a bármiféle cenzúra tagadása, a könyvtár gyűjteményéből bármiféle mű elvi kitiltásának ellenzése, illetve a könyvtár gyűjteményében meglévő művek használatának bármiféle korlátozása. Ez a gondolatszabadság (véleményformálás, -kifejezés és -megismerés szabadsága) emberi alapjogából következik.

A cenzúra tilalma még azokra a véleményekre, tartalmakra is vonatkozik, amelyek a társadalom egyes csoportjai szemében nem hagyományosak vagy hagyománysértők, népszerűtlenek, elfogadhatatlanok, szemben állnak a társadalomban uralkodó nézetekkel vagy megkérdőjelezik azokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Abból a követelményből azonban, hogy a használónak kiegyensúlyozott, a nézetek legszélesebb spektrumát felölelő dokumentumvagyon álljon rendelkezésére, nem az következik, hogy valamennyi könyvtár egyenként garantálja saját gyűjteménye alapján a véleményekhez való szabad hozzáférés jogát, hanem a könyvtárak együttese, az ország könyvtári rendszerének hierarchikus felépítése ad biztosítékot erre. Az egyes könyvtárak a vélemények kiegyensúlyozott prezentálásának elvi követelménye, a rendszerben elfoglalt helyük és anyagi lehetőségeik alapján határozzák meg gyűjtőköri szabályzatukat, s az ezen túlmenő igényeket a könyvtárközi együttműködés segítségével elégítik ki. Ami a könyvtárban megvan, azt bárki elolvashatja, ami nincs, azt más könyvtártól – esetleg a használó költségére – meg kell szerezni, de a gyűjtőkörébe nem tartozó anyagok megvásárlása nem várható el a könyvtártól. Így érvényesülhet az az ellátási elv, hogy a használónak mindent, amit nem tilt törvény, rendelkezésre kell bocsátani.

A könyvtár maga tehát semmiféle szempont (kor, nem, foglalkozás, tartalom stb.) alapján nem cenzúrázhatja sem a beszerzést, sem a használatot. Ezért nem zárhatja el bizonyos olvasókategóriák elől a könyvtár gyűjteményének egyes részeit, ezért nem korlátozhatja egyes gyűjteményrészeinek használatát. Sem világnézeti, sem politikai, sem erkölcsi, sem tudományos, sem művészeti szempontból nem szabad zárt gyűjteményeket felállítani.

Felvethető, hogy maga a gyarapítási politika is valamiféle cenzúrát jelent. Ez az állítás csak abban az esetben állja meg a helyét, ha a gyűjtőköri szabályzat rendelkezéseiben kirekesztő szándék nyilvánul meg, s tiltja a nézetek kiegyensúlyozott tükröztetését, bizonyos tematikájú vagy világnézetű művek beszerzését. Egyébként valóban, a gyarapítás óhatatlanul válogatást jelent, ha úgy tetszik a szinte végtelen számú publikáció mérlegre tételét a beszerzési döntés meghozatala végett. Ez azonban nem minősíthető cenzúrának a fogalom klasszikus értelme szerint.

A speciális (pl. vallási, ideológiai, szakmai stb.) szempontból meghatározott közösségeket szolgáló nyilvános (pl. hitközségi) vagy zárt (pl. kutatóintézeti, vállalati) könyvtárak könyvtárosai nem gyakorolnak a fenti értelemben vett cenzúrát, ha tartják magukat a fenntartó által megszabott szabályzatokban foglalt állományépítési és szolgáltatási előírásokhoz.

Lelkiismereti dilemmát okozhat a könyvtáros számára a nemzeti kulturális örökség részét képező, kivételesen értékes vagy unikális példányok megőrzése és használatba adása. A hozzáférés szabadságának elve esetükben sem sérülhet, viszont nem minősíthető a használat érdemi korlátozásának, ha a használó az eredetit helyettesítő másolatot kap kezébe; ha nincs, ésszerű határidőn belül készítsen a könyvtár saját költségére. Ez a mai technikát és a könyvtárközi együttműködés elért szintjét tekintve nem látszik teljesíthetetlen követelménynek.

Végső soron bármilyen súlyosnak tetszhető érvek szólnak a használat bizonyos mértékű korlátozása mellett (a pornográf, az erőszakra ösztönző, az antidemokratikus, világnézetileg sérelmes stb. irodalom kiszűrése és elzárása a használói közösség vagy egyes tagjai elől, a nemzeti kulturális örökség védelme), a szellemi, a gondolat- és véleményszabadság összehasonlíthatatlanul magasabb értéket képvisel, a demokratikus társadalom sine qua nonja, s bármiféle, akármilyen jó szándékú cenzúrával való megsértése a szabadságot veszélyezteti.

A könyvtáros közösségi kötelezettségei

A könyvtáros tevékenységét nem független személyként, hanem egy intézmény keretében, alkalmazásában fejti ki. Ebből következően a szakmai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

közösséghez fűződő viszonyán túlmenően egy munkahelyi együttesnek is tagja, továbbá egy fenntartó (önkormányzat, szerv, szervezet, testület, vállalat, intézmény stb.) megbízásából végzi munkáját. Mindhárom kapcsolatnak megvan a maga etikai tartalma, s a hatékony és eredményes munka előfeltétele, hogy ez a kapcsolat azonos vagy legalábbis hasonló értékrenden nyugodjék.

Kapcsolat a fenntartóval és a társadalmi szervezetekkel

Mielőtt a könyvtáros munkaviszonyba lép, jól teszi, ha tisztázza, a szakmai kompetencián túl milyen morális elvárásokat támaszt vele szemben leendő munkáltatója, illetve maga is kifejti etikai nézeteit és álláspontját. Föltételezhető azonban, hogy a gyakorlatban a két fél értékrendjének megegyező volta ellenére is kisebb-nagyobb nézetkülönbségek és összeütközések kísérik a közöttük létrejött kapcsolatot, s valószínű, hogy a végső szót mindig a könyvtár fenntartója, illetve megbízásából a könyvtár vezetője mondja ki. Bármilyen kudarcélményt okoz is egy-egy döntés a könyvtárosban az etikailag megalapozott szakmai értékrendjének sérülése miatt, el kell fogadnia egészen addig a pontig, ameddig a szakma alapértékei nem vonatnak kétségbe. Ilyen esetekben azonban a könyvtáros kötelessége a szóbeli, majd írásbeli tiltakozás, s végső esetben a szakmai fórumok és a nyilvánosság segítségéért folyamodhat. Ha mindezt megteszi, megtette, ami elvárható tőle, és nem kívánható, hogy munkaviszonya megszüntetését kezdeményezze, s ezzel létbizonytalanságnak tegye ki magát. Ez a procedúra segít feloldani a „parancsra tettem" morálisan egyébként elfogadhatatlan álláspontját, s a könyvtárosi szolgálati etikát sértő döntés végrehajtásáért a felelősség teljes egészében az utasítás kiadóját terheli.

Nem hiábavaló talán egy rövid utalást tenni mindazokra az erőszakos és kevésbé erőszakos beavatkozásokra, amelyek a könyvtárat, mint a gondolat szabadságának intézményét, s benne a szellem lángját őrző könyvtárost hosszú története során érték. Elég, ha csak az elmúlt század eseményeire gondolunk a könyvégetőktől, a könyvkivonóktól és -bezúzóktól a zárolt kiadványok tárán át egészen a boszniai pusztításokig, az amerikai könyvtárak némelyikét fenyegető, fundamentalista kiindulású könyvüldözésektől az állásukat elvesztő francia könyvtárosokon át (mert a Nemzeti Front irányította önkormányzatok utasítására nem vonták ki a baloldali műveket) egészen az Idi Amin alatt üldözést és bebörtönzést szenvedett ugandai egyetemi könyvtárosokig. Jó okkal mégis óvatosan remélhető, hogy hazánk könyvtárosai már nem kerülnek ilyen helyzetekbe, s nem kényszerülnek válságos körülmények között egzisztenciális következményekkel járó döntések meghozatalára eszményeik védelmében.

Etikai megközelítésben nem lehet különbséget tenni a nyilvános és a zárt könyvtárak között – legfeljebb annyiban, hogy a nyilvános könyvtáraknak, illetve fenntartóiknak a jogszabályok előírásainak is kötelesek eleget tenni, míg a zárt könyvtárakéi önként vállalnak bizonyos kötelezettségeket. Ez utóbbiak esetében azonban a könyvtárosra nagyobb felelősség hárul azért, hogy az adott körülmények között igyekezzen összehangolni a zárt könyvtár fenntartója és közössége érdekeinek szolgálatát a könyvtáros etika értékeinek (például a nemzeti kulturális örökség megőrzése, a társadalom egészének és valamennyi tagjának szolgálata stb.) érvényesítésével.

A könyvtárosnak egy intézmény alkalmazottjaként is kötelessége kiállni a könyvtárat használó nyilvánosság vagy zárt közösség tájékoztatása érdekében a könyvtár működésére, személyzetére, finanszírozására vonatkozó adatok, a tevékenységet vezérlő irányelvek és szabályzatok nyilvánosságra hozataláért, s lehetővé tenni, hogy a használók és potenciális használók egyénileg és együttesen is érdemben beleszólhassanak a könyvtár ügyeibe. A könyvtáros-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nak tájékoztatnia kell a közösségét saját maga és a könyvtár munkájáról, s ezzel vállalni, hogy aláveti magát a fenntartói ellenőrzésen túl a társadalmi ellenőrzésnek is. Ezért a könyvtár és a szolgált közösség közötti kommunikációnak etikai tartalma is van.

A könyvtárost és munkáltatóját első és végső soron egyaránt a közös célok etikus szolgálata köti össze. A fenntartó elkötelezettsége a jogszabályokban lefektetett, a társadalom által hallgatólagosan és tettleg elismert értékek, valamint a könyvtárat fenntartó szerv, szervezet, intézmény küldetése iránt tanúsított felelősségérzetben nyilvánul meg. Ebben természetes partnere a könyvtáros. A zárt könyvtárakban a könyvtárosnak képviselnie kell a fenntartó érdekeit, s ameddig saját világnézete és szakmai állásfoglalása engedi, azonosulnia kell velük. Ha a fenntartó és könyvtárosa nézetrendszere nem fedi egymást, a könyvtárosnak tilos nyilvánosan fenntartója ellen nyilatkozni, kétségbe vonni küldetését, és köteles legjobb tudása szerint szolgálni neki. Ugyanez vonatkozik a nem állami vagy önkormányzati forrásokból fenntartott nyilvános könyvtárakban dolgozó könyvtárosok magatartására is.

A fenntartó és könyvtárosa szilárd és a kölcsönös bizalmat feltételező kapcsolatát az intézmény egyértelmű és következetes személyzeti politikája és az álláspályázatok korrekt intézése alapozza meg. A személyzeti politika nyilvánvalóvá teszi a fenntartó elvárásait, amelyek ismeretében lép munkaviszonyba vele a könyvtáros, s mozdítja elő legjobb tudása szerint céljai megvalósítását. Az üres állásokra kiírt pályázatok tisztességes, előítéletektől, elfogultságoktól és befolyásolástól mentes lebonyolítása mind a fenntartó, mind a pályázó, legfőként pedig a szakma érdeke.

A nyilvános könyvtárakban – kivéve a társadalmi szervezetek által fenntartott nyilvános könyvtárakat – dolgozó könyvtárosoknak határozott és következetes álláspontot kell képviselniük a politikai pártokkal és a társadalmi szervezetekkel ápolt kapcsolatokban. Elsőrendű követelmény, hogy a könyvtáros saját világnézeti elkötelezettsége, politikai szimpátiái, a különféle szervezetekhez fűződő érdekeltségei nem befolyásolhatják magatartását a velük való kapcsolattartásban, tehát valamennyiüknek azonos feltételekkel és mértékben kell rendelkezésre bocsátania a könyvtár szolgáltatásait, függetlenül attól, hogy valamelyiküktől a könyvtár, mint intézmény különleges támogatásban részesült-e vagy sem. Másodszor megjegyzendő, hogy a semleges viszonyulás nem jelenti azt, hogy a könyvtáros ne támogassa a társadalmi kezdeményezéseket a használati szabályzatában meghatározott módon, feltételekkel és keretek között; nem vállalhat viszont – a könyvtárnak nyújtott anyagi támogatás fejében sem – szervezési vagy agitációs munkát, propagandaanyag-terjesztést sem felkérésre, sem önkéntesen. A támogatás azt jelenti, hogy azonos feltételek mellett (tehát semmiféle szervezetet vagy akár használói csoportosulást nem zárhat ki az igénybevételből) bocsátja rendelkezésre a könyvtár helyiségeit, felszerelését, szolgáltatásait rendezvények céljára, a rendezvényről tájékoztatja használóit programkiadványában és hirdetőtábláján, ugyanakkor gondoskodnia kell arról, hogy a rendezvény ne zavarja a könyvtárat az általában megszabott rend szerint használni akarókat. Nem adhatja ki olvasói névjegyzékét a rendezvény szervezőinek egyéni meghívók szétküldéséhez. Harmadszor a könyvtáros ne nyilvánítson véleményt a könyvtárban szervezett párt- vagy egyéb rendezvényeken. A saját maga által szervezett programok, rendezvények, előadássorozatok, kiállítások stb. legyenek tartalmi és világnézeti irányultságukat tekintve kiegyensúlyozottak, ne sértsék egyes emberek vagy csoportok érzékenységét.

Munkatársi kapcsolatok a könyvtárban

A könyvtárosi munkára a munkamegosztás előrehaladásával egyre jellemzőbbé vált a munkahelyi közösségben végzett tevékenység. A csapat egyik

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tagjának teljesítménye kihat valamennyiükére, s egy hibásan elvégzett munkamozzanat, egy félresikerült szolgáltatás az egész teljesítőképességét kérdőjelezi meg. A minőségileg kiválóan végzett munkát a szakmai hozzáértés mellett az etikai tartás alapozza meg, amelynek főbb elvei a következők:

- a kollegiális viszony megőrzése és erősítése olyan értékek érvényesítésével, mint a tisztelet, figyelem, lojalitás, szolidaritás, udvariasság, szívélyesség, jó modor, sértő kifejezések kerülése;
- a tudás és a tapasztalatok készséges megosztása, nyitottság mások nézetei előtt, készség másoktól tanulni;
- kerülni a nemi, etnikai, nemzetiségi, vallási, politikai, társadalmi-gazdasági státusbeli, lakhely és életkor szerinti negatív különbségtételt a munkatársak között, sőt fellépni az olyan törekvések ellen, amelyek a különbségtételre irányulnak;
- a társak teljesítményének konstruktív értékelése a szakmai színvonal emelése, a könyvtári teljesítmény növelése, a használók kiszolgálása fejlesztése céljával;
- a kritika és a viták kulturált hangnemének megőrzése;
- az etikai normák megsértése ellen szót emelni a megfelelő formák betartásával és a személyeskedés elkerülésével az illetékes fórumokon (az ilyen viselkedés nem tekinthető a kollegiális szolidaritás megsértésének);
- a munkatársak egymás iránt viselt morális felelőssége alapján szolidaritás vállalása a munkahelyi közösséggel;
- a közösség arculatáért viselt felelősségből kifolyólag az intézmény presztízsét és a munkatársakat sértő nyilvános nyilatkozatok kerülése (a nyilvánossághoz csak akkor fordulhat a könyvtáros, ha a belső fórumok nem foglalkoztak érdemben bejelentéseivel és kritikai észrevételeivel).

A könyvtáron belül a könyvtáros nem csak könyvtárosokkal áll munkakapcsolatban, hanem más szakmák képviselőivel is. A velük való érintkezésben is a fentieknek megfelelő morális viselkedést kell tanúsítania. Ezen túlmenően ismerje el a kölcsönös tisztelet alapján a társterületek szakembereinek kompetenciáját a maguk szakmájában és hozzájárulásukat a könyvtár egészének eredményes működéséhez. Legyen udvarias és szívélyes a nem szakképzett személyzethez, adja meg a szükséges útbaigazításokat és tanácsokat, s ne húzzon előnyt velük szemben pozíciójából. Ne delegáljon olyan funkciókat és feladatokat más, nem szakképzett munkatársakra, amelyek könyvtárosi illetékességbe tartoznak.

Egy szervezet nem csak vízszintesen, hanem függőlegesen is tagolódik. Az intézményi hierarchiában vezető pozíciót elfoglaló könyvtáros különös felelőssége, hogy gondoskodjék az etikai normák érvényesüléséről, a munkahely pozitív atmoszférájának kialakulásáról, a belső információk áramlásának zavartalanságáról. A vezetőkkel szemben magasabb etikai elvárásokat és mércét támasztunk. (Csakúgy a hangadó, véleményformáló, tekintélyes, gazdagabb tapasztalatokkal rendelkező könyvtárosokkal szemben is.) A vezető és a beosztottak viszonyát elsősorban ne az alá- és fölérendeltség jellemezze, hanem az azonos szakmához való tartozásból eredő egyenlőség; közöttük a vezetőt csak a szervező, utasító, ellenőrző funkcióból eredő nagyobb felelősség terhe különbözteti meg. A beosztott könyvtáros joggal várja el hivatali főnökétől, hogy megadja munkájához a szükséges szakmai segítséget, ne éreztesse vele szemben fölényét, utasításait megfelelő formában és hangon adja ki, korrektül ellenőrizze munkáját, ne éljen vissza helyzeti előnyével, munkáját rendszeresen és objektív kritériumok alapján értékelje, munkahelyének megváltoztatása esetén személyét, felkészültségét, képességeit és teljesítményét elfogulatlanul minősítse.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtár vezetője képviseli a fenntartó előtt a könyvtár munkatársainak közösségét, s azt az értékrendet, amely belőlük közösséget formál. E kényes szerepben a vezetőre az a feladat hárul, hogy érvényesítse a szakmai etikai kódex követelményeit, s ha a fenntartó netán ezekkel ellentétes elvárásokat támaszt, meggyőzze őt saját igazáról, illetve kölcsönösen elfogadható kompromisszumokat javasoljon.

Kapcsolatok a szakma egészével

Mint ahogy a könyvtári szolgálat, úgy a könyvtáros szakma is a könyvtárak és könyvtárosok közötti együttműködésre épül országos és nemzetközi viszonylatban egyaránt. Az együttműködés elképzelhetetlen és megvalósíthatatlan a résztvevők morális hozzáállása nélkül. Itt nem csak a kölcsönös érdekeket kifejező, clara pacta boni amici vagy pacta sunt servanda maximákba foglalható, üzleti tisztességre gondolunk, bár ez is tartópillére a könyvtárközi együttműködésnek. A könyvtárak, még inkább a könyvtárosok egymás közötti kapcsolatát ezen túlmenően a sakkozók gens una sumus jelmondata fejezi ki leginkább. Ezért az egyes könyvtáron belüli kapcsolatokra vonatkozó követelmények lényegüket tekintve érvényesek a más-más könyvtárak dolgozói közötti kötelékekre is, kiegészítve olyan elvekkel, mint

- a nagyobb könyvtárakban működő könyvtárosok erkölcsi kötelessége támogatni tanáccsal, szervezőmunkával, közös érdekű szakmai feladatok ellátásával, a közterhekből nagyobb rész vállalásával a kisebb könyvtárak és könyvtárosaik munkáját (a nobilitas obligat sajátos esetei);
- bár nem tekinthető el a könyvtárközi kooperáció anyagi eszközökkel való szabályozásától, az önzetlen, a használónak – bárhol is jelentkezzék – az intézményi anyagi érdekekkel összehangolt szolgálata a szakmai etika alapkövetelménye;
- egyik könyvtártól sem várható el azonban, hogy egy adott közösség szolgálatára rendelt anyagi erőforrásait minden korlát nélkül más fenntartók gondjaira bízott könyvtárak közvetlen használói ellátására fordítsa – a könyvtáros etikai érzékére hárul a méltányosság mértékének és módjának kidolgozása;
- a könyvtárak közös vállalkozásai, a szabványosítás, a megosztott feldolgozás, a dokumentum-ellátás, a könyvtárközi kölcsönzés stb. stb. nem pusztán bizonyos feladatok hatékonyabb és eredményesebb megoldását kínálják, hanem bennük a szakma küldetése, közös céljai realizálódnak, s erősítik a szakmai összetartozást, a könyvtárosok egymás iránti bizalmát és segítőkészségét;
- minden könyvtáros felelősséget visel a szakma társadalmi presztízséért, a társadalom és közösségei előtt személyében is a szakma egészét képviseli, ezért viselkedésével, szóbeli megnyilvánulásaival és tetteivel azon legyen, hogy ne rontsa a szakma nyilvános arculatát, sőt erejétől telhetően javítsa;
- a könyvtáros nem feledheti sose, hogy a szakmai együttműködést előíró etikai imperativus nem ismer országhatárokat, s éppen a könyvtárak és könyvtárosok nemzetközi kooperációja lehet egyike a globalizáció ártalmait ellensúlyozó tényezőknek az által, hogy közvetíti egyfelől az ország lakosságához és a helyi közösségek tagjaihoz a világ kulturális örökségét, másfelől pedig a hazai kultúra, tudomány és művészet kincseit helyezi mások asztalára;
- a könyvtáros szakma nemzetközi jellegéből következően a könyvtárosnak szolidaritást kell vállalnia más országok könyvtárosaival mind a szakmai feladatok ellátásában, mind a szakmai ismeretek és szolgáltatások fejlesztésében, mind pedig a szakmai eszmények követésében, valamint az ezek védelmében elszenvedett üldöztetésben.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárosság, mint minden más szakma, azt is elvárja a művelőjétől, hogy a maga erejéhez mérten járuljon hozzá fejlesztéséhez. Ennek adekvát szervezeti keretet a szakmai egyesületek nyújtanak, ezért minden könyvtáros vegyen részt valamelyik, érdeklődésének megfelelő szervezet munkájában. A bekapcsolódás a szakmai közéletbe lehetővé teszi a könyvtáros számára, hogy egyrészt közreműködjön szakmája társadalom előtti képviseletében, presztízse növelésében, ismeretanyagának korszerűsítésében és bővítésében, másrészt részesedhessen a szervezett közösségben vállalt tagság előnyeiből (információáramlás, továbbképzés, véleménycsere stb.). Nem utolsósorban a szakmai egyesülettől számíthat védelemre a könyvtáros, ha a szakmai etikai kódex alapértékeinek megvallása és követése miatt esetleg konfliktusokba kerül könyvtáron belüli vagy kívüli erőkkel.

Mégis, nem minden könyvtáros (vagy nem könyvtáros), aki magáénak vallja a könyvtárosi etikai kódex értékeit, szükségképpen tagja valamelyik könyvtárosi egyesületnek. Akik azonban elkötelezték magukat egyik vagy másik egyesület tagjául, azok joggal várják el, hogy azok az egyesületek, amelyek kibocsátották az etikai kódexet, maguk is az abban rögzített értékeket követve működjenek, s ennek megfelelően foglaljanak állást adott esetekben, beleértve a tagjaikat etikai okokból ért sérelmeket is. Kívánatos, hogy erre az erkölcsi védelemre azok a könyvtárosok és könyvtári dolgozók is számíthassanak, akik nem tagjai egyik szakmai egyesületnek sem.

A könyvtáros nem végezheti a megkívánt magas színvonalon munkáját, ha nem épít ki kapcsolatot más szakmákhoz és azok képviselőihez. Ennek során ugyanazok az elvek és értékek vezéreljék, amelyeket a saját szakmabeliekkel szemben kell, hogy kövessen.

A könyvtáros felelőssége és kötelezettségei

Az előzőkben elmondottakat most mintegy a könyvtárosra vonatkoztatva foglaljuk össze.

A könyvtáros akkor végzi jól munkáját, akkor felel meg hivatásának, ha tevékenységét a társadalom, az intézmény, a szakma, de legfőképpen a használói közösség, s ezen belül is az egyéni használó iránt érzett felelősségtudat hatja át. Ez az a könyvtárosi alapállás és szemléletmód, amely – a szakmai kompetencia mellett – kivívja a társadalom bizalmát és elismerését, megteremti a szakmai és egyéni tekintélyt, s alapot nyújt egy tisztes karrier befutásához. A könyvtáros személyes felelősséget visel az információt kereső és használó iránt, s a maga részéről hozzájárul azoknak a társadalmi egyenlőtlenségeknek a csökkentéséhez, végső soron felszámolásához, amelyek megosztják a társadalmat: az információk egyenlőtlen megoszlása az információban gazdagok és szegények között, a digitális szakadék országok között és országon belül. A könyvtáros esélyegyenlőséget teremtve az információban szegények, az információhoz nehezen hozzájutók, az információval élni alig tudók oldalán áll, bár mindenki számára minden elfogultság, megkülönböztetés és részrehajlás nélkül nyújtja a könyvtári szolgáltatásokat. Ugyanígy a könyvtári ellátásban az egyéni használó érdekét képviseli a csoportok részéről jelentkező igényekkel szemben, mivel a könyvtárhasználat lényegében individuális tevékenység, s az egyéneknek egyenként kisebb az érdekérvényesítő ereje, mint a szervezett vagy jól azonosítható csoportoké. A könyvtáros felelőssége az információ beszerzésétől a feldolgozásán és tárolásán át a szolgáltatásáig terjed, a használó felel viszont az információ felhasználásáért, alkalmazásáért és hasznosításáért, a vele való esetleges visszaélésekért.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárost egyaránt felelősség terheli a közvetlen (egyének) és a közvetett használók (a társadalom és csoportjai), a tényleges és potenciális használók, a jelenlegi és a jövőbeli használók, valamint az információk előállítói (alkotók, szerzők, összeállítók stb.) és terjesztői (kiadók, kereskedők, adatbázisgazdák stb.) iránt.

A felelősségből fakadó kötelezettségek – egyben az ellátás minőségének személyi garanciái – hosszú listát tesznek ki. A könyvtáros

- rendelkezik azzal az elméleti képzettséggel és felkészültséggel, gyakorlati, technikai ismeretekkel és készségekkel, amelyek szakmája gyakorlásához szükségesek,
- alapképzettsége megszerzése után részt vesz a szakmai továbbképzésben, önképzését egész életén át tartó folyamatnak tekinti;
- hozzájárul a szakmai ismeretanyag fejlesztéséhez, kutatómunkát végez vagy támogatja (pl. adatszolgáltatással) a kutatásokat;
- ismeri a hazai és a nemzetközi könyvtári rendszert, s használói megfelelő ellátása végett személyes és intézményes kapcsolatokat épít ki képviselőivel, szervezeteivel és intézményeivel, tagságot vállal egyesületeiben;
- megőrzi és követi a szakma hagyományait, tudását és készségeit szívesen és készségesen átadja kollégáinak, különösen a fiatal nemzedékeknek;
- jogkövető magatartást tanúsít, betartja és betartatja a könyvtári szolgálatra és ellátásra vonatkozó törvényeket és egyéb jogszabályokat, alkalmazza a szakmai szervek, testületek által kibocsátott irányelveket, állásfoglalásokat, követi az információs és könyvtári szabványokat, betartja a más könyvtárakkal, szervezetekkel és szállítókkal kötött megállapodásokat, szerződéseket;
- eleget tesz azoknak a morális követelményeknek, amelyeket a szakma írott (etikai kódex) és íratlan szabályai fejeznek ki, megbecsüli szakmáját, tiszteli hivatását, szereti és pontosan, mindenre kiterjedő figyelemmel végzi munkáját, nyitott és készséges a változások iránt, szemléletmódját és munkamódszereit hozzáigazítja az új igényekhez, fejleményekhez, ismeretekhez, eljárásokhoz és technológiákhoz, technikákhoz.

E követelmények teljesítésén nyugszik a könyvtárosi hivatással bíró szakember szakmai kompetenciája és a társadalmilag elismert karrierhez való joga. Mindezeken túlmenően azonban az emberi viselkedés szabályai különös jelentőséget nyernek a könyvtáros – használó viszonyban. Morális megítélés alá esik a könyvtáros modora, emberi attitűdje, viselkedése. Nagy súllyal esik latba jóindulatú, toleráns személyisége, érzéke a demokratizmus iránt, hajlama mások véleményének respektálására, formális és informális udvariassága, fegyelmezettsége. A használók előtt autoritással megjelenő könyvtáros munkahelyi magatartása hozzátartozik a könyvtár arculatához, s jelentős mértékben meg is határozza. Fölösleges említeni, mégis hadd mondjuk ki, megengedhetetlen a munkahelyen az alkoholfogyasztás, a kábítószer-élvezet, a szerencsejátékok űzése, s előbb-utóbb a dohányzás is. A könyvtáros jól teszi, ha nyilvános helyen másutt is tartózkodik e szenvedélybetegségekhez vezető ártalmak túlzott élvezetétől. A könyvtáros munkahelyén tartózkodjék az extravagáns vagy kihívó viselkedéstől és ruházattól. A könyvtár szabályzata bizonyos megkötéseket tartalmazhat a könyvtáros ruházatát illetően, sőt előírhatja, hogy a könyvtáros köteles a megjelölt szolgálati pontokon a munkáltató által biztosított munkaruhát viselni. A munkáltató megszabhatja, hogy a könyvtáros jól olvashatóan tüntesse fel nevét ruházatán.

A könyvtáros a munkaszerződésében és a könyvtár szabályzataiban foglalt juttatásokon felül nem húzhat anyagi hasznot a könyvtár gyűjteményeinek, eszközeinek kezeléséből, szolgáltatásai nyújtásából. Nem fogadhat el hálapénzt vagy borravalót; szemé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lyes ajándékot sem, csak a szabályzatban meghatározott értékhatár alatt, s bejelentési kötelezettség mellett. A gyűjtemény és az eszközök saját célra való használatát (tájékozódás, tanulás, kutatás stb.) a használói igények kielégítése mögé kell helyeznie, s a könyvtári ügymenet kívánta dokumentum- és eszközhasználat is második helyre sorolódjon az olvasók kiszolgálásával szemben. A könyvtáros nem fogadhat el megbízást a használótól anyagi ellenszolgáltatásért sem munkaidőben, sem munkaidőn kívül végzett, a könyvtár gyűjteményeire és eszközeire támaszkodó munkára. Ha ilyen igény merül fel a használó részéről, akkor a könyvtárral, mint intézménnyel kell megállapodnia. A munkát elvégző könyvtárost a könyvtár szabályzata szerint kell díjazni.

A könyvtárost is, mint mindenkit, megilleti a gondolat- és véleménynyilvánítás szabadsága; világnézeti, vallásos, erkölcsi és politikai meggyőződését szabadon megválaszthatja és kifejezheti, tagja lehet bármely bejegyzett társadalmi szervezetnek. Ám ez nem befolyásolhatja szakmai tevékenységét; a könyvtárban munkája során nem hangoztathatja nézeteit és meggyőződését, politikai aktivitást nem fejthet ki, és köteles elfogadni a magáétól eltérő álláspontokat, nézeteket és véleményeket, s egyenlő esélyt biztosítani számukra az állományépítő, -feltáró, megőrző és szolgáltató tevékenységében. A könyvtáros saját világnézetét, értékrendjét nem kényszerítheti rá másokra, még ha ez saját tetteit és magatartását a jogszabályok, könyvtári szabályzatok és az etikai kódex adta keretek között meg is határozza. Tartózkodnia kell a használók vagy munkatársai ilyen értelmű befolyásolásától, s rájuk kell bíznia a különböző világnézetek, értékrendek, politikai irányzatok közötti választást, amit a könyvtár állományának sokféleségével segít elő. A könyvtárosnak munkájában elkötelezetlen, értéksemleges magatartást kell tanúsítania.

Szakmai kérdésekben a véleményalkotás és -szabadság nem csak joga, hanem szinte kötelessége a könyvtárosnak. Könyvtáron belül, ha a vezetés álláspontjával egyes szakmai ügyekben nem ért egyet, elvárható tőle, hogy kinyilvánítsa, s a belső viták során kifejtse véleményét. A viták lezárultával azonban köteles a vezetés döntését legjobb tudása szerint végrehajtani – bár szakmai álláspontját fenntarthatja.

A könyvtárosnak joga van magánszférája sértetlenségéhez és emberi méltósága megőrzéséhez. A könyvtár vezetése kamerával nem figyelheti meg az alkalmazottak munkahelyi tevékenységét, személyes adataikat, nézeteiket bizalmasan kell kezelnie, a használók csak a könyvtárosok nevét és beosztását ismerhetik meg.

Irodalmi jegyzetek

A háttéranyag szakirodalmi bázisa több forrásból ered.

Mindenekelőtt megemlítendők a hazai publikációk. Közülük kiemelendő *A Magyar Könyvtárosok Egyesületének évkönyve 1975* (Bp. 1976. NPI), amelyben *Walleshausen Gyula, Bata Imre, Balázs János* és *Györe Pál*, valamint *Orosz Bertalanné* az egri vándorgyűlésen tartott előadásai érdemelnek figyelmet. Hosszú listát tesznek ki a folyóiratokban megjelent, közvetlenül a könyvtárosi etikával vagy hozzá szorosan kapcsolódó témákkal foglalkozó közlemények; ezeket itt szükségtelennek tartjuk felsorolni, az érdeklődők a MANCI adatbázis alapján készült bibliográfiát kézhez kaphatják az OSZK Könyvtártudományi Szakkönyvtárában. Az adatbázisban egyelőre fel nem dolgozott, korai szakirodalom is bőven tartalmaz utalásokat a könyvtárossal szemben támasztott követelményekre, az ideális könyvtáros személyére, a könyvtáros hivatására.

A legfőbb forrást a vonatkozó IFLA dokumentumok jelentik, s különösen az idevágó határozatok és állásfoglalások: *Statement on libraries and intellectual freedom, The IFLA Internet Manifesto, Statement on libraries and sustainable development, Resolution on freedom of expression, censorship and libraries* stb.

Igen nagy haszonnal járt az egyes könyvtáros egyesületek kódexeinek és a hozzájuk fűzött magyarázatok tanulmányozása. Összefoglaló áttekintésük egy IFLA kiadványban jelent meg: *The ethics of librarianship: an international survey* Ed. By Robert W. Vaagan. (München, 2002. K.G.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Saur). Ezen túlmenően illő figyelmet kellett fordítani a két, nagy múltú egyesület, az LA és az ALA etikai kódexeire és állásfoglalásaira (az imént említett kiadványban e dokumentumok nem szerepelnek, csupán ismertetésük). Az ALA dokumentumokról a hazai szakma is tájékozódhatott a 3K 1992. 2. és 1994. 2. száma alapján; az ALA *Code of Ethics* legfrissebb verziója egyébként 1995-ben jelent meg (http://www.ala.org/alaorg/oif/ethics.html). Az LA CILIP-pé (Chartered Institute of Library and Information Professionals) alakult át, s 2004-ben megújította etikai kódexét. Az IFLA FAIFE (Free Access to Information and Freedom of Expression) bizottságának web-oldalán egyébként megtalálhatók a kódexek teljes szövegei (http://www.ifla.org/faife/ethics/codes.htm). Az egyes könyvtárak által kidolgozott etikai kódexre példa az osloi Deichmanske Bibliotek anyaga. Ennél sokkal részletesebb és a kérdéskör gazdagságára és szerteágazó voltára világít rá az *Etikai elvárások és ajánlások a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársai számára (belső használatra)* c. dokumentum (Könyvtári Híradó 2001. 4. sz. és 2001. 6. sz.)

Itt kell megemlíteni az ICOM által kibocsátott *Code of ethics for museums* és az ICA-tól eredő *Code of ethics /for archivists/* c. dokumentumokat. A testvérgyűjtemények két nemzetközi egyesületének állásfoglalásai tanulságosak a könyvtárak szemszögéből is (pl. a múzeumi kódex megkülönbözteti az intézményi és a szakmai etikát).

Alapdokumentumoknak minősülnek az etikai kódex szempontjából a következők: az ENSZ egyetemes nyilatkozata az emberi jogokról, a Magyar Köztársaság alkotmánya és a kulturális javakról és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény. Ugyanígy az UNESCO állásfoglalásai, főképpen a közkönyvtári kiáltvány utolsó változata.

A külföldi szakirodalom igen bőségesen foglalkozik a könyvtáros és információs szakember etikájával, és a hozzá kapcsolódó kérdéskörökkel, mint pl. a cenzúra, a jogi felelősség, a demokratikus elkötelezettség stb. stb. Csak példaként említjük az alábbi kiadványokat: Froehlich, Thomas J.: *Survey and analysis of the major ethical and legal issues facing library and information services* (München, 1997. K.G. Saur), Malley, Ian: *Censorship and libraries* (London, 1990. The Library Association), Hauptman, Robert: *Ethics and librarianship* (London, 2002. McFarland) vagy *Democracy and the public library* (ed. By Arthur W Hafner, London, 1933. Greenwood Press). Tanulságosak az esettanulmányokat tartalmazó kötetek az etika, de az általános menedzsment tárgyköréből is; pl. White, Herbert S.: *Ethical dilemmas in libraries. A collection of case studies* (New York, 1992. G.K. Hall). A folyóiratokban megjelent irodalom hatalmas tömegű; itt ismét a Könyvtártudományi Szakkönyvtár által összeállított bibliográfia ad kiinduló tájékoztatást. Érdemes viszont egy folyóiratszámra külön is felhívni a figyelmet: az *IFLA Journal* 2000. évi 26. évfolyama 4. száma kilenc közleményét a gondolatszabadságnak szentelte.

A könyvtárosi etikáról gondolkodáshoz érdemes el- vagy újraolvasni *Umberto Eco: A rózsa neve* c. regényét. Élvezetes és tanulságos olvasmány.

~

Technikai okok miatt késik, de nem szűnt meg a Magyar Nemzeti Bibliográfia Új Periodikumok c. kiadvány. 2003. június végéig, azaz a 13.évfolyam 6. füzetéig az elektronikus formában megjelent bibliográfiát egy MicroISIS-es rendszerből (IKB) állítottuk elő. Azóta az IKB adatbázis teljes egészében bekerült az OSZK AMICUS rendszerébe és csupán kevés fejlesztést igényel még a sajtóbibliográfia közeli megjelentetése.
(Berke Barnabásné híréből, Katalist, 2004. május 11.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az MKE Etikai Bizottság tagjainak hozzászólása a háttéranyaghoz*

BICZÁK Péter (Pest Megyei Könyvtár, Szentendre)

Elöljáróban nem kerülhetek meg egy kérdést az etikai kódex múltjával kapcsolatban. Amikor több esztendeje a Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnökségében felvetődött az etikai kódex megalkotásának kérdése, határozottan amellett foglaltam állást, hogy ennek létre kell jönnie. Ahogy az egy civil szervezetben lenni szokott, aki a leghangosabb az ügy érdekében, az kapja a feladatot, így tehát én kaptam. Könyvtáros módjára (!) utána néztem a szakirodalomban a kérdéskörnek, összegyűjtöttem néhány szakma etikai kódexét. Az anyag elolvasása után rá kellett döbbennem arra, hogy etikai kódexet írni anélkül lehetetlen, hogy azt egy komolyabb, a társadalmi körülményeket, a szakma mibenlétét, helyzetét és jövőképét felvázoló tanulmány ne előzné meg. A szakma etikai kódexe nem lebeghet a levegőben, mögötte kell lennie az alaposan végiggondolt, szakmai vitákon kiforrott közmegegyezésnek, mert csak így lesz hitele, ereje, csak így válhat írott malasztból a könyvtárosság tízparancsolatává, iránytűvé egy zűrzavaros világban.

Az elmúlt tízegynéhány esztendő, akárhogy próbálnánk szépíteni, a könyvtárosság kemény egzisztenciális küzdelme volt. A változó társadalomban, a kíméletlen gazdasági és politikai harc közepette akartuk megőrizni a szakmánk helyét, szerepét, miközben önmagunkat is meg kellett változtatnunk, a magunk értékrendjét is alaposan felül kellett vizsgálnunk. Ránk zúdult a számítástechnika minden áldása – hatalmas munkával kellett évtizedes lemaradást bepótolnunk. Nem kerülhetem meg a hosszú évekig megalázóan alacsony bérek kérdését sem, hiszen emiatt a könyvtárakból ma hiányzik egy generáció.

1997 óta, a kulturális törvény megszületésétől felgyorsult a könyvtári jogalkotás, számos kérdést sikerült a szakmánkban szabályozni, több esetben a feladathoz a megfelelő anyagi hátteret, központi forrást biztosítani. Egy könyvtár bonyolult eljárásrendjében nem vállalhat mindent magára a központi jogalkotás, és az sem biztos, hogy a nem szabályozott kérdések megoldására elegendő a helyi szabályzat. Szakmánk évtizedek óta hangoztatott büsz-

* A további hozzászólásokat a gyorsabb tájékoztatást adó Könyv, Könyvtár, Könyvtáros (3K) c. folyóiratban olvashatják. (A szerk.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kesége, az egységes könyvtári rendszer, melybe bárki bárhol belép, azonos színvonalú ellátást kap, a befektetett munka, pénz ellenére sem teljes még. Szükség van olyan kapaszkodókra, melynek segítségével jó helyi döntések születnek, szakszerű és egységes eljárással találkozik a használó, valóban akárhol lép be a rendszerbe.

Időszerűnek és fontosnak tartom tehát, hogy az etikai kódex létre jöjjön.

Papp István az első bizottsági ülésen ugyan megtiltotta, hogy az anyagát kritikát nem ismerve dicsérjük, mégis le kell írnom: megszületett az a háttéranyag, melyre építve a szakma megalkothatja a saját etikai kódexét. Különösen vonzó számomra, hogy ez a háttéranyag, mely a könyvtárosok etikai kódexét készíti elő, olyan könyvtárost képzel maga elé, aki szakmájában felkészült, a társadalom kérdéseire nyitott, a közösségért tenni akaró, aktív személyiség. Idealisztikus kép? Talán, de nem hiszem, hogy meg kell ijednünk ettől!

Milyen legyen ez a kódex?

Csak néhány általam fontosnak tartott gondolatot rögzítek, mert lényegében kimondva, vagy kimondatlanul ott van Papp István háttéranyagában, csak jól kell kimondanunk, tiszta, közérthető gondolatokban megfogalmaznunk, és egyességre jutnunk, hogy valóban azok a legfontosabb kérdések, melyeket a kódexbe foglalunk majd.

A kódex legyen többrétegű:

- egy populáris, mely a nagyközönségnek, a használóinknak szól;
- egy kifejtőbb, mely a könyvtárosnak szól mindennapi használatra;
- egy magyarázó, mely segít állásfoglalásaival a kényes helyzetek megoldásában.

Témák címszavakba foglalva, mellyel foglalkoznunk kell:

- a gyarapítás, gyűjteményszervezés etikája;
- az információhoz történő szabad hozzáférés etikája;
- a hiteles információ etikája;
- a folyamatos szolgáltatás etikája;
- a szolgáltatás minőségének etikája;
- a használóval történő szakszerű bánásmód etikája;
- a használó teljességgel történő ellátásának etikája;
- az adatvédelem, a titoktartás etikája;
- a könyvtárosok egymással szemben tanúsított magatartásának etikája,

és így tovább.

Meggyőződésem, hogy e címszavak gyarapodni fognak, a témákat sorra kifejtük, az anyag egyre több, egyre gazdagabb lesz.

Az igazi bátorság majd ahhoz kell, hogy minél tömörebb, egyszerű mondatokba öntött, mindenki által elfogadott és egyformán értett, és főleg mindenki által betartott szabálygyűjtemény – etikai kódex jöjjön létre.

~

Blaskóné Majkó Katalin (Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest)

Papp István tanulmánya minden részletre és körülményre tekintettel készíti elő egy könyvtáros etikai kódex munkálatait. Kicsit úgy érzem magam, mint egy szobrász, aki egy gyönyörű és hatalmas kő előtt áll, és már csak ki kell bontania belőle a művet. Szinte minden benne van, mégis hatalmas munka vár a készítőkre.

Az mindannyiunk előtt világos, hogy csak széles szakmai konszenzuson alapulhat a leendő etikai kódex, és csak olyan szintig szabad eljutnia az előírásaiban, amely minden könyvtárosra vonatkozik, függetlenül attól, hogy milyen típusú könyvtárban dolgozik.

Én a munka menetében a következő sorrend szerint haladnék:

- Fogalmak tisztázása (ki tekinthető könyvtárosnak, információs szakembernek, stb.);
- Általános, mindannyiunk munkáját meghatározó hazai és nemzetközi dokumentumok;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- A könyvtáros kötelezettségei, személyisége, kapcsolatai munkahelyével, a könyvtárhasználókkal, a társadalom egyéb szereplőivel;
- A leendő etikai bizottság szerepe és jogosultságai.

~

Hock Zsuzsanna (Városmajori Gimnázium Könyvtára, Budapest)

Csatlakozva mindazok táborához, akik igen jelentős dokumentumnak tartják *Papp István* munkáját, néhány megjegyzéssel egészíteném ki azt.

Magam is fontosnak tartom a szakmai szervezethez való tartozás tényét, hiszen ezek teremtik meg annak lehetőségét, hogy a könyvtáros-léten belül egy-egy szűkebb (vagy tágabb) közösség a könyvtárosságot érintő kérdésekkel kapcsolatban folyamatosan tájékozódjon, informálódjon. Ám mint etikai kritérium megfontolandó a következő:

A szakmai társadalmi szervezethez való tartozás mint követelmény valóban több országban egyértelműen megjelenik az alkalmazás feltételeként, de nálunk a bármely szervezethez való kötelező tartozás gondolata sokak számára ijesztő.

Az egyesületbe való tartozás mint feltétel megjelenéséhez valamennyi, a könyvtárosokat összefogó, érintő szakmai szervezetnek, egyesületnek egyenletesen magas színvonalú szakmai támogatást kellene megvalósítania. Akkor talán minden érintett könyvtáros fontosnak tartaná – éppen a folyamatos szakmai tájékozottság érdekében – a belépést.

A téma fontossága érdekében fontosnak tartom kiemelni azokat a gondolatokat, amelyek a könyvtáros etikai kódex társadalmi szerepét, célját, hasznosságát taglalják. Hiszen az etikai kódex célja a szakma erkölcsi tudatosságának növelése, társadalmi elfogadottságának erősítése.

Ugyanígy kiemelt, önálló fejezetnek javaslom az információs és kommunikációs technológiai forradalomról (IKT) szóló részeket – a téma jelentőségéből fakadóan, „nagy kérdőjelei" okán.

Javaslom, legyen önálló melléklet azoknak a példáknak a gyűjteménye – akár a különböző könyvtártípusokra bontottan –, amelyek etikai kérdésekkel foglalkoznak.

Fontos tartom – a szerzővel, a bizottsággal egyetértve –, hogy ajánlás készüljön az egyes könyvtártípusokban dolgozó könyvtárosok számára is hasonló, az egész szakmát átölelő kódex alapelveit figyelembe vevő etikai kódex elkészítésére. (Nekünk, könyvtárostanároknak biztos szükségünk lenne rá, a „kétlakiságból" – pedagógus és/vagy könyvtáros – adódóan.)

Mivel a könyvtárosi munkához újabb és újabb tevékenységek kapcsolódnak, mindenképpen szükséges a fogalomtisztázás:

- kit tekintünk könyvtárosnak (felsőfokú szakirányú végzettség mint kritérium);
- kit tekintünk könyvtáros-asszisztensnek (igen nagy kört illetünk ezzel a címmel);
- mennyiben különbözik a könyvtárban dolgozó technikustól az asszisztens, miben tér el feladatkörük;
- hova soroljuk a könyvtárakban alkalmazott számítógépes szakembereket;
- milyen egyéb munkaköröket betöltő dolgozókat foglalkoztat(hat) a könyvtár?

A fenti kérdések fölvetik valamennyi könyvtár számára a munkaköri leírások átgondolását, amelyeket érdemes lenne az európai normákhoz igazítani a mi szakmánkban is.

Javaslom, hogy már a bevezető indoklásban kapjanak kiemelt szerepet a könyvtáros etikai kódex létrehozását indokló fogalom-meghatározások, célok, okok:

1. Kódex = irányelvek gyűjteménye, amelyet jellemez a pozitív megközelítés. Nem kívánja a törvényeket helyettesíteni, hanem azokkal összhangban irányt mutatni a szakmában dolgozóknak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. Célja, az etikai tudatosság növelése.
3. A könyvtáros személyesen felelős egyéni döntéseiért, a kódex csak segítheti ezekben a döntésekben.
4. Az etikai kódex a szakma fő céljait fejezi ki.
5. Az etikai kódex összhangban kíván lenni „az emberiség etikai értékrendjével..."

A könyvtáros etikai kódex tartalma részt önálló fejezetként javaslom pontokba szedni.

Javaslom az etikai kódex jogi hátterét önálló részként kiemelni, a későbbiekben ezeket a dokumentumokat a világhálón keresztül, összegyűjtve valamennyi könyvtáros számára elérhetővé tenni, ill. ezeket a dokumentum-részleteket (ENSZ emberi jogok nyilatkozata, alkotmány, könyvtári törvény) mellékletként, önálló dokumentumként megjelentetni.

Nagyon fontosnak tartom, hogy a könyvtárak egymásra épültsége még nagyobb hangsúlyt kapjon. Jó lenne egy utalás az ODR-re, hiszen országos, példaértékű együttműködési lehetőség a különböző könyvtártípusok között.

A szerző foglalkozik a gyűjteményépítés speciális feladatával. Ajánlásként fogalmazza meg az etikai kódex határozottabban az egyes könyvtártípusok számára a gyűjtőköri leírások pontosságának jelentőségét. Lásd: szépirodalmi művek, értékes és értéktelen kérdése az iskolákban ...

Mivel a szerző hosszan foglalkozik az értékes és értéktelen irodalom kérdésével, ezt ismét külön kiemelném önálló részként, mert igen lényeges kérdésnek tartom, s e kérdésben szükséges lenne egy szakmai állásfoglalás.

Papp István jogosan foglalkozik igen hosszan a könyvtáros kapcsolatrendszerével:

- fenntartó és könyvtáros,
- könyvtáros és társadalmi szervezetek,
- könyvtáros és munkatársak,
- könyvtáros és könyvtáros szakma,

megpróbálva etikai normákat fölállítani.

Ami hiányzik itt: könyvtáros és felhasználó már szóba került ugyan, de a kapcsolatrendszer témakörben mégis utalni kell, véleményem szerint, a könyvtár használóira mint a könyvtáros kiemelten fontos partnereire.

Javaslom, hogy más szakmák etikai kódexéhez hasonlóan, maga az etikai normákat megfogalmazó összegzés legyen témánként pontokba szedett, hogy ne csak a szűkebb értelemben vett szakma számára, hanem valóban a társadalom egésze számára világossá tegye a könyvtáros etikai normákat.

Mindezek mellett köszönetet mondok valamennyi könyvtárostanár nevében, hogy részesei lehetünk a könyvtáros etikai kódex megalkotását segítő munkabizottságnak. Hiszek abban, hogy az iskolai könyvtárak, a könyvtárostanárok méltóak az egész szakma számára oly fontos etikai normákhoz.

~

Horváth Sándor Domonkos (Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár, Győr)

A *Papp István* által elkészített háttéranyag remek elméleti, tudományos alapozást jelent a kódex megalkotásához. A gondolatgazdag és átfogó tanulmány a szerző kiérlelt szakmai felfogásán alapul, amelynek közzététele önmagában is nyereség a könyvtárosság számára. Nagyon sok kérdést felvet, rengeteg „ablakot kinyit" a tanulmány, talán többet is, mint amit egy etikai kódex be tud zárni. A dolgozat legfontosabb részével, a kódex szellemiségének, szabályozási finomságának leírásával egyetértek. Aztán vannak olyan részletkérdések, mint pl. a gyermekolvasók teljesen liberalizált (felnőttekével megegyező) könyvtárhasználata, amit kevésbé tudok elfogadni, bár értékelem a mellette szóló érveket. Emellett vannak olyan témák, amelyekben nem igazán sikerült kialakítanom az álláspontomat. Ilyen a könyvtáros fogalmának tisztázása, azaz, hogy a kódex szempontjából csak a felsőfokú

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

végzettségű szakemberek jöjjenek számításba, vagy a középfokú végzettségű szakemberek is, esetleg valamennyi könyvtári dolgozó? Úgy vélem, ezeknek a kérdéseknek a kódex szakmai vitájában kell tisztázódniuk, és ennek megfelelően, csak egyetérteni tudok azon kolléga észrevételével, aki a szakmai bizottság első összejövetelén megjegyezte, hogy „a kódex elkészítéséhez vezető út talán fontosabb is, mint maga a kódex."

Az etikai kódex nyilvánvalóan nem jogszabály. A jogszabály leglényegesebb elemeinek a következő tényezőket tartja a jogi szakirodalom: a) jogalkotásra felhatalmazott szerv hozza létre, b) törvényben meghatározott eljárási rend szerint, c) általános magatartásszabály, d) az állam kényszerítő ereje áll mögötte. A könyvtárosok szakmai etikai kódexének tervét ezzel kontrasztolva, azt kell látnunk, hogy

Ad. a) A kódex megalkotását nem írja elő semmiféle szabály. Ebből az következik, hogy a kódex egy önkéntesen, szakmai belátás alapján létrehozott szabályzat, lényegében irányelv-gyűjtemény. Úgy vélem, hogy a kódex megalkotóinak nem az a feladata, hogy valami egészen újfajta, eddig ismeretlen szabályrendszert hozzanak létre. A könyvtáros szakma elég régi ahhoz, hogy számos kérdésben kialakuljon a tevékenységgel kapcsolatban valamiféle általános, követendőnek vélt magatartásforma. Ebben az értelemben a kódex egyfajta „szakmai-viselkedési" szokásjog-gyűjtemény. Ugyanakkor arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a könyvtáros társadalmat a technikai fejlődés új problémák, kihívások elé állította. Ezek közül talán a legjelentősebb az informatika döbbenetes ütemben fejlődő eszköztára. Ugyanakkor az utóbbi másfél évtizedben a jogi/gazdasági környezet is változott, megjelent a „könyvtárhasználati jog", emellett a könyvtárak a fenntartó feladatait és érdekeltségét tekintve alapvetően differenciáltabb működési körülmények/feltételek közé kerültek. A megcélzott közönség jogokat kapott, és ezzel párhuzamosan jogaira ébredt. A könyvtárhasználó mint adófizető állampolgár jelenik meg, akinek jogai vannak, vagy a versenyszférát tekintve, magas szintű, rentábilis szolgáltatást igénylő megrendelőként lép fel. Eközben tisztában van (vagy akként vélekedik, hogy tisztában van) személyhez fűződő jogaival, információs (adatvédelmi) jogaival, állampolgári és emberi jogaival. A versenyszférában mindez kiegészül a gazdasági érdekkel, az üzleti titokkal, és ezernyi más, bonyolult tényezővel. Tehát egyrészt rendelkezésünkre áll a *szakmai szokásjog*, másrészt a megoldásra váró (avagy sokféleképpen kezelt), az utóbbi időkben felhalmozódott *magatartási* megoldásigény, mintaigény („mit tegyek az ilyen helyzetben?"). Elvileg tehát az lenne az első feladat, hogy rendszerezzük, csokorba gyűjtsük ezeket.

Ad. b) Mivel nincs előírt megalkotási rend, e kérdést a „kodifikátoroknak" kell rögzíteniük. Lényegében ez az első és legfontosabb tisztázandó feladat. Ki hozza létre a kódexet, miként kerül a nyilvánosság elé, stb. Mivel a kódexet egy szakmai egyesület kívánja létrehozni, érdemes tisztázni, hogy mi történik reményeink szerint a munka végeztével? Egy szakmai egyesület, széles körű együttműködés eredményeként, nagy szakmai egyetértés közepette összeállít egy szakmai-etikai kódexet, azaz egy irányelv-gyűjteményt, amelyet nyilvánosságra hoz abban a reményben, és azzal az ajánlással, hogy a könyvtárosok számára segítséget nyújtson az etikus, szakmailag helyeselhető szakmai tevékenység igényének érvényesítéséhez, úgy a hétköznapokban, mint a problémás esetek kezelésében. A megalkotás eljárási rendjének tehát azt kell szolgálnia, hogy a kódex olyan szakmai vitán és megmérettetésen keresztül menjen végig az elfogadás (nyilvánosságra hozás) pillanatáig, amely azt a megalapozott érzést kelti a könyvtáros társadalom tagjaiban, hogy *kivették a részüket* a kódex létrehozásából, avagy azt ilyen igényük esetén megtehették volna. Arról van szó ugyanis, hogy egy etikai kódex létrehozásának minden lépcsőjénél fokozat-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tan ügyelni kell arra, hogy *etikusan* járjunk el. A kódex ugyanis abból nyerheti elődleges legitimitását, hogy a szakma számára nyilvánvalóan tisztességes eszközökkel, széles szakmai egyetértésre támaszkodva készül el.

Ad. c) Az etikai kódexben foglalt normák is általános magatartásszabálynak minősülnek. Ugyanakkor tartalmilag nem személyre szabott utasítások halmaza lesz, hanem kellő absztrakcióval megalkotott, szakmai szempontú „viselkedési" irányelvgyűjtemény. Az irányelvek megszövegezésénél óvakodni kell egyrészt a kauzalitástól, másrészt a túlzott absztrakciótól. Az egyik szélsőség tehát, amit célszerű elkerülni, a konkrétumokra törekvő, aprólékos szabályrendszer felállítása. Ez ugyanis terjedelmileg kezelhetetlen lenne, másrészt csak az adott esetekre nyújtana útmutatást, az életviszonyok bonyolultsága azonban sokkal több egyedi szituációt eredményez, mint amit össze tudnánk gyűjteni. A másik véglet a túlzásba vitt absztrakció, amelynek az eredményeként tetszetős, de alig használható szóvirágokat kaphatunk. A kódexnek, nézetem szerint a gyakorlat elfogadott és bevált megoldásait, valamint kezelésre váró problémáit, és mindezek okait elemezve kialakított etikai alapelveket kell tartalmaznia, mégpedig olyan mértékben és részletességgel, amely alkalmas arra, hogy e tekintetben szakmai működésünk, *könyvtárosi tevékenységünk minőségének* mércéje lehessen. Mivel a kódex magatartásszabályokat tartalmaz („hogyan tesszük helyesen"), alapvetően a könyvtári tevékenységre vonatkozik. Ez esetleg egy érv lehet amellett, hogy a kódex ajánlásai ne kifejezetten a könyvtárosokra vonatkozzanak, hanem mindenkire, aki *könyvtári tevékenységet végez.*

Ad. d) Állami kényszerítő erőről nem beszélhetünk, tehát az etikai kódex elismerése fakultatív, a tényleges kényszerítő erő elsősorban erkölcsi: egyrészt a pozitív szakmai megítélés, szakmai megmérettetés egyéni igénye ösztökélhet a követésére, másrészt az elvárások „átszivárogva" az intézményi szabályzatok, munkaköri leírások soraiba, kvázi a jog szintjére emelkedhetnek, harmadrészt (és talán ez a legfontosabb), a felsőoktatás aktív közreműködésével, az újabb szakmai generációk számára elfogadott „belső" erkölcsi zsinórmércévé válhatnak. Javaslom lehetőleg elkerülni valamennyi jogi csengésű szakkifejezés alkalmazását, függetlenül azok helytállóságától. A magyar nyelv kincsestára lehetőséget kínál ezek kicserélésére. Így a „kiadja" helyett a „nyilvánosságra hozza", a „megalkotja" helyett az „elkészíti", az „illetékességi kör" helyett „akikre vonatkozik", stb.

Úgy gondolom, hogy az etikai kódex nem egy szerződés, nem egy kötelező szabályzat, így az ezzel kapcsolatos „aláírásos elfogadás" nem tűnik szerencsés megoldásnak. A szakmai egyesületek ugyanakkor belátásuk szerint bevehetik alapszabályukba, hogy tagjaik a belépéssel nyilatkoznak arról, hogy elfogadják az etikai szabályzatot.

Úgy vélem, hogy az etikai szabályzatnak nem szabad szankciós részt tartalmaznia. Problémát jelent ugyanis, hogy a szankciókkal kapcsolatban nem tudnánk megfelelő jogorvoslati fórumot biztosítani, de a szankcionálás eszközei is korlátozottak, így komolytalanná válhatnának. Ugyanakkor üdvös lenne egy etikai bizottságot felállítani, amely jogosult lenne a kódex értelmezésére, és a hozzá beérkező etikai kérdésekkel kapcsolatban elvi állásfoglalásokat tenne közzé. Ez alatt nem azt értem, hogy bárkit is elmarasztalhatna, ugyanis a bizottság értelmező hatásköre úgy nyilvánulhatna meg, hogy egy konkrét kérdésre *általános* állásfoglalást adna ki, mellőzve a konkrét szereplőket, de leírva, hogy az adott szituációban milyen elvek figyelembevételével javasolják rendezni a kérdést. Ezeket az állásfoglalásokat a szaksajtó rendszeresen közölné, és ez egyrészt kiindulási alapot biztosítana a kódex későbbi pontosításához, másrészt az így létrejövő anyag másodlagos etikai forrásként működhetne, a kódex irányelveit kiegészítve.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ottovay László (Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)

Papp István háttéranyagát kiváló munkának tartom, amely messze túllép az így megnevezett műfaji megjelölésben foglalt kereteken. Szakmai, szemléleti, szellemiségéből adódó értékei jelen formájában is alkalmassá teszik nemcsak arra, hogy a szakmai közvélemény elé bocsátva véleménycserét generáljon (véleményem szerint kevesen fogják vitatni elveit, megállapításait, érveit, inkább a tartalmi kör, a példaanyag kibővítésére, olykor egyes szakaszok kiegészítésére vonatkoznak majd a hozzászólások, de erről később), hanem arra is, hogy jóllehet még nem kódexként, de könyvtáretikai útmutatóként forgathassa bárki, aki idevágó problémával találkozik: a hatóságtól és a fenntartótól kezdve a könyvtár vezetőjén, a könyvtároson, az információs szakemberen keresztül egészen az olvasóig vagy az információ felhasználójáig, ideértve természetesen mindazon szakmák képviselőit, amelyek valamilyen területen közreműködnek a könyvtári feladatok végrehajtásában (könyvkiadók, szerkesztők, könyvterjesztők, adatbázis-készítők és -forgalmazók, reprográfiai szakemberek, stb.). Az etikai kódex mint forma kétségkívül szikárabb, tömörebb, inkább pontokba foglalt, mint a mostani, a szabad gondolatfolyamatot megengedő írásmű, magam sajnálni fogom, hogy a dolgozat ilyen értékei nem kerülhetnek át hiánytalanul a majdani kódex szövegébe, de legalábbis törekedni kell arra, hogy a kódex inkább olvasmányos szövegű, magyarázatokkal, példákkal szolgáló legyen, mintsem jogszabály-szerű, annál is inkább, mert a kódex előírásai – köztudottan – a könyvtári szakma közmegegyezésén és nem kodifikált szabályokon alapulnak.

A dokumentummal kapcsolatos szakmai vita mostani kiinduló pontján, a június elsején tartandó első bizottsági ülésen külföldi utam miatt, sajnos, nem tudok jelen lenni, de megerősítem, hogy a kérdés meghatározó jelentőségére való tekintettel megtisztelő feladatnak tartom az etikai kódex megalkotásának további munkálataiban való részvételt. Írásos hozzászólásomban most egy kérdést teszek fel a szöveg egy helyéről, majd egy kiegészítést javaslok, végül felhívom a figyelmet egy angol nyelvű etikai lexikon könyvtáros szócikkére, amelynek egyes megállapításai, úgy vélem, helyet kaphatnának a mi készülő etikai kódexünkben.

A kérdés az ún. értéktelen kiadványok könyvtári kezelésével kapcsolatos. Hogyan érti a szerző, hogy *„az ilyen dokumentumokra irányuló kéréseket a könyvtárközi együttműködés keretében, illő térítés (pl. postadíj, fotómásolat díja, kezelési díj) fejében teljesíti a könyvtár"*? És ha a beiratkozott olvasó helyben olvasásra vagy személyes kölcsönzésre kéri a jóllehet silány könyvet, folyóiratot? Mit tudunk tenni? Ilyen helyzetben a könyvtárközi együttműködés nehezen értelmezhető. A következő bekezdésben a szerző – helyesen – maga is elfogadja az ilyen dokumentumok szolgáltatását.

A kiegészítés: a majdani kódex valamelyik fejezetében, célszerűen a tájékoztatás etikai kritériumai sorában helyet kell kapnia annak az elvnek, hogy a tájékoztatónak – amellett, hogy minden rendelkezésre álló forrás felhasználásával meg kell adni a feltett kérdésre a tény- vagy bibliográfiai adatot nyújtó választ, illetve a szükséges irodalmat – , tájékoztatni kell az olvasót arról is, hogy a könyvtáron vagy a könyvtár által közvetlenül hozzáférhetővé tett forrásokon kívül milyen további lehetőségek (könyvtárak, gyűjtemények, katalógusok, adatbázisok, internethelyek, dokumentumok, egyáltalán: források) felhasználása szükséges a probléma, a kérdés teljes értékű megválaszolásához. Ha nem tudunk is, saját kereteinken túllépve, a források lehetséges köréről tájékoztatni, legalább annyit tegyünk meg, hogy felhívjuk az olvasó figyelmét szolgáltatásunk korlátjaira. Ezen túlmenően, általános irányelvként ki kell mondani: nem fordulhat elő olyan eset, hogy az olvasó dolgavégezetlenül távozzék a könyvtárból. Ha az információt vagy a kért köny-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vet nem kapta is meg, tájékoztatnunk kell arról, hol és hogyan érheti el kérése teljesülését. Nem lehet akadálya annak sem, hogy a könyvtáros, amennyiben ismeri, vagy a társkönyvtár katalógusából, adatbázisokból megállapítja a keresett adat, dokumentum hozzáférési helyét, felvegye a kapcsolatot az ottani kollégákkal, és így elősegítse az olvasó sikeres látogatását (a gyűjteményünkben, szolgáltatásunkban csalódott olvasó visszanyeri bizalmát bennünk, ha a mi közreműködésünkkel szívesen látják, és eredményesen kiszolgálják a társkönyvtárban).

Végül a könyvtáros etikai szócikkről. Egy német tájékoztatási szakkönyv etikai tartalmú megállapításainak hivatkozási jegyzékében fedeztem fel az *Encyclopedia of ethics* (New York – London, Garland, 1992.) című kétkötetes mű „*Library and information professions*" szócikkét, amelyet fordításban a szerző, illetve a bizottság rendelkezésére tudok bocsátani azzal a kifejezett javaslattal, hogy a további munkánk során célszerű lenne felhasználni a benne foglaltakat. Mielőtt röviden ismertetném a szócikk számunkra felhasználható tartalmi elemeit, idézem az élén álló alapelveket:

„A könyvtárosok és az információs szakemberek munkáját nagy általánosságban a következő alapelvek jellemzik:

1. *A hozzáférhetőség elve, amely a könyvtári vagy más információs rendszerek felhasználói számára egyformán és térítésmentesen biztosítja az anyagokhoz való hozzájutást.*
2. *A titoktartás és a bizalom elve, amely biztosítja az információkeresők számára a titoktartás jogát, és hogy az információs rendszerrel vagy annak személyzetével történt kapcsolatfelvételt bizalmasan kezeli.*
3. *A teljesség elve, mely kijelenti, hogy egy adott információs rendszer, az általa megjelölt keretek között, a lehető legteljesebb információval rendelkezik, amely mentes a pontatlan adatoktól, az elfogultságtól és a szándékos félrevezetéstől.*
4. *A hozzáértés és megfelelőség elve biztosítja, hogy a keresőnek a szolgáltatást lelkiismeretesen és szakmailag a lehető legmagasabb színvonalon nyújtsa az információs rendszer.*
5. *Az integritás elve kimondja, hogy az információkereséssel megbízott egyének vagy csoportok az információs rendszer céljaitól és érdekeitől függetlenül kell, hogy eljárjanak; a kiválasztás során nem érhet hátrány semmilyen anyagot „eredete vagy a készítőinek háttere, világnézete miatt" (Library Bill of Rights); a könyvtárosok és információs szakemberek tartózkodnak mindenfajta cenzúrától vagy személyes érdektől vezérelt megnyilvánulástól, és mindenkor fenntartják a gondolat szabadságának elvét.*" (i.m., 711. p.)

A továbbiakban egy etikai kódex lehetséges tartalmával foglalkozik a szócikk, bővebben ismertetve az ALA szakmai etikai kódexét. A könyvtárakat érintő etikai kérdések fejezetében három könyvtárosi feladatkör, a gyarapítás, a kölcsönzés és a tájékoztatás sajátos etikai problémáit fejti ki: a könyvkiválasztás és a cenzúra lehetséges összefüggéseiről, az olvasók és kölcsönzéseik adatainak bizalmas kezeléséről, illetve a „mindig, vagy etikailag megfontoltan szolgáltatni információt" kérdéséről. Az orvosi vagy jogi témakörben dolgozó tájékoztató könyvtárosok etikai problémái, a szolgáltatások ingyenessége vagy fizető jellege, a szerzői jogi kérdések etikai vetületei, végül az ún. problémás olvasóval való foglalkozás fejezi be az áttekintést.

A levéltárosok, kézirattárosok etikai problémái a gondjaikra bízott gyűjtemény gyarapítása, megőrzése és szolgáltatása terén egyaránt jelentkeznek. Mi kerüljön egyáltalán a gyűjteménybe, mindent meg kell-e és meddig őrizni, milyen feltételekkel lehet kutatni az anyagot és publikálni belőle – ez a következő fejezet tárgya.

Az információtudomány etikai kérdéseivel foglalkozik a záró fejezet. Az információs rendszerek által nyújtott információk hasznosítási kérdései a lexikon elkészülte óta eltelt közel másfél évtized alatt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kétség kívül vesztettek ottani, tehát a fejlett világban érvényes időszerűségükből, de a mi körülményeink között az elvek és a példák megfontolandók lehetnek. Végül ki kell emelnem azt a részt, amely a globális etikai kérdések keretében az információ hatásainak, előállításának, elosztásának és felhasználásának helyi, nemzeti és nemzetközi trendjeivel foglalkozik. Az ismertetést és írásos hozzászólásomat hadd fejezzem be az itt felvetett, valóban súlyos etikai kérdések felsorolásával:

„Ahogy az információ helyi, nemzeti és nemzetközi határokon való átadásának folyamata egyre inkább üzleti vállalkozások és kormányok kezébe kerül, mind több kérdés merül fel. Hozzájárulnak-e az információs szakemberek:

1) az információban szegények és az információban gazdagok közötti egyenlőtlenségek kialakulásához; 2) társadalmi felfordulásokhoz, olyan adatok terjesztésével, amelyek technikai, politikai vagy társadalmi változásokhoz vezetnek; 3) az angolszász dominanciához (azaz az angol nyelv uralmához a bibliográfiai rendszerekben) és a túlspecializált technológiák elterjedéséhez; 4) egy információs elit kialakulásához, amelyben csak a gazdasági és információs előnyt élvezők férhetnek hozzá az információs rendszerekhez; 5) az információ olyan központosított rendszerének kialakulásához, amelyben a rendszer tulajdonosai az információ elosztását is ellenőrzésük alatt tarthatják; 6) az információhoz való szabad és ingyenes hozzáférés csökkenéséhez; 7) a fejlődő országoknak a fejlett országoktól való gazdasági és információs függőségéhez (az információhoz való hozzáférés tekintetében), amelyben a fejlődő országokat nem veszik figyelembe, mint információ szolgáltatókat; 8) a kulturális erózió növekedéséhez és a nemzeti önállóság sebezhetőségéhez 9) a történelmi adatok eltüntetéséhez, ahogy gazdasági értékük egyre csökken?" (i. m., 715. p.).

~

Redl Károly (Országgyűlési Könyvtár, Budapest)

Papp István kitűnő munkája körültekintően foglalkozik az etikai kódex által szabályozni kívánt témakörökkel. A munkaanyag gazdag szakirodalmi jegyzetanyaggal és széles körű nemzetközi kitekintéssel vizsgálja a szabályozni kívánt kérdéskört.

Néhány gondolattal szeretnék hozzájárulni ahhoz, hogy közelebb kerüljünk az etikai kódex szövegének konkrét megalkotásához. Javaslataim elsősorban az Európa Tanács azon Ajánlásán alapul, amely a helyi és regionális önkormányzati képviselők etikai kódexét tartalmazza. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy a két etikai kódex között csak annyi a közös, hogy mindkettő közszolgálati tevékenységet kíván szabályozni. Mégis úgy gondolom, egy már több éve elfogadott nemzetközi dokumentumot érdemes figyelembe venni, talán gondolatébresztő lehet.

- A „Preambulum" tartalmazza azokat az általános elveket és célokat, amelyek a könyvtárosi tevékenység alapjául szolgálnak.
- Ezek elsősorban nemzetközi jogi dokumentumokból és az Alkotmányból elvont általános elvek lehetnek.
- Az első rész (fejezet) tartalmazza a hatályra vonatkozó rendelkezéseket.
  - A könyvtáros fogalmának meghatározását;
  - A könyvtáros feladatainak tömör meghatározását;
  - A kódex célját.
- A második rész (fejezet) tartalmazza az általános elveket.
  - Az információk és gondolatok szabad áramlásának elősegítése;
  - A nemzeti (s benne a nemzetiségi) kulturális örökségvédelme stb.
- A harmadik rész (fejezet) tartalmazza a speciális kötelezettségeket.
  - A cenzúra tagadása;
  - A szellemi tulajdon tisztelete stb.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- A negyedik rész (fejezet) foglalkozzon a társadalmi kapcsolatokkal.
  - A könyvtáros közösségi kötelezettségei;
  - Kapcsolatok a szakma egészével stb.
- Az ötödik rész (fejezet) az ellenőrzés eszközeit tartalmazza.
  - Megítélésem szerint érdemes lenne foglalkozni a kódex betartásának ellenőrzésével és a megsértés esetén alkalmazható szankciókkal. (Nem bonyolult jogi eljárásokra gondolok.)
- A hatodik rész (fejezet) tartalmazza a sajtóval való kapcsolattartás szabályait.

Mára új hatalmi ággá vált a sajtó, ezért véleményem szerint megkerülhetetlen, hogy néhány alapvető szabályt megfogalmazzunk a kapcsolattartásról.

Javaslataim, amelyek a végső szöveg megfogalmazását kívánják elősegíteni, természetszerűleg az egyszerűsítés irányába viszik a gazdag munkaanyagot. Azonban tekintettel kell lennünk arra, hogy egy nagyon részletező kódex nem menne át a mindennapok gyakorlatába. A két új téma felvetése (ellenőrzés és sajtó) pedig további megfontolásra érdemes szempontot szeretne a vita tárgyává tenni.

~

Süttő G. Ildikó (Chinoin Rt. Könyvtár (SID), Budapest)

Mint minden a nap alatt, az etika tartalma az ókori filozófusok: Platon, Arisztotelész és a sztoikusok óta állandó változás alatt áll. Jelenthet bölcseletet, erkölcstant, viselkedéskultúrát és még sok egyebet. Lényegét tekintve íratlan szabályokat fogalmaz meg, olyanokat, amelyekkel a jog nem tud mit kezdeni, viszont a társadalmi együttélés zökkenőmentességéhez elengedhetetlenül szükségesek. Lényegéhez tartozik, hogy konszenzuson alapul, és a kötelezettségek vállalása esetén védelmet is kínál az elfogadójának.

Napjainkban és esetünkben a szakmai etikai kódexnek azokat az íratlan szabályokat kellene egybegyűjtenie, amelyek az ún. „jó könyvtári gyakorlat" kialakításához szükségesek. Amennyiben ezt elfogadjuk, értelemszerűen mindenkire vonatkoznia kell, aki a szakmát bármilyen szinten műveli – könyvtári asszisztenstől a főigazgatóig bezárólag.

Az élet minden területén kívánatos az etikus viselkedés. A szakmai etika ennek fontos része, eszköz a maga elé állított cél eléréséhez, ti. a könyvtárosi gondolkodás, és viselkedés formálása, erkölcsi fogódzó nyújtása az állandóan változó körülmények között. A benne foglalt szellemiség átadása, a gyakorlatba való átültetése segíti mind a szakma, mind az egyén kompetenciájának növekedését. Miután az esetleges „etikai vétség" szankcionálására a kódex megalkotóinak nincsen módja, valójában ez nem is feladata ennek a fórumnak, tevékenységét a konkrét esetek jó megoldására fókuszálhatná. Tanácsadói szerepet, konfliktuskezelésben segítséget ajánlhatna fel a hozzá fordulóknak. A bizalom és a segítőkészség szellemét kellene közvetítenie a szakma felé. Ami a kódex formáját illeti – mivel általános alapelveket közvetít – a rövidségében rejlik a sikeressége. Egy példa arra, hogy milyen általános értékek lennének kívánatosak a könyvtáros szakma művelői számára: önállóság, felelősség, integritás, önkontroll, önbizalom, tolerancia, segítőkészség, kölcsönös tisztelet. A szakmai értékek területén: szakszerűség, felkészültség; tisztesség, korrektség; lojalitás (a kollégákhoz is), kreativitás, szakmai igényesség, elkötelezettség, tartózkodás a hatalommal való visszaéléstől.

Neuralgikus pont a szakmán kívülállók – pl. információs brókerek, közvetítők stb. – a könyvtári közösségbe nem tartozó, a könyvtári munkában nem érdekelt, többnyire profitorientált vállalkozásokban működő szervezetek beemelése a közösségbe, ill. a kódex szabályainak erre a körre való kiterjesztése. Valamiféle tanácsadói szerepkör, vagy a szakma érdekképviselete a gazdasági szférában, elkép-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zelhető lenne számukra. A képzésbe, továbbképzésbe is bevonhatók lehetnének.

Végül egy félreérthető mondatra hívnám fel a figyelmet, amely az utolsó fejezet utolsó bekezdésében így hangzik: *„A könyvtáros nem fogadhat el megbízást a használótól anyagi ellenszolgáltatásért sem munkaidőben, sem munkaidőn kívül végzett, a könyvtár gyűjteményeire és eszközeire támaszkodó munkára."* A munkaidőn kívül végzett akár könyvtári jellegű munka tiltása, nem tartozik egy etikai kódex kompetenciájába, ráadásul azokat rekeszti ki a gyűjtemény használatából, akik azt létrehozták és fenntartják, azok javára, akik használják, sőt esetleg komoly anyagi hasznot húznak az itt szerzett információ, tudás értékesítéséből amely profitból sem a könyvtár maga, sem az azt működtető könyvtáros nem részesül.

A mindennapok jó, működőképes gyakorlatát támogató etikai kódex az, amely a szakma elfogadottságát, presztízsét növelni tudja. Ez a háttéranyag minden tekintetben és messzemenőkig a teljességre való törekvéssel segíti a fenti cél megvalósítását. Köszönet érte Papp Istvánnak.

Virágos Márta (Debreceni Egyetem, Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, Debrecen)

Papp István összeállítása kimerítően és nagy alapossággal tárja fel a történeti hátteret és foglalja össze a kódex egyes javasolt fejezeteinek témakörét. Mind a Bizottság, mind a könyvtáros szakmai körök számára tökéletes vitaanyag.

Az etikai kódex összeállításánál és kialakításánál mindenképpen azt a szempontot kell figyelembe venni, hogy annak nagyon tömörnek és kellően általánosnak kell lennie, ha azt akarjuk, hogy a szakma (értem ez alatt a felsőfokú diplomával rendelkező könyvtári munkatársakat) egésze számára alkalmazható és elfogadható legyen. Akár úgy is mondhatnánk, hogy a kódexnek a könyvtárosok „tízparancsolat"-ának kell lennie, kiegészülve magyarázatokkal, speciális alkalmazásokkal és a végrehajtásról illetve a szankcionálásról szóló részekkel.

A Bizottság többi tagjával egyetértve a felépítésre nézve a következő javaslataim lennének:

A bevezető részben kerüljön leírásra a kódex célja, hatálya, érvényességi köre. Itt kerülhetnek felsorolásra az érvényes külföldi és magyar jogszabályok, amelyek figyelembe lettek véve a megalkotás során. Érdemes lenne itt feltüntetni, hogy ki a kódex kiadója és mely szakmai társszervezetek fogadták el.

A második rész maga a kódex szövege, pontokba szedve: itt az alapelveket és alapértékeket kell meghatározni. Nem akarom elismételni *Ottovay László* felsorolását (hozzáférhetőség elve, a titoktartás elve, a teljesség elve, hozzáértés és megfelelőség elve és az integritás elve), amelyhez hozzá kell tenni még a nemzeti kulturális örökség védelmét és az ideológiai semlegességet.

Az általános kódex szöveg kiegészítéseként mindenképpen szükség van a speciális információt szolgáltató könyvtárosokra vonatkozó etikai előírásra is (pl. orvosi, jogi, gyógyszerkutató, stb.).

A harmadik rész, amelyet már függelékként készítene a szerkesztőbizottság, tartalmazná az egyes könyvtári munkakörökben alkalmazandó etikai elveket és ezek magyarázatát. Az ebben a részben az egyes munkakörök (pl. tájékoztató, olvasószolgálat) esetében nagyon jónak tartom a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár etikai ajánlásának struktúráját. Itt az elvárt magatartásformákat különböző relációkban adja meg (1) könyvtáros és olvasó/látogató, (2) könyvtáros és kolléga, (3) könyvtáros és vezető, (4) egyes csoportok viszonya a könyvtáron belül (5) a könyvtár/könyvtáros és a külvilág.

Úgy hiszem, hogy ezeket a relációkat érdemes lenne a kialakításra kerülő kódex szerkesztésében is alkalmazni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FONTOS KÉZIKÖNYVEK A PROSPERO KÍNÁLATÁBÓL

Advances in Librarianship

Volume 27

(Ed.) Lynden, Frederick C.

Advances in Librarianship continues to be the essential reference source for developments in the field of libraries and library science.

Apr 2004, Academic Press
350 pp, hardback
0120246279 **£ 64.95 ≈ 25070 Ft+áfa**

Alphabet Soup

An A-Z of Abbreviations

This new book provides explanations for over 8,000 entries, and covers the full range of subject areas including law, computing, aviation, politics and medicine, as well as chemical symbols and txt msgs.

Sep 2004, Bloomsbury
Paperback
0747572305 **£ 6.99 ≈ 2698 Ft+áfa**

Directory of Special Libraries and Information Centers

This directory covers thousands of special libraries and information centers associated with the general fields of science and engineering, medicine, law, art, religion, the social sciences and humanities, including international listings. Volume 2 provides access to profiled libraries by geographic region, as well as by the professional staff that are cited in each listing.

30th ed, Aug 2004, Gale Group
Hardback
Volume 1 (Includes annual mid-year supplement)
0787668648 **$ 1050.00 ≈ 225750 Ft+áfa**

Volume 1 (Does not include mid-year supplement)
0787668699 **$ 825.00 ≈ 177375 Ft+áfa**

Volume 2: Geographic and Personnel Index
0787668702 **$ 625.00 ≈ 134375 Ft+áfa**

Libraries Without Walls 5

The Delivery of Library Services to Distant Users

(Ed.) Brophy, Peter; Fisher, Shelagh; Craven, Jenny

This edited collection is drawn from the fifth Libraries Without Walls Conference, held in 2003, which addressed the key strategic issues arising from international, regional and cross-sectoral approaches to the provision of library services to distant users. It is recognized as the premier resource for all needing to keep updated on distance learner and virtual library issues.

Jun 2004, Facet Publishing
320 pp, hardback
1856045110 **£ 44.95 ≈ 17350 Ft+áfa**

The Directory of University Libraries in Europe 2004

This second edition of "The Directory of University Libraries in Europe" provides extensive details of the central and other major libraries of European universities and, where appropriate, includes the libraries of attached institutes and research centres.

2nd ed, Apr 2004, Europa Publications
432 pp, hardback
1857432207 **£ 230.00 ≈ 88780 Ft+áfa**

Downsizing in Academic Libraries

The Canadian Experience

Auster, Ethel; Taylor, Shauna

Ethel Auster and Shauna Taylor's Downsizing in Academic Libraries is a comprehensive study of the trials faced by Canadian academic libraries in the 1990s.

Jul 2004, University of Toronto Press
190 pp, hardback
0802089755 **£ 28.00 ≈ 10808 Ft+áfa**

Countries of the World and their Leaders Yearbook

Edition 2005

Covering nearly 170 countries, this yearbook is filled with reports from the U.S. Department of State.

Jul 2004, Gale Group
Hardback
0787674087 **$ 295.00 ≈ 63425 Ft+áfa**

Europa World Year Book 2004

Covering over 250 countries and territories, the 2004 edition provides detailed country surveys that contain the latest analytical, statistical and directory data, and remains an indispensable source of information on worldwide affairs. Volume I contains a comprehensive listing of over 1,650 international organizations, and provides details of countries arranged alphabetically from Afghanistan to Jordan. Volume II covers countries from Kazakhstan to Zimbabwe.

45th ed, Jun 2004, Europa Publications
2 vols, hardback
1857432533 **£ 600.00 ≈ 231600 Ft+áfa**

The International Who's Who 2005

Print and Online

This book and online combination offers the quality of content of the print edition with all the advantages of searchability and accessibility of an online database.

68th ed, Jun 2004, Europa Publications
1910 pp, hardback+online
1857432568 **£ 310.00 ≈ 119660 Ft+áfa**

A hirdetésben közölt forintárak az esetleges kiadói árváltozások és az árfolyamváltozások mértékéig módosulhatnak.

Ha egyéb külföldi könyvre lenne szüksége, mi azt is beszerezzük!
Bővebb információért hívjon minket vagy keresse fel honlapunkat:

www.prospero.hu

Prospero Könyvei Budapest, a vezető szakkönyvimportőr
1066 Budapest, Weiner Leó u. 20.; Tel.: (06-1) 302-8444; Fax: (06-1) 302-8410
E-mail: prospero@prospero.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Pályázat az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatói állásának elnyerésére

MONOK István

Folyóiratunk gyakorlatává vált, hogy az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatói munkakörének betöltésére készült szakmai programo(ka)t közreadjuk. Most az intézményt 1999-2004 között irányító főigazgató, Monok István pályázati anyagát ismerhetik meg a könyvtár 2004-2008 közötti időszakára vonatkozóan.

I. Az Országos Széchényi Könyvtár munkájának átfogó szakmai koncepciója

Bevezetés

Fontosnak tartom leszögezni, hogy ez a dokumentum nem helyettesíti a könyvtár stratégiai tervét, az arra épülő cselevési tervet és nem terjed ki a napi feladatok bemutatására, vagyis nem akarja feleslegessé tenni az éves munkaterveket. A könyvtár 2005–2008 közötti ciklusára vonatkozó stratégiai tervét a most ismertetendő program céljainak teljesítésével, illetve az esetlegesen változó szempontok figyelembevételével 2004 második felében kell megalkotni. A cselekvési terv, az egyes feladatok megoldásának megvalósíthatósági tanulmányai 2005 első felében készülhetnek el.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Alapkérdések

A nemzeti könyvtár nem egyszerűen egy a közgyűjtemények sorában: a nemzeti könyvtárat ethosz kíséri, amely azt üzeni a világnak, hogy ez az a hely, ahol a magyar vonatkozású írott emlékeket őrzik és teszik ezt a jövőben is. A könyvtár eddigi története során a kezelésébe adott/került dokumentumok nem sérültek. Természeti csapások, háborúk, politikai szándékok nem csonkították a gyűjteményt.

A szerencse, a döntéshozók és a könyvtár dolgozóinak felelősségtudata együttesen alakították ezt a történetet így, és reméljük, hogy a közeljövő sem hoz e téren változást.

Alapvető kérdés ugyanakkor, hogy a digitális módon keletkezett írásművekről és a könyvtári dokumentumok digitális másolatairól a kormányzati szervek a nemzetközi példákat és a könyvtári logikát követve gondolkodnak-e? Azokat is a mostani nemzeti könyvtár kezelésébe adják-e – segítve a ma érvényes jogszabályok végrehajtatását –,vagy a nemzeti könyvtárról szóló törvény módosításával csonkítják az említett ethoszt? A harmadik út – a törvény marad, a nemzeti könyvtár szerepe e téren „lebegtetett" –,vagyis a mai gyakorlat fenntartása sem könyvtárszakmailag, sem gazdasági szempontok szerint (ha az állam érdekeit nézzük) nem bölcs dolog.

Nemzeti könyvtárunk küldetésnyilatkozata és jövőképe a stratégiai terv bevezetőjében került megfogalmazásra, *céljaink általánosságban nem változtak,* vagyis: az Országos Széchényi Könyvtár célja, hogy az információs társadalom igényei szerint feleljen meg az országos és a nemzetközi könyvtári közösség, a kutatás, az oktatás, valamint a legszélesebb olvasói kör elvárásainak, de úgy, hogy közben aktív alakítója lehessen az elvárásoknak is. A magyar kulturális örökség dokumentumainak feltárása, összegyűjtése, feldolgozása és megőrzése mellett szolgálja a hazai és a nemzetközi könyvtári együttműködést, tudományos könyvtárként pedig váljon a magyar vonatkozású humán kutatások kiinduló forrásgyűjteményévé és információs bázisává.

- ***A nemzeti könyvtár a jövőben egyre inkább tudományos műhellyé,*** anyagát könyvtárosi, tudományos és múzeumi módszerekkel felmutató, informatikai eszközökkel használható intézménnyé ***válik.*** A küldetésnyilatkozatban megjelölt célok jelentős mértékben már ma is teljesülnek, természetesen további változásokra, a munka, a szolgáltatások minőségi javítására van szükség. ***A legfontosabb annak a kimondása – és munkánknak e szemlélet szerinti alakítása –, hogy a nemzeti könyvtár tevékenysége két alappilléren nyugszik: a gyűjteményen és az olvasókon.*** *A gyűjteményszervezés és az olvasószolgálat tehát olyan fontos ügyek, hogy minden tevékenységnek ezek szolgálatára kell épülnie:* a gyűjteményért van a gyarapítás, a feldolgozás, az állományvédelem stb., az olvasókért készítünk adatbázisokat, végzünk könyvtári tudományos munkát, szervezünk kiállításokat, építjük hazai és nemzetközi kapcsolatrendszerünket. Ennek a ténynek a kimondása nagy változás a nemzeti könyvtár életében, és *e változásnak anyagi, technikai, munkaszervezési és szemléletbeli feltételei vannak.*

- Az ***anyagi feltételek*** túlnyomó részben nem a könyvtártól, hanem a fenntartótól, illetve a kormánytól függnek. *Alapvető szemléletváltásra lenne szükség* ezen a területen: ha a nemzeti intézményeket a kormány és a tárca (NKÖM) továbbra is a költségvetés maradványából gondolja fenntartani, akkor a legjobb könyvtári belső munka is csak szélmalomharc marad. Az intézmény fenntartása hosszú évek óta elveszi a szakmai munka pénzügyi alapjait, és a legjobb fenntartói szándék is semmivé lesz a gyakorlatban, ha *a szakmai feladatokra adott jelentős támoga-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

*tás*t továbbra is jobbára a fenntartásra kell költeni. A beruházások elmaradása, a felújítási keretek elégtelensége, a felhalmozási keretek nevetségessége csak a további zsúfoltságot, az épület állagának romlását, a gépek és a berendezések elavulását eredményezi. ***Beruházások, felújítás, fenntartás, gyűjteményszervezés (gyarapítás), állományvédelem, modernizáció*** – ezeket a feladatokat nem lehet takarékossággal, szponzorációval és a bevételek növelésével megoldani. Egy szó a feladatok *külső munkaerő*vel való megoldásáról: közgazdaságilag is bizonyított tény, hogy *gazdaságtalan,* ezen kívül a munka rossz minőségű, a munkavállaló nem elkötelezett, így a nemzeti intézményeket tekintve ez *felelőtlen megoldás.* **Könyvtáron belüli** feladat a fenntartás és működtetés további takarékos megoldása és a bevételek növelése, de ez részben befektetést igényel: modern gépek, elektronikus hálózat felújítása, új liftrendszer stb.

- A ***technikai feltételek*** javítása nem egyszerűen anyagi kérdés, már komoly szemléleti és könyvtáros szakmai szempontok is felmerülnek ezzel kapcsolatban. A felhalmozási keretek folyamatos bővítése szükséges, mert az új szoftverek új eszközöket igényelnek. De ez az új rendszer az alapja a gazdaságos másolásnak, a nyomtatásnak, a mikrofilmen való olvastatásnak (állományvédelem), illetve az egységes szolgáltatási rend (olvasószolgálat) kialakításának is. Komoly feladatat a folyamatosan változó technikai környezet használatára képes, ugyanakkor a tapasztalat folytán kiváló munkatársi gárda összetartása, folyamatos képzése.

- A ***munkaszervezési feltételek*** nem egyszerűen a könyvtár szervezeti rendjének változtatásával javíthatóak, bár lényeges, hogy a szervezeti rend tovább alkalmazkodjon a könyvtári munka folyamatához, változó hangsúlyaihoz. Változnia akkor kell, ha a technikai változások a munkafolyamatok nagyobb egységesítését követelik meg, feltéve, ha a munkafolyamat egyszerűsítése elfogadható tartalmi változást eredményez. – Nagyon nehéz munkaszervezési feladat a *humánpolitika* olyan szellemű alkalmazása, amely lehetővé teszi a modern technikai ismertekkel rendelkező, de a könyvtári munkában járatlanabb munkatársak, és a nagy tapasztalatú, kiváló hagyományos ismeretekkel rendelkező kollégák együttes alkalmazását; a fiatalítást értékvesztés nélkül. – További humánpolitikai feladat, hogy minél több munkatárs kapcsolódjon be a szakmai döntések előkészítésébe, illetve a könyvtárnak a különböző hazai és nemzetközi fórumokon való képviseletébe. – Szerencsésnek tartanánk, ha az egyes szervezeti egységek vezetőinek kiválasztását megelőzhetné az alkalmasnak gondolt személyek egy-egy kiemelt program vezetésére történő megbízása, vezetői szerepkörben való kipróbálása.

- Szükségesnek látszanak további ***szemléletbeli változások*** is. – A nemzeti könyvtárnak a megőrzést, tehát az állomány védelmét előtérbe állító szemlélete nem eredményezheti a dokumentumok forgalmának tilalmát, illetve az olvasónak nem okozhat elfogadhatatlan kényelmetlenséget. – A nemzeti bibliográfia megkívánta formai követelmények nem juthatnak olyan módon érvényre, amelyek indokolatlanul lassítják a munkát, ellehetetlenítik az olvasók naprakész kiszolgálását, amelyek megnehezítik vagy megakadályozzák a más könyvtárakkal, illetve más intézményekkel való együttműködést. – Különbséget kell tenni a nemzeti bibliográfia tartalmi és formai teljességét igénylő nyilvántartások és a tudományos munkát, az olvasót közvetlenül szolgáló nyilvántartások, bibliográfiák között. – A nemzeti könyvtárnak nem megengednie kell a másokkal való együttműködést azzal a feltétellel, hogy mások alkalmazkodjanak az OSZK-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kialakított rendhez, hanem kezdeményeznie kell az együttműködést, és annak feltételeit, kereteit közösen kell kialakítani. – Informatikai szemléletté kell válnia a digitalizálással megszerzett tapasztalatnak, a számítógépek mint eszközök használatának, ahogy kialakult az állományvédelmi szemlélet is anélkül, hogy osztályonként lennének állományvédelmi szakemberek. – A Könyvtári Intézet lehetőségeit könyvtáron belüli szakmai kérdésekben is ki kell használni.

A legfontosabb szemléleti változás azonban a könyvtár felső vezetésének munkájában, a könyvtár irányításának szellemében kell bekövetkezne. Az egyes igazgatók ügyeket és ne szervezeti egységeket igazgassanak. Az osztályok csak formálisan, illetve *a munkáltatás rendjét követve* tartoznak a szervezeti sémában egy-egy igazgatósághoz. A tudományos igazgató a könyvtár bármely osztálya, illetve dolgozója tudományos tevékenységével kapcsolatos feladatokat intézze, a gyarapítási és a feldolgozási igazgató a gyűjteményfejlesztési kérdésekkel foglalkozzon (a tárakban és az OSZK Digitális Könyvtárral (OSZKDK), vagy a Magyar Elektronikus Könyvtárral (MEK) kapcsolatosan is). A könyvtárban az olvasószolgálati és a központi szolgáltatási gondokat a tájékoztatási igazgatóval beszéljék meg úgy, ahogy az informatikai igazgató is az egész könyvtár ügyeivel foglalkozik. Így gondolkodva a retrospektív nemzeti bibliográfia megteremtése tudományos kérdés, a kurrens nemzeti bibliográfiáé pedig könyvtári feldolgozás, a hungarika információ pedig éppen tudományos szakértői rendszer (kellene, hogy legyen). Az ilyen típusú szemléletnek jó kifejeződése a programokban való gondolkodás, vagyis olyan vezetői jogosítványok megadása nem vezetői beosztású munkatársnak, amelyek több szakmai területet (és szervezeti egységet) is átfoghatnak adott esetben.

Gyűjteményszervezés

A nemzeti könyvtár gyűjteményeinek sérthetetlensége, gyarapításuk tervezettsége és szervezettsége nem könyvtári probléma. A kulturális- és a tudománypolitikának kiemelt célja kell, hogy legyen. Amit ma nem helyezünk el ebben a gyűjteményben, annak jövőbeli léte nem biztosított. Ez a történelem tapasztalata.

- A *gyűjtőköri szabályzat*ban rögzített elvek következetes érvényesítése folyamatos feladata a nemzeti könyvtárnak. E szabályzat naprakésszé tétele megtörtént, az elektronikus dokumentumokra is kiterjed. A szabályzat alapelve, hogy a magyarországi és a magyar vonatkozású kiadott írott dokumentumállomány a nemzeti könyvtárban, illetve a vele együttműködő központi gyűjteményekben megőrzésre kerüljön. A gyarapítási keret sajnos nem teszi lehetővé, hogy más dokumentumot is vásároljunk, mint amelyik magyar vonatkozású. Ez alól az elv alól csak kevés, az állomány feltárását közvetlenül segítő kézikönyv, a könyvtártudományi és a könyvtörténeti szakirodalom a kivétel. Örvendetes módon lehetővé vált, hogy az OSZK Európa egyik leggazdagabb „Európa könyvtörténeti szakkönyvtár"-ává váljon.

A digitális állomány gyarapításához el kell érni, hogy a kiadók, az elektronikus tartalom gazdagítói részben köteles példányként, részben szabad akaratukból minden papíron vagy csak elektronikus formában megjelent dokumentumot is eljuttassanak az OSZK-ba. Nagy lépés lenne a kulturális örökség védelme terén, ha a védetté nyilvánított dokumentumokról kötelező jelleggel őrizhetnénk legalább digitális másolatot.

- A *köteles példányok* begyűjtése minden, a gyűjtőköri szabályzatban (és a törvényben) említett dokumentumtípusra kiterjed. Ezt a munkát segítendő a nemzetközi azonosítószám-rendszer

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

modern, egyedi dokumentumokra szabott kiadási rendszerét kell megvalósítani, alkalmazni továbbá azokat a változásokat, amelyek a nemzetközi könyvtári életben e téren lezajlanak.

- *A gyarapítás különböző módjai egyetlen egységként működnek.* Ez azt is jelenti, hogy a különgyűjteményi tárak is a gyarapításért felelős igazgatóval és osztályvezetővel egyeztetik beszerzéseiket. A nemzetközi csere alapvetően a határokon túli magyar könyvtermés gyarapítását szolgálja.
- A *digitális gyűjtemény fejlesztése* több formában történik (és ez a sokféleség a jövőben is megmarad): az OSZK Digitális Könyvtára (OSZKDK) őrzi a hálóra nem helyezhető szöveges dokumentumokat, az állományról készült képanyagot (régi könyvek, metszetek, halotti értesítők, képeslapok stb.), és a Nemzeti Audiovizuális Adattár (NDA) számára (is) készült digitális hang- és mozgófilm gyűjteményt. A Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) az interneten is elérhető teljes szövegű dokumentumokat (könyvek, folyóiratok, részdokumentumok). Az OSZKDK és a MEK is része a Nemzeti Digitális Adattár (NDA) programnak, de az OSZK álláspontja szerint máshol ne épüljön olyan intézmény, amely az írott kulturális örökség digitális formáját nemzeti gyűjteményként őrzik.

Fontos elvünk, hogy a *Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) a nemzeti könyvtár integer része,* az a felület, amelyen keresztül az OSZK digitális állománya legálisan, vagyis a szerzői jogok tiszteletben tartásával megmutatkozik. A könyvtáron belül (intranet, off-line) azonban minden digitális dokumentum megtekinthető (ez az állomány képezi az OSZKDK tartalmát). Az OSZKDK és a MEK fő fejlesztési iránya a digitális képtár, a teljes szövegű Nemzeti Elektronikus Periodika Archívum (NEPA), és a Hungarológiai Alapkönyvtár (HAK) kell, hogy maradjon.

- A retrospektív beszerzés vagy a különgyűjteményi tárak gyarapításának korlátozott anyagi lehetőségei miatt fontos forrás a hagyatékok befogadása. Alapelvünk azonban, hogy csak olyan hagyatékot fogadunk el, amelynek feldolgozása és használtatása biztosítható. *Feldolgozatlan állományt a nemzeti könyvtár nem őriz.*

Kurrens feldolgozás és nemzeti bibliográfia

A feldolgozás informatikai rendszerét tekintve a nemzeti könyvtár alapelve az, hogy a lehető legtöbb dokumentumtípus formai és tartalmi feltárása integrált rendszerünkben, az AMICUS-ban történjen. Amennyiben ez nem rendelkezik a szükséges modullal, akkor annak kifejlesztéséig olyan rendszert kell választani, amelyből a majdani konverzió a ma látható legkevesebb gonddal jár. A következő dokumentumtípusokat dolgozzuk fel az AMICUS-ban: könyvek, periodikumok, CD-ROM-ok, e-book-ok, térképek, zeneművek, régi könyvek, kisnyomtatványok, plakátok, fotók, mikrofilmek (ha az eredeti dokumentum nincsen tulajdonunkban, ha igen, akkor a mikrofilm jelzete az eredeti dokumentum rekordjában kerül rögzítésre). Nem az AMICUS-ban dolgozzuk fel a kéziratokat, a DVD-ket és a video-dokumentumokat. A video-dokumentumok nemzeti bibliográfiájának elkészítését nem tekintjük feladatunknak. A már működő, nem AMICUS adatbázisaink fenntartása mindaddig szükséges, ameddig azok integrációja meg nem történt (HEKTOR, MANCI, IKER, HUNGDOC stb.).

A beszerzett dokumentumok feldolgozása, az azokat regisztráló nemzeti bibliográfia készítése ma már típusonként egy-egy osztályon történik. A munkafolyamat azonban nem csupán formálisan egységes szervezeti keretet igényel, hanem a feldol-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gozó munkát a napi munka szintjén kell integrálni. Ez azt jelenti, hogy *a nemzeti könyvtár katalógusának* (kurrens megjelenések) *és a nemzeti bibliográfiának azonos tartalmúnak kell lennie.* A katalógus és a bibliográfia prioritásának kérdése tehát így értelmetlenné válik. A nemzeti bibliográfia is csak elektronikus formákban jelenik meg (CD-ROM, internet). A feldolgozó munka napi szintű integrációja továbbá azt is jelentheti, hogy *a formai és a tartalmi feltárást* (a bibliográfiai leírást, a szakozást, és a nemzeti bibliográfiai tételek szerkesztését) folyamatosan – ha a személyi feltétel adott – *egyetlen munkakörré kell alakítani.*

A tartalmi feltárásban alapvető feladat *a felhasználóbarát, a természetes gondolkodáshoz közeli, a természetes nyelvű automatikus* (böngészőből leválasztott) *tárgyszavazás kiterjesztése,* az Egyetemes Tizedes Osztályozás egyszerűsített használata. A tárgyszavazáshoz a többi magyarországi könyvtárral közösen kifejlesztett tezauruszt használjuk. Ezzel párhuzamosan szükséges egy olyan keresőfelület kialakítása, amely természetes nyelven bármely kifejezésre kérdezve megtalálja az illető kifejezéshez leginkább megfelelő tárgyszavakkal és ETO jelzetekkel ellátott rekordokat. E rendszernek működnie kell az OSZK katalógust, illetve a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) adatbázist használva is. Ennek a keresőfelületnek a hátterében a Magyarországon leginkább elterjedt használatú fogalomtáraknak kell állniuk.

Nagyon fontosnak tartanánk, ha a Nemzeti Digitális Adattár (NDA) program a metaadatait az OSZK, illetve a MOKKA rendszerétől venné át, de ennek (az evidenciának) a megvalósulása nem csak az OSZK-n múlik.

Az olvasók szolgálata

A legnagyobb számú olvasói közösség kiszolgálására ma már az OSZK *internetes szolgáltatásai* a legalkalmasabbak. Ezek a szolgáltatások elérhetők az egész világról, és nem korlátozottak időben sem. A *honlap karbantartása,* minél egyszerűbb kezelhetőségének biztosítása, tartalmának gazdagítása nem egyszerűen könyvtári érdek, hanem a magyarságkép alakításának tényleges és hatékony eszköze. Fontos ebből a szempontból a teljes szövegű dokumentumok, illetve képi forrásanyag minél nagyobb mennyiségű megjelentetése – röviden „*Az OSZK digitalizálási gyakorlata és tervei*" című dokumentum 4. és 5. pontjai alatt felsorolt feladatok végrehajtása. Külön gondot fordítunk a Magyarországról szóló idegen nyelvű (világnyelvek, illetve a szomszédos népek nyelvei) anyag világhálóra helyezésére.

A *LibInfo és a könyvtárközi kölcsönzés* szolgáltatásainak kiterjesztését a felhasználók követelik, ezért is fontos ezeknek a szolgálatoknak a megerősítése. A megerősítést nem egyszerűen a személyi feltételek biztosításával, hanem a rendelkezésükre bocsátandó eszközpark – MOKKA, szakirodalmi adatbázis, központi nyilvántartások stb. – gyors fejlesztésével gondoljuk megvalósítani.

A könyvtárat *helyben használók számára* szükséges egy *egységes olvasószolgálati rendszer* kialakítása, amelynek elemei: új ruhatár- és szekrényrendszer kialakítása, beléptetés, az olvasó és az általa használt dokumentum elektronikus nyomon követése, a fizető szolgáltatások regisztrálása, az egyetlen alkalommal történő számlázás. Ehhez a nagyobb infrastrukturális és elektronikai fejlesztések szükségesek: elektronikus dokumentum-azonosítás, a kérések és a kiszolgálás informatikai eszközparkkal való segítése (könyvkiadó, raktárak), a mikrofilmolvasó és a zeneműtár modernizálása, a szabadpolcos állomány elektronikus védelmi rendszerének a kialakítása.

Az olvasói professzionális munkaállomások (OPM), a modern zeneműtári- és film olvasóterem kialakítása mellett lehetővé kell tenni, hogy a különgyűjteményi dokumentumokat időben és tér-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ben együtt lehessen használni a rájuk vonatkozó szakirodalommal (a *dokumentumok mozgatása* épületen belül).

A technikai feltételek és a komfortérzetet növelő környezeti megoldások mellett figyelmet kell fordítani az olvasó és a könyvtáros közti személyes találkozások minőségi javítására. Olyan személyeket kell kiválasztani az olvasószolgálati osztályra, akik viselkedésükkel, készségességükkel segítik az olvasókkal kialakított harmonikus kapcsolat megőrzését.

Raktározás és állományvédelem

A nemzeti könyvtár nem raktározhat olyan dokumentumot, amely nem feldolgozott állomány. Folyamatosan megszűnnek azok a lerakatok, amelyek csak a helyet foglalták. Stratégiai célkitűzés a tároló kapacitás növelése a Várhegy alatt, a külső telephelyek felszámolása. A meglévő raktárak modernizálása az állományvédelmi terv része. Megvalósításuk anyagi kérdés.

A digitális állomány raktározása, a biztonsági másolatok külön tartása, a nemzetközi szokásokkal egyező fejlett védelmi szoftverek vásárlása ugyancsak anyagi gond, törekszünk a gazdaságos, de még biztonságos megoldásokra.

Az Állományvédelmi Tanács ajánlásainak megvalósítása az éves tervek szerint folyamatos, de alapvető fontosságú lenne egy olyan kormányprogram elfogadtatása, amely a tömeges savtalanítás kérdésében előbbre lépést jelentene. A mikrofilmezés, a digitalizálás, a dobozolás és a kötés ugyanis nem elégséges állományvédelem. Ebben, a nemzeti kulturális örökség jelentős könyvtári, levéltári és irattári állományrészeit veszélyeztető kérdésben az érintett közgyűjtemények közös fellépése szükséges.

Országos közös katalógusok, központi lelőhelyjegyzékek

A legjelentősebb hazai könyvtári együttműködésben megvalósuló program a Magyar Országos Közös Katalógus, a MOKKA. A fejlesztése több irányú: a könyvek katalógusa óriási lépést tesz előre a nemzeti könyvtár katalógusának retrokonverziójával. Ez lehet alapja sok más könyvtár retrokonverziójának is (kiemelt támogatása ezért is fontos). A könyvek közös katalogizálásába be kell kapcsolni az Országos Dokumentumellátási Rendszer (ODR) tagkönyvtárait, a jövőben a városi könyvtárakat, illetve a nagyobb határon túli magyar gyűjteményeket is.

Az ODR könyvtárak szolgáltatásait segíti az a gyors információ, amelyet a köteles példányok elosztásának a hálóra helyezése jelent.

A hazai könyvtárakban található periodikumok központi nyilvántartása (Nemzeti Periodika Adatbázis, NPA) az AMICUS rendszerben történik, az állományadatok feltöltése folyamatos. A fejlesztések iránya az elektronikus úton történő bejelentés, illetve az on-line rendszerrel rendelkező könyvtárak részletes állományadatainak elérési lehetőségének megteremtése.

Az 1850 előtti könyvek formai és tartalmi feltártságban más megoldásokat követelnek, mint a modern könyvek. Ezért is indokolt külön közös katalógusba rendezésük. Ezt a közös munkát kiterjesztjük az egyházi könyvtárakra és a Kárpát-medence történeti anyagot őrző gyűjteményeire is.

A Kárpát-medence mint művelődéstörténeti egység kutatása igényli a kéziratok központi nyilvántartását is. Ezt a nyilvántartást is a MOKKA keretében kívánjuk megvalósítani. Az utóbbi két központi nyilvántartás több könyvtörténeti szakértői rendszer alapja lehet.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az országos CD-ROM nyilvántartás alapjában eddig is az OSZK-ban készült, szerencsés lenne, ha mint országos nyilvántartás nem kerülne el innen.

Valamennyi vállalkozás szakmaiságának biztosítéka – a szabványosság mellett – a gyorsan, rövid idő alatt kialakítandó kontroll-adatbázis (authority files) rendszer: szerzők, kiadók, intézmények és testületek, továbbá helynevek. Ezek megteremtése alapja a könyvtári feldolgozásnak és a tudományos munkának is. Létrehozásuk ugyanígy elválaszthatatlanul könyvtári és tudományos feladat.

Tudományos munka

- ***A dokumentum-állomány tudományos feltárása*** a könyvtáros nagy lehetősége. Azt is mondhatjuk, hogy monopol helyzetben vagyunk. A tudományos feltárás azonban – könyvtári feladatként – nem a tanulmányok írásában nyilvánul meg (ez a kutatónapi, illetve az esti, a hétvégi munka feladata), hanem a szaktudományos szempontokat érvényesítő jegyzékekben, annotált katalógusokban, a dokumentumokban szereplő névanyag, tartalom és összefüggések feltárásában.

- ***A retrospektív nemzeti bibliográfiák összeállítása*** a *könyvek* esetében két nagyobb korszakra vonatkozóan aktuális feladat: az 1800-ig tartó korszak és az úgynevezett hosszú 19. század más-más megközelítést igényel, de egyik sem olyan értelemben könyvtári munka, mint a kurrens nemzeti bibliográfia. Formailag nem szükséges a modern könyvek leírását mindenben követni, ugyanakkor számos, az adott korszakra jellemző adatot fel kell tüntetni, a ritka kiadások összes példányát nyilván kell tartani. A 19. században a könyv is más: hallatlanul fontos, hogy az önállóan megjelent alkalmi versek, beszédek, ponyvák és más kisnyomtatványok is „könyv"-ek, míg nem biztos, hogy a könyvkiadás a 20. században ilyen formában nyomon követhető vagy követendő. A tudományos munka ezeknek a más jellegű adatoknak a kiderítésében áll, így a kutatás folyamatában ismerhetjük meg magát a korszakot.
  A *periodikumok retrospektív nemzeti bibliográfiája* csaknem teljes egészében hiányzik. Pedig a 19. század második felétől egyre lényegesebb szerepe lenne a korszak megismerésében, az ugyancsak hiányzó sajtótörténeti monográfia megírásában. Senki nem fogja intézményként felvállalni ezt a feladatot, és senki nem is tudná összeállítani ezt a bibliográfiát a nemzeti könyvtár anyaga nélkül. Ezért kell nekünk megtenni.

- ***A könyv- és művelődéstörténeti kutatások*** alapja a könyvtár állománya, illetve a retrospektív nemzeti bibliográfiai számbavétel. Éppen ezért a nemzeti könyvtárban folyó kutatások témája a gyűjtemény által meghatározott: a legtágabb értelemben vett könyvtörténet, térképtörténet, színháztörténet, zenetörténet, a dokumentumfilm és a Szabad Európa Rádió története.
  A legtágabb értelemben vett könyvtörténeti kutatásoknak a nemzeti könyvtár nem egyszerűen műhelye, hanem egyre inkább e tudományos diszciplína tudományos intézete is. Stratégiai célunk (és egyben nagy lehetőségünk), hogy az *Európai Könyvtörténeti Intézet* (nem szervezeti egységként!) létrejöjjön a nemzeti könyvtárban. A Magyar Tudományos Akadémiával való szorosabb együttműködés egyik alapja lehet ez az intézmény a következő tudományterületek művelésében: kodikológia, könyvkiadás-, könyvkereskedelem-, könyvtár-, olvasmány-, könyvkötés-, illusztráció- és sajtótörténet, a kommunikációs rendszerek változásai.

- A könyvtár működő és tervezett ***szakértői rendszer***ei is – amellett, hogy mind intézményi együttműködés eredménye – elsősorban könyvtörténe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ti, tágabb értelemben művelődéstörténeti indíttatásúak: Bibliotheca Eruditionis 1500–1750; Bibliotheca Corviniana Digitalis; Clavis Typographorum regionis Carpathicae 1474–1948; Képes Magyar Történeti Kronológia; Szabad Európa Rádió; Magyarország topográfiai térképei és földrajzi nevek adatbázisa; Erkel Ferenc digitális összkiadás; Magyar Könyvtártörténeti Minerva; Magyar operatörténet; Főúri élettér a kora újkori Magyarországon (Esterházy-Gyűjtemény); Magyar Művelődéstörténeti Lexikon, Hungarika Portál.

- A ***Könyvtári Intézet*** az olvasással kapcsolatos kutatások mellett nagy hangsúlyt fektet a könyvtárpolitikát segítő elemzések készítésére. Az elemzések részét képezik a nemzetközi kitekintések (tanulmányok, szakirodalmi szemlék), valamint a hazai könyvtári trendek kimutatását célzó tanulmányok. A tanulmányok alapjául a szakirodalom áttekintése mellett könyvtárhasználói, elégedettséget vizsgáló, és egyéb célfeladatot kitűző felmérések szolgálnak. A füzet- és könyvsorozatok (Az iskolarendszeren kívüli könyvtáros szakképzés füzetei), a folyóiratok (Könyvtári Figyelő, Könyv, könyvtár, könyvtáros, HLISA), a bibliográfia (MAKSZAB), az on-line adatbázis (MANCI) és az egyedi kiadványok az e munkáról való számadás fórumai. A közelmúlt- és napjaink olvasási szokásait vizsgáló kutatások jól kapcsolódhatnak a történeti jellegű olvasásszociológiai témákhoz.
- ***A hungarika dokumentáció*** elsősorban a nem Magyarországon megjelent könyveket, irodalmi műveket és a humán szakirodalmat regisztrálja. Adatbázist épít a nem Magyarországon élő aktív hungarológusokról, illetve hungarológiai intézményekről, magyar könyvanyagot őrző könyvtárakról. A továbbiakban a hangsúlyt a bibliográfiai nyilvántartásra, illetve a magyarságkép szempontjából nagyon fontos Hungarológiai Alapkönyvtár tartalmi gyarapításának figyelemmel kísérésére kell helyezni. A Könyvtári Intézettel és a hazai hungarológiai intézményekkel – főként a Balassi Bálint Intézettel és a NKÖM Kulturális Intézeti Igazgatóságával – való napi együttműködés alapvető fontosságú. Egy jól átgondolt Hungarika Portál kialakításában úgy kell részt venni, hogy sehol se folyjon párhuzamos tevékenység.
- ***Az egységes humán szakirodalmi adatbázis kialakítása*** régi terve a magyarországi könyvtáraknak. Ezt csak a könyvtárak együtt tudják megteremteni. Ha azonban ragaszkodnak a könyvtáros formai és osztályozási szempontokhoz, az adatbázist rajtuk kívül senki sem fogja használni. A könyvtárak közötti egyeztetés mellett elengedhetetlen az egyes humán szaktudományi bibliográfiák ismerőivel, aktív kutatókkal való egyetértés abban, hogy mit, milyen mélységig, milyen formában repertorizáljunk. Szükséges a már írásban megjelent folyóiratrepertóriumok teljes anyagának a rögzítése is, az autopszia mellőzésével. A kurrens megjelenésű magyarországi periodikumok repertóriumait elosztva, a hazai könyvtárak együttesen dolgozzák fel. A feladat informatikai koordinálása a MOKKA keretén belül lenne megoldható, amely így a könyvek, a régi könyvek, a kéziratok központi nyilvántartása mellett ezt a feladatot is ellátná (a periodikumok közös katalógusa az OSZK AMICUS rendszerében található). Nem elhanyagolható szempont, hogy egy egységes humán szakirodalmi adatbázis lehetővé tenné, hogy a nemzetközi bibliográfiai adatbázisokba mi adjuk a Kárpát-medence történetére vonatkozó bibliográfiai rekordokat. Az országkép alakításában ez nagyon fontos tényező lehetne.
- A ***könyvári informatika*** területén figyelemmel kísérjük a nemzetközi folyamatokat. Ezek közül kiválasztjuk a legígéretesebb fejlesztési irányo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kat és megpróbáljuk az újonnan keletkezett szabványokat bevezetni. Elsősorban a digitalizálással és a könyvtárak közötti on-line együttműködéssel foglalkozó törekvéseket támogatjuk. Példaként említhetjük többek között az URN (az internet forrásokat nevükkel azonosító) szolgáltatás kifejlesztését, a Z39.50 új generációjának és az OAI protokoll implementálását.

- A könyvtárban folyó tudományos kutatások fontos része a ***dokumentumfilm kutatás-*** és az azokra alapuló televíziós adások készítése.

Külön kiemelnénk annak a fontosságát, hogy ***az OSZK mint tudományszervező intézmény*** is jelen legyen a hazai tudományos közéletben. Könyvtörténeti, művelődéstörténeti, hungarológiai, könyvtártudományi folyóirataink, könyvtörténeti és művelődéstörténeti könyvsorozataink fórumot biztosítanak elsősorban dolgozóinknak, de tudatosan a főleg felnövő fiatal kutató generációnak is. A MTA Művelődéstörténeti Bizottsága, a Magyar Olvasástársaság, a két könyvtáros szakmai „ernyő-szervezet" nálunk működik, szeretnénk megalapítani a Magyar Könyvtörténeti Társaságot is. Évente két alkalommal rendezzük a Közgyűjteményi Tudományos Napokat, egy alkalommal a könyvtár dolgozói mutatkoznak be (OSZK Tudományos Nap), de ezen kívül számos más tudományos rendezvényt is szervezünk. Ezek egyre inkább nemzetközi jelentőségűek (pl. a Kárpát-medence magyar anyagot őrző könyvtárainak találkozói stb.)

Oktatási tevékenység

A nemzeti könyvtár, és ezen belül a Könyvtári Intézet felelős azért, hogy a könyvtárosok szakmai képzettsége egyre jobb legyen. A közvetlen képzési tevékenység mellett az intézet fontos szerepet játszik a különböző képzési helyek és típusok közötti koordinációban is. Ezért fontos, hogy a könyvtár intézményként, és alkalmazottaival külön-külön is részt vállaljon a magyarországi könyvtárosképzésben. Az alkalmazottak jelentős számban oktatnak hazai felsőoktatási intézményekben. Intézményként az OSZK lebonyolítója a közgyűjteményi dolgozók szervezett továbbképzésének, egyes továbbképzési kurzusokat a könyvtár, illetve a Könyvtári Intézet akkreditáltat. A könyvtáros asszisztens-képzés is részben az Intézet munkája.

Kulturális kapcsolatok, kiállítások és kiadási politika

A nemzeti könyvtár arculatához formai és tartalmi elemek tartoznak. Formailag igyekszünk egy dinamikusan változó, ugyanakkor a Bibliotheca Corviniana és az alapító Széchényi Ferenc gróf könyvtárának hagyományát követő képet kialakítani magunkról.

Kulturális és tudományos intézményhez méltóan számos könyvtári, zenei, irodalmi, művészeti és szaktudományos rendezvényt befogadunk, illetve rendezünk.

Állandó kiállításaink – OSZK Múzeum, Széchényi Ferenc könyvtára, az OSZK története és gyűjteményei – számát növelnénk egy Corvina-terem kialakításával (az egyik nyilvános társalgó hátteréként, azt nem megszüntetve). Időszaki kiállításainkhoz mindig komoly katalógus készül, évente három nagyobb és több kisebb, kamara-jellegű kiállítással jelentkeztünk. A kiállításoknak mindig kötődniük kell a könyvtár állományához, illetve a magyar-, és egyetemes könyvtörténethez.

Kapcsolatrendszerünk folyamatos kiszélesítésével támogatóink körét is szeretnénk bővíteni. Az OSZK Baráti Köre és a Corvina Alapítvány segítsége mellett így egyre inkább számíthatunk támogató intézményekre, személyekre.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A nemzeti könyvtár könyv- és folyóirat, továbbá elektronikus kiadási politikája alapvetően a profi kiadókkal való együttműködésre épül. Saját kiadást csak könyvtárszakmai kiadványok esetében végzünk: a nemzeti bibliográfia sorozatai, a Könyvtári Intézet szakmai sorozatai és folyóiratai. Minden egyéb sorozatunk valamelyik kiadóhoz kötődik, amely kiadók számát nem limitáljuk. Számos jelentős magyarországi kiadóval van közös vállalkozásunk.

Hazai és nemzetközi együttműködés

Komolyan gondoljuk, hogy legfőbb együttműködő partnerünk a fenntartónk. Szakmai céljainkat nem tudjuk a fenntartó szakmai területeinek segítsége, a szakmai osztály országos összehangoló, kezdeményező szerepe nélkül megvalósítani. Külön ki kell emelni az Országos Könyvtári Kuratórium szerepét, hiszen ez a testület nagyon jó tanácsadónak és érdekérvényesítőnek bizonyult az elmúlt időszakban.

A könyvtár mindenhova pályázik, így szorosan együtt dolgozunk az Oktatási Minisztériummal és az Informatikai és Hírközlési Minisztériummal is.

A Könyvtári Intézeten keresztül az OSZK közvetlen kapcsolatban áll a hazai könyvtári rendszer valamennyi képviselőjével. Az intézet nemzetközi kapcsolatai, és részvétele több nemzetközi programban az európai könyvtári intézményekkel és szervezetekkel való rendszeres kapcsolattartást teszik lehetővé.

A magyarországi könyvtárakkal sokrétűek kapcsolataink. Az OSZK-programok országosak vagy azzá váltak, vagy országos ügyek kerültek OSZK kezelésbe (MEK, MOKKA). A legnagyobb szabású együttműködésünk természetesen a MOKKA számos alprogramja keretében folyik: könyvek, régi könyvek, kéziratok, humán szakirodalmi adatbázis. A hungarika információ adatbankja is közvetlen könyvtári együttműködést igényel.

Az együttműködésnek vannak mediátorai és katalizátorai is: a Könyvtári Intézet a legközvetlenebbül, de a könyvtáros szakmai szervezetek is – melyek közül a két „ernyő-szervezet"-nek nálunk van a székhelye.

Aktívak kapcsolataink a Magyar Tudományos Akadémiával. Két MTA Kutatócsoport működik a könyvtárban: a már közös „MTA-OSZK Régi Könyvészeti Emlékek, Fragmenta Codicum Kutatócsoport", valamint az egyik „1956 története" kutatócsoport. Az ilyen kutatói közösségek, állások számát növelni szeretnénk az Európai Könyvtörténeti Intézet létrehozásával együtt. Az egyes humán akadémiai intézetekkel együttműködési szerződéseket írtunk alá és van közös folyóiratunk is (Magyar Könyvszemle).

Erős szálak kötnek bennünket a Balassi Bálint Intézethez és a Nemzetközi Magyarságtudományi Társasághoz, melyekkel együtt valósítjuk meg a „Hungarika Portál"-t, s van közös folyóiratunk (Lymbus. Művelődéstörténeti forrásközlemények) is. Ugyancsak szorosan együttműködünk a határon túli magyar szervezetekkel is, e területen a kanadai magyar filológusokkal van közös folyóiratunk (Hungarian Studies Review).

A magyarországi felsőoktatási rendszer tagjaival is sok közös programot szervezünk, ez így lesz a jövőben is, ugyanúgy, ahogy a többi közgyűjteménnyel is.

Nemzetközi együttműködési stratégiánk két fő vonalat követ: a nemzetközi könyvtári szervezetekkel és nagyobb könyvtáros programokban való részvétel mellett a magyar történelem hagyományos kulturális kapcsolatrendszere mentén építjük ki kapcsolati rendszerünket.

Tagjai vagyunk a Conference of European National Librarians (CENL), a Corsortium of European Research Libraries (CERL) szervezeteknek, az ONE

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Associationnek, mely a hagyományos bibliográfia és authority rekordok on-line kereshetőségét és a rekordok cseréjét tűzte ki célul és szeretnénk tagjai lenni a The Europen Library kezdeményezésnek is. A magyar művelődéstörténet kapcsolatrendszerét követve a hangsúlyok: a Kárpát-medence (Horvátországgal), Ausztria, Németország, Olaszország, Lengyelország és Csehország. Ugyanakkor a nemzetközi könyvtáros szervezetek munkájában is aktívan részt veszünk. Különösen igaz ez az új EU-programokra, a kulturális örökség digitális megőrzését célzó programokra, van olyan is, amelyet mi kezdeményeztünk (Bibliotheca Corviniana Digitalis).

II. Az intézmény vezetése, menedzselése és képviselete

A vezetés

Az első mondatom az önkritikáé. Eddigi vezetői munkám általam leginkább kifogásolt része a *belső kommunikáció* rendszerével való foglalkozás elhanyagolása. Stratégiai tervünk megvalósításában talán előbbre tartanánk, ha erre is jutott volna energia.

A belső kommunikáció javítása alapvető fontosságú tehát, vagyis minél több munkatárs megnyerése az egyébként közösen elhatározott célok megvalósításához. Nem elég a már működő belső levelező rendszer működtetése, az összes érvényben lévő szabályzat és a legtöbb tervezetnek a hálóra helyezése. A munkatársakat megszólító „összdolgozói" értekezletek számát évi négyre kell emelni (eddig kettő volt évente).

A Könyvtári Intézeten belül most kezdődő átvilágítás, amely a belső kommunikáció módjait vizsgálja, hasznosítható lehet egy majdani, a teljes könyvtárat érintő kutatásban, illetve az azt követő változtatásban.

A *vezetői értekezletek rendjének szabályozását* a Szervezeti Működési Szabályzat átalakításakor rögzítettem, de biztos, hogy osztályvezetői értekezleteket mindenképpen sűrűbben tartanánk. *A legfontosabb szervezeti változás a főosztályvezetői döntéshozói szint megszüntetése lenne.* Erre formálisan 2005. március 1-jével kerülne sor (eddig szól a határozott vezetői megbízása valamennyi főosztályvezetőnek). A főosztályok helyett igazgatóságokat alakítanánk – tudományos igazgató, gyarapítási és feldolgozási igazgató, tájékoztatási igazgató, informatikai igazgató, a Könyvtári Intézet igazgatója, gazdasági igazgató –,akik alá hierarchikusan lényegében a mai főosztályokhoz szervezett osztályok tartoznának. Egy külső tanácsadó céggel átvilágíttatnánk az intézményt olyan szempontból, hogy van-e lehetősége a mátrix-típusú vezetésnek. Az egyes igazgatók tehát nem egyszerűen osztályokat vezetnének, hanem ügyeket igazgatnának. A *vezetői értekezlet* így gyakorlatilag a főigazgatói kollégiummal azonos hatáskörrel rendelkezne, amelynek munkájában a szakszervezet és a Közalkalmazotti Tanács vezetője is részt vehetne. Így a belső kommunikációnak két újabb útja válna hatékonyabbá. Vezetői értekezletek hetente vannak, és lennének.

A könyvtár stratégiai tervét (2002–2004) át kell tekintenünk abból a szempontból, hogy mi az, ami megvalósult, mi az, amit másként kell megvalósítani az elmaradt feladatok közül. Az év végéig ki kell alakítani egy új stratégiai tervet a *2005–2008 közötti időszakra.* Ezt a stratégiai tervet a könyvtár valamennyi dolgozójával ismertetjük, így nem csupán potenciális olvasmányanyagként szerepel majd a hálón.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A menedzselés

Az a vezető tud menedzselni, aki tudja, hogy mit kell menedzselnie. Nem létezik ugyanakkor univerzális ember, olyan, aki szakmailag is elfogadott tekintély, képes áldozatokat hozni mások munkájának a segítéséért, illetve képes a gazdasági és egyéb jogi szabályozást naprakészen átlátni, illetve követni a változásokat.

A főigazgató legyen mindenképpen szakember (ez esetben könyvtáros szakember és humán szakterületen kutató), és találja meg azt a gazdasági vezető partnert, illetve igazgatókat, akikkel közösen tudják menedzselni – és képviselni – az intézményt.

A nemzeti könyvtár könyvtári, kulturális, és könyvtári-tudományos tevékenysége szerteágazó. A feladatok végrehajtásának, és az intézmény működtetésének elengedhetetlen feltétele a könyvtár költségvetésének kiegészítése, vagyis az aktív pályázati tevékenység. A már működő pályázatokat figyelő rendszer jól működik, a pályázatok benyújtásának segítése, a pályázatok sorsának figyelemmel kísérése a döntések meghozataláig (informális befolyásolás) sikeresnek mondható, ezen nem változtatnánk.

Stratégiai fontosságú, hogy az első benyújtott EU pályázatunk nyerjen. A tapasztalat ugyanis az, hogy hosszú évekig ugyanazok nyernek. Az EU pályázati fórumai, a nemzetközi együttműködés aktívan tartása és bővítése elhatározott célom.

Bővíteni szeretném a könyvtárat stratégiai partnerként választó nagyobb cégek körét, számos feladatot együttműködésben, és jelentős részben (vagy egészében) külső finanszírozással oldunk meg. Eddigi stratégiai partnereink: Egis gyógyszergyár, Xerox Magyarország Kft. T-Mobile (Westel) Rt., Helikon Könyvkiadó, Kossuth Könyvkiadó.

A könyvtár könyvkiadási tevékenysége (amely – azt hiszem – elég aktív) szinte teljes egészében a nagyobb kiadókkal való együttműködésre épül. Ezt az együttműködést a továbbiakban is fenn szeretnénk tartani. Bővítendő ugyanakkor az egyszeri, eseti – főleg nagyobb értékű dokumentumvásárlásokat – támogatók köre.

A menedzselés eddig sikeresnek mutatkozó módszere – amelyet nem változtatnánk meg – az volt, hogy számos tudományos, felsőoktatási, illetve civil intézmény, egyesület rendezvényének adtunk helyet épületünkben gyakorlatilag ingyenesen (csak a felmerülő költségeket térítik). Ezen szervezetek, illetve intézmények képviselői ülnek ugyanis az egyes pályázatokat elbíráló kuratóriumokban.

Váljunk ismertté, népszerűvé, szimpatikussá. Ha ezen az úton tovább tudunk lépni, akkor a kapcsolati tőke működése továbbra is igazolja ezt a fajta menedzsment elképzelést.

Természetes, hogy a legfőbb együttműködő partnereink a könyvtári rendszer tagjai, de a velük való kapcsolattartásról a központi szolgáltatások fejlesztése kapcsán írok.

A képviselet

A nemzeti könyvtárat képviselni nehéz. Az együttműködő intézményi kör ugyanis heterogén: az államigazgatás (így a fenntartó is) a menedzsert, a pragmatikus, a költségvetési kereteket látó, a szakmai feladatokat hivatalnokként végrehajtó vezetőt várja. A könyvtárak azt a könyvtáros szakembert, aki pontosan tudja, hogy nekik mire lenne szükségük, a felsőoktatási és az akadémiai intézmények pedig a partner tudóst. A kulturális intézményrendszer tagjai emellett a velük való együttgondolkodásra képes, együttműködésre kész kulturális szakembert szeretnék megismerni.

Ugyanilyen heterogén a könyvtárral kapcsolatot ápoló és kereső külföldi intézmények sora is. A nemzetközi könyvtári szervezetek munkájában részben hivatalból, részben egy-egy szakterület szakembereként veszek részt, és ugyancsak jelen vagyok számos, főként tudományos kutatást koor-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dináló nemzetközi szervezetben is. Csak a több nyelven tárgyalóképes és tudományos tekintéllyel bíró vezető elfogadott a nemzetközi életben egy nemzeti könyvtár élén. Célom tehát, hogy újabb nyelveket tanuljak, benyújtsam akadémiai doktori értekezésemet (tehát a tudományos címek megszerzésében is előbbre lépjek).

A gyakran nagyon teljes kuratóriumi, tudományos tanácsi munkát komolyan vettem eddig is, és ezen túl is, rendszeresen részt veszek, és előadok a könyvtáros szakmai találkozókon. Ez a tevékenység alapvető fontosságú az intézmény képviseletében.

Soha nem veszek részt pártpolitikai rendezvényeken, ugyanígy a szélsőséges tudományos iskolák rendezvényein sem. Azt hiszem egy intézmény vezetőjének ez az élete a magánélet kategóriába sorolandó.

Az intézmény érdekeit ugyanakkor a kényelmetlen vitákban is képviselni kell, olyanokon, amelyek sokszor szakmai viták, sokszor kulturális politikaiak. Az ilyen viták során keletkező konfliktusokat felvállalom, ahogy eddig is igyekeztem így tenni.

III. A hazai könyvtári digitalizálási programok koordinálása

Meggyőződésem, hogy ez a nemzeti könyvtár feladata. Még akkor is, ha a jogszabály ma még ezt a feladatot a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Közpot Kht.-nek adja, illetve akkor is, ha a készülő, a Nemzeti Digitális Adattárról szóló törvény az NDA-ra is ró hasonló feladatokat.

A koordináció feladata természetszerűen adódik ugyanis a könyvtári intézményi rendszerrel közösen megvalósítandó feladatok végrehajtásából.

A könyvtári digitalizáció első, kiemelt feladata *a nyilvántartások digitalizálása.* A Magyar Országos Közös Katalógus rendszere már kialakította a közös szabványok használatát (a leírásban, illetve a technikai alkalmazásban), ezek további egységesítése szükséges lenne. Az együttműködők körének kiterjesztése (megyei, városi könyvtárak, egyházi könyvtárak, a határon túli stratégiai jelentőségű magyar könyvtárak) is jelenti a koordinatív szerepet. Ezért volt – és maradt – fontos a MOKKA-nak a nemzeti könyvtárba kerülése. A MOKKA alapja a a nemzeti könyvtár katalógusának kiemelt fontosságú *retrokonverziója.*

Az egyes könyvtárakban a saját állományrészek digitalizálására vonatkozó terveket, az elnyert pályázatokat egyetlen adatbázisban *nyilván kell tartani.* Nagyon fontos a már terv szintű nyilvántartás, hiszen a koordináción túlmenően informális segítséget is tudunk nyújtani egyes esetekben a pályázat elnyeréséhez, esetlegesen más finanszírozási mód keresését is tanácsolhatjuk. Ehhez nem kellene feltétlenül önálló adatbázist fejleszteni, hiszen a BME-OMIKK kutatás-nyilvántartó adatbázisa kiválóan használható erre a célra. Ráadásul így a könyvtári digitalizációt tervezők magától értetődő módon tájékozódnak azokról az alapkutatásokról, amelyekhez számos esetben természetesen kapcsolódhatnak ezzel a tevékenységükkel. A nyilvántartás – egymás munkájának számontartása – lehetővé teszi a munkamegosztásban megvalósítandó programokat: Nemzeti Periodika Adattár, Hungarológiai Alapkönyvtár. Ugyanígy az egyes könyvtárakban működtetett, vagy még csak tervezett szakértői rendszerek felépítésekor elkerülhetőek lesznek a párhuzamos digitalizálások.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A MEK a SZTAKI szakembereivel közösen kifejlesztett egy olyan programcsomagot, amely kevés költséggel átadható a kisebb könyvtáraknak, amely a szöveges emlékek digitalizálásának, a keletkezett másolatok nyilvántartásának, megőrzésének és szolgáltatásának modellje. Ez a csomag elsősorban a városi, és a nagyobb települési könyvtárakat, illetve a kisebb szakkönyvtárakat segítheti digitalizálási tevékenységükben (*Moduláris könyvtári rendszer elektronikus dokumentumgyűjtemények kezeléséhez – eleMEK*). Ezért is volt fontos a MEK-nek a nemzeti könyvtárba kerülése.

A koordináció munkáját segíti a vonatkozó nemzetközi szabványok honosítása, amely a Könyvtári Intézet feladata. Ezt a munkát az OSZK szakembereivel együtt végzi az Intézet.

IV. A könyvtári rendszer tagjainak nyújtott információs szolgáltatások fejlesztése

Ismét csak a könyvtári együttműködés kényszerére, lehetőségére, illetve örömére utalnék. A nemzeti könyvtár szolgáltatása elsősorban a koordináció. Ilyen a könyvtárközi kölcsönzés, amelynek területén szükséges az informatikai fejlesztés (kérések nyilvántartása, a forgalom nyomon követése stb.), az ODR tevékenységben való aktív és alapvető részvétel, vagy a LibInfo szolgáltatás.

- Az országos nyilvántartások, központi lelőhelyjegyzékek gyors digitalizálása nagyon nagy segítség lesz a könyvtári rendszer tagjainak, ugyanakkor nélkülük megvalósíthatatlan. Az országos periodikum nyilvántartás (NPA) 2005. év januárjától teljes (tehát a magyar és a nem magyar kiadású periodikumok egyetlen adatbázisban kereshetők), de az országos lelőhely adatokat a könyvtáraknak évről-évre jelenteniük kell.

A MOKKA kibővítése a régi könyves, illetve kéziratos anyaggal (1850 előtti állomány) újabb szolgáltatás lesz, amely reményeink szerint az egyházi könyvtárakat is a szorosabb együttműködésre inspirálja.

A Könyvtári Intézet a maga – jogszabály szabta – tevékenységének keretében bővíti szolgáltatásait, amelyek könyvtári módszertani, minőségbiztosítási, továbbképzési jelegűek.

Eltökélt célom az egységes humán szakirodalmi adatbázis létrehozása. Ennek érdekében néhány, történetileg kialakult, de napjainkra már elhagyható tevékenységet is kész vagyok elhagyni javasolni (hungarológus személy- és intézmény nyilvántartások). Ez a cél is csak szoros együttműködésben – a folyóiratok szerkesztőségei, a könyvtári rendszer tagjai, akadémiai intézmények – valósulhat meg. Az adatbázis a humán tájékoztatás alapja lesz a jövőben.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

V. Gyűjtőkör és magyar nemzeti bibliográfia

Az átfogó szakmai koncepcióban már jeleztem, hogy célunk a nemzeti könyvtár katalógusának és a nemzeti bibliográfiának egymáshoz való közelítése, vagyis arra törekszünk, hogy a katalógus hungarikum tételei adják a magyar nemzeti bibliográfiát.

A ma érvényben lévő gyűjtőköri szabályzat átgondolásra szoruló elemei:

A könyvek vonatkozásában anyagi kényszerből és a könyvtár könyvtörténeti és könyvtártudományi kutató műhelyként való hangsúlyosabb megmutatása érdekében a külföldi beszerzést a hungarikum könyvek és az említett szakterületek szakirodalmára kell koncentrálni. Megfontolandó a finnugor népek történetére, azok nyelvére, kultúrájára vonatkozó speciális gyűjtés fenntartása, mivel az ezek iránti kereslet nem igazolja a ráfordított anyagi tehervállalást.

A periodikumok sorában a megőrzött dokumentum sorok közül a hirdetési (reklám) lapokat ki kellene emelni, és azokból csak mintákat megőrizni a Kisnyomtatványtárban. A HITÁR koncepciót felül kell vizsgálni, és nem őrizni azokat a külföldi hírlapokat, amelyek mikrofiche, vagy digitális formában való elérhetősége olcsóbb, mint a papír sorozatok megőrzése.

A hivatali kiadványok és a kisnyomtatványok esetében a hungarikum fogalmát kell felülvizsgálni, hiszen az ország EU csatlakozásával gyakorlatilag lehetetlen minden, magyar vonatkozású sokszorosított anyagot fellelni, begyűjteni, nyilvántartani, feldolgozni és megőrizni.

A sugárzással nyilvánosságra hozott filmanyag rögzítése és megőrzése az ORTT és a NAVA által a könyvtárra rótt feladat, hasonlóképpen a történeti interjú anyag gyarapítása is.

Teljesen újra kell gondolni a digitális formában keletkezett szöveges dokumentumok begyűjtését, feldolgozását és kezelését. A jogszabályi háttér megváltoztatása mellett lehet az az elv, hogy azok a dokumentumok, amelyek kiadott digitális termékek, kerüljenek be köteles példányként a gyűjteménybe, a digitális kéziratként értelmezett, más formában megjelent anyag, vagy az adatbázisok, komplett szakértői rendszerek az önkéntes letét intézményén keresztül. Katalógusainkban azonban csak a nálunk is meglévő digitális anyagok szerepeljenek.

A nemzeti bibliográfia rendszere is átgondolásra szorul: nem ennek a része a hungarika cikkek bibliográfiája, hanem a humán szakirodalmi adatbázisé; a retrospektív nemzeti bibliográfiák is (könyvek, periodikumok) tudományos kutatómunka szerint alakulnak, és a hangsúly nem a nemzeti bibliográfiai formai elemeken kell, hogy legyen. A 19. századot tekintve például számos, ma a Kisnyomtatványtárban őrzött (és így a könyvek retrospektív nemzeti bibliográfiájából kimaradt) dokumentum is részét kell, hogy képezze ennek a rendszernek (alkalmi nyomtatványok, ponyvairodalom). Nem tekintem ugyanakkor a nemzeti könyvtár feladatának a video-dokumentumok nemzeti bibliográfiai szintű nyilvántartását.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A cigányság kulturális beilleszkedése és a közkönyvtár

Problémavázlat

NAGY Attila – PÉTERFI Rita

„A falat mindkét oldalról bontani kell"
Péli Tamás

Jelen írásunk egy szélesebb körű tájékozódás, vizsgálódás előkészítő szakaszáról tudósít. 2003. második felében mindössze a magyarországi cigányság és a közkönyvtári rendszer közötti kapcsolatok jellegére vonatkozó, az elemi, országos információk begyűjtésére, majd néhány helységben személyes tájékozódásra, interjúk felvételére volt lehetőségünk.

A hazai cigányság helyzetének, jellemzőinek feltárására, beilleszkedésüket segítő tervek, hatékony intézkedések kidolgozására vonatkozó feladat évszázadok óta folyamatos adósságként merül fel a hazai társadalomtudomány minden ágazatában.

Az alapos történeti háttér felrajzolását a szaktudósokra hagyva, elegendő ebben a néhány mondatos bevezetőben csupán öt mozzanatot felvillantanunk a rendkívül gazdag előzményekből.

A cigányság első jelentős mértékű magyarországi feltűnését a 14. században lezajlott balkáni török hódításhoz kötik, amikor dél felől érkezett az első nagyobb bevándorlási hullám, majd a 18. század első felében pedig keletről jöttek újabb jelentős létszámú csoportok.

Mindenekelőtt nem lehet elég nyomatékosan ismételni, hogy a cigányság korábban egyiptomi (Egyptian = gipsy, gypsy) származására vonatkozó téves hiedelmeket először *Wályi István*, debreceni református teológus 1753–54-ben a leideni egyetem hallgatójaként cáfolta meg, miután észrevette,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

leírta az ott tanuló indiai diákok és a hazai cigányság nyelvének egyértelmű rokonságát.[1]

Ugyancsak közismertek a Mária Terézia uralkodása idején kiadott, a cigányságot mélyen sértő, erőszakos letelepítési, iskoláztatási rendelkezések, melyeket manapság sokan hajlamosak egyértelműen rasszista megnyilvánulásként jellemezni. Holott az adott kor, a felvilágosult abszolutizmus tálcán kínálja az értelmezési kereteket: mindenkit adófizető polgárrá és a férfilakosságot pedig sorkötelessé kívántak tenni. (Gondoljunk csak az 1764-es madéfalvi veszedelemre, ahol a katonáskodást megtagadó székelyek az ágyúk torkolattüze elől menekültek Moldvába.)

1893-ban a Magyar Királyi Statisztikai Hivatal külön cigányösszeírást szervezett, s adataik szerint a mai Magyarország területén megközelítően 70 ezer cigányt találtak.

A 20. század második felének hivatalos (KSH) népszámlálási adatai mellett – az ellentmondások miatt – több célzott kutatás eredményeire ugyancsak utalnunk kell majd.

A népszámlálási adatok[2]

	Cigány nemzetiségűek
1960	56 ezer
1980	64 ezer
1990	142 ezer
2001	191 ezer

A fentiekkel ellentétben, már 1971-ben, a *Kemény István* által vezetett MTA kutatás 320 ezerre becsülte a hazai cigányság létszámát. Majd a KSH 1993-ban végzett munkaerő vizsgálatának adatai az egyértelműen cigány életvitelű népesség létszámát 400 ezer fölöttinek mutatják. Végül a legújabb adatfelvétel szerint 2003 kora tavaszán 600 ezer cigány élt az országban.[3]

Még élesebb kép rajzolódik ki a társadalmi feszültségek természetéről, ha a fenti adatokat az iskoláztatásra vonatkozó tényekkel is – legalább töredékesen – kiegészítjük. A már említett Kemény István vezette országos reprezentatív cigányvizsgálat eredményei szerint 1971-ben a 14 éven felüli cigányok 39%-a vallotta magát analfabétának, s az akkori 20–24 éves korosztályok mindössze negyede végezte el az általános iskolát. Az ezredfordulót közvetlenül megelőző évekre ezek a mutatók ugyan jelentős mértékű javulásról tanúskodnak, de a továbbtanulási arányokban azonban változatlanul szakadéknyi távolságok vannak a cigány és nem cigány szülők gyermekei között. Az utóbbiak csaknem 60 százaléka 1999-re az érettségit adó középiskolákban tanul tovább, míg a cigánytanulók alig ötödéről (19%) mondható el ugyanez. A 8. osztályt végzett cigány származásúak 60%-a viszont szakmunkásképzőkben tanult tovább, 12%-uk szakközépiskolában és csupán töredékük (4%) került gimnáziumba, miközben 15% sehol sem tanult tovább.[4] S tegyük hozzá, ezek a százalékos arányok kizárólag a felvetteket és nem az adott iskolatípus elvégzéséről tudósító végbizonyítványt szerzők nagyságrendjét tartalmazzák!

Madártávlatból

A téma aktualitását már önmagában a fenti számok is megfelelő súllyal indokolnák, de ráadásul a hazai könyvtárpolitika stratégiai céljai között ugyancsak kiemelt helyen szerepel a hátrányos helyzetű rétegek fokozott segítése, kulturális beilleszkedésük, tanulási és munkavállalói esélyeik növelésének hatékony támogatása. A jelzett célok és a mindennapi tapasztalatok (jövedelmi és lakásviszonyok, munkanélküliségi arányok = 60% körül) közötti feszültségek számunkra egyértelmű feladattá

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alakították a tágabb értelmű nyilvános terek igénybevételére vonatkozó gyakori panaszok vizsgálatát, de leginkább a szűken vett közkönyvtári tennivalók és lehetőségek számbavételét.

Ezért fogalmaztuk meg és küldtük el 2003. szeptember elején alábbi levelünket a 19 megyei könyvtár igazgatójának, valamint a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) főigazgatójának.

Tisztelt Igazgató Asszony / Úr!

Szíves segítségét szeretnénk kérni. Az OSZK Könyvtári Intézet munkatervében szerepel „A cigányság kulturális integrációja és a könyvtár" című téma. Sajnos nem áll rendelkezésünkre elegendő pénz egy teljes körű országos vizsgálat lebonyolítására. Csupán esettanulmányokat végezhetünk, néhány ösztönző példa felmutatására marad lehetőségünk. Ezeknek a kiemelkedően érdekes és követendő kezdeményezéseknek a felderítéséhez, összegyűjtéséhez kérjük az Önök szíves közreműködését. Elsőként, minden félreértést megelőzendő hangsúlyozzuk: nem törekedhetünk teljességre, mindösszesen az Önök által ismert és kiemelkedően jónak tartott 2-3 legfontosabb akció elemi információit szeretnénk az Önök segítségével megismerni.

Tudnak-e a cigány származású lakosság kulturális, társadalmi beilleszkedését[5] szolgáló közkönyvtári akciókról – melyet a 2003-as naptári- vagy a 2003/4-es tanévben folytattak (kezdtek el) – akár az Önök, akár a megye más könyvtáraiban? Ha igen, kérjük, válaszlevelükben jelezzék:

a) a könyvtár postai és e-mail címét,
b) a téma felelősét,
c) a program címét, néhány szóban tartalmát,
d) bármilyen, a témával kapcsolatos Ön / Önök által fontosnak ítélt kiegészítést. Együttműködésükben, segítőkészségükben bizakodva, válaszaikat legkésőbb 2003. szeptember 22.-ig szeretnénk, lehetőleg e-mailben megkapni.

Fáradozásukat előre is köszönve, az elemi információkat nagy érdeklődéssel várva, szívélyes üdvözlettel

Nagy Attila és Péterfi Rita

Az érdemi információk (témák, módszerek, helyszínek, szervezők) taglalása előtt fontosnak ítéljük egy talán nem véletlenszerűen kialakult statisztika közlését. Tartalmas, gazdag választ összesen 3 megyeszékhelyről kaptunk: Debrecenből, Nyíregyházáról és Szekszárdról. Töredékes, de kétségtelenül informatív jelzések érkeztek Kaposvárról, Miskolcról, Salgótarjánból és Veszprémből, míg csupán Székesfehérváron és Tatabányán érezték fontos kollegiális gesztusnak a nemleges válasz egyértelmű jelzését. Tehát a 20 elküldött levélre összesen 9 helyről érkezett egyértelmű válasz. 11 megyei könyvtárban senki nem ért rá, hogy néhány szóban, sorban jelzéssel szolgáljon erről, az előttünk álló évtizedek egyik legsúlyosabb társadalom-, művelődés- és jelesül könyvtárpolitikai kérdéskörről. Túlterheltség, létszámleépítések sorozata, feledékenység? Bizonyára tagadhatatlanul meglévő tények. De ha itt teszünk említést arról a 2003. december elején a Könyvtári Intézetben szervezett 30 órás akkreditált, „A roma kisebbség könyvtári ellátása" című tanfolyamról, melynek összesen 7 fős hallgatósága volt a hazai közművelődési könyvtárosok megközelítően 4000-es seregéből, akkor bizony óhatatlanul másfajta motívumok meglétének esélyeit ugyancsak mérlegre kell tennünk. Nem vagyunk néha kissé hitevesztettek, rezignáltak, szociálisan kevésbé érzékenyek, sértődötten befelé fordulók, netán önelégültek, a többségi társadalom jellegzetes előítéleteinek rabjai, a középosztályi értékrend sáncaival „bekerítettek"?

A válaszokat ki-ki maga fogalmazhatja meg a legtisztábban. Mi pusztán egy nyugtalanító jelenséget regisztráltunk.

Elsőként – minden válaszadónknak hálásan köszönve fáradozását, ügyszeretetét, segítőkészségét – rövidített, kissé átszerkesztett formában tekintsük át a beérkezett információk általunk legfontosabbnak ítélt elemeit!

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Debrecenből Szilágyi Iréntől kaptunk személyes hangú, gazdag tudósítást.

„Hajdú-Bihar megyében szakértői vélemények szerint 45–50 ezer főre tehető a magát cigány etnikumhoz tartozónak valló személyek száma, ami az ország cigány kisebbségéhez tartozó kb. félmillió személy 10%-a. Az ezer fő alatti lélekszámú községekben lakik a cigány kisebbség 40%-a. A cigánysággal kapcsolatos szépirodalmi és szakirodalmi művek beszerzését, cigány irodalmat tartalmazó állományrészek kialakítását célzó programunk megvalósítását -az etnikai gyűjtemény kialakítását a megyei ellátó rendszerhez tartozó hat kisközség könyvtárábanket alkalommal is támogatta a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány. A részfinanszírozás és a kistelepülési önrész együtteséből 332 db dokumentumot szerzeményeztünk. A cigány származású írók és költők, a cigányirodalom gyöngyszemei, a cigány hiedelemvilág irodalmi megnyilvánulásai, mesék és elbeszélések alkotják a szépirodalmi állományrészt. A cigányság történelmét és kultúráját bemutató tanulmánykötetek, a másság elfogadását, megértését segítő szociográfiák, riportkötetek tartoznak az ismeretközlő művek közé. Foglalkoztató könyveink a szabadidős tevékenységhez adnak ötleteket. Az óvodások, de serdülőkorúak is haszonnal forgathatják családi programok keretében és a kézműves körökben. A Nagykerekiben lévő gyűjteményt rendszeres használják a szomszédos Biharkeresztes pedagógusai."

Ott jártunk alkalmával felejthetetlen élményt jelentett *Pelbáth Józsefné*, óvónő beszámolóját hallgatni. Hogyan sikerült az elmúlt évtizedben türelemmel és szeretettel, lépésről-lépésre meggyőznie a cigány szülőket az óvoda, (a fűtött szoba, a biztos étkezés) a játékok, a mesélés együttes örömérőll és hasznáról. Aminek következtében legújabban már nem csupán az 5 éveseket íratják ebbe az intézménybe a törvényi előírásoknak megfelelően, hanem a 3 évet betöltött kiscsoportosok is rendszeres óvodalátogatók lettek. Ezek a gyerekek pedig minden valószínűség szerint már sokkal könnyebben veszik az iskolai akadályokat, mint a hagyományos cigány családi közegből közvetlenül, az óvoda kihagyásával érkező társaik.

„A megyei könyvtár módszertani osztálya elvégezte a könyvek szakszerű feldolgozását, a könyvek szerelését, beleltározását és helyszínre szállítását.

Tervszerű munkánk jelentős állomása volt néhány éve Nagykerekiben, a Bocskai Várkastélyban a romológiai különgyűjtemény megnyitása, átadása. A kiállítással, előadásokkal és az erre az alkalomra készült kiadványokkal (Könyvjelző, Roma kisebbségi tájékoztató, Ajánló bibliográfia a cigány gyermekek oktatásának kérdéseiről) a szakemberek segítségével a cigány kisebbségi kultúra mélyebb megismeréséhez kínálunk folyamatosan lehetőséget.

2003 nyarán negyedik alkalommal került megrendezésre Zsákán a cigány és hátrányos helyzetű gyerekek foglalkoztató és olvasótábora, a Művelődési Ház és Könyvtár dolgozói közreműködésével. A tartalmas programokon naponta 55-en vettek részt."

Nyíregyházáról Dr. Vraukóné Lukács Ilona a határon túli és a hazai kisebbségek szakreferense adott tájékoztatást.

„Ebben az évben nincs ilyen jellegű kiemelt programunk, de vannak olyan formák, amelyeket évekkel ezelőtt megindítottunk, s igyekszünk ezeket folyamatosan életben tartani. Ezen tényked éseinkről éppen most készült egy összefoglalás. Ebben az összefoglalóban természetesen nem csupán a cigányokról van szó.

A megyében több településen, részben a letétekre építve, de attól függetlenül is vannak nagy hagyományokkal rendelkező programsorozatok. Sok esetben ezek nem feltétlenül kötődnek a könyvtárakhoz, de nélkülük aligha tudnák lebonyolítani azokat. Mivel egyre több településen csak egy könyvtár van, s ha csak egy, akkor az iskolában, s a könyvtáros olyan mindenes is, összeforrnak a dolgok.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Feltétlenül ki kell emelnem Hodászt, ahol egy igen jóindulatú, készséges, agrármérnökből könyvtárossá átképzett kolléganő dolgozik."

Látogatásunk alkalmával *Pető Mihályné* könyvtárostól megtudtuk, hogy legfontosabbnak az óvodáskorú gyermekek rendszeres könyvtári foglalkoztatását tartja: rajzversenyek, kiállítások, mesemondó alkalmak szervezésével. A Cigány Kultúra Napját 2003-ban már másodszor rendezték meg a Cigány Közösségi Házzal együtt, ahol az óvodásoktól a legidősebbekig minden korosztály képviseltette magát, versek, mesék, eredetmondák előadásával, az élő hagyomány bemutatásával.

„Az iskolában meghirdetett programokra már minden külön felkérés nélkül bekapcsolódnak a cigány származású gyerekek, érzik milyen jó, ha értékelik felkészülésüket, munkájukat" – mondja Hodász hivatástudattal dolgozó könyvtárosa.

Egyébként a Hodászon több évtizede zajló, kulturális beilleszkedési folyamat kihagyhatatlanul fontos, mélyebben megismerendő eleme az egyházak missziós tevékenysége, különös tekintettel a görög katolikus „cigány templom és szociális központ", valamint a Hit Gyülekezetének, szinte kizárólag cigányokból álló, jó 200 fős közösségének nyílvánvalóan életvitelüket, gondolkodásmódjukat jelentősen befolyásoló hatása.

Vraukóné Lukács Ilona kíséretében Tiszaeszlárra is ellátogattunk, ahol az iskola és a könyvtár együttműködésében volt rendkívül hangsúlyos elem a cigány gyerekek egyéni és kiscsoportos, felzárkóztató jellegű foglalkoztatása.

„Úgynevezett roma letéteket 10 településen működtetünk, átlagosan 60–80 kötettel: Nyírmadán, Uszkán, Pátrohán, Hodászon, Kántorjánosiban, Tiszabecsen, Túrricsén, Tisztaberekben, Nyírpilisen és Tiszaeszláron. Ha forrást tudunk teremteni, akkor cigány népismereti előadásokat is szervezünk. (Nyíregyháza, Tiszabecs, Hodász)

Terveink között többször szerepelt anyanyelvi vers- és prózamondó verseny, de anyagi feltételek híján csak egyszer sikerült megszerveznünk a romák körében, akkor viszont óvodástól a nyugdíjasig mindenki részt vehetett. Igen nagy volt a siker" – zárul a mélyen elkötelezett, ötletgazdag kollegina beszámolója.

Szekszárdról Németh Judit küldött tájékoztatót több évtizedes gyökerekkel rendelkező tevékenységükről.

„Könyvtárunk 1974 óta kisebbségi ellátó rendszert működtet Tolna megyében. A kötelező feladatvállaláson túl mindig nyitottak voltunk a megyénket érintő kisebbségi kutatások, publikációk, ötletek befogadására. Szekszárd a tradicionális multikulturalitás jegyében élt mindig is, ezt fontos előrebocsátani.

A cigányokat érintő szak- és szépirodalmat – elsősorban magyar, de beás és lovári nyelven is – folyamatosan gyűjtöttük, később különálló gyűjteménybe rendeztük.

Tanítóképzőnk szociális munkás szakán sokan tanulnak beás cigány nyelven (kínálunk ehhez szótárt és nyelvkönyvet), majd nyelvvizsgát tesznek, és szívesen választják szakdolgozataik témájául a romákat érintő sorskérdéseket. Az, hogy az állomány egy tömbben megtekinthető, ezért esetleg a nem keresett, de a témába vágó szakirodalmat is tartalmazza, a hallgatók nagy örömére szolgál, és megkönnyíti a kutatást.

Honlapunkra került a Romológiai Kutató Intézet adatbázisa. Mi magunk is, folyamatos igénynek eleget téve, kutatóknak, önkormányzatoknak témafigyelést végzünk.

Linkjeink között roma weblelőhelyeket is ajánlunk, a különgyűjtemény mellé elhelyeztük a lelőhely címeket több példányban, már csak az ingyenesen elérhető internetünket kell használniuk. Ezek látszólag apró figyelmességek, de így a kutató lendülete nem lankad.

Nem nevezhető akciónak, csak finom napi gyakorlatnak, természetes könyvtárosi hozzáállásnak, hogy többször segítünk roma diplomások álláskeresésé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ben (sikeresen együttműködve a Tolna Megyei Pedagógiai Intézettel), külföldi ösztöndíj elérésében, hazai pályázatok megírásában, javításában. És ha kell, családi ellentéteket simítunk el, vagy kisgyerek születésének örülünk. Bár ezek is a közeledés útjai, de nálunk nem számítanak újdonságnak.

Biztatásunkra internetes tanfolyamainkra is jelentkeztek roma résztvevők, akik az oldott hangulat hatására egy-kettőre elsajátították az alapokat (a barátságos fogadtatás és a biztatás feloldja a félelmet. Ez nem okoskodás.) Bár ők eddig is rendszeres olvasóink voltak, a tanfolyam elvégzése óta magabiztosan használják a különféle adatbázisokat, sőt másokat is szívesen segítenek.

Pályázati úton elnyert támogatás útján a legtöbb cigány lakost számláló – és roma önkormányzattal rendelkező – településeink (többnyire közös fenntartású) könyvtáraiba a népcsoportot érintő, kulturális autonómiájuk eléréséhez nélkülözhetetlen szak- és szépirodalmi dokumentumokat helyeztünk ki 2003-ban.

2004 első felében mutatjuk be Kovalcsik Katalin – Ignácz János – Konrád Imre: Bátor emberek című, a cigány kézművességeket ismertető kötetet, játékos kézműves foglalkozással egybekötve, mindenkinek."

Töredékes, de kétségtelenül informatív jelzések érkeztek még Miskolcról, Salgótarjánból, Kaposvárról és Veszprémből.

Miskolcról Venyigéné Makrányi Margit, igazgató asszony tartotta fontosnak, hogy a hivatalba lépését követő (2003. szept. 15.) sűrű napok egyikén maga is tájékozódjék, és ismereteit mielőbb megoszthassa velünk.

„A megyei könyvtárban egy kolléga foglalkozik a nemzetiségi, kisebbségi, valamint a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásával.

A II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtárban az említett témának megfelelő kezdeményezések az alábbiak voltak:

- *Megjelent 2003-ban és terjesztésre került a cigányság kulturális integrációját is feltáró „Cigányság" című bibliográfia.*
- *A több éves hagyománynak megfelelően irodalmi estet szerveztünk helyi cigány költőkkel, írókkal.*
- *Cigány családok számára zenés, verses találkozó szervezésére került sor az önkormányzati képviselők támogatásával a megyei könyvtárban.*
- *Folyamatos a kapcsolattartás a kisebbségi önkormányzatok képviselőivel, akik információért gyakran megkeresik az intézményt. A helyismereti adatbázis ehhez megfelelő hátteret biztosít.*
- *Az önkormányzati cigány rendezvényeken – együttműködés keretében – a könyvtár e területéért felelős szakembere részt vesz.*

S végül: terveink között szerepel egy nemzetiségi, kisebbségi konferencia szervezése, mely cigányságot is érinti."

Salgótarjánból Máté Lászlóné levelét közöljük:

Romológiai különgyűjtemény kialakítása. Szak- és szépirodalom leválogatása illetve tudatos gyűjtése. Az állomány a Tanulási Forrásközpontban kapott elhelyezést, számítva a cigány kisebbségi önkormányzatokon kívül a felsőoktatásban tanulók érdeklődésére is.

A könyvtár Irodalmi Kávéház nevű programsorozata, mely éveken át jelentős kulturális rendezvénye volt a városnak, bemutatkozási lehetőséget kínált a roma együttesek számára. Énekes-táncos, népviseletet bemutató lehetőségével szívesen éltek a roma előadók. Ezeket a rendezvényeket kiállítás is kísérte a képzőművész alkotók munkáiból (fafaragók, festők). A Palócföld egyik főszerkesztője, Dr. Kovács Anna Balázs János cigány festő életét kutató munkája részeként előadást tartott a művész életútjáról, művészeti jelentőségéről a Kávéházban.

Az Európa Klub, mely a könyvtár programsorozata, és az EU-s tagságra való felkészítés jegyében zajlik,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

előadásai közé felvette a kisebbségekkel való foglalkozást is. 2003. október végén a „Roma fiatalok oktatása a bővülő Európában" címmel lesz (volt) előadás.

Jelenleg három roma lap jár könyvtárunknak.

További két megyei könyvtárból, **Kaposvárról Bali Aranka** és **Veszprémből Pardiné Mórocz Magdolna** tudtak még egy-egy helyi kezdeményezésről hírt adni: Barcson „Ki vagyok én? Kik voltak őseim?" címmel zenés, irodalmi műsort szerveztek 2003. december derekán cigány és magyar kisiskolásoknak, a kölcsönös jobb megismerést, elfogadást segítendő, illetve Berhidán a községi könyvtár, a község lakosainak igényeihez igazodva negyedik éve rendszeresen pályázati pénzek felhasználásával vásárol cigány témájú és -nyelvű könyveket.

Közelképek

Felderítő vizsgálatunk tervezésének első perceitől kezdve pontosan tudtuk, hogy terepmunka, személyes beszélgetések, interjúfelvételek, lakások, könyvtárak, iskolák, polgármesteri hivatalok, kisebbségi önkormányzatok, rendőrség, cigány-telepek, paplak és templom felkeresése nélkül nem lehet hiteles benyomásokat szereznünk. A következőkben tehát ezekről a látogatásainkról, interjúalanyainktól szerzett ismereteinkről adunk számot röviden.

Elsőként Budapest VIII. kerületében (ahol közismert a roma népesség átlagosnál magasabb aránya)[6], a Kálvária téren lévő Szabó Ervin Könyvtárban tapasztaltakat foglaljuk össze.

Hegedűsné Zöldi Hedvig: „Azért vagyunk, hogy közvetítsünk!"

„Már nyugdíjas vagyok, 1995-től 2002-ig dolgoztam a Kálvária téri könyvtárban, melynek környékén közismerten jelentős a cigány származású lakosság aránya. Akkoriban 3 nyolcórás és 3 hatórás könyvtáros, tehát összesen 6 könyvtáros dolgozott ott s megközelítően 3000 olvasónk volt. Fél év múltán két nyugdíjast elküldtek, s maradt a 3 nyolcórás mellett egy négyórás munkatárs, mára pedig maradt két nyolcórás és egy négyórás kolléga a régiek helyén. Közben gyönyörűen felújították a könyvtárat, de az alapterület kétharmadára csökkent (a polcok száma még erőteljesebben), s a beiratkozott olvasók létszáma jelenleg1500 fő körül van.

A probléma jól láthatóan jelen van, a kérdés csupán annyi, felvállaljuk-e, próbálkozunk-e valamit tenni, kezdeményezni? Vagy bejön, aki akar, s minket egyáltalán nem érdekel, hogy milyen nemzetiséghez tartozik. Korábban is voltak cigány könyvtárhasználók, de az arányokat nehéz meghatározni, mert beiratkozáskor ilyen adatokat nem kér az ember. Nincs tehát nyilvántartásunk, csak tapasztalatokon alapuló becsléseink, főként mióta a könyvtár audiovizuális dokumentumokat is kölcsönöz, azóta szép számmal vannak jól láthatóan a roma kisebbséghez tartozó „olvasóink", kölcsönzőink. Az ő életmódjukban még ma is rendkívül fontos, hogy este valamilyen közös szórakozás legyen, itt a fővárosban ez főként a televíziót és a videót jelenti számukra. Vidéken talán még most is inkább összegyűlnek a sarkon, a kocsmában, egy ház előtt és beszélgetnek vagy, ami azelőtt általános lehetett, hogy mesét mondjanak egymásnak.

Az első kapcsolat általában itt, a videokazetta kölcsönzésénél kezdődik, kivéve azoknál a roma családoknál, ahol van egy tudatos gyereknevelési elgondolás.

A gyerekek egy része már önállóan jön a könyvtárba. Általában nem a szépirodalom kedvéért jönnek, hanem valamit kérnek, keresnek a tanuláshoz, az iskolai feladatok megoldásához.

Időnként együtt jön a szülő a gyerekkel, sokszor már óvodás korban, ott lehet látni, hogy a szülő is szeret olvasni, vagy volt olyan élménye, ami köti az irodalomhoz, és akkor már hozza esetleg a testvért, a szomszéd gyereket, képeskönyvért, és akkor magyaráz neki: „Nézd csak, ott mennyi szép színes

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyv van, ebből fogunk mi vinni haza, és olvasunk este."

A másik réteg bejön, azt kérdezi „lehet itt videokazettát kölcsönözni?" Egy idő után talán észreveszi körülötte a 30 000 könyvet, meg az újságokat, a hetilapokat is.

Ebből a szempontból is rétegzettnek lehet tekinteni a cigányságot, mert van egy olyan elég masszív réteg, amelyik jön családostól, merthogy ez egy új kínálat, egy érdekes lehetőség. Elsősorban a videó érdekli őket, sokszor a gyerek nyúzza a szülőt, hogy „de vigyél könyvet is!" Mert mi, könyvtárosok megtettünk mindent, hogy erre fölhívjuk a figyelmet. Amíg a szülő válogat (gondolom befolyásolja az is, hogy sokan nem dolgoznak közülük, sok a munkanélküli), nagyon ráérnek, az idővel egyébként is nehezen gazdálkodnak a cigányok, és akkor eltöltenek több órát, hogy 2 db videokazettát kiválasszanak. A könyvtárban töltik az időt, a családi élet folyik, a gyerek csak rohangálna, mi kézen fogjuk, adunk neki papírt, ceruzát, rajzoljon valamit, vagy mutatjuk a képeskönyveket.

Újabban már számítógépekkel is rendelkezik a könyvtárunk, 2002-ben elnyertük az Informatikai Kormánybizottság által kiírt pályázatot, föl is állítottak 6 számítógépet ingyenes internetkapcsolattal, és az most már nagyon érdekli a gyerekeket. Igen nagy a forgalma a gépeknek, szinte mindig sorbaállás van. Előjegyzzük, hogy ki mikor kerül sorra, és addig is van szabad ideje a gyereknek, és nem mindegy, hogy egymást csépelik, vagy addig megpróbáljuk valahogyan lefoglalni őket. Sajnos nem segít ebben az, hogy a mostani könyvtári létszám nagyon le van csökkentve. Ez csak az adminisztrációra és a kölcsönzési feladatokra elég. Amennyit próbál az ember még ebből kiszakítani, annyit tud a gyerekekkel foglalkozni.

Annyi gyerekfoglalkozás van, amennyit önként vállal a könyvtáros a saját szabadidejéből, mert ezt a létszám már nem teszi lehetővé. Van egy hallgatólagos normatíva, amely a Szabó Ervin Könyvtár stratégiai tervében szerepel, 700 olvasóra jut 1 főfoglalkozású. Ez azt jelenti, mondjuk, ha 1400 alatt van az olvasók száma, akkor „egy egész valahány tized" könyvtáros. Márpedig ez a kiskönyvtáraknál még nehezebb, mert oda nehezebb az olvasót becsalogatni, ott kellene igazán a propagandára, a személyes kapcsolatépítésre (óvónők, pedagógusok, szülők, kisebbségi- és kerületi önkormányzati tisztségviselők, a helyi sajtó) szánni az időt. Az „egy egész héttized" munkatárs oda van kötve a kölcsönzőpulthoz, nem nagyon tud még külön a csoportokkal, a gyerekekkel is foglalkozni.

Beiratkozott olvasó? Miután már nyugdíjas vagyok, csak megközelítőleg tudom. 1400 felé haladnak, talán elérik év végére az 1500-at. A felújítás előtti időszakban lecsökkent már 1300 fő alá, de néhány éve volt már 1900 és 10–15 évvel korábban, a régi nagy korszakokban 3000 olvasó is. Most felújítás volt a könyvtárban, 15 év után, és egy nagyon szépen átalakított könyvtár nyílt meg. Nagy az érdeklődés, várhatóan emelkedik majd az olvasói létszám is.

A normatívát nem lehet betartani, mert teszem fel ha az egyik könyvtáros beteg lesz, vagy szabadságra megy, akkor megáll a szekér.

Már arra nem nagyon adunk, hogy valaki zsebre tesz-e valamit, vagy sem. Nem ezért figyeljük. Ott állok a kölcsönzőpultnál, előttem meg sorban állnak az emberek, ilyenkor nem tudok tájékoztatni vagy nem tudok odamenni a polcokhoz és megmutatni, ha nem találja amit keres. Tehát nem tudok neki segíteni, miközben ott vannak a számítógépek, s ott is sok segítség kellene.

Hogyan lett a 3000-ből 1300 olvasó? Ez a drámai csökkenés tizenvalahány év alatt történt. Véleményem szerint ez összefügg a nagyobb társadalmi változásokkal: csökkent az olvasás szerepe az emberek életében, nőtt először a televízió, aztán a videó, aztán a számítógép szerepe mint információszolgáltató eszközöké. Továbbá az a környék, ahol a könyvtár van, erősen kezdett leromlani, kezdett átalakul-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ni, mert változott a lakosság összetétele, romlik a lakásállomány is.

Sokat fejlődött közben az iskolai könyvtárhálózat, és a pedagógus kollégák ugyancsak törekednek arra, hogy használtassák az iskolai könyvtárakat. Csak az iskolai könyvtár bezár valamikor 2-kor, 3-kor, és ott van a gyerek előtt az egész délután, az este, akkor rohan a játszótérre, vagy az utcán csatangol. Amikor jön a hideg, meg az eső, akkor beszorulnak a könyvtárba.

Először csak bejönnek megnézni, mi van itt? Ha a könyvtáros fél attól, hogy rendetlenséget csinálnak, hangosak lesznek, és ha akkor azt mondja, hogy „itt olyan könyv van, ami téged nem érdekel", akkor a gyerek többet nem jön. Inkább foglalkozni kéne velük. Ehhez kellene munkaerő és munkaidő. Próbálkozik az ember, mert a könyvtáros alapállása: azért vagyunk, hogy közvetítsünk! Itt annyi kincs van, a tudomány, meg más érdekesség is, hogy használják, ismerjék meg, legyen nekik is fontos. Ilyen alapon próbálkozik az ember, hogy megfogja, hogy próbálja ott tartani őket is.

Nagy sikerről nem tudunk számot adni, inkább folyamatban gondolkodtunk. Az ember lépten nyomon találkozik az előítéletekkel. Aminek természetesen van alapja, de én viszont sok olyan cigány embert ismerek, aki nagyon értékes, tartalmas, igyekvő, és ellenük is gyakran ellenszenvet táplálnak. Csak a külső jegyek alapján, látva, hova tartozik. Azért a szomszédság nagy része tudja értékelni, hogy ez az ember rendes, szépen tartja a lakását, a gyerekét rendesen neveli, ez törekszik, ennek van munkája, vagy keres munkát.

Kétirányú kapcsolat kell! Kell egyszer, hogy a cigányság ismerje meg a többség kultúráját, hiszen nem tud boldogulni az iskolában a gyerek, nem tud majd a felnőtt életében sem igazán boldogulni, hogyha őt ez hidegen hagyja, és nem fogja föl, hogy számára ez mennyire fontos. A velük együtt élőknek pedig fontos volna, hogy jobban tudják, miért így él az a cigány ember, vagy miért így beszél, tehát ismerje a cigányságot. A cigányság kultúrája részben feltárt, de nem széles körben ismert, és nagyon sok föltárni való volna, mert ez is olyan, mint általában a néprajz, a paraszti kultúra lassan már nem az, ami a hagyomány volt, és mégis azért a hagyományokat őrizzük. Tehát a cigány ember sem biztos, hogy tudatosan ismeri a saját kultúráját, neki is tudatosabban kellene ezzel bánni. Ezt a két kultúrát nem egymás ellen kell kijátszani, hanem közelíteni kell valahogy egymáshoz, megismertetni az egyikkel a másikat.

Az elmúlt években ezt próbáltuk mi, könyvtárosok a Kálvária téren. Gyűjtsünk olyan anyagot, ami a cigánysággal kapcsolatos, a cigányság kultúrájáról szól! Ez elkezdődött már azelőtt, mielőtt én odakerültem a könyvtárba, már az 1980-as évek végén, amikor a könyvtári állomány elrendezése változott. Akkor jöttek divatba a családi elrendezésű könyvtárak, témacsoportok. És akkor került egy polcra, a „cigány irodalom", „cigány különgyűjtemény". Aztán az egy polcból most már tíz polc van. Lehetne sokkal több, ha mindig lett volna elegendő beszerzési keretünk, mindig lett volna elegendő energiánk arra, hogy utána nézzünk, mi jelent meg, hol kapható.

Végül, kialakult egy elég szép gyűjtemény. 2002-ben már több mint 200 címünk volt, kb. 400 körüli példányszámban. Ekkora anyagot már rendszerezni is kellett, ezért kialakítottunk négy kategóriát. Az első az úgynevezett ***cigány irodalom****, azaz a szépirodalom lett. Ide olyan szerzők művei kerültek, akik cigánynak vallják magukat. Ezt mondtuk mi, meg így lehetett a szakirodalomban is olvasni, hiszen nem lehet mindig pontosan tudni, de azért kiderül, hogy ki cigány szerző, vagy pedig a cigányságról írt munka került még oda: versesek, antológiák, regények.*

A második kategória volt a ***cigány népművészet*** *– így fogalmazom – mert igen szép gyűjtemények jelentek meg cigány népballadákból, zenei felvételek, tulajdonképpen forrásközlések. Nagyon sok népművészethez csatolható irodalom is van itt.*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A harmadik csoportba először nem nagyon volt anyagunk, aztán később egyre több ilyen kiadványunk lett. Ez volt a ***cigány nyelvű, vagy többnyelvű irodalom****, amelyben a cigány nyelvű művek mellé kerültek azok a műfordítások, amelyek más nemzet irodalmának voltak cigány nyelvű fordításai. Természetesen itt még viták vannak. Mi elfogadtuk az ő ítéletüket. Ma még nem egyértelmű, melyiket tekinthetjük hivatalos cigány nyelvnek. Pl. a lovárinak valamilyen változata, ill. Nagy Gusztáv, Choli Daróczi fordításai kerültek ide. Ezek között megvan Madách: Az ember tragédiája, Saint-Exupery, Kocsino Krajo és mások művei.*

A negyedik csoportba a ***tanulmánykötetek*** *kerültek. Mostanában egyre több pedagógiai, szociológiai és néprajzi mű jelenik meg.*

2001–2002-ben csináltunk egy kis füzet-bibliográfiát[7]*, aminek a célja nem a helyi olvasók tájékoztatása volt, hanem olyan társintézményeké, amelyek nem árt ha tudják, hogy itt nálunk megtalálhatják azt az irodalmat. Úgy tudom, hogy a Szabó Ervin Könyvtár hálózatán belül egyedül a Kálvária téren volt ilyen tudatos állományépítés. Volt másutt is sok mű, egy időben a Dagály utcai könyvtárban is, de aztán később beolvadt a többi könyv közé.*

Ezen el lehet gondolkozni, mert lehet, hogy valakiben ellenérzést kelt, miért van itt elkülönítve, „szegregálva" a cigány irodalom? Mégis, úgy gondolom, hogy ez a figyelemfelkeltés egyik fontos eszköze, hiszen így egy helyen találja meg, ami őt érdekli.

Kik használnak cigány irodalmat? Használjuk mi, könyvtárosok. Zömében azonban nem az a réteg használja, amelyikről szól. Voltak, akik használják, belenézegetnek, kölcsönzik, de inkább azok veszik igénybe, akik ebben a témában szakdolgozatot írnak, vagy pedig valamilyen kapcsolatban állnak a cigánysággal pl. pedagógusok vagy önkormányzati és parlamenti képviselők. Próbáltuk megtalálni azokat az embereket, akiknek érdekük, hogy mélyebben ismerjék ezt a témát.

A VIII. kerületben 2–3 iskolában koncentrálódnak a cigány tanulók. Tapasztalható, hogy már a beiratkozáskor, azok a szülők, akik arra gondolnak, hogy a gyerek tovább tanuljon, és jobb legyen az alapképzettsége, azok már az indulásnál a jobb iskolákba viszik a gyerekeket, a Losonci utcába, a Somogyi, vagy a Práter utcába. Ez utóbbi a legjobb hírű iskola. Sőt, a roma lakosságból is az, aki azt akarja, hogy a gyerek eljusson középiskolába, esetleg egyetemre is, szintén oda viszi a gyerekét. A gyengébb iskolák a Dugonics és az Erdélyi utcában vannak, itt talán a 80% körül lehet cigánygyerekek aránya.

Sokszor próbálkoztunk együttműködni az iskolákkal, és az a tapasztalatom, hogy „tanárfüggő", meg „igazgatófüggő" az egész. Tehát, ahol a tanár meri vállalni, hogy gyerekekkel együtt közlekedik az utcán, vagy esetleg közlekedési eszközön, mert úgy gondolja, hogy ez a könyvtár többet ad, mint az iskolai könyvtár, akkor eljönnek. Többnyire könyvtári órákat tartanak, az információhasználat, információfeldolgozás témájában, vagy, helyben az iskolában végzik el a foglalkozásokat. Volt iskola, ahonnan jöttek, és volt olyan iskola, ahol minden évben többször próbálkoztunk, rendezvényeket is szerveztünk, de akkor se jöttek el. És volt olyan napközis tanár, aki azért jött el időnként, hogy a gyerekek ne legyenek beszorítva a padok közé. De ez is a pedagógustól függ. Többféle napközis csoport van, az egyik jött rendszeresen, a másik soha. Volt olyan pedagógus, aki örült, hogy a gyerekekkel most a könyvtáros foglalkozik, és leült Nők Lapját olvasni. Az se érdekelte, hogy ordítanak-e a gyerekek, vagy hogy mit csinálnak a könyvekkel. Neki ennyi volt. Számunkra mégis hasznos volt, mert a mi célunk az volt, hogy a gyerek vegye észre: van egy olyan világ, amelyik érdekes lehet a számára, ahol jól érezheti magát és akkor talán máskor is bejön.

A cigánygyerek nagyobb testvér mellett már 3–4–5 éves kortól szabadon kószál az utcán. Nem egyszer előfordult, hogy jön a három testvér, a nagyobbik már a számítógépnél ül, a kisebbik meg a fordítva

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fölvett papucsában császkál a könyvtárban, és néz körül, van olyan gyerek, aki ott tanult meg beszélni. A „tesó" leült, és foglakozott vele, és mi, ahogy kérdezgettük, meg magyaráztunk, lassan elkezdett beszélni. De ha nem beszélnek vele otthon, akkor nem...

Legtöbbet a 8–10–12 évesekkel tudunk foglalkozni, mert aztán önállósulnak. A cigány gyerekek hamar felnőtté válnak, más érdekli őket. Az olvasótáborban is tapasztaltuk, hogy a nagyobbak inkább a fiúkat/ lányokat nézték, tehát hamar kezdődik a párválasztás, és akkor kevésbé az olvasmányélményekre figyelnek. A 12 évesek a legfogékonyabbak, sokukkal tartós kapcsolat alakul ki, és aki olvasó marad, és használja a könyvtárat, azok visszajönnek még középiskolás korban is. Van olyan olvasótáboros gyerekünk, aki évekig visszajárt, bár egészen más kerületbe járt már iskolába, de mégis eljött, s ha nem vitt könyvet, akkor is megkérdezte, hogy ilyen vagy olyan témában milyen új könyvünk van.

Egy idő után láttuk, hogy nagyon lassan haladunk, ezért elhatároztuk, hogy próbáljunk intenzívebben foglalkozni ezekkel a gyerekekkel! Pályázat, Orczy-kert, csináljunk a cigánygyerekeknek olvasótábort! Megbeszéltük: a nyári napközis tábor az Orczy-kertben lesz. Akkor még Váci András volt az igazgató. Önálló termet is adtak, hogy amikor rossz az idő, akkor bent tudjunk foglakozásokat tartani, s ott oldottuk meg az étkeztetést is. Ehhez persze fontos volt a pályázat, mert a könyvtár csak a könyvtárost tudta biztosítani, meg valami papíranyagot, meg a könyveket, amikkel foglakoztunk, de, hogy pl. a rosszabb körülmények között lévő gyerekek is ott lehessenek, ahhoz az étkezést is finanszírozni kellett, meg az egyéb programokat, meg a pedagógust, aki vigyázott rájuk. Nem volt ez egy klasszikus olvasótábor, de mégis, gyakorlatilag 5–6 gyerekre jutott egy felnőtt. Mert kiscsoportokat kellett kialakítani, részben azért, mert a figyelmük különben gyorsabban lankadt, mint a tudatosan tanuló, érdeklődő gyerekeké. Nem volt korosztályi megkötöttség, mert szerettük volna, ha ez mondjuk a már olvasni tudó alsó tagozatos diákoktól kezdődik, de akkor jött, hogy „az én testvérem, hadd jöjjön", és akkor bizony jött a 6 éves kislány, aki még ősszel kerül majd iskolába, és jött a nagyobbik gyerek is. Így kb. 20 fős tábor alakult ki.

A legelső tábor csak egyhetes volt, ennyire futotta az anyagi erőnkből, meg ez volt az első próbálkozás, de aztán még kétszer sikerült megcsinálnunk. Akkor már kéthetesek voltak a táborok, este hazamentek aludni, de reggel 8 órától délután 4-ig, fél 5-ig együtt voltunk. Az egésznek az volt a lényege, hogy jól érezze magát a gyerek, de mindig legyen benne valamilyen kulturális téma is, tehát legyen szó benne könyvekről, meg azok tartalmáról, legyenek versek, daltanulás, próbálkozzunk egy kicsit a cigány kultúrával is. Így aztán pár nap múlva már könyvtári programokat csináltunk, nem egy nagy távolság az Orczy-kert és a Kálvária téri könyvtár, szívesen jöttek, mert ott folytatódott a vetélkedő, a könyvtárbemutatás. Élvezték, s ezért legalább kétszer vagy háromszor volt olyan program, ami helyileg bent volt a könyvtárban. Nagy dobozokban vittük a könyveket az Orczy-kertbe, azért, hogy amíg gyülekeznek tudjanak lapozgatni, s akkor amikor valamilyen témáról van szó, tudjunk szemléltetni, ott legyen kéznél a könyv. Ott minden volt a mesékről, gyerekrajzot, képregényt csináltunk például a Pinocchióból, mert a gyerekeket érdekelte. Olvastuk a fejezeteteket, és ők meg lerajzolták.

Azokkal is kellett foglakozni, akik elveszítették a türelmüket. Tehát, ne azt mondjuk – ez nem iskola volt –, hogy – „márpedig akkor csöndben maradjál", hanem találjunk ki neki valamit, amit kedve van csinálni. Számunkra nagy élmény volt, és a gyerekek egy része a tábor után is ragaszkodott a könyvtárhoz, és visszajött. Találtunk segítő partnereket is, pl. olyan pedagógust, aki hajlandó volt utána járni annak, hogy mi is legyen a foglalkozás témája, segített megtervezni, hogyan álljon össze a két hét programja.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Sajnos, ez már csak múlt idő...

Érdemes megnézni a felújított könyvtárat. Ég és föld, nem is lehet összehasonlítani, hogy milyenek voltak a 15 éves gázkonvektoroktól fekete falak, és a hosszú csöves gázkonvektor. Igaz ugyan, hogy közben a könyvtárosi létszámleépítések mellett a könyvtár alapterülete az eredetinek 2/3-ára csökkent, s a korábban önálló épületben elhelyezett gyermekkönyvtárunkat elveszítettük. Ott áll üresen, tele van összekötözött könyvekkel.

Azon túl, hogy kölcsönzünk, eszközökkel is foglalkozni kellene a gyerekekkel, s ehhez segítő és hozzáértő ember kellene! Egy gyerekkönyvtárban valamikor, az egyik az gyerekkönyvtáros, évtizedeken keresztül művelte ezt, de ma már nincsen külön gyerekrészleg sem, csak egy sarok, ahol a gyerekkönyvek vannak. „Gyerekkuckó" van fölírva és nincs ember, aki a gyerekekkel foglalkozna, nincs, aki erre lenne képezve, lassan megszűnik minden gyerekrészleg a hálózatban!

Nem tudom, jó irány-e ez? Nagyobb hangsúlyt kellene a felnövekvő nemzedékre, a leendő olvasóra fordítani!

Siker? Gondolkozom rajta, mert úgy könyveltem el ezt, hogy nem egy sikertörténet, ezek csak próbálkozások. Talán van olyan gyerek, aki emlékszik rá, van, aki megőrizte ennek hatását, de a többség nem. Milyen a könyvtári munka: mindig vannak gyors feladatok, mert mindig kevesen vagyunk, mindig van, hogy beteg valaki, s akkor többet kell dolgozni. Nem megy ez olyan egyszerűen, de ezek azok az élmények, amelyek miatt én is fogékonyabb lettem a cigánysággal kapcsolatban. De ott, a Kálvária téren abban a környezetben muszáj volt ezzel a kérdéssel foglakozni. Figyeltem, töprengtem, próbálkoztam. Néha kifejezetten megdöbbentő élményeim voltak. Egyik nap a könyvtárban feltűnt, hogy a cigánygyerekek az átlagosnál többen ülnek együtt és valamilyen érthetetlen szöveget ismételgetnek. Kérdéseimre kitérő választ adtak („jaj, jaj, jaj, ez nagyon csúnya."), de végül sokadik unszolásomra, nagy nehezen leírták „mondókájukat".

„Mi vagyunk a davils, a fekete ördögök,
a 8. kerületi rapper kölykök,
kimegyek az útra, a Rákóczi útra,
a mocskos náci ott áll újra,
odamegyek hozzá és szétrúgom az
agyát,
ő meg hívja a náci bandát,
én is hívom a rappereket,
seggbe rúgjuk a szkinhedeket.
12 éves koromban a szüleim elhagytak,
magamra maradtam,
a lopás, a rablás lett az életem,
és ha elkapnak, az engem nem érdekel,
mert másnap a jardról
úgyis megszököm.
Ha megint elkapnak, tele lesz a tököm,
ennek ellenére én csak csinálom,
csak csinálom,
a szkinhedeket kicsinálom."

Meghökkentem, és azóta sem tudok napirendre térni felette, hogy miért van ez. Olyan gyerek mondta, aki olvasótáborban vett részt, könyvtárba is járt utána hosszabb ideig, értelmes, eleven volt, de viszonylag kezelhető s az iskolában sem volt vele nagy baj. Az embernek összeszorul a szíve, mit érezhetett az a gyerek magában, amikor ilyeneket mond. De nem egyedül, vele együtt, a kis cigánygyerekek csapata. Ki és mire tanítja, szoktatja, szocializálja őket?"

~

Itt minden értelmező, kommentáló szöveget feleslegesnek ítélünk, pusztán emlékeztetjük olvasóinkat: egy közeli múltban nyugdíjazott kolleginánk szavait idéztük!

Landauer Attila: „A szerepre készülni kell!"

A korábban már idézett kitűnő szakdolgozat (Utak és problémák a magyarországi cigánykutatásban) könyvtárosi diplomával rendelkező, szociológus szerzőjét egy-egy (Rákosszentmihály és Kerepes)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

önálló esettanulmány elkészítésére kértük fel. Kiforrott, szociografikus írásait a kutatás következő fázisában a majdani önálló tanulmánykötet egyik legfontosabb fejezeteként kívánjuk közölni. Most inkább csak kedvcsináló, érdeklődést keltő mozaikdarabkákat villantunk fel ezekből, a jövőben még bizonyára sokszor forrásként használható írásművekből.

Rákosszentmihály (Bp. XVI. kerület)

A település történeti vázlatának jelzése után kollégánk a 70 537 lakossal rendelkező XVI. kerületben élő, főként oláh (lovárok és csurárok) cigányság létszámát 3000 fős nagyságrendűnek becsüli. Körükben jellemzőnek mondható az úgynevezett diglosszia jelensége, vagyis a szituatív kétnyelvűség: otthon, az egymás közötti érintkezésben anyanyelvükön, míg a nem cigány környezetben magyarul beszélnek.

Jelentős mértékű beköltözésük az ország észak-keleti régióiból még az 1970-es évek, főként építőipari munkaerő keresletének köszönhető. Mára megélhetésük többnyire a kereskedelem különböző formáira alapozódik. Az írni-olvasni tudás körükben (az önkormányzat munkatársainak becslése nyomán) 95% körülinek mondható, s a 8. osztályt végzettek kifejezetten iskolázottnak minősülnek. *„Szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkező személy – ugyancsak a cigány kisebbségi önkormányzat munkatársainak becslése szerint – nem lehet több 10–15 főnél több közöttük, s ezek is kivétel nélkül a ma legfeljebb 20–25 éves fiatalok közül kerülnek ki. Érettségizett vagy diplomás oláh cigányt a kerületben nem ismerünk."* – olvasható Landauer Attila terepmunkáját összegző tanulmányában.

Egyébként a szerző ismer olyan, néhány éve Szabolcs-Szatmár megyéből a kerületbe költözött oláh cigány családot, ahol egyedül a nagyapa mondható írástudónak, s a család tanköteles korú gyermekei nem járnak iskolába. (Budapesten!)

Életmódjukról, az oláh cigányok pénztőkéjének és a muzsikuscigányok (romungrók) kulturális tőkéjének „házasodási" hajlandóságáról, a romungrók valamivel magasabb szintű iskolázottságáról, a helyi politikában elfoglalt szerepükről, a vajdaság intézményének felélesztési esélyeiről, kik és hányan kérik a nevükre érkezett hivatalos levelek felolvasását a cigány kisebbségi önkormányzat munkatársaitól és egy sor egyéb érdekfeszítő témáról ír még tudós kollégánk. Mindezekről bővebben majd a tervezett kötetből tájékozódhatnak a téma iránt érzékeny, kíváncsi és tettre kész könyvtárosok.

Az ismertetés és a felhasznált idézetek mennyiségének íratlan szabályaival folyamatosan küzdve, legyen szabad csupán az esettanulmány zárógondolatának néhány keserű adalékára utalnunk. Mit is tesz a helyi közművelődési könyvtár (300 m^2, 26000 könyv, 1000 CD, 800 videó, 300 CD-ROM stb.) ennek a társadalmi csoportnak a beilleszkedése, kulturális segítése, felemelkedése, iskoláztatási esélyeik növelése, egyenrangúsítása, érdekében? Az 1988 óta helyben dolgozó, eredetileg földrajz-biológia szakos tanárnő, majd a könyvtárosi diplomát ugyancsak megszerző vezető szerint a 2003 őszén beiratkozott 2600 olvasó között feltehetően összesen 2 cigány származású honfitársunk van, egy 16–18 év körüli testvérpár, akik néha videokazettákat kölcsönöznek náluk!

Szavai szerint nem tud a cigány kisebbségi önkormányzatok létéről, s bármilyen kezdeményezést kizárólag a másik fél részéről tart elképzelhetőnek, véleménye szerint: *„nem nekünk kell kezdeményezni."* A cigány témájú művek beszerzését, gyermekkönyvtáros munkatársával egyetértésben feleslegesnek ítélik...

Bp. XIII. kerület, Dagály utca

A fentiek kiegészítéseként, szinte csak lábjegyzetszerűen hadd számoljunk be egy csaknem véletlenszerű, párhuzamos kísérletről, melyet eredetileg egy magyar-norvég nemzetközi összehasonlító vizs-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gálat[8] keretében végeztünk 2001 őszétől 2003 júniusáig **Jánosi Katalin** igazgatónő és **Oláh Anna** a kerületi Pedagógiai Szolgltató Központ (PSZK) etnikai referensének irányításával, az alcímben jelzett kerületi főkönyvtárban. (Gyorsan tegyük hozzá, hogy mintegy a hivatkozott publikáció folytatásaként, kiegészítéseként vetjük papírra az alábbiakat.) Eredeti célkitűzésünk szerint a helyi közösség, s benne kiemelten a cigány kisebbség és a közkönyvtár kapcsolatrendszerének elmélyítését szerettük volna segíteni, illetve a folyamat elejét, majd végét egy-egy vizsgálati eljárással „lefényképezni". A Könyvtári Figyelőben közölt írás valójában pusztán a kutatás kérdésfeltevéseit, valamint az induló helyzetet bemutató vizsgálati eredményeket tartalmazza. Itt azonban kötelességünknek érezzük a tematikus kapcsolódás okán a kísérlet megszakadásának hátterét is felvillantani. Stratégiai tervünk szerint 2001 őszén 6 részes előadás, beszélgetés-sorozattal („Én mindent tudok rólad, te semmit sem tudsz rólam") kívántuk a kerületi pedagógusok, könyvtárosok érdeklődő csapatát a cigány kultúra iránt fogékonnyá, érdeklődővé tenni. Az országos hírű előadók sorát egyre fogyatkozó számú közönség hallgatta. A „beavatkozások" második szakaszában már két szálon folyt a munka. Egyrészt *Kőszegi Katalin* gyermekkönyvtáros gondosan válogatott, cigány és nem cigány 9 évesek számára szervezett játékos, foglalkoztató mese-sorozatot, ahol nem csupán az etnikai különbözőség együttese, de a mesék kiválasztása is tudatosan az előítéletek oldását szolgálta. Másrészt szülőknek, nagyszülőknek és leendő szülőknek – 2002 szeptemberétől 2003 júniusáig tartó, havi rendszerességű – pszichológus szakember által vezetett kifejezetten gyermek- és fejlődéslélektani kérdéseket taglaló foglalkozás-sorozatot. (A cigányok sajátos gyermeknevelési szokásainak egy teljesen önálló alkalmat szenteltünk, külön erre az alkalomra avatott, felkészült előadóval – hiába.) A meghívottak között, pedagógusi, kisebbségi önkormányzati segítséggel, szándékosan ugyancsak számos cigány szülő neve szerepelt, akik közül viszont mindössze az első két alkalommal jelentek meg néhányan. Jó szándékú, a könyvtár oldaláról induló, az interetnikus közeledést szolgáló kezdeményezést terveztünk, valósítottunk meg s mégis talán fél-sikerről szabad csupán számot adnunk. A gyerekek pompásan „vették a lapot", önfeledten figyeltek, együttműködtek, rajzoltak, dramatizáltak, véleményeket ütköztettek és minden bizonnyal sokat tanultak indirekt módon a mesékből, illetve egymástól. Évek múltán is keresni fogják a könyvtáros Kati nénit, aki olyan sok élménnyel gazdagította őket, mi több talán még megszületendő gyermekeik számára ugyancsak marad majd továbbadható, mesélhető emlék. Ez a bátran vállalható siker!

Pedagógusok, könyvtárosok és szülők? Nos, a jó szándékú közeledés ezen a síkon csupán jámbor óhaj maradt. Hogyan kellett volna hatékonyabban felébreszteni a szülői, pedagógusi felelősségtudatot – különös tekintettel a többségében romungro csoporthoz tartozó, de a cigány azonosságtudatot alig vagy egyáltalán nem vállalók körében?

Bizonyára vannak jól megragadható okai is a jelzett fél-sikernek, fél-kudarcnak: radikális létszámleépítés a könyvtárban, közismert túlterheltség a családban, az iskolában, sokkal mélyebben kellett volna előzetesen feltérképezni az érintett cigány családok legégetőbb gondjait stb. Külön vizsgálat tárgyát képezhetné, hogy a könyvtár tudatosan épített cigány tematikájú állományegységeit miért használják a származás okán érintettek oly kevesen s jóval számosabban a felsőoktatásban résztvevők vagy a segítő foglalkozást hivatásnak választók?

A könyvtár légköre – *Péli Tamás* hatalmas és lebilincselő olajfestménye a lépcsőfeljáróban, a könyvtár vezetőjének mélységes szakmai elkötelezettsége, közismert szociális, interetnikus érzékenysége, a kollégák maximális együttműködési készsége – minden tekintetben a sikeres közvetítői funkciók esélyeit erősíti. S mégis marad a fél-siker hiányérze-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

te, a folytatás reményének ideiglenes felfüggesztése, az önkorrekció, a tudatosabb előkészítés kikerülhetetlen feladata.

Talán nem egyszerűen önvigasztalás, ha a bevezetőben emlegetett 2003. decemberi tanfolyam egyik résztvevője, Peszeki Imréné, tapasztalt kenderesi gyermekkönyvtáros megjegyzését idézzük: *„azok a cigány gyerekek a leghűségesebb olvasóim, akiknek a szüleit már 20 évvel ezelőtt sikerült a könyvtár használóivá tennem, akikkel a mesehallgatás, a bábozás, a játék, a dramatizálás, az olvasás örömén keresztül ezt az intézményt meg tudtam szerettetni".*

Szakirodalmi adataink ugyancsak ezen a téren jelzik a konfliktus egyik lehetséges, hosszú távú megoldását. Family literacy, vagyis a szülőt és a gyermeket egyszerre kell érdekeltté tenni a sikeres iskolai előmenetel egyik legfontosabb előfeltételeként számon tartott elemi, eszköz jellegű tudás, az árnyalatokban gazdag szókincs, a gyakori, intenzív beszélgetések nyomán felépíthető, szövegértő olvasási készség kellő szintű elsajátításában, az olvasás iránti kíváncsiság, igény megalapozásában és megerősítésében.

Ózd

Ózd 45 ezres lélekszámú város, a Heves-Borsodi dombság legnagyobb települése. A hagyományosan ipari város 160 km-re található a fővárostól, 60 km-re a megyeszékhelytől, Miskolctól. A településszerkezet jellegzetessége, hogy a vasgyár 1861-ben a mai város központjában épült és terjeszkedett, s azt vette körül a völgyekbe kinyúlva a lakóövezet. Ezért hívják a nyolc völgy városának Ózdot.

Ózdon – mint általában más településeken sem tudható pontosan a cigány lakosság aránya. Az ilyen típusú összeírást nem teszi lehetővé az adatvédelmi törvény, valamint az 1993. évi LXXVII., a Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Jogairól szóló törvény. Interjúalanyaink és a helyi Cigány Kisebbségi Önkormányzat (CKÖ) beszámolója alapján azonban azt mondhatjuk, hogy Ózdon a cigány lakosság aránya 25-30% körülire tehető.

A településen a cigányok már a 19. században, a vasgyár létrejöttekor letelepedtek. Ősi mesterségeik, a szegkovácsolás, üstfoltozás, szén- és mészégetés jól összeillett a vasgyári tevékenységekkel. A cigányok ekkor telepedtek le a városközpontot körülölelő kis völgyekbe.

A rendszerváltozást, a város ipari, gazdasági összeomlását példa nélküli munkanélküliség követte: a munkaképes korú lakosság 60%-a, a munkaképes korú cigány lakosságnak pedig 87%-a vesztette el munkahelyét. Ők a kohászatban, a bányászatban és a háttériparban dolgoztak. De az eltelt idő, és az átképzések után is még 20% körüli a munkanélküliek aránya a városban.

A valamikori törzsgyári területen tevékenykedik az Ózdi Ipari Park. A nagyvállalat felbomlása után egy utód kft. jött létre, s így jelenleg közel 100 különféle vállalkozás, kisebb üzem működik ott. A klasszikus, hagyományos értelemben vett régi kohászkodásnak tehát vége.

Az Ózd Városi Cigány Kisebbségi Önkormányzat koncepciója a 2002–2004 közötti időszakra c. dokumentum a fejlesztésről szóló fejezetében az oktatás mellett a következőket fogalmazza meg: *„A családpolitika elemeként a hitközösségekkel való kapcsolatteremtés stratégiai feladat lesz. Világossá vált, hogy szükség van a hitéleti gyakorlatra és hitközösségek embert formáló munkájára. Elért eredményeiket, szervező kapacitásukat, gyakorlati sikereiket éppen a cigány kisebbségi koncepciókból kifelejteni súlyos tévedés. Nem lehet a jövőben mellőzni."*

Ózdi látogatásunk során összesen 100 gépelt oldalnyi interjút készítettünk. Beszélgetőpartnerünk volt a városi könyvtár igazgatója, a Tagore Tanoda vezetője és több munkatársa. Elmondhatjuk, hogy a felvett anyag nagysága ellenére is hiányérzettel távoztunk Ózdról, hiszen több esetben is jó lett volna a másik felet is meghallgatnunk, mint például a vá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rosi önkormányzat illetékeseit, a CKÖ képviselőit, vagy pedagógusokat – óvónőket, tanítókat, tanárokat – a város különböző intézményeiből. Egy esetleges későbbi adatfelvételkor azonban ők mindenképp interjúalanyaink között kell legyenek.

Elsőként tehát lássuk a Városi Könyvtár igazgatójával, **Bánfalvi Lászlónéval** készült beszélgetés legfigyelemre méltóbb gondolatait. Az igazgatónő tíz éve került az intézmény élére, amely 1988-ban költözött jelenlegi helyére, az egykori Tanácsháza épületébe. Ottjártunkkor is éppen az épület homlokzati felújítása zajlott, amely a teljes rekonstrukció részét képezi. Az igazgatónő a könyvtár helyzetét firtató kérdésünkre a következőket válaszolta:

„Egy könyvtárban soha nem elég a pénz. Szerintem sem dokumentum vásárlásra, sem egyéb másra, de én azt tapasztaltam az elmúlt 10 évben, hogy Ózd város önkormányzata lehetőségeihez képest – és ezt nagyon hangsúlyosan mondanám, hogy lehetőségeihez képest, mindig maximálisan támogatta ezt az intézményt. Az éves költségvetésünk 20 millió forint, amiből 2 millió forint körüli összeget tudunk szerzeményezésre fordítani. Évente 3000-3500 beiratkozott olvasónk van, azonban a könyvtárhasználatok száma évről évre növekszik. Ez a 30 ezret mindig meghaladja.

Lehet hallani, hogy másutt csökken az iskolába kerülő gyerekek száma. Itt Ózdon nem így van. Egyértelműen azért van ez így, mert a cigány lakosság körében sok a gyerek. Ha a gyerekek könyvtárhasználatáról beszélek, meg kell említenem, hogy itt van olyan általános iskola, ahol kilencven százalékos a cigány gyerekek aránya. Lehetőség szerint ott vagyunk minden iskolában, mind a könyvtárhasználati foglalkozások, mind a könyvtárbemutató órák keretében. Tehát legalább ezen alkalmakkor a gyerekek megjelennek a könyvtárban. Legalábbis csoportos foglalkozásokra elhozzák őket a pedagógusok.

Tapasztalatom az, hogy rendkívül lelkiismeretes és nagyon jól felkészült pedagógusok dolgoznak ezekben az intézményekben. A mindennapokban hosszú évek óta már, és egyre növekvő mértékben kellett, hogy alkalmazkodjanak a cigány gyerekekhez. Lehet, hogy nem valami jó szót használok, de azt kell mondanom, hogy nagyon nagy profizmussal dolgoznak. Minden lehetőséget megragadnak, hogy támogassák ezeket a gyerekeket. Különböző felzárkóztató programok élnek az iskolákban, amelyeknek könyvtári vonatkozásai is vannak.

Közvetlen környezetünkben például 2000-ben nyílt meg a Tagore Tanoda, amely a Pályaorientációs Alapítvány támogatásával kimondottan a cigány gyerekek iskolai tanulásának elősegítésére jött létre. Vezetője Váradi Gábor cigány festőművész. Ő volt az, aki felvállalta és a Soros Alapítvány támogatásával elindította ezt a mozgalmat. Megnyerte hozzá az önkormányzat támogatását, önálló épülettel, most már megfelelő fűtéssel, megfelelő környezettel. Például ott nagyon sok pedagógus – munkáján túlmenően – is oktatja azokat a cigány gyerekeket, akiknek felzárkózásra van szükségük."

Ózdi látogatásunk másik színhelye a fentebb említett Tagore Tanoda volt. Tevékenységükre és nem mindennapi küzdelmeikre még később kitérünk. Előljáróban a könyvtár oldaláról vizsgáljuk meg a két intézmény kapcsolatát. Mint látni fogjuk, a hagyományos könyvtári funkciókon túl még hányféle módja van a segítésnek. Ezek a hétköznapi megnyilvánulások azok, amelyek alapvetően befolyásolhatják egy településen a könyvtár megítélését.

„Hogy miben segít az ember? A könyvtáros abban tud segíteni, hogyha ide áthozzák a gyerekeket – márpedig ugye áthozza a pedagógus a gyerekeket-, akkor itt tanulhatnak, vagy eltölthetik a szabadidejüket. A pedagógusok azért járnak ide, hogy az interneten a pályázatok után kutassanak, vagy van, amikor csak azért jönnek át, mert éppen nincsen faxuk. Több alkalommal adtunk már át könyvanyagot gyermekkönyvtári anyagunkból – ami nálunk kivonásra került az állományból-, és úgy ítéltük meg, hogy szükségük lehet rá. Ezt ők nagyon szívesen fogadják és használják. Büszkén mondom, hogy nem-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

régiben megköszönték ezt a könyvtárnak azzal, hogy többek között tolerancia díjat kaptunk tőlük. Nagyon hálásak minden segítségért; mi pedig azért vagyunk hálásak, mert mi is sokat tanulunk tőlük. Megmondom őszintén: keménységet, odafigyelést, önzetlenséget."

A könyvtár igyekszik a helyi igényekhez igazodni; ezért pályázott 2000-ben a Roma Észak-magyarországi Régió Szervezet támogatásával a Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítványhoz, melytől 100 ezer forintot állománygyarapításra nyert is. 2002-ben ismét sikeresen pályáztak, s ekkor 50 ezer forintot kaptak.

„Cigány népismeret és irodalom – úgy gondoltuk, ezt írjuk ki az állomány ezen része fölé a polcra. Az elmúlt években, amikor a padagógustovábbképzések is beindultak, elég sok pedagógus választotta a hátrányos helyzetű gyerekkel való foglalkozást. Különféle iskolákban tanulnak a pedagógusok tovább, és a tanulásukhoz is használják ezt az anyagot. Ebben van szociológiai munka, a cigányság történetével kapcsolatos anyag, gyerekeknek és felnőtteknek szépirodalom és nyelvkönyvek. Próbáltunk a lehetőségekhez képest mindent megvásárolni. Mellérendeltük azt, ami már a könyvtári állományban megvolt, és ha valaki ebben a témában keres irodalmat, rögtön tudjuk mutatni."

Az Ózdi Városi Könyvtár is azon könyvtárak közé tartozik, amely az IKB-s pályázaton nyert hat számítógépet. Tartottak tőle, hogy ez elviszi az olvasókat, de éppen ellenkezőleg történt. Sok olyan fiatalt behozott a könyvtárba, akik jártak ide internet tanfolyamra, s ekkor felfedezték, hogy van itt más is. Szintén az iskolásokat várják a már 15 éve működő nyári olvasótáborukba, amely napközis jelleggel két hétre nyújt programot az érdeklődő gyerekeknek.

„A könyvtár minden évben indít 2–4 gyerekklubot, melyek résztvevőinek jórésze cigány. Ezekbe a klubokba egy osztályközösségből jönnek a gyerekek: van köztük cigány gyerek és van köztük nem cigány. Ugyanúgy van olyan gyerekklub, ahol több a cigány, mert abban az iskolában is több, ahonnan esetleg ez a gyermekklub szerveződött. Egyértelműen nagy szerepe van a pedagógusnak.

Van olyan szülő, aki hozza a gyerekét, és utána ő is olvasóvá válik, de tudunk olyan gyerekről, aki boldogan jönne, de az első foglalkozás után mégsem jelenik meg a könyvtárban. Valószínűleg nem volt meg otthon az a fajta háttér, hogy: igenis, igenis, igenis gyere."

A könyvtár őrzi a Cigány Kisebbségi Önkormányzat jegyzőkönyveit, s a nemrégiben e szervezet élén végbement személyi változások eredményeként mintha változás mutatkoznék a két fél kapcsolatában.

Rendezvényeik sorában érdekességnek számított a „Történelmi egyházak Ózdon az ezredfordulón" című. Ezen alkalmakkor lehetőségük volt a településen működő egyházaknak a bemutatkozásra, történetük ismertetésére. Mindannyian beszámoltak többek között cigány híveik támogatásáról, illetve karitatív tevékenységükről.

Beszélgetésünk végén az igazgatónő hangsúlyozta, hogy milyen nagy jelentőséget tulajdonítanak a közönségkapcsolatoknak. Mert nem elég kiválóan tenni a dolgukat, erre a környezet, a döntéshozók figyelmét is fel kell ahhoz hívni, hogy a költségvetési szavazásokon ne a könyvtár kerüljön az utolsó helyre. Ezért adnak rendszeresen hírt magukról a helyi lapban, jelennek meg a város különböző rendezvényein, s vannak benn a helyi köztudatban. Nem véletlen tehát, hogy az önkormányzati testületi szavazásokon mindenkor számíthatnak a képviselők támogatására.

„A könyvtárban alapállás, és ezt minden kollégám is magáénak tartja, – mondja az igazgatónő – *hogy: nincs olyan, hogy nincs."*

Mint azt már korábban említettük a város Tagore Tanoda névre keresztelt intézményébe is ellátogattunk. Érdekes, hogy hasonló tevékenységet folytató intézmény működik Nagykanizsán is, és az uszkai polgármester is terveik között említette egy tanoda

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

létrehozását. A nyáron-ősszel készített interjúkból kiderül, hogy mindenki helyzete könnyebbedését várja ezügyben a 2004-es esztendőtől. Ugyanis ezután ezek az oktatást segítő intézmények is részesülnek állami támogatásban, fejkvóta jár a hozzájuk járó gyerekek után. Tevékenységük ezáltal tervezhetőbbé válik, s nem kell csupán a különböző pályázatokon elnyert bevételekre támaszkodniuk.

Első interjúalanyunk **Adamovics Lászlóné**, az alapítvány elnökhelyettese volt.

„Ez a tanoda 1999-ben alakult meg, s a Rabindranath Tagore nevet vette fel az indiai származású cigány költő után. A tanítás 2000 szeptemberében indult el a tanodában. Hátrányos helyzetű, többségében roma származású gyerekek járnak ide. De járnak ide nem romák is. A gyerekek továbbtanulásával, a tanulás elősegítésével, korrepetálással foglalkozunk. De folyik itt hagyományőrzés, zenélés, és van irodalmi színpadunk is. Sokrétű és nehéz a feladatunk, mivel Ózdon 15 ezer cigány él. A tanoda ingyenesen, minden kötöttség nélkül működik. A gyerekek déltől folyamatosan érkeznek hozzánk. A legtöbben azért is járnak be, mert itt kapnak enni. Igaz, hogy nincsen rá pénzünk, de mindig kiszorítjuk, hogy uzsonna az legyen. 6 évestől 18 évesig jár ide gyerek, még gimnazisták is. Ha valaki úgy érzi, hogy neki valamiből jobbnak kellene lennie, akkor azt abból a tárgyból szaktanár korrepetálja.

A pedagógusok eleinte a Soros Alapítványtól kaptak ösztöndíjat, és akkor még rengeteg tanár volt. Ez idővel megszűnt, mivel a Soros Alapítvány a beindulást támogatja, aztán fokozatosan kivonul a tevékenységekből. Jelenleg van itt olyan pedagógus, aki ingyen tanít. Délutánonként nyolc tanár foglalkozik a gyerekekkel: van, aki minden nap bejár, van, aki egy héten háromszor. A tanárok között nincs cigány, de az egy iskolaigazgatón kívül nem is tudunk arról, hogy Ózdon lenne cigány tanár.

Jelenleg három olyan gimnazistánk van, akik korábban is ide jártak a tanodába. S a mostani nyolcadikosok közül tízen vállalták, hogy középiskolában tanulnak tovább. Egy-egy délután átlagosan ötven gyerek fordul meg nálunk. Ők maguk mindig hoznak újakat, aki eleinte csak beszélgetni jönnek, majd idővel már tanulni is ittmaradnak. Veszik elő a könyvet, írják a leckét, s egy idő után már másképp állnak hozzá a dologhoz."

Váradi Gábor festőművésznek, a tanoda kitalálójának legnagyobb fájdalma az idei őszön az volt, hogy hideg napokon a gyerekeket el kellett küldeni, mivel fűtés hiányában az épület alkalmatlan volt bármilyen tevékenységre. Bár a tanoda különböző pályázatokon jelentős összeget nyert a fűtés korszerűsítésére, ezt az összeget az önkormányzat nem utalta át, így október végéig sem kezdődtek el a munkálatok. Látogatásunknak ez volt az a pillanata, mikor nagyon sajnáltuk, hogy nem kérdezhettük meg a másik felet, s így nem is érthettük meg az eseményeket. Jó lett volna az illetékes önkormányzati alkalmazottat a késlekedés okairól meghallgatni. Tény és való azonban, hogy látogatásunk napján, mikor a hőmérő higanyszála 0 fok alatti értéket mutatott, az épületben sem volt 5-6 foknál melegebb, s bár télikabátban készítettük az interjút, a másfél órás beszélgetés végére mi magunk is jéggé dermedtünk. (Mint arról a tanoda később értesített bennünket, az épületbe 2003 végén bevezették a gázfűtést, így működésük könnyebbé vált.)

Mint azt Váradi Gábor elmondta, reményre a fejkvóta bevezetése ad okot. Az iskolai oktatás háttérintézményeként létrejövő tanodai hálózat állami normatívája működésükben biztos pontot jelent ezután.

Mindezen túl bizakodásra ad még okot, hogy az Ózdon élő cigány gyerekek romungrók, tehát anyanyelvük a magyar. A tanoda vezetőjének véleménye szerint az iskola szempontjából: *„ez nem rossz helyzet, mivel így könnyebb a helyzetük az iskolában, mivel nyelvi nehézségeik nincsenek."*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ezen a ponton hadd egészítsük ki Váradi Gábor gondolatait. Mert bár ugyan valóban könnyebb ezeknek a gyerekeknek a helyzete, de ez egyben nem jelenti azt, hogy ne lennének nyelvi nehézségeik. *Basil Bernstein* óta tudjuk, hogy egy adott nyelven belül kétféle nyelvhasználat, kód létezik: a korlátozott és a kidolgozott. Ezek a gyerekek nagy valószínűséggel otthon, a családban a korlátozott kód használatát sajátítják el, s az iskolába kerülve találják szembe magukat egy ugyanazon a nyelven beszélő, de más kódot használó személlyel, aki az iskola kódjával, a kidolgozottal próbál velük kommunikálni. Ezek a gyerekek feltehetően sokféle szociokulturális hátránnyal érkeznek az iskolába. De *Pierre Bourdieu* szavai szerint mindenféle műveltségbeli hátrány közül éppen a nyelvi hátrány a legnagyobb. Bizakodhatunk, hogy az ózdi kisiskolások talán kissé szerencsésebb helyzetben vannak, mint az ország más pontjain élő például beás társaik, de nem szabad azt gondolnunk, hogy nyelvi hátrányuk nem bír nagy jelentőséggel.

Váradi Gáborral készített interjúnknak akár mottója is lehetne az általa megfogalmazott mondat: *„Ha csak egy gyereken is segítünk, már az is megéri."*

Utolsó interjúalanyunk a tanoda egyik tanára, **dr. Tóth Józsefné** volt. Az agrármérnök-pedagógus tanodai munkájának indítékairól a következőket mondta:

„Korábbi munkahelyemen – ahol tizenhárom évet töltöttem el –, enyhe fokban értelmi fogyatékos gyermekek szakképzésével foglalkoztunk, kidolgozva a roma gyermekek szakképzését. Miután rokkantnyugdíjba kerültem, 2000-ben megismertem Váradi Gábor festőművész urat. Azóta is együtt dolgozom vele és együtt húzzuk a tanoda szekerét.

A tanulássegítés lényege, hogy önkéntes alapon jönnek hozzánk a gyerekek. Tehát azokat a gyerekeket segítjük, akik ezt a segítséget igénylik. Nincs kényszerítő körülmény a tanodában, tehát mindenki bejöhet, aki szükségét érzi, aki a segítő kezet elfogadja. Bejönnek tanítás után a tanodába, és akkor elkezdjük a leckével való foglalkozást. Megkérdezzük, hogy kinek milyen problémája van. Itt tulajdonképpen mindennel tisztában kell ahhoz lenni, hogy segítséget tudjunk adni. Logopédusunk, fejlesztő pedagógusunk, óvopedagógusunk és tanítónk is van. Van egy kis team, amelynek tagjai szeretettel és a szeretet pedagógiájával foglalkoznak ezekkel a gyerekekkel.

Nyári programunkba a tanulástréninget is bevettük, hogy a gyerekeket megtanítsuk tanulni. Ez a pótvizsga-felkészítéssel párhuzamosan zajlott. A tanári kar egyik része foglalkozott azokkal a gyerekekkel, akik a nyári szünidőt gondtalanul, játékkal szerették volna eltölteni, a pedagógusok másik része viszont azokkal a gyerekekkel, akiket fel kellett készíteni a pótvizsgára. Öt gyerek pótvizsgára felkészítős volt, és mind az öt gyerek sikeresen pótvizsgázott és felsőbb osztályba lépett.

A napi tanodai munkám után elmegyek egy családhoz, és ott a gyerekekkel– természetesen a szülőkkel is- – leülve egy asztalhoz megcsináljuk a házi feladatot. Ez naponta egy-másfél órát jelent. A szülők figyelik a gyerekek munkáját, így kontrollálják azt, hogy a gyerek mit teljesít. Képet kap a gyerek teljesítményéről, látja, hogy hol vannak hiányosságok, mivel fontosnak tartjuk a család bevonását a tanulásba."

Az említett gyerekek egyike első osztályos, másikuk másodikos. A nagyobbik osztályfőnöke és az igazgatóhelyettes is elismerését fejezte ki a tanodának, mivel szemmel látható fejlődést tapasztalnak a gyerekeknél.

A Tagore Tanodában két éve működik a „Tanulás a családért" című szocializációs és készségfejlesztési program, amelyben szintén nagy szerepet kap a családi kapcsolattartás.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A beilleszkedés egyik lehetséges útja – az uszkai cigányság találkozása a kereszténységgel

A bemutatásra kerülő történet példaként szolgálhat arra, hogy a kisebbségi létben élők miféle eszközök, intézmények segítségével, hányféle módon illeszkedhetnek be, lehetnek egyenrangú tagjai egy társadalomnak.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Uszka községben[9] – amely a fővárostól 360 km-re, Nyíregyházától, a megyeszékhelytől 120 km-re található – 1970-ben kezdte meg hittérítő tevékenységét a szomszédos Kölcse falu boltosa, *Kopasz Jenő*. Elmondása alapján tudjuk, egy este olyan Igét kapott, hogy menjen a sövények mellé. Értelmezése szerint ez azt jelentette, hogy az elesett, számkivetett cigányok felé forduljon, s vigye el közéjük Isten Igéjét[10]. Ellenérzéseivel, előítéleteivel dacolva került Uszkába, ahol az első időkben a cigányok még tettlegességhez is folyamodtak, hogy elkergessék őt házaiktól. Kitartásának eredményeként rövidesen a cigány közösség jelentős része az ő vezetésével a Szabadkeresztyén Egyház tagjává vált. Az uszkai gyülekezet ma is működik, annak ellenére életképes maradt, hogy néhány évvel ezelőtt elhunyt Kopasz Jenő.

E cigány gyülekezet története több mint 30 esztendőre tekint vissza, s reméltük, hogy sikerül e több mint negyedszázados múlt alatt a tagok életében végbement életminőségbeli változások ívét megrajzolnunk.

Uszkában 1970-től kezdődően gyökeres változást eredményezett a cigány emberek életében a hit megjelenése, a gyülekezet létrejötte, a megtérések nagy aránya. Ezeket az elmozdulásokat egyrészt a hívek maguk is megélik, és számon tartják, nem kis büszkeséggel vállalják fel a világ előtt, másrészt a térségben is híre ment a „különös történetnek", harmadrészt pedig a faluról készült filmek, a sajtóban megjelent írások közvetítésével a tágabb környezet is tudomást szerezhetett az uszkai közösség megalakulásáról. A híradások jórészt a szembetűnő, kézzelfogható jelenségek lenyomatának elkészítésére vállalkoztak csupán, az életvitel elemeinek átalakulását tudományosan, a szociológia eszközeivel mindezidáig nem vizsgálták. A kutatás nehézsége vélhetően abban áll, hogy egy ilyen, „az élet egészével való elmozdulás" eredője ugyan pontosan kijelölhető, de azoknak a párhuzamosan zajló folyamatoknak az összessége, amelyek az eredővel hasonló irányba hatnak, rendkívül nehezen körvonalazható. Jelesül az uszkai cigányok életében bekövetkezett módosulások mindenképpen összefüggésbe hozhatók a szabadkeresztyén értékrend elsajátításával, ugyanakkor bizonyos össztársadalmi tendenciák, speciálisan helyi tényezők, s ezek együttállása is valószínűleg komoly szerepet játszott a folyamatban. Egy kizárólagosan a hit szerepének feltérképezésére irányuló vizsgálat óhatatlanul szembe találja magát a paralel folyamatok elhatárolásának nehézségével; s az analizáló munka sikerességéhez elengedhetetlenül szükséges lenne egy mélyreható, egyénenkénti retrospektív elemzés, egy minden ágensre kiterjedő széles körű longitudinális vizsgálat.

Módszertan

Első adatfelvételünkre 1995-ben került sor, amit 1996-ban megismételtünk, majd 2003 nyarán sor került egy harmadik utazásra, adatgyűjtésre és interjúkészítésre. Ez utóbbi utazásunkkor a kultúra és társadalom viszonyára összpontosítottunk; kiemelten vizsgáltuk azon intézmények és személyek tevékenységét, akik napi kapcsolatban állnak a cigány közösséggel és feltételezhetően tevékenységük hatással van vagy lehet a közösség életvitelére, szokásaira és normáira.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ott-tartózkodásunkkor interjúkat készítettünk a faluban mértékadó véleménnyel bíró magyar személyekkel (az orvos-polgármesterrel, a jegyzőnővel, a védőnővel, a református lelkésszel, a körzeti megbízott rendőrrel), valamint jártunk olyan cigány családoknál, amelynek valamely tagja valamilyen szempontból meghatározó személyisége a közösségnek. A kérdőíves adatfelvétel módszerét elvetettük, mert előzetes tapasztalataink azt mutatták, hogy pusztán a papír és ceruza jelenléte a cigány emberek számára hivatalos színezetet ad a beszélgetéseknek, s tartózkodóbbá teszi őket.

Az interjúk készítésén túl a résztvevő megfigyelés (participant observation) módszerét alkalmaztuk.

A gyülekezet uszkai létrejöttének okai

Az utóbbi évtizedekben Magyarországon a történelmi egyházakon kívül a kisegyházak is számottevő karitatív és missziós tevékenységbe kezdtek. A társadalmi differenciálódással együtt jár a vallás hagyományos szerepének radikális megváltozása, s e társadalmi alrendszert mindez alkalmazkodásra készteti. A társadalom részéről jelentkező igény intenzívebb feladatvállalásra ösztönöz mind abban az esetben, ha az állami intézmények munkája nem kielégítő egy adott területen; mind pedig akkor, ha átmenetileg ellátatlanul maradnak bizonyos feladatok, illetve némely csoportok az átlagosnál jobban rászorulnak a gondoskodásra. Az egyházak helyi társadalmakban való megjelenése több formában történhet, melyek közt mindenképp említendő a kulturális életben való fellépés és a kultúraközvetítés; a helyi közösségi ügyekben való részvétel és a társadalomépítés; valamint a marginális helyzetű, szociális hátrányokkal küzdő csoportokról való gondoskodás. A hazai cigány népesség felkarolása, az ún. cigánymissziók megjelenése az 1970-es évekre tehető. Más kisegyházakhoz hasonlóan, ám azoknál intenzívebben kezdett missziózni a Magyarországi Szabadkeresztyén Gyülekezet. A keleti régió egyik legszegényebb megyéjében, Szabolcs-Szatmár-Beregben komoly teret tudtak hódítani, jó néhány faluban jöttek létre önálló szabadkeresztyén, köztük cigány gyülekezetek. A térség legtöbb tagot számláló közössége Uszkában található, s ők azok, akik maguk is járnak más, környékbeli falvakba téríteni. Az Uszka tőszomszédságában lévő Magosligeten és Tiszabecsen azonban nincsen cigány hívő gyülekezet, azok, akik mégis fogékonyak voltak az Igére, az uszkai alkalmakat látogatják.

Milyen okokra vezethető vissza, mivel magyarázható a tény, hogy ebben a kis faluban immáron majd negyedszázada él és működik e kisegyház, míg más környékbeli településeken (a próbálkozások ellenére) nem sikerült a szabadkeresztyén hitéletet és egy újfajta értékrendet meghonosítani?

Az uszkaiak a hazai cigányság magyar cigánynak nevezett etnikai meghatározottságú csoportjához tartoznak. Leszármazottai azoknak, a középkorban a Kárpát-medencében letelepedett cigányoknak, akik azóta elvesztették eredeti, indiai „cigány" nyelvüket. Ennek, a Magyarországra első hullámban érkezett csoportnak tradicionális foglalkozása a vályogkészítés, a paraszti építőipar és a zenélés. Bizonyos periódusaikban keveredtek a nem cigány környezettel, és asszimilálódtak kulturálisan.[11] Ezen részleges kulturális és vérségi feloldódás eredményeként a mai uszkai cigány emberek nem rendelkeznek cigány identitástudattal. Nem tudják és nem beszélik a cigány nyelvet, nem hagyományozzák a cigány mese- és mondavilágot, nem ismernek hagyományosan cigány ételeket, nem viselnek jellegzetesen cigány öltözéket, nem művelik a tradicionális cigány folklórt; egészében véve a sokszor stigmatizáló értelemben használt cigány sorstól való elszakadás vágya és egyfajta asszimilációs igény jellemzi őket. Elgondolásunk szerint a hitre

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

való fogékonyság egyik oka az identitáskeresésben lelhető fel, hiszen a közösség gyökértelensége révén a szabadkeresztyén lét keretül, zsinórmértékül szolgálhat a mindennapi életben, és kijelöli az önmeghatározás sarokköveit.

A hit meggyökerezésének másik lényeges motívuma állításunk szerint az uszkai cigányság rendkívül szoros családi kapcsolataiban, rokoni kötelékeiben keresendő. Uszkában megfigyelhető két vezetéknév gyakori felbukkanása (Orgován, Mursa) a cigány emberek közösségében, s ez az ismétlődés két nagyobb család jelenlétét, közeli rokonságát sejteti.

Éppen e zárt közösségi rendszer létének lehet következménye a hitélet megmaradása és tartóssága. Az elsőként megtértek testvérek lévén családjukban egyszerre adták tovább a hitet, s így a két nemzetség egyidőben fordulhatott a megújult élet felé. Mindez egyben azt is jelentette, hogy a falubeli cigányok elkerülhetetlenül kapcsolatba kerültek a szabadkeresztyénekkel, ha csak rokonaik révén is. A továbbiakban az első generáció utáni nemzedékek már felnövekedésük folyamán, a mindennapokban tapasztalhatták meg a hívő életet. A vérségi kötelékek generáló hatásán túl a családok, rokonok állandó együttélése, intenzív együttléte is elősegítette a hívő értékrend elsajátítását. Tehát az a tény önmagában döntő jelentőséggel bír, hogy a hit mindkét, fent nevezett nemzetséghez eljutott, s a családtagokon keresztül tulajdonképpen a falu cigány lakosságát tudta megérinteni.

Az Uszka életében e században bekövetkezett traumák, sérülések (a határ módosulása, a holocaust, a málenkij robot) lenyomatait mindmáig őrzi a falu kollektív emlékezete. E történelmi események következtében elszenvedett hányattatásokat ismerve érthető a falubeliek kitaszítottság és magára maradottság érzete, amelynek kifejeződése a hétköznapi szófordulatokban gyakorta felfedezhető, amikoris magukat a „végeken" élőkként aposztrofálják. Véleményünk szerint a helyi cigányságban élő számkivetettséget és szorongást erősítették az őket csak közvetett módon érintő fordulatok.

Egészen megdöbbentő és érthetetlen az a tény, hogy az uszkai cigány családok majd mindegyikében előfordult tragikus haláleset. Jellemző a hirtelen, fiatalkorban, időben fel nem ismert és ezért nem kezelt betegségből származó halál. Bizonyos esetekben talán lett volna mód a megelőzésre, azonban az előjelekre való oda nem figyelés eredményeként bekövetkező halál váratlanul érte a családtagokat. Többször fordult elő fatális véletlennek tűnő, ám megmagyarázható közlekedési baleset. A forgalmi helyzet fel nem ismerése, illetve a közlekedési szabályok hiányos ismerete okozza a szerencsétlenségeket, köztük az ingázó férfiakat szállító autóbusz karambolját. Két fiatalember motorbaleset áldozata lett a falu közepén lévő éles útkanyarulatban: a kézifék már rossz volt, amikor kölcsönkérték a motort, s útközben a lábfék is elromlott, így teljes gázzal nekirohantak a templom vaskerítésének, s azt testükkel áttörve a templom falának ütköztek. Egy, a faluban felnőtt férfit röviddel Budapestre kerülése után halálra gázolta a villamos, valószínűleg a számára disszimiláns világ szabálykészlete ismeretének hiánya okozta a tragédiát. Feltehetően a marginális helyzetből következően a nem hívő cigányok némelyike kapcsolatba került a bűnözéssel, s egyikük gyilkosság áldozatává vált. Ezek a csapások a hívek értelmezése szerint hitük erősségének próbatételei, valamint a bűnben élők számára figyelmeztetések.

Vélekedésünk szerint az Uszkában bekövetkezett nagy számú tragédia, haláleset és sorscsapás együttesen indikálja a hitre való fogékonyságot, hiszen ezeknek az eseményeknek az uszkai cigány emberek transzcendentális értelmet tulajdonítanak, számukra a történések nem a racionalitások keretei belül értelmezhetők.

A legutóbbi szerencsétlenség kapcsán is fellelhető a nem racionális oktulajdonítás és a transzcendens módon való értelmezés. Tetten érhető, ahogyan a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tragédia hitet erősítő momentummá válik, s megtérések láncolatát indítja el. Egy négygyermekes család két nyolcadik osztályos lányának komoly ballagási ünneplést szándékozott szervezni a kultúrházban. A nagymama figyelmeztetései ellenére (szerinte ez nem az Úrjézus dicsőítésére szolgál) megrendezték az estet. A vacsora ideje alatt legkisebb gyermeküket elgázolta a tejes autó, a kisfiút eszméletlen állapotban szállították kórházba. A vendégsereg minden tagja az utca közepén leborult, s közösen imádkoztak a felépülésért, később pedig többen vállaltak böjtölést. Bár az orvosok nem biztatták a szülőket, a gyermek hamarosan gyógyultan távozhatott. A baleset elmélyítette a gyülekezet hitét, s több aposztazálónak újra hitet adott.

Az előző két, kifejezetten helyi sajátosságnak tartott aspektuson túl a marginális helyzetből adódó szempont felmutatását is lényegesnek véljük. Az állandó létbizonytalanság, a mindennapi kenyérgondok, a kilátástalan életutak és élethelyzetek halmozódásának eredményeként, stabilitás és fogódzók hiányában permanens félelmek közt élnek az uszkai cigány emberek. Ezeket a szorongásokat természetes módon tárgyiasítják, illetve a feszültségeket oldani próbálják. A másvilágtól való félelem is motiváló tényező lehet a megtérésben.

Tételezésünk szerint az uszkai cigányok számára a hit feszültségoldó erővel bír, s a hétköznapok akadályainak leküzdésében nyújt segítséget.

A Szabadkeresztyén Gyülekezetek általános normái

A szabadkeresztyén közösségekben rendkívül jelentős a tagok felé az erkölcsi elkötelezettség kívánalma, a hívekkel szemben mereven megfogalmazott szabályok helyett azonban rugalmas elvárások érvényesülnek. Kevés olyan kötelem van, amely általánossá vált, és verbalizálódott volna. Mégis általános, mindenki előtt ismert és a közösség által elvárt követelmény a szerény életmód, a családi élet tisztasága, az erkölcsi feddhetetlenség és a káros szenvedélyektől való tartózkodás. Az elvárások flexibilitását bizonyítja tanácsként s nem parancsként való megjelenésük. A kisegyház szervezeti szabályzatában a fegyelmi vétségeknek három fő típusát különbözteti meg: az erkölcstelen magatartást, az összeférhetetlenséget magatartás és tanítás tekintetében, illetve az állami törvények megsértését.[12]

A hívek a gyakorlati élet normáit egymástól sajátítják el, mert ezeket konkrétan a szervezeti szabályzat sem tartalmazza. Új tag felvételekor a közösség valamely prominens személyisége (nem feltétlenül a vezetője) elmondja a fent említett legfontosabb elvárásokat. Kiemelendő, hogy például az erkölcstelen magatartás szegmenseinek megragadásában és értelmezésében nincsenek különbségek a tagok között. Tisztában vannak mindannyian azzal, hogy többek között a házasság nélküli együttélést, a művi abortuszt helyteleníti egyházuk.

Ezek az alapelvek, elvárások a köznapokban véleményünk szerint három pregnáns csoportba rendezhetők:

1. minél több idő szentelése a hit dolgainak, az imádkozásnak, a Biblia olvasásának, a gyülekezet építésének és a szolgálatoknak;
2. a világias időtöltések egyike sem válhat szenvedéllyé (tévénézés);
3. tartózkodni kell mindattól, ami káros az egészségre (dohányzás, italozás).

A szabadkeresztyének hite szerint sem a megtérés, sem a szentlélekkeresztség nem teszi tökéletessé a hívőt, ezért a lehetséges bűnök részletes felsorolását nem tartalmazza szabályzatuk sem. Felfogásuk jellemzője, hogy a bűnök leküzdéséhez a Szentlélek erejére és időre van szükség.

Az egyház egyik fontos alapelve, hogy az állami törvények betartását elvárja a hívektől, illetve elhatárolódik az olyan más felekezetektől, amelyek szembeszegülnek az állami szabályokkal. Másik lényeges elv, hogy a tanítás alapjának a Biblia (Károlyi Gáspár fordításában) teljes szövegét tekintik. A hívek a prédikációk, a Biblia olvasása alapján ismerhetik

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

meg a hitelveket, bár ezek pontos, részletes felsorolását nem várják el tőlük.

A továbbiakban kísérletet teszünk arra, hogy az uszkai szabadkeresztyén közösség legfontosabb normáit bemutassuk, majd ezeknek az elveknek a mindennapi életben a személyek életvitelére gyakorolt hatását nyomon kövessük, megvizsgáljuk, milyen mértékben sikerült interiorizálni az új értékeket. A megtért adatközlőkkel készített interjúink elemzésekor feltétlenül szem előtt tartandó az a pszichológiai tény (amellyel minden retrospektív beszámolókra épülő kutatásnak számolnia kell[13]), hogy a visszatekintő beszámolók torz képet festenek a múltról abban az értelemben, hogy azt a képet nyújtják, amelyet a kérdezett az eltelt idő óta kialakított magában.

Mielőtt elemeire bontanánk az elvárásrendszert, s a normák mindennapi életben való megjelenését felmutatnánk, szükségesnek vélünk néhány általános érvényű megállapítást tenni.

1. Szembetűnő, hogy a megkérdezettek hívő nyelven fogalmazzák meg gondolataikat a múltról, régebbi cselekedeteiket a mai nyelvi struktúrába ágyazzák.
   „Gizella testvér Németországból hozta a hitet. (...) Látta a férjem, hogy jó az Úrral lenni, és ő is megtért '75-ben." (K.A.-né 43 éves)
2. Korábbi életük történéseit (bűneiket is) az azóta elsajátított értékrend szerint ítélik meg.
   „Akkoriban én nagyon rossz voltam." (O.J. 33 éves férfi)
3. Visszaemlékezéseikben a megtérésük előtti időszakot boldogtalannak és bűnösnek ábrázolják.
   „Ez a két év az életemből jobb volt, mint az összes előző. A hátralévő életemben tartson meg az Úr, hogy továbbra is őt kövessem, mert akkor lesz új életem. 53 évet az ördögnek adtam." (K.D. 55 éves férfi)

Az életvitel változásának aspektusait számbavéve három fő irány rajzolódik ki: az értékek változásának gerincét egyrészt a Szabadkeresztyén Gyülekezet által verbálisan is megfogalmazott tiltások; a keresztény hit alapvetései; valamint a többségi kultúra által megjelenített cselekvési módok alkotják.

A tiltások bemutatása után azt az attitűdöt, azokat a mindennapi életben megjelenő cselekvési formákat próbáljuk vázolni, amelyeket alapvetően a keresztényi értékrend megnyilvánulásának tulajdonítunk.

A közösség tagjai rendkívüli nyitottsággal fordulnak az idegenek felé; szeretetük, odafordulásuk a vendéglátás mikéntjében, a tőlük telhető legbőkezűbb ellátásban jelenik meg. Ott tartózkodásunk első perceitől kezdve megismerhettük a figyelmesség és a segítőkészség legkülönfélébb jeleit; Uszkába utazásainkkor a szállásról és minden étkezésről a gyülekezet egy-egy családja gondoskodott, a hívek vizsgálódásainkkor is örömmel álltak rendelkezésünkre, az információk összegyűjtésében is tevékenyen segítették munkánkat.

A továbbiakban olyan magatartási elemeket és szokásokat kívánunk tárgyalni, amelyeket mi magunk az uszkai hívő cigányok azon törekvésének tulajdonítunk, hogy minél inkább beilleszkedjenek,[14] hasonuljanak, és a magyarok részéről minél nagyobb elfogadásban részesüljenek.

A gyülekezeti asszonyok kifejezetten büszkék arra, hogy gyermekeik ápoltan, gondozottan járnak óvodába, iskolába, s erről pozitív visszajelzéseket kapnak a pedagógusoktól is.

A rendezettség iránti igény a szabadkeresztyén értékrend egyik fontos alkotóeleme, ahogyan ezt interjúalanyunk is megfogalmazta: „Az Isten szereti a rendet." (O. Jenő)

A gondolkodásmódban végbement változás egyik széles hatókörrel bíró indikátora a jövőkép megjelenése. A családok majd mindegyike megműveli konyhakertjét, zöldséget, gyümölcsöt termel az étkezés alapját biztosítva ezzel. A nyári termésből megpróbálnak télre is tartalékolni, a krumplit és káposztát elvermelik, az uborkát savanyúságnak elteszik, a nagy mennyiségű szilvából pedig lekvárt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

főznek. Ki-ki a maga módján gondoskodik már nyáron a téli tüzelő beszerzéséről: vagy havonta félretesz egy bizonyos összeget; vagy a magyar családoktól munkabér fejében fát kér; vagy év közben kisebb részletekben vásárolja meg a tüzelőt.

A szabadkeresztyén cigányok és a magyarok együttélése

Véleményünk szerint egy másfajta magatartásforma elemeinek elsajátításában döntő jelentőségű momentum az a bizalom, amely az utóbbi évtizedben a magyar emberek részéről megnyilvánul. A két közösség kapcsolatában nyomon követhető folyamat a falubeli magyarok elfogadó attitűdjének fokozatos kialakulása, s ezen viszonyulás erősödése. Ennek sarokkövei azok a „próbák", amelyek elé több ízben, még ma is sokszor állíttatnak a gyülekezeti tagok. Az ilyen helyzetek megteremtésének célja a hitben megújult élet értékei tartósságának, mélységének, erősségének megmérettetése; a belső szabályokhoz való ragaszkodás próbára tevése.

A hívek az állandó „bizonyságtevéssel", a mindennapokban való folyamatos helytállással közel tudtak kerülni a falubeliekhez, és azok megbecsülését is elnyerték. Ily módon alakultak, alakulnak ki olyan szituációk, melyek során mód nyílik számukra a magyarok életvezetésének közvetlen megismerésére és megfigyelésére, illetve azok értékeinek megtapasztalására.

Ennek a szoros, állandó kölcsönhatásnak az eredményeként a hívek folyamatos rálátással bírnak egy másik kultúra apró hétköznapi mozzanataira, azokra a gyakorlatokra, melyek a falubeli magyarok mindennapjait jellemzik. Az intenzív együttlét hozadékaként egyrészt óhatatlanul is átemelődnek a saját kultúrába azok a cselekvési formák, melyeket az önmaguk számára mércéül állított magyar családoknál tapasztalnak a cigány emberek; meglátásunk szerint pedig ezen tanulási folyamat egyes szakaszai hosszabb időt figyelembe véve kijelölhetőek és regisztrálhatóak. Másrészt azonban az elmozdulások kézzelfogható jegyein túl valószínüleg a személyiségben is végbemennek változások, amelyeknek eredményeként pozitívabb énképpel és magabiztosabb, tudatosabb önértékeléssel rendelkeznek a gyülekezeti tagok.

„A képviselővválasztáskor is bátran merték jelöltetni magukat. Egyre kevesebb a kisebbségi érzésük. (...) Látják, hogy elfogadják, befogadják őket, megbíznak bennük. A kisebbségi érzésük rohamosan csökken." (S. Zsigmondné)

Az elfogadáson és befogadáson túl a gyakorlati életben is igyekeznek a falubeli magyarok segítséget nyújtani. Néhányukhoz teljes bizonyossággal fordulhatnak mind anyagi, mind erkölcsi támogatásért. Az ezen a vidéken elterjedt, eladásra történő uborkatermesztéshez pedig a vállalkozókedvű cigányoknak már felajánlották a régi termelők tapasztalataik megosztását.

Legmeghatározóbb interjúink egyikét a falu református lelkészével készítettük. **Szalay Kont, a milotai református lelkész** 1997 nyarától szolgál Uszkán. A 82 tagú gyülekezet szinte teljes egészében magyar tagokból áll. A gyülekezetnek legalább a fele nyugdíjas, annak is nagy része idős ember. A lelkész, a vele készült 14 oldalas interjúban a missziós lehetőségekről, a református és a szabadkeresztyén egyház gyakorlatáról, az együttélés nehézségeiről és a magyarok és a cigányok előtt álló tanulási folyamatról beszél. Az interjút teljes terjedelmében a szerkesztendő kötetben kívánjuk megjelentetni.

Az uszkai közösségben a gyermekek iskoláztatását az állam által elvárt kötelezettségek közé számítják, így fontosságot tulajdonítanak a tankötelezettségnek, illetve az iskola elvárásainak való megfelelésnek. Maguk is hangsúlyozzák a különbséget, és a magyaroktól is elvárják, hogy distinkciót tegyenek köztük és a más falubeli cigányok közt. *„A szabálysértések száma elenyésző, évekre visszamenően nem tudnám megmondani, hogy mikor volt egy tankötelezettség megszegése. A gyerekek tisztán, felkészül-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ten járnak iskolába. Nem volt olyan, hogy a gyerekek kettőnél több alkalommal mulasztottak volna, amikor is az iskolaigazgatónak a szülő ellen szabálysértési eljárást kellett volna indítania" – mondja **Simon Zsigmondné jegyzőnő.**

Az önkormányzat által a tanévkezdetekkor nyújtott beiskolázási segély szinte nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a nehéz anyagi körülmények között élő családok el tudják indítani gyermekeiket. Ezt az összeget legnagyobbrészt gyermek ruhaneműre és írószerre, illetve a család számára élelmiszer vásárlására költik. *„Ezt a pénzt mindenki a gyerekekre költi, mert mindenki örül, ha vehet valamit a gyereknek."* (L. Zsolt)

A megtértek első generációjának gyermekei, a mai huszon- és harminévesek gondolkodásában és értékrendjében végbement változásokat tükrözi, hogy gyermekeik taníttatását kiemelkedően fontosnak tartják.

2003-as uszkai interjúink sorában kiemelkedő figyelmet érdemel **a tiszabecsi iskola igazgatójával, Zsoldos Gézával** folytatott beszélgetés. Az ő példája is azt bizonyítja, hogy egy egész közösség életére miféle hatással lehet egy felelősen gondolkodó személy, ebben az esetben az iskola igazgatója. A közösségteremtést, a település értelmiségi rétegének létrehozását, megtartását, és a rábízott gyerekek esélyeinek megteremtését ő komolyan gondolja. A hétköznapi cselekvések egész során átsugárzik az az attitűd, amellyel hivatásához, munkatársaihoz és a gyerekekhez viszonyul. Mert lehet a tiszabecsi általános iskola földrajzilag a világ végén, de mint az interjúalanyunk szavaiból is kiderül, nem feltétlenül kell, hogy ez szellemi értelemben is így legyen. Halljuk tehát az iskola igazgatóját.

„Ide három községből járnak a gyerekek: Magosliget, Uszka és Tiszabecs községekből elsőtől kezdve nyolcadik osztályig befejezőleg. A 2002-2003-as tanévben 13 osztályunk és két napközis csoportunk volt. Ebből a 13 osztályból 9 normál általános tantervű osztály, négy viszont eltérő tantervű: tanulásban akadályozott, enyhén fogyatékos gyermekekről van szó. Mi felvállaltuk azt is, hogy ezeket a gyerekeket, mivel más a tanterv, más tankönyv kell nekik, külön kislétszámú osztályban oktatjuk. Ehhez természetesen szakképzett pedagógusokra van szükség, akik gyógypedagógiai asszisztensképzőt végeztek, illetve egy közülük most szerezte meg a gyógypedagógiai diplomáját Nyíregyházán. Ezek a gyerekek főleg uszkai és magosligeti gyerekek. A nyírbátori bizottság, a tanulást értékelő bizottság mondja ki azt, hogy kik tartoznak ide. Tehát minden évben vizsgálatot végeznek és a tanulásban akadályozott gyermeket, tehát a kisegítő iskolába utalt gyermekeket a szakbizottság javaslata alapján lehet felvenni. Már az óvónők is figyelik a gyerekeket és javaslatot tesznek ők is, mi is arra, hogy úgy veszik észre, ezek a gyermekek kicsit nehezebben fejlődtek, tehát szellemileg elmaradottak és így tehát nem tudnak együtt haladni a többi normál általános tantervű osztállyal. Természetesen első osztályban is van ilyen, hogy első osztályban veszi észre a tanítónő, és ezt felterjesztjük. A tanulási képességet vizsgáló bizottság pszichológussal együtt jön Nyírbátorból ide és tesztvizsgálatot végezve állapítják meg, hogy az a gyermek kisegítő iskolába kell, hogy járjon, vagy esetleg fejlesztéssel a többiekkel a normál általános tantervű osztályban tanulhat. Sajnos 47 olyan gyermekünk van, aki enyhén szellemi fogyatékos. Ezek között egy gyermek középsúlyos is, őt nem lehetne itt tartani, de a szülők nem viszik el. Egy-két kivétellel cigánygyermekekről van szó. Van egy vak kislányunk, ő most a második évet már teljesítette. Őt sem vitték el. Ezért ezt a vak kislányt is felvállaltuk. Én a Vakok Intézeténél elrendeztem számára azt, hogy jogosítványt kapott arra, hogy gépet kapjon a gyermek, amin megtanul olvasni. Külön gépe van otthon, külön az iskolában, ezt díjmentesen biztosítottuk számára. Azon kívül mindent díjmentesen biztosítunk itt minden gyermek számára. Itt a tankönyvet, a tanfelszerelést, a füzeteket, tehát a radírt, ceruzát, mindent, ecsetet, festéket, mindent ingyen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

biztosítunk minden gyermek számára minden évben.

Ebédet ingyen adunk a gyermekeknek. Akik napközisek, az uzsonnát is ingyen kapják. Azért a szülőnek nem kell egy fillért sem fizetnie. Cigány vagy nem cigány, nálunk nincs megkülönböztetés. Nálunk az osztályokban együtt járnak a cigány gyermekek meg a nem cigány gyermekek, semmi megkülönböztetés nincs, nem is engedünk. A gyerekek együtt barátkoznak, együtt ülnek. Tehát a magyar gyermek meg a cigány gyermek egymás mellett ül, barátságban van, segíti egymást, tehát ez a légkör nálunk biztosítva van. Nem is engedtem meg soha, hogy valaki azt merje mondani a másik gyerekre, hogy: te cigány. Ezt a gyerek se jelentheti ki. Tisztában vannak a gyerekek, hogy itt mindenki egyforma, nálunk nincs megkülönböztetés. Most az új oktatási törvényben az integráció során bevezetésre kerül 2003 szeptemberétől az, hogy együtt legyen a magyar és cigány gyermek. Nálunk ez már régóta így van, tehát ez nekünk újítást nem jelent.

Ebben a tanévben 247 gyermek végzett, ebből 47 enyhén szellemi fogyatékos a vak gyermekkel együtt, ő nem szellemi fogyatékos, rendesen a második osztályba jár, normál tagozatba. A 200 gyermek az általános tantervű 9 osztályba jár. Nálunk mindig első osztályban van párhuzamos osztály. Mi úgy rendezzük, hogy az első osztály kis létszámú legyen. Mert az első osztály egy nagyon fontos osztály. A gyermeknek úgy kell a második osztályba kerülnie, hogy semmiféle problémája ne legyen az írással, olvasással. Ez egy döntő dolog. Mert ha küszködni fog második osztályban írással-olvasással, akkor le fog maradni a többiek mellett. Ezért, ha úgy látjuk, hogy nem tudta még teljesen teljesíteni ezeket a követelményeket, akkor nem bukik meg első osztályban, hanem előkészítő jellegű volt az első osztály a számára és még egyszer fogja járni az első osztályt, de ez a bizonyítványban nem mutatkozik meg, mert bizonyítványt nem kap, csak egy kis lapot, hogy előkészítő jelleggel vett részt az első évben. Bizonyítványt csak utána kap, amikor már teljesítette. Tehát nem bukik meg a gyermek, nem sérül és ezt tartjuk mi nagyon jónak. A második osztálytól már nincs bukás, nálunk nincs bukás. Nálunk csak az első osztályban van ilyen gyerek, hogy még egy évet kell az első osztályban töltenie."

Az iskola tervei között szerepel a kisegítő osztályok megszüntetése, s ezzel párhuzamosan az integrált oktatás megvalósítása. Ez mindenképp plusz feladatokat ró a pedagógusokra, de a hátránnyal érkező gyerekek érdekében ezt fel kívánja vállalni az intézmény.

„A cigány gyermekek aránya a tiszabecsi iskolában 61%-ot tesz ki , tehát ők a többség az iskolában. Ez az arány 65% lesz szeptemberben, mert ahogy bejönnek elsőben, Uszkaligetről csak cigány gyermeket kapunk, magyar gyermek már nem jön első osztályba. 10 évvel ezelőtt a 40%-ot sem érte el.

Beiskolázatlan gyermekünk évek óta nincs, tehát mi mindenkit beiskolázunk, erre nagyon odafigyelünk mind a három községben. Egy-két szülővel van problémánk, akik nem járatják rendszeresen gyermeküket az iskolába, orvosi igazolást hoznak. Nekünk az orvosi igazolást el kell fogadnunk. Ha a gyermek az oktatási törvény szerint egy évben több mind 50 napot hiányzik, akkor a sok mulasztás miatt nem osztályozható. Ebből következik, hogy azt az évet nem végzi el. Olyan lehetőséget adunk ezeknek a gyermekeknek, hogy osztályozó vizsgát tehetnek júniusban, ha nem jön júniusban, akkor még augusztus végén van egy lehetőség. Ha akkor se jön, akkor évet kell ismételjen. Nekünk ebben az évben öt ilyen gyermekünk volt, akik sok mulasztás miatt nem osztályozhatók, de hozták az orvosi igazolást. A gyermek ilyenkor nem marad ki, mert évet ismétel. Előfordul az, hogy utána megint évet ismétel és bizony egy-két évet végez, aztán betölti a 16. évet és akkor már nem tanköteles tovább. Tehát így termelődnek az analfabéták."

Mint azt Zsoldos Géza igazgató elmondta, a rendezetlen családi ügyek miatt gyakran ők maguk sem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tudják követni, hogy a gyerekek éppen mely településen tartózkodnak, mivel lakhelyváltozásukat nem jelentik be. Így az iskola sem tud róla, hogy a náluk kimaradó tanuló valahol folytatja-e egyáltalán tanulmányait.

„Végzős nyolcadikosaink mindegyike – a 26 általános tantervű és a négy kisegítős – továbbtanul. Gimnáziumba, szakközépiskolába csak azok jelentkeztek, akik 4 egész vagy attól jobb átlagot teljesítettek, a többiek pedig szakképző iskolába mentek. Ott a 9-10. osztály elvégzése után választ majd szakmát. A két év után, amikor alapvizsgát tesz, akkor lehet látni, hogy milyen eredményt ért el a gyermek és akkor annak megfelelően különböző szakmákra lehet jelentkezni.

Mivel ilyen magas a roma gyermekek aránya az iskolában, ezért szeretnék egy roma segítőt alkalmazni szeptembertől. Erre pályázatot adtam be és ha azt a pályázatot elnyerjük, akkor a Munkaügyi Központ fizetné a bérét a roma segítőnek. Van alkalmas személy, érettségizett fiatalasszony, tiszabecsi lakos, közmunkásként dolgozott is nálunk. Ő ezután a családlátogatásba is besegítene, mivel jó kapcsolata van a cigány családokkal. Segítene abban, hogy ha hiányzik a gyermek, megnézné, mi a probléma. Azon kívül itt a gyerekekkel is külön foglalkozna.

1996 óta működik az iskolában roma program. Ez a gyermekek számára nagyon jó, mert így a cigány gyermekek sem buknak meg, mert annyira tudjuk segíteni őket. Erre egy kis pénzt is ad a normatíva lehetőség, kiegészítő normatíva révén, bár ez a pénz nem olyan sok. Elmegy végeredményben a velük való külön foglalkozásokra. De ez nagyon jó, mert azért sokat segít rajtuk. Ebben a programban a felzárkóztatáson kívül a képességfejlesztés és a tehetséggondozás is benne van. Vannak olyan roma gyermekeink – és örülök neki, hogy ha minél nagyobb számban vannak -, akik szakkörökre járnak, mert jó tanulók: tehát jó eredményű bizonyítványuk van. De van kitűnő cigány gyermekünk is. Van 10 szakkörünk és ezen szakkörök bármelyikére bárki képességei szerint beiratkozhat és eljárhat. Azon kívül természetesen léteznek a különböző versenyek. Most volt az év végi beszámoló értekezletünk és 10 percig csak arról beszéltem, hogy a gyermekeink, közte a roma gyermekek is nagy számban, milyen versenyeken és milyen eredményt értek el. Hát nagyon szeretnek versenyezni, nagyon jó hangjuk van, tehát a kulturális tevékenységben igen kiválóak. Jó sportolók. Tanulmányi versenyen is van, aki részt vesz. Örülünk, hogy a képességének megfelelően részt vesz és ezeket mi díjazzuk is, könyvjutalomban részesítjük őket, dicsérjük őket, hogy érezzék azt, hogy érdemes. Az én kapcsolatom is elég jó a cigány családokkal, itt vagyok már 34 éve Tiszabecsen, tehát Uszka, Magosliget és Becs vonatkozásában mindegyik cigány családot nagyon jól ismerem. A gyerekeknek a szüleit tanítottam, volt, akinek még a nagyszüleit is, tehát végeredményben a mi kapcsolatunk jó.

Amíg Uszkán a Szabadkeresztyén Gyülekezet nem működött, addig több probléma volt a szülőkkel. Akik odajárnak, azok rendesek, azokkal nincs is semmilyen problémám. Azok kocsmába nem járnak, nem isznak, próbálnak rendes életet élni. Maga ez a gyülekezet hasznos: tiltja a gyerekeknek, hogy dohányozzanak vagy igyanak. A nevelés területén nekünk ők segítőink. A szülők, akik odajárnak a gyülekezetbe, nagyon rendesek, nincsen velük semmi probléma. Azokkal van, akik nem járnak oda. Azoknál még az életmód is más formát mutat.

Mi az oktatás területén, a pedagógiai programunkban meghatároztuk a célokat, feladatokat: egy olyan iskolát szeretnénk itt Tiszabecsen a határszélen – még Fehérgyarmattól is közel 35-40 km-re -, hogy egyrészt ide szívesen járjanak a gyerekek, másrészt a szülők is megelégedéssel vegyék az itteni oktatást. Nem szeretnénk azt, hogy az innen középiskolába kikerülő gyerekek hátránnyal érkezzenek. Jelenleg is nagyon sok nem csak érettségizett, hanem főiskolát, egyetemet végzett diákunk is van az ország különböző részein. Próbáljuk úgy kialakítani a pedagógus karunkat, fiatalítva, hogy kötődjenek a telepü-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

léshez, az intézményhez. Törekszünk arra, hogy legnagyobb részük tiszabecsi, helybeli legyen. Most végzett három tanítóképzős nevelőnk a sárospataki tanítóképzőben. Mi az iskolából mindent fedeztünk számukra: útiköltséget, tandíjat, mindent, egy fillérbe nem került nekik. Csak annyi volt, hogy a munka mellett tanuljanak. Ezt teljesítették is, úgyhogy most már szakképzett pedagógusok. A negyedik tanárunk pedig másoddiplomásként végzett. A gyógypedagógiai főiskolát végezte el Nyíregyházán; előtte Debrecenben a tanítóképzőt. Így most van gyógypedagógusunk is, mert különben nem nagyon kapnánk ezen a területen. Ő is tiszabecsi.. Tehát így próbáljuk kialakítani a tantestületünket helybeliekkel. Ők mindannyian jó-kitűnő eredménnyel végeztek az általános iskolában, innen elkerülve leérettségiztek, majd ide őket visszahoztuk.

Nem szeretnénk, ha a nálunk végző gyermekek hátrányt szenvednének a középiskolában. Ezért például a számítógépes rendszer kiépítésére pályáztunk, amit meg is nyertünk. Internet hozzáférésünk már három éve van. Számítógépes szaktantermünk is van, ami a gyermekek rendelkezésére áll, így a számítógépekkel teljes ismeretségben vannak. Szakképzett oktatóink vannak, akiket közben neveltünk ki az itteni pedagógusgárdából. Állítom, hogy Fehérgyarmat sincs előrébb ezen a területen. Azon kívül az idegen nyelv! Mi az oroszt meghagytuk, mivel itt van az ukrán határ, erre szükség van. De emellett angol nyelvet is oktatunk: az osztály fele angolt, a másik fele oroszt tanul, saját jelentkezés alapján. Ehhez szakképzett pedagógusaink vannak. Egy angol szakos tanárnőt veszünk fel szeptemberben, aki most végzett a főiskolán. Milotai kislány, aki itt fog lakni Tiszabecsen, tehát helyben szintén. Terveink közt szerepel egy nyelvi labor létrehozása a következő tanévben pályázat útján. A taneszközeink nagyon modernek. Most nyertünk két és fél millió forintot szintén pályázat útján ilyen célra. Gyártjuk a pályázatokat, én vagy harmincat-negyvenet írtam az elmúlt tanévben: éjjel-nappal, szombat-vasárnap

Nagyon szép tornatermünk van, ott mindenféle labdajátékokat lehet játszani. Azon kívül hátul a nagy füves pálya, itt van a futballpálya és a kézilabdapálya, bitumenes, füves. Nagyon szép kertünk van hátul. A gyerekeknek úgy próbáljuk alakítani az iskolai életét, hogy szívesen járjanak iskolába.

Az iskolának szeretek élni, ez tölti ki az életemet. Fehérgyarmatról járok be, de semmi mással nem foglalkozom, csak az iskolával. Már nem messze vagyok a nyugdíjtól, egy év választ el. Nagyon szeretek itt dolgozni, nagyon nehezen fogok megválni tőle, de az idő az eljár."

Az uszkai történet nem tipikus. Mégis fontosnak tartottuk bemutatni, hiszen felhívja mindannyiunk figyelmét arra, hogy az iskolán kívül vannak még olyan intézmények – a könyvtár, az egyházak, a civil szervezetek –, amelyeknek van feladatuk a beilleszkedés segítése, az együttélés problémáinak megoldása, egymás jobb megismerése terén.

Küszöbfélelmek és tanulási folyamat Nagykanizsán

Nagykanizsán a Halis István Városi Könyvtárban ugyancsak kitűnő, együttműködő, a cigányság társadalmi, kulturális beilleszkedési folyamatának nehézségeit jól értő és sokoldalúan segítő kollégákra találtunk *Czupi Gyula* igazgató és *Kardos Ferenc* igazgatóhelyettes urakban. Közvetlenül velük, illetve segítségükkel összesen 86 oldalnyi interjút készítettünk 5 személlyel: Czupi Gyula és Kardos Ferenc mellett, *Fenyvesi Attila*, könyvtáros asszisztenssel, *Bogdán Ferenc* a helyi cigány művészeti csoport egykori vezetőjével, továbbá *Dalnoki Józsefné*vel, a Zala Megyei Cigányok Érdekvédelmi Egyesületének titkárával. A jelen cikk keretei nem engednék meg az interjúk akár töredékes, szerkesztett, rövidített változatú közlését sem. Ráadásul a téma elsőrendű helyi szakértője Kardos Ferenc ígéretét bírjuk egy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

önálló, az immár két évtizedes tapasztalatokat áttekintő, sűrítő tanulmány 2004-ben várható megírására, melyet a korábban már jelzett kötet számára készít majd.

Jelen összegző sorainkat részben saját élményeink, tapasztalataink rövid summájaként, részben pedig a nálunk sokkal illetékesebb, a folyamatokat belülről átélő, irányító szakember jövőbeli dolgozatának beharangozásaként ajánljuk a téma iránt érdeklődő kollégáknak.

Beszélgetéseinket az ország legújabb, 2002-ben felavatott impozáns városi könyvtár társalgójában kezdtük, ahol Czupi Gyula igazgató úr egy rendkívül alaposan átgondolt könyvtárfejlesztési stratégia személyzetpolitikai elemeire hívta fel figyelmünket. Különböző irányokból, de csaknem egy időben érkeztek a könyvtárba helyettesével, *Kardos Ferenc*cel, aki ottlétünk alkalmával a maga életútjának felvázolásával, történészként, néprajzosként, a cigányság ügyében mélyen elkötelezett könyvtárosként, helyi kultúrpolitikusként rendkívül sokat segített a helyi viszonyok mélyebb megértésében.

Szavai nyomán kibontakozott egy szegényparaszti családból érkező, de rendkívül érdeklődő, fogékony gyermek, majd fiatalember életútja, aki feltehetően a pedagógus édesanya hatására a híres csurgói gimnázium növendékeként válik rendszeres könyvtárhasználóvá, de a matematikai tehetsége révén kezdetben a reáliák irányában tájékozódik, a számviteli főiskolára iratkozik be. Az evangélikus kántor lánya iránti érzelmek nyomán egyházi zenészként válik szélesebb körben ismertté, majd az alkalmi zenélések eredményeként – saját szavai szerint – egyre többet „cigányozik". Személyes találkozásai, barátságai „testvéri, rokoni" kapcsolatok tömegét kínálják számára s lassanként szinte észrevétlenül válik alkalmassá egy kisebbségi csoport összekötői, szóvivői szerepkörének betöltésére. Nagykanizsa megközelítően 50 ezres lakosságnak tizede, döntő többségében a beás csoporthoz tartozó cigány. Volt és van, tehát kiket képviseljen nem csupán a városban, hanem annak vonzáskörzetében is.

1985-ben, amikor a városi könyvtár munkatársa lesz, emlékei szerint 1 beiratkozott cigány olvasója volt a könyvtárnak. (*„Akiről csak én tudtam, hogy az"* -állítja nagy nyomatékkal.) Mára ez a szám a legszerényebb számítások szerint is 60-70 főre tehető. Az úgynevezett „küszöbfélelmek" létét máig jól érzékelik, de egy hosszabb, kölcsönös tanulási folyamat eredményei lassanként láthatóvá kezdenek válni. Leghamarabb a gyerekek számítógépes érdeklődése, az iskolai feladatok célzott jellege hozta a látható eredményeket, majd a tanuló felnőttek megjelenése is egyre gyakoribbá vált.

A jelzett folyamatból feltétlenül ki kell emelni két mozzanatot. Egyrészt a személyes kapcsolatok jelentőségét. Ahol Kardos Ferenc zenészként, ismerősként, barátként megfordult, ott a könyvtárról valamilyen formában szó esett. Kezdetben a felnőtt cigányok első renden az ismerősi, a baráti segítséget keresték és kapták tőle, tanuláshoz, kérvények, pályázati űrlapok kitöltéséhez, nyomtatványok beszerzéséhez. Majd az ott dolgozó kollégák reakciói, valamint a „könyvtárhasználó" cigányok küszöb-félelmeinek gyengülése, eltűnése után lett egyre természetesebbé, hétköznapibbá megjelenésük. Vagyis a kommunikációs nehézségeket lépésről lépésre, egy hosszabb kölcsönös tanulási folyamat egyik elemeként kellett feloldani. (Mindkét oldalon vannak előítéletek – figyelmezteti hallgatóságát kollégánk.) Másrészt a megyei könyvtártól kapott cigánybibliográfia tételei kérdések, kérések formájában kezdtek megelevenedni. Fontossá vált a jelzett címek mielőbbi beszerzése, a lista gyarapítása, a választék gazdagabbá tétele.

Nem lehet eléggé nyomatékosítani, hogy kezdetben ezek az emberek még nem iratkoztak be, nem lettek szabályszerű könyvtárhasználókká. Hiszen *„csak beugrottak egy barátjukhoz, a pályázati ügyek elrendezése érdekében"*, egyszerűen szívességet, segítséget kértek. Részben kanizsaiak, részben a kör-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyező községek cigány kisebbségi önkormányzatok képviselői jelentek meg rendszeresen Kardos Ferenc asztalánál.

Határozott fordulópontot jelentett az első IKB-s számítógépek elnyerése, a célzottan cigány önkormányzati tisztségviselők számára rendezett használóképző tanfolyamok rendszeres megszervezése, melyek eredményeként, s itt ismét saját szavait idézzük: *„2003 végén Kanizsán és környékén a cigány önkormányzati tisztségviselők jóval nagyobb arányban tudják használni az internetet, mint például a nem cigány származású átlagos pedagógusok a városban."*

A fenti pozitív fejleményekkel is bizonyára összefügg a cigány származású gyerekek Nagykanizsán és környékén tapasztalható, egyértelműen javuló tendenciát mutató továbbtanulási hajlandósága. (1995-ben még az érintettek 87%-a, 2002-ben már csupán 39% lett a szakképző intézetek tanulója, továbbá radikálisan csökkent a bukások száma.)

Időközben a könyvtár igazgatóhelyettese történelmi, szociológiai, néprajzi szakértelmét, segítőkészségét, interkulturális elkötelezettségét a város egyéb intézményeiben (rendszeresen oktat a helyi rendőrség megfelelő tanfolyamain, cigány szakköröket szervez, az általános iskolai történelemórákon cigány-népismeretet tanít) és rendezvényein ugyancsak közmegelégedésre kamatoztatja.

A bevezetőben emlegetett tudatos személyzeti politika egyik félreérthetetlen és országosan követésre méltó példáját jelentette számunkra a 24 éves Fenyvesi Attilával történő megismerkedésünk, hosszabb beszélgetésünk. Kardos Ferenc alkalmi zenei fellépései egyikén ismerkedett vele össze. A beszélgetéssorozat eredményeként a tehetséges, pályaválasztási gondokkal küszködő, érettségizett cigány fiatalember végül polgári szolgálatos katonaként az éppen költözés előtt álló könyvtárba került, ahol rendkívül nagy szükség volt a tettre kész férfi kezekre. Értelmes, szerény, segítőkész magatartásával hamarosan elnyerte a könyvtárosok egyértelmű rokonszenvét, s az egyre összetettebb feladatokkal is rendre sikerrel megbirkózott.

Fájdalmas kudarcokon, „próbatételeken" ugyancsak át kellett esnie, például amikor ruhatárosként minden olvasó a párhuzamosan szolgálatot teljesítő csinos leánykának nyújtotta kabátját, táskáját, ernyőjét, s ő tétlenül, tehetetlenül, megszégyenülten köszöngetett, s ajánlotta ismételten hiába segítségét a makacsul más irányba néző sorban állóknak. Legközelebb már „főnöki utasításra" egyedül, megkerülhetetlenül ő állt ezen kulcsfontosságú helyen, tehát közösen kezdték nevelni Kanizsa „szebb lelkű hölgyeit és urait". Nemhiába. Októberi interjúnk alkalmával már a város egyik fiókkönyvtárában szerződéses állása volt, s nagy örömmel újságolta, hogy különösen a cigány gyermekek körében lettek népszerűek énekes, gitáros, verses foglalkozásai.

2003 decemberében már az OSZK által szervezett asszisztensképző tanfolyamon szerzett jó minősítéssel oklevelet. Fenyvesi Attila immár szakalkalmazott, aki tehetségével, szerénységével, kitartásával, megbízhatóságával, tanultságával, segítőkészségével nem csupán az olvasók és a könyvtáros kollégák megbecsülését szerezte meg, hanem feltehetően sok száz cigány gyerek, szülő számára nyújt jól követhető példát. Íme, ha neki sikerült tanult emberré válnia, kiemelkednie, akkor ez számunkra se lehetetlen! Az ő folyamatos jelenléte minden bizonnyal sokféle üzenetet hordoz a könyvtárban dolgozók, ott megfordulók, de talán még a fenntartók és az oktatási intézmények felelős dolgozói számára is.

Dalnoki Józsefnével, a Zala Megyei Cigányok Érdekvédelmi Egyesületének titkárával készített interjúnk szövegéből egy rendkívül szerteágazó tevékenységrendszer körvonalai bukkantak elő: vidékfejlesztési és Leader program, Országos Foglalkoztatási Alap stb. (S mindezek hátterében mindig megtaláljuk a Városi Könyvtár támogatását, ponto-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sabban szólva, Kardos Ferenc személyes közreműködését, segítségét.)

Munkájának gerincét ma már az internet folyamatos használata adja, hiszen a legkülönbözőbb pályázati lehetőségek kiírásai rendre itt jelennek meg, majd a megfelelő űrlapok letöltése, kinyomtatása, az érintettek tájékoztatása, felkészítése, a kért dokumentumok beszerzése, a pályázati adatlapok kitöltése mind-mind lassanként az ő segítségével történik. Hosszú út vezetett idáig. Személyes kapcsolatokon keresztül, különös tekintettel Kardos Ferenc szaktudására, segítőkészségére, az alapvető eszközök pályázati beszerzésétől, a számítógépes alapismeretek elsajátításáig, azok önálló használatán keresztül, a tanultak fokozatos továbbadásáig.

A fentiek mellett beszélgetésünk még két kihagyhatatlanul fontos témakört tartalmazott. Egyrészt rendkívül meggyőző volt hallgatni a használóképző tanfolyamok egyik fontos tanulságaként emlegetett, a családi, több generációs tanulási formák átütő sikerét. A gyerekek és a szülők egymást kiegészítő, bátorító, korrigáló, segítő együttműködése magát az ismeretszerző tanfolyamot tette hatékonyabbá, s ráadásul a családon belüli egymásrautaltság, az összetartozás tudatát, tapasztalatát, érzését tette a mindennapok örömteli élményévé. Hiszen a fiatalok a számítógépes alapismereteket már jóval korábban, az iskolában megszerezték, s ezzel hatalmas motiváló erőt hoztak haza a szülők számára, akik viszont a jövő, a távlatok felől tudták tovább erősíteni ezeket az ösztönző erőket. *„Szükségünk van és lesz erre a tudásra, tehát tanuljunk egymástól, segítsünk egymásnak!"*

Talán túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a használóképző tanfolyamoknak, a jelzett tanulási fázisban ezeknek a nagyszerű masináknak még a családi kohéziót, az összetartozás tudatát erősítő szerepük is volt, illetve folyamatosan van. Különösen igaz lehet feltevésünk a többnyire anyagilag hátrányos helyzetű cigány családok esetében, ahol egyébként az iskolán kívül, a családokban nem jutnának a gyakorlás lehetőségéhez.

Másrészt visszatérő motívumként az intézményes háttér kérdése minden estben felmerült. Nagyszerű! Újabb és újabb sikeres pályázatok, újabb gépekkel. De hol lesznek biztonságban, a közösség számára szabályozott módon hozzáférhetőek? Legtöbb helyen a falusi könyvtárak bővítése nélkül egyszerűen a fizikai korlátok tették lehetetlenné ezt a leginkább ésszerűnek mondható megoldást. Ugyancsak kudarcos útnak tűnt a délután 2-3 órakor bezáródó iskolai könyvtárakra gondolni. Szinte kivédhetetlenül elindult egy vagy több párhuzamos intézményrendszer kiépítése: teleházak, kisebbségi önkormányzatok vagy romateleházak, ahol viszont többnyire hiányoznak a felkészült szakemberek, a jól szabályozott rendszeres, a használók igényeihez igazodó nyitvatartási rend, no és akkor még a kiegészítő, óhatatlanul szükséges munkaeszközökről, dokumentumfajtákról, a megfelelő kézikönyvekről, szótárakról lexikonokról, monográfiákról, időszaki kiadványokról (hetilapokról, folyóiratokról) nem is szóltunk.

A nyilvános terek használatával kapcsolatos, még mindig meglévő „küszöbfélelmekre" már korábban is utaltunk. Innen elindulva és egy sor racionális érvet csokorba gyűjtve (felkészült szakemberek, egy már hosszú évtizedek óta létező, országos intézményrendszer léte a megszokott helyen, közismert nyitvatartási órákkal = a közművelődési könyvtárak hálózata) meglehetősen kézenfekvőnek tűnik a meglévő, megismert és megszokott keretek bővítése a nehezen körvonalazható, új funkciókkal felruházandó intézményhálózat(ok) kialakítása helyett. Nagykanizsa Városi Könyvtára, az ott dolgozó szakemberek elkötelezettsége, szociális érzékenysége minden bizonnyal meggyőző érvek sorát szolgáltatja a tettre kész kétkedőknek. Van értelme ezt a hosszú távú programot a közkönyvtárak folyamatosan megújuló feladatrendszerébe tudatosan beépíteni. A könyvtár nem iskola, nem hivatal! Oda nem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kötelező bemenni, de mindenki számára lehetséges.

„Lám a mi gyerekeink is rendszeresen megfordulnak ott, hiszen például szombatonként külön foglalkozásokat szerveznek számukra, szakszerű segítséget kaphatnak az iskolai feladatok megoldásához, vagy játékos vetélkedőt szerveznek számukra, biztonságos társas magányt kínálnak, egyszerűen egy hely, ahol felnőtt és gyerek jól érezheti magát, mert mosolygós, művelt, segítőkész kedves emberek adnak felvilágosítást, számítógéphasználati tanácsokat akár nekem szülőnek is, ha netán elakadnék tennivalóim sorával az idő szorításában." Gondolhatja mind több cigány látogató a nagykanizsai könyvtár megismerése nyomán.

S a fentiek egyaránt igazak mindenki számára, legyen szó főiskolai hallgatóról, videokazettát, mesekönyvet kereső, nehezen, alig olvasó cigány munkanélküli szülőről, az örökké rohanó, több gyermekes, éppen csak percek alatt könyvet kölcsönző kismamákról, a céltudatos, elmélyülten jegyzetelő, netán internettel házi feladatokat megoldó középiskolásról, a ráérősebben beszélgető nyugdíjasokról vagy az átlagosnál már magabiztosabb s talán éppen ezért az úgynevezett „rejtőzködő romákról".

Végszó

A méltán világhíres *Péli Tamás* festőművésztől idézett mottónkkal – mindkét oldalról bontandó fal képe – a maga artisztikus egyszerűségével, tiszta, tömör látásmódjával talán sikerült kissé közelebb kerülnünk helyzetünk reális megértéséhez, s egyúttal a felelősség, a tennivalók pontosabb felméréséhez. Az eltérő kulturális hagyományokból, értékrendekből történelmi gyökerekből, jogos és jogtalan ellenérzésekből, elfogadható és elfogadhatatlan előítéletekből épült fal minden kétséget kizáróan létezik. Kinek, hogyan, mikor, milyen eszközökkel kell és lehet ezt az óriási felelősséggel járó munkát elvégeznie?

A téma avatott szakértői szerint manapság hazánkban a cigánykérdés „ideológiai erőterében" két egymástól radikálisan különböző szemléletmód létezik.[15] A liberális gondolatrendszer szinte kizárólag a többségi társadalom kirekesztő, igazságtalanul általánosító, előítéletes magatartásában véli a bajok gyökereit, a cigány népesség felemelkedésének akadályait felfedezni. Diagnózisukkal egybehangzóan a megoldás kulcsát a pozitív diszkriminációt előtérbe helyező jogalkotásban, a rászorultság elvének és a kisebbségi autonómia eszméjének hangsúlyozásában, illetve mindezek gyakorlati megvalósításában vélik megtalálni.

A konzervatív oldal képviselői viszont kritikusan szemlélik a cigányság egyes csoportjainak a többségi társadalom közösségi normáit, együttélési szabályait elutasító attitűdjeit. Ebből következően egyaránt követelményként fogalmazzák meg mind a befogadó többség növekvő toleranciáját, mind a kisebbségi csoportok beilleszkedési készségének erkölcsi és kulturális előfeltételeit, az egyéni kötelességtudat és a közösségi felelősségérzet gyarapítását.

Semmiképpen nem lehet feladatunk ideológiai vitákba bonyolódnunk. Legyen talán elegendő végszóként a közös nevezőt hangsúlyoznunk, mely szerint mindkét eszmerendszer egyaránt kiemelt jelentőséget tulajdonít az iskolai és kulturális intézményrendszer egészének, a nevelésnek, az oktatásnak, a közvéleményt hatékonyan formáló médiának. Mindezek együttesen eredményesen oldhatják az igaztalan előítéletek fenntartását, terjesztését, segíthetik az árnyaltabb valóságlátás, a jó példák észrevételének képességét, az egyéni és kollektív erőfeszítéssel elérhető boldogulás alaptechnikáinak jobb megismertetését, sikeres elsajátíttatását.

Hol kínálkozik erre kitűnőbb alkalom, mint az iskola révén a cigány gyermek számára is otthonossá tett, önként és örömmel használt könyvtárban, me-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lyen keresztül fokozatosan a szülőket ugyancsak elérhetjük a számítógépek, a videokazetták, a képeslapok segítségével, (a kötelező), az ajánlott olvasmányok, majd a közös, játékos, éneklős, táncolós, bábozós, rajzolós, mesemondós, -hallgatós élményszerző olvasási együttlétek megismertetésével, megszerettetésével?

Felmutatott példáink, a fájdalmas hiányérzetekkel együtt – hiszen már ebben a felderítő szakaszban is töredékesen megismerhettük a valóság „érdesebb" részét, de szándékoltan többnyire a követendő kezdeményezéseket mutattuk be – csupán ezekről az esélyekről szóltak, a jóra való restség elhagyása mellett a kölcsönös tanulásra, „a falak mindkét oldali bontására", az intézményközi együttműködés (óvodák, iskolák, egyházak, könyvtárak), tervszerű megteremtésére buzdítottak.

Jegyzetek

1. LANDAUER Attila: Utak és problémák a magyarországi cigánykutatásban. (Szakdolgozat) Szeged, 2002.
2. www.meh.hu/nekh/Magyar/nepszaml./htm.
3. KEMÉNY István – JANKY Béla: A 2003-as cigány felmérésről. In: Beszélő, 2003. Október, 64. p.
4. HAVAS Gábor – KEMÉNY István – LISKÓ Ilona: Cigány gyerekek az általános iskolákban. Bp. Oktatáskutató Intézet, 2001. 56-57. p.
5. Ladányi János becslése szerint 1992-ben a VIII. kerületben az első négy általános iskolai osztályba járó cigány gyerekek aránya 24,3% volt. In: LADÁNYI J. Szegregáció és gettósodás Budapesten. Nagy G. T. (szerk.): Félünk. Konferenciakötet. Bp. Humanitas Civitatis Alapítvány, 1993. 26. o.
6. Miután az integráció kifejezés többértelmű (egységesülés, beilleszkedés, egyes részek egyesülése egy egésszé, összegződés, beolvasztás, hozzácsatolás stb.) a későbbiekben következetesen a pontosabb beilleszkedés, az együttműködés szavakat használjuk.
7. A „Cigány irodalmi különgyűjtemény a FSZEK VIII./2. sz. könyvtárában" című bibliográfia a FSZEK honlapján megtalálható.
8. NAGY Attila – AUDUNSON, Ragnar : Közkönyvtár, információs jártasság és a helyi közélet. In: Könyvtári Figyelő 2003/1. 103-122. p.
9. 1995 nyarán az itt lakó 243 lakosból 126 a cigány és 117 a magyar.
10. Sövények mellett. (Dokumentumfilm). Rendezte: Kovács László. 1982.
11. CSALOG Zsolt: A cigánykérdés Magyarországon 1980 előtt. In: Bibó emlékkönyv 2. Bp., Századvég Kiadó. 1991. 283-284.p.
12. A Magyarországi Szadadkeresztyén Gyülekezet szervezeti szabályzata. Debrecen. 1994. április 30.
    „6. Gyülekezeti fegyelem
    a/ A Gyülekezet rendjét, egységét, erkölcsi és tanbeli tisztaságát, a gyülekezeti tagok egészséges lelki életét a gyülekezeti fegyelem védi.
    b/ Fegyelmi vétség minden olyan cselekmény és magatartás, amely sérti a Gyülekezet Szntírásra épülő meggyőződését, kialakult rendjét, vagy rontja a Gyülekezet erkölcsi hitelét. (Pl. erkölcstelen magavislet, összeférhetetlenség, zavarkeltés vagy pártoskodás, tévtanok követése és terjesztése, hosszabb indokolatlan távolmaradás stb.)"
13. HORVÁTH Zsuzsa kéziratos anyaga
14. CSONGOR Anna – SZUHAY Péter: Cigánykultúra, cigánykutatások.Buksz. 1992. 1-4.sz. 235. p.

    A 'beilleszkedés' szó használata nem következetes; arra szolgál, hogy áthidaljuk vele azt a terminológiai zűrzavart, amelyet az asszimiláció és az integráció szavak váltakozó használata okozott. Jelentheti a teljes beolvadást (az etniaki tudat feladását, eklvesztését), de azt is, hogy a cigányság sajátos vonásait megőrizve keresi a maga helyét a bonyolult struktúrájú társadalomban."
15. PÓCZIK Szilveszter: Cigány integrációs problémák Bp. Kölcsey Intézet, 2003

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kísérlet a magyar könyvtárak névadási szokásainak felderítésére*

GERŐ Gyula

I.

Amikor egy jobb házból való könyvtáros azt a feladatot kapja, hogy a szakma névadási szokásairól, ezek történetéről beszéljen, első kínjában valószínűleg az *Értelmező kéziszótár*hoz kap, amelyet felütvén, a vonatkozó helyen a következőket olvashatja: *„Névadás fn [főnév]. Az a tény, hogy valakinek, valaminek tulajdonnevet adnak.*

Névadó I. mn [melléknév] **1.** *Akiről, amiről valami a nevét kapja.*

2. *[kifejezésekben] névadó ünnepség: társadalmi ü. [nnepség], amelyen az újszülött(ek)nek nevet adnak: névadó szülők: az a férfi és nő, akik ilyen ünnepségen fogadalmat tesznek az újszülött szocialista szellemű nevelésének segítésére."*

Ennyi. Az intézménynévadásról semmi. A továbblépésre elszánt könyvtáros most a *Révai Nagy Lexikon*ához nyúl, de abban az említett fogalmakról egyáltalán nem talál szócikket. Következhet a mindentudó tájékoztatás, a kétlábú: *Lakatos András*, az OSZK legjobb referenszkönyvtárosa, aki határozottan emlékszik névtani (értsd: kereszt- és vezetéknévtani) értekezésekre, de intézmény-névadásokra, amelyek – talán valahol a művelődéstörténeti kötetekben volnának fellelhetők – nem. A kudarcra következik korunk mindenre választ adó

* Elhangzott a körmendi Faludi Ferenc Városi Könyvtár névadójának 300. születési évfordulója alkalmából rendezett szakmai találkozón, Körmenden, 2004. április 1-jén.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

eszköze, a közvélemény-kutatás. Ennek keretében a Könyvtári Intézet külföldi folyóiratainak referálói-szemlézői sorra-rendre kifaggattatnak. Kiderül: tőlünk nyugatra (a Rajnától nyugatra mindenképpen), meg Európa északi részén nemigen akad könyvtár, amelyet személynéven tisztelnének. Kivétel az emlékkönyvtár, például az amerikai elnökök megbízatásának lejárta után alapított, működésük dokumentumait tartalmazó intézmény, vagy a valamely magánszemély hagyatékozásából létesített, halála után róla elnevezett, gazdag gyűjtemény. Ezekben az esetekben az adomány, a *donatio*, a létesített intézményhez való szoros kötődés lehet a névadás természetes indoka akár könyvtárról, akár múzeumról vagy egy koncertteremről vagy még szélesebben: egy nemes célú alapítványról van szó. És a mi – nem ilyen jellegű – elnevezéseink honnan erednek? Kellő ismeretek és a bevezetőben említett források hiányában megpróbálok visszamenni a történelembe. Természetesen felelősséget nem vállalhatok az itt következő feltételezéseimért.

A római birodalomban, a császárok korában, a nagy hadjáratokat nemcsak diadalívek örökítették meg az *urbs*ban, a fővárosban és Róma kívül, hanem az uralkodó személyének kultusza, felruházása mindenféle rangokkal, ékítményekkel, címekkel, nevük lenyomatával mindenen, amire csak rátehető volt. Ne feledjük: *Julius Caesar* pontifex maximusszá, legfőbb pappá is nyilváníttatta magát, mintegy az isteni hatalom letéteményesévé, imádásra való, sőt hovatovább: imádandó személlyé is. Utódai, mint általában az utódok – az áldozatvállalását, töredelmeit nem, a nekik kellemes külsőségeit, „manírjait" azonban nagy ambícióval örökítették magukra, s nevüket már életükben mindenre rápecsételték. A római birodalom felbomlása után bizonyos formái tovább éltek, például az uralkodói személyi kultusz bizonyos megnyilvánulásai a középkoron átívelve az utódbirodalmak udvaraiban a közelmúltig fennmaradtak. Ne feledjük, a Habsburgok a napóleoni időkig, 1806-ig német-római császárok is voltak, a világi hatalom isteni eredetű felkentségének tudatával (*Őfelsége X. Y., Isten kegyelméből Ausztria stb. császára, Magyarország apostoli királya*). A ház utolsó nagy uralkodóját, *I. Ferenc Józsefet* – 1849-es múltja ellenére – szinte az imádattal elegyes hódolat övezte nálunk, s róla még életében minden lehető és lehetetlen elnevezhetőt elneveztek – egyetemtől a hidakig, hegycsúcsoktól az utcákig, terekig, a budapesti Országos Rabbiképzőtől a *Ferenc József keserűvíz*ig.

Ferenc József elnevezésekben is megnyilvánuló személyi kultuszát a dinasztiaalapításra törekvő *Horthy Miklós* kormányzó is átvette (Ld. Horthy Miklós Egyetem, Horthy-híd, út, kollégium, ösztöndíj stb.), és aki a múlt századot végigélte, vagy alaposabban ismeri olvasmányaiból, tanulmányaiból, nem csodálkozik azon, hogy a merőben más eredeztetésű és világnézetű utódok (*Rákosi Mátyás*ra és csapatára gondolok) teljes természetességgel vették magukra az általuk korábban megvetett – és talán legalább annyira irigyelt – „hagyományokat", amikor gyárakat, egyetemeket, kultúrházakat, úttörőőrsöt stb. neveztettek el magukról.

Persze nem szabad elfeledni, hogy a Rákosi-féle, az elnevezésekben (is) megnyilvánuló személyi kultusznak nem csak helyi gyökerei voltak. A római birodalom nyugati és keleti részre bomlása, majd az egyház rómaira és bizáncira szakadása, a keleti egyházban a bizantinizmus nagymértékű felerősödése és északra terjedése az orosz cári birodalomba, a korlátlan hatalomnak az átörökítése-átöröklődése a bolsevik vezető rétegre, végül ennek és a személyi kultusznak összpontosulása *Sztálin*ban, teljesen érthető mintát kínált „legjobb magyar tanítványa", Rákosi Mátyás számára. (Az én nemzedékem, amely végigcsinálta, netán szenvedve végigasszisztálta a Rákosi-korszakot, szerencsére azt is megélte, hogy a puritán *Kádár János* időszakában legalább a bizantinizmus korábbi, leggusztustalanabb formáihoz, aktusaihoz nem kellett statisztálnia.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

II.

A nagy magyar könyvtárstatisztikus, *György Aladár* 1886-ban megjelent *Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885*-ben c. munkájában a felsorolt, nagy könyvtárnak nevezett 129 könyvtár között – ezek nyilvános, felekezeti, hatósági, középiskolai és magánkönyvtárak egyaránt lehettek – mindössze 14 intézmény volt nyilvános jellegű. E 14-ből leszámítva a két családi, ill. hitbizományi gyűjteményt – jelesül a keszthelyi *gróf Festetich*-félét [ch-vel írva], valamint a *Szirmai* család eperjesi könyvtárát –, a maradék 12 között mindössze 4 olyan található, amely személynévvel van jelölve. Nevezetesen:

- a Báró Bruckenthal-féle az erdélyi Nagyszebenben,
- a Csaplovics-féle Alsókubinban, a Felvidéken,
- a Somogyi-féle Szegeden
- és a Teleki-féle a székelyföldi Marosvásárhelyen.

Nyilvánvaló, hogy e könyvtárak valamennyien az alapító nevét kapták – részben még az adományozó, a *donátor* életében, tehát nem „felvett" nevek.

Az is feltűnhet, hogy az Országos Széchényi Könyvtár, vagy akkori szóhasználattal: Széchényi Országos Könyvtár nincs közöttük. Ennek az az oka, hogy az alapító neve abban az időben, 1885-ben és még vagy 65 évig, 1950-ig el volt bújtatva, süllyesztve – a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára, Múzeumi Könyvtár, ritkábban pedig *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára* megnevezésben.

Ugorjunk most egy nagyot, át a nagy világégésen, az első világháborún és a forradalmakon. A múlt században az első kapaszkodónk az 1930-as helyzetet tükröző *Magyar Minerva*, amely 1932-ben jelent meg, és 1656 muzeális gyűjteményt, valamint ennél sokkal kevesebb könyvtárat (1008-at) vesz számba. E több mint 1000 könyvtár között mindössze hat visel személyhez kötött nevet, mégpedig a következőket:

1. *Baumgarten Ferenc* Alapítványi Könyvtár (Könyvtárosa: Sárközy György).
2. *Luther Könyvtár és Múzeum* (1921-ben Szombathelyen határozták el alapítását az evangélikus egyháznak a Felvidéken elvesztett könyvtárait pótolandó).
3. *Városi Dr. Juhász Lajos Könyvtár*, Makó. (A névadó budapesti szemorvos 4000 kötetes donátiójából született, könyvtárosa egy városi tanácsjegyző volt.)
4. Szeged. [A] *Ferenc József Tudományegyetem Orvoskari Klebelsberg Könyvtára* – 1927-ben keletkezett, s fontos megjegyezni, hogy akiről a nevét kapta, a Szegedet nagyvonalúan egyetemi intézményekkel fejlesztő gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter akkor még élt, sőt még a kötet megjelenésekor is. (Nem sokkal később halt meg, persze ezzel nem számolhattak a névadók a kereszteléskor.)
5. Szeged. *Somogyi-könyvtár és Városi Múzeum* – 1880-as alapítással – természetesen a múzeumokhoz véve a Minerva csoportosításában.
6. [Hatodikként hozzájuk lehetne venni a pécsi Erzsébet Tudományegyetem orvostudományi karán 1927-ben létesített *Tóth Lajos* könyvtárt. A névadó orvos volt, államtitkár, aki a névfelvételt megelőző évben már nem élt.]

A végeredmény tehát 1930-1931-ben 1008:6-hoz!

Lépjünk át megint egy világégésen és egy forradalmon, a következő kapaszkodónk az 1965. évi *Könyvtári Minerva* lehet, amely az 1949 és 1960 közötti időszak óriási fejlesztései következtében bekövetkezett hatalmas változásokat tükrözi úgy, hogy az általa számba vett 1981 könyvtár között a legkisebbek, például a községi könyvtárak több mint 3000-es serege és a szakszervezeti letéti könyvtárak még számosabb együttese el van rejtve a hálózati központ *járási*, illetve *SZMT központi* könyvtárak mögé, felsorolva ugyan, de nem önálló tételekben.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A '65-ös Minervából az olvasható ki, hogy az 1949 és 1964 közötti másfél évtized alapos változást hozott a könyvtárak névviselésében. Mert amíg például az 1949 és 1952 között létesített 35 körzeti könyvtár egyike sem viselte valamely személy nevét, és az 1957 és 1963 között szervezett 19 megyei szakszervezeti központi (SZMT) könyvtár, továbbá a budapesti szakmai központi könyvtárak mindegyike is „névtelen" maradt, az 1965-ös Minerva szerint 1964-ben az országban négy budapesti nagykönyvtáron kívül (a Széchényi, a Gorkij, a Károlyi Mihály Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ, valamint a Szabó Ervin Könyvtár); vidéken a Debreceni Orvostudományi Egyetem Kenézy [Gyula] Könyvtára és több egyházi vagy egyházi eredetű gyűjtemény (jelesül a Bajza József Műemlékkönyvtár Gyöngyösön, a Reguly Antal Műemlékkönyvtár Zircen, az Érseki Simor Könyvtár Esztergomban) működik személynévvel a homlokán; nem beszélve a budapesti Ráday Könyvtárról.

A 19 megyei könyvtár közül pedig 9, a járási és a városi könyvtárak közül 24, a községiek közül Bácsalmás (volt járási könyvtár), a szakszervezetiek közül Rudabányáé és Dorogé visel személynevet. A „névadók" csaknem kizárólag klasszikus költők, írók, és csupán egy-kettő a történelmi személyiségek száma, ilyen *Széchenyi István* és *Madarász József*. [Kivétel: a szakszervezeti csoportban 1956 szerencsétlen áldozata, Mező Imre, akiről a vasasok neveztek el egy körzeti könyvtárat.]

Talán itt az ideje szólni a névadások időbeli eloszlásáról is: 1945 után, tehát a könyvtári rendszer kialakulása, a nagy „gründolások" korában egy-két olyan sűrűsödési időszakon kívül, mint amilyen volt a Sztálin 1953-ban bekövetkezett halálát követő Nagy Imrés első *Népfront* korszak a lokálpatriotizmus némi kicsírázásával, majd az 1956 októberi forradalmat megelőző nemzeti felbuzdulás néhány hónapja – karakteres „névadási hullámokat" nemigen találunk, mert a névadások elsősorban bizonyos kiemelkedő történelmi vagy helyi személyiségek évfordulóhoz, vagy a nagyobb könyvtárépítkezések megünnepléséhez, az avatásokhoz kötődnek. (Kivételes névadási „aratási időszaknak" számíthat az 1973-1975-ös évkör, a *Petőfi-évfordulóhoz* kapcsolódó *Petőfi-emlékkönyvtár* építési akció kora.)

Az első névfelvételek – mai ismereteim alapján – 1954-ben történtek, mégpedig a Dunától keletre:

- 1954. március 18-án a Kisújszállási Városi Könyvtár *Arany János* nevét vette fel;
- 1954. április 2-án a Szolnoki Megyei Könyvtár *Verseghy Ferenc*,
- április 16-án a Bácsalmási Járási Könyvtár *Vörösmarty* Mihály,
- május 2-án a Bajai Járási Könyvtár *Ady Endre*,
- 1954. május 9-én a Dunántúlon a Komáromi Járási Könyvtár *Jókai Mór* nevével tisztelte meg önmagát.

Ha tehát valaki a könyvtárával kapcsolatban 1951-es, 1952-es, 1953-as névadást, -felvételt emleget, ne higgyünk neki. Mint ahogyan én sem hittem el, hogy a Balassagyarmati Járási Könyvtár 1952. november 7-i avatásakor az akkoriban nem szeretett *Madách Imre* nevét vehette fel, vagy ugyanakkor a Sárbogárdi Járási Könyvtár az egyébként „ideológiailag" elfogadott 1848-49-es *Madarász József* nevét. Az 1955-56-os dátumok elfogadhatók, ezek már nagyobb, hitelesítő (sajtó) nyilvánosságot is kaptak, mint például éppen a Szombathelyi Megyei Könyvtáré tíz nappal október 23-a előtt. (A Miskolci Megyei Könyvtár névfelvétele is erre az időszakra esik, de kicsit előbbre, 1956. szeptember 28-ra.)

Az 1954-et indulási évnek megtevő állításom igazolására és az első névadások eredetére vonatkozólag hadd hivatkozzam éppen a balassagyarmatiak dokumentumára, amelyet a kérésemre végzett kutatás során a napokban ástak ki a levéltárból. E szerint a Balassagyarmati Járási Könyvtár vezetője, *Csőke Anna* 1954. június 21-én a járási tanács végrehajtó bizottságának a könyvtár helyzetét tárgyaló ülésére – egyebek között – a következő előterjesz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tést tette: *„Könyvtári vonalon új mozgalom indult, mely szerint az arra méltó könyvtárakat a haladó hagyományaink ápolására helyi írókról, művészekről nevezzék el. A Népkönyvtári Központtal megbeszélve* [kértük, hogy] *könyvtárunkat Madách Imréről elnevezve emlékkönyvtárrá minősítsék. Ez előny lenne a könyvtár részéről* [helyesen: részére], *mi adnánk hozzá relikviát* [helyesen: relikviákat], *melyek elhelyezését meg tudnánk oldani. Az emlékkönyvtárrá való nyilvánítást a Népművelési Minisztérium adja a Járási Tanács Végrehajtó Bizottsága kérésére, illetve javaslata alapján."*

Az 1965-ig vizsgált korszak névadástörténetét summázva, leszögezhetjük: a szakma becsületére legyen mondva, hogy köreiből nem kezdeményeződött javaslat az akkori „országnagyok" nevének könyvtárhomlokzatra vésésére, így nem avattunk Rákosi Mátyás Megyei Könyvtárat Békéscsabán 1952. március 9-én, az első megyei könyvtár felavatásakor, noha ezen ünnepélyes aktus történetesen „a magyar nép bölcs vezérének" 60. születésnapjára esett, és éppen a jeles alkalom indokolta, hogy már a megyei könyvtári rendszert megteremtő 1952. május 14-i minisztertanácsi határozat megjelenése előtt két hónappal, mintegy a Népművelési Minisztérium alá tartozó intézményterület felajánlásaként, hódoló tisztelgéseként világra jöjjön az új könyvtári rendszer elsőszülöttje. Még előbb, 1951. november 7-én pedig „csak" Dunapentele változott át a Nagy Sztálin városára – természetesen az ott lakók egyetértő kívánsága alapján is; az azon a napon született *Sztálinváros* városi könyvtárának I. V. Sztálin Városi Könyvtárrá nevesítése senkinek sem jutott eszébe; és nekem, a megbízott könyvtárvezetőnek sem sugalmaztak ilyen – úgymond „alulról jövő" – népi kezdeményezést.

Visszatérve az 1965-ös Minervára, vizsgáljuk meg, kik voltak akkoriban a könyvtárak névadói. A „népszerűségi" sorrend:

József Attila: 4,
Móricz Zsigmond: 3,
Vörösmarty Mihály: 3 intézmény névtábláján szerepelt.

Két-két előfordulása a következőknek volt:

Ady Endre,
Arany János,
Petőfi Sándor,
Jókai Mór,
Balassi Bálint

Csupa-csupa ma is vállalható neve távolabbi és közelebbi múltunknak.

Érdekes tény, és még ma sem értem pontosan, hogy abban a mindent regulázó korban, miért késett olyan sokáig a névfelvételek, intézmény-elnevezések *jogi szabályozása.* Az iskolák névadását már 1963-ban rendezte a Művelődésügyi Minisztérium, a népművelési terület ilyen ügyeit azonban csak egy évtizeddel később, 1972-ben szabályozta. A 136/1972. MM sz. utasítás – módosításokkal – 1989-ig volt érvényben. Ez a szabályozás az elnevezésről és a névhasználatról úgy rendelkezett, hogy az elnevezés és ennek használata, valamint az elnevezés megváltoztatásának joga vidéken a megyei tanácsokat illeti – de természetesen a művelődésügyi miniszter hozzájárulásához kötve. Az akkori viszonyok ismeretében természetes az a kikötése is, hogy a döntés előtt kérni kell az illetékes pártbizottság állásfoglalását is. Feltétel volt az intézmény tartósan színvonalas munkája, jól kiépített szervezete és felszerelése, és az, hogy *a névadó munkássága kapcsolódjék az intézmény jellegéhez vagy működési területéhez.* A név kiválasztásához pedig a következőt javasolta az 1972-es rendelkezés: *„...olyan személy neve legyen, akinek munkássága a haza felszabadítását, a szocializmus építését, a társadalmi haladás, a tudomány és a kultúra fejlődését szolgálta..."*

A tudomásom szerint ma is érvényes 9/1989-es művelődési miniszteri rendelet közvetlenül a rendszerváltozás előtt készült (1989. május 1-jén lépett hatályba), mégpedig az előre vetített, megelőlegezett tágabb állampolgári szabadságjogok szellemében: a névadást – és indokolt esetben a névváltozta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tást – rábízta a fenntartókra, hangsúlyozta a településen működő állami és társadalmi szervek, valamint a lakosság véleménynyilvánításának fontosságát, figyelmeztetett a történelmi, a nemzeti és a nemzetiségi hagyományok, valamint a nyelvhelyességi szabályok tekintetbevételére, fontosságára. Egyetlen kikötése: *„... kiemelkedő tevékenysége alapján széles körben ismert meghalt személy nevét vagy az egyedi megjelölést szolgáló más nevet (pl. tárgynevet, földrajzi nevet) lehet adni".* [Az elhunyt személy nevét csak a halála után öt évvel!] Engedélyező minisztériumra vagy más főhatóságra, a névváltoztatások igényét felülbíráló szervre semmilyen hivatkozást, utalást nem tudtam kiolvasni a rendelkezés szövegéből...

A Minervák fonalán tovább kapaszkodva, pillantsunk bele a legutolsóba, az 1996-osba. E szerint a közben eltelt 30 év alatt a könyvtárak még nagyobb köre „nevesedett" meg: a leírt 1130 könyvtár közül (tehát az 1965-ös nem sokkal több mint a fele intézmény közül) a személynevet viselő tudományos és szakkönyvtárak száma tucatnyira nőtt (orvosi, gyógyszerészeti, múzeumi könyvtárak kaptak nevet), a megyeieké 9-ről 14-re emelkedett (miközben egy elhullajtotta a nevét); a városiaké 24-ről 70-re (igaz, közben a városok száma is lényegesen megnőtt). Ekkoriban már sok városi fiókkönyvtár is megkülönböztető nevet kapott, különösen Miskolcon.

Az intézményösszevonások következtében új nevek jöttek be a könyvtárügybe, néha idegenül rátelepedve intézményeinkre. A rendszerváltozás következtében pedig – mint már említettem – nevek elhagyására is sor került, továbbá névváltozásokra, sokszor napi politikai széljárásokat hozván be egy par excellence történeti intézményrendszerbe.

Az 1996-os Minerva megjelenése óta eltelt újabb esztendők „névtani" fejleményeit már csak az éves kronológiák alapján követhetjük, és sajnos – ezek adatait is összevetve a közelmúltban megszületett *Nyilvános Könyvtárak Jegyzékével* – elég nehéz pontos képet kapni a jelenlegi helyzetről, mivel a könyvtárak adatközlési kedve, sőt bejelentési kötelezettségi teljesítőkészsége is meglehetősen esetleges, mondhatnám: pocsék.

III.

Végül is, amikor megpróbáltam a „végelszámolást" megcsinálni, a következő képet kaptam: A magyar könyvtártörténet során saját jogán – tehát *önálló személynév viseléssel* – kb. 170-175 könyvtár létezett, ezek összesen 120-125 nevet hordoztak.

Nagykönyvtár:

- *Országos Széchényi Könyvtár,*
- *Gorkij Könyvtár,*
- az OSZK két vidéki fiókja: a gyöngyösi *Bajza József* és a zirci *Reguly Antal* Műemlékkönyvtár. (A gyöngyösi visszakerült a ferencesek tulajdonába – Bajza neve nélkül, aki protestáns, evangélikus volt, bár az iskoláit épp a ferencesek gyöngyösi iskolájában kezdte.);
- az esztergomi *Érseki Simor Könyvtár* továbbra is viseli a nevét;
- a *Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár*, amely később a múzeumi névvel elnyelte a könyvtár megnevezését, újból mindhárom részegységét feltünteti (múzeum, levéltár, könyvtár);
- a saját földjeit szétosztó *gróf Károlyi Mihály* nevét az Országos Mezőgazdasági Könyvtár 1963-ban vette fel és az 1989-es rendszerváltás után hagyta el;
- a *Szabó Ervin Könyvtár* 1918-ban, Szabó Ervin halálakor kapta a nevét, majd 1945-ben újból felvette. 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején vidéki városi könyvtárakat (Kaposvár, Szolnok) is neveztek el Szabó Ervinről. Reméljük, hogy a jövőbeni esetleges főpolgármester-változás is békén hagyja e nevet, tekintettel arra, hogy viselő-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

je a modern magyar könyvtárügy megteremtője volt, a korszerű nyilvános könyvtári rendszer apostola, az aktuális kérdések irodalmával foglalkozó bibliográfiatípus úttörője és a Tizedes Osztályozás hazai bevezetésével a dokumentáció úttörője is.

- [Legújabban a helyéből kiebrudalt OMIKK épületében *Kempelen Farkas* névvel nyílt meg a Hallgatói Információs Központ (HIK).]
- A *Somogyi Károly*ról elnevezett szegedi városi és megyei könyvtár neve – úgy látjuk – átível a századokon, Rákosiék is békén hagyták a könyvtáralapító esztergomi kanonokot!

Egyébként jelenleg a 19 megyei könyvtár közül 16-nak van személyről vett neve, sőt volt egy 17. is, a Somogy megyei, amely 1965-ben az akkoriban elhunyt *Palmiro Togliatti* olasz pártfőtitkár nevét kapta az olasz kommunista párt küldöttségének látogatásakor.

A személynévvel felruházott könyvtárak között néhány falusi könyvtár (Derekegyház, Onga, Ócsa, Mélykút, Biharugra, Dunavecse, Bia = 7), 4 szakszervezeti (Debreceni HÁÉV, Mező Imre, József Attila, Dorogi József Attila Könyvtár), továbbá vagy 15 városi kerületi , ill. fiókkönyvtár volt és részben ma is van, a nagy többséget, majdnem 130-at a városi könyvtárak alkotják. Közöttük azonban igen sok (20 körüli) azok száma, amelyek csak „örökölték" a nevet, intézményösszevonás következtében „hozott névhez" jutottak. Némely esetben ezek könyvtári névként idegenül hatnak, inkább az összevont intézmények eredeti fő profiljának felelnek meg.

Klasszikus és félklasszikus magyar írók, költők adják a nevek többségét:

Ady, Arany, Babits, Balassi, Berzsenyi, Benedek Elek, Bródy Sándor, Csokonai, Eötvös József és Károly, Faludi Ferenc, Gvadányi József, Jókai, József Attila, Katona József, Kiss József, Kisfaludy Károly, Kölcsey, Krúdy, Lévay József, Madách, Móricz, Petőfi, Tinódi Lantos Sebestyén, Vajda János, Vas Gereben, Vörösmarty;

A közelmúlt irodalmát képviselik:

Csorba Győző, Csuka Zoltán, Falu Tamás, Fenyő Miksa, Galgóczi Erzsébet, a debreceni költő, Gulyás Pál, Gyergyai Albert, Hamvas Béla, Illyés Gyula, Juhász Gyula, Képes Géza, Ladányi Mihály, Mohácsi Jenő, Nagy Lajos, Németh László, Pákolitz István, Radnóti Miklós, Radó Antal, Ratkó József, Simon István, Sinka István, Szabó Pál, Várkonyi Nándor;

Történelmi személyiségek, vándornyomdászok, hitvitázók:

Gróf Bercsényi Zsuzsanna, Deák Ferenc, Egressy Béni, Eötvös József, Eötvös Károly, Erzsébet [királyné], Huszár Gál, Kempelen Farkas, Klebelsberg Kunó, Madarász József, Mátyás király, Méliusz Juhász Péter, Rákóczi Ferenc, Sylvester János, Széchényi Ferenc, Széchenyi István, Szent Margit [Árpádházi], Teleki László, Vachott Sándor, Vécsey Károly, Zrínyi Ilona;

Tudósok, történetírók, helytörténészek:

Bajza József, Bendefy László, Chernel Kálmán, Csemegi Károly, Degré Alajos, Érdy János, Fejér György, Földi János, Fülep Lajos, Gyergyai Albert, Halis István, Hild Viktor, Ipolyi Arnold, Kállay Rudolf (orvos), Katona Lajos, Keller Lajos, Kresznerics Ferenc, Lukács György, Mészáros Károly, Nagy Károly (csillagász), Reguly Antal, Semmelweis Ignác, Solymár Imre, Szabó Károly, Szily Kálmán, Vikár Béla, Zsigmond Ferenc;

Művészek – ezek főleg „hozott" nevek

Bajor Gizi, Bartók Béla, Derkovits Gyula, Erkel Ferenc, Tóth Menyhért;

Könyvtáralapítók, donátorok:

Falu Tamás, Kállay Rudolf, Könnyü László (USA), Mogyoróssy János, Somogyi Károly, Széchényi Ferenc (esetleg ide sorolható még gr. Klebelsberg Kuno és Tóth Lajos, a pécsi orvoskari könyvtár névadója);

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárosok:

Csorba Győző, Fejér György, Gulyás Pál (költő), Hamvas Béla, Kovács Máté, Ratkó József, Reguly Antal, Sallai István (ÁMK?), Szabó Károly, Szily Kálmán, Várkonyi Nándor;

Az egyik és a másik oldal megtorlásának vagy harcainak áldozatai:

Velinszky László (1919), Brusznyai Árpád (1956), Mező Imre (1956);

Nők:

Gr. Bercsényi Zsuzsanna (1997. április 18.), Zrínyi Ilona (2000. szeptember 6.), Galgóczi Erzsébet (2003. október 1.).

Egy néhányról nem tudom, kicsoda, s csak remélem, nem úgy történt a névadás, mint *Moldova György* könyvének hőse, *Lakinger Béla* esetében, akiről a *Lakinger Béla* [magyar] *zsebcirkálót* nevezték el, mint a mindenki által emlegetett, ám senki által sem ismert „abádszalóki hős"-ről. Újabban igen erősen jelentkezik az igény a település patentírozott helytörténészének felvenni a nevét, ebben nem árt a nagyobb óvatosság, mert hátha jön később egy profi helytörténész, aki amatőr elődjéről esetleg lesújtó kritikát fogalmaz meg [Biai Karikó Ferenc falusi bíró, költő, olvasóegylet-alapító – mivel a munkásságát nem ismerem, nem tudom, hogy hova sorolható.];

Leggyakoribb névadások:

Név	Előfordulási szám	Ebből biztos kötődés	„Hozott név"
Petőfi Sándor	10	8	2
József Attila	9	8	1
Ady Endre	6	2	4
Krúdy Gyula	4	4	0
Móricz Zsigmond	4	3	1
Vörösmarty Mihály	3	2	0
Arany János	2	1	1
Balassi Bálint	2	2	0
Bartók Béla	2	1	1
Berzsenyi Dániel	2	2	0
Csokonai Vitéz M.	2	2	0
Eötvös Károly	2	2	0
Jókai Mór	2	2	0
Kisfaludy Károly	2	2	0
Kölcsey Ferenc	2	0	0
Lévay József	2	0	0
Reguly Antal	2	0	1
Sinka István	2	2	0

Megváltoztatott nevek:

Balassi Bálint, Esztergom = Babits Mihály (1971);
Vörösmarty Mihály Járási Könyvtár, Pécsvárad = Fülep Lajos Városi Könyvtár;
Krúdy Gyula Városi Könyvtár, Nagykálló = Ratkó József Városi Könyvtár;
Vajda János Városi Könyvtár, Bicske = Nagy Károly Városi Könyvtár (csillagász);

Megszűnt (megszüntetett) nevek:

Klebelsberg Orvostani Könyvtár, Szeged (megszűnt 1945 után);
Gvadányi József, Rudabányai Szakszervezeti Könyvtár;
Gulyás Pál, Debrecen, Hajdú Megyei Állami Építőipari Vállalat;
Tóth Lajos Orvosi Könyvtár, Pécs (megszűnt a könyvtár);
Bajza József Műemlékkönyvtár, Gyöngyös;
József Attila Városi Könyvtár, Emőd, Encs;
Juhász Gyula Városi Könyvtár, Gödöllő,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Károlyi Mihály Országos Mezőgazdasági Könyvtár;
Lévay József Városi Könyvtár, Sajószentpéter;
Petőfi Sándor Emlékkönyvtár, Kisbér;
Palmiro Togliatti Megyei Könyvtár, Kaposvár;
Velinszky László Városi Könyvtár, Székesfehérvár.

IV.

Befejezésül:
felsorolom azokat a 20. századi könyvtárosokat, akikről könyvtárat neveztek el a mai napig (ismereteim szerint):

Szabó Ervin, Várkonyi Nándor, Kovács Máté, Ratkó József, Csorba Győző, s, ha nem változtattak rajta, a kisszállási Általános Művelődési Központ még Sallai István nevét viseli.

Végigtekintve a magyar könyvtárügy utolsó évszázadának történetén, talán az is feltűnhet, kiknek nem jutott ilyen megtiszteltetés:

Szinnyei József (a díj bizonyára pótlását is szolgálja);
Törmökény István;
Móra Ferenc;
Fitz József (a Pécsi Egyetemi Könyvtár és az OSZK korszerűsítője),
Káplány Géza (a magyar műszaki könyvtárügy és dokumentáció atyja),
Sallai István;
Sebestyén Géza,
Keresztury Dezső;

Még néhány név mint lehetőség:

Engel Pál akadémikus, volt könyvtáros,
Fodor András költő, könyvtáros,
Kálnoky László költő, egykori könyvtáros,
Juhász Gyula történész, OSZK-főigazgató;
s talán Csűry István is megérdemelne egy kari könyvtárt;
Fekete Dezső (Bácsalmás – Kiskunhalas), Martonosi Pál (Kiskunhalas), Slezsák Imre (Edelény) pedig egy általuk alapított falusi könyvtárt.
Pável Ágoston a modern könyvtári gondolkodás és módszerek (pl. az első könyvtári sorsjáték) úttörője volt vidéken, azonkívül híd két nemzet, a magyar és a szlovén között. Vas megye minden városi könyvtára viseli valaki nevét, Szentgotthárd kivételével. Ha nem veszik tiszteletlenségnek és illetéktelen beavatkozásnak: amikor e város könyvtárának nevét keresik, jusson eszükbe Pável Ágoston neve.

~

Megjegyzés: Akad néhány, nem személyhez fűződő elnevezés is, például *Magvető, Népek Barátsága, Fáklya, Bölcs Bagoly.* Róluk csekély számuk miatt nem szóltam. A közelmúltban a megmaradt, új identitásukat kereső egykori szakszervezeti hálózati központi könyvtárak szintén ezt a fajta névadást választották: *Az Ezüst Bagoly, Turul, Siker, Aranybulla, Minerva, Korona* típusú nevek az alapítványi és egyesületi keretekbe illeszkedéssel függnek össze.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Info Technology Supply Ltd

THOMSON
GALE

GALE VIRTUÁLIS REFERENSZ KÖNYVTÁR

Ingyenes országos kísérleti hozzáférés

A Gale Virtuális Referensz Könyvtár (Gale Virtual Reference Library) elektronikus referensz könyvek adatbázisa, amely lehetővé teszi bármely típusu és méretű könyvtár számára, hogy kiépítse saját e-könyv-gyűjteményét a megkívánt ütemben, és a rendelkezésére álló gyarapítási összegen belül.

Az új szolgáltatás lehetővé teszi:

- a referensz könyvek használatát az egész intézményen belül;
- az e-könyvek folyamatos gyarapítását;
- elérésüket a standard Internet Böngészőn keresztül, hasonlóan más adatbázisokhoz;
- Boole algebra szerinti keresést;
- valamennyi e-könyvben az egyidejű keresést (cross searching), vagy csak a kiválasztott könyvben;
- az e-könyvek összekapcsolását a könyvtár katalógusával a szabad MARC rekordokon keresztül;
- a korlátlan elérést (unlimited access), tetszőleges számú egyidejű használatot;
- a távoli elérést;
- az eredmény kinyomtatását, elektronikus levélben továbbküldését;
- az adatbázis speciális hardver nélküli használatát;
- a raktári kapacitással való takarékoskodást.

Rugalmas és egyszerű keresés

A *Gale Virtuális Referensz Könyvtár* lehetővé teszi egy vagy több könyv vásárlását, a keresést egy könyvben, vagy akár a teljes gyűjteményben. Emellett egyszerű a használata, a képernyő tartalmazza:

- az e-könyv rövid ismertetését és címlapja fényképét,
- az e-könyv indexeit,
- az e-könyv tartalomjegyzékét,
- az illusztrációk jegyzékét,
- hiperlinkeket az e-könyvön belüli kapcsolódó tartalmakhoz.

Választási lehetőség

A *Gale Virtuális Referensz Könyvtár* több mint 150 referensz művet tartalmaz, közte enciklopédiákat, almanachokat, sorozatokat, a könyvtár tehát számos témában tud megbízható referensz információt nyújtani általuk. Gale folyamatosan menedzseli az Ön gyűjteményét, a könyvtár olvasói csak a a megvásárolt e-könyv-címeket látják. A *Gale Virtuális Referensz Könyvtár* több száz új címmel fog bővülni, így a könyvtár folyamatosan építheti-bővítheti gyűjteményét. A címek teljes jegyzéke a kiadási dátummal együtt az alábbi helyen található meg: http://www.gale.com/ebooks

INGYENES KÍSÉRLETI HOZZÁFÉRÉS!

2004. szeptember 15. és október 31. között a ***Gale*** és ***az Info Technology Supply Ltd.*** közösen ingyenes kísérleti hozzáférést nyújt a *Gale Viruális Referensz Könyvtár* válogatott e-könyveihez, az ország valamennyi könyvtárának és más érdeklődő intézményének. Kérjük az alábbi módon lépjen be:

- http://www.galeuk.com/saurtrials/hungary
- adja meg nevét és intézménye nevét, e-mail címét
- és a jelszót: ebooks.

Győződjön meg arról, hogy milyen egyszerű az elektronikus referensz könyvek használata, és élvezze előnyeit!

További információ:

Info Technology Supply Ltd, Magyarország:
Szántó Péter (peter@itsltduk.com)

Gale/KG Saur, München:
Ulrike Engel (ulrike.engel@thomson.com)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

In memoriam ...

BABICZKY Béla (1919-2004)

„Isten gondol öröktől fogva téged,
elméjében léted, mint szikla áll.
Mi ehhez mérve habfodornyi élted?
és mit változtat rajta a halál?"

(Weöres Sándor: Prae-existentia)

Megrendülten vesszük tudomásul, hogy ismét elveszítettük a könyvtárosképzés meghatározó alakjainak egyikét: 2004. március 18-án elhunyt *Babiczky Béla*, az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének nyugalmazott oktatója. Pedig mennyire közelinek tűnik az időpont, amikor a tanszéken bensőséges ünnepségen köszönthettük 80. születésnapján, amikor az egyetemi könyvtárosképzés megalakulásának ötvenéves évfordulóján személyes hangvételű visszaemlékezéseit hallgathattuk, amikor kézbe vehettük egyik legkedvesebb tanítványával, *Barátné Hajdu Ágnessel* közösen írt új tankönyvét.

Babiczky Béla a dunabogdányi elemi iskolai tanulmányok elvégzése és az 1937-ben az esztergomi bencés gimnáziumban letett érettségi vizsga után iratkozott be a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarának magyar-német-művészettörténet szakára. Tanárai között volt *Horváth János, Alszeghy Zsolt* és *Galamb Sándor* (magyar irodalom), *Zsirai Miklós* és *Pais Dezső* (magyar nyelvészet), *Schwartz Elemér, Thienemann Tivadar* és *Pukánszky Béla* (német), *Hekler Antal* és *Gerevich Tibor* (művészettörténet). A magyar irodalomtörténeti szeminárium tanárával, Keresztury Dezsővel a tanár-diák viszonynál mélyebb, a barátihoz közelítő kapcsolata alakult ki: a szemináriumok után a Pester Lloyd szerkesztőségéig tartó sétáikon a magyar irodalom története volt az állandó téma. Galamb Sándor drámatörténeti előadásainak hatására és nem utolsó sorban személyes támogatásával, még egyetemi tanulmányai végzése idején jutott be az Országos Filmegyesület Filmiskolájába, ennek eredményeképpen 1941 júniusában kézhez kaphatta színészi-rendezői diplomáját. 1941–42-ben összesen kilenc filmben, közöttük a Sárga rózsa és a Tavaszi szonáta elkészítésében működött közre rendezőasszisztensként, a színházi területen pedig egy Az ember tragédiája-előadás és egy Huszka-operett segédrendezői feladatait látta el. Az 1942–43-as tanévben olaszországi ösztöndíjat kapott a római Filmfőiskolára, ott filmoperatőri és laboratóriumi szakot hallgatott. Olvasmányélményeit a jól válogatott családi könyvtár könyvei és kortárs irodalmi folyóiratai – Nyugat, Új Idők, Toll – mellett az egyetemi évek alatti könyvtári búvárkodások gazdagították, rendszeres látogatója volt az Egyetemi Könyvtárnak és az egyetemi irodalomtörténeti tanszék könyvtárának. Az egyetemi abszolutórium 1941-es

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megszerzése után szakdolgozatának témáját 1946 júniusában megvédett doktori disszertációjában folytatta: *Rozsnyai Kálmánné Dapsy Gizella* költői munkásságának bemutatására vállalkozott. A második világháború és a hadifogság után a Magyar Szovjet Művelődési Társaságnál helyezkedett el a kulturális osztály vezetőjeként. Szabadegyetemet szervezett természettudományi, irodalomtörténeti és művészeti előadások sorából, az elhangzottak alapján könyvsorozatot szerkesztett, könyvkiállítást rendezett.

Kapcsolata a könyvtári munkával akkor kezdődött, amikor *Zalai Zoltán* meghívására az Országos Könyvtári Központ (OKK) munkatársa lett. Első feladata a Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központtól örökölt könyvállomány válogatása volt, ezzel komoly szerepet játszott a KMK szakkönyvtári alapgyűjteményének kialakításában. E munka során mélyült el először az idegen nyelvű anyag szakozásában, osztályozásában: minden bizonnyal itt alapozta meg az ETO-val való, később aztán egész életre szólóvá előlépett kapcsolatát. A könyvtárosi végzettség megszerzése érdekében munka mellett vett részt az OKK által szervezett három hónapos könyvtárosképző tanfolyamok egyikén. A tanfolyamon olyan könyvtári szakemberek – *Haraszthy Gyula, Waldapfel Eszter, Kőhalmi Béla* és mások – tanították, akik nem sokkal később kollégái lettek az egyetemi könyvtár tanszéken. A későbbiekben a tanfolyami előadások anyagának sajtó alá rendezésében és kiadásában vállalt komoly szerepet. Az OKK munkatársaként *Borsa Gedeon*nal, *Dörnyei Sándor*ral és *Reményi Erzsébet*tel az államosítás alá eső szerzetesi könyvtárak állományának válogatásában és az értékek néha igen kalandos körülmények közötti mentésében is részt vett. 1952-ben, amikor az OKK működését rendeleti úton megszüntették, az intézmény utolsó igazgatója, Waldapfel Eszter arról tájékoztatta a munkát és állást kereső Babiczkyt, hogy az ELTE bölcsészkarának keretei között akkor néhány éve már működő Könyvtártudományi Tanszék vezetője, *Varjas Béla* oktatói feladatokra keres munkatársakat.

Így kapcsolódott össze 1952 szeptemberétől Babiczky Béla tevékenysége az egyetemi szintű könyvtárosképzéssel – és tartott egészen nyugdíjba vonulásáig, sőt: szinte halála pillanatáig. A felfelé lépegetés az egyetemi oktatói státuszok ranglétráján a tanítás mellett nagyon hamar egyetemi jegyzetek megírását, összeállítását is magával hozta. A sor a Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalatnál 1953-ban és 1954-ben megjelentett, a magyar könyvtárügy szervezetét bemutató két kötettel kezdődött, folytatódott a *Bibliográfia* című, többkötetes összeállítással és a reprográfia könyvtári alkalmazásáról szóló jegyzettel, majd kiteljesedett a *Bevezetés a könyvtári osztályozás elméletébe és gyakorlatába* című tankönyvvel és a hozzákapcsolt *szöveggyűjteménnyel* az osztályozás és indexelés kérdéseinek tanulmányozásához. Ez utóbbi tankönyv érett meg arra a kilencvenes évek végén, hogy – TEMPUS pályázat adta keretek között – alaposan átdolgozott, módosított, az azóta eltelt időszaknak az osztályozáselmélet területén elért új eredményeit is bemutató friss egyetemi tankönyv szülessen: így jelenhetett meg a fentebb már említett munka, amely a *Bevezetés az információkereső nyelvek elméletébe és gyakorlatába* címet viseli.

Babiczky Béla oktatói munkája mellett kétszer kapott tanszékvezetői megbízatást. Először, egyelőre még nem hivatalosan akkor, amikor az 1950-es évek közepén az egyetemi oktatási reform következtében *Szauder József*, majd később *Nagy Miklós* más tanszékek vezetőiként csak néha értek rá foglalkozni a pótlólag rájuk bízott Könyvtártudományi Tanszékkel, így tehát Babiczky Béla végezte a vezetői munka gyakorlati részét az előadók meghívásától kezdve a tantervek kialakításán keresztül az órarendek összeállításáig. Második, hivatalos tanszékvezetői megbízása 1978 és 1980 közé esett, ekkorra hozta meg gyümölcsét igazán az a mintegy két évtizedes oktatásszervezői munka, amelynek szintén aktív résztvevője volt: az 1960. évi oktatási

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

reform után az 1961–62-es tanévtől kezdve beindult az esti és a levelező könyvtárosképzés (eleinte kísérleti tantervek alapján); 1961-ben tanterv és vizsgarend készült a hároméves kiegészítő szakra jelentkező, más egyetemi diplomával már rendelkező könyvtárosok számára; az 1963–64. és az 1964–65. tanévekben egyéves felsőfokú dokumentációs tanfolyamokra került sor a tanszéken; az esti tagozat helyett 1971-ben kétéves kiegészítő szak indult; és 1974-től – négy éven át tartó, szomorú, B-szakká minősített időszak után – az egyetemi könyvtárosképzés újra ötévessé és kétszakossá alakult. Komoly szerepe volt abban is, hogy az ELTE bölcsészettudományi és természettudományi kara az 1970-es évek végétől gyorsan gyümölcsözővé váló együttműködésbe fogott, ez megteremtette a TTK-s szakokra való áthallgatás lehetőségét, a magyarral és a történelemmel való szakpárosítás matematikával, fizikával, földrajzzal bővült.

A tanszékhez kötötte, ugyanakkor szélesebb körű kapcsolatainak kialakítását is jelentette az ETO magyarországi kiadásainak elő- és elkészítése érdekében *Veredy Gyulával*, *Haraszthy Gyulával* és *Sebestyén Gézával* együtt végzett munkája, amely FID-tagságának köszönhetően nem csak a KGST-országok, de a hágai központon keresztül Nyugat-Európa felé is megnyitotta a könyvtáros szakma határait.

Jómagam egyetemi hallgatóként találkoztam először a Tanár úrral: az ETO-ról szóló előadásai, a szakozási gyakorlatok során (és bizony, bizony: néha a hadifogság szomorú emlékeit hallgatva) sokat tanultunk tőle könyvtárakról, könyvtárosságról – egyáltalán emberi tartásról, emberségről, emberségből. Mély alázattal viszonyult az ETO igazán nem népszerű, nem könnyen elsajátítható témaköréhez, ezt valamennyien tiszteltük még akkor is, ha nem lettünk mindannyian az ETO lelkes rajongói. Igazi pedagógusként volt képes átadni, közvetíteni saját, sok-sok év alatt összegyűlt tudását, szakmai hozzáértését. Mindig kíváncsian néztünk körül órái előtt és után abban a tanteremben, amely a Néprajz tanszék termei közé ékelődve és egy kicsit 'elhatárolva' a tanszék többi szobájától a szakozási gyakorlat „fellegvára" volt (nagyon vigyázott a nem túl nagy példányszámban beszerzett ETO-táblázatra...), és ő szívesen és szerényen válaszolt is kíváncsi kérdéseinkre: itt őrizte ugyanis mindazt a reprográfiai és fototechnikai eszközt, gépet és szerkezetet, amelyeket korábban használt. Később is, amikor már könyvtárosként dolgoztam a tanszéken, gyakran tűnt fel apró alakja a folyosón. Soha nem mulasztotta el megkérdezni – és aztán elkérni, áttekinteni –, megérkezett-e a soron következő FID-hírlevél a legújabb ETO-módosításokkal és állandóan komoly, nagyívű, de sajnos, teljességében soha meg nem valósult terveket szőtt arról, hogyan gazdagíthatná az otthonában összegyűlt szakirodalommal a tanszéki könyvtárat. Néhány éven keresztül aztán kollégájának is mondhattam magam, ahányszor csak a tanszéken járt (az utolsó évekre ezek az alkalmak megritkultak), mindig kedvesen érdeklődött életem, szakmai lépéseim felől. Megtisztelt azzal, hogy a tanszék megalakulásának ötvenedik évfordulója kapcsán rendezett ünnepségen elmondott beszédének szövegét papírra vethessem: sokat tanultam tőle abban a néhány hétben, amíg együtt dolgoztunk. E beszédéből szeretnék befejezésként egy gondolatot idézni, nem utolsósorban annak bizonyítására, szellemileg mennyire friss volt még nyolcvanas éveiben járva is, gondolkodásmódja mennyire modern és hagyományőrző volt egyszerre – és mennyire a szívén viselte a könyvtárosképzés sorsát: beszéde zárószavában azt kívánta, hogy a könyvtárosképzésben maradjon meg továbbra is a filosz tudományok tanárainak és hallgatóinak legújabban kialakult érdeklődése a modern technika és az informatika tudománya iránt, ugyanakkor tanár és hallgató egyaránt munkálkodjon azon, hogy e modernség összeegyeztethető legyen a humánus értékek megőrzésével.

(Hangodi Ágnes)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

SÁNDORI Zsuzsanna (1957-2004)

Lapunk tanácsadó testületének volt a tagja ez a halk szavú, okos, kedves asszony, akiről tudtuk, hogy súlyos beteg, de úgy tűnt, – s reméltük erősen mindannyian, akik ismertük őt – hogy sikerül megbirkóznia a betegséggel. Tavaly ősszel, amikor a TMT ötvenéves születésnapját ünnepeltük, ott volt Zsuzsa is. Említette, hogy kezelésekre kell járnia, de elújságolta azt is, hogy jógázik, okosan válogatja össze az étrendjét, erősíti az immunrendszerét, s közben sokat meditál és gondolkozik az élet dolgairól. Terhelhetőségéről is beszéltünk, bár ajánlataimat elhárította azzal, hogy majd jelentkezik, ha megerősödött.

Az idei tavasz sok szomorúságot hozott: meghalt Babiczky Béla, aztán jött a híradás Zsuzsa haláláról, s nem sokkal utána Futala Tiborét kellett tudomásul vennünk.

Hiába tudjuk, mondjuk, hogy az élet természetes része a halál, hiába vagyunk tisztában azzal, amit József Attila úgy fogalmazott, hogy a meglett ember tudja, az életet a halálra ráadásul kapja, s mint talált tárgyat visszaadja bármikor – mégis megrendülünk az újabb és újabb veszteségeken.

Válas György írta Zsuzsa halálhírére a Kataliston a következő tisztelgő mondatokat: „... *meghatározó tagja volt annak a kis csapatnak, amely Magyarországon létrehozta az első on-line információkeresést. Még az on-line technika előtti Derwent adatbázison nevelkedett, így, amikor megnyílt az on-line keresés lehetősége, már hatalmas tudással felvértezve vágott abba bele. Ő volt közöttünk a kémiai információkeresés első igazai nagymestere [...]. Nekünk, az on-line keresés többi pionírjának rengeteget nyújtottak a vele való konzultációk, megbeszélések. Nélküle kevesebbre jutottunk volna. ...*"

Mit lehet elmondani tényszerűen Zsuzsáról*?

1980-ban pályakezdő vegyészként került a Kőbányai Gyógyszerárugyár műszaki könyvtárába, ahol az on-line adatbázisokban való témafigyelés és információkeresés volt a feladata. Miután elvégezte az ELTE BTK szakinformátori szakát is, osztályvezetői kinevezést kapott. Szakmai tudására, az infor-

* Köszönöm Wittinghoff Juditnak Zsuzsa pályafutására vonatkozó információkat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mációkerésben szerzett gazdag tapasztalatára a posztgraduális könyvtárosképzés is igényt tartott. Az informatikusképzés keretében az „Online referensz szolgálat" és a „CD-ROM a könyvtárban" c. tárgyakat tanította.

Munkahelyén a kémiai információkeresés meghatározó alakja volt. Az általa vezetett könyvtár mindig elől járt a legújabb információtechnikai eszközök alkalmazásában: 1983-ban off-line érték el az adatbázisokat, 1991-ben a CD-ROM-okat kezdték el használni, 1994-től a az intranet, 1996-tól az internetet vetette be a tájékoztatás megkönnyítésére. Vállalati szinten elsőként és könyvtári viszonylatban is korán, 1998-ban indult meg a könyvtár intranetoldala, a webkönyvtár. A vezetés és a marketing kérdései is mélyen foglalkoztatták: tisztában volt a marketing szerepével, fontosnak tartotta, hogy könyvtára tájékoztatókkal, tanfolyamokkal, kalauzok összeállításával segítse szolgáltatásaik megismertetését a Richter kutatóival. Hajlandó volt tanulmányozni a könyvtári menedzsment nemzetközi irodalmát is, melynek eredménye lett a tankönyvpályázat keretében az 1998-ban megjelent, s máig a legolvasmányosabb (leginkább szubjektív) szintézisnek számító „Hosszúra nyúlt útibeszámoló a könyvtárvezetés (b)irodalmából" c. könyve. Azokban a hónapokban, amikor az anyagot gyűjtötte a kötetéhez, szinte nem volt olyan hét, hogy ne találkoztunk volna vele a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban, ahol külföldi szakcikkek tömegét nézte át, s másoltatta ki a neki tetszőket. Mindig talált egy újabb, jól használható írást, amit még feltétlenül be akart építeni a kéziratba, hiába szorította a határidő.

Nem túl sűrűn, de azért a szaklapok hasábjain is olvashattuk önálló, vagy kollégáival közösen írt tartalmas cikkeit. Elsősorban a vállalati könyvtárak problémái foglalkoztatták, de hogy az új témák iránt is fogékony volt, jelzi, hogy a tudásmenedzsmentről is remek összefoglalást készített, mely elektronikusan és a „3 K" hasábjain is olvasható volt. Cikkeit, ahogy egyéb munkáit is a minőség és a legapróbb részletekre kiterjedő igényesség jellemezte.

Amikor a Gerő Gyula által szerkesztett Könyvtári Levelező/lap megjelentetése anyagi okok miatt veszélybe került, Zsuzsa önzetlenül és azonnal szponzori támogatást szerzett a lap megmentéséhez. Publikációi többsége a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás (TMT) hasábjain jelent meg, de tagja volt a Könyvtári Figyelő köré szervezett tanácsadó testületnek is.

A Könyvtári Figyelő ritkásnak mondható szerkesztőségi értekezletein tett halk szavú megjegyzéseire nem lehetett nem odafigyelni, javaslatai, ötletei mindig hasznosak voltak.

Szakmai munkáját 2002-ben a Richter Gedeon Rt. Richter Alkotói-díjjal ismerte el. A könyvtáros társadalomtól már csak posztumusz kaphatja meg valamelyik, a könyvtári világ elismerését és főhajtását kifejező díjat.

Válas Györgynek sikerült nagyon pontosan kifejeznie: *„Zsuzsa azok közé tartozott, akik nyomot hagytak a magyar könyvtárügyben, akiknek fennmarad az emléke."*

(Kovács Katalin)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FUTALA Tibor (1929-2004)

Eljön majd az idő, amikor valaki meg fogja írni a „szocialista" korszak magyar könyvtárügyének közel fél évszázados krónikáját, illetőleg korszak-monográfiáját – részletesen és tényszerűen elemezve ennek az időszaknak a 'fényeit' meg 'árnyait'. E majdani kiadvány egyik betűrendes indexében – biztos lehetek benne – sok-sok hivatkozás lesz majd *Futala Tibor* nevére. A 21. századi, eljövendő könyvtártörténész monográfus akkor jár majd el helyesen, ha nemcsak a nyomdailag többszörözött szakmai dokumentumokat tanulmányozza, hanem beássa magát az intézményi irattárakat őrző archívumok releváns dokumentumaiba is.

Az elhunyt Futala Tibor könyvtárosi személyiségéhez, szelleméhez, életmű-hagyatékához is -bár jócskán publikált a szaksajtóban – a fél-nyilvánosságú feljegyzések, iratok, szakfelügyeleti jelentés-összegzések és egyéb háttéranyagok garmadájának információi révén tud majd hozzáférni.

Ha akad még olyan valaki is, aki a rendszerváltások előtti közép- és kelet-európai térség könyvtári világáról, annak mozgásairól, fejleményeiről szándékozna átfogó históriai képet festeni, annak viszonylag egyszerűbb lesz a dolga: alapozásul a KDSZ* évfolyamsorozatában Futala Tibor sok ezer – szlovák, cseh, lengyel, bolgár, orosz nyelvű – szakirodalmi referátumát kell végigolvasnia. Ezek mentén aztán a panoráma részleteit ki tudja majd színezni ...

Azért hozom fel ezeket a jövőbe vetített fikciókat, mert szeretett pályatársunk személyiségére világít rá, erre az erőteljes masszívitás dacára is nagyfokú szerénységre, mely a hivatásszeretet, a szorgalom, a citoyen okosság és mértéktartás erényeivel teljes. Bár pályája 'hegyélén' – miniszteriális irányítás szürke eminenciásaként és egy országos könyvtár igazgatói székében – kényes feladatokat oldott meg, alig-alig akadt valaki a szakmából, aki őt – ha kapcsolatba került vele – ne fogadta volna rokonszenvébe, és ne tartotta volna nagyra eszes, bölcs, felelősségteljes, a könyvtári szolgálat lényegi kérdéseiben hajlíthatatlan, autonóm egyéniségét.

Négy korszaka volt a pályafutásának, amelyhez ötödikként a 1989 utáni nyugdíjas éveit számíthatjuk.

A felvidéki születésű fiatalember, aki a háború utáni lakosságcsere következtében Mórra került, a könyvtáros szak elvégzése után Debrecenbe, az Egyetemi Könyvtárba kérte helyezni magát. Közel hét debreceni éve alatt mélyítette el és szélesítette szakmai tudását (és alapozta meg komoly humán műveltségét) Szorgalmára, invenciózusságára az intézmény vezetői (*Kovács Máté, Csűry István*) is fel-

* A Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom c. referáló lap

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

figyeltek. Nemcsak a tudós nagykönyvtárat ismerte meg ekkor minden ízében, hanem a helyi Megyei Könyvtárat, s ezzel a közkönyvtári világot is, ahol – másodállást vállalva – ugyancsak könyvtároskodott.

A rá irányuló szakmai figyelem eredményezte, hogy *Sebestyén Géza* az Országos Széchényi Könyvtárba hívta meg 1959-ben. Itt eleinte a Bibliográfiai Osztályon, majd az akkor alapított Könyvtártudományi és Módszertani Központ Dokumentációs Osztályán szorgoskodott, később az Igazgatási Osztály vezetésére kérték fel. Tervezeteinek, elaborátumainak, lényeglátó észrevételeinek híre a Művelődésügyi Minisztériumba is eljutottak, ennek következtében, amikor 1963-ban a Könyvtári Osztályra invitálták munkatársnak, igent mondott. (*„Bennem mindig volt némi fatalizmus, kalandorság, lézengő ritterség. Úgy gondoltam, minden előttem megnyíló ajtón be kell menni, de jó mindig otthagyni egyik sarkamat az ajtó és a küszön között, nehogy az ajtót rám zárják"* – kommentálta koros emberként, bölcs humorral az egyik interjújában ezt a lépését.)

Eleinte *Láng Imre* mellett a szakkönyvtárak gyűjtőköri együttműködését szervezte, az Országos Könyvtárügyi Tanácsnál titkároskodott, majd váltott és a közművelődési könyvtárak ügyeinek a felelőse lett. A '60-as, '70-es évek – nem könnyű! – könyvtárpolitikai harcai során, a korszerű könyvtárfejlesztési irányelvek „végigküzdéséhez", majd az új könyvtári tvr. végrehajtási rendeletének (illetőleg más, korabeli könyvtárjogi rendeletek) kidolgozásához igen jelentős az ő szellemi és „taktikai" hozzájárulása. Ezt a szervezői, koncepcionális munkát – noha az „íróasztali könyvtárosságot" voltaképpen rühellte – maga is munkásságának komoly eredményei között tartotta számon. „Minisztériumi főtanácsosságig" vitte, ennél magasabb rangot, kitüntetést nem kért;** kollégáinak szeretetét, megbecsülését többre tartott bármely „plecsninél" vagy „hivatali stallumnál". Független szellem maradt, a szó morális és politikai értelmében.

Amikor a pártállami időszakban az MM Könyvtári Osztály – ahogy ő mondta: – „eróziója megkezdődött", neki is terhes lett a hivatal; és amikor az Országos Műszaki Könyvtár élére hívták, elfogadta a hívást. Azt is érezhette (talán), hogy ezzel az újabb kanyarral visszatér ifjúságának 'nagykönyvtári' világához, és vezetőként szervezési tapasztalatait lesz képes kamatoztatni. Így is lett; egy bonyolult intézmény átszervezését úgy vitte végig, hogy ellensége alig akadt, és elnyerte a fiatal kollegák bizalmát. Az ő főszerkesztése mellett testvérfolyóiratunknál, a Tudományos és Műszaki Tájékoztatásnál is új korszak vette kezdetét – és mert kényes volt a nevével jegyzett dolgok minőségére, kész volt a szabadidejét is a kéziratok gondozására szánni.

Az utolsó, nyugállományú időszakban is hallatlanul aktív maradt; írt, referált, emlékeit idézte fel írásaival; figyelte a 'polisz' életet (hisz világéletében politikus, közösségi ember volt), a könyvtári világ alakulását; nagy figyelemmel követte, segítette a fiatalabb pályatársak dolgait; otthonának apró, függőfolyosóra nyíló munka-műhelye termékeny beszélgetések színtere maradt mindvégig. *„Én beszélgetve-vitatkozva szerettem művelni a szakmát"* – nyilatkozta egyszer, és ez kései éveire is érvényes maradt.

Prominens könyvtáros hagyta el a földi színteret. Fakóbb, mattabb lesz nélküle a könyvtári világ.

Egyik utolsó találkozásunkkor (a baráti beszélgetés valamely fordulatára reflektálva) mondta a következő mondatot (melyet e sorok írója azonnal lejegyzett): *„Idefigyeljetek! Ha én most búcsúzkodni kezdenék, akkor – hogy a végére jussak – akár örök életűnek kellene lennem..."* Ebben a mondatban élete gazdagságának, teljességének öntudata is benne van. – Bennünk meg megmarad a fájdalom: hogy, mint senki emberfia, ő se maradhatott élőként „örökké". Marad a 'relatív örökkévalóság'. Remélhetően eljönnek majd a kései korszakmonográfusok is...

(Fogarassy Miklós)

** 1982-ben Szabó Ervin-emlékérmet kapott. (A szerk.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tisztelt Kolléga!

Ezúton szeretném tájékoztatni, hogy a Bookline – Online Könyváruház és Antikvárium a Könyvtári program keretében kedvezményes vásárlási lehetőséget nyújt könyvtáraknak, iskoláknak, múzeumoknak és közgyűjteményeknek.

Könyváruházunk a legnagyobb hazai könyvválasztékkal rendelkezik – új és antikvár könyvek mellett a nagykereskedelmi forgalomban nem kapható kiadványok is elérhetők nálunk (mint pl. az MTA intézeteinek kiadványai).

Jelenleg számos antikváriummal és könyvnagykereskedéssel állunk kapcsolatban.
Adatbázisunk a napi forgalomban lévő kiadványok többségét, 30 000 címet tartalmaz, az elérhető antikvár állomány átlagosan 25 000 cím.
Az éppen nem kapható, de előjegyezhető címek száma több mint 200 000.
A Könyvtári Program keretében az új könyvekre 20% kedvezményt biztosítunk az eredeti árból.

Ezzel a lehetőséggel könyvtárak, iskolák, levéltárak, múzeumok és közgyűjtemények a regisztrációt követően mindenfajta kötelezettség (kizárólagossági megállapodás, valamint idő- és összeghatár) nélkül élhetnek.

Amennyiben ajánlatunk felkeltette az érdeklődését és élni kíván a lehetőséggel, küldje el felhasználó nevét a *konyvtar@bookline.hu* címre.

További információ:
Rónyai Judit
(Bookline Könyváruház, könyvtári kapcsolatok)

Bookline

A Könyvtári Figyelő szerkesztősége ezúton köszöni meg olvasónknak, Barta Lászlónak a Könyvtári Figyelő webarchívuma fejlesztésében végzett önzetlen munkáját. Neki köszönhető, hogy a Könyvtári Figyelő régi tematikus számai közül elsőként az 1990. 5-6-os szám tanulmányai (Országos bibliográfiai értekezlet, 1990. Debrecen) már olvashatók a weben.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szinopszis a FSZEK története c. monográfia 1979-2000 közötti részéhez

FUTALA Tibor

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár vezetősége 2001-ben tervbe vette a könyvtár történetének kiadását. Az 1979. utáni események – Kiss Jenő könyvtárigazgatói korszaka – megírására Futala Tibor kapott megbízást. A munka első lépéseként készült el a most bemutatásra kerülő szinopszis. A tervezett mű csonka, befejezetlen maradt.
Mivel a szinopszis belső anyag, házi használatra, továbbgondolásra való volt, nem érdemes a szerkezeti arányaival, a még oda kívánkozó, beépítendő részekkel foglalkoznunk. A témavázlat közreadását az indokolja azon túlmenően, hogy a FSZEK idén ünnepli fennállásának 100 éves évfordulóját, hogy ennek ürügyén emlékezhetünk Futala Tiborra. (A szerk.)

1.„Mindenképpen korszakhatár"

1.1. A FSZEK és az egységesnek képzelt könyvtári rendszer (5 p.)

Itt vázlatosan arról [lesz szó], hogy a „régi szokásokat" társadalom- és könyvtárügy szerte egyaránt kikezdte az idő. Az országos könyvtárügyi irányítás egyre kevésbé „törődött" a FSZEK-kel, mivel sehogy sem illett és simult bele az általános könyvtárügyi sémákba. Ez bízvást kitetszik az 1970 és 1990 között született összkönyvtárügyi dokumentumokból.

1.2 Őrségváltás a FSZEK élén (5 p.)

A 75. évforduló különösen fényes és látványos megünneplését (1979. október) megelőzően és követően alig több mint két év alatt zajlott le a vezető elit (*Hont Péterné, Révész Ferenc* és *Szőke Tiborné*) nyugdíjba menetele. Részint az iménti folyamattal átfedésben, valamivel hosszabb ideig tartott az új csúcsvezetés kialakulása, hogy aztán 1985 augusztusától majdnem az általam megírandó korszak végéig menedzselje a könyvtárat. Itt közlendő *Kiss Jenő, Deák Sándor* és *Papp István* szakmai életrajzának kinevezésükig eltöltött része.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. A működés dologi feltételei

Mivel „de nihilo nihil", a sikeres működés előfeltétele, hogy legyen a kor és az előzmények verifikálta szinten (nagyságrendben) színtér, állomány és (most már) számítástechnika.

Ezért tartom indokoltnak, hogy a húsz évnyi történetben a dologi feltételek alakulását mutassam be mindenekelőtt.

2.1. Épület, elhelyezés (15 p.)

A FSZEK-et és fenntartóját éveken, ha ugyan nem évtizedeken át a hálózati könyvtárak szűkös elhelyezése, a lakótelepi ellátatlanság („fehér foltok") és a központi könyvtár elhelyezési problémájának „holtponton léte" miatt érte a legtöbb bírálat. A hálózatban az építkezés már a régi menedzsment alatt megindult, s az új alatt is folytatódott. A központi könyvtár ügye azonban az új menedzsment próbálkozásai ellenére sem mozdult sokáig előre, mígnem az időszak utolsó negyedében megtört a jég, bekövetkezett a csoda: igen rövid átfutási idővel – régi épületek elnyerésével és újak építésével – oldódtak meg a központi könyvtár gondjai. E fejezetben részletezve is be kellene mutatni mind a hálózat „csúcsteljesítményeit", mind pedig azt, hogy a központi könyvtár „milyen lett".

2.2. Az állomány alakulása (15 p.)

Ehelyütt mindenekelőtt azt kell bemutatni és elemezni, hogy az évente beszerzett, illetve selejtezett állományegységek száma miként alakult. Az előirányzott (fenntartóilag kipótolt, illetve saját akciókkal pótlólagosan megkeresett) forintösszegek inkább csak arra alkalmasak, hogy segítségükkel érzékelni lehessen: a könyv- és folyóiratárak, illetve az egyéb hordozók drágulása meghaladta, illetve mennyivel haladta meg az általános drágulást. A FSZEK legutóbbi húsz évében az optimális nagyságrendek megközelítése az „álmok netovábbjainak" egyike volt. Eközben e törekvést a könyvtár az optimális beszerzési színvonalat nem csökkentő, inkább növelő és helyzetfeltárások által meghatározott „spórolásokkal", striktebb feladatmegoldásokkal, racionálisabb szervezetekkel stb. párosította. A források arról tanúskodnak, hogy az állományépítési – gyarapodási és kivonási – problematika folyamatosan jelen volt (olykor feszültségeket is generált) mind a központ, mind pedig a hálózat életében. Érdekes színfolt e téren az 1995-ben indult könyv-örökbefogadási akció, amelynek felelősségébresztő funkciója mindenképpen fontosabb, mint az „állománymegerősítési".

2.3. A számítástechnika térhódítása (5 p.)

Míg a 80-as éveket hazánkban a számítástechnika könyvtári „kóstolgatása" jellemezte, addig a következő évek már az intenzív fejlesztés jegyében teltek el. Nem volt ez másként a FSZEK-ben sem. Ezen belül a központi részlegek voltak az új technika „zászlóvivői", a hálózat csak később lépett egyet, majd kettőt is. A könyvtár 1987 februárjában tett szert saját számítógépre. 1989 júliusában pedig létrehozta számítógépesítési osztályát is. E fejezetben a mai állapotnak megfelelően kerülnek leírásra a könyvtár és a könyvtári szolgáltatások számítógépesítettségének tényei.

3. A humán tényező alakulása és alakítása

Egy olyan „terjedelmes" és „többfedelű" könyvtári rendszerben, mint amilyen a FSZEK, a „humán tényező" összetétele, munkára foghatósága, alakulása-alakítása elsőrendű vezetői gondolkodást kíván. Ennek menedzsment tagjai és a könyvtárban működő „civil" információk együttesen, egymást támo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gatva tettek eleget. A késő Kádár-korszakban tulajdonképpen a párt- és a KISZ-szervezet is ide sorolható, az eminensen ilyen jellegű szakszervezeten kívül.

3.1. A központi menedzsment személyzetpolitikai munkája (5 p.)

A munkáltatói jogkörök gyakorlása korábban központosított volt. Az új vezetőség e tekintetben a decentralizálás mellett „tette le a garast". Ennek első jele a 13-1/82. sz. főigazgatói utasítás, amely e jogkörök egy részét az osztály- és főkönyvtár vezetőkre bízza. 1994 decemberére esik a régió-program bejelentése, amely a hat szervezeti-igazgatási egység vezetőire ruházza át egyebek mellett a munkáltatói jogkörök gyakorlását is. Mindez azonban korántsem a „gyeplők lovak közé dobása", minthogy a személyzet- és bérezési politika gyakorlatának vitele és figyelemmel kísérése a menedzsment és a „civil" szerveződések konzultációinak-értekezleteinek gyakori témájául szolgál.

A szakmai színvonal javítására szolgáltak az éves oktatási, továbbképzési, illetve utaztatási tervek, amelyekre részint tapasztalatszerzés okán volt nagy szükség, részben pedig azért, mert a személyi állománynak a „KISZ korosztályba" tartozó része túlnyomórészt „futóhomoknak" bizonyult, s így a képzési szükségletek újratermelődtek. A könyvtár javára „megkötni" ezt a korosztályt az ún. ifjúsági parlamentekkel és alkotó ifjúság nevű pályázatok kiírásával sem nagyon lehetett.

Ezzel szemben volt a törzsgárda hűség: nem ment ritkaságszámba a 40 feletti FSZEK-szolgálat sem. 1990 októberében a hűség és eredményesség honorálására létesült a Pro Bibliotheca Civica intézményi kitüntetés, amellyel az intézmény minden év októberében 2-2 érdemes kollégát tisztel meg. 1998 novemberében Papp István Szabó Ervin emléklapot alapít. 1999 októberében az eddigi intézményi kitüntetések mellé sorol a Szabó Ervin gyűrű.

A menedzsment intenzíven élt a központi (fővárosi) kitüntetések lehetőségeivel, olyannyira, hogy *Gerő Gyula* a *Kitüntetett könyvtárosok névtárában* (2000) mintegy sokallja is a FSZEK részesedését az elnyert kitüntetésekből.

3.2 Szekundánsok a személyzeti politikában (5 p.)

A személyzeti és közérzetpolitika „környékén" jelentkező feladatok ellátásában a FSZEK mindenkori szakszervezete játssza a „Mädchen für alles" szerepét. Azonkívül, hogy érdemben vesz részt az állami vezetés valamennyi személyzetpolitikai intézkedésében (ld. az előbbi alfejezetet), különösen azokban, amelyekben „pénz"-ről van szó, birtokol egy majdnem szuverén mozgásteret is: évente üdültetés szervezése, névadó és más ünnepségek, nyugdíjas találkozók, intézeti bálok, közétkeztetés, segélyfolyósítás stb. Rendszerint az állami ünnepek tényleges megrendezése is rá maradt.

Esetenként a KISZ-szervezetektől kapott segítséget. Ez azonban minimális volt a szakszervezeti vezetők és aktivisták által végzett munkához képest.

1988-ban a hagyományos szakszervezeti képviselet (KKDSZ) mellett megjelent a TDDSZ is,

amely radikális állásfoglalásokkal veteti magát észre. 1995 óta nem találtam működésének nyomát a forrásokban. Úgy látszik, azóta a munkatársi érdekvédelmet ismét a KKDSZ képviseli a rendszerváltás sodrában keletkezett tanácsokkal együtt (intézményi tanács, hálózati tanács 1990-ből, érdekegyeztetési tanács 1991 februárjából és közalkalmazotti tanács 1993 májusából).

A „régi szokások és eljárások" lebomlása a KISZ FSZEK-beli alakulásában a leggyorsabb és leglátványosabb. Az alkotó ifjúság erőltetett pályázatainak kudarcain túlmenően ennek dokumentálása a következő: 1980 májusában öt alapszervezet, 1982 februárjában már csak kettő, 1984 októberében lanyha ifjúsági parlament, 1987 márciusában mind-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

össze egy alapszervezet, 1988 februárjában meghiúsult az ifjúsági parlament. Egy újfajta ifjúsági szerveződés első jele: 1995 decemberében megalakul a fiatal könyvtárosok szakmai műhelye. Ezek a műhelyek, mert még kettő van belőlük (gyerekkönyvtárosok, családi könyvtárosok) teljesen „civil" alkulatok, s egy-egy tevékenységi kör gondozása és erősítése érdekében tevékenykednek, hallatják hangjukat. Az ehelyütt feldolgozott „jelenkortörténeti" időszak első felében Magyarországon a dolgok már nem a pártszervezetekben dőltek el, bár olybá kellett venni: mintha. A FSZEK pártszervezetére is ez volt a jellemző. Gyakorlatilag elé (pontosabban szólva: elébe is) odakerültek a legkülönfélébb, nem utolsósorban a személyzeti, jóléti és rendszerfejlesztési előterjesztések és dolgozatok, ám önmaga nem munkált ki semmit a saját életére vonatkozó jelentéseken, beszámolókon kívül.

A pártszervezet megszűnésének sztorija: 1988. december 6-án a FSZEK párttagsága nem fogadja el a VIII. kerületi PB programtervét a XIV. kongresszusról szóló tennivalókról és javaslatot tesz a kerületi pártértekezlet összehívására, majd 89. június 6-án 9 regionális küldöttet választott, állást foglalt az ország szervezeti-eszmei zűrzavarának kérdésben, felmentette a vezetőségeket, majd a küldöttek felhívást intéztek a könyvtár valamennyi munkatársához a reform megvalósítása érdekében. Ez volt a mindinkább közérzet-javító-jóléti beállítottságú szervezete számára a „vég kezdete".

3.3. Egy sokoldalú közszereplő: Könyvtári híradó (5 p.)

Amikor a korábbi időszakból megörökölt Könyvtári híradó évnegyedes periodicitásból havira vált át (1982. jan.), kiteljesül és „fürgébbé válik" addigi funkciórendszere. Nevezetesen: szinte „naprakész" tájékoztató munkája révén szolgálja egy felettébb „szétszórt" intézményrendszer azonosságtudatát, együvé tartozásának érzetét, míg a különféle vizsgálati anyagok, elemzések és viták, koncepcionális tanulmányok (legalább rövidített változatainak) publikálásával továbbképző és „szakmai jobbra-többre" ösztönző szerepkört lát el. Különösen 1986 felétől 1994 végéig terjedő időszakban tűnt ki tárgyilagos hangvételével, a demokratikus értékrend melletti kiállásával, amire nagy szükség volt, mintegy a finanszírozási nehézségeket kísérő rossz hangulatokat felerősítették a rendszerváltás előtti és utáni érzékenységek. A szakma felől az orgánum több ízben méltattatott dicséretre-elismerésre

4. Helyzet- és folyamatrögzítések, elemzések, értékelések, koncepciók és reformok (15 p.)

A FSZEK-ben régi hagyomány, hogy a mindennapi gyakorlatot a munkatársak – rövidebb-hosszabb időintervallumban és szűkebb-szélesebb témakörökben – a vizsgálódások módszereivel rögzítsék, elemezzék és értékeljék, majd az ezáltal összegyűlt inherens tényekből kiindulva, őket adherens tényekkel konfrontáltatva időnként fejlesztési koncepciókká, majd működésbeli és szervezeti reformokká érlelni „merészeljék". A tárgyidőszakban a legjelentősebb reformok a hálózat fejlesztésére, a központi könyvtár alapfunkcióira irányultak, mégpedig nem is egy „nekimenéssel". E két reformterületen kívül – természetesen – a szakszervezeti és ügyviteli „beszabályozásoknak" majdhogy nem „se szeri, se számuk". E fejezetben (vagy: mellett) kívánom táblázatosan ábrázolni a FSZEK szervezetében végbement változásokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

5. A hatókör alakulása
(5 p.)

Minden eleddig szóba került „önkínzás, ének" a minél több használó-olvasó mind „komfortosabb üdvét" hivatott szolgálni. A hatókör alakulását bemutatva, róla szólva korántsem csak az intézmény belső ellentmondásaival és korlátaival kell szembe néznünk, (róluk egyébként e történet különböző helyein már igencsak sok szó esett), hanem a külsőkkel (főként: a tömegközlés fejlődése, a dokumentumok árának alakulása, „itt" munkanélküliség, „ott" munkában való túlhajszoltság, a lakosság korösszetételének változásai stb.) nem kevésbé. Úgy gondolom, hogy a központi könyvtár és a hálózat olvasótáborának nagyságrendi, illetve kor, nem, foglalkozás, iskolai végzettség szerinti adatait külön-külön sorokban kell majd hozni, s ugyanígy szemléltetni őket külön-külön (minden bizonnyal) „hullámvasúti" vonallal.

6. A szolgáltatások és igénybevételük
(20 p.)

E felettébb sokrétű és terjedelmes lényegi tevékenységrendszert igencsak erős tagoltsággal, illetve szintekre bontással lehet leírni. Mindenekelőtt külön-külön kell tárgyalni a központi könyvtár (központi szervezeti egységek) és a hálózat szolgáltatásait, s ugyanígy értékelni őket. Aztán a két tartományon belül „műfajonként" (helybenolvasás, a kölcsönzés változatai, különféle másolatok szolgáltatása, kiállítások, témafigyelés, a tájékoztatás válfajai, rendezvények, ülésszakok, kiadványok stb.) kell majd előhaladni. Nem lesz könnyű. Ami könnyítés: a késő kádári időszakban a szolgáltatásokból és azok megítéléséből szinte teljesen kiveszett a korábban annyira megkövetelt ideologizálás, a „hogyan került a csizma az asztalra"-jelenség „fennforgása". Ezért a történetírónak nem kell elvégeznie a „dolgok helyretételét" a józan paraszti ész szabályai szerint. Egyébként: a fejezetben is a statisztikából kiindulva kell kibontakoztatni a mondanivalót.

7. A FSZEK kommunikálása a szűkebb-tágabb környezettel
(10 p.)

E meglehetősen heterogén fejezetben elképzelésem szerint a következő „szólamok" találhatók majd:
- könyvtárközi kooperáció hazai és nemzetközi relációban,
- együttműködés más intézményekkel kölcsönös motiváció alapján,
- előterjesztések-beszámolók a fenntartói testület előtt,
- notabilitások látogatásai.

Budapest, 2001. május 30.

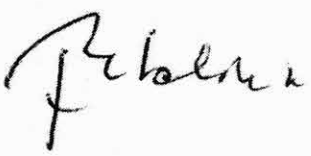

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MANCI

Könyvtáros kollégáink figyelmébe ajánljuk **MANCI** nevű könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisunkat.

Üzemeltetéséhez szükséges a MicroISIS program min. 3.0 változata.

A kurrens anyag éves előfizetési díja 5800.- Ft + ÁFA. Az aktualizálást lemezen vagy az interneten szállítjuk negyedévenként.

Lehetőség van az adatbázis visszamenőleges megrendelésére 1986-ig, évenként 3000.- Ft + ÁFA térítés ellenében.

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Az adatbázis megrendelőinek az időközben kifejlesztett új funkciókat (on-line help, találatválogató program) térítésmentesen átadjuk: a tárgyi keresést megkönnyítő online tezaurusz ára:

8000.- Ft + ÁFA

A **MANCI** 2000. január óta az interneten is rendelkezésre áll az Országos Széchényi Könyvtár honlapjának (www.oszk.hu) On-line Szolgáltatások kínálatában. Az előfizetést azoknak a könyvtáraknak ajánljuk, amelyek az adatbázisból saját igényeikhez szabott szolgáltatásokat szeretnének kifejleszteni.

További információkért forduljon a **MANCI** szerkesztőihez a 224-3796-os telefonon, vagy a novak@oszk.hu e-posta címen.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KI Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota F. épület

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

Kistelepülési ellátási formák
Szakirodalmi szemle

Tóth Máté

1. Bevezetés

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának könyvtári osztálya a 2003–2007 közötti időszakra kitűzött stratégiai céljaiban kiemelt fontosságú feladat a regionális könyvtári ellátás fejlesztése. Hosszú távú célkitűzés, hogy a kistelepüléseken és a kisvárosokban élők ugyanazt a könyvtári ellátást kapják, mint amit az ODR-tagkönyvtárainak közvetlen használói.[1] Az 1997. évi CXL. törvény 61. § 1-2. bekezdésében írottak szerint:

- *„(1.) A települési és a megyei könyvtári ellátás biztosítása a helyi önkormányzatok kötelező feladata.*
- *(2.) Az (1) bekezdésben meghatározott feladatot a községi, városi, megyei jogú városi önkormányzat nyilvános könyvtár fenntartásával, vagy önkormányzatok közötti társulásban nyilvános könyvtár fenntartásával, vagy nyilvános könyvtár szolgáltatásának megrendelésével teljesíthetik."*[2]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Miután az esélyegyenlőség érdekében az ország bármely pontján élő állampolgárnak joga van minden számára szükséges információhoz és dokumentumhoz, a kistelepülések könyvtári ellátását hozzá kell kapcsolni a nagyobb egységekéhez akár úgy, hogy a település önálló könyvtárat tart fenn és ezt fejleszti, akár úgy, hogy a megye megyei vagy nagyobb városi könyvtárától rendeli meg az önkormányzat mindazon szolgáltatásokat, amelyekre a településen szükség van.

A stratégiai célhoz kötődő konkrét feladatok a következők:

- A régiók figyelembe vételével, azzal összhangban létre kell hívni az egyes régiókban a könyvtári ellátás koordinálását szolgáló ún. „könyvtári tanács"-ot. Az egyes régiók – az egyetemi, köz- és egyéb fenntartású könyvtárakra vonatkozóan is, mintegy 1–2 milliós lakosság könyvtári ellátásának – összehangolására szolgálnak.
- Letéti ellátás keretében az 1997. évi CXL. törvény értelmében annak a modellnek a kidolgozása, amely a kis könyvtárakat fenntartó önkormányzatok számára biztosítja a szolgáltatások megvásárlását más könyvtáraktól.
- Az ellátórendszerek korszerűsítése, 10–50 ezer fős ellátó körzetek kialakításával.
- A mozgókönyvtári ellátási rendszerre történő felkészülés kialakítása a hátrányos helyzetű települések ellátása érdekében. A projektet – a megfelelő vizsgálatok elvégzését követően négy ezt vállaló megyében meg kell valósítani, további költségvetési ráfordítással.
- A felhasználónak közvetlenül postai és/vagy elektronikus úton eljuttatott szolgáltatás kiterjesztését is vizsgálat tárgyává kell tenni.

Összeállításunk a megrendelhető szolgáltatási formákra vonatkozóan kíván hasznosítható ötleteket adni a kistelepülések könyvtári ellátásának külföldi gyakorlata alapján.

Egyik szolgáltatási forma sem teljesen új a hazai közkönyvtári gyakorlatban. Az elmúlt évtizedek során nagyon sok kezdeményezés indult Magyarországon a kistelepülések könyvtári ellátásának megoldására. Ezekről ad áttekintést *Fehér Miklós* 2001-ben készült, a témában magyar nyelven, hazánkra vonatkozó irodalmat átfogó, szakirodalmi szemléje.[3] Az egyes országok rendszereit, gyakorlatát pedig *Mihály Alíz* szakirodalmi szemléje mutatja be.[4]

A jelen szemlében szereplő ellátási formák bemutatását követően közvetlenül soroljuk fel az átnézett szakirodalmat. Ahol tudomásom volt róla, hogy létezik on-line elérhető változata egy-egy cikknek, úgy igyekeztem annak a közvetlen címét is megadni, hogy a további információkeresés még gyorsabban, akár a számítógép mellől azonnal megtörténhessen. Néhány ellátási forma esetében pedig olyan konkrét megvalósulásra találtam példát, melynek ismertetése az ellátást végző intézmények honlapjáról érhető el. Ebben az esetben a weblapok címét is megadtam az egyes típusok után. Ezeken a címeken az olvasó tovább tájékozódhat, újabb – általam esetleg nem is említett – ötleteket meríthet a külföldi könyvtárak gyakorlatából.

2. Megrendelhető kistelepülési ellátástípusok

2.1. Mozgókönyvtár

Külföldön a vidéki területek könyvtári ellátására mind a mai napig leginkább bibliobuszokat, mozgókönyvtárakat alkalmaznak. A különböző ellátási formák közül ennek van a legbővebb szakirodalma, és bár viszonylag magas a költségigénye, a falvak lakosai ragaszkodnak hozzá, hiszen számukra ez a legkézenfekvőbb megoldás. Az első mozgókönyvtár 1905-ben indult útjára az Egyesült Államokban. Egy kétlovas szekéren 2560 kötet volt elhelyezve; a szekeret a könyvtáros hajtotta, megállt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a környéken lakó farmerek házánál, és térítés nélkül kölcsönzött nekik az állományából.[5] Az ellátási forma azóta sem veszített népszerűségéből, napjainkban 1100 mozgókönyvtár működik az Egyesült Államokban, melyek 75%-a az 5000 lakosnál kisebb településeken élők számára kínálja szolgáltatásait.[6] A 20. század első felében számos európai országban is megindult a mozgókönyvtári ellátás.[7]

Közép-Európában szintén vannak hagyományai ennek az ellátási formának. Csehországban például 1939 óta folyamatosan működik mozgókönyvtári ellátás. A kilencvenes évek közepétől több közép-európai ország is kísérletet tett a szolgáltatás újbóli felélesztésére. Szlovéniában a muraszombati járásban 1995-ben indult útjára a bibliobusz[8], 1994 áprilisában pedig egy holland-szlovák közös projekt keretében a szlovákiai Svidnik körzetében indult be mozgókönyvtári ellátás.[9]

A szolgáltatás beindításához több önkormányzat összefogására van szükség. A településeknek meg kell egyezniük abban, hogy közös könyvtári rendszert építenek ki és ezt közösen finanszírozzák. Ez azonban nem elég, ugyanis egy ilyen megállapodásban figyelembe kell venni az országos könyvtári rendszer és a helyi közösség által diktált feltételeket egyaránt.

A mozgókönyvtári ellátásnak *három formáját* célszerű megkülönböztetni:[10]

- Mozgókönyvtár és fixen telepített szolgáltató pont együtt.

A mozgókönyvtári ellátásnak ez a leggyakoribb típusa, amikor egy fiókkönyvtári rendszerrel, vagy kisebb települések esetében letéti gyűjteményekkel, postai könyvküldő szolgálattal párhuzamosan folyik a könyvtári ellátás. Ekkor a bibliobusz jelentheti a szélesebb választékhoz való hozzáférést, ha a helyi fiókkönyvtárban, letéti gyűjteményben nincs meg valamely dokumentum. Gyakran ilyen esetekben a feltűnő színekkel kifestett bibliobusz egyben olvasócsalogatóként is funkcionál.

- Kizárólag mozgókönyvtár működik.

Bizonyos földrajzi, politikai, gazdasági tényezők jelenthetik azt, hogy nem célszerű felállítani állandó könyvtárat. Sok esetben a lakosok annyira szétszórtan élnek egymástól (például tanyákon), hogy képtelenség állandó szolgáltató helyeket felállítani.

Erre számos példát találhatunk az Egyesült Államokban. A pennsylvaniai Lancaster megyében 14 000 diák van, akik nem járnak nap mint nap iskolába, hanem odahaza, a szüleiktől sajátítják el az iskolai tananyagot. Ezen a területen igen kicsi a népsűrűség, elszórt tanyákon élnek az emberek, gyakran igen távol a legközelebbi közkönyvtártól, vagy fiókkönyvtártól. Nekik a mozgókönyvtári ellátás biztosítja a tananyagon felüli tudás megszerzésének egyedüli lehetőségét. A bibliobusz ebben az esetben „házhoz megy", és havonta egyszer biztosítja a lehetőséget az egész családnak a könyvkölcsönzésre, a tájékoztató szolgálat igénybe vételére. Az amerikai könyvtárosok által csak „könyvtári pizzaküldő szolgálat"-nak nevezett forma legnagyobb előnye, hogy a könyvtárosok egészen közeli személyes viszonyt alakíthatnak ki a felhasználóikkal, személyre szabottan megismerhetik az igényeiket, és így hatékonyabban tudják szolgálni a gyerekeket és szüleiket. Mivel csak havonta jár, ezért fontos eseménynek számít a bibliobusz érkezése. A buszon a modern információs technológia is elérhető: az alapfelszerelés része a videomagnó, a telefax, a telefon, és a multimédiás eszközök. A busz nyáron olvasó programokat és foglalkozásokat is kínál az érdeklődőknek.[11]

Lappföldön, ahol igen alacsony a népsűrűség, szintén ez az egyetlen szolgáltatási forma az elszórtan élő népesség számára. A lappföldi mozgókönyvtárakban fokozottan jelentkezik a szociális funkció, a könyvtárosoknak ugyanis nemcsak a dokumentumokkal való ellátottságot kell biztosítanuk, de kicsit oldani kell a hideg északi területeken való egyedüllét magányát is. Paradoxon, hogy míg az elszigetelten élő embereknek nagyobb szükségük van a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtáros személyére is, addig éppen ezeken a helyeken jut a legkevesebb idő a megállókra, Lappföldön mindössze 15–30 percet áll egy helyen a bibliobusz.[12]

- Speciális funkcióval működő mozgókönyvtár.

Ez a típus valamilyen speciális feladatkörrel lett felruházva, például valamely hátrányos helyzetű réteg ellátását hivatott biztosítani (pl. az öregek, fiatalok, mozgáskorlátozottak, nemzetiségek). A külföldi szakirodalomban nagyon sok példát találunk az iskolások, óvodások íly módon való könyvtári ellátására.

A wiesbadeni városi könyvtár 16 általános iskolával együttműködve az órák közötti szünetekben kínál a gyerekeknek olvasnivalót egy bibliobusszal. A járműben tartanak iskolai órákat is.[13]

Finnországban 1990-ben indult meg a kifejezetten gyerekeknek nyújtott mozgókönyvtári ellátás. Helsinkiben két buszt használnak erre a célra. Az egyik korán reggel indul és a délelőttök folyamán járja az iskolákat és az óvodákat (hetente mintegy 70 helyen áll meg), a másik délután kettőtől van „szolgálatban" és 45 helyszínen kínálja szolgáltatásait. Mindkettő busz a könyveken túl rendelkezik magazinokkal, videokazettákkal, CD-kazettákkal és CD-ROM-okkal.[14] A két busszal így megoldották, hogy az iskolában is és a délutáni szabadidő eltöltéséhez is rendelkezésre állnak gyerekeknek kifejlesztett bibliobuszok.

A gyerekek számára nagyon vonzó szolgáltatási forma a bibliobusz, különösen ha az ő igényeiknek megfelelő a jármű külső megjelenése is. (*1. kép*) Portsmouth-ban gyermekkönyvekben lévő rajzokat szkenneltek be és azzal dekorálták ki a busz oldalát, ezzel téve még vonzóbbá a szolgáltatást. Természetesen ehhez szükség volt a rajzok készítőinek a hozzájárulására is. A buszon lévő állomány elsősorban az iskoláskor előtti gyerekeket célozza meg, 4 hetente jár az egyes helyekre, ahol a gyerekeknek mesedélutánt kínál, a felnőtteknek addig az olvasásra nevelésről szóló beszélgetésre nyílik lehetőségük.[15]

2.1.1. Szempontok a tervezéshez

A mozgókönyvtári ellátás tervezésekor a következő *szempontokat* célszerű mérlegelni:

- az ellátott terület nagysága,
- a lakosság eloszlása,
- a szolgáltatóhelyek elhelyezkedése,
- a munkaórák száma (mennyi ideig jár a busz),
- az útviszonyok,
- a személyzet,

1. kép
A bibliobusz feltűnően kifestett külseje különösen a gyermekolvasókat vonzza. A képen látható egy mozgássérülteknek kialakított feljáró is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- a könyvtári források elérhetősége,
- a lakosság mobilitása,
- a látogatások gyakorisága,
- a megállások időtartama.

Mindezeken felül néhány, hosszú évek tapasztalatai alapján meghatározott, általánosan (településtől, országtól, körülményektől függetlenül) érvényesnek vehető szabályszerűséget is jó észben tartani:

- 200 km az a maximum távolság, amit egy nap meg tud tenni a busz. Ez városias, sűrűn lakott területeken 20 km vagy annál is kevesebb. Az ideális napi mozgás 50 km.
- Napi 10 megállónál többet nem szabad tervezni, az átlagos és ideálisnak mondható szám 5 megállóhely.
- A nyitva tartás és a napi mozgás időbeli aránya ideális esetben 1:1, tehát körülbelül egy óra szolgáltatás után egy órát tölt azzal a busz, hogy átmenjen a következő szolgáltatási helyre. Amennyiben ez az arány felborul (pl. két óra mozgás áll egy óra nyitva tartással szemben), a szolgáltatás fenntartása gazdaságtalanná válik.

Az IFLA ajánlása alapján a következő paraméterekkel működik egy ideálisnak mondható mozgókönyvtári ellátás:

> *egy busz kéthetente 9 napon keresztül megy, napi 50 km-t tesz meg, 5 helyen áll meg, a fedélzeten lévő 2 fős személyzet naponta 50 címet kölcsönöz ki óránként.*

Ehhez talán érdemes hozzátenni a szlovákiai Svidnik körzetében 10 évvel ezelőtt beindított mozgókönyvtári projekt által használt irányelveket is, amelyek a megállások időtartamára nézve adnak útmutatást. Eszerint a 200 lakos alatti településeken 15, a 200–500 közöttieken 30, az 500 lakos fölöttieken 45 perces megállókra van szükség.[16] Mivel egy nagyjából hasonló háttérrel rendelkező or-

Intézmény	Maribor Közkvt.	-	-	Svidnik Közkvt.	PCLS	Murcia Közkvt.
Ország	Szlovénia	Luxemburg	Lappföld	Szlovákia	USA	Spanyolország
A megállás gyakorisága	2 hét	2 hét	2 hét	-	4 hét	3 hét
A megállás időtartama	1,5-2óra	-	10-25 perc	15-60 perc	1 óra (átlag)	0,5-2 óra
A megállóhelyek száma (össz.)	49	100	270	74	37	150
A megállóhelyek száma (napi)	4-6	3-10	18 (átlag)	-	4-5	2-5
Az ellátott terület lakosságának száma	-	392 ezer fő	-	44 ezer (összes) és 23 ezer (valós)	-	180 ezer fő
Az ellátott terület nagysága	-	2586 km^2	-	860 km^2	-	-
A bibliobuszok száma	1	2	2	2	1	4
Mikor?	2003	1997	1989	1994	2003	2003

1. táblázat
Az egyes szolgáltató rendszerek jellemzői

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ságról van szó, ezeket a számokat, véleményem szerint, érdemes szem előtt tartani.

A konkrét szolgáltató rendszerek azonban gyakran nem illeszkednek az IFLA által kiadott irányelvekhez. Az 1. táblázat azt hivatott szemléltetni, hogy az eltérő társadalmi, földrajzi viszonyok között működő rendszerek mely pontokon miként alakítják saját „szájuk íze" szerint a mozgókönyvtári ellátást. Sajnos nem minden rendszerhez találtam meg minden adatot, de egy gyors áttekintésre talán így is alkalmas a táblázat.

2.1.2. Menetrend és költségek

A *menetrendről* való tájékoztatás kétféle módon történhet, az egyik megoldás szerint a beiratkozott könyvtárhasználók bizonyos rendszerességgel (általában negyedévente) postai úton kapnak tájékoztatást a bibliobusz elkövetkező néhány hónapra szóló menetrendjéről. A másik út, hogy a menetrendet közzéteszik az interneten ahogy, erre számos példát találunk a bibliobuszt üzemeltető közkönyvtárak honlapjain.[23] Célszerű mindkét tájékoztatási megoldással élni, tekintve, hogy Magyarországon pl. meglehetősen kevesen használják az internetet a teljes lakosság számához viszonyítva.

Finanszírozás és költségek: A közkönyvtári ellátás tervezésekor kulcsfontosságú teendő mérlegelni a kínált szolgáltatás és annak árának arányban állóságát. Komoly szinten befolyásolhatják a kereteket a szolgáltatáshoz rendelkezésre álló anyagiak. A falusi lakosoknak elfogadható szolgáltatást kell nyújtani a fenntartó számára is elfogadható áron: e kettő tényező között nehéz megtalálni a megfelelő egyensúlyt.

Nyugat-Európában gyakran úgy tekintenek a mozgókönyvtárra, mint az egyik legköltségesebb ellátási formára, és ezért sokhelyütt inkább a fixen telepített szolgáltatási típusokat preferálják. Az adott viszonyok szerint kell mérlegelni minden önkormányzatnak, hogy mozgókönyvtárat vagy egy fiókkönyvtárat célszerű-e inkább fenntartania. A mozgókönyvtár annyiban költségesebb, hogy vásárolni kell egy járművet, és azt üzemben is kell tartani (üzemanyag, karbantartás stb.) azon felül, hogy valamennyi más, a fiókkönyvtárra is jellemző kiadás megmarad. A költségeket az redukálja le mégis jelentős mértékben, hogy mindezt több önkormányzat közösen állja. Azonban mindig csak konkrét esetekre nézve lehet megmondani, hogy a (fiók)könyvtár vagy a bibliobusz az olcsóbb szolgáltatási forma.

A mozgókönyvtár telepítése olyan jelentős anyagi ráfordítást igényel, ami csak hosszú évek során térül meg. Célszerű különbséget tenni a járműre fordított egyszeri beruházás és a későbbi fenntartási költségek között a szükséges anyagiak számbavételénél. A jármű költsége erősen függ a választott típustól, a felszereltségétől. Egy bibliobuszt átlagosan 10 évig lehet üzemben tartani. Az üzemben tartás költségeinek legfontosabb összetevői: a jármű karbantartása, a megállóhelyek karbantartása és a fejlesztése, a telekommunikációs költségek, benzinköltség, a jármű biztosítása, adója, külső felületének rendben tartása.

2.1.3. A mozgókönyvtár járművei

A mozgókönyvtári ellátásra háromféle típusú jármű vált be: a kisteherautós, a buszos, ill. a nyergesvontatós. Vegyük sorra ezeket

- *Kisteherautó-típus*: körülbelül 7 méter hosszú kisteherautó, vagy kisbusz, mely maximum 1500–2000 kötet szállítására képes. 1500 főnél kisebb települések ellátására alkalmas. Ennél a

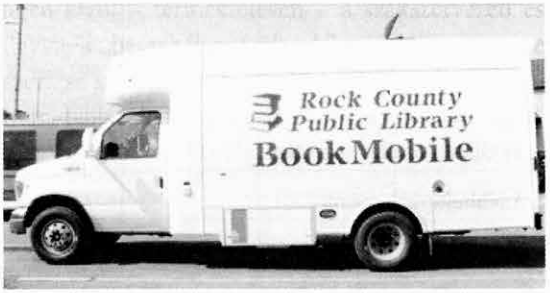

2. kép
A kisteherautó típusú bibliobusz

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

típusnál a jármű kis mérete miatt nem nyílik lehetőség egyéb programok nyújtására, mint mesedélután a gyerekeknek, filmvetítés stb. Újonnan beépített területek esetén ilyennel lehet felmérni a lakosság könyvtári ellátásra vonatkozó igényeit. (*2. kép*)

- *Busz-típus:* körülbelül 10 méter hosszú jármű, mely 3–4000 kötet szállítására alkalmas. A nagyobb belső tér miatt egy ilyen méretű bibliobuszban már lehetőség nyílik komolyabb programok szervezésére. Maximum 5000-es lélekszámú települések ellátására képes, egy-egy településen többször is megállva. (*3. Kép*)

3. kép
A maribori közkönyvtár bibliobusza

- *Nyergesvontató-típus*: Ez gyakorlatilag egy kamion, melynek raktere könyvtárrá van átalakítva. Teljes hossza meghaladhatja az 15 métert, befogadóképessége körülbelül 5000 kötet. A belső tér – méreténél fogva – nagyobb kényelmet biztosít mind a használóknak mind a személyzetnek, mint egy hagyományos bibliobusz. (*4. kép*) Maximum 7500 fős lélekszámú települések ellátására képes. Méreténél és súlyánál fogva csak széles, jó minőségű utakon lehet használni.[24] (*5. kép*)

4. kép
Egy nyergesvontató belső tere nagyobb kényelmet biztosít

5. kép
Nyergesvontató-típus

Az IFLA ajánlásai közt a jármű műszaki paramétereire és belső felszereltségére vonatkozóan is igen részletes leírások találhatók.[25] Ezt nem érdemes részletezni, hiszen a mozgókönyvtári ellátás bevezetésekor ez a jármű tervezőjére tartozik. Az Egyesült Államokban több cég is foglalkozik bibliobuszok tervezésével.

(A következő vállalatok honlapjain sok kép és leírás található a legújabb amerikai bibliobusz konstrukciókról: Farber Specialty Vehicles www.farber-sv.com; Matthews Specialty Vehicles www.msvehicles.com; Midwest Mobile Technologies, Inc. www.midwest mobile.com; OBS, Inc. (Ohio Bus) www.ohiobus. com; Thomas Built Buses www.thomasbus.com; Turtle Top Specialty Products Division www.turtle top.com)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2.1.4. A járművek személyzete és állománya

Fontos kérdés az is, hogy milyen *személyzet* teljesítsen szolgálatot a busz fedélzetén. Természetesen a legideálisabb eset, amikor diplomás könyvtárosok dolgoznak, akik akár a bibliobusz állományán is képesek információval szolgálni, tájékoztatni. Ahol azonban ez megoldhatatlan, előfordul, hogy szakképzetlen munkaerővel, vagy éppen önkéntesekkel üzemeltetik a bibliobuszt. Ilyen esetben szakképzett könyvtárosok ellenőrzik megadott rendszerességgel a buszon folyó munkát.

A személyzet létszámára vonatkozóan az IFLA szerint azt kell figyelembe venni, hogy egy fő egy óra alatt 60 könyvet képes kiadni, tehát eszerint egy vagy két főre van szükség a buszon. Egy fős személyzet esetén a buszvezető és a könyvtáros egy és ugyanaz a személy. Bár sok helyütt van rá példa, igazából nem jó megoldás, különösen a gyermekolvasók esetében, akik több foglalkozást, nagyobb odafigyelést igényelnek. A legáltalánosabb a kétfős személyzet. Ekkor a buszvezető is részt vesz a könyvtárosi feladatokban, így sokkal hatékonyabban tudnak dolgozni a megállóhelyeken. Mivel a busznak szigorú menetrend szerint kell járnia, az állandó személyzet mellett gondolni kell az esetleges megbetegedésekre, valamelyik munkatárs hirtelen „kiesésére". A könyvtár dolgozói közül ki kell jelölni azokat a személyeket, akik váratlan helyzetekben helyettesíteni tudják a busz állandó dolgozóit. Ezeket a potenciális helyettesítő embereket is célszerű ellátni a bibliobuszon szükséges speciális ismeretekkel.[26] A svidniki járásban önálló osztályt alkotnak a mozgókönyvtár dolgozói. A két járműre összesen 7 személy jut: 1 osztályvezető, 2 könyvtárosnő, 2 gépkocsivezető, 1 gépkocsivezető-raktáros, és 1 munkatárs az állomány feldolgozására.[27]

Az *állomány összetételére* vonatkozóan elsődleges szempont, hogy a lakosság szórakozási, információs, tanulási és kulturális igényeit kell figyelembe venni. Ezt célszerű a szolgáltatás bevezetése előtt felmérni. Egy 2000 kötetes állománynagyságot tekintve az IFLA által javasolt összeállítás a következő:

Kategória:	Az állomány nagysága (db, kötet):
Felnőtt szépirodalom	500
Felnőtt tudományos és ismeretterjesztő	450
Gyermek szépirodalom	200
Gyermek ismeretterjesztő	200
Gyerekeknek szóló képes- és meséskönyvek	200
Ifjúsági irodalom	150
Felnőtt műveltségi irodalom	100
Nagybetűs könyvek gyengén látóknak	100
Tájékoztató szakkönyvek (enciklopédiák)	40
Hangoskönyvek	30
Videokazetták	30
Összesen:	**2000**
Zenés kazetták, lemezek	100
Magazinok (cím)	10
Játékok	10

2. táblázat
A 2000 kötetes állomány arányai az IFLA javaslata szerint

A Svidnik város környékén működő szlovák mozgókönyvtár állományának százalékos összetétele a következő oldalon látható 3. táblázat szerint alakult[28].

Megfigyelhető a gyermekkönyvek túlsúlya a felnőtteknek szóló irodalommal szemben, illetve szembetűnő a nem hagyományos könyvári dokumentumok magas aránya is. Összesen alig több mint 14000 kötetes könyvtár állományának megfelelő mennyiségű dokumentum érhető el a bibliobuszon

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A dokumentum típusa:		Db	%
Felnőtteknek	Ismeretterjesztő irodalom	2546	17,21
	Szépirodalom	3440	23,26
	Összesen	5986	40,47
Gyerekeknek	Ismeretterjesztő	1116	7,54
	Szépirodalom	6342	42,88
	Összesen	7458	50,42
Egyéb dokumentumok	Videókazetták	628	9,08
	CD-lemezek	79	
	Hangkazetták	637	
	Összesen	1344	
Periodikumok		42 cím /114 példány	

3. táblázat
A Svidnik város környékén működő szlovák mozgókönyvtár állományának százalékos összetétele

keresztül. Tervezik, hogy 20 000 dokumentumra növeljék az állományt. A teljes állománynak csupán egy része kerül a bibliobuszba.

Az állomány nagyobb részét a kisteherautó-típusban évente célszerű cserélni, a nyergesvontató-típusban két éven belül. A mozgókönyvtár állományában nem lehet olyan könyv, dokumentum, amit 6 hónapon keresztül nem kölcsönöztek. (Ez az időszak azokon a helyeken, ahol nagyon sokan használják a mozgókönyvtárat, 3 hónap.)[29] Az állomány állandó forgatását rendszerint a központi könyvtár dokumentumaiból, vagy letéti gyűjteményekből oldják meg.

2.1.5. Infobusz, Kibermobil, Könyvtárhajó

Mivel ez meglehetősen nagy költségigénnyel működtethető forma, Hollandiában komolyan fontolóra vették a rendszer leépítését, és bizonyos mértékig való helyettesítését Interneten keresztül történő dokumentumszolgáltatással. A könyvtárosok azonnal tiltakoztak, hiszen az elektronikus úton szerezhető információ nem helyettesítheti a személyes kapcsolattartást is jelentő mozgókönyvtári ellátást. Mivel mind a felhasználók, mind a könyvtárosok véleménye szerint ez a kistelepüléseken élők számára a legadekvátabb ellátási forma, a problémát a bibliobusz útvonalának módosításával és a modern technológia beépítésével kísérelték meg megoldani.[30]

A fejlesztések mindinkább az *elektronikus bibliobusz* (cybermobile) irányába mutatnak az utóbbi években. A különböző telekommunikációs eszközök segítségül hívása a mozgókönyvtári szolgáltatásokban nem új keletű. Korábban rádióval szerelték fel a bibliobuszokat, azzal továbbították a kéréseket a központi könyvtárnak, később internet-kapcsolattal biztosítottak hozzáférést a hálózathoz. Ezt korábban csak a buszon szolgálatot teljesítő könyvtárosok számára tették elérhetővé, később azonban kifejezetten felhasználói internetezés céljából kifejlesztett járművek kerültek forgalomba.[31]

A Memphis és a Shelby Megyei Könyvtárak 1999-ben elsősorban a területükön élő betelepülők, emig-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ránsok kulturális igényeihez szabott ellátási formaként indították útjára az „Infobus"-t. A nem angol-ajkú lakosság számára kívántak ezzel könyvtári szolgáltatásokat nyújtani. Az infobuszt a rendszer 23. fiókkönyvtáraként aposztrofálták. Ennél a megoldásnál a hangsúly az informatikai eszközök elérhetőségén van, így viszonylag kevés könyvet és hagyományos papír-alapú dokumentumot vitt magával a busz. Az infobuszon hat munkaállomás volt elhelyezve, mindegyik tartalmazott: laptopot színes monitorral; színes nyomtatót; multimédiás eszközöket; modemet, mely biztosította az internethaszálatot a busz tetején elhelyezett nyolc darab antenna segítségével. *(6. kép)*

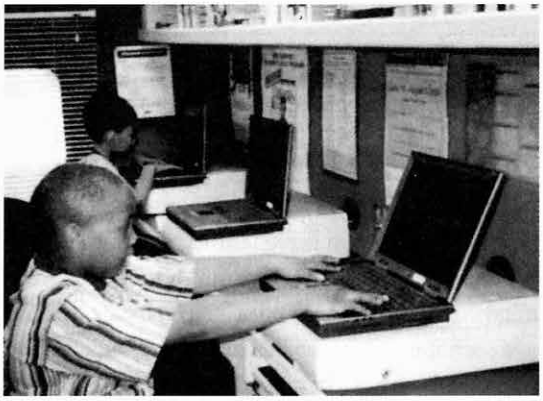

6. kép
A Memphis és Shelby megyei közkönyvtár „Infobus"-a

Elérhető volt az állomásokon keresztül a Memphis és a Shelby Megyei Könyvtárak és Információs Központok számítógépes rendszere is.[32]

Hogy az Egyesült Államokban népszerűségnek örvend az elektronikus bibliobusz, vagy kibermobil, abból is megállapítható, hogy jelentős anyagiakat készek áldozni erre a célra. Az Illinois államban működő kelet-St. Louis-i közkönyvtár 1998-ban indította el a „Kibermobil projekt"-jét, melyet egy könyvtárosoknak segítséget nyújtó központi szervezet finanszírozott (Library Services and Technology Act). A projekt olyan iskolákat célzott meg a szolgáltatásaival, melyek nem rendelkeznek könyvtárral és internet-hozzáféréssel, illetve a nagy távolság miatt nem férhetnek hozzá a központi könyvtár szolgáltatásaihoz. Mindez mintegy 20 000 potenciális felhasználót jelent a távoli vidékeken.[33]

Arra is találunk példát, amikor a modern telekommunikációs eszközöket a hagyományos bibliobusz kiegészítéseképpen használják. Erre szolgál egy modemes internetkapcsolat, melynek segítségével műholdon keresztül fut az információ. Manapság már az alapfelszerelés része az on-line kapcsolat a járművekben, melyen keresztül elérhetők a könyvtári adatbázisok, és az internet. Egyre több jármű van felszerelve továbbá faxszal, telefonnal és fénymásolóval.

Luxemburgban a könyvtári munkafolyamatokat automatizálták és építették be a bibliobuszba. Minden kölcsönzéssel kapcsolatos művelet számítógépen történik, sőt a feldolgozás is. Minden bibliobuszon van egy számítógép, amit menet közben a földre helyeznek, és esténként levesznek a járműről, hogy adatait egy központi gépre vigyék. Az olvasójegy ennek megfelelően egy mágneses kártya, (létezik családi kártya is) ami azonosítja az olvasót a gép előtt.[34]

Minden ország a maga mozgókönyvtári ellátását a saját természeti és kulturális környezetéhez igazítja. Míg Kenyában tevék szállítják kéthetente a könyvtári dokumentumokat a pásztoroknak és a vidéki embereknek,[35] addig Norvégiában a nehezen megközelíthető helyeken (fjordok, kicsinyke szigetek) egy úszó könyvtár látja el a lakosságot könyvekkel. Az „Epos" nevű könyvtárhajó évente kétszer látogatja meg a tengerparton elszigetelten élőket, és nyújt nekik kölcsönzési lehetőséget. Elsősorban gyerekek használják, így az állomány fele gyermekkönyvekből áll. Erről akármennyi könyvet ki lehet kölcsönözni. A gyerekek rendszerint élnek is a lehetőséggel, annyi könyvet visznek magukkal, amennyit csak elbírnak az iskolatáskájukban.[36] (*7. kép*)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

7. kép
Az „Epos" - Norvégia könyvtárhajója

Irodalom

ALLOWAY, C. S. – HILL, S. N.: Bookmobile confabs offer successes. In: Library Journal, 1993. 18. no. 19. p.

ATUTI, Richard Masaranga – IKOJA-ODONGO, J. R.: Private camel library brings hope to patoralists: the Kenyan experience. In: Library Review, 1999. 1. no. 36–42. p.

BOYCE, Judith I. – BOYCE, Bert, R.: Library Outreach Programs in Rural Areas. In: Library Trends, 1995. 1. no. 117–118. p.

BROWN, V: Cybermobile Project. In: Illinois Libraries, 2000. 3. no. 167–171. p.

HALASI Edina: Bibliobusz Luxemburgban, avagy a számítógéphasználat előnyei egy kis ország sok kistelepülésének gyors ellátásában. In: Könyvtári híradó, 1997. 12. sz. 12–14. p.

HEUFF, I.: 'Voor kleine kernen is de bibliobus de beste basisvoorziening': hoe lang blijven de bibliobussen nog rijden in Zuid-Holland? In: Bibliotheekbladet, 1997. Aug. 6–8. p.

HOFMANN, C. – SCHMELZEISEN, G.: Der kinderbus: Bucher fur die Grundschulkinder. Ein neues Angebot der Stadtbibliothek Wiesbaden. In: Buch und Bibliothek, 1998. 12. no. 732–734. p.

KALINOVA, Vesta – HRABINSKA, Tatiana: Bibliobuszok – egy holland-szlovák projekt .In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. 6. sz. 56–61. p.

KING, Bobby – SHANKS, Todd: This is not you father's bookmobile. In: Library Journal, 2000. Nyár (Net Connect különszám) 14–17. p.

LEVINSON, Nancy Smiler: Takin' It to the Streets – The History of the Book Wagon. In: Library Journal, 1991. 8. no. 43–45. p.

LOCKWOOD, Annette: Bookmobile Provides Home-Schoolers with Regular Library Period. In: American Libraries, 1996. 11. no. 32–33. p.

MULLER, Stefan – SKODOVA, Anna: Projektovanie tras a zastavok bibliobusov v okrese Svidnik. http://www.snk.sk/snk/ki/c.8-9/priloha/tras.html

Oevstegaard, Anne Marie: „Epos" – Norway's floating library In.: 66th IFLA Council and General Conference, Jerusalem, 2000. http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/141-175e.htm

PAPP József: Új bibliobusz a muraszombati könyvtárban. In: Könyvtári Levelező/lap, 2000. 6–7. sz. 35–36. p.

SCHNEIDER, Karen G.: The Cybermobile: a groovy set of wheels. In: American Libraries, 1998. 8. no. 76. p.

SIMONS, D.: Family Library Link: Portsmouth City Libraries. In: Service Point, 1999. April, 4. p.

TOIVIAINEN, M.: Snadin matkassa. Lasten kirjastoautossa ahtaus luo tunnelmaa. In: Kirjastolehti, 2001. 6. no. 10. p.

TÓTH Dezső: Suomiban jártam – bibliobuszokat láttam. In: Könyvtáros, 1989. 5. sz. 284–285. p.

További tájékozódásra:

Nemzeti bibliobusz oldalak:

http://www.norskbibliotekforening.no/bokbuss/ (Norvégia)

http://www.filibussen.dk/ (Dánia)

Oldalak a bibliobuszok történetéről:

http://www.ifla.org/VII/s38/news/mobpos.htm (poszter)

Http://www.angelfire.com/pa2/clearfieldbookmobile/history.html

http://www.durhamcountylibrary.org/outreach/hist.htm

http://www.sjrls.public.lib.ga.us/bkmobile.html

http://www.harrison.lib.ms.us/history/history_bookmobile_1953.htm

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Konkrét szolgáltatások honlapjai a szomszédos országokból:

http://www.kgz.hr/mreza/bibliobus/default.asp (Horvátország)

http://sikmb.mb.sik.si/angl/busbib.htm (Szlovénia)

http://sikms.ms.sik.si/BIBLIOBUS.HTM (Szlovénia)

http://sikkp.kp.sik.si/bibliobus.html (Szlovénia)

http://sikng.ng.sik.si/okno1.htm (Szlovénia)

http://www.cvtisr.sk/itlib/itlib021/bibliobus.htm (Szlovákia)

2.2. Konténerkönyvtár

Az Egyesült Királyságban a hagyományos bibliobusz mellett a konténerkönyvtár is elterjedt szolgáltatási forma volt. Elsősorban az 1500 és 4000 fő közötti lélekszámú településeken használható jól, ahol egy bibliobusz, kéthetenkénti néhány órás látogatása nem elégítené ki az igényeket, ám a közösség nem tud fenntartani folyamatos nyitva tartással működő fiókkönyvtárat. A szolgáltatás lényege, hogy a vontatójármű és tréler egy könyvtárnak berendezett konténert tesz le a kistelepülésen, majd néhány nap múlva továbbszállítja azt, ezzel mintegy a mozgókönyvtári ellátás és a hagyományos könyvtárak által nyújtott szolgáltatás előnyeit ötvözi.

Előnyei a mozgókönyvtárakkal szemben, hogy több könyv elfér a polcain, helybeni használatra is lehetőséget nyújt, hosszabb időn keresztül kínálja szolgáltatásait egy-egy helyen, gyermekprogramokat is tud nyújtani, fizikai értelemben pedig könnyebben meg lehet közelíteni. Egy kisebb vidéki fiókkönyvtárral szemben, hasonlóan a mozgókönyvtárakhoz, az állomány nagyobb kihasználtságát ígéri, tekintve, hogy sokkal nagyobb közösség számára kínálja a benne elhelyezett dokumentumokat.

A szolgáltatás menete a következőképpen alakul a Cornwall megyei közkönyvtár konténerével. Összesen kettő konténeres egység kínál könyvtári ellátást hat település lakosai számára. A vontatójármű, a tréler és rajta a konténer hétfő délután érkezik az első településre. Itt a jármű vezetője leemeli a „könyvtárat" a speciálisan erre a célra kialakított helyre, majd biztosítja az egység elektromos csatlakozását. A trélert úgy tervezték meg, hogy egyetlen ember is elég legyen a konténer leemeléséhez és az elektromosság üzembe helyezéséhez. Ezután a tréler és a vontatójármű átmennek a másik konténerért és azt is átszállítják a következő településre. A következő forduló csütörtök délelőtt van, a harmadik péntek délután, majd újra hétfő délután, amikor a könyvtárat megint a legelső helyre szállítják. Így egy hét alatt mind a hat helyen legalább két napig használható az állomány.

Az állomány összetételére vonatkozóan nem találtam konkrétumokat, csak a méretére. Az egyik Cornwall megyei konténerkönyvtár teljes állománya 7579 könyvtári egység, ebből 3518 van szabadpolcon, a másiknak 6571, amiből 3659 található a polcokon. A szabadpolcos állományban gyermekkönyvek, tájékoztató segédkönyvek és folyóiratok, magazinok is megtalálhatók. Hangzóanyagokat szintén lehet igényelni, ezeket a központban helyezték el. Mindez azt jelenti, hogy egy teljes fiókkönyvtár méretű állomány áll a használók rendelkezésére, azzal a különbséggel, hogy az állandó frissítés miatt sokkal változatosabb kínálatot lehet az olvasók rendelkezésére bocsátani.

Az egyes településeken találni kell egy megfelelő helyet, ahol a konténert le lehet rakni, és ami a településen lakók számára jól megközelíthető. A hely előkészítése 1978-ban 1500–2000 angol fontba került. A legköltségesebb teendő az elektromosság elérhetővé tétele a konténerben.

Szintén költséges a vontató és a tréler beszerzése és fenntartása. Együttműködési lehetőség hiányában Cornwall megyében, egyedül a könyvtár tartotta fenn ezeket a járműveket. A sofőr alkalmazása is problémás tényező lehet, ugyanis egyrészt nehéz találni egy ilyen járműre is érvényes jogosítvánnyal rendelkező személyt, másrészt mindössze három napon keresztül tudják őt foglalkoztatni. Ebben a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vonatkozásban már elképzelhető az együttműködés más megyei szervezetekkel, akiknek szintén csupán részmunkaidőben van szükségük gépkocsivezetőre.

A konténerek fenntartása nagyon sokba kerül (gondoljunk például a magas karbantartási költségekre). Az állandó emelgetés, törődés miatt nem garantált a hosszú élettartamuk sem. Problémát jelent, hogy kevés ilyen szolgáltatást nyújtó egység működik és így az előállítása is sokkal drágább, mint ha tömegesen gyártanának konténerkönyvtárakat.

Cornwall megyében a szolgáltatást két év kísérleti periódus után leállították elsősorban, finanszírozási problémák miatt. A kísérleti időszak alatt nyilvánvalóvá vált, hogy a szolgáltatás ára akkor térül meg, ha legalább öt könyvtári egységet mozgatnak 10–15 település között egyetlen vontatójárművel és trélerrel. Ebben az esetben az a legnagyobb veszély, hogy műszaki meghibásodás esetén minden egyes település könyvtári ellátás nélkül marad. Az állomány forgatása szintén hatékonyabb, ha a könyvtárak egyszerre több konténert üzemeltetnek.[37]

Jelenleg az Egyesült Királyságban több konténerkönyvtár program is sikeresen működik, gyakran a mozgókönyvtár és a fiókkönyvtári hálózat mellett. A konténerkönyvtár „menetrendje" szintén elérhető az interneten keresztül. Több ilyen menetrend összehasonlításából kiderült, hogy mind a mai napig egy konténer átlagosan három települést szolgál ki, és rendszerint két napot tölt egy-egy településen, ahol a nyitva tartási ideje körülbelül úgy alakul, mint egy átlagos fiókkönyvtáré.

Irodalom:

PYBUS, Ron – TURNER, Paul – DAVIES, W.: Container and Transportable Libraries, Experiments in Cornwall, Derbyshire and Bradford. [s. l.]: Branch and Mobile Libraries Group of the Library Association, 1978. 3–10. p.

További tájékozódásra:

http://www.westberks.gov.uk/westberkshire/leisure.nsf/pages/WashComm153408.html

2.3. Hordozható könyvtár (transportable library)

A konténerkönyvtár mellett más alternatív mozgókönyvtári ellátási formát is kidolgoztak az Egyesült Királyságban. 1974-ben Bradford körzetében a konténerkönyvtárhoz nagyon hasonló ellátási formával kezdtek kísérletezni. Mivel a bibliobusz és a konténerkönyvtár csak igen szűkös teret biztosít az olvasóknak, olyan megoldást találtak ki, hogy csak a könyvtári bútorzatot szállítják egyik helyről a másikra, és nem a teljes „könyvtárépületet". A helyszínt, ahol mindezt leteszik mindig az adott közösség biztosítja (rendszerint a kultúrház, cserkészfoglalkozásoknak helyet adó tágas terem, egyházi ingatlan stb.). A megoldás a konténerkönyvtárhoz hasonlóan a fiókkönyvtár és a bibliobusz előnyeit ötvözi, ugyanis a mellett, hogy viszonylag hosszú nyitvatartási idővel rendelkezik, állománya hozzáférhető több település lakói számára is.

A szolgáltatás menete a konténerkönyvtárhoz hasonlítható. A Bradford körzetében való működés során három települést szolgált ki egy ilyen egység, mindenhol 1–3 napig maradt, és hetente összesen 32 és fél órán keresztül tartott nyitva. Ez településenként hetente 7–15 óra könyvtári szolgáltatást jelentett, jórészt olyan időpontokban, hogy lehetőleg mindenki meg tudja látogatni (zárás: 19.30-kor).

Bradford körzetében összesen 12 db könyvtári polcot és egy kiszolgáló pultot szállítottak településről településre egy teherautó segítségével. A polcok aljára görgőket szereltek, így azokat könnyedén lehetett mozgatni. A ki- és a bepakolás megkönnyítése érdekében a teherautó raktere és a működésre kiválasztott helyszín bejárata között nem volt szintbeli eltérés, így a polcokat gyakorlatilag egyetlen mozdulattal be lehetett húzni a teherautó rakterébe.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egy ki-, illetve bepakolást összesen harminc perc alatt le lehetett bonyolítani, ami a helyszínt biztosító intézménynek gyakran azt jelentette, hogy az esti fél nyolcas zárást követően 8-kor már egy teljesen más profilú rendezvényt is el lehetett kezdeni ugyanabban a teremben.

Bizonyos szempontból gazdaságos volt a vállalkozás, ugyanis a korábbi bibliobuszok által a térségbe szállított 3320 kötet helyett 4200 könyvvel tudták szolgálni a településeken élőket, ráadásul sokkal hosszabb nyitvatartási idő mellett. A könyvkölcsönzések száma 50%-kal emelkedett, amiből leginkább a gyerekek vették ki a részüket fokozott aktivitásukkal. A szolgáltatási forma költségei azonban a jobb kihasználtság mellett sokkalta magasabbak voltak a hagyományos mozgókönyvtárnál:

- a szolgáltatás teljes költségvetése 12 400 angol font volt (ebben benne van a jármű költsége is, ami 4000 angol font), szemben a mozgókönyvtár 9740 fontjával;
- mindebből a jármű költségei (nem számolva a személyzetet) 2684 angol font, szemben a bibliobusz 1006 fontos költségével.

A szolgáltatás 1978-ban indult útjára Bradford körzetében. A róla szóló cikk[38] valószínűleg a bevezetés és az új ötlet körüli eufóriában született, mert a hátrányairól egyáltalán nincsen szó. Egy biztos: jelenleg Bradford körzetében nem működik ilyen hordozható könyvtár és a legújabb szakirodalomban sem igen van említés a 70'-es évek végén olyan újszerűnek tűnő megoldásról.

Irodalom:

Pybus, Ron – Turner, Paul – Davies, W.: Container and Transportable Libraries, Experiments in Cornwall, Derbyshire and Bradford. [s. l.]: Branch and Mobile Libraries Group of the Library Association, 1978. 17–21. p.

2.4. Postai könyvküldő szolgálat (books-by-mail service)

A postai csomagküldő szolgálat az egyik legrégebbi ellátási forma kistelepülésen élők számára. Az Egyesült Államokban egy történelmi híradás alapján már 1921-ben működött ilyen szolgáltatás a South Central Library Systemben. A vidéken élő farmerek, más felhasználók levélben kértek a könyvtártól egy listát, hogy milyen dokumentumok érhetők el intézményükben egy-egy szakterületen (pl. kertészkedés, ház körüli munka, vagy bármi, ami érdekli az adott felhasználót.) Erről a listáról választhatta ki az illető, hogy mire van szüksége, amit a könyvtár postai úton küldött ki számára.[39] Az Egyesült Államokban a posta 1928 óta kínál csökkentett díjszabást a könyvtári dokumentumok vidéki, elzárt településekre való postázásához.[40]

A jelenlegi amerikai postai csomagküldő szolgálat (books-by-mail service) kezdetei 1960-ig nyúlnak vissza, amikor a Washington állambeli Wenatcheeban működő North Central Regional Library könyvtárosai egy annotált katalógust küldtek ki a felhasználóiknak a papír formátumban elérhető könyveikről. Küldtek mellé egy megrendelőlapot, amelyet a válaszcímként feltüntetett postafiókra lehetett visszaküldeni a postaköltség kíséretében. A könyvet ezek után a megrendelőnek saját címére juttatták el. A felhasználóknak, mivel a postaköltséget már előzetesen rendezte, elolvasás után egyszerűen elég volt egy erre rendszeresített dobozba tenniük a könyveket, amit a posta automatikusan visszaküldött az intézménynek. Ez a rendszer szerte az Egyesült Államokban jól működött.[41]

Az amerikai szolgáltatás „méreteiről", konkrét megvalósulásáról ad tájékoztatást a hetvenes évek végén egy holland szerző. A Washington állambeli Fort Vancouver Regional Library 152 000 lakost szolgál ki 10 878 m^2 kiterjedésű területen. A postai csomagküldő szolgálat 1973-ban indult. 240 000, főleg a helyi érdeklődést kiszolgáló törzsállományát szolgáltatja ebben a formában. Évente három-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

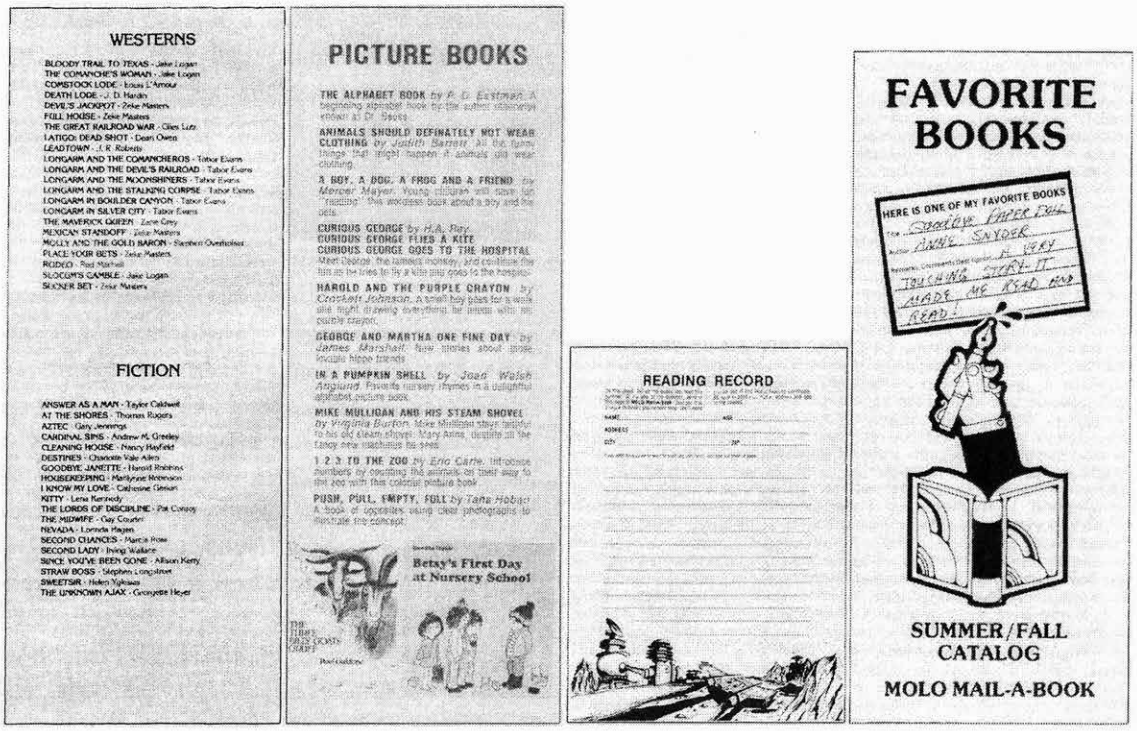

8. kép

Books-by-mail nyomtatott katalógusok, megrendelőlapok az Egyesült Államokból az 1980-as évek elejéről
(Forrás: Library Journal, 1984. 12. n. 1296–1297. p.)

szor küld ki egy 300 címből álló annotált katalógust és havonta egy röplapot 30 új címmel, ezekről várják a megrendeléseket.[42]

Egy az 1980-as évek elejéről való cikk a következőképpen foglalja össze a szolgáltatás lényegét. A könyvtár egy 50–800 címből álló *annotált katalógust* készít, jórészt kurrens papírborítós (paperback) állományából. (*8. kép*) Ezt a listát (katalógust) közzéteszi a kistelepüléseken élők körében (gondolva a potenciális felhasználókra is!). A közönség ezt követően megrendelőlapot tölt ki, mire a könyvtár egy többször is felhasználható dobozban küldi ki a kért könyvet. *(9. kép)* Egy 1980-ban készült felmérés szerint a szolgáltatás ára kölcsönzésenként 112 dollár volt (akkori árfolyamon!), ami azt jelenti, hogy a távoli településeken élőknek ez olcsóbb volt, mint elmenni személyesen a legközelebbi könyvtárba.[43]

2.4.1. Magyarországi helyzetkép

Magyarországon – véleményem szerint – egy ilyen annotált bibliográfiával terjesztett jegyzékről való rendelést be lehetne vezetni, hiszen a gyakorlat nem teljesen ismeretlen a lakosság számára: hasonló formában rendelhetnek a pizzát, könyvet a könyvklubtól, választhatják ki a megvásárolandó termékeket a helyi szupermarket reklámújságjából. Szélesebb olvasói igényeket képes kielégíteni az a forma, amikor a könyveket egy *központi katalógusból* lehet megrendelni, és azokból küld a könyvtár igény szerint. Kissé utópisztikusan hangzik még Magyarországon, hogy interneten keresztül rendelnének a felhasználók a hozzájuk közeli könyvtárak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

9. kép
Amerikai könyvtárosok postai küldeményeket állítanak össze
(Forrás: www.sals.edu/booksbymail.shtml)

állományából, hiszen igen csekély (bár dinamikusan növekvő) számban található meg a világháló a magyar háztartásokban (számítógép 22%, ebből internetezésre alkalmas 6%; 2002-es adat), mégsem érdemes azonban lemondani egy ilyen kézenfekvő megoldásról, ha csak korlátozott lehetőségek mentén is.

A megyei könyvtárak legtöbbjének már hozzáférhető a katalógusa a világhálón keresztül, a problémát így egyrészt az jelenti, hogy maguknak a felhasználóknak problémás a világháló elérése, másrészt, hogy Magyarországon semmilyen formában nem működik postai könyvküldő szolgálat (hacsak nem ennek vesszük a hagyományos könyvtárközi kölcsönzést), így a megyei, városi, községi könyvtárak sincsenek felkészülve ilyen igényekre. A megoldást olyan szolgáltató pontok jelenthetnék, ahol van internet-hozzáférés és egy erre alkalmas segítővel a lakosok rendelhetnek a könyvtár on-line katalógusából.

Teleházak

A modern kommunikációs eszközökhöz való hozzáférést kívánja biztosítani a kistelepülések lakói számára Magyarországon a teleház mozgalom. „A teleház olyan – egyetlen szolgáltatási ágazatba vagy gazdasági szektorba sem besorolható – közösségi hely, szolgáltató szervezet, amely informatikai és kommunikációs eszközöket, információtartalmakat és szolgáltatásokat biztosít, a felhasználáshoz szakmai, képzési segítséget nyújt, s kiszolgál további kielégítetlen helyi közösségi szükségleteket."[44] Magyarországon az első teleházat 1994-ben alakították ki a Fejér megyei Csákberényben, azóta gombamód szaporodtak, így jelenleg a Magyar Teleház Szövetség nyilvántartása alapján 447 működik hazánkban jórészt kistelepüléseken.[45] A legkisebb lélekszámú település, ahol teleházat alakítottak ki, az a 360 lakosú észak-baranyai Alsómocsolád.

Ha már bizonyos településeken létezik ilyen szolgáltató pont, miért ne lenne érdemes az internetkapcsolatot kihasználva egy olyan szolgáltatás-típust bevezetni, hogy az elektronikusan megrendelt könyveket postai könyvküldő szolgálattal kézbesítenék. Elmondhatnánk erre, hogy az igazán jól működő teleházak éppen ott vannak, ahol a könyvtár is jól működik, így ez feleslegessé teszi ezt a szolgáltatást. Nem teszi feleslegessé. A postai könyvküldő szolgálat önmagában sehol nem állja meg a helyét; rendszerint a mozgókönyvtári ellátás, letéti gyűjtemény mellett lát el nagyon fontos szerepet a szolgáltatási rendszerben. A teleházak bevonásával, egy hagyományos formában is működő postai csomagküldő szolgálat mellett, a szolgáltatás ezen formája a kistelepülés lakóinak a korábbinál sokkalta szélesebb információ-hozzáférési, könyvtárhaszná-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lati lehetőségeket nyitna meg. Mivel azonban teleház is viszonylag kevés településen működik, az interneten keresztül történő rendelés is csak viszonylag kevés felhasználót érinthet.

A postai csomagküldő szolgálat fontos követelménye, hogy a rendelkezésre bocsátott állományt folyamatosan frissítsék, és hogy a település lakosainak az érdeklődéséhez szabják (Ehhez célszerű igénykutatást végezni a potenciális felhasználók körében.)

Az amerikai könyvküldő szolgálat tapasztalatai

A szolgáltatásról szerzett *amerikai tapasztalatok* (*10. kép*) a következőkben a foglalhatók össze:

- A felhasználók rendszerint igen elégedettek a rendszerrel. *Daniel Suvak* arról számol be, hogy a könyvtárosok gyakorta találnak dobozokban leveleket a felhasználóktól, amiben megköszönik a könyvtárosoknak a szolgáltatást. Ezek alapján elmondható, hogy mivel éppen azokat a rétegeket (dolgozók, akik nem érnek rá látogatni a könyvtárat; mozgássérültek, kismamák, akik nem tudnak elmenni otthonról stb.) „szólítja meg" a dokumentumszolgáltatás ezen formája, akik egyébként korlátozott formában tudnák csak használni a könyvtárakat, a használói kör rendszerint igen hálás az olvasás lehetőségéért.

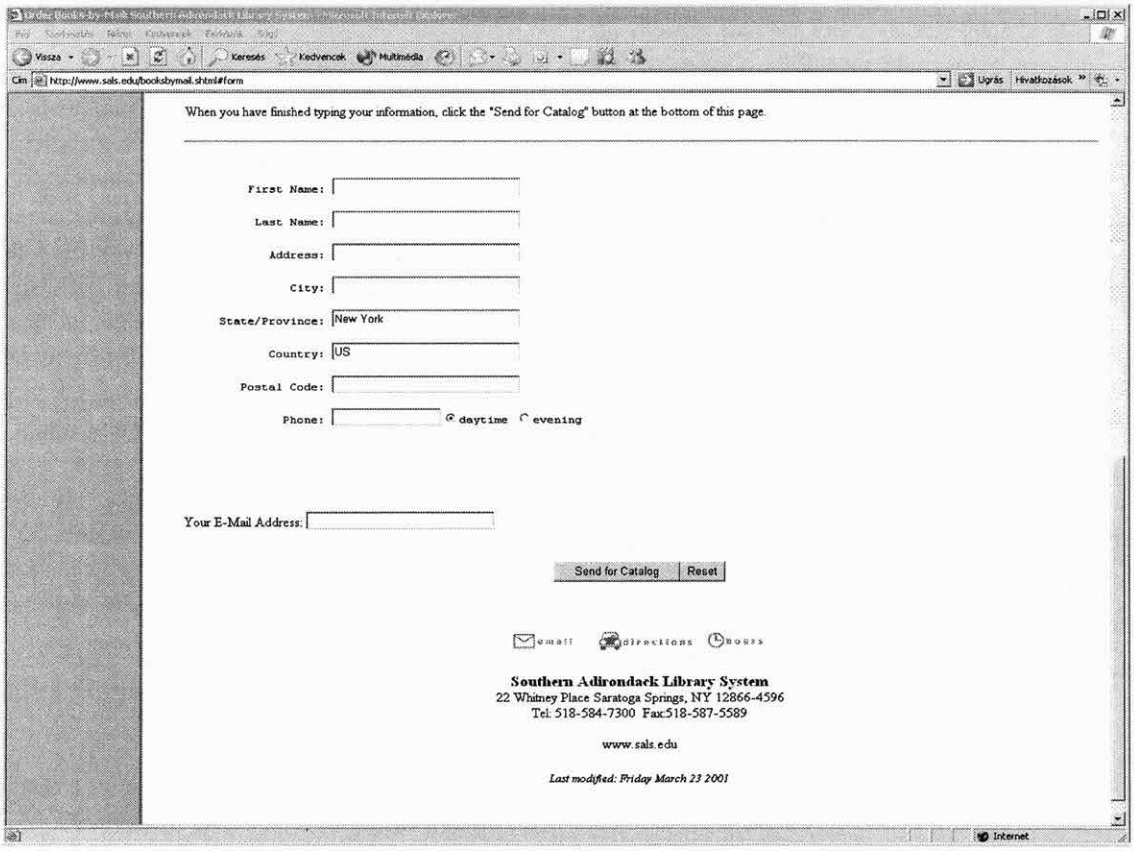

10. kép

Az interneten keresztül ilyen adatlap kitöltésével lehet e-mail-ben megrendelni a könyvtár „books-by-mail" katalógusát

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- Oda kell figyelni, hogy a használói kör igényeinek megfelelően válogassák ki a katalógusokban annotált könyvállományt. Egyaránt kell gondolni a szélesebb néprétegek igényeihez illő bestsellerekre és a „magas irodalom" termékeire.
- A felhasználók előtt a választás lehetősége, mivel csak a könyvjegyzékről lehet rendelni, igen szerény. Ha komoly igény mutatkozik rá, a könyvtárak a teljes állományukat is megnyithatják ilyen szolgáltatások céljára.
- Sok könyvtárost aggodalommal tölt el, hogy a postai csomagküldő szolgálat használói esetleg a korábbi könyvtárlátogató rétegből kerülnek ki. A tapasztalatok azt mutatják, hogy mivel az Egyesült Államokban a kistelepüléseken különböző ellátási formák élnek egymás mellett, így minden felhasználó megtalálja a számára legmegfelelőbb megoldást. Felméréssel bizonyították, hogy a különböző szolgáltatástípusok inkább erősítik egymás hatékonyságát.
- Rendszeres tapasztalat, hogy a felhasználók nincsenek tisztában azzal, hogy a szolgáltatás honnan érkezik, gyakorta gondolják, hogy ez valamiféle könyvklub, vagy olvasómozgalmi program. Ennek kivédésére a megrendelőlapokon fel kell tüntetni a szolgáltatást nyújtó könyvtár nevét, címét, telefonszámát, nyitvatartási idejét, ezzel is ösztönözve a látogatókat egy esetleges személyes látogatásra.
- A postaköltségek igen komolyan befolyásolják a szolgáltatás megvalósíthatóságát, díjszabását. A következő táblázat azt mutatja be egy 1982-es Ohio állambeli szolgáltatás költségvetésének összetevőit (összesen 100 000 kölcsönözhető dokumentum vett részt a szolgáltatásban):

Tétel:	Összeg/ kölcsönzés:	Százalékban:
Személyzet	$ 0,36	41%
Postaköltség	$ 0,22	25%
Ellátmány	$ 0,04	5%
Bérleti díj, közmű	$ 0,09	10%
Könyvek	$ 0,13	14%
Nyomtatás	$ 0,04	5%
Összesen:	$ 0,88	100%

4. táblázat
A könyvküldő szolgálat költségei

Amennyiben a postaköltséget oda-vissza a könyvtár állja, akkor a teljes összeg: $ 1,10, mindez tehát 25%-kal növeli a szolgáltatás árát. Ez azt jelenti, hogy a felhasználó számára a szolgáltatás olcsóbb, mint egy átlagos könyvtárlátogatás (tekintettel a távoli helyszínekre).[46] A mozgókönyvtárral összehasonlítva egy 1980-as felmérés alapján körülbelül fele annyiba kerül a postai csomagküldő szolgálat. Érdekes paradoxon az ár kapcsán, hogy ha igazán népszerűvé válna a szolgáltatás és nagyon sok megrendelő lenne, valószínűleg tarthatatlanná válna a postával kötött megállapodás az alacsonyabb díjszabást illetően és megnőnének a költségek.[47] (Ez természetesen csak abban az esetben áll fenn, ha a posta eleve olyan alacsony áron továbbítja a könyvtár küldeményeit, hogy semmi nyeresége, vagy minimális vesztesége van rajta.)

A postai csomagküldő szolgálat rendszerint speciális felhasználói kör igényeit elégíti ki:

- Tekintve, hogy nincs időponthoz kötve a rendelés és a szolgáltatás nem függ a könyvtár nyitvatartási rendjétől, a napi nyolc órában dolgozó felhasználók számára is elérhetővé válik a könyvtár.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- A „házhoz kötött" felhasználók elérésére is lehetőséget nyújt, így különösen sokat nyerhetnek vele: a mozgássérültek, súlyos betegségben szenvedők, kismamák, egyéb okok miatt fizikailag korlátozottak.[48]

- Eltérő vélemények vannak a gyermekek számára nyújtott postai könyvküldő szolgáltatásról. Míg az egyik oldalon hálás gyermekolvasói levelekről számolnak be[49], illetve arról, hogy mennyiben tudná segíteni a szolgáltatás az iskolai oktatást, addig másutt arról írnak, hogy ez a gyermekek számára teljesen inadekvát szolgáltatási forma[50], és hogy a gyermekolvasók elkerülése végett célszerű az olyan könyveket kihagyni az annotált listáról, amelyek őket is érdekelhetnék, nehogy rendeljenek[51]. Véleményem szerint valóban túl személytelen szolgáltatási forma ez, amit nem biztos, hogy meg tudnak szeretni a gyerekek. Ha rendelnek, akkor pedig nagyon fontos lenne, hogy szüleik odafigyeljenek rá, hogy időben visszaszolgáltassák a könyveket.

1988-ban egy széles körű felmérést végeztek a postai könyvküldő szolgáltatásról.[52] Ennek eredményei segítenek „testközelbe hozni" a szolgáltatást, a felmérésről készített tanulmány egyben betekintést enged az intézményenként eltérő gyakorlatokba is:

- *A felhasználók.* A könyvküldő programok több mint fele egy-egy megyére korlátozza a szolgáltatását. A használók 67%-a vidéki (1-2499 lélekszámú településen él), 72% több mint 26 mérföldre lakik könyvtártól. Egy programnak átlagosan 644 megrendelője van, de ez nagyon eltérő a különböző könyvtárak esetében. (Volt olyan könyvtár, melynek 6000 megrendelője volt!)

- *A gyűjtemény.* A legtöbb könyvtár külön kezelte az ilyen céllal hasznosított állományát, bár sokan ennek ellenére szolgáltattak az intézmény törzsgyűjteményéből is. A szeparált gyűjtemények mérete átlagosan 11 859 kötet volt.

- *A felhasználók értesítése* a szolgáltatásról az esetek 32%-ában szóban történt, csak ezután következett az újság, majd a könyvtári hírlevelek, rádió, egyéb helyi források, televízió, röplap, katalógus.

- *A könyvkínálatban* legnagyobb arányban a felnőtteknek szóló szépirodalom szerepelt, majd szorosan utána a felnőtteknek szóló ismeretterjesztő- és szakirodalom. Gyermekeknek való szépirodalom körülbelül fele annyi volt, mint a felnőtteknek való, ezt követték az audiovizuális dokumentumok, majd a gyermekek számára kiadott ismeretterjesztő irodalom.

- A legtöbb programnak volt saját nyomtatott *katalógusa,* amit körülbelül fele-fele arányban készített a könyvtár és külső cég. Ezt átlagosan negyedévente frissítik. A különböző postai könyvküldő szolgáltatást nyújtó könyvtárak 39%-a vidéki postaládákba dobja be ezt a kiadványt, 29% csak kérésre küldi ki, 28% a már meglévő ügyfeleknek küldi el.

- A *rendelést* a legtöbb könyvtár kizárólag postai úton fogadja el, de jelentős számban vannak azok is, akik telefonon, vagy személyes megkeresésre szintén küldenek ki dokumentumokat.

- A leggyakoribb *kölcsönzési idő* 1 hónap, de előfordul 2 és 3 hónapos is.

- A szolgáltatások átlagos *költségvetése* $35,051 (a legkevesebb $484, a legtöbb $294,778) volt. Ez könyvenként $2.27-t jelent. A legtöbb könyvtár nem a felhasználókkal fizetteti ki a kölcsönzés és a visszaküldés költségeit.

- Az évente *forgalmazott dokumentumok száma* körülbelül 20 700 darab, ebből 124-et nem küldenek vissza a felhasználók, 59 pedig elvész a postán.

A szolgáltatás a 70-es és a 80-as évek Amerikájában hihetetlen népszerűségnek örvendett: 1975 és 1988 között 75-ről 101-re ugrott az ilyen típusú szolgáltatást nyújtók köre. A rendszer ma is műkö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dik, bár egyre inkább az interneten keresztüli könyvrendelés irányába folynak a további fejlesztések.

Irodalom:

ASZTALOS Zoltán Péter: Mi is az a teleház? http://kdtr.telehaz.hu/kdtr.php?jump = 53&act

BOB, Murray L.: A meditation on Books by Mail. In: CLIC Quarterly, 1982. 1. no. 20–23. p.

BOYCE, Judith I. – BOYCE, Bert, R.: Library Outreach Programs in Rural Areas. In: Library Trends, 1995. 1. sz. 118. p.

BOYD, Alex – BENSON, James: By mail or mobile unit? – developing programs for extending library services. In: Public Libraries, 1981. 3. no. 67–69. p.

MOLDEUS, Gun Britt: Books by mail: biblioteksservice i glesbygd. In: Biblioteksbladet, 1977. 2. no. 26–28. p.

PETERSON, R. A.: Library Extends Service to the Rural Districts. Good Literature Compares with Modern Equipment For Making Rural Life Attractive. http://www.scls.lib.wi.us/mcm/history/library/rural.html

PROWSE, Stephen William: Current trends in interlending and document delivery in the UK. In: Interlending and Document Supply, 2000. 4. sz. 184–191. p.

SCHILLINGER, Janet: Books by mail survey. In: Rural libraries, 1993./1. 3-11. p.

SUVAK, Daniel: Fourteen Percent & Growing – The Case for Mail Library Service In: Library Journal, 1984./12. 1294-1297. p.

További tájékozódásra:

http://www.state.me.us/msl/outreach/books_by_mail.htm

http://www.lee-county.com/library/progserv/ssvcs/bbm.htm

http://www.co.napa.ca.us/library/bksbymail.htm

http://www.parl.ns.ca/pages/bbm.html

http://www.library.upenn.edu/borrowing/booksbymail.html

http://www.oval.lib.oh.us/bbm/index.htm

http://www.surrey.ac.uk/Library/dilis/lib_services.shtml

2.5 Letéti gyűjtemények

Bár a letéti gyűjteménynek is óriási hagyományai vannak világszerte, viszonylag kevés szakirodalom érhető el vele kapcsolatosan, és míg egy-egy konkrét megye, regionális könyvtári hálózat leírásánál találunk is ezzel összefüggésben adatokat, kifejezetten magára a szolgáltatási formára vonatkozóan egyáltalán nem találtam összefoglaló tanulmányt. Az Egyesült Államokban egy 1992-es felmérés szerint körülbelül minden hetedik könyvtár rendelkezett legalább egy letéti gyűjteménnyel. Ezek között az intézmények között a letéti gyűjtemények átlagos száma 5,09. A letéti gyűjtemények 30%-a szolgálta a vidéki lakosság ellátását.[53]

A gyűjtemény állandó frissítése kulcsfontosságú a letéti gyűjtemény sikeres működtetése szempontjából. 1992-ben az Egyesült Államokban a következőképpen definiálták a letéti gyűjtemény fogalmát: *„szervezetek vagy intézmények könyvek vagy egyéb könyvtári dokumentumok kicsi és állandóan cserélődő gyűjteménye”*.[54] A definíció alapján megállapítható, hogy a letét nem annak a tulajdonában van, aki használja, hanem egy külső könyvtárában, aki rendszeresen cseréli annak tartalmát, állandó újdonságot adva a felhasználók kezébe. Amennyiben nem sikerül megoldani az állomány állandó és gyors „forgatását”, a letét értelmét veszti, hiszen az emberek nem találnak benne maguknak folyamatosan új olvasnivalót, és nem használják tovább.

A letéti gyűjtemény olyan formán is létezhet mint egy-egy kistelepülés egyetlen szolgáltatási formája, amikor egy erre kijelölt személy ebből az állományból kölcsönzi a könyveket a felhasználóknak. Ezt nevezhetjük kihelyezett gyűjteménynek is. Az ilyen módon különböző pontokra kihelyezett könyvtári állományra számos példát találunk. Rendszerint olyan helyeken van értelme ennek a szolgáltatásnak, ahol a felhasználók valami oknál fogva akadályoztatva vannak a hagyományos könyvtári ellátásban való részvételben.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Norvégiában a tengeri olajfúró tornyokban létesítettek kihelyezett állományokat az állomáson szolgálatot teljesítő személyzet könyvtári dokumentumokkal való ellátása céljából.[55] Az amerikai szakirodalomban pedig találtam példát űrállomáson létesített könyvtárra is. Néhány gramm súlyú lemezeken elektronikus formában egész könyvtárat juttattak az űrbe, hogy kielégítse a személyzet tudományos kutatásaihoz szükséges információs igényeit.[56]

Bizonyos esetekben a letéti gyűjtemény valamely más szolgáltatási formával párosítva jelenik meg. Ekkor vagy a letéti gyűjtemény állományából szolgáltatnak valamely más úton, vagy egymás kiegészítését jelentik, mint két teljesen különböző szolgáltatási forma. Az előbbire egy kanadai az utóbbira egy norvég példát említek.

Kanada észak-nyugati területein egy folyamatosan frissített letéti gyűjteményből szolgáltatnak postai úton könyveket a felhasználóknak. Az ellátott terület nagysága 337 hektár (Kanada teljes területének a 34%-a). A teljes lakosság ehhez képest mindössze 56 000 fő. Összesen 59 település található itt, melyek közül 19-ben van könyvtár. A legnagyobb könyvtárral rendelkező településen 14 000-en, a legkisebben mindössze 183-an laknak.

20 000 fő él olyan településen, melyben egyáltalán nincs könyvtár. Számukra hoztak létre 50–75 könyvből álló letéti gyűjteményeket, melyekből postai úton lehet kölcsönözni. A letéti gyűjteményt egy önkéntes szállítja tovább a következő településre. A szállítás rendkívül költséges ezen a területen, ugyanis az egymástól igen távol lévő helységek között a légi út az egyetlen lehetséges továbbítási forma. A könyvtárak és szolgáltató helyek fenntartásának költségeit előteremteni igen nehéz, ugyanis a kormány rendszerint nincs tekintettel arra, hogy az arktikus területeken a könyvtári ellátást megoldani sokkalta drágább, mint az ország más pontjain. A felhasználók ezen kívül igénybe vehetik a terület központi könyvtárának tájékoztató szolgálatát telefonon és levélben egyaránt, és természetesen működik a hagyományos könyvtárközi kölcsönzés is, ami igencsak lassú a nagy távolságok miatti postai nehézségek miatt.[57]

Norvégiában a könyvtárhajó által nyújtott mozgókönyvtári szolgáltatások kiegészítéseképpen hoztak létre könyvlerakatokat a hajó által rendszeresen látogatott helyeken. A lerakatok 50–300 kötetből állnak és félévente cserélődnek (amikor újra arra jár a hajó). Minden egyes helyen van egy „kontakt személy", rendszerint a helyi iskola pedagógusa, vagy éppen egy könyvárak iránt elkötelezett magánember, aki felelős a könyvek kölcsönzéséért és visszaviteléért. A hajóról kikölcsönzött dokumentumokat szintén neki lehet visszavinni.[58]

A maribori közkönyvtár három, a városban működő vállalatnál helyezett el kis letéti gyűjteményeket, melyek tartalmát a könyvtár bibliobuszának állományából cserélik meghatározott rendszerességgel.[60] (*11. kép*)

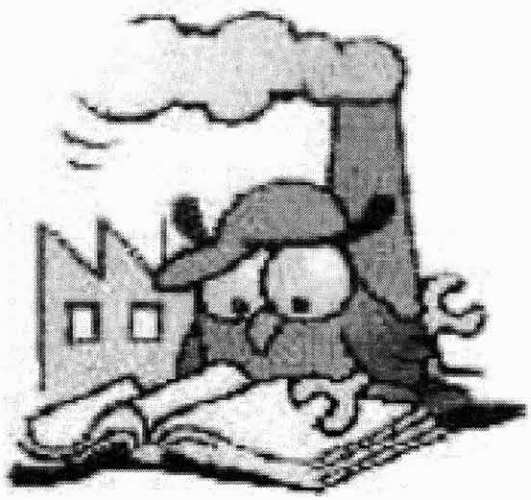

11. Kép
A maribori közkönyvtár gyárba kihelyezett letéti gyűjteményének logója
(Forrás: http://sikmb.mb.sik.si)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Irodalom:

BOYCE, Judith I. – BOYCE, Bert, R.: Library Outreach Programs in Rural Areas. In: Library Trends, 1995. 1. no. 118–119. p.

MCMAHON, Donna – FISCUS, James W.: Access in the arctic: Library service in the Northwest Territories . In: American Libraries, 1992. 11. no. 952–954. p.

OEVSTEGAARD, Anne Marie: „Epos" – Norway's floating library In: 66th IFLA Council and General Conference, Jerusalem, 2000.
http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/141-175e.htm

O'KEEFE, Diane M.: A space station library service . In: Special Libraries, 1991. 1. no. 30–32. p.

ØRNHOLT, Ruth: The Public Library as a Gateway to Society – Lifelong Learning in Small Communities. In: 69th IFLA General Conference and Council, Berlin, 2003.
http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/185e-Ornholt.pdf

2.6. Fiókkönyvtár

Nyugat-Európában igen ritka, hogy kis könyvtárak önállóan létezzenek.

A kisebb települések könyvtárai rendszerint hálózatba tömörülnek, közösen oldják meg a gyarapítást és az állomány állandó cseréjével kerülik el a párhuzamos munkafolyamatokat, így sokkal takarékosabban tudnak jobb minőségű könyvtári ellátást biztosítani a felhasználóknak. Egyik oldalról tehát a centralizált állománygyarapítás, másik oldalról a folyamatos állománycsere jelentheti a kis fiókkönyvtárak sikerét.

Az indianapolisi Marion Megyei Könyvtárban központilag folyik az állománygyarapítás, a kicsiny fiókkönyvtáraknak nem is igen szükséges ezzel a feladatkörrel foglalkozni. A könyvek árának emelkedése miatt a fiókkönyvtárak nem voltak képesek saját maguknak megvásárolni a drágább szakkönyveket, még akkor sem, ha az ellátott lakosság kifejezetten igényelte volna. Szakmai szempontok szintén indokolták az állománygyarapítás központosítását, a fiókkönyvtárak dolgozói ugyanis gyakran nem kellő szakszerűséggel jártak el ilyen tekintetben (pl. akkor sem szánták rá magukat arra, hogy egy-egy könyvből akár több tucatot vásároljanak, ha azt a használók kifejezetten igényelték.)

A fenti problémákra gondolkodva létrehozták az állományfejlesztő könyvtárosi munkakört. Az itt dolgozó munkatárs feladata nem a dezideráták alapján történő gyarapítás, hanem hogy évente minden fiókkönyvtárban töltsön el 4 napot, beszélgessen a könyvtárosokkal, elemezze a meglévő állományt, álljon be az olvasószolgálati pult mögé – így képet kap a helyi sajátosságokról, igényekről. Ezenkívül együttműködik a központi könyvtár állománygyarapítójával, aki ismeri a könyvkiadás trendjeit, és együttesen központilag irányítva a meglévő igények mentén végzik a gyarapítást meglehetős szakszerűséggel.[61]

Hasonlóan a letéti gyűjteményekhez, a fiókkönyvtárak esetében is kulcsfontosságú az állomány állandó frissítése, ugyanis egy kistelepülés rendszerint nem tud fenntartani egy akkora könyvtárat, ami feltehetőleg minden létező igényt kielégítene. Meglehetős részletességgel tárgyalják a szakirodalomban a nagy-britanniai Suffolk megye könyvtáraiban folyó állandó állománycserét.

Suffolk megyében összesen 41 könyvtár működik, ezen felül mozgókönyvtárakat, börtönkönyvtárakat is fenntartanak. A 41-ből 13 intézmény 6000 könyvtári egység körüli gyűjteménnyel rendelkezik és 200–450 beiratkozott olvasója van. Valamennyi könyvtár rendelkezik on-line kapcsolattal, amelyen keresztül a felhasználók hozzáférhetnek a megye teljes könyvállományához. A könyvekre fordítható teljes finanszírozási keretet a használók arányában osztják fel az egyes könyvtárak között, így amelyik intézmény Suffolk megye összes olvasójának 1%-át magáénak tudhatja, annak jut a gyarapításra fordítható keretösszeg 1%-a. Ez egyben azt is jelenti, hogy a kisebb állománnyal és kevesebb olvasóval rendelkező gyűjtemények sokkal nehezebben tudják frissíteni állományukat olyan mértékben, ahogy azt az állandó újdonságot igénylő olvasók el-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

várnák tőlük. Erre a problémára dolgozták ki az állománycsere következő formáját.

A 13 legkisebb gyűjtemény együtt – közös szempontok szerint – gyarapítja állományát, majd azt szétosztják a 13 intézmény között és – szintén közösen megállapított követelmények szerint – „áramoltatják" az intézmények között. A szempontok és követelmények a következők:

- Egyik újonnan vásárolt könyv sem lehet régebbi 3 évnél (tehát a megkötött megállapodáskor 1993-ban, 1990-es kiadású könyvek lehettek a legrégebbiek).
- Valamennyinek úgymond „jó könyvnek", azaz valószínűleg szélesebb érdeklődésre is számot tartónak kell lennie.
- Nem lehet olyan, ami már megvan valamelyik intézmény állományában.
- Lehetőleg kerülni kell a bestsellereket.
- Valamennyi könyvtár gyűjteményének valamennyi helyről azonosíthatónak kell lennie.
- Nyolchetente „forgatni" kell az állományt, azaz új helyre kell költöztetni valamennyi új beszerzést. (Így az körülbelül 2 év alatt fog körbeérni.)
- A cseréket központilag regisztrálják egy automatizált rendszeren keresztül, ezzel minimalizálják a személyzet ezzel való munkáját, és növelik a hatékonyságot.

Az együttműködés nagyon megéri a könyvtáraknak. Kétévente 16 000 angol font összeget költenek beszerzésre, ami könyvtáranként, évente mindössze 615 fontot jelent. Ezért az összegért 14 font átlag könyvárral számolva kétévenként 1,143 új könyvet tudnak olvasóik rendelkezésére bocsátani. Egyben ez azt is jelenti, hogy együtt drágább könyveket is be tudnak szerezni, olyanokat, amelyekre korábban esély sem volt, hogy meglegyenek a falusi könyvtárakban.

Jól látható helyen elkülönítve tartják két polcon ezt a „falugyűjtemény"-nek elnevezett állományrészt, melyről minden olvasó tudja, hogy garantáltan új könyvekből áll. Ezekben egyik könyvtárnak sincsen benne a bélyegzője, csupán annyi van beléjük pecsételve, hogy „Falugyűjtemény". Ezek a könyvek egészen a két éves periódus végéig vándorolnak, majd végül az utolsó állomáshelyükön maradnak, és annak az adott intézménynek a gyűjteményét gazdagítják a továbbiakban.[62]

Irodalom:

GIBSON, Catherine: How we spent 2.7 million dollars – with the help of centralized selection. In: Library Journal, 1995. 128–130.p.

HALLIVELL, Phil: Village Collection – refreshing small library bookstock. In: Public Library Journal, 1995. 2. no. 46. p.

2.7. Használók szállítása

Finnországban az 1970-es évek első felében merőben új szolgáltatási formát honosítottak meg a kistelepüléseken élők könyvtári dokumentumokkal való ellátására. 1971-73 között Rymättylä, Alastaro és Kylmäkoski körzetében lévő kistelepüléseken élőket szállították buszokkal a városi központi könyvtárakba. A 70-es évek végére a kísérlet gyakorlattá vált és mintegy 30 ilyen szolgáltatást regisztráltak Finnország szerte. Ez a szám a 80-as végére 50-re ugrott, míg 1989-ben pontosan 45 önkormányzat kínált ilyen lehetőséget a távoli felhasználók számára, ezek egyharmada Vaasa megyében, a többi Finnország más területein.

A szolgáltatás bevezetésének ötletét az adta, hogy az 1970-es években az állami költségvetés viszonylag kevés pénzt tudott áldozni a Finnországban hagyományosan elterjedt mozgókönyvtárakra, az önkormányzatoknak pedig szintén szerény anyagiak álltak rendelkezésére, hogy fenntartsanak egy saját fiókkönyvtárat. Egy könyvtár költségvetésének mindössze 2-3%-át teszi ki egy ilyen szolgáltatás, ami Vaasa körzetében 5000-26 000 (átlag 17 000) finn márka volt évente önkormányzatonként. Ez az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

összeg kevesebb mint fele egy rendszeres fiókkönyvtár fenntartás, vagy egy bibliobusz szolgáltatás árának.

A felhasználók szállítása a könyvtárakba akkor működik jól, ha megfelelő az úthálózat, és ha az önkormányzat területe nem túlságosan nagy kiterjedésű. A két legfontosabb jellemzője:

- Rugalmas, mert bevezetéséhez nem kell bonyolult bürokratikus útvesztőben bolyongani, és mert a felhasználók igényeihez nagyon könnyedén lehet igazodni (útvonalválasztás, időpont megváltoztatása stb.) ha pedig érdektelenség mutatkozik iránta, felszámolása is sokkalta egyszerűbb, mint egy fixen telepített szolgáltató helyé.
- Valódi egyenlőséget biztosít a felhasználóknak a könyvtári dokumentumokhoz való hozzáférés terén, hiszen így a kistelepüléseken élők is ugyanakkora választékból kereshetnek kedvükre való olvasnivalót, mint a nagyvárosok lakosai. Ráadásul hozzáférhetnek olyan szolgáltatásokhoz is, melyeket egy fiókkönyvtár vagy bibliobusz messze nem tud kínálni.

A szolgáltatás azért is költségkímélő, mert ezzel elkerülhető a párhuzamos gyarapítás. A felhasználókat a központi könyvtárba utaztató önkormányzatok az esetek 1/3-ad részében megszüntették a korábban nehezen működő falusi könyvtárat, így ez maradt az egyetlen szolgáltatási forma, míg a többi településen ez csak egy további alternatívát jelent a már korábban is működő megoldások mellett.

A vidéki emberek számára a legnépszerűbb szolgáltatás a könyvkölcsönzés, második az újságolvasás. A felhasználók körülbelül fele érdeklődött a könyvtárban rendezett kiállítások iránt, és sokan vették igénybe a zenei gyűjtemény által nyújtott lehetőségeket, és zenét hallgattak vagy kazettát kölcsönöztek. Viszont alig néhány érdeklődő volt a tájékoztató szolgálatra.

A szolgáltatás gyakran párhuzamosan fut az önkormányzat által szervezett ügyintéző körúttal. Ekkor a felhasználók napközben vagy a délelőtti órákban elintézik hivatali ügyeiket, és estefelé beülnek a könyvtárba olvasni vagy kölcsönözni. (A könyvtárba menő járatok egyébként is leggyakrabban este mennek, Finnország szerte összesen három könyvtár kínál napközbeni könyvtárlátogatást, pedig ennek minden kétséget kizáróan óriási előnye, hogy a könyvtár teljes személyzete rendelkezésre áll.) Tettek kísérletet arra is eleinte, hogy a könyvtárlátogatást kössék össze egyéb kulturális rendezvények látogatásával, a felhasználók különböző igényeit azonban már ilyen szinten nem lehetett összeegyeztetni, így ez a próbálkozás kudarcba fulladt.

Egy-egy járat átlagosan 19 személyt visz, általában busszal vagy kisbusszal. A szolgáltatás rendszerint szünetel a nyári szünidő alatt, de ez alól is van kivétel. Havonta 1–8 járat indul az önkormányzat anyagi viszonyaitól függően, a felhasználók azonban csak havi 1–2 alkalommal veszik igénybe ezt a lehetőséget.

A könyvtárosok beszámolói alapján ezek a látogatások meglehetősen kellemes légkörben szoktak lezajlani. A szolgáltatás használói leginkább a 60–70 éves kor közötti korosztályból kerülnek ki, akik nem csak a könyvkölcsönzés miatt járnak könyvtárba, hanem azért is, hogy együtt legyenek, beszélgessenek. A fiatalok, akik kisebb számban vannak jelen, szintén gyakran látnak ebben lehetőséget a közösségi életre, az egymással való találkozásra. Mindenképpen elmondható tehát, hogy a könyvtárba induló rendszeres járatoknak közösségépítő szerepük is lehet.

Magyarországon szintén be lehetne vezetni egy ilyen jellegű szolgáltatást, bár véleményem szerint sokkal nagyobb erőfeszítéseket kellene tenni, hogy az emberek valóban igénybe vegyenek egy ilyen lehetőséget, ugyanis itthon egyáltalán nincsenek hagyományai a fent említett, Finnországban régóta működő, ügyintéző járatoknak, ami hasonló beállítottságot igényel, nem beszélve arról, hogy Finnor-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

országban jóval magasabb a könyvtárhasználók aránya a teljes lakosság számához viszonyítva.

Irodalom:

HIRVELÄ, Liisa: Transporting the library-users to the library In: Scandinavian Public Library Quarterly, 1991. 1. no. 27-30. p.

2.8. Intézményi együttműködési formák: Kettős funkciójú könyvtárak

A kistelepülések könyvtári ellátásában számos olyan esettel találkozunk, hogy akár hasonló, de sok esetben nagyon különböző intézmények összefognak, mert találnak valami olyan közös pontot, melyben segíthetik egymás munkáját. Gyakran a két intézmény teljes mértékben eggyé olvad, ilyenek a kettős funkciójú könyvtárak (rendszerint az iskolai- és a közkönyvtár), más esetekben a meglehetősen különböző szervezetek, intézmények, vállalatok csupán egymás mellett tevékenykednek, és a közös helyszín jelent mindkét félnek valami olyan többletet, amiért érdemes összefogni.

A kettős funkciójú könyvtárak angolszász területen közel száz éves múltra tekint vissza (pl. New Hampshire-ban 1906 óta folyamatosan működik ilyen intézmény). Dél Ausztráliában kifejezetten ilyen típusú intézményekre épül a közkönyvtári ellátás, és a skandináv területeken is komoly hagyományokkal rendelkezik ez az ellátási forma.[62] Annak ellenére, hogy régóta folynak kísérletek az ilyen jellegű intézményi együttműködésre, a szakirodalomban viszonylag kevés sikeresnek mondható kezdeményezésről számoltak be. Most a szakirodalomban leggyakrabban említett kérdések ismertetésén kívül két sikeresen működő kettős funkciójú könyvtári rendszert ismertetek.

Az Egyesült Államokban ugyan igen régóta létező és sok esetben sikeres kísérletek voltak a közös iskolai és közkönyvtárra, igazán az 1970-es évek végén szenteltek komoly figyelmet a témának. Rájöttek, hogy számos előnye van egy ilyen intézmény működtetésének. A legfontosabbak talán a következők:

- az épület költségein való megtakarítás;
- a kis falvakban így el lehet kerülni, hogy ugyanaz a könyv két helyen is meglegyen (duplikáció);
- megtakarítás a személyzeten,
- a szolgáltatások racionalizálása.[63]

Hogy az 1970-es évek végének Amerikájában miért került előtérbe a téma, annak nem csak a költségmegtakarítás volt az oka. Mivel mind kevesebb pénzt tudtak a könyvtáraknak folyósítani, szükségessé vált a szolgáltatásokra fordított összegek hatékonyabb kihasználása, takarékosabb ellátási formák bevezetése, másrészről az élethosszig tartó tanulás ekkoriban előtérbe kerülő eszméje az emberek gondolkodásában közelebb hozta az iskolát a könyvtárhoz, így logikusnak tűnt egy ilyen együttműködés kialakítása.[64]

Ugyan tágabb értelemben az iskolai és a közkönyvtárnak is az egyén tanulásának a segítése az alapvető célja, mégis jelentős különbségek vannak a konkrét működés és a szűkebben vett célkitűzések tekintetében. A közkönyvtár elsődleges szerepe, hogy elősegítse az egyén önművelését, informálódását az óvodástól a nyugdíjas korig. A közkönyvtárnak nagyon széles körű igényeket kell kielégíteni, hiszen az önművelésnek része lehet a hobbikertészkedés szakirodalmától a hivatalos dokumentumokig mindenféle könyvtári anyag. Az iskolai könyvtár ezzel szemben az iskolai intézményi rendszer részét képezi és az oktatás célkitűzéseinek a támogatása a legfontosabb feladata.

A kettős funkciójú könyvtárak fizikai értelemben vett *elhelyezése* is problémás a célkitűzések különbözősége miatt. Az iskolai könyvtárnak az oktatási célokhoz igazodva célszerű az intézményen belül egy jól megközelíthető helyen lennie, míg a közkönyvtárat az egész közösség szempontjából nézve

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kell központi helyen elhelyezni. A probléma csak akkor oldható fel rugalmasan, ha az iskola épülete maga is központi helyen van, ami általában elmondható a kistelepülési oktatási intézményekről. Ebben az esetben is két bejáratnak kell lenni, egyiknek az iskola, másiknak az utca felé, ahonnan bárki, bármikor bemehet anélkül, hogy zavarná az oktatási intézményben folyó munkát. A külső bejárat felől kell biztosítani a mozgássérült feljárót, a gyermekkönyvtárat és a különböző előadások, programok szervezésére alkalmas közösségi termet.

Ugyan a kettős funkció költségmegtakarítást jelent, de csak korlátozott mértékben, hiszen a kétféle könyvtár *állománya* – éppen a fentebb leírt különbözőségek miatt – nem fedheti egymást. Az állománygyarapításnak mind az iskolai mind a közkönyvtár igényeit ki kell elégíteni, így ebben a vonatkozásban nem képzelhető el takarékoskodás, a fenntartás és a személyzet költségein való megtakarítás azonban jelentős lehet. A közkönyvtárral szemben az is követelmény, hogy csatlakozzon nagyobb regionális hálózatokhoz és könyvtárközi kölcsönzés útján biztosítsa a publikált információhoz való szabad hozzáférést.[65]

A kettős funkciójú könyvtárak létrehozásánál különböző problémák merülnek fel a attól függően, hogy újonnan alapított intézményről van-e szó, vagy két, már létező, könyvtár összevonásáról. Csak címszavakban említek néhányat a lehetséges problémák közül:

- *A katalógusok rendszere.* Új könyvtár beindításánál ez a kérdés nem jelent problémát. Meglévő állományok esetében, ha azok eltérő elvek szerint készült katalógusokban vannak feltárva, a katalógusok összeolvasztása komoly nehézségeket jelentő feladat.
- *Számítógépes rendszerek.* Problémát a már meglévő rendszerek összekapcsolása jelent. Ilyenkor szükséges tisztázni, hogy hogyan lehet leghatékonyabban ötvözni a kettőt. Mennyibe fog kerülni? Biztosíthatók-e a korábbi szolgáltatások?
- A kölcsönzési szabályzatot egységesíteni kell.
- *Állománygyarapítás/apasztás.* Ezt a kérdést olymódon szükséges szabályozni, hogy egyik partner érdekeit se sértse.
- *Felszerelés.* Új épület emelésénél, meglévő renoválásánál, berendezésénél pontosan meg kell határozni az intézmények hozzájárulási költségeit.[66]

A kettős funkciójú könyvtárakról az amerikai tapasztalatok igen vegyesek. Lényegében mindkét intézménytípus elsősorban az ifjúságot szolgálja, sok közkönyvtárban hoztak létre például „házi feladat központ"-ot, ahol segítenek a tanulóknak teljesíteni iskolai kötelezettségeiket, és ezen kívül is számos intézménynek vannak kifejezetten diákoknak nyújtott szolgáltatásai. Kaliforniában a közpénzek elosztásánál jobban támogatják az olyan közkönyvtárakat, melyek együttműködnek az iskolai könyvtárral, ami nem feltétlenül kell, hogy közös működést is jelentsen, de mindenképpen olyan kétoldalú megállapodásokat, melyek mindkét fél számára előnyöket rejt.[67]

Mivel a könyvtár fenntartásáért mind a helyi önkormányzat, mind az iskola felelős, egy mindkét fél számára megfelelő irányítási modellt kell találni. A három legtipikusabb megoldás a következő:

1. Társvezetők állnak a könyvtár élén és mindenki a saját intézménye érdekeit képviseli. Mint menedzserek „team"-je dolgoznak együtt, meghatározva a különböző feladatokat, munkaidőt, munkaterveket és egyéb adminisztrációs kérdéseket.
2. A partnerintézmények valamelyikéből való egyetlen vezető áll az élen, aki az irányítás és felelősség egészét vállalja. Ennek a modellnek az az előnye, hogy a teljes könyvtári személyzet ugyanazzal a fizetési táblázattal, munkaidővel, stb. működtethető.
3. Irányító testület igazgat, melynek tagjai az érintett intézményeket képviselik. Ez a testület független vezetőt alkalmaz, aki közvetlenül a testü-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

letnek tartozik beszámolni és nem a partnerintézeteknek.[68]

A Top Valley közművelődési és iskolai könyvtár az angliai Nottingham északi peremén egy kivételesen sikeres kettős funkciójú könyvtár. (*12. kép*) A hét négy napján egyszerre tudja fogadni a neki helyet adó középiskolai tanulóit és a helyi lakosokat – ezt körültekintő elhelyezéssel és berendezéssel, valamint hozzáértő személyzettel és jól szervezett munkabeosztással érték el.

12. kép
A Top Valley kettős funkciójú könyvtár Nottingham megyében

A város két közeli, de egymástól elkülönülő lakótelepe 16 ezer lakosának könyvtári ellátását nehéz volt megoldani. 1976-ban a két terület között elhelyezkedő középiskola igazgatója felajánlotta, hogy az iskolai könyvtár helyiségeit megnyitja a környék lakossága előtt, ezt a javaslatot a megyei könyvtár elfogadta. Azonban a könyvtár épületen belüli elhelyezkedése sok gondot okozott, ezért a nyolcvanas évek elején, mikor erre anyagi lehetőség adódott, a földszinti előtérből nyíló helyiségeket átépítették, és 1983-ban ide költöztették az állományt. Így a könyvtár az iskola és az utca felől is megközelíthető lett, ettől kezdve a forgalom megduplázódott. Az összenyitott, 600 m^2-es helyiséget úgy rendezték be, hogy a könyvtárba más-más céllal jövők ne zavarják egymást. Sikerült elkerülniük azt a gyakori hibát, hogy közös falakon belül párhuzamos szolgáltatásokat szervezzenek a különböző olvasói rétegeknek. A könyvtár élén a megyei könyvtár által kinevezett szakképzett könyvtáros áll, aki mindkét olvasói csoportnak nyújtott szolgáltatásokat megtervezi, és az iskolaigazgatónak, valamint a könyvtári szakfelügyeletnek is felelősséggel tartozik. Mellette hat főállású, ill. részmunkaidős könyvtáros asszisztens dolgozik.

A könyvtár az oktatáshoz szükséges anyagot az iskola költségvetéséből veszi meg, a tanárokkal egyetértésben. A pedagógusok emellett a megyei taneszköztárat is igénybe vehetik. A közművelődési könyvtári funkció ellátásához pedig a megyei könyvtár a körzet hat könyvtárának közösen gyarapít, s az anyag egy részét letétként vándoroltatja közöttük.

A megye fizeti továbbá az újságokat, zenei kazettákat és a számítógépes információszolgáltatást. A különböző források ellenére a Top Valleyben alapelv, hogy minden olvasó mindenhez hozzáférhet, ami főleg az iskola számára nagy nyereség. Az állományon kívül a könyvtár használóképzést biztosít a diákoknak, továbbá a környék időseit és betegeit „testre szabott" szolgáltatásokkal látja el (pl. letét kihelyezése az idősek otthonába stb.). Külön foglalkozik a kisgyerekekkel és az elemi iskolásokkal is, akik így a középiskola első osztályába kerülve már otthonosan mozognak a könyvtárban.[69]

Dél-Ausztrália az egyetlen olyan régió, ahol teljes egészében az iskolai könyvtárakra épül a könyvtári ellátás vidéki területeken. 1977 óta 49 ilyen intézményt alapítottak a 3000 fős lélekszámú, és annál kisebb településeken, ezzel 20 év alatt 100000 fő könyvtári ellátását oldották meg sikeresen.

Ezek a könyvtárak jórészt középiskolákban, vagy általános- és középiskolákban és ritkán általános iskolákban lettek elhelyezve. Mindegyik könyvtárnak van bejárata kívülről, a nyilvánosság felől is. Mére-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tük két tanteremnyi. A személyzet egy könyvtárosból és az asszisztenséből áll. (A könyvtáros általában az iskolai pedagógusokból kerül ki, csak a legritkább esetben rendelkezik szakirányú végzettséggel az illető.) A könyvtárak finanszírozását egyrészt az államtól kapott fejkvótából, másrészt önkormányzati támogatásból oldják meg.

A szolgáltatások egyaránt kínálnak olvasnivalót a diákok, tanárok és a szélesebb nyilvánosság számára. A különböző igények ellátása érdekében sokoldalú szolgáltatási rendszert építettek ki: igyekeznek minden réteg számára vonzó, „személyre szabott" kínálatot nyújtani:

- A gyermekállomány mindenütt jelentős, az általános iskolásoknak mesemondó szakkört szerveztek, s rendszeresen látogatják az óvodákat is.
- Látogatják még a kollégiumokat, az öregek otthonát és azokat a háztartásokat is, ahol hátrányos helyzetű olvasók élnek.
- Pici, elzárt településeken gyakoriak a könyvlerakatok, letétek rendszeresen frissített (forgatott) állománnyal.
- A karrier-információs szolgálat minden könyvtárban megtalálható ugyanúgy szolgálva a diákok pályaválasztását, mint a felnőttek igényeit.
- Helyi programok szervezése.
- A lokális kulturális örökség védelme (helyi folyóiratot mikrofilmre viszik, helyismereti gyűjtemény stb.)
- Könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás hatékonyan működik valamennyi pontján az országnak, és ezt ki is használják.

A közös iskolai és közkönyvtárak által ellátott területeken a lakosság 52%-a könyvtári tag, de megszokott a 60% fölötti arány is, így valóban igen sikeresnek mondható az együttműködés.

Dél-Ausztráliában ezek a könyvtárak igen „erősek" tudnak lenni, hiszen hosszú, mindenki számára elfogadható nyitva tartási idővel rendelkeznek és a mellett, hogy a helyben lévő gyűjteményük igazodik a közösség igényeihez, az elektronikus forrásokhoz való hozzáférés is megoldott, így a teljes könyvtári rendszer kínálata is elérhető. Mindezek mellett a könyvtár lokális információ-hozzáférési pontként is funkcionál. Számos olyan szolgáltatás létezik, mely a helyi közösség számára érdekes és hasznos információt közvetít elhelyezkedési lehetőségekről, üzleti életről, egészségügyi kérdésekről stb. A sikeres működés alapvető feltétele azonban a könyvtáros-tanár, aki mindezt megvalósítja és a gyakorlatban is életképessé teszi.[71]

Lényegesen különbözik az eddig bemutatottaktól, amikor különböző intézmények külön irányítás alatt dolgoznak együtt, egy fedél alatt. A holland Könyvtári Szolgáltatási Központ (OBD) 1990-ben kidolgozta a „könyvtár mint művelődési ház" („Kulturhus") koncepciót, melynek lényege, hogy egy fedél és egy igazgatás alatt információs, kulturális és kereskedelmi szolgáltatások működnek. A modell újdonsága, hogy válaszfalak nélküli közös térben foglalnak helyet a különböző intézmények, köztük olyan üzleti jellegű vállalkozások is (bankfiókok, biztosítási társaságok stb.), melyeket a közvélekedés eddig a könyvtártól távolinak tartott. 1993-ban mutatták be ennek a prototípusát: 1200 négyzetméteren helyet kapott a felnőttkönyvtár, az ifjúsági könyvtár, a tanulói övezet, egy kisméretű előadóterem, két kávézó, egy bankfiók, és egy biztosító társaság.

A koncepció egyes részleteit több könyvtár is átvette. Például Denekampban (13 ezer lakos) a helyi könyvtárban (600 négyzetméter, 30 ezer dokumentum) helyet bérel a Nyugat-hollandiai Biztosítási Társaság (10 négyzetmétert évi 15 ezer Guldenért napi 2-3 órás használatra) és a Rabobank (nagyjából hasonló feltételekkel.) A közös épületben való működést két év elteltével mindkét pénzügyi intézmény hasznosnak ítélte, mivel ott a hivatali nyitvatartástól eltérő időben, az esti órákban is a közönség szolgálatára tudnak állni, és új közönsé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

get is el tudnak érni. A könyvtárosok szintén hasznosnak tartják az együttműködést.[72]

1983 januárjában a Washington állambeli Vancouver bevásárlóközpontjának (Vancouver Mall) vezetői azt a lehetőséget vetették fel a vancouveri regionális könyvtárnak, hogy egy fiókkönyvtárat hozhatna létre a Mall területén. A Mall célja ezzel a vásárlás fellendítése volt, de az ajánlat a könyvtárnak is jól jött, mert rendkívül kedvező feltételek mellett (alacsony helyiségbérleti díj, feltűnő hely, jó megközelíthetőség stb.) lehetővé vált számára, hogy egy könyvtári szempontból aránylag rosszul ellátott körzetnek magas színvonalú szolgáltatásokat nyújtson.

A terv megvalósult, és a könyvtár ma „oázis"-t jelent a vásárlástól kimerült emberek számára. A bevásárlások fokozódása a kölcsönzések és a referenszkérdések számának gyarapodásával járt együtt. A könyvtár erőssége a gyermek- és ifjúsági irodalom. Az a tény, hogy a 25 ezerről 40 ezerre növekedett állomány 60%-a „forog" kölcsönzés útján, minden várakozást felülmúlt.

A bérleti szerződés kiköti, hogy a könyvtár a bevásárlóközponttal azonos időben tartson nyitva, ami mindennapos, heti 70 órás üzemeltetést jelent, s a karácsony, az ünnepnapok sem kivételek. Ezt a magas nyitvatartási óraszámot a könyvtár 11 főnyi személyzettel látja el, akiket a referenszkérdések tekintetében a központi könyvtár tájékoztatási részlege is támogat, telefaxon továbbítva a válaszokat.

A bevásárlóközpontban működő fiókkönyvtárral nagyon sok új olvasót nyernek meg, ugyanis általában ez a hálózat első könyvtára, amelyre a település új lakói rátalálnak.[73]

Irodalom:

Aaron, Shirley L.: A Study of Combined School-Public Libraries, Chicago : American Association of School Librarians – American Library Association, 1980.

AMEY, Larry: Rural social equity and school housed public libraries. In: APLIS, 1997.4. no. 216–223. p.

BEHRMAN, Sara – CONABLE, Gordon: There's a library at the mall. In: Wilson Library Bulletin, 1989.4. no. 31–33.p.

CALL, I. S.: Joint-use libraries. Just how good are they? In: College and Research Libraries News, 1993. 10. no. 551–556. p.

Education and libraries. In: Scandinavian Public Library Quarterly, 1991. 2. no. 2–31.p. (tematikus szám)

GLICK, Andrea: CA Schools, Public Libraries to Cooperate, Not Cohabit – New state regulations explain what library bond act will require. In: School Library Journal, 2001. 12. no. 16. p.

HAYCOCK, Ken: The school-housed public library. In: Emergency Librarian, 1990. 4. no. 33–34. p.

MÜNZEL, Carl: „Goedenmiddag, ik ben bij u verzekerd ...!" – Guten Tag, ich bin bei Ihnen versichert ...! Niederländische Bibliotheken vermieten Flächen an Private Unternehmen. In: Buch und Bibliotech, 1997. 7-8. no. 490–493.p.

SHAW, Martyn: Top Valley: a joint-use success story. In: The School Librarian, 1990. 2. no. 51–55.p.

További tájékozódásra:

http://www.nottinghamcity.gov.uk/coun/department/leisure_com/libraries/find/topvalley.asp

http://www.devon.gov.uk/library/libraries/heavitree.html

http://www.devon.gov.uk/library/libraries/chulmleigh.html

http://listingsca.com/common/cache/656/656774.asp

http://www.lib.sk.ca/slta/documents/school-public4-apnd2.htm (ajánlások)

http://www.lib.sk.ca/slta/documents/school-public2.htm

2.9. Kábeltévé szolgáltatás

Az Amerikai Egyesült Államokban és Ausztráliában a televízió már régóta a távtanulás egyik bevett eszköze a távoli, falusi környezetben élők számára. A távtanulás tapasztalataiból kiindulva az Egyesült Államokban az Arlington Heights Memorial, az Indian Trails District, a Park Ridge és a Skokie közkönyvtár konzorciuma 1983-ban megalapította a Könyvtári Kábelhálózatot (Library Cable Network), mely hetente több mint 50 órányi változatos prog-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ramot kínál Chicago külvárosi részein élők számára.

A szolgáltatás használóiról és használatáról chicagoi helyi kábeltévé szolgáltató, a TeleCommunications Inc. által készített felmérés eredményei tájékoztatnak. A vizsgált területen élők 45%-a, mintegy 235 000 fő rendszeres kábeltévé-előfizető. Az előfizetéssel rendelkező háztartások 2–3%-ában hetente legalább egyszer nézik a könyvtár műsorát és 6–9%-ában havonta legalább egyszer bekapcsolják. A könyvtári adás elsősorban azokat a rétegeket képes szolgálni:

- akik vagy nem képesek elmenni a könyvtárba (fizikailag helyhez kötöttek, mozgássérültek, idősek, gyerekek, akiket a szüleik – más irányú elfoglaltságaik miatt – nem tudnak elvinni a könyvtárba stb.);
- akiknek az idejük nem engedi, hogy könyvtárhasználók legyenek (pl. akik nagyon sokat dolgoznak);
- akik valamely más szempontból hátrányos helyzetűek (pl. emigránsok, olvasási- és tanulási nehézségekkel küzdők).

1992-ben egy ilyen szolgáltatásnak az éves költségvetése átlagosan 70000 dollár volt, melynek 67%-a a teljes munkaidőben dolgozó program rendezőjének és a mellette dolgozó asszisztensének a fizetésére ment el, a maradék 33%-ból nagyjából egyenlő arányban fedezték a fenntartási és nyomtatási költségeket, a licenszdíjakat és a különböző eszközök bérleti díját. Elmondható, hogy a könyvtári kábelhálózat a programok nagyon széles választékát tudja kínálni minden eddiginél elérhetőbb áron.

Amikor a kábeltévé hálózat beindult, hetente 4 és fél óra adást sugároztak, ami 1988-ra 37-re ugrott, míg 1992-ben már heti 50 órában lehetett nézni a programot. A műsort igyekeztek úgy összeállítani, hogy az minél szélesebb rétegek számára élvezhető és hasznos legyen. Nagy hangsúlyt kaptak a programban a helyi személyiségek, érdekességek, sajátosságok. A részletes programot havonta küldik ki a tagkönyvtáraknak és az iskoláknak egy szórólap, vagy levél formájában.

Az adások között az egyik legnépszerűbb volt az „Illinois Reads" című sorozat, melyben helyi írókat, kritikusokat szólaltattak meg mindenféle területről, így a sci-fi íróktól a gyermekirodalmat és a felnőtt szépirodalmat művelőkön keresztül a tudományos és ismeretterjesztő művek szerzőjéig igen sokféle személyiség kapott szót a műsorban. Szintén népszerűek a helyi nevezetességekhez vezető videó-látogatások, amelyekben a természeti és az épített regionális környezet szépségeit, sajátosságait mutatták be. A gyerekekre is gondolnak, gyakran sugároznak kifejezetten az ő igényeiknek megfelelő bábelőadásokat, meséket.

A kifejezetten gyerekeknek szóló programok között több interaktív jellegű adás is van. Ilyen az origami program, vagy a Halloween előtti, az arra való felkészülést segítő adás. Az interaktív programok előtt szórólapokon értesítik a helyi iskolákban tanító pedagógusokat, könyvtárakat, hogy a gyerekeknek milyen eszközökre lesz szükségük ahhoz, hogy részt tudjanak venni a televíziós foglalkozáson, így már a műsor előtt kikészítheik a zsírkrétát, filctollat, színes papírokat, ollót a Halloween álarchoz vagy éppen a szükséges méretre tudják vágni a papírt ahhoz, hogy az origami foglalkozáson tudjanak pingvint hajtogatni. Bizonyos műsorok beépíthetők az iskolai óra menetébe is, erről szintén kapnak tájékoztatást a pedagógusok.

A kábeltévé segítségével lehet eljuttatni az emberekhez a könyvtár által szervezett egyéb programokat is, mint a komolyzenei koncerteket, író-olvasó találkozókat, könyvbemutatókat, különböző kiállításokat stb. A 90-es évek elején, amikor megnőtt az emigránsok száma, kifejezetten nekik szóló angol nyelvtanfolyamokat is sugároztak a könyvtár kábeltévés adásában.[74]

Bár egyesek igen nagy reményeket fűztek a kábeltévés könyvtári szolgáltatáshoz, és mindezt egy új „szuperbibliobusz"-nak titulálták, azt mindenkép-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pen látni kell, a kétségtelen sikerek ellenére is, hogy a kábeltévé csak a megoldott könyvtári ellátás kiegészítéseként alkalmazható az idősek, mozgáskorlátozottak, kisgyerekek művelődési igényeit szolgálandó, vagy éppen csak közönségcsalogatóként. Bár sokkal több emberhez eljut a szolgáltatás, hatékonysága, mivel nélkülözi a személyes jelleget, interperszonális kapcsolatokat, meg sem közelíti a hagyományos könyvtári szolgáltatásokét.[75]

Irodalom:

Boyce, Judith I. – Boyce, Bert, R.: Library Outreach Programs in Rural Areas. In: Library Trends, 1995./1. 119-120. p.

Ward Jean: Connect to cable TV. In: Library Journal, 1992./12. 38-41. p.

További tájékozódásra:

http://www.trincoll.edu/depts/cc/phone/default.htm

http://www.librarytv.org/ (A Library Cable Network honlapja)

3. Az ellátási formák fenntartása és finanszírozása

Az áttekintett ellátási formák napi gyakorlatba való átültetéséhez elengedhetetlen tisztázni olyan kérdéseket, mint: ki tartja fenn ezeket az ellátási formákat (azaz ki a gazdája az adott régióban működő ellátórendszernek) és ki fogja finanszírozni a könyvtári ellátást az egyes kistelepüléseken?

A finanszírozás kérdését először tekintsük át a nemzeti könyvtárügy szempontjából, majd ezek után mutatok be konkrét megoldásokat egy-egy kistelepüléseket ellátó rendszer finanszírozására. Jelenleg Magyarországon nincs egyértelmű válasz a megrendelhető ellátástípusok finanszírozásának kérdésére. A magyar könyvtári törvény 64. § 4. pontja szerint: *„Amennyiben megállapodás alapján a megyei könyvtár székhelyén a települési könyvtári feladatokat is a megyei könyvtár látja el, a székhely szerinti és a megyei önkormányzat köteles a könyvtár működéséhez szükséges támogatást együttesen biztosítani."* Ez azonban csak a megyeszékhelyeken működő közös városi és megyei könyvtárakra vonatkozik, szó sincs kisvárosok, kisközségek könyvtári ellátásáról. A kistelepülési ellátórendszerek esetében a finanszírozási modell még kidolgozásra vár.

Ennél nagyobb probléma azonban, hogy a törvény csupán a megyeszékhelyeken írja elő kötelező feladatként a nyilvános könyvtár fenntartását, a kisebb városokban szintén lehetőség van a szolgáltatások megrendelésére. Ugyanakkor a törvény, a 64. § 2. bekezdésében lehetővé teszi, hogy (bármely) „nyilvános" könyvtár szolgáltatásainak megrendelésével teljesíthető a könyvtári ellátás biztosításának kötelezettsége. Mindenekelőtt pontosítani kellene a későbbiekben azon könyvtárak körét, melyektől megrendelhetők a szolgáltatások a környező települések lakosai számára, majd ezt követően kigondolni a könyvtári ellátás finanszírozási modelljét.

A könyvtári szolgáltatások megrendelésének finanszírozására a külföldi gyakorlatban több különböző megoldással is találkozhatunk.

Az valamennyi országban egyértelmű, hogy az állam és a helyi önkormányzat közösen finanszírozza a könyvtári ellátást. A skandináv országok közül Norvégiában, Dániában és Finnországban minden önkormányzat köteles könyvtárat fenntartani (Svédországban nincs könyvtári törvény!). Finnországban a magyarországi gyakorlathoz hasonlóan lehetőség van arra is, hogy több település közösen tartson fenn könyvtárat. Hollandiában nem kötelező könyvtárat fenntartani az 5000 főnél kisebb lélekszámú településeken, és az ilyen kisebb önkormányzatokra más szabályozás vonatkozik a finanszírozásban való állami szerepvállalás terén is. Nagy-Britanniában szintén az önkormányzatok a könyvtárak fenntartói, egy a 90-es évek végén lezaj-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lott vitában próbálták az állami támogatás mértékét csökkenteni és a könyvtárakat rászorítani, hogy sokkalta kevésbé függjenek a központi forrásoktól és találjanak maguknak finanszírozási forrásokat, melyek segítségével költségvetésüknek a korábbinál nagyobb részét tudják maguknak előteremteni.[75]

Az állami szerepvállalás mértéke országonként eltérő. Erre két modell rajzolódik ki:

1. Az állam előzetes becslések alapján megállapítja egy-egy intézmény költségvetését és meghatározott arányban finanszírozza a működést. Az arány meghatározásánál a kedvezőtlenebb anyagi helyzetben lévő önkormányzatok előnyt élveznek. Erre találunk példát Finnországban. A 464 helyhatóságot pénzügyi teljesítőképességük szerint 10 csoportba osztották: a legelmaradottabbakat az állam 86%-ban, a legfejlettebbeket 51%-ban támogatja.
   Az önkormányzat maga dönt a támogatás felhasználásáról. A könyvtárak érdekérvényesítő képességének függvénye tehát az, hogy az önkormányzattól mekkora támogatást tud kiharcolni magának.
2. A könyvtárak működését részben az állam, részben az önkormányzat finanszírozza, amely a saját költségeinek egy részét visszaigényelheti az államtól. Ezzel a megoldással élnek Hollandiában. A közkönyvtárak fenntartását több mint 60%-ban finanszírozza az állam. Az önkormányzat költségeinek visszatérítésének szempontjai a következők. Azon közkönyvtári működési költségek visszatérítése lehetséges, amelyeket az országos terv tartalmaz. Ilyen költség – a törvény szerint – a könyvtár személyi kiadásainak teljes összege, és ugyanakkor az egyéb költségek 20%-a. A költségek visszatérítése két esetben nem történik meg: ha a könyvtárat fenntartó önkormányzat lakóinak száma kevesebb 5000 főnél, illetve ha 5000-nél több, de 30000-nél kevesebb a lakosok száma, és a könyvtár nem kötött szerződést a megyei ellátó központtal. Az ilyen nagyságrendű települések könyvtárai ugyanis kötelesek a könyvellátásuk biztosítása érdekében az ellátó központokkal szerződést kötni. Ugyanakkor az a megyei könyvtári ellátó-központ sem kap támogatást, amelyik öt könyvtárnál kevesebbel kötött szerződést.[76]

Ez utóbbi példából látható, hogy a kisebb települések könyvtárainak támogatása a regionális hálózatokhoz való csatlakozástól függ. Ezzel a megoldással támogatják Hollandiában a hálózatba-szerveződésre vonatkozó törekvéseket. A skandináv országokban, Hollandiában és Nagy-Britanniában egyaránt további támogatás igényelhető, ha az adott könyvtár az általa ellátott településen túlra is kiterjeszti a könyvtári szolgáltatásait. Norvégiában például az állam jelentős mértékben kiveszi a részét a mozgókönyvtárak üzemben tartásának költségeiből.

Kérdés továbbá, hogy egy regionális ellátó rendszerben gondolkodva kinek kell finanszíroznia a könyvtári ellátást. A nemzetközi gyakorlatban ezen a ponton is eltérések tapasztalhatók. Nagy-Britanniában például egy mozgókönyvtári ellátásért az önkormányzatoknak nem kell fizetni, az anyagiakat kizárólag a szolgáltatást nyújtó könyvtár biztosítja. A muraszombati járásban minden községnek hozzá kell járulnia a költségekhez. A hozzájárulás mértéke függ:

- A lakosság létszámától;
- Az olvasói létszámtól (azaz az igénybevételtől és a kihasználtságtól!);
- A létesített megállóhelyek számától.

Szintén a muraszombati járásban van arra példa, hogy a busz működésének finanszírozásához intézmények, vállalatok is hozzájárulnak. Cserébe általában reklámhelyet, vagy reklámanyag kiszállítását kérik. Svidnik körzetében a szolgáltatás legfontosabb fedezete az intézményi költségvetésben a kerületi hivatal által biztosított költségvetési támogatás.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ennek 40%-át fordítják mozgókönyvtárra. Ezt egészítik ki további bevételek:

- A kerületi hivatalok bevételei;
- A települési önkormányzatok hozzájárulásai;
- Az olvasóktól beszedett beiratkozási díjak.

Az újabb szolgáltatás bevezetése nyilvánvalóan kezdetben egyszeri jelentős anyagi ráfordítást igényel, ezért az új projektek rendszerint további támogatásban részesülnek mind Nyugat-Európában, mind a szomszédos, hasonló gazdasági helyzetben lévő országokban. A svidniki járásban bevezetett bibliobusz szolgáltatásban egy holland kormányzati segélyprogram segített anyagiakban a szlovák partnereiknek. Szlovéniában a Művelődési Minisztérium évente 1 bibliobusz vásárlásához járul hozzá 50%-ban. A másik 50%-ot az érintett községek finanszírozzák, amire külön állami céltámogatást kapnak.[77]

Az állami támogatás úgy is megjelenhet, hogy valamely szolgáltatási formának a finanszírozását vállalja magára a központi költségvetés. Erre találunk példát Finnországban, ahol a postai könyvküldő szolgáltatás fenntartását vállalta magára az állam. A könyvek szállításának postaköltségét teljes egészében az állam vállalja magára. Ennek következménye, hogy a szolgáltatás a felhasználók számára teljes egészében ingyenes.

Az ellátási formák helye a nemzeti dokumentumellátó rendszerekben. A kistelepülési ellátási formáknak nagyon fontos szerep jut a könyvtári rendszerben. A könyvtári szolgáltatások megrendelése esetén ezek jelentik az országos dokumentumellátó rendszer hajszálereit, melyeken keresztül a kistelepülések lakosai el tudják érni a nemzeti dokumentumállományt. Érdemes ezért néhány szó erejéig megvizsgálni ezen ellátási formák helyét a nagy nemzeti dokumentumellátó rendszerekben, különös tekintettel a regionális ellátó központokra, melyek a rendszerben az eggyel magasabb szintet képviselik.

A könyvtárközi együttműködésnek négy szintje van: globális, nemzeti és regionális, helyi együttműködés. Szempontunkból most az utóbbi kettő érdekes, de természetesen a magasabb szintek szerepe sem elhanyagolható, tekintve például a Skandináv államokban működő országos tároló könyvtárakat, melyek természetesen valamennyi közkönyvtár számára nyújtanak szolgáltatásokat, így ha közvetve is, de mindenképpen nagy jelentősséggel bírnak a kisebb regionális ellátórendszerekben.

A magyar könyvtárügy az Európai Uniós csatlakozással járó közigazgatási reformot követően az új EU-régiókhoz fogja igazítani a könyvtári ellátó rendszerét is, így 1–2 millió őt ellátó körzeteket hoznak létre, melyek élén könyvtári tanácsok fogják koordinálni a regionális együttműködést. Helyi szinten 10–50 ezer főt ellátó körzeteket alakítanak ki egy-egy kisebb város, helyi központ könyvtárának irányításával.[78] Ezen körzeteken belül kell a fent vázolt kistelepülési ellátási formákból kialakítani egy a szűkebben vett régió igényeihez, sajátosságaihoz igazodó rendszert. A körzetek központi könyvtárai így minden eddiginél fontosabb szerepet kapnak a könyvtári rendszerben.

Nyugat-Európában rendkívül szoros együttműködési formák működnek a kisebb régiókon, körzeteken belül. Hollandiában az egyes települések lélekszámához viszonyítva kell, vagy lehet önálló könyvtárat fenntartani, vagy csatlakozni valamely regionális ellátó központhoz. A 30000 lakosnál nagyobb településeken önálló városi könyvtárak működnek, melyek fenntartása a helyi önkormányzatok feladata, az ennél kisebb települések könyvtárai (378 db) a 12 megyei ellátó központhoz csatlakozik. A megyei ellátó központok – vagy regionális könyvtárközi kölcsönzési központok – nem nyilvános könyvtárak, hanem egyrészt dokumentumellátó, másrészt módszertani-tanácsadó központként funkcionálnak. Ezek feladata a könyvtári adminisztráció, állományépítés, információs szolgáltatások. Ezekből a regionális központokból, melyek egyben a környe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ző települések ellátását koordinálják, indulnak a mozgókönyvtárak, és ide futnak be a közkönyvtárakból a könyvtárközi kölcsönzési kérések is. A központ saját regionális központi katalógussal rendelkezik, mely online elérhető minden felhasználó számára.

Svédországban szintén kísérleteztek hasonló megoldással, amikor az 1970-es években három regionális könyvkölcsönző központot és tároló könyvtárat hoztak létre Stockholmban, Malmöben és Umeában. Ennek elsődleges célja a kihasználatlan, főleg régebbi állományrészek tárolása és könyvtárközi szolgáltatása volt központi helyekről. 1991-ben tekintve a magas költségeket, kettőt megszüntettek, azóta csak az Umeában lévő tároló könyvtár maradt meg. Jelenleg 190 000 svéd nyelvű kötetet szolgáltat valamennyi svéd könyvtár számára, a svéd könyvtárközi kölcsönzések jelentős részét bonyolítja le.[79] Svédországban tehát egy központilag létrehozott regionális rendszer „redukálódott" egyetlen nagy országos könyvtárakat kiszolgáló intézménnyé.

Hasonló országos tároló könyvtárak vannak Norvégiában[80] és Finnországban[81] is, azonban egyik sem a holland minta szerint működik, azaz ezek nem a kistelepülési könyvtári ellátás központjai, hanem az országos dokumentumellátásé. Ezek a könyvtárak nagyon fontos szerepet töltenek be az országos dokumentumellátó rendszerben: Finnországban például ez a könyvtár biztosítja a könyvtárközi kölcsönzések 6%-át az országon belül.[82]

Valamennyi skandináv országban a megyei könyvtárak jelentik a regionális ellátás bázisintézményeit. Ezekből a könyvtárakból indulnak útjukra a bibliobuszok, melyek a regionális könyvtári ellátórendszer legfontosabb eszközei ezen a vidéken. Norvégiában arra is van példa, hogy három megyei intézmény összefogásában működtetnek egy mozgókönyvtárat: az „Epos" nevű könyvtárhajót, melyet a tengerparti megyék központi könyvtárai tartanak fenn.[83]

Hogyan néz ki Finnországban egy ilyen megyei ellátó rendszer? A lappföldi Rovaniemi városában működik a Rovaniemi Városi Könyvtár – Lapp Megyei Könyvtár. Összesen 17 fiókkönyvtára van, melyből 2 a város területén van, 15 pedig a város 150–200 km-es körzetében. Ezen kívül 21 közkönyvtár működik a 200 ezer fős megye területén. A központi könyvtár módszertani felügyeletet nem gyakorol, nem látogatja rendszeresen a könyvtárakat, csak segítséget ad.[84] A 35 ezer fős Rovaniemi városában ugyan szervezetileg összetartozik a városi könyvtár és a kistelepülési ellátásért felelős megyei könyvtár, de az épület, a gyűjtemény és a személyzet külön épületben van elhelyezve. A város szélén lévő könyvtár, mely egyrészt fiókkönyvtárként kiszolgálja a környék lakosait, összesen három bibliobuszt és egy postai könyvküldő szolgáltatást működtet. A buszoknak és a könyvküldő szolgáltatásnak egymástól is elkülönített gyűjteménye, személyzete van. A teljes megye összes kistelepülését innen látják el könyvtári dokumentumokkal.[85]

Franciaországban a megyei központ városi könyvtára és a megyei ellátó központ mind szervezetileg, mind finanszírozásban különálló intézmények. Angers városban, mely megyei központ is egyben, működik egy városi könyvtár, melytől körülbelül 15 km-re egy ellátó központ található, mely könyvtári ellátást biztosít a megye 210 településének. Központilag folyik a szerzeményezés, a feldolgozás, az állomány állandó mozgatása. (Megyénként 5–6 kamion van erre a célra.) A központ tartja fenn a megyében található könyvtári ellátó helyszíneket, ő alkalmazza a könyvtárost (aki bár nem főállású és nem diplomás, de mindenképpen szakképzett), ennek a tulajdonában vannak az egyes kiskönyvtárakban őrzött állományok. A szerzeményezés úgy működik, hogy az ellátó központ először egy letétet helyez el a kiskönyvtárban. Ezt követően a helyi igényeknek megfelelően a helyi könyvtáros válogat további könyveket a fennmaradó – kamionokkal odaszállított – állományból, majd ha még további dokumen-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tumokra van szüksége, azt megrendelheti a központtól. A központi könyvtár szervezi meg a kistelepüléseken folyó közművelődési tevékenységet, a továbbképzéseket a könyvtárosoknak és az állományellenőrzést. A helyi könyvtárosnak így kizárólag olvasószolgálati munkával kell foglalkoznia.

Az Egyesült Államokban a kisebb közkönyvtári rendszerek hatáskörébe tartozik a kistelepülési ellátási formák menedzselése. A rendszert és azt a magas szintű hálózatba szerveződést, amit az Egyesült Államokban tapasztalhatunk, célszerűnek látom egy jellemző példával illusztrálni.

New York állam központi könyvtárának honlapjáról elérhető az államon belül működő 23 könyvtári hálózat. Egy-egy ilyen hálózat felelős a területén lévő fiókkönyvtárak, ellátási formák működtetéséért. A SALS (Southern Adirondack Library System) könyvtári hálózat Southern Adirondack négy megyéjének (Hamilton, Saratoga, Warren és Washington) 34 könyvtárát fogja össze egy regionális rendszer formájában. A rendszer 1958-ban indult útjára, amikor a területen lévő könyvtárak szolgáltatási megállapodást kötöttek, majd 1963-ban ezt a megállapodást minden könyvtári munkafolyamatra kiterjesztették. Ezzel 320000 jórészt kistelepüléseken élő lakost látnak el könyvtári dokumentumokkal 4200 négyzetmérföldnyi területen. A rendszer élén egy 12 fős bizottság áll, melynek megválasztott tagjai 3–3 fővel képviselik a négy megye mindegyikét. A központi könyvtár a Crandall Public Library, mely egyike a 34 tagkönyvtárnak, és amely ugyanúgy nyitva van a széles nyilvánosság felé, mint a többi SALS tagintézmény.

A SALS ezen túl együttműködik a szomszédos Mohawk Valley Library Systemmel (MVLS), a könyvtárak gépesítésében segíti a MVLS-be tartozó 23 kiskönyvtárat.

- Hozzáférést biztosítanak a nyolc megyében működő 57 tagkönyvtár bibliográfiai tételeihez.
- Gépesítették a könyvtárközi kölcsönzést, az állomány könyvtárak közötti forgatását.
- Az on-line adatbázisokat elérhetővé tették egymás számára.
- Olcsóbb hozzáférést biztosítottak az internethez.[86]

A SALS a távoli felhasználók számára postai könyvküldő szolgáltatást kínál, illetve egy nagy területet lefedő fiókkönyvtári hálózatot tart fenn. A postai könyvküldő szolgálatot három regionális ellátó rendszer tartja fenn: a SALS, a MVLS és az Upper Hudson Library System (UHLS). A programot a New York State Education Department for Outreach Library Services erre a célra elkülönített központi keretből finanszírozza. Korábban bibliobuszt is működtettek, ennek állomáshelye az egyik tagkönyvtár mellett kialakított garázsban volt Ballston Spa-ban.[87]

Nagy Britanniában szintén a megyei könyvtárak felelősek a kistelepülési ellátási formák üzemeltetéséért. Az ország területén összesen kilenc regionális ellátórendszer működik.[88] A regionális ellátó rendszerek tagkönyvtárai között rendszerint gyűjtőköri és könyvtárközi kölcsönzési megállapodás van. A könyvtárközi kölcsönzés segítésére közös katalogizálási projekteket indítanak.[89] A regionális ellátó rendszereken belül több megye is található, ezek központi intézményei, a megyei könyvtárak a megye területén működő könyvtárak központi intézménye. A fiókkönyvtárak honlapjai elérhetők a megyei könyvtár portáljáról, ahogy a megye területén működő összes mozgókönyvtár menetrendje is. A mozgókönyvtárakat és egyéb kistelepülési ellátási formákat már nem feltétlenül a megyei könyvtár üzemelteti, ezekért rendszerint valamely tagintézmény felelős.

A regionális hálózatokban nem kizárólag közkönyvtárak vesznek részt, hanem az egyetemek könyvtárai, a régió területén működő szakkönyvtárak egyaránt fontos szereplői a rendszereknek. A könyvtárközi kölcsönzés igen nagy százalékban ezen könyvtárak állományából történik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A regionális hálózatok honlapjairól itt is, akárcsak az Egyesült Államokban elérhetők a kisebb könyvtárak, megyei szerveződések honlapjai, így a felhasználó könnyedén tájékozódhat a közvetlen környezetében található könyvtári szolgáltatásokról.

Irodalom:

Five-year Southern Adirondack Library System Plan of Service In: http://www.sals.edu/pos20022006.pdf

HALÁSZ Béla: Könyvtár az Északi Sarkkörön – Látogatás a Rovaniemi Városi Könyvtár – Lapp Megyei Könyvtárban. In: Könyvtáros, 1987./4. sz. 231-234. p. A könyvtár honlapja: http://www.rovaniemi.fi/?deptid=3713

ØRNHOLT, Ruth: The Public Library as a Gateway to Society – Lifelong Learning in Small Communities. In: 69th IFLA General Conference and Council, Berlin, 2003. http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/185e-Ornholt.pdf

SKALICZKI Judit: Az információs esélyegyenlőség és a demokrácia helye: a könyvtár. A könyvtári terület stratégiai céljai 2003-2007 között. In.: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2003./9-10. 375-381. p.

SKALICZKI Judit: Nemzetközi kitekintés és összehasonlítás a könyvtárakat érintő jogi szabályozásokról. Szemle. In: Könyvtári Figyelő, 1993./4. 587-597. p.

SUNDBOM, Anette: The Swedish Repository Library. In: Scandinavian Public Library Quarterly, 1994./3. 28-30. p.

TASKINEN, Hannu – VATTULAINEN, Pentti: The Finnish national Repository Library: academic and public libraries' joint venture. In: Scandinavian Public Library Quarterly. 1998. 1. no. 15–18. p.

ZSELINSZKY Lászlóné: Bibliobusz a regionális könyvtári rendszerben Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Megvalósíthatósági tanulmány. Nyíregyháza, Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, 2002. Kézirat.

További tájékozódásra:

Skandináv tároló könyvtárak honlapjai:

http://www.umea.se/net/Ume%e5+Kommun/Kultur+&+Fritid/Bibliotek/Sveriges+dep%e5bibliotek/

Http://www.nb.no/

http://www.nrl.fi/

Jegyzetek

1. A könyvtári terület stratégiai céljai 2003-2007 között http://www.ki.oszk.hu/dok/strat.rtf
2. 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. http://net.jogtar.hu/jr/gen/getdoc.cgi?docid=997000140.tv
3. FEHÉR Miklós: Kistelepülések könyvtári ellátása. Helyzetkép és szakirodalmi szemle. In: Könyvtári Figyelő, 2002. 3. sz. 367-428. p. http://www.ki.oszk.hu/kf/2002/3/feher.html
4. MIHÁLY Alíz: Minták a kistelepülések könyvtári ellátásának megoldására külföldön. Szakirodalmi szemle. In: Könyvtári Figyelő, 2002. 3. sz. 483-510. p. http://www.ki.oszk.hu/kf/2002/3/mihaly.html
5. LEVINSON, Nancy Smiler: Takin' It to the Streets - The History of the Book Wagon. In: Library Journal, 1991. 8. sz. 43-45. p.
6. BOYCE, Judith I. - BOYCE, Bert, R.: Library Outreach Programs in Rural Areas. In: Library Trends, 1995. 1. sz. 117-118. p.
7. A mozgókönyvtárak történetét feldolgozó poszter a következő címen érhető el: http://www.ifla.org/VII/s38/news/mobpos.htm
8. PAPP József: Új bibliobusz a muraszombati könyvtárban. In: Könyvtári Levelező/lap, 2000. 6-7. sz. 35-36. p.
9. KALINOVA, Vesta - HRABINSKA, Tatiana: Bibliobuszok - egy holland-szlovák projekt. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. 6. sz. 56-61. p.
10. PESTELL, Robert: Mobile Library Guidelines. IFLA Headquarters, The Hague, 1991.
11. LOCKWOOD, Annette: Bookmobile Provides Home-Schoolers with Regular Library Period. In: American Libraries, 1996. 11. sz. 32-33. p.
12. TÓTH Dezső: Suomiban jártam - bibliobuszokat láttam. In: Könyvtáros, 1989. 5. sz. 284-285. p.
13. HOFMANN, C. - SCHMELZEISEN, G.: Der kinderbus: Bucher fur die Grundschulkinder. Ein neues Angebot der Stadtbibliothek Wiesbaden. In: Buch und Bibliothek, 1998. 12. sz. 732-734. p.
14. TOIVIAINEN, M.: Snadin matkassa. Lasten kirjastoautossa ahtaus luo tunnelmaa. In: Kirjastolehti, 2001. 6. no. 10. p.
15. SIMONS, D.: Family Library Link: Portsmouth City Libraries. In: Service Point, 1999. Április, 4. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

16. MULLER, Stefan - SKODOVA, Anna: Projektovanie tras a zastavok bibliobusov v okrese Svidnik. http://www.snk.sk/snk/ki/c.8-9/priloha/tras.html

17. Forrás: http://sikmb.mb.sik.si/

18. HALASI Edina, 1997.

19. TÓTH Dezső, 1989.

20. MULLER, Stefan - SKODOVA, Anna, http://www.snk.sk/snk/ki/c.8-9/priloha/tras.html

21. Forrás: http://www.plumcreeklibrary.org/bkm.htm

22. Forrás: http://www.carm.es/brmu/bibliobus

23. A fejezet végén, a „további tájékozódásra" című összeállításban közlöm néhány menetrend elérhetőségét.

24. PESTELL, Robert, 1991.

25. PESTELL, Robert, 1991. 13-31. p.

26. PESTELL, Robert, 1991.

27. VALINOVÁ, Vlasta - HRABINSKA, Tatiana, 1994.

28. VALINOVA, Vlasta - HRABINSKA, Tatiana, 1994.

29. PESTELL, Robert, 1991.

30. HEUFF, I.: 'Voor kleine kernen is de bibliobus de beste basisvoorziening': hoe lang blijven de bibliobussen nog rijden in Zuid-Holland? In: Bibliotheekbladet, 1997. Aug. 6-8. p.

31. SCHNEIDER, Karen G.: The Cybermobile: a groovy set of wheels. In: American Libraries, 1998. 8. no. 76. p.

32. KING, Bobby - SHANKS, Todd: This is not you father's bookmobile. In: Library Journal, 2000. Nyár (Net Connect különszám) 14-17. p.

33. BROWN, V: Cybermobile Project. In: Illinois Libraries, 2000. 3. no. 167-171. p.

34. HALASI Edina: Bibliobusz Luxemburgban, avagy a számítógéphasználat előnyei egy kis ország sok kistelepülésének gyors ellátásában. In: Könyvtári híradó, 1997. 12. no. 12-14. p.

35. ATUTI, Richard Masaranga - IKOJA-Odongo, J. R.: Private camel library brings hope to patoralists: the Kenyan experience. In: Library Review, 1999. 1. no. 36-42. p.

36. OEVSTEGAARD, Anne Marie: „Epos" - Norway's floating library. In: 66th IFLA Council and General Conference, Jerusalem, 2000. http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/141-175e.htm

37. PYBUS, Ron - TURNER, Paul - DAVIES, W.: Container and Transportable Libraries, Experiments in Cornwall, Derbyshire and Bradford. [s. l.]: Branch and Mobile Libraries Group of the Library Association, 1978. 3-10. p.

38. PYBUS, Ron - TURNER, Paul - DAVIES, W.: Container and Transportable Libraries, Experiments in Cornwall, Derbyshire and Bradford. [s. l.]: Branch and Mobile Libraries Group of the Library Association, 1978. 17-21. p.

39. PETERSON, R. A.: Library Extends Service to the Rural Districts. Good Literature Compares with Modern Equipment For Making Rural Life Attractive. http://www.scls.lib.wi.us/mcm/history/library/rural.html

40. BOYCE, Judith I. - BOYCE, Bert, R.: Library Outreach Programs in Rural Areas. In: Library Trends, 1995. 1.no. 118. p.

41. BOYCE, Judith I. - BOYCE, Bert, R.: Library Outreach Programs in Rural Areas. In: Library Trends, 1995.1. no. 118. p.

42. MOLDEUS, Gun Britt: Books by mail: biblioteksservice i glesbygd. In: Biblioteksbladet, 1977. 2. no. 26-28. . p.

43. SUVAK, Daniel: Fourteen Percent & Growing - The Case for Mail Library Service. In: Library Journal, 1984. 12. sz.1294-1297. p.

44. ASZTALOS Zoltán Péter: Mi is az a teleház? http://kdtr.telehaz.hu/kdtr.php?jump=53&act

45. http://www.telehaz.hu/

46. SUVAK, Daniel, 1984.

47. SCHILLINGER, Janet: Books by mail survey. In: Rural libraries, 1993. 1. no. 3-11. p.

48. BOB, Murray L.: A meditation on Books by Mail. In: CLIC Quarterly, 1982. 1. no. 20-23. p.

49. SUVAK, Daniel, 1984.

50. BOYD, Alex - BENSON, James: By mail or mobile unit? - developing programs for extending library services. In: Public Libraries, 1981. 3. no. 67-69. p.

51. BOYCE, Judith I. - BOYCE, Bert, 1995.

52. SCHILLINGER, Janet, 1993.

53. BOYCE, Judith I. - BOYCE, Bert, R.: Library Outreach Programs in Rural Areas. In: Library Trends, 1995. 1. no. 118-119. p.

54. BOYCE, Judith I. - BOYCE, Bert, 1995.

55. ØRNHOLT, Ruth: The Public Library as a Gateway to Society - Lifelong Learning in Small Communities. In: 69th IFLA General Conference and Council, Berlin, 2003. http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/185e-Ornholt.pdf

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

56. O'KEEFE, Diane M.: A space station library service. In: Special Libraries, 1991. 1. no. 30-32. p.

57. MCMAHON, Donna - FISCUS, James W.: Access in the arctic: Library service in the Northwest Territories. In: American Libraries, 1992./11. 952-954. p.

58. OEVSTEGAARD, Anne Marie: „Epos" - Norway's floating library. In: 66th IFLA Council and General Conference, Jerusalem, 2000.
http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/141-175e.htm

59. http://sikmb.mb.sik.si/

60. GIBSON, Catherine: How we spent 2.7 million dollars - with the help of centralized selection. In: Library Journal, 1995. 128-130.p.

61. HALLIVELL, Phil: Village Collection - refreshing small library bookstock. In: Public Library Journal, 1995. 2. n. 46. p.

62. Education and libraries In: Scandinavian Public Library Quarterly, 1991. 2. no. 2-31.p. [Tematikus szám]

63. AMEY, Larry: Rural social equity and school housed public libraries. In: APLIS, 1997. 4. no. 216-223. p.

64. AARON, Shirley L.: A Study of Combined School-Public Libraries, Chicago : American Association of School Librarians - American Library Association, 1980.

65. HAYCOCK, Ken: The school-housed public library. In: Emergency Librarian, 1990. 4. no. 33-34. p.

66. CALL, I. S.: Joint-use libraries. Just how good are they? In: College and Research Libraries News, 1993. 10. no. 551-556. p.

67. GLICK, Andrea: CA Schools, Public Libraries to Cooperate, Not Cohabit - New state regulations explain what library bond act will require. In: Library Journal, 2001. 12. no.

68. CALL, I. S., 1993.

69. SHAW, Martyn: Top Valley: a joint-use success story. In: The School Librarian, 1990. 2. no. 51-55.p.

70. AMEY, Larry, 1997.

71. MÜNZEL, Carl: „Goedenmiddag, ik ben bij u verzekerd ...!" - Guten Tag, ich bin bei Ihnen versichert ...! Niedeländische Bibliotheken vermieten Flächen an Private Unternehmen. In: Buch und Bibliotech, 1997. 7-8. 490-493.p.

72. BEHRMAN, Sara - CONABLE, Gordon: There's a library at the mall. In: Wilson Library Bulletin, 1989./4. 31-33.p.

73. WARD, Jean: Connect to cable TV. In: Library Journal, 1992./12. 38-41. p.

74. BOYCE, Judith I. – BOYCE, Bert, R.: Library Outreach Programs in Rural Areas. In: Library Trends, 1995./1. 119-120. p.

75. SKALICZKI Judit: Nemzetközi kitekintés és összehasonlítás a könyvtárakat érintő jogi szabályozásokról. Szemle. In: Könyvtári Figyelő, 1993./4. 587-597. p.

76. SKALICZKI Judit, 1993.

77. A külföldi példák a Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár tanulmányútjairól készült beszámolók alapján. Zselinszky Lászlóné: Bibliobusz a regionális könyvtári rendszerben. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Megvalósíthatósági tanulmány. Nyíregyháza, Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, 2002.

78. SKALICZKI Judit: Az információs esélyegyenlőség és a demokrácia helye: a könyvtár. A könyvtári terület stratégiai céljai 2003-2007 között. In.: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2003./9-10. 375-381. p.

79. SUNDBOM, Anette: The Swedish Repository Library. In: Scandinavian Public Library Quarterly, 1994./3. 28-30. p.
http://www.umea.se/net/Ume%e5+Kommun/Kultur+&+Fritid/Bibliotek/Sveriges+dep%e5bibliotek/

80. http://www.nb.no/

81. http://www.nrl.fi/

82. TASKINEN, Hannu – VATTULAINEN, Pentti: The Finnish national Repository Library: academic and public libraries' joint venture. In: Scandinavian Public Library Quarterly, 1998./1. 15-18. p.

83. ØRNHOLT, Ruth: The Public Library as a Gateway to Society - Lifelong Learning in Small Communities. In: 69th IFLA General Conference and Council, Berlin, 2003.
http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/185e-Ornholt.pdf

84. HALÁSZ Béla: Könyvtár az Északi Sarkkörön - Látogatás a Rovaniemi Városi Könyvtár - Lapp Megyei Könyvtárban. In: Könyvtáros, 1987./4. sz. 231-234. p. A könyvtár honlapja: http://www.rovaniemi.fi/?deptid=3713

85. Ezúton mondok köszönetet Halász Bélának, hogy személyesen megosztotta velem a finnországi, a franciaországi és az angliai kistelepülési könyvtári ellátásról szerzett tapasztalatait.

86. Five-year Southern Adirondack Library System Plan of Service = http://www.sals.edu/pos20022006.pdf

87. http://www.sals.edu/

88. Ezek közül néhánynak a honlapja elérhető a következő címen: http://www.swrls.org.uk/Links.htm#Regions

89. Http://panizzi.shef.ac.uk/library-review/organis/swrls.html

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A tájékoztató és olvasószolgálati könyvtárosok szakmai követelményrendszere

az Amerikai Könyvtáregyesület (ALA) tájékoztató és olvasószolgálati egyesületének (Reference and User Services Association, RUSA) irányelvei

A RUSA egyik munkacsoportja által kidolgozott irányelveket Koltay Tibor tömörítette. (***Professional competencies for reference and user services librarians.*** In: Reference and User Services Quarterly. Vol. 42., No. 4., 2((3., 29(-295. p., illetve a http://www.ala.org/ala/referenceguide/professional.html címen is a ***Reference guidelines*** almenüben.)

Az ALA Tájékoztató és olvasószolgálati egyesületének követelményrendszere azokra a képességekre, készségekre és ismeretekre összpontosít, amelyek a tájékoztató és olvasószolgálati könyvtárosokat megkülönböztetik a többi könyvtári szakembertől: ezek feltételezik a minden könyvtárostól elvárható kommunikációs, olvasási, matematikai és íráskészségeket, valamint a tágabb értelemben vett szakmai készségek meglétét.

Elkészítésekor a *Guidelines for Behavioral Performance of Reference and Information Services Professionals* címmel 1996-ban kiadott szakmai irányelvekre (a továbbiakban *Irányelvek*) támaszkodtak, amelyeknek ide vonatkozó pontjait az írás mellékleteként szintén közöljük.

Hozzáférés

Ennek a szakasznak a középpontjában az elsődleges felhasználók információs igényeinek és szokásainak a megértése, valamint azoknak a készségeknek a fejlesztése áll, amelyek segítségével ezek az igények hatékonyan kielégíthetők. Ide tartoznak a használók információs túlterheltségének leküzdésével kapcsolatos teendők, a felhasználók idejének és kényelmének tiszteletben tartása, a szolgáltatás előtt álló nehézségek megszüntetése, a dokumentumok azonosítása bibliográfiai és indexelési ismeretek segítségével, valamint azoknak a megoldásoknak a kiválasztása és alkalmazása, amelyek minimálisra csökkentik az elérés kognitív és fizikai aka-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dályait, továbbá annak képessége, hogy a felhasználónak megtaláljuk azokat a dokumentumokat, amelyek számára nyelvileg és fogalmilag megfelelő szintet képviselnek.

Figyelmesség

Cél: A könyvtáros olyan szolgáltatásokat biztosít, amelyek a felhasználók igényeinek megfelelnek.

Megoldások:

1. A könyvtáros a felhasználóval személyesen vagy valamilyen kommunikációs csatornán folytatott párbeszéd során megállapítja a felmerülő információigény „szövegkörnyezeti" összefüggéseit.
2. Minden felhasználó esetében elemzi az ajánlott információforrásokat azok attraktivitása, érdekessége és tartalmi színvonala szerint.
3. Olyan műveket ajánl, amelyek a felhasználó számára fontos témáról szólnak.
4. Alkalmazza az *Irányelvek* megközelíthetőségre, érdeklődésre, a meghallgatásra/kérdezésre vonatkozó tételeit, amikor hagyományos, személyes tájékoztatást végez.
5. Beszélgetést kezdeményez a felhasználóval annak információigényével kapcsolatos tapasztalatairól, és valamennyi felhasználó tapasztalatai iránt érdeklődik.
6. Tiszteletben tartja a felhasználó jogát arra, hogy a keresés irányát maga határozza meg, és közben segít elképzelései véghezvitelében.

Szolgáltatások szervezése és kialakítása

Cél: A könyvtáros úgy alakítja ki és szervezi a tájékoztató és az olvasószolgálatot, hogy a könyvtár elsődleges célközönségének igényeit kielégítse.

Megoldások:

1. Úgy rendezi el az információforrásokat, hogy az megfeleljen a felhasználók információkeresési és -használati szokásainak.
2. Könyvbemutatókat, kiállításokat rendez, bibliográfiákat, oktatóanyagokat, elektronikus dokumentumokat és egyéb speciális segédleteket készít, hogy javítsa az információforrásokhoz való hozzáférést, és használatukat ösztönözze.
3.. Az információkat az elsődleges felhasználói csoport számára érthető módon mutatja be.
4. A tájékoztatás során használja az *Irányelvek* információkeresésre vonatkozó tételeit.
5. Szolgáltatásokat alakít ki az elsődleges felhasználók speciális igényeinek a kielégítésére, beleértve a fogyatékkal élők és az angolt idegen nyelvként beszélők igényeit is.
6. Gyűjti és gondozza az elsődleges felhasználók érdeklődésére számot tartó helyi információkat, hogy őket a szükséges segédletekhez irányíthassa.

Kritikai gondolkodás és elemzés

Cél: A könyvtáros mind az információforrások, mind a szolgáltatások gondos elemzése révén magas színvonalú szolgáltatásokat nyújt.

Megoldások:

1. Az elektronikus és a nyomtatott médiát egyaránt arra használja, hogy az olvasók a legérdekesebb, ajánlott és nagy gonddal válogatott dokumentumokhoz jussanak hozzá.
2. Többféle információforrást szintetizál, hogy minden felhasználó a neki leglényegesebb információkat kapja meg.
3. A tájékoztatási munka során gyűjtött adatok alapján értékeli az információhasználat típusait és vizsgálódásai eredményét a szolgáltatásokban hasznosítja.
4. A felhasználóknak szóló tájékoztató szolgáltatások kialakítása során alkalmazza az információkeresés folyamatáról szerzett ismereteit.
5. Használja az *Irányelvek* utólagos teendőkre vonatkozó megállapításait a tájékoztatás során.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ismeretanyag

A tájékoztató és olvasószolgálati könyvtárosok számára nélkülözhetetlen ismeretek a következők: (1) az információforrások szerkezete az elsődleges felhasználók figyelmének középpontjában álló ismeretágakban, (2) az alapvető információs eszközök ismerete, ideértve az on-line katalógusokat, a keresőrendszereket, adatbázisokat, webhelyeket, monográfiákat és folyóiratokat – elektronikus és nyomtatott formátumban -, videókat, hangfelvételeket, (3) az információkeresési típusok és az elsődleges felhasználók szokásai, (4) a kommunikáció alapelvei, ideértve a felhasználókkal történő személyes és egyéb módon folytatott párbeszédet, (5) a technológiának az információ szerkezetére gyakorolt hatása, (6) a szerzői jog és a szellemi tulajdonnal kapcsolatok jogok és (7) a vonatkozó szabványok.

Fontos a vizsgálati technikák, a folyamatos tanulás módszereinek ismerete, valamint az, hogyan alkalmazhatjuk tudásunkat a gyakorlatban, miként tervezhetünk és biztosíthatunk felhasználóinknak még jobb szolgáltatásokat. Ezeknek az ismereteknek a zöme a szakmai alapképzés része, de az ismereteket folyamatosan meg kell újítani, ezért ebben a szakaszban a tájékoztató és olvasószolgálat területén naprakészséget biztosító célok és stratégiák szerepelnek.

A környezet tanulmányozása

Cél: A könyvtáros kísérje figyelemmel a legfontosabb információforrásokat, hogy rendszeresen meg tudja újítani a tájékoztató és olvasószolgálat újabb fejleményeivel kapcsolatos ismereteit.

Megoldások:

1. Tájékozódik az írott és az elektronikus sajtóban, hogy naprakész legyen tudása az elsődleges felhasználók számára fontos ismeretágakban.
2. Részt vesz a helyi, a regionális vagy az országos szakmai konferenciák kiállításain évente legalább egyszer, ha a könyvtár ebben támogatja.
3. Keresi környezetében azokat a technikai újdonságokat, amelyek a tájékoztató és olvasószolgálati munkában felhasználhatók.
4. Az új információforrásokra vonatkozó ismereteit naprakészen tartja az ismertetéseket közlő információhordozók, kiadói katalógusok (ide értve a kis kiadókét is) széles körének tanulmányozása, a szakmai rendezvényeken való részvétel, olvasás, televízió-nézés, rádióhallgatás révén.
5. Olvassa az elsődleges felhasználók körében a legnagyobb érdeklődésére számot tartó, különböző formátumú művekről írt nyomtatott és on-line ismertetéseket.

Az ismeretek alkalmazása

Cél: A könyvtáros eredményesen alkalmazza új ismereteit a tájékoztató és az olvasószolgálati gyakorlat javítására.

Megoldások:

1. Olvassa az olvasószolgálat tájékoztató és szakirodalmát, a megszerzett ismereteket a szakmai munkában felhasználja.
2. A mindennapi gyakorlatba integrálja a legújabb technológiai vívmányokat és eszközöket.
3. Felkutatja a kapható technológiákat, és mérlegeli, hogy a tájékoztató és olvasószolgálati munkában alkalmazhatók-e.
4. Kísérletezik a legújabb vívmányokkal, hogy a felhasználókat információigényük kielégítésében segítse.

Az ismeretek terjesztése

Cél: A könyvtáros megosztja tudását kollégáival, és mentorként segíti új munkatársait.

Megoldások:

1. A szakértelmének megfelelő témakörökben oktatást végez.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. A szakértelmének megfelelő témakörökből bemutatókat tart.
3. A szakértelmének megfelelő tárgykörben weboldalakat készít.
4. Kollégáival megvitatja a szakmai problémákat.
5. Kollégáit segíti: meghallgatja, oktatja őket, és példaként szolgál számukra.
6. Elolvassa és véleményezi kollégái kéziratainak első változatát.
7. Részt vesz a szakmai eszmecserékben: tanácskozások, videó-konferenciák, elektronikus vitafórumok és egyéb létező kommunikációs módszerek, fórumok révén.

Aktív tanulás

Cél: A könyvtáros aktívan hozzájárul a szakmai gyakorlat minőségének javításához azzal, hogy kollégáival projekteket indít, és egyéni tanulással bővíti ismereteit.

Megoldások:

1. Aktívan bekapcsolódik a szakmai szervezetek munkájába, és a legkülönbözőbb intézmények könyvtárosaival működik együtt.
2. Új készségekre tesz szert a rendelkezésre álló, megfelelő és korszerű programozott tanulási modulok révén.

Marketing, tudatosság, informálás

A tervezés létfontosságú a szolgáltatások meghatározása és a felhasználók körében való népszerűsítése terén. A teendők stratégiai terve szolgál majd keretül a célok és feladatok megfogalmazásához. A szolgálat folyamatábrája tartalmazza majd azokat az eszközöket és módszereket, ahogy a szolgáltatásokat és az információkat biztosítani fogják. A marketing-terv – a stratégiai tervezés egyik aspektusa – olyan népszerűsítő mechanizmust jelent, amellyel a célok, feladatok és stratégiák kvantitatív módon mérhetők. Ki nyújtja a tájékoztatást, milyen szolgáltatásokat, és mennyire hatékonyak ezek? – ezekkel a kérdésekkel kell foglalkozni.

Felmérések

Cél: A könyvtáros vizsgálatokat végez annak kiderítésére, hogy megtudja, milyen típusú tájékoztató szolgáltatásokat kell biztosítania az egyes felhasználói típusoknak.

Megoldások:

1. Felméréseket végez a könyvtáron belül és azon kívül a felhasználóknak a tájékoztató szolgáltatások iránti igényének feltérképezésére.
2. Fókuszcsoportokat vezet, hogy találkozzon és eszmét cseréljen a felhasználókkal, velük megvitassa információigényeik kérdéseit, és információkhoz jusson.
3. Más könyvtárakkal is konzultál a tájékoztató programokkal és szolgáltatásokkal kapcsolatos ötletszerzés, tapasztalatcsere céljából.
4. Találkozik a település vezetőivel a településen lakó egyének és csoportok, valamint a könyvtári tájékoztatási szolgálat közötti szakadék áthidalása végett.
5. Értékeli a vizsgálat és a háttérmunkák során szerzett információkat a tájékoztató szolgálat programjának fejlesztése érdekében.
6. Meghatározza a felhasználók körét a tervezett tájékoztató szolgálatot illetően.
7. Olyan tájékoztató és olvasószolgálati programot dolgoz ki, amely megfelel az illető településen élők igényeinek.

Kommunikáció és kapcsolattartás

Cél: A könyvtáros hatékonyan ismerteti a felhasználókkal a nyújtott tájékoztató és információs szolgálatok jellemzőit.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Megoldások:

1. A szolgáltatások és tevékenységek stratégiai tervének egyik elemeként marketing-tervet készít, hogy meghatározza a célokat és feladatokat.
2. Munkatársai számára közönségkapcsolati (PR) tervet készít, amely oktató jellegű, és foglalkozik a tájékoztató szolgáltatások széleskörű ismertetésének és reklámozásának fontosságával.
3. Olyan fizikai környezetet alakít ki, amely a felhasználókat a fizikai könyvár látogatására vagy a virtuális könyvtárnak és szolgáltatásainak a használatára ösztönzi.
4. A tájékoztatási szolgáltatásokat elektronikus úton népszerűsíti, így webhelyek, e-mail, elektronikus vitafórumok, a rádió és a televízió révén.
5. Nyomtatott médiumokkal, napilapokban, brosúrák, hírlevelek, kiállítások és plakátok segítségével propagálja a könyvtár tájékoztató szolgáltatásait.
6. Feltérképezi a település kapcsolatrendszerét, és együttműködő szolgáltatási modelleket alakít ki a település egyes csoportjaival.
7. Előadások, különböző programok, könyvtárbemutatók, iskolalátogatások, tanszéki értekezletek és sajtótájékoztatók útján bevonja a felhasználókat a könyvtár által kínált tájékoztató szolgáltatások népszerűsítésébe.

Értékelés

Cél: A könyvtáros következetesen és rendszeresen értékeli a tájékoztatási és információs szolgáltatások marketingjének hatékonyságát.

Megoldások:

1. Értekezleteket vezet és továbbképzéseket tart az intézményben, hogy visszajelzéseket kapjon a tájékoztató könyvtárosoktól a könyvtár által kínált tájékoztatási szolgáltatások és termékek eredményességéről.
2. A felhasználók nyomon követése, a tájékoztató szolgálat fogadtatása és a vele kapcsolatos visszhangok megismerése érdekében a felhasználókat fókuszcsoportokba szervezi, bevonja őket a felmérésekbe és a visszacsatolást biztosító kérdőívek kitöltésébe.
3. Értékeli a tájékoztató és információs szolgáltatások aktuális és változó trendjét, és ezekhez igazítja a szolgáltatásokat, illetve azok népszerűsítését.
4. Megállapítja a könyvtár tájékoztatási szolgáltatásai keretében kínált termékek erősségeit és gyengeségeit.
5. Konferenciákon, tanácskozásokon és a szakmai szervezetekben tevékenykedve a szolgáltatások új módszereivel, új termékekkel és új potenciális felhasználókkal ismerkedik meg.
6. Eldönti, mely tájékoztatási szolgáltatásokat és termékeket tartsanak fenn továbbra is, és szükség esetén milyen változtatásra van szükség.
7. Az értékelés folyamatát rendszeresen visszatérő és munkaterv szerinti vizsgálatként végzi, amelybe bekapcsolódhat valamennyi tájékoztatómunkát végző szereplő.

Együttműködés

Az információmennyiség növekedése és a hozzáférési módok változatossága miatt megnőtt az együttműködés szerepe. Emellett a könyvtáros felismeri és tiszteletben tartja a felhasználónak a tájékoztatás során folytatott párbeszédben játszott szerepét.

Kapcsolat az olvasókkal

Cél: A könyvtáros az információkeresés folyamata során a felhasználót együttműködő partnerként kezeli.

Megoldások:

1. Alkalmazza az *Irányelvek* az érdeklődésre, odafigyelésre, információ-keresésre, a nyomon követésre vonatkozó előírásait.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. A tájékoztatás során kikéri a felhasználó véleményét és tanácsát.
3. Bevonja a felhasználót a keresés folyamatába és döntéshozatalba.
4. Elismeri a felhasználónak a tájékoztató interjúba „hozott" tudását.
5. Tisztában van helyi információforrások határaival, felhívja a figyelmet a megfelelő dokumentum-bázisra.

Kapcsolat a kollégákkal

Cél: A könyvtáros együttműködik kollégáival annak érdekében, hogy minőségi szolgáltatást nyújtsanak a felhasználóknak.

Megoldások:

1. Felismeri, hogy kollégái olyan egyéni ismeretekkel, készségekkel és erősségekkel rendelkeznek, amelyek segíthetnek a felhasználói kérdések megválaszolásában.
2. Ha szükséges, kicsikarja kollégáitól a segítséget.
3. Keresi annak lehetőségét, hogy kollégáival ismereteit és szakértelmét megossza.
4. Elősegíti és kollégáival részese az olvasószolgálati munkát javító csoportfejlesztésnek.
5. A csoport tagjaként hatékonyan dolgozik.
6. Modellezi az eredményes csoportbeli viselkedést, ide értve az odafigyelést, megbeszélést és a bizalmat.
7. Kollégáival közös célokat és értékeket alakít ki a kiváló olvasószolgálati munka kialakítása érdekében.

Kapcsolat a szakmával

Cél: A könyvtáros együttműködő kapcsolatokat alakít ki a szakmán belül az olvasószolgálati munka színvonalának emelése érdekében.

Megoldások:

1. Kiaknázza a helyi, regionális, állami, országos és nemzetközi szakmai szervezetekben való aktív részvétel adta kapcsolatteremtési lehetőségeket.
2. A felhasználóknak nyújtott szolgáltatások bővítése érdekében megkeresi és megtalálja a lehetséges partnereket.
3. Jelentkezik és be is kapcsolódik a helyi felhasználók érdekeit is szolgáló állami és országos együttműködési programokba.
4. Alkalmazza az *Irányelvek* nyomon-követésre vonatkozó megállapításait.

A könyvtáron és a szakmán kívüli kapcsolatok

Cél: A könyvtáros partnerkapcsolatokat épít ki a könyvtáron és a szakmán kívül a felhasználóknak nyújtott szolgáltatások javítása érdekében.

Megoldások:

1. Feltérképezi a könyvtár felhasználói számára értékes ismeretekkel és szakértelemmel rendelkező partnereket.
2. Eredményesen tárgyal a partnerekkel annak érdekében, hogy biztosítható legyen a célok, feladatok és értékek kölcsönös megértése.
3. Partnerkapcsolatokat alakít ki annak érdekében, hogy jobbá tegye a meglevő rendszereket, továbbá új termékeket és szolgáltatásokat fejlesszen ki.

A dokumentum-források és szolgáltatások vizsgálata és minősítése

A dokumentum-forrásoknak a felhasználói igények szempontjából történő konzisztens minősítése létfontosságú ahhoz, hogy az információs szolgálat releváns és élettel teli legyen. Ugyanilyen fontos annak értékelése, hogy az információs szolgáltatások hogyan jutnak el a felhasználókhoz. Az információs szolgáltatások széles köre jut el a felhaszná-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lókhoz számos és egyre bővülő számú csatornán. Vannak a könyvtárban tanulmányozható és a felhasználóknak kiszállított nyomtatott dokumentumok, a felhasználóhoz az interneten eljuttatott elektronikus dokumentumok és személyesen, faxon, e-mailben, webalapú virtuális megbeszélések révén nyújtott szolgáltatások. Minden esetben az a cél, hogy ezekhez a felhasználók igényeiknek megfelelő módon és formátumban lehessen hozzáférni.

Egy információ-szolgáltatás legkritikusabb elemét a szolgáltatást nyújtó könyvtárosok jelentik: teljesítményük értékelése nem könnyű. Az információs szolgáltatások interakcióinak számos aspektusa nem kézzelfogható, és nehezen mérhető objektív mércével. Mindazonáltal a munkatársak teljesítményének mérése és értékelése fontos feladat, bármennyire nehezen is ragadható meg.

A tájékoztató és olvasószolgálati könyvtárosnak ismernie kell az értékelés és minősítés formális és informális módszereit. A minősítés módszerei a tájékoztatás során feltett kérdések hatékony használatától a könyvtárközi kölcsönzésben kapott dokumentumokon elhelyezett és a felhasználói visszacsatolást szolgáló kérdőíveken át a strukturált felmérésekig és a tolakodástól mentes vizsgálódásig terjedhetnek. Ezek és más értékelési módszerek változhatnak az idők folyamán és intézményenként az igények függvényében, de az alkalmazásukhoz szükséges készségek időtállóak.

Felhasználói igények

Cél: A könyvtáros hatékonyan alkalmazza a felhasználói igények vizsgálatának eszközeit és technikáit.

Megoldások:

1. Meghatározza a tényleges és a potenciális felhasználók körét.
2. Megtervezi és elvégzi az elsődleges felhasználói csoportok információigényének különböző formális és informális módszerekkel történő felmérését.
3. A felhasználói igényeket szolgáltatási tervekre bontja le.

Információs szolgáltatások

Cél: A könyvtáros értékeli a felhasználóknak nyújtott információs szolgáltatások hatékonyságát.

Megoldások:

1. A könyvtáros az értékeléshez mérőszámokat alakít ki, és ezeket az új információs szolgáltatásokba integrálja.
2. Szabványokat dolgoz ki az új és a meglevő információs szolgáltatásokra.
3. Olyan munkahelyi légkört alakít ki, amelyben a meglevő és a tervezett szolgáltatásokat a normatívák szellemében lehet összehasonlítani.
4. Elemzi a rendelkezésre álló forrásokat; az emberi és anyagi erőforrásokat olyan szolgáltatási programokra használja, amelyek a megcélzott közösség felhasználói igényeit a leghatékonyabb módon elégítik ki.

Információforrások

Cél: A könyvtáros objektív szempontok alapján méri fel és értékeli a különböző formátumú forrásokat, hogy azok mennyire felelnek meg a felhasználók igényeinek.

Megoldások:

1. Pontosság és aktualitás szempontjából értékeli a nyomtatott és a virtuális gyűjtemények dokumentumainak tartalmát.
2. Megállapítja ezeknek a forrásoknak a megbízhatóságát.
3. Azonosítja az információforrás szemléletében megnyilvánuló esetleges előítéleteket.
4. Értékeli az elsődleges felhasználók számára megfelelő új információforrásokat.
5. Elolvassa az új információforrások ismertetéseit, hogy kiegészítse saját értékítéletét.
6. Ismertetéseket ír és tesz közzé az új információforrásokról.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szolgáltatás biztosítása

Cél: A könyvtáros értékeli az új és a meglevő szolgáltatásokat abból a szempontból, hogy megfelelnek-e a felhasználók képességeinek a szolgáltatás technológiai követelményei.

Megoldások:

1. Meghatározza a technológiák és szolgáltatási csatornák megfelelő arányát, hogy az adott felhasználói csoport igényeinek megfeleljen.
2. Értékeli az új technológiákat abból a szempontból is, hogy a jelenlegi módszereknél hatékonyabban szolgálják-e a szolgáltatási igényeket a felhasználók jogainak korlátozása nélkül.
3. Kísérletezik a felhasználóknak nyújtott szolgáltatások módosításával, majd értékeli ezeket.
4. Felméri az emberi és fizikai erőforrások elosztását annak biztosítása érdekében, hogy olyan szolgáltatásokat vagy a szolgáltatási típusokat ne finanszírozzanak, amelyekre már nincs szükség.

Információs interfészek

Cél: Az eszközök értékének átfogó minősítése keretében a könyvtáros értékeli a forrásokat formátumuk, a hozzáférés módja és rendelkezésre bocsátásuk szempontjából.

Megoldások:

1. Megállapítja, melyek azok a tényezők, amelyek a források használatát akadályozhatják.
2. Megállapítja, vannak-e olyan alternatív információforrások, amelyek jobb felhasználói interfésszel rendelkeznek.
3. Az információ-források készítőivel megvitatja a használat kérdéseit.

Információ-szolgáltatást végzők

Cél: A könyvtáros meghatározza és alkalmazza a könyvtárosok teljesítményének értékelésére szolgáló mérési technikákat.

Megoldások:

1. Ismeri és használja a szakma által kidolgozott előírásokat – így például a RUSA-nak *a szolgálatban tanúsítandó viselkedésre vonatkozó irányelveit (Guidelines for behavioral performance).*
2. Együttműködik a szolgáltatásban részt vevő könyvtárosokkal a szolgáltatás normatíváival kapcsolatos konszenzus kialakítása végett.
3. Olyan mérőszámokat alakít ki, amelyekkel meg lehet állapítani, hogy a szolgáltatás szabványait teljesítik-e.
4. Támogatja és ösztönzi azt a csapatszellemet, amely segíti a szolgáltatásban tanúsított teljesítmény értékelését és jobbá tételét.

Melléklet

A *Guidelines for Behavioral Performance of Reference and Information Services Professionals* c. szakmai irányelvek vonatkozó pontjaiból*

Megközelíthetőség

1. Kész arra, hogy bátorítsa a közeledő felhasználót** és ezt testtartásával is jelzi. Nem merül el az olvasásban, iratok kezelésében, a kollégákkal való beszélgetésben vagy más olyan tevékenységekben, amelyek elvonják attól, hogy a felhasználónak rendelkezésére álljon.
2. Kezdeti szemkontaktust hoz létre a felhasználóval.
3. Mosolyával és/vagy nyílt testbeszéddel nyugtázza a felhasználó jelenlétét.

* Az 1996. évi irányelveket már frissítették: az ALA RUSA honlapján Final draft címmel a 2004. évi változat olvasható. – A szerk.

** A dokumentumban a patron (olvasó) szó szerepel, amelyet azonban az egységes terminológia érdekében felhasználónak fordítunk. (KT)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

4. Barátságos köszönéssel és/vagy felállással, előre, a felhasználóhoz közelebb lépve erősíti meg a felhasználót és kezdeményez beszélgetést.
5. Nyugtázza, hogy mások is várnak a szolgáltatásokra.
6. Amennyire lehetséges, látható a felhasználók számára.
7. Bejárja a tájékoztatási övezetet és segítséget ajánl a felhasználóknak, mikor az csak lehetséges.

Érdeklődés

1. Beszélgetéskor a felhasználót hallgatva arccal felé fordul.
2. Az egész tranzakció alatt fenntartja és újrateremti a szemkontaktust a felhasználóval.
3. A felhasználó verbális és nem-verbális reakcióira alapozva megfelelő fizikai távolságban helyezkedik el.
4. Olyan verbális és nem-verbális eszközökkel jelzi, hogy érti a felhasználó igényeit, mint a rövid kommentárok vagy kérdések, a bólintás.
5. A referensz-tranzakció során nem mutatja a hajszoltság jeleit.
6. Figyelmét a felhasználóra összpontosítja.

Figyelem (odafigyelés) és érdeklődés

1. A tranzakció természetének megfelelő hangot üt meg.
2. Befogadó, szívélyes és bátorító módon kommunikál.
3. Mielőtt válaszolna, engedi, hogy a felhasználó teljességgel, saját szavaival elmondva taglalja információs igényét.
4. Újrafogalmazza a felhasználó kérdését, kérését, majd a kéri a felhasználó megerősítését, hogy jól értette-e azt.
5. Kiegészítendő kérdések segítségével bátorítja a felhasználót arra, hogy részletesebben fejtse ki kérdését.
6. Eldöntendő és tisztázó kérdéseket használ a keresési stratégia pontosítására.
7. Arra törekszik, hogy tisztázza a zavaró terminológiát és elkerüli a szakzsargon túlzott használatát.
8. A felhasználó számára érthető terminológiát használ.
9. Fenntartja az objektivitást és nem vet közbe értékítéletet tartalmazó kijelentéseket a témáról, a kérdések természetéről.

Információkeresés

1. Hozzáértő módon, teljes keresési stratégiát alakít ki.
2. A felhasználói kérdést pontosan meghatározott aspektusokra bontja.
3. Azonosítja mindazokat a kiegészítő tényezőket (dátum, nyelv), amelyek az eredményeket szűkíthetik.
4. A kért információhoz leginkább kapcsolódó keresőszavakat választja.
5. Először a kérés legszűkebb aspektusaira keres.
6. Ellenőrzi a helyesírást és az eredeti kérés más olyan lehetséges tényezőit, amelyek ténybeli hibákat okozhatnak.
7. Azonosítja a felhasználó igényeinek megfelelő olyan forrásokat, amelyek legnagyobb valószínűséggel tartalmazzák a felhasználói kérdésnek megfelelő információt.
8. Kalauzokat, adatbázisokat tanulmányoz, továbbá más könyvtárosok segítségét kéri, ha önállóan nem tudja azonosítani a kérdés megválaszolásához szükséges forrásokat.
9. Megvitatja a felhasználóval a keresési stratégiát.
10. Arra bátorítja a felhasználót, hogy saját ötleteit elmondja.
11. Elmagyarázza a felhasználónak a keresés lépéseit.
12. Arra törekszik, hogy a keresést a felhasználó által megadott időkereten belül elvégezze.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

13. „Kíséri" a felhasználót (legalább a keresés kezdet fázisaiban).
14. Ha a felhasználó érdeklődést mutat, elmagyarázza neki, hogyan kell a forrásokat használni.
15. A felhasználóval közösen dolgozik a téma szűkítésén vagy bővítésén, amennyiben túl sok vagy túl kevés információt sikerült találni.
16. Megkérdezi a felhasználót, igényel-e további információt, miután a végleges eredmény megszületett.
17. Felismeri, mikor kell a felhasználót egy másik, igényeinek jobban megfelelő könyvtárhoz, könyvtároshoz vagy más, forrásként szolgáló személyhez irányítani.

Nyomon követés, utólagos tevékenységek

1. Megkérdezi a felhasználót, hogy kérdését teljességgel megválaszolta-e.
2. Arra bátorítja a felhasználót, hogy térjen vissza a tájékoztató pulthoz (szolgáltatási helyhez).
3. Visszatér a felhasználóhoz, miután annak volt ideje az információforrások tanulmányozására.
4. Más könyvtárosokkal konzultál, amennyiben kiegészítő szakértelemre van szükség.
5. Szükség esetén megállapodik a felhasználóval arról, hogy kérésének megfelelő információt keresnek azután is, hogy a felhasználó elhagyta a könyvtárat.
6. A felhasználói kérdésre, az információ igényelt mennyiségére, valamint a már tanulmányozott forrásokra vonatkozó, pontos információt nyújt más osztályoknak, könyvtáraknak vagy szervezeteknek annak érdekében, hogy ott a felhasználó megfelelő szolgáltatást kapjon azután, hogy oda irányították.
7. Olyan tevékenységekkel segíti a felhasználó más könyvtárhoz vagy információs ügynökséghez való irányítását, mint az intézmény felhívása, elérhetőségek megadása, instrukciók adása, a könyvtár és a felhasználó számára a lehető legtöbb információ nyújtása.
8. A felhasználót más forrásokhoz és intézményekhez irányítja, amennyiben a felhasználó kérdése nem válaszolható meg számára kielégítő módon.

„Nyilvános könyvtárakból panasz hangzik, hogy egyes ifjak befirkálják a könyvek széleit, olvasás közben fölmerült éretlen, sokszor a szerzőket csúfoló megjegyzéseikkel. Ezzel hálálják meg a jótékonyságot, hogy ingyen olvashatnak. Éber felügyelet s a tetten kapás szigorú büntetése talán szárnyát szeghetné a fickó-virtusnak!" – találtatott
a Fővárosi Lapok, 19. évf. 85. szám (1882. április 14.) 542. lapján

~

A 75. Ünnepi Könyvhét keretében átadásra kerülnek a Szép Magyar Könyv 2003 verseny díjai. A versenyben az Európa térképei 1520-2001 c. (szerk. Plihál Katalin) könyvünk közönségdíjat nyert, továbbá a Tíz bambusz csarnoka c. kiállítási katalógus (szerk. Ferenczy Mária) oklevelet kapott. - olvashattuk az OSZK levelezési listáján 2004. jún. 3-án.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvgyűjtemények Szlovákiában*

Dancs Szabolcs

Bevezetés

Írásomban a mai Szlovákia területén egykoron föllelhető könyvgyűjtemények, könyvtárak történetével foglalkozom, különös tekintettel e dokumentumtáraknak a szlovák nemzetiségi mozgalmak idején betöltött szerepére.

Mivel vizsgálódásaim során főként szlovák nyelvű forrásanyagra támaszkodtam, felmerül rögtön a probléma: a személy- és helyneveket mely nyelvi megfelelőjükön lenne hasznos és ildomos lejegyeznem. Úgy döntöttem, hogy míg az egyes települések neveit mind magyarul, mind szlovákul megadom, addig a személyek esetén, ha a magyar történetírásban és szakirodalomban ismert személyiségről van szó, akkor a bevett – magyar – névalakot használom, míg a szlovák nemzetiségű és – valószínűsíthetően – identitástudatú egyének szlovák nevükön kerülnek említésre.

Kérdéses ugyancsak, hogy ama földrajzi területet, amelyre vizsgálódásunk korlátozódik, mely elnevezéssel illessük. Míg nálunk, Magyarországon a közbeszédben és a szakirodalomban egyaránt a Felvidék elnevezés használata a szokásos, addig a szlovák történetírásban kialakult hagyomány a Szlovákia elnevezést bővíti ki szélesebb jelentéstartalommal, Szlovákia története alatt a mai Szlovákia területének történetét értve (l. erről: Kovač 2001, 5-11. p.). Mi ez utóbbi felfogást érezzük közelállónak, annál is inkább, mert a Felvidék szó – tapasztalatunk szerint – sok esetben túlontúl nagy érzelmi telítettséggel bír, a szlovákok számára pediglen alig elfogadható.

* A dolgozatot a szerző a Debreceni Tudományegyetem informatikus könyvtáros szakának könyvtártörténeti kurzusára készítette.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A nemzeti megújhodást megelőző korszakok könyvgyűjteményei

A közigazgatáshoz kapcsolódó könyvtárak, városi könyvtárak etc.

A Szlovákia területén föllelhető első könyvgyűjteményekkel kapcsolatban bizonyítékok híján csupán feltételezéseket fogalmazhatunk meg.

Valamiféle könyvgyűjteménnyel rendelkezhetett *Marcus Aurelius* (161–180), aki 172-ben a Garam menti táborban vetette papírra *Beszélgetések önmagammal* című műve első fejezetét. Szinte teljes bizonyossággal feltételezhető, hogy a Gerulatban (a terület ma Pozsonyhoz tartozik) vagy Celamantiában (ma: Izsa (Iža)) található Jupiter-templomok különböző római kéziratos kódexeknek voltak a birtokában.

A római kor után, a kereszténység felvétele előtt a főként Nyugat-Európából beáramló (ír, skót, frank, olasz) misszionáriusok hoznak magukkal könyveket, a hit dolgait terjesztendő és oktatandó. Az első valódi könyvgyűjtemények azonban csak ezután, az egyházi intézmények kiépülésével, a kilencedik században jönnek létre. Azt mondhatjuk, hogy ettől kezdve valamiféle könyvgyűjteménnyel rendelkezett minden templom, plébánia, érsekség, püspökség, káptalan, kolostor, iskola stb., valamint az állami adminisztráció központjai, illetve az egyéb központok: vármegyék székhelyei, a földesúri birtokok központjai előbb a várakban, majd a kastélyokban, a különféle kamarák, vám- és sóhivatalok stb.

847 és 873 között Pribina és Kocel' morva fejedelmek több mint 40 templomot építenek fel. E templomok egy része jogi természetű könyvekkel is rendelkezhetett: a keleti frank uralkodóknak érdekében állt a náluk érvényben lévő jogrendszer kiterjesztése a keletebbre fekvő területekre. Talán ezen főként egyházjogi könyvek tanulmányozása késztethette később Szvatoplukot, hogy *Konstantín (Cirill)* és *Metód* bizánci tudósoknak országába való küldéséért folyamodjon.

830-ig működött Nyitrán a Nyitrai Fejedelemség archívuma, ami azután – 870-ig bezáróan – a Nyitrai Részfejedelemség, majd a központi uralkodó, illetve a magyar részfejedelemség archívumaként működik tovább. Miután a 9–15. század között Nyitra gyakorta van kitéve katonai megszállásnak, a könyvgyűjtemény fokozatosan elpusztul.

A magyar uralomtól kezdve lassan kiépülő közigazgatásban a királyi birtokok feletti felügyeletet az ispánok gyakorolják. Az ispánok bírói jogkörrel, valamint önálló hadsereggel rendelkeznek. A megyei közigazgatás központjai az ispáni várak voltak, ahol ispáni archívumok jönnek létre, amelyek az idők során nagyrészt megsemmisülnek.

A városokban alakuló kézműves céhek mind külön alapszabályzatot hoznak létre. Ezeket gyakorta könyvalakban őrzik. Az egyes mestereknél a „céhes ládikóban" őrződnek emellett a céh működésével kapcsolatos dokumentumok, szabályzatok, valamint az országos érvényű jogszabályok gyűjteményei. A 17. századra körülbelül ezer céh működött Szlovákia területén.

Említést érdemelnek továbbá a különböző kamarák, példának okáért a Selmecbányán (Banská Stiavnicén) található főkamarai hivatal, amely a többihez hasonlóan a kamarai tevékenységgel kapcsolatos iratok és szakkönyvek őrzését is feladatának tartja.

A jogi aktusok számának növekedésével, az okiratok kiadásának megszaporodásával fejlődésnek indulnak a különböző közigazgatási, jogi könyvgyűjtemények. A királyi vagy földesúri privilégiumokkal rendelkező városokat privilégizált helyzetük biztosításának igénye arra ösztönzi, hogy saját archívumokat hozzanak létre. Itt őrzik a privilégiumot biztosító okiratokon kívül az egyéb okiratokat, szerződéseket, végrendeleteket, számlakönyveket és jegyzőkönyveket, amelyek gyűjtésére előbb rendezkednek be, mint a csak később létrejövő megyei le-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

véltárak. A legjelentősebb városi archívummal Pozsony, Szakolca, Nagyszombat, Trencsén, Zsolna, Körmöcbánya, Selmecbánya, Besztercebánya, Zólyom, Késmárk, Lőcse, Eperjes, Korpona, Bártfa és Kassa rendelkezett.

A Nagyszombati Egyetem

A szlovákiai könyvtártörténetet illetően nagy jelentőséggel bír a Nagyszombati Egyetem megalapítása.

Amikor 1566-ban *Oláh Miklós* érsek papi szemináriumot hoz létre Nagyszombaton, az intézmény szuperintendánsának *Telegdi Zsigmond* mellett a szlovák származású *Novák Miklóst* (Mikuláš Novák) nevezi ki, az igazgatói székbe pedig az ugyancsak szlovák származású *Ján Matejovot* ülteti. A szlovák történészek mindebből arra következtetnek, hogy a kollégium elsődleges célja szlovák papok képzése volt. Az intézmény már ekkor saját könyvtárral rendelkezik. A szeminárium működése azonban *Bethlen Gábor* idején ellehetetlenül.

Pázmány Péter 1619-ben papneveldét alapít Bécsben, amely 1623-tól kezdi meg működését. Vezetője 1626-1654 között a zsolnai származású *Ján Hnýra.* A Pazmaneumon 1638-ban 62, zömével szlovák növendék tanul. A nevelde saját könyvtárral, illetve könyvtári katalógussal is rendelkezik.

Az ugyancsak Pázmány által alapított Nagyszombati Egyetem 1635. október 18-án kezdi el működését. Ezen a napon tartja első előadását a szlovák *Martin Palkovič* professzor, aki az első három esztendőben az egyetemi könyvtár prefektusa. 1635-ig a könyvtárhoz kerül az egykori jezsuita kollégium könyvtárának könyvállománya. Az 1632-ben kezdett katalógust a későbbiek során a szerzeményezési listákkal bővítik. Ezek tanúsága szerint 1690-ben a könyvtár körülbelül 5000 kötettel rendelkezett. 1777-ben az egyetem Budára költözik. Az addigra 15 ezer kötetre duzzadt könyvállománynak csupán kicsiny része marad az ekkor létrejövő Nagyszombati Akadémián.

Magánkönyvtárak

Az első olyan szlovákiai magángyűjtemény, amelynek létezését okmány bizonyítja, *Mutimír* (Muthmerius) szepesi prépost gyűjteménye. Mutimír 1274-es keltezésű testamentumában a szepesi káptalanra hagyományozza könyveit, amelyek listája a végrendeletben fellelhető. A prépost arról is rendelkezik, ha valaki valamely könyvet a káptalantól eltulajdonítani szándékozna, az egyház átkozza ki az illetőt.

A szlovákiai magánkönyvtárak állományai a 16. századtól kezdve, a különböző leltárak és testamentumok révén viszonylag jól dokumentáltak. A 17. század közepéig több ezer magángyűjteményről van tudomásunk, amelyek – a fennmaradt lajstromok tanulsága szerint – állományuk méretét tekintve felülmúlták a különböző intézmények könyvgyűjteményeit.

A könyvekről szóló különféle jegyzékeket nem hozzáértők, hanem elsősorban városi hivatalnokok készítették, ezért ezek igencsak pontatlanok: ha egy kötetben több mű is található, arról nem szerezhetünk tudomást, csupán a könyvek számáról alkothatunk képet. Voltak azonban ritka esetek, amikor az állományhoz valódi katalógus készült: *Thurzó György* például a kassai születésű *Hummelt* bízza meg, hogy készítsen (betűrendes) katalógust Nagybiccsén (Bytčán) található reneszánsz könyvtárához.

A 16. századtól, a reformációtól kezdve megszaporodik a városi polgárság birtokában lévő kisebb-nagyobb könyvgyűjtemények száma. Jelentős kéziratos könyvgyűjteménnyel rendelkezik a pozsonyi városi jegyző, *Liebhardt Egkenfelder,* aki 1457-ben halt meg. Egy 1592-es leltár szerint 750 kötetre rúg a szintén pozsonyi Ján Michal Brut magánkönyvtára. Nagy könyvtárral rendelkezett azon kívül Jakub Selecký, aki 1639-től főbíró Pozsonyban.

Nagyszombaton igen jelentős könyvtárral bírt *Ján Sambucus (Sámboky János)*, aki anyai részről szlovák származású volt. Gyűjteményét főként kézira-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tok, de részben nyomtatott könyvek is alkották. Sambucus 1565-től udvari történész Bécsben, a saját maga által kidolgozott katalógussal rendelkező könyvtára halála után a Bécsi Udvari Könyvtárra szállt.

Az 1629-től városi jegyzőként működő szakolcai (skalicai) Ján Rakolupský könyvtárát a Nagyszombati Egyetemre hagyta. Trencsénben a helyi evangélikus latin iskola vezetői rendelkeztek kisebb-nagyobb könygyűjteménnyel. A már említett Nagybiccsén Thurzó György várnagy helyettese és tanácsosa, *Rimay János* is viszonylag jelentős könyvtárat ho létre, amely 1624-ben 609 kötetet tartalmaz. Sajnos, ekkor a könyveket széthordják, és csupán 139 kötet marad a helyén. Nagybiccsével kapcsolatban a Thurzó-család tevékenysége érdemel külön figyelmet. Thurzó Ferenc nyitrai püspök 1563-ban csatlakozott a reformációhoz, 1571–1574 között reneszánsz várkastélyt építtetett. Fia, György 1585-től árvai ispán, majd nádor volt. Jelentős reneszánsz könyvtárat hozott létre, ahol a könyveket fali szekrényekben őrizték. Ő az, aki- amint azt fentebb említettük – 1610-ben katalógust készíttet könyveiről betűrend és forma szerint. Könyvtára teológiai és humanista irányultságú, természettudománnyal és társadalomtudománnyal foglalkozó könyveket egyaránt tartalmazott. A gyűjteményt a nádor halála után az özvegy szétosztotta leányai között.

Miután e helyütt nem sorolhatunk föl minden magángyűjteményt, elégedjünk meg néhánynak csupán a megemlítésével: *Dernschwam János* gyűjteménye Besztercebányán a 16. században; *Baltazár Steck* selmecbányai városi jegyző könyvtára a 15–16. század fordulóján; *Pavol Rubigallus*, költő és író magángyűjteménye ugyancsak Selmecbányán; *Wernher György* városi jegyző könyvtára Eperjesen a 16. században.

A könyvgyűjteményekről szóló testamentumok és összeírások alapján megállapítható, hogy a 16–18. században Szlovákiában tudomásunk szerint 353 magánkönyvtár létezett, amelyek összesen 13 775 könyvet tartalmaztak (MaŽovčik, 1992, 91.p.).

A szlovák nemzeti megújhodás korszakának könyvgyűjteményei

A szlovák nemzeti megújhodás korszaka a 18. század végére, a 19. század első felére esik. Miután a szlovák nemzetiségi mozgalom nem rendelkezett megfelelő intézményi háttérrel: múzeumokkal, könyvtárakkal, egyéb kultúraközvetítő intézményekkel, a szlovák könyvkultúra megalapozása az olyan buzgó, nemzeti érzésű, kiművelt szlovák főkre hárult, akik megfelelő anyagi erők birtokában könyvgyűjtemények létrehozásával vélték támogathatóanak a „nemzeti ügyet". Ezen tanárok, tehetős polgárok, esetleg nemesek olyan könyvgyűjteményeket hoztak létre, amelyek a gyűjtő specifikus érdeklődésének jegyeit is magukon hordozták.

A szlovák nyelv kodifikátorának, *Anton Bernolák*nak (1762-1813) könyvtárára 1961-ben akadtak rá egészen véletlenül az érsekújvári (Nové Zámky) plébániatemplom padlásán. A megtalált 172 köny igen rossz állapoban volt, főként a tető beázásának betudhatóan. A könyvgyűjtemény eredetileg feltételezhetően körülbelül 400 könyvet tartalmazott.

Vavrinec Čaplovič (1778-1853) életét elsősorban a könyvgyűjtésnek szentelte, s ennyiben ki is tűnik a többi közül. Árva megyében született, Jasenovában (Jaszenova). A gyűjtést már itt megkezdi, majd 1812-től Zichy Ferenc szolgálatába állva, a család levéltárosaként folytatja Pozsonyban. 1839-ben hozza létre az árvai könyvtárat. A gyűjtéssel 1852-ben hagy fel. Ebben az évben április 26-i keltezéssel jegyzi be könyvkatalógusába, hogy élete során 63 455 aranyat és 23 krajcárt költött könyvgyűjtő szenvedélyére. Eme 14 kötetre rúgó katalógust (Catalogus comparatorum librorum) egyébiránt 1792-től vezeti.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Munkásságának tetőpontját mindenképp az árvai könyvtár 1839-es létrehozatala jelenti. Ekkor 20 ezer könyvet adományoz Árva vármegyének. A gyűjtemény alapján létrejött Bibliotheca Čaplovičiana ma Alsókubinban (Dolný Kubín) található. 1858 után a Magyar Tudományos Akadémia ingyen küldi ide kiadványait. 1906–1907-ben *Július Sándy* professzor javaslatára külön épületet emelnek a könyvtárnak, historizáló stílusban. A gyűjtemény 1911-ben kerül ide.

Megemlítendő, hogy Čaplovič különösen jó kapcsolatot táplált a szlovák nemzeti megújhódás jelentős alakjaival, egyebek közt Ľudovít Štúrral is.

Michal Rešetka (1794–1854) a szlovák nemzeti kultúra és irodalom fejlődését kutatta, ennek jegyében alakította ki közel 600 idegen nyelvű, 1000 szlovák nyelvű kötetet tartalmazó könyvgyűjteményét, amelyet nyilvános könyvtárnak szánt.

Martin Hamuljak (1789–1859). Akinek munkásságát egyértelműen a szláv orientáció jellemezte, sikertelenül lép fel 1829-ben a Szláv Könyvtár megalapításának gondolatával. 1834-ben alakul meg a Szlovák Nyelv és Irodalom Barátainak Egyesülete. Hamuljak előbb nekik kívánja adományozni könyvtárát, amit végül a Besztercebányai Katolikus Gimnáziumnak ad azzal a kikötéssel, ha egyszer létrejön egy össznemzeti kulturális intézmény, a gyűjteményt tovább kell adományozni. A könyvtár 2471 kötetet és 626 duplikátumot tartalmazott, főként szláv (cseh, délszláv, lengyel, orosz) nyelvű irodalmat, s nagyrészt nyelvtudományi természetű írásokat. A gyűjtemény 1865-ben a Matica slovenskához kerül.

Michal Godra (1801–1874) részben apjától örökölt könyvtárát kölcsönözhetővé teszi. Már az 1830-as évek első felében nyilvántartást vezet Pesten a kölcsönzőkről és a kölcsön adott könyvekről. A későbbiek során Nový Vrbarban tovább nő a könyvtár jelentősége, hiszen még nagyobb olvasótábort szolgál ki. Az olvasók főleg a gimnáziumi tanulók soraiból kerül ki. 1848/49-ben a könyvtár némileg megsérül.

1985-ben kezdték el *Ján Hollý* (1784–1849) költő könyvtárának rekonstrukcióját. A költői levelei és egyéb források alapján 212 címet sikerült megállapítani. A gyűjtemény feltárásának jelentősége abban áll, hogy ez úton megtudhatjuk, mely szerzők munkáira alapozta a szerző egyes irodalmi műveit. Hollý a gyűjtést 1802–1808 között kezdte Nagyszombaton, ahol tanulmányait folytatta. A gyűjtés során különös figyelmet szentelt az antik, illetve a szláv irodalomnak. A század huszas éveiben fogott hozzá fő műve, Svätopluk című eposza megírásához. Gyűjteményét ekkoriban főként a Nagy Morva Birodalommal kapcsolatos írásokkal bővíti. Könyvtárának egy részét később elküldi a már említett Hamuljaknak, így könyvei Hamuljakéival együtt végül a Matica slovenská könyvtárát gazdagítják.

A csehek és szlovákok nyelvi és irodalmi egységét valló *Pavol Jozef Šafárik* (1795–1861) könyvtára teljes egészében megőrződött a prágai Nemzeti Könyvtárban. Šafárik gyűjteménye tudományos jellegű, ugyanakkor méretét és tartalmát tekintve is, meghaladja a magánkönyvtárak színvonalát. 1819-ben az Újvidéki Szerb Gimnázium igazgatójaként kezdi könyvgyűjtő tevékenységét, s már itt sikerül létrehoznia a kor leggazdagabb szlavisztikai tárgyú magángyűjteményét. A gyűjtést 1833-as Prágába való költözése után is folytatja, míglen 1841-től romló egészsége és pénzügyi gondjai arra kényszerítik, hogy gyűjteménye egy részét pénzzé tegye.

A szlovák nemzeti megújhódás egyik legnagyobb alakjának, *Ján Kollárnak* (1793–1852) a könyvtáráról csak szórványos adatok maradtak fenn. Tudható, hogy amikor Kollár Pestet elhagyva, Bécsbe költözik, a leveleiben „csehszlovák könyvtárként" említett gyűjteményét is viszi magával. Egyes adatok szerint később a Pozsonyi Szlovák Intézetnek szándékozta adományozni könyvtárát, de ott ennek semmi nyoma nincsen, ezért valószínűsíthetően a rokonoknál maradt. Egy töredékét később, 1967-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ben *Ján Poliak* megtalálta a pesti szlovák evangélikus plébánián.

Az első szlovákiai népkönyvtár

Az első, a nagyközönség számára is hozzáférhető szlovákiai kölcsönző könyvtár létrehozatalának gondolata *Gašpar Fejérpataky-Belopotocký* nevéhez fűződik.

Fejérpataky-Belopotocký (akit egyes források Féjerpataky-Belopotockýként emlegetnek (Žibrotová 1989), (Dolinská 1989)) könyvkereskedő volt, aki 1821-ben telepedett le Liptószentmiklóson, ahol 1829-ben alapította meg az ún. Szlovák Kölcsönző Könyvtárat (Slovenská požičiavacia biblioteka), amelynek a feljegyzések tanúsága szerint 1838-ban 60 olvasója volt. Fejérpataky-Belopotocký hosszú éveken át adta ki a nagyrészt saját maga által írt Nový i starý vlastenecký kalendárt, amelyet 1842-től bővített ki a Slovenský pozorníkkal, külön rovatot szentelve könyvtára propagálásának. Mindig hangsúlyozta könyvtára szlovák jellegét, esetenként cseh-szlovák könyvtárként definiálva azt. A könyvtár működtetése során kapcsolatba került és együttműködött Ľudovít Štúrral. Fő céljának tekintette, hogy az általa alapított népkönyvtár által a műveltséget eljuttassa a szegény rétegeknek, ugyanakkor újabb és újabb hasonló népkönyvtárak alapítására ösztönözzön.

A Szlovák Kölcsönző Könyvtár működését 1843-ban betiltották.

A Matica slovenská könyvtára

A Matica slovenská

1863 után a szlovák értelmiség számára lehetőség nyílik, hogy nagyobb figyelmet szenteljen a szlovák nyelvű irodalom, a szlovák tudomány és népművelés kérdéseinek. Elindul a különböző dokumentumok gyűjtése, gondozása és felhasználása a szlovák nemzeti fejlődés érdekében. Mindezen törekvések egyik folyományaként születik meg a szlovák kultúra istápolásának céljával a Matica slovenská nevű, mindmáig létező intézmény.

Miután a 16. század folyamán külföldről beszivárgó, a felvilágosodás égisze alatt fogant eszmék termékenyítőleg hatnak a szlovák nemzetiség jeles személyiségeire is, szlovák területen is egyre több tudományos társaság jön létre a nemzeti ügy felkarolásának céljával. Először *Ribay György* (*Juraj Ribay*) rukkol elő 1793-ban egy országos, kulturális jellegű intézet megalapításának gondolatával, fölvetve ugyanakkor egy az intézet mellett működő könyvtár létrehozásának ötletét is. 1826-ban Pavol Jozef Šafárik közreműködésével létrejön a Matica Srpska. Ennek hatására 1827-ben Ján Kollár előáll a Matica slovenská megalakításának javaslatával. Hamuljak 1829-ben fogalmazza meg egyik levelében egy nyilvános szlovák könyvtár létrehozatalának gondolatát. 1831-ben jön létre a Matice česká, amelynek tagjai között szlovákok is vannak. A szlovákok a többi szláv néptől némileg elmaradva, 1844-ben hozzák létre Liptószentmiklóson első kulturális társaságukat, a Tatrínt. Nagyobb nyilvános könyvtár ekkoriban még nem található Szlovákia területén.

A forradalom utáni időszakban a szlovák értelmiség tevékenységének helyszíne áttevődik Bécsbe. Itt dolgozik Ján Kollár a kormány mellé kinevezett tanácsosként. A bécsi szlovákok adománygyűjtés céljával bálokat szerveznek. E bálokon szerzett hozzájárulásokból 1850-ben 50 arany áll rendelkezésre, amit a Matica slovenská számára ajánlottak fel.

A Bach-rendszer bukása kedvezőbb körülményeket teremt a Matica létrehozásához. Ekkorra már nagyobb összeg áll rendelkezésre, nagyrészt *Juraj Nathan Petian* evangélikus lelkész nagyvonalú hozzájárulásának következményeképpen: Petian 9 ezer aranyat ajánlott fel a Matica slovenská számára.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az 1861. június 6–7-i turócszentmártoni Memorandum-gyűlésen elfogadott követelések között a Matica slovenská megalapításának igénye is megfogalmazást nyer. A magyar kormány e követeléseket elveti. 1861-ben ideiglenes elnökség jön létre az intézményi alapszabályzat megalkotásának céljával. 1862. augusztus 21-én a magyarok ellenkezéséből kifolyólag a többször is kénytelen-kelletlen megváltoztatott alapszabályzatot a császár jóváhagyja.

A Matica slovenská 1863. augusztus 4-én kezdi meg működését. Elnöke *Štefan Moyses*, alelnöke *Karol Kuzmány*.

A Matica slovenská könyvtára

Ján Francisci már a Matica slovenská alapszabályzatának kidolgozásakor megemlíti egy a későbbiek során az intézmény mellett létrehozandó könyvtár alapításának gondolatát. *Michal Chrástek* a *Pešťbudínske vedomostin* keresztül felhívást intéz a szlovák írókhoz, gondolkodókhoz, hogy minden általuk megjelentetett könyvből ajánljanak fel legalább egyet a létrehozandó könyvtár javára, de más, főként régi szlovák könyveket, kéziratokat is szívesen elfogadnak.

A szervezet második választmányi ülésén fölkérik *Martin Čulant*, a besztercebányai gimnázium igazgatóját (itt őrzik Hamuljak hagyatékát), hogy a következő összejövetelen adjon számot Hamuljak, Michal Rešetka valamint Vavrinec Čaplovič könyvtáráról. 1865-ben Hamuljak hagyatékát átszállítják Moyses püspöki rezidenciájára Besztercebányán. Itt őrzik egy a Matica-gyűjteményt egészen 1869-ig, amikor is az egész Turócszentmártonba kerül. A könyvállomány alapját voltaképp Hamuljak és Rešetka könyvtára képezi. Čaplovič jelentős méretű könyvtára végül máshova kerül (l. fentebb).

A különböző felhívások hatására a könyvtár állománya egyre nagyobb mértékben gyarapodik. Az egyéb szláv nemzetiségek intézményein kívül olyan személyiségek is hozzájárulnak adományaikkal, mint például II. Sándor orosz cár. 1870–71-ben 5776 könyv áll a könyvtár rendelkezésére, egy évvel később már körülbelül 8000 kötet. 1875-ben a könyvtár állományát 10629 tudományos könyv képezi, valamint 29623 egyéb kiadvány (főleg a Matica slovenská eladatlan kiadványai); 332 kézirat; 12902 érme; 107 régészeti lelet; 2238 fametszet, illetve rézkarc; 182 gipszöntvény; 13 iparművészeti tárgy; 55 régi bankjegy; 23 festmény, valamint gazdag természettudományi gyűjtemény (Fábiková 1988, III. p.).

A 19. század második felében egyre erőteljesebbé váltak a főként a szlovák területeket érintő magyarosító törekvések, amelyek a szlovák intézmények fokozatos felszámolásához vezetnek. Az ezekben az időkben a szlovák nemzetiségi mozgalmak ellen irányulú intézkedések a Matica mellett a három szlovák tannyelvű gimnáziumot is érintik.

1873-ban Jekelfalusy miniszteri tanácsos Turócszentmártonba utazik, ahol megtiltja az az évre hirdetett választmányi ülés összehívását. *Viliam Pailiny-Tóth* és *Jozef Hurban* a Matica slovenská védelmében tett próbálkozásai sikertelenségbe fulladnak. 1875. április 6-án a megtiltják a szlovák nemzetiség egyetlen kulturális intézményének a működését. A szlovák nemzetiségi mozgalom ekkoriban már oly annyira ereje teljében van, hogy képviselőit a Matica betiltása se tántoríthatja el. Újabb szervezetek jönnek létre, mint például a Muzeálna slovenská spoločnost', amely feladatának tekinti a szlovák nyomtatványok és kéziratok gyűjtését.

A Matica slovenská gyűjteménye a helyén marad, nem lehet azonban hozzáférni. 1904 szeptember 21-én az állományból 29 623 kötetet átszállítanak a Széchényi Könyvtárba. 1907-ben további 245 könyv kerül el Turócszentmártonból: ezek is a Nemzeti Múzeum Könyvtárába kerülnek. 1919-ben a Matica slovenská újraéledésével, elkezdődnek az első kísérletek az állomány visszaszerzésére. Az 1920–1925 között zajló diplomáciai próbálkozások kudarcot vallanak, 1941–42-ben azonban sikerül

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

12710 darab kötetet visszaszerezni. Végül az állománynak mintegy a fele visszakerül Turócszentmártonba.

A pozsonyi Szláv Intézet Könyvtára

Az erősödő magyarosító törekvések hatására a Pozsonyban élő szlovák származású teológushallgatók fejében megszületik egy, a szlovák és egyéb szláv irodalmak gyűjtésére szakosodó könyvtár létrehozatalának gondolata. Az ötlet megvalósításában *Juraj Palkovič* diákjai jártak ez élen.

Palkovič, akit 1803-ban megbíznak a pozsonyi evangélikus líceumban abban az évben létrejövő Cseh-Szláv Nyelv és Irodalom Tanszék vezetésével, már 1801-ben előrukkol azzal az ötlettel, hogy amennyiben alakulna egy szlovák tudós társaság, a tagokat kötelezzék arra, hogy az általuk megjelentetett könyvekből 10–12 példányt ajánljanak fel egy a későbbiek során alapítandó könyvtár szamára. A tanszék megalapítása a könyvtárügy felkarolását is jelentette.

1827-ben a líceum szlovák hallgatói diákkönyvtárat létesítenek, amelynek céljául a cseh és szláv könyvek gyűjtését jelölik meg. A könyvtár gyűjteményének alapját a saját pénzükből vásárolt, valamint az otthonról elhozott könyvek alkotják. Az 1827/28-as tanévben a líceum 183 hallgatója közül több mint 90 szlovák. A könyvtár megalakításából 28-an veszik ki a részüket. 1827-ben megalkotják a könyvtár szabályzatát, amelynek alapján a könyvtár neve Školská knižnica Slovanského ústavu v Bratislave (Bibliotheca Scholastica Instituti Slavici Posoniensis) lesz. A szabályzat szerint a könyvtárosoknak a líceum diákjainak soraiból kell kikerülniük; a könyvek egy hétre kölcsönözhetőek; az olvasóknak éves tagdíjat kell fizetniük. Az ekképpen létrejövő könyvtár állományának nagyobbik részét tették ki az adományként kapott könyvek, kisebb részét a diákok maguk vásárolták.

Miután az 1828/29-es tanévben mindössze 17 beiratkozott olvasó volt, a bevétel pedig 25 aranyat tett ki csupán, elhatározták, hogy kalendáriumban népszerűsítik a könyvtárat, és próbálják adományok felajánlására buzdítani a lelkes szlovákokat, akik – miután hírét veszik a könyvtár létrejöttének – egyre nagyobb számban mutatnak hajlandóságot az intézmény anyagi támogatására.

1829-ben ugyancsak az evangélikus líceumban létrejön a Cseh-Szláv Társaság, amelynek elnökéül 1834-ben *Ľudovít Štúrt* választják.

Štúr különös figyelmet szentel a könyvtár ügyének. Rendelkezés születik a bevétel külön számlán történő kezeléséről, a kölcsönzők jegyzőkönyvbe vételéről, valamint az adományok pontos feljegyzéséről. Štúr a könyvtár állományának minőségi fejlesztését helyezi középpontba. Levélben keresik meg a szlovák egyházi élet jeles képviselőit, hogy lehetőség szerint járuljanak hozzá az állomány gyarapításához. A szlovák és cseh mellett a többi szláv nemzetiség képviselői is élnek felajánlásokkal. Így például *Josif Milovuk* pesti szerb könyvkereskedő, vagy a jeles szerb író, *Vuk Stefanović Karadžić*. 1838-ban a pétervári akadémia úgy dönt, minden általa kiadott könyvből egy példányt felajánl a Szláv Intézet könyvtárának javára. A Pesten és Bécsben tanuló lengyel diákokon kívül a lengyel emigráció is küldd könyveket Štúrék könyvtárának, jóllehet ezeket politikai tartalmuk okán nem helyezik el a könyvtárban.

Štúrék a Szláv Intézet 1842/43-as tanévre szóló alapszabályzatában (Soustava Oustavu Slovenského v Bøetislavě na školský rok 1842/43) kívánták tisztázni a könyvtár és az intézet viszonyát. Mindaddig a könyvtár a Cseh-Szláv Társaság tulajdonát képezte. Ekkor helyezik át az intézet archívumát (a „Listovnát") is a könyvtárba.

1843-ban a könyvtár fontos szerepet tölt be a szlovák nemzetiségi mozgalmat illetően. Itt érlelődik

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

meg a szlovák nyelvi önállósulás gondolata, ám miután Štúr előadásait betiltják, és az intézet vezetőjének távoztával a szlovák diákok nagy része is otthagyja a líceumot, a Cseh-Szláv Tanszék is elveszti addigi jelentőségét, ami a könyvtár működésére is kihat. A maradék szlovák diákság ezután a horvát diákok által alapított Szláv Olvasóteremben jár össze, és tartja a kapcsolatot a helyi szerbekkel. A szlovák-szerb kapcsolatoknak komoly hagyománya volt ugyanis, aminek bizonyítéka, hogy a szerbek külön engedéllyel rendelkeztek, hogy kölcsönözhessenek az intézet könyvtárából.

Természetesen szó sincs arról, hogy Štúr távoztával az intézet könyvtárának működése tökéletesen ellehetetlenülne. A könyvtárosok folytatják a kölcsönző munkát, és igyekeznek időről-időre legalább kis mértékben, de tovább gyarapítani az állományt. Munkájukat megnehezíti, hogy a könyvtár működése az 1848/49-es forradalom idejére felfüggesztődik, illetve hogy Palkovič professzor 1850-ben történő halálával olyan vezetés kerül az intézet élére, amely a könyvtár ügyét – finoman szólva – nem viseli a szívén. A könyvtár működtetésének legfőbb akadályát továbbra is a magyarosító törekvések jelentik, valamint a tény, hogy a könyvtárban, ahogy más szlovák intézményekében is, a magyar kormányzat a pánszláv eszmék terjesztésének egyik eszközét, valamint az asszimilációs folyamatok fő keréktörőjét látja. Amikoron tehát 1874–1875-ben rendelkezés születik a nagyrőcei (Revúca) a znióváraljai (Kláštor pod Znievom) és a turócszentmártoni szlovák gimnáziumok bezárásának tárgyában, valamint bizonyos időre pont kerül a Matica slovenská történetének végére, a pozsonyi Szláv Intézet Könyvtára is osztozik az említett intézmények sorsában.

Zárszó

Miután fölvázoltuk a szlovák nemzetiségi mozgalmak történetének könyvtárügyi vonatkozásait, adósak maradtunk annak kifejtésével, hogy mi végre is tettük mindezt: milyen hasznunk származik abból, hogy közelebbről is szemügyre vettük egy a valamikori Magyarország területén élő nemzetiség kulturális magára találásának, eszmélésének történetét, méghozzá egy némiképp specifikusnak mondható szempontból?

A kérdésre a válasz szinte kínálja magát: ideje megragadnunk minden alkalmat, hogy a nemzeti történelmünkről való gondolkodást jellemző egyoldalúságból, megalapozatlan részrehajlásból némiképp „kizökkentsük" magunkat, bármily közhelyesen és naivul hangozzék mindez.

A leírtakhoz további két megjegyzés kívánkozik. Az egyik, hogy a szlovák történetírás bármely területére is tévedjünk, elkerülhetetlenül találkozunk az erőszakos magyarosító törekvések fölemlegetésével. Másik megjegyzésünk, hogy a szlovák nemzetiségi mozgalmakban eleinte és igen sokáig semmi jele nem mutatkozott a magyar nemzetiség ellen irányuló indulatoknak, célkitűzéseik között nem szerepeltek az ország területi integritását fenyegető elképzelések.

Irodalom

DOLINSKÁ, E.: Minulosť a súčasnosť. In: Čitateľ. 1989. č. 9. 329-330. p.

HALIENA, Ján: Dejiny knižnej kultúry na stránkach Knižničného zborníka. In: Knižničný zborník. 1990. 70-77. p.

KUZMIK, Jozef: Knižné zbierky a knižnice na Slovensku v stredoveku a renesancii. Martin : 1989.

MAŽOVČÍK, Augustin: Osobné knižnice slovenských dejateľov – ich miesto a význam v kultúrnych dejinách, s osobitným zreteľom na národné obrodenie In: Knižničný zborník. 1992/1993. 88-109. p.

ZÁVADOVÁ, Katarina: Bibliotheca Čaplovičiana, 1839-1989. In: Čitateľ. 1989. č. 7-8. 282-285. p.

ŽIBRITOVÁ, Gabriela: Prvá ľudová knižnica na Slovensku. In: Čitateľ. 1989. č 12. 450. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtári Intézet
Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Budapest, I. Budavári Palota F épület, VIII. emelet
Levélcím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3793, Fax:224-3795,
E-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

– 2004. június –

(az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet honlapja:
http://www.ki.oszk.hu

a szakkönyvtár honlapja:
http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/

on–line katalógus (LibriVision):
http://nektar.oszk.hu

gyarapodási jegyzékünk:
http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/gyarap

könyvtárközi kölcsönzés, elektronikus dokumentumszolgáltatás:
kszk@oszk.hu

adatbázisok (MANCI és THES):
http://w3.oszk.hu/manci.htm
(a LISA-t könyvtárunkban helyben szolgáltatjuk)

Könyvtári Figyelő:
http://www.ki.oszk.hu/kf

magyar könyvtári lapok tartalomjegyzéke:
http://www.oszk.hu/konyvtar/tartj/tartjegy.html

on–line tájékoztatás a LibInfO keretében:
http://libinfo.oszk.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVSZEMLE

A könyvtárak és a hatalom

Tanulmányok és dokumentumok

Az Országos Széchényi Könyvtár **Nemzeti Téka** sorozatának legújabb tagja, a tanulmányokat és dokumentumokat magában foglaló, *A könyvtárak és a hatalom* címet viselő kötet *Monok István* szerkesztésében 2003-ban jelent meg a Gondolat Kiadónál. A sorozat szándéka szerint tovább viszi mindazokat az értékeket, amelyeket az elődnek tekintett sorozatok – *Az Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai, Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei* – is magukénak vallottak: könyvesházává szeretne válni azoknak a művelődés-, nyomda-, könyv-, könyvtár- és sajtótörténeti, könyvtár-informatikai vonatkozású műveknek, amelyek tartalma kapcsolódik a nemzeti könyvtárhoz, ill. annak gyűjtőköréhez. A *Kégli Ferenc* és Monok István által szerkesztett sorozat céljai között megjelölt műfajok közül szinte mindegyik megvalósult már legalább egy-egy kötet erejéig: a katalógusokat és levelestárakat a *Szabó Henriette Tünde* által összeállított *A Dévai Ferences Rendház 1850 előtti könyvei* és a *Deák Eszter – Erdélyi Lujza* által sajtó alá rendezett *Széchényi Ferenc és Csehország* című munka; az adattárakat *Fallenbüchl Zoltán Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon* című összeállítása képviseli, kutatási eredmények összegzésére 2001-ben a *Nagy Attila* által szerkesztett *Olvasásfejlesztés és kritikus gondolkodás* című kötetben került sor (sőt: azóta 2003-as impresszummal megjelent az újabb kutatási beszámoló is, *Háttal a*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

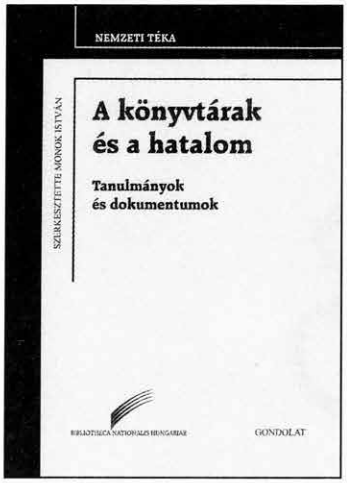

A könyvtárak és a hatalom : tanulmányok és dokumentumok / szerk. Monok István. – Bp. : Országos Széchényi Könyvtár ; Gondolat K., 2003. – 210 p. ; 20 cm. – (Nemzeti téka ; ISSN 1586-1163)
ISBN 963 200 470 1

jövőnek? címmel középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálatának eredményeit foglalja össze)*. *A könyvtárak és a hatalom* egy már megkezdett „alsorozat", a konferencia-előadásokat közlő összeállítások második tagja, hiszen 2001-ben megjelent az 1998-ban lezajlott, *Szentmihályi János* emlékére rendezett tudományos ülés előadásait *Nagy Anikó* szerkesztői munkája nyomán összegyűjtő kötet (ez utóbbi összeállítás a sorozat kitűzött céljai közül egy másiknak is megfelel azzal, hogy a konferencia előadásai mellett a Szentmihályi-életmű teljességre törekvő bibliográfiáját is közzéteszi).

A most ismertetésre kerülő kötet a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszusának programjában szereplő, témájában a könyvtárak és a hatalom kapcsolatát elemző-bemutató szimpózium előadásainak anyagából válogatott. A Társaság Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság néven a Magyar Tudományos Akadémia kezdeményezésére jött létre 1977-ben arra a felismerésre alapozva, hogy a hungarológia – hasonlóan más nyelvek és irodalmak, ill. nemzeti civilizációk kutatására kifejlődött tudományszakokhoz – önálló nemzetközi tudományos diszciplínává vált. Az egyetemes emberi kultúra önálló alkotóelemeiként létező egyes nemzeti civilizációk olyan egyedi színeket, értékeket képviselnek, amelyeknek ápolása, kutatása általános emberi érdek. Ezen érdekek képviseletére a világ számos országában tevékenykedő hungarológusok megalakították nemzetközi tudományos szervezetüket: a Nyíregyházán megtartott alakuló közgyűlésen mintegy száz magyar és nem magyar kutató elfogadta az alapszabályt és megválasztotta az első vezetőséget. 1979-ben a Társaságot felvették a Fédération Internationale des Langues et Littératures Modernes-be, a filológiai jellegű nemzetközi tudományos szervezetek csúcsszervébe, ezzel az UNESCO által elismert és nyilvántartott nemzetközi tudományos szervezetek egyike lett. Az alapszabály szerint a Társaság azon országok területén tevékenykedik, ahol a magyar nyelv, irodalom, művelődéstörténet vagy néprajz a felsőoktatás tárgya, ill. ahol a magyar nyelvészet, irodalomtudomány, művelődéstörténet és néprajz területén tudományos kutatómunka folyik; célja pedig e tudományágak területén folyó tudományos vagy közérdekű tevékenység támogatása és az ezekkel a tudományágakkal foglalkozó kutatók, oktatók és egyéb szakemberek együttműködésének és munkájának segítése, lehetővé téve a kutatók közötti rendszeres információcserét, az eredményekről való tájékoztatást, elősegítve a magyar nyelv, irodalom, néprajz és kultúra egyoldalúságtól mentes tudományos vizsgálatát.

* Ismertetését előző számunkban olvashatták (A szerk.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az alapszabály szerint a Társaság kapcsolatot tart a magyar filológiában érdekelt intézményekkel és személyekkel; a magyarországi felsőoktatási intézmények, kutatóhelyek bevonásával közreműködik a jelzett tudományágakkal foglalkozó kutatók és oktatók munkásságának szakmai támogatásában; rendszeresen megjelenő kiadványokban ismerteti a működési körét érintő tudományágakban folyó nemzetközi munka eredményeit. A Társaság céljai között szerepel tudományos előadások, tanácskozások, konferenciák rendezése és kongresszusok szervezése is, utóbbiakat ötévenként, a közgyűlésekkel egy időben tartják. Az 1981-es budapesti, az 1986-os bécsi, az 1991-es szegedi és az 1996-os Róma-Nápoly közös helyszínű kongresszus után az ötödiket 2001-ben *Hatalom és kultúra* címmel Finnországban, a finn nyelvű kultúra bölcsőjének tartott Jyväskylä városában rendezték meg, ez volt tehát az első alkalom, hogy hungarológiai világkongresszusnak észak-európai ország adott otthont. A város környékén a szép és sokszínű természet magán viseli a finn táj minden jellegzetességét: ezen a vidéken kisebb-nagyobb tavak, nagy erdőségek, folyók, patakok és gyönyörű kilátást biztosító dombok találhatók. A városban működő egyetem elődje Finnország első tanárképzője volt (és egyben az ország első finn nyelvű felsőoktatási intézménye is), 1863-ban nyitotta meg kapuit, az egyetemi rangot 1966-ban kapta meg. Az egyetemen már az 1930-as évektől fogva hagyománya volt a hungarológiai kutatásoknak, 1989-ben pedig egy nagyobb kutatási feladatot indítottak útjára azért, hogy fejlessze és koordinálja az oktatást és a kutatást multidiszciplináris és nemzetközi téren egyaránt. Az egyetem célja, hogy a mai Európa egyik meghatározó hungarológiai műhelyévé váljon. Az egyetemnek a kongresszus egyes helyszíneit biztosító központi épületei a városcentrumban (Seminaarinmäki) helyezkednek el. Jyväskylä líceumának diákja volt a híres finn építész, Alvar Alto, aki az 1920-as években első építészeti irodáját is itt alapította. A városban és környékén mintegy harminc különböző típusú épület mutatja be Alto munkásságának egyes szakaszait, az egyetem épületeinek egy részét is ő tervezte az ötvenes években.

A 2001. augusztus 6. és 10. között zajló kongresszus az egyetem dísztermében tartott ünnepélyes megnyitóval kezdődött. A világ 29 országából érkezett mintegy 460 résztvevőt (Magyarországot összesen 261 fő képviselte) az egyetem rektora, a finn és a magyar oktatási miniszter és a város polgármestere köszöntötte. *Aino Sallinen* rektorasszony beszédében utalt arra, hogy a kongresszus témája és időpontja azért rendkívül aktuális, mert Magyarország az európai uniós csatlakozásra váró országok között az egyik legfejlettebb tagjelölt és különleges szerepet játszik a mai európai politikában, a kongresszus tehát kiváló alkalmat biztosít a bemutatkozásra, más nemzeteknek pedig arra, hogy szélesebb európai keretben ismerjék meg az országot és a magyar kultúrát.

Hatalom és kultúra: az V. hungarológiai kongresszus témaválasztása a kongresszus szervezői előzetes reményeinek megfelelően új szempontokat, új kiindulópontokat adott a hungarológia hagyományos ágainak és az új, posztstrukturalista kultúrelméletek híveinek. A kongresszus szerkezete négy oszlopon nyugodott (plenáris előadások, szimpóziumok, kerekasztal-megbeszélések, szekció-előadások), gerincét a hat plenáris ülés után délelőttönként szervezett mintegy negyven szimpózium adta úgy, hogy a munkarendben délutánonként helyet kapó nyolc kerekasztal-megbeszélés ezek témájához kapcsolódott. A szervezők előzetes szándékának megfelelően és a korábbi hagyományoktól eltérően, mintegy megújítva a kongresszus működési elveit, a legtöbb szimpózium nem az előadások felolvasásainak helyszínéül szolgált, hanem az anyagok előzetes publikálása révén valódi vitafórumok színhelyévé vált. Az alaptéma a hat fő kutatási területen – nyelvészet, irodalom, történelem, néprajz, hungarológia, művészetek – számos kutatási útvo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nalat kínált: a hatalom mint a legújabb magyar irodalom témája, irányított irodalom, a hatalom nyelvhasználata, a hatalom és a névadás viszonya, etnikai kisebbségek és a hatalom, vallás és a hatalom, nyelv és hatalom, hatalom és sport, a közgyűjtemények és a hatalom stb. A tudományos programot könyv- és képzőművészeti kiállítások (*Magyar könyvillusztráció Magyarország határain túl 1918-tól napjainkig, A magyar könyv Finnországban, Magyar nyelvkönyvek*), filmvetítések (*Gyarmathy Lívia, Jancsó Miklós, Mészáros Márta, Szabó István, Szász János, Tarr Béla* egy-egy filmje), zenei programok (a Bartók vonósnégyes koncertje, Lovász Irén magyar népdalestje), kirándulások (Päijänne-tó, Muurame-skanzen) egészítették ki.

A szimpóziumok megújított működési formája mellett a jyväskylä-i kongresszus másik fontos újdonsága az elektronikus kommunikáció lehetőségeinek száz százalékos kihasználása volt. A kongresszushoz kapcsolódó tudományos és egyéb jellegű levélváltás főként elektronikus úton, az internet közvetítésével zajlott, ezen a módon került sor a szimpóziumok témáival kapcsolatos előadásokra szólító előzetes felhívások közzétételére, ezen az úton futottak az egyes témák rövid összefoglalói és két finn és egy magyar szerkesztő munkájának köszönhetően a mai napig elérhető e forráson keresztül (is) a plenáris ülések, szimpóziumok, kerekasztal-megbeszélések summáit tartalmazó, többnyelvű Tudományos program/Academic Program. (Az ismertetés készítésének ideje alatt magam is számtalanszor kattintottam az interneten a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság – www.bibl.u-szeged.hu/filo – és a jyväskylä-i kongresszus – www.jyu.fi/hungkong – honlapjára...).

A kongresszusról szóló beszámolók újdonságként emlegetik azt is, hogy a korábbiaktól eltérően az előadások nyomtatott formában való megjelentetése nem egyetlen kötetre koncentrálódik: a Társaság Végrehajtó Biztossága által kiválasztott szimpózium-vezetők vállalták, hogy a megelőző dialógust és a követő tapasztalatokat is tartalmazó önálló kiadványokba szerkesztik az egyes szimpóziumok anyagát. Az első kötet még 2001-ben megjelent (*Ethnic Minorites and Power* ed. by *Pasi Hannonen, Bo Lönnqvist, Gábor Barna*), majd ezt számos további követte 2002-ben (*Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet,* szerk. *Hoffmann István, Juhász Dezső, Péntek János; Kádár's Hungary – Kekkonen's Finnland,* ed. by *Anssi Halmesvirta;* A magyar nyelv idegenben, szerk. *Keresztes Sándor, Maticsák Sándor; Magyarok és nyelvtörvények,* szerk. *Kontra Miklós, Hattyár Helga; Magyarország helye a 20. századi Európában,* szerk. *Pritz Pál, Music and Power,* ed. by *Matti Vainio, Jouko Laaksamo*). Ebbe a sorba illeszkedik A közgyűjtemények és a hatalom elnevezésű szimpózium egyik vezetőjének szerkesztésében megjelent kötet, *A könyvtárak és a hatalom.* A kongresszus honlapján elérhető előzetes felhívás szerint a szimpózium olyan előadásokat várt, amelyeknek tárgya a mindenkori hatalom közgyűjteményi politikája a magyar történelem egyes korszakaiban. Nem az egyes közgyűjtemények története került tehát a középpontba, hanem – a kongresszus témájának, a hatalom és kultúra közötti viszony ábrázolásának megfelelően – a gyűjteményeket működtető, vagy éppen a működést akadályozó hatalmi, kulturális politikai szándék, a beavatkozás egyes módozatai. A szervezők emellett olyan, a kisebbségi körülmények között élő magyarság gyűjteményeinek sorsát bemutató előadásokra számítottak, amelyek a témát abból a szemszögből járják körül, hogy a többséget megtestesítő helyi hatalmi szervek miként alakították ezeknek a közgyűjteményeknek a használhatóságát; harmadik témakörként pedig a magyar kulturális örökség dokumentumainak egy-egy nem magyar közgyűjteményben való megjelenését-elhelyezésének történetét jelölték meg.

A kötet első két tanulmánya a két szimpóziumvezető, *Monok István* és *Janne Vilkuna* bevezető gondolatait tartalmazza. Az Országos Széchényi Könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tár főigazgatójának írása, *A hatalom és a közgyűjtemények* címet viselő tanulmány kiindulópontként leszögezi, hogy az egyes történelmi korszakokban a közgyűjtemények – könyvtárak, levéltárak, múzeumok – gyakran váltak a hatalom gyakorlásának eszközeivé, terepévé. A három intézménytípus történelmi fejlődését vázolva a szerző kitér a könyvtár és a levéltár együttélésének, majd szétválásának körülményeire, a levéltárak előzményeiként értelmezett hiteleshelyek korán kialakuló hatalomhoz kötődésére (utalva arra a különleges tényre, hogy kizárólag a kora újkori Magyarország és Erdély területén működtek a nyugat-európai történelem kutatói számára teljesen ismeretlen kálvinista vagy lutheránus káptalanok). A Habsburg-időszak levéltári gyakorlata újabb szemléletváltozást hozott: egyrészt elkezdődött a magán- és városi levéltárak hatalmi szempontok alapján történő rendezése, másrészt a török korban elpusztult okmányok pótlására megindult egyfajta okirat-hamisítási hullám. Nem szabad azonban elfeledkezni arról sem, hogy a rendszeres számbavétel során keletkeztek azok az iratmásolat-gyűjtemények, amelyekre a történettudományi kutatás a mai napig támaszkodhat, a pusztuló iratanyag módszeres feltárása pedig a mai Magyar Országos Levéltár megalapítását eredményezte. A levéltár intézményrendszere a mai napig alakulóban van: a XX. század végének rendszerváltozása újabb intézmények létrehozását eredményezte a közelmúlt belügyi iratanyagának használatát szabályozó rendeletek következtében. A könyvtárak és a hatalom kapcsolata több szempont alapján vázolható: a cenzúra az eredetileg egyházi összeállítású Index librorum prohibitorum 1500-as évek közepi megjelenésétől egészen napjainkig befolyásolta a könyvtári állományt, hiszen az intézmény fenntartója szerint bármilyen szempontból nemkívánatos könyveket kötelező volt külön kezelni; a könyvtárak nyilvánossága is összefügg a hatalmi kérdésekkel, mert választ kell adnia a kultúra birtoklásának és a hozzáférhetőség módjának és mértékének kérdésére. A XVIII. században – többek között *Klimó Györgynek* vagy *Eszterházy Károlynak* köszönhetően – már olyan nyilvános könyvtárak jöttek létre, amelyeket egy nagyobb számú csoport használhatott, és ez a század adja a hátteret a magyar szakkönyvtári rendszer első nagyobb gyűjteményeinek létrejöttéhez is. A XIX. század során, nem utolsó sorban a nemzeti gyűjtemény megalapításával továbbfejlődik, majd a XX. század első felében kiteljesedik a magyar könyvtári rendszer olyan módon, hogy a kiegyezés után az állam következetes kulturális politikával vállalja magára az ehhez szükséges források biztosítását. Az első világháború utáni területvesztés törést okoz az oktatási és a kulturális intézmények könyvtárainak történetében, a második világháború utáni politika, az államosítás és annak végrehajtási módja pedig az egyházi gyűjteményeket és a magánkönyvtárakat viszi esztelen és értelmetlen pusztításba. A magyar szocialista államhatalom ugyanakkor kialakította az országos központi szakkönyvtárakat, az egyetemi, a közművelődési, az iskolai, a szakszervezeti könyvtári rendszert és megalkotta a legfontosabb könyvtári jogszabályokat. Ma a magyarországi nyilvános könyvtári rendszer ahhoz az elvhez ragaszkodva működik, amely az IFLA glasgow-i deklarációja szerint a könyvtárak szolgáltatásában, ill. a nemzeti könyvtári gyűjteményépítésében tiltja a politikai, a vallási, az erkölcsi és a tudományos szemléleti alapon történő korlátozásokat. A harmadik közgyűjteménytípus, a múzeum kialakulásának legkorábbi példái Magyarországon a XVII. században jelentek meg, majd a XIX. század folyamán – nem utolsósorban a Széchényi Ferenc könyvgyűjteményéhez szervesen hozzátartozó érem- és ásványgyűjteménynek köszönhetően – kialakult a múzeumi hálózat, melynek tárgyi emlékeket őrző műhelyei világkiállításokon képviselték a nemzetet, alakítva az ország politikai lehetőségeit a világban.

A szimpózium másik vezetőjének, a Jyväskylä-i Egyetem muzeológia professzorának angol nyelvű

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tanulmánya *The Power of the Culture* címmel a szimpózium helyszínének jellemzéséből indul ki: az előadások az egyetemi könyvtárban hangzottak el, abban a gyűjteményben, amely egyike Finnország hat, az 1917 (Finnország önállóvá válása) után megjelenő nyomtatott finn vonatkozású irodalmat őrző letéti könyvtárának. A hatalom fogalmának meghatározását a tanulmány különböző értelmezésekből vett idézetek sorával járja körül, T. S Eliot és G. Orwell mellett a finn archeológia első professzorának, *J. R. Aspelinnek* a szavait citálja. Saját szűkebb szakterületének, a muzeológia történetének bemutatását sokatmondó adattal vezeti be: egy 2000-es felmérés szerint Finnországban már akkor mintegy 1000 múzeum működött, ez azt jelenti, hogy minden ötezer lakosra jut egy múzeum. A szerző régi és új muzeológiát hasonlít össze annak alapján, hogy a muzeológiai gyakorlat milyen kérdésre próbált választ adni. E szerint a régebbi irányzat inkább a 'hogyan gyűjtsünk' kérdését járta körül, az újabb korok viszont már (a szerző a második világháború utáni időszakban az 1970-es évekre teszi az új muzeológiai irányzat megjelenését) a 'miért gyűjtünk' kérdésére adja meg a választ. A tanulmány hangsúlyozza, hogy a modern társadalom kollektív emlékezetének helyszíne a múzeum mellett a levéltár és a könyvtár is – eldöntenie a három intézménynek csak azt kell, hogy az egyes emlékek őrzésére melyik intézménytípus vállalkozik. A múzeumok nemzetközi szervezete, az ICOM kilenc pontban fogalmazta meg a múzeumokkal szemben felállított követelményeket, meghatározva a gyűjtendő emlékek típusait és az intézménytípuson belüli lehetséges őrzőhelyeket. Tanulmánya utolsó részében a szerző kitér arra, hogy a második világháború utáni időszakban a nemzeti emlékezet ideája mellett megjelent a közös, a nemzetközi emlékezet örökségének fogalma is. A Világörökség Bizottságot 1972-ben az UNESCO alapította, azóta 2000-ig mintegy 690 helyet vettek fel listájára (2002 júliusára ez a szám 730-ra bővült), közöttük ott van öt finnországi, hét magyarországi és egy közös magyarországi-szlovákiai helyszín.

A kötet két következő tanulmánya *Bánfi Szilvia* és *Somogyi Mária* tollából született, témája a nemzeti könyvtáron belül létrehozott Zárolt Kiadványok Tárának története. Mindkét tanulmány komoly érdeme, hogy mondanivalóját a Tárral kapcsolatosan az Országos Széchényi Könyvtár Irattárában fellelhető, eddig máshol még nem publikált dokumentumok hosszú sorával támasztja alá. Az első szerző *Könyvtári dokumentumok az ÁVH fogságában* címmel e különös gyűjtemény megalakulásának körülményeit tárja az olvasók elé, szem előtt tartva a konferencia által meghatározott szempontot: bemutatva egyrészt azt, hogyan kényszerítette az 1945 után uralomra kerülő diktatórikus hatalom akaratát a nemzeti könyvtárra; másrészt azt, hogyan próbálták a könyvtár akkori vezetői és munkatársai a szakszerűtlen döntéseket kivédeni és a gyűjteményt az utókor számára megőrizni. A Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezmény 16. paragrafusának függeléke nyomán 1945. február 26-án megszületett az 530/1945. M. E. kormányrendelet, ennek értelmében a nyomdák, könyvkiadó vállalatok mellett a köz- és magánkönyvtárakban is meg kellett semmisíteni a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékeket, a kivonást az előbbihez csatolt újabb rendelet (1330/1945. M. E.) szerint összeállított jegyzékek alapján kellett elvégezni. Az 1945 augusztusa és 1946 novembere között négy füzetben megjelentetett lista – melynek szerkesztésére a hatalom „természetesen" könyvtárosokat (*Goriupp Alisz, Kőhalmi Béla, Mátrai László, Tiszay Andor*) kényszerített – összesen 3976 magyar és idegen nyelvű nyomtatványt, 395 aprónyomtatványt, 257 periodikumot és 129 zeneművet tartalmazott. Az Országos Széchényi Könyvtár állományát már 1944 márciusára, a német megszállás kezdetére biztonságba helyezték a Nemzeti Múzeum pincéjében és alagsorában. 1945 márciusa és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

októbere között a könyvtár munkatársai a gyűjteményt hatalmas munkával visszaköltöztették eredeti helyére, a fentebb említett rendeleteknek megfelelő, a megsemmisítés céljával történő eltávolítással azonban nem értettek egyet. A nemzeti könyvtár főigazgatója, *Fitz József* a Nemzeti Múzeum akkori elnökének *Supka Gézának* segítségét kérte a rendelet módosításának érdekében, azzal az indoklással, hogy a magyar nemzeti könyvtárat alapításakor felvállalt alapfeladatának ellátásában akadályozza, ha az eljövendő nemzedékek számára a gyűjteményt nem tudja hiánytalanul megőrizni. Fitz beadványt készített, amelyben jelezte, hogy ha a rendelet vonatkozhat a nemzeti könyvtárra, akkor mindenképpen a kivonásra és megsemmisítésre ítélt dokumentumok egy-egy példányának őrzőhelyévé kell tenni, különben a közelmúlt történeti forrásai elvesznek. A beadványban a Remota-osztályon korábban már alkalmazott gyakorlatot ajánlotta fel: a tiltott sajtótermékeket a könyvtár zárt anyagként kezelné (a címkével megjelölt dokumentumok azonban eredeti helyükön maradnának), használatukat a szélesebb olvasóközönség számára nem engedélyezné. 1945. április 25-én a Budapesti Nemzeti Bizottság lényegében elfogadta Fitz javaslatait, a könyvtár a későbbiekben tehát ehhez tartotta magát. A rendeletek végrehajtása során azonban a gyűjteményt egymástól függetlenül több hatóság is felkereste és utasításaik időnként teljesen ellentmondtak egymásnak. A később Államvédelmi Hatóság néven elhíresült Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztályáról érkező alkalmazottak (amely hatóság egyébként hivatalosan elfogadta, hogy a nemzeti könyvtár a más gyűjteményekben megsemmisítésre ítélt és hozzá eljuttatott dokumentumokból saját állományát kiegészítse) és a Vörös Hadsereg megbízottja személyesen, Budapest székesfőváros polgármestere pedig határozat megküldésével próbálta befolyásolni a sajtótermékek beszolgáltatásának menetét. Végül is a Zárolt Kiadványok Tára megalakulásának hivatalos időpontja azért lett 1946. április elseje, mert a korábban csak címkével megjelölt, de a helyéről ki nem emelt dokumentumokat egy, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, a Rendészeti Osztály és a SZEB szovjet katonai képviselőiből álló ellenőrző bizottság parancsára ekkor kellett a könyvtár munkatársainak elzárnia külön helyiségbe úgy, hogy azokhoz senki ne férhessen hozzá. A tilalmas kiadványok céduláit a katalógusból el kellett távolítani, a helyiség kulcsát a főigazgatónak (Fitz eltávolítása után ekkor már *Györke Józsefnek*) éjjel-nappal magánál kellett tartania. A politikai rendőrség egy tisztjét szolgálattételre a könyvtárba rendelték, az elzárt gyűjtemény felett egyedül ő rendelkezhetett – ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a Tár helyileg ugyan a nemzeti könyvtár épületében maradt, de tulajdonjoga szerint a politikai rendőrség birtokába került. A működés további részleteiről, egészen 1952-ig források hiányában egyelőre nincs pontos ismeretünk. 1952 júliusában a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága egyik épületébe szállíttatta a Tár állományát, a dokumentumokat tételesen felsoroló jegyzőkönyvből a tulajdonos OSZK egyetlen példányt sem kapott, munkatársai mindössze ahhoz ragaszkodhattak, hogy a dokumentumokat „ideiglenes letétként" adták kölcsön. Az állományrész visszakerülésére egészen 1953 októberéig kellett várni, a visszaadásra valószínűleg a magyar belpolitikai változásoknak köszönhetően kerülhetett sor.

A Zárolt Kiadványok Tárának története egészen a rendszerváltozás kezdetéig folytatódott: addig, amíg a közgyűjteményekben folyó kutatásokra vonatkozó 118/1989. M. T. rendelet hatályon kívül helyezte a zárt anyag körének meghatározásáról szóló utasításokat és ezzel lezárulhatott a cenzúra történetének sajtótermékekre vonatkozó 1945 utáni korszaka. AZ 1953 és 1989 között eltelt időszak eseményeit a kötetben *Tiltott könyvek, könyvtári zártság* című tanulmányában *Somogyi Mária* dolgozta fel. Az 1953-ban a könyvtárba visszakerülő anyag hu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szonegynéhány láda, nem a nemzeti könyvtárból elvitt anyagot is tartalmazott és a visszakerülés még mindig „hozott magával" megbízottat a politikai rendőrség részéről is. 1955-ben revíziót hajtottak végre a gyűjteményrészben, ennek hiányosan fennmaradt jegyzőkönyve utal arra, hogy a Tár anyagát három helyen őrizték (a múzeum első emeletén, a faanyagraktárnak használt dohos, nyirkos pincében és a Puskin utcában). Az állomány akkorra már szinte teljesen rendezetlen állapotba került, az eredetileg zárolásra ítélt anyagok mellé bekerültek olyanok, amelyek nem szerepeltek a fasiszta kiadványok jegyzékén, helyrajzi napló nem létezett, az aprónyomtatványokról, periodikumokról nem készült leírás, a belügyminisztériumi megbízott könyvtárosi feladatokra alkalmatlan volt. A revíziót végző bizottság a helyzet rendezése érdekében alapvető változtatásokat javasolt, ezek végrehajtása akkor indulhatott meg, amikor a gyűjteményrészeket egy helyre költöztették (a Puskin utcai – ma Pollack Mihály téri – épület földszintjére) és a tár vezetésével *Markovits Györgyit* bízták meg. A munka megindulása után nem sokkal, az 1956 októberi forradalom fegyveres harcai elérték a Magyar Rádió közvetlen közelében lévő épületet, az állomány komoly károkat szenvedett, a kaotikus állapotot újabb revizori vizsgálat mérte fel. A bizottság 1957 nyarán keletkezett jelentése szerint a jegyzékekben felsorolt tiltott anyag mellett a Tárban volt a korábbi Remota-anyag, a hazai és külföldi irodalom olyan szerzői, akiknek munkáit az aktuális hatalom nem látta szívesen, szociáldemokrata kiadványok, trockisták művei, népi írók munkái. Az 1957-es év egy másik szempontból is hatással volt a gyűjtemény életére: a Kádár-korszakban a pártirányítás a magyar emigráció erősödő politikai tevékenységétől komolyan tartva egyrészt létrehozta a Tájékoztatási Hivatalt és annak Sajtóigazgatási Osztályát, az osztály hatáskörébe utalva a nyugatról érkező kiadványok szigorú ellenőrzését; másrészt lépéseket tett a külföldről érkező kiadványok behozatalának és hozzáférhetőségének ellenőrzésére. A külföldi sajtótermékek beszerzésének már korábban is nehézkes gyakorlata (szűkös devizakeret, engedélyek beszerzése stb.) – pedig *Varjas Béla* főigazgató javaslatára még ebben az évben döntés született a külföldi hungarikumok nemzeti könyvtári gyűjtőkörbe kerüléséről – tovább bonyolódott: a politika a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat feladatává tette a sajtótermékek behozatalának és kivitelének ellenőrzését (két további hivatal, az Országos Tervhivatal Külkereskedelmi Főosztályán létrehozott Import Tanácsadó Testület és a Sajtóbehozatali Véleményező Bizottság közreműködésével). 1958-ban egy, a közkönyvtáraknak szóló művelődési miniszteri figyelmeztetés visszatért a zárolt dokumentumok ügyére, azokat csak tudományos célra, helyben olvasásra engedte kiadni a gyűjteményekben. Erre az időre az OSZK-ban működő Zárolt Kiadványok Tára a műhellyé alakulás útjára lépett, elkészültek a magyar nyelvű anyag állományrevíziójával, a dokumentumokat folyamatos sorszámmal ellátva raktározták, elkészült egy ideiglenes betűrendes katalógus, az oda nem tartozó köteteket pedig visszajuttatták a törzsgyűjteménybe. A Tár engedélyt kapott arra, hogy gyűjteni kezdje az országba bejutott emigráns kiadványokat – de kizárólag a hatalomnak azzal a megfogalmazott céljával, hogy a hozzáférhetőség ellenőrzés, ill. korlátozás alatt maradjon. A Tár működése olyannyira elfogadhatónak bizonyult, hogy ennek gyakorlata alapján állították össze a Művelődési Minisztériumban a zárt állomány fogalmát, gyűjtését, kezelését és használatát szabályozó 0041/1959. sz. miniszteri rendeletet (a tanulmány után közölt dokumentum elolvasását mindenkinek ajánlom: pontjainak szigorúsága különösen érdekes lehet napjainkban, a nyilvánosság és az információhoz alanyi jogon történő hozzáférés korában). A hetvenes évek végéig a zárt gyűjtemény működési feltételei nem változtak, könyvtáron belüli függetlenségét a hatalom gyakori ellenőrzéssel, felülvizsgálatokkal próbálta ellensú-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lyozni. Az 1975-ös Európai biztonsági és együttműködési értekezlet Magyarország által is elfogadott záróokmányában ugyan szó esett a könyvekhez való hozzáférés javításáról a népek közötti kulturális együttműködés és az információcsere érdekében, az okmány aláírása után újra napirendre kerülő zárt anyagokra vonatkozó újabb miniszteri rendelet 1981-ben mégis csak szövegének megfogalmazásán korszerűsített, intézkedésein egyáltalán nem. Sőt: a korábbinál hangsúlyosabbá tette a könyvtárvezetők feladatát és felelősségét és rendszeresebb felülvizsgálatot írt elő. A Tár állománya a nyolcvanas években szinte alig változott, tartalmában a következőket képviselte: 1919 és 1945, ill. 1945 és 1988 között megjelent magyar nyelvű könyvek, 1919 és 1988 között megjelent idegen nyelvű könyvek, 1919 és 1945 között megjelent magyarországi periodikumok, 1945 és 1988 között külföldön megjelent periodikumok, 1956-os periodikumok, szamizdat kiadású könyvek és periodikumok, és a Kossuth Kiadó által készített ún. számozott kiadású sorozat tagjai (utóbbiakat a párt megbízható munkatársainak kezébe adták tanulmányozás céljából Trockij, Gyilasz, Kissinger, Teller Ede műveiből és elzárásukat az indokolta, hogy a hatalom tartott a jogcím nélküli fordítások esetleges következményeitől). A nyolcvanas évek végén a politikai változások első jelei láttán az OSZK akkori főigazgatója, *Juhász Gyula* javaslatot tett a minisztériumnak a zártságra vonatkozó rendeletek felülvizsgálatára, majd – látva a minisztérium bizonytalankodását – saját hatáskörében elrendelte a nemzeti könyvtárban a két világháború közötti dokumentumok zártságának feloldását. Az évek alatt összegyűlt, hajdan szigorúan őrzött és elzárt anyag 1988 óta szabadon kutatható.

Fejér megye könyvtártörténetének avatott kutatója, *Kégli Ferenc Népkönyvtárak a hatalom szolgálatában, 1949-1952 – Fejér megye tükrében* című tanulmányában a körzeti könyvtári rendszer magyarországi bevezetését ismerteti úgy, hogy konkrét példáit természetesen Fejér megyei levéltári kutatásai során fellelt dokumentumok alapján idézi. Az eredetileg Amerikában és Európa nyugati felén bevezetett könyvtártípus hazai adoptálása *Sebestyén Gézának* és *Sallai Istvánnak* köszönhető. A nyugati minta ellenére a körzeti könyvtárak hazánkban a népkönyvtári típust erősítve hamar a hatalom és a politika eszközévé váltak – ugyanakkor lehetőséget biztosítottak a minél szélesebb és demokratikusabb könyvtárhasználatra a második világháború, ill. pontosabban az 1948 utáni Magyarországon. A körzeti könyvtár lényege az volt, hogy egy földrajzilag összefüggő vidék egyetlen nagy, mozgatható letéti állománnyal rendelkezve olyan központi könyvtárat működtetett, amely csereanyaggal látta el a körzetéhez tartozó fiókkönyvtárakat a nagyobb településeken és kölcsönzőállomást állított fel a kisebb településeken. Az államnak így módjában állt ellenőrizni a rendszerbe kerülő művek ideológiailag elfogadható mivoltát. Az első körzeti könyvtár még az Országos Könyvtári Központ szervezésében jött létre Veszprémben, hálózatába tartozó első népkönyvtárát Mezőszentgyörgyön avatták fel 1949-ben. Az év novemberétől már új szervezet, a Népművelési Minisztérium égisze alá tartozó Népkönyvtári Központ vette át a szervezés feladatát és 1952-ig összesen 33 körzeti könyvtár létrehozásában működött közre. Voltak egy-két járásnyi hatáskörrel rendelkező körzeti könyvtárak, de olyanok is, amelyek – mint például Fejér megyében – az egész megyét ellátták annak ellenére, hogy szervezetük a körzeti könyvtáros mellett általában mindössze egy szervező könyvtárosból és egy adminisztrátorból állt. A körzeti könyvtárak feladatai közé tartozott az új népkönyvtárak szervezése; a szakmai-módszertani (és persze politikai-ideológiai) felügyelet és támogatás; könyvszekrények, nyomtatványok, könyvszállítmányok szétosztása, postázása (ehhez esetleg felvehettek még egy félállású technikai munkatársat); olvasómozgalmi akciók lebonyolítása; havi, ill. alkalmi jelleggel jelentések készítése a felettes szervnek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a népkönyvtárak tevékenységéről (e jelentések levéltárban fennmaradt példányai adják a tanulmány mondanivalóját alátámasztó bizonyítékok nagy többségét). Fejér megyében a szervezés feladata *Könczöl Imrére,* a vármegyei népnevelési ügyintézőre hárult, aki a települési ügyintézőket értesítette a könyvszekrény (1 szekrény könyvtáranként) és a könyvek (150 kötet könyvtáranként) érkezéséről, és kérte őket a könyvtár helyének kijelölésére és a könyvtár kezelőjének kiválasztására. Az új könyvtárak avatására az 1950. évi április 4-ei ünnepségek kapcsán került sor, de politikai szempontból jelentős alkalmakra (Nagy Októberi Szocialista Forradalom, MDP-kongresszus, Sztálin születésnapja) a minisztériumi irányítás egyébként is gyakran kérte a körzeti könyvtáraktól megfelelő számú új gyűjtemény megnyitását. A körzeti könyvtár néha túlteljesítette a 'megfelelő szám'-ot, azonban a nagy kapkodásban elfelejtette a címzett települést előre értesíteni, így azokat meglepetésként érte a könyvcsomag érkezése. Az egyes települések népkönyvtárainak megszervezése tehát a politikai agitáció része lett, az állam (a párt) által adományozott könyvanyag átadásának aktusa mindig új intézmény alakulásaként értelmezte az eseményt, tagadva a település korábbi, létező közkönyvtáraival való történeti folytonosságot. A népkönyvtárak elhelyezésére – bár a körzeti könyvtáros javaslata leggyakrabban önálló épületre vonatkozott – iskolákban, kultúrotthonokban, tanácsházákon, KIOSZ-, DISZ-, MNDSZ-szervezetek, ill. földműves-szövetkezetek helyiségeiben került sor, a minisztérium által összeállított ún. alapkönyvtár (147 mű, közülük három kétkötetes) 63 százaléka szépirodalmi, 37 százaléka pedig szakirodalmi jellegű volt. 52 magyar szerző mellett (pl. Móricz, Jókai, Mikszáth, Ady, Arany, Petőfi és József Attila) 35 volt orosz-szovjet, 4 egyéb külföldi szocialista és mindössze kettő a nyugati klasszikus szerző (Dickens és Molière). A társadalomtudományi művek közel felét Lenin, Sztálin, Marx, Engels, Rákosi munkái tették ki, mezőgazdasági jellegű munka pedig egy sem került a gyűjteményekbe (ne feledjük: falusi könyvtárakról van szó...). Mivel újabb könyvek beszerzésére a községeknek nem volt költségvetési kerete, a népkönyvtárak gyarapodása kizárólag a körzeti könyvtárakra alapozódott, gyakran előfordult az is, hogy a könyvtár propagandájának köszönhetően rövid idővel a megnyitás után szinte nem maradt kölcsönözhető könyv az állományban. A könyvtárosok személyére vonatkozóan a körzeti könyvtár vezetője arra hívta fel a figyelmet, hogy a népművelési ügyvezetők a helyi pártszervezettel és a községi végrehajtó bizottsággal egyetértésben, politikailag megbízható, könyveket szerető munkatársakat jelöljenek ki. Fejér megyében egy kimutatás szerint ennek nyomán tanítók, tanító- és óvónők, hivatalnokok, földművesek/napszámosok, tanulók, háztartásbeliek és iparosok egyaránt vállaltak javadalmazás nélkül könyvtárosi feladatot; felkészítésük hatnapos tanfolyamok keretében történt volna (a képzés javasolt témái: a könyvtár szerepe a szocialista társadalomban; a könyv mint harci fegyver; a könyvtáros gyakorlati munkája), azonban ilyenekre hely hiányában az első időkben egyáltalán nem került sor. A magyar körzeti könyvtárak működésének utolsó évében, 1952-ben megjelent az a minisztertanácsi határozat, amely kimondta, hogy létre kell hozni az állami könyvtárak egységes rendszerét olyan járási és megyei könyvtárakkal, amelyek átveszik a megszüntetésre kerülő körzeti könyvtárak legfontosabb feladatát: a városi és községi könyvtárak szakmai irányítását és támogatását.

A kötet utolsó tanulmánya szinte pontról pontra követi a szimpózium felhívásában megfogalmazott szempontrendszert: a kisebbségi körülmények között élő magyarság egyik legjelentősebb gyűjteményének, a marosvásárhelyi Teleki-tékának a hatalommal szembeni küzdelmét mutatja be a második világháború óta eltelt fél évszázadban. *Deé Nagy Anikó,* a szerző – aki a gyűjtemény kezelésében évtizedek óta fontos szerepet tölt be -, a tanulmány

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

történeti bevezetőjében a korábbi időszakokból is tud példát hozni a hatalommal való ütközésre, megemlíti egy XVI. századi könyvritkaságnak a császári könyvtárba kerülését és a hatalmukkal önkényesen visszaélő Teleki-családtagok tevékenységét az alapító halála utáni években, ugyanakkor megállapítja, hogy a leggyökeresebb változások valóban 1945 után következtek be a gyűjtemény működésében. A könyvtár a román állam tulajdonába került és bármennyire furcsának is tűnik, káros és a leépítést célzó intézkedései mellett akadtak olyanok is, amelyek előnyére váltak a Teleki-tékának. Így kerülhetett a könyvtárba az 1948 után államosított könyvgyűjtemények egy része (a Bolyaiakról elnevezett marosvásárhelyi Református Kollégium Nagykönyvtára, felszámolt felekezeti gyűjteményekből származó töredékkönyvtárak, a gernyeszegi kastély és a Toldalagi-kastély könyvtára, a szászvári és a marosvásárhelyi katolikus gimnázium gyűjteménye). Az egyesítésekkel kb. százhúszezer kötetesre bővült állomány egy megyei néptanácsi végrehajtóbizottsági határozat értelmében 1962 március elsejétől Biblioteca Documentara de Stat Teleki-Bolyai (Marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Dokumentációs Könyvtár) néven működött tovább úgy, hogy az államosításkor bekerült töredékekből, adományokból és új szerzeményekből ún. Mixt (Vegyes) Állományt hozott létre, megőrizve ezzel a két törzsgyűjtemény tradicionális önállóságát. Ettől kezdve a gyarapításra fordítható szűkös keret évente 500-1000 cím megvásárlását tette lehetővé. Érdekes, hogy elsősorban ugyan román könyvek beszerzésére kellett sort keríteni, de mivel a vásárlást antikváriumokban is engedélyezték, ekkor állt össze a gyűjtemény több mint kétszáz darabos régi román könyvgyűjteménye. Magyar nyelvű könyvhöz a hatvanas évektől a magyar nemzeti könyvtár mellett a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárától és az Akadémiai Kiadótól jutottak, a nyolcvanas évektől – mivel a külföldi könyvek elfogadása egy határozat szerint hazaárulásnak minősült – már csak a Széchényi Könyvtár csereszolgálatától turisták hátizsákjában behozott ajándékként. A gyűjtemény személyi állománya és státusai csaknem stagnáltak az elmúlt félévszázadban, a maximális létszám sohasem haladta meg a 14 főt. 1961-ben került először a könyvtárba román nemzetiségű munkatárs, egy magyarul is jól beszélő román tanárnő, bibliográfusi beosztásba, napjainkban két román nemzetiségű könyvtáros és egy restaurátor dolgozik ott a magyar alkalmazottak mellett. Az 1961-ben kinevezett igazgató, *Erdélyi István* sokat tett a Tékáért: az ő közbenjárásával újították fel az épületet, ő oldotta meg az épületben lakó és könyvtári helyiségeket foglaló lakók békés kiköltöztetését, 1972-ben neki sikerült megjelentetnie a gyűjtemény ősnyomtatványainak katalógusát és egy igényesen szerkesztett könyvtárismertetőt. A központi irányítás azonban így is sok szempontból nyomta rá bélyegét a működés mindennapjaira, ki kellett alakítani a zárolt gyűjteményt (ideológiai kritériumok alapján elkülönített anyag lepecsételt szobában...), tiltották a közvetlen külföldi kapcsolatok fenntartását, az intézmény levelezése (minden esetben románra fordított változatban...) a Megyei Könyvtáron keresztül folyt és külföldi kutatók csak a román akadémia engedélyével látogathatták a gyűjteményt. A könyvtár szinte az alapítás pillanatától helyszűkében szenvedett, 1945 után ezt csak tovább fokozták a gyűjteményhez rendelt könyvtártöredékek raktározási gondjai és a hatalom packázása: 1975-ben a zsögödi festőművészt, Nagy Imrét akarták felhasználni a könyvtár tereinek szűkítésére azzal, hogy neki ajánlották fel a Bolyai gyűjtemény nagy raktártermét képtárának elhelyezésére (természetesen a festő, miután értesült a helyzetről, azonnal visszalépett). Ugyanebben az évben komoly veszteség érte a könyvtárat, egy korábbi országos rendelet értelmében megfosztották teljes kézirat- és levéltári anyagától annak ellenére, hogy a teljesen feldolgozott állományrész raktározása megoldott volt a gyűjteményben. Az 1989-es évvel kezdődő évtizedben ele-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

inte tápláltak a könyvtár munkatársai változásra vonatkozó reményeket, azonban több szempontból csalódniuk kellett. Az intézmény nem került ki a Megyei Könyvtár fennhatósága és irányítása alól, nem kapott önállóságot és évről-évre bizonytalanok maradtak fenntartásának kérdései is. Az anyagi gondok kiküszöbölésére egyetlen lehetőség adódott: 1993-ban Bázelben a Teleki család külföldön élő tagjai Förderstiftung Teleki Téka néven alapítványt hoztak létre a könyvtár anyagi és szellemi támogatására, hosszas huzavona után pedig 1999-ben Marosvásárhelyen is bejegyezték a Teleki Téka Alapítványt, melynek feladatkörét a család bázeli kezdeményezéséhez hasonlóan fogalmazták meg. Az alapítványok biztosítottak először lehetőséget arra, hogy a modern követelményeknek megfelelő elektronikus feldolgozást elkezdő könyvtárosok számára a könyvtár számítógépeket szerezhessen be.

A Nemzeti Téka sorozat külső megformálása – méret, borítószínek, sorozatjelzés, nemzeti könyvtári logó – már szinte ismerősként köszön vissza az újabb és újabb köteteket forgatók számára. Csak remélni merem, hogy kevesen járnak úgy a sorozatba tartozó kötetekkel, mint én A könyvtárak és a hatalom című munka saját használatra megvásárolt példányával: a gyakori forgatás (hogyan is készíthetne az ember másként ismertetést, mint sokszori ide-oda lapozgatással...) „eredményeképpen" a kötet első negyven lapja egyszerűen elvált a kötéstől, kihullott a könyvből. A tartalom értékéből természetesen ez mit sem von le: meg vagyok győződve arról, hogy a tanulmánygyűjtemény a sorozat célkitűzéseinek megfelelő és méltó darabjaként illeszkedik a korábbi kötetek sorába.

Hangodi Ágnes

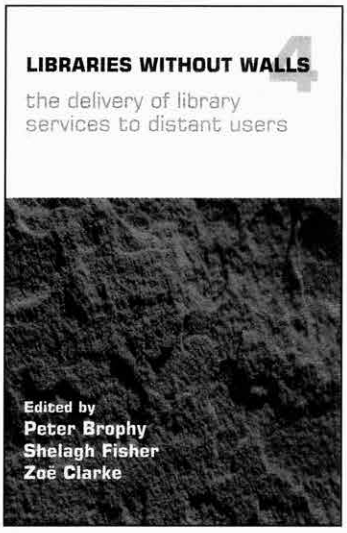

Libraries without walls 4 : the delivery of library services to distant users : proceedings of an international conference held on 14-18 September 2001 ... / ed. by Peter Brophy, Shalagh Fisher, Zoe Clarke. – London, Facet Publ, 2002. – XI, 299 p. ; ill. 24 cm.
ISBN 1-85604-436-X

Falak nélküli könyvtárak

A *falak nélküli könyvtár* elnevezést az utóbbi időben mintha ritkábban hallanánk, úgy tűnik, veszített népszerűségéből. Ezúttal egy nagy hagyományú konferencia-sorozat címeként találkozunk vele. Nincs tehát arról szó, hogy egy (netán) elavultnak tekinthető kifejezés élné a reneszánszát. A Libraries Without Walls konferencia-sorozat negyedik ál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lomása 2001 őszén a távoli felhasználóknak nyújtott könyvtári szolgáltatásokat állította a középpontba.

A konferencia-sorozat kötetei nem szoktak egyenletes minőségűek lenni, bármekkora figyelmet és erőfeszítést szenteljenek összeállításuknak a szerkesztők, de a témák érdekessége, a megközelítések sokszínűsége mindegyiknek vitathatatlan erőssége.

A most bemutatásra kerülő kötetben olvasható előadások rövid ismertetése egyfajta iránytűként szolgálhat a témában való tájékozódáshoz, s bizonyos, hogy egy tartalomjegyzék átfutásánál többet segít abban, hogy eldönthessük, mely előadásokkal érdemes közelebbről is megismerkednünk.

Ismertetésünkben inkább a témákra figyelünk, az előadások szerzőinek neveit csak néhány esetben említjük.

Az első ilyen kivétel *Liz Burge*, neves távoktatási szakember, akit a nyitóelőadás megtartására kértek fel. Előadásából emeljük ki azt a hét tényezőt, amelynek alapján a könyvtárak szempontjából is fontosnak tekinthetjük a távoktatást.

- Az on-line könyvtári szolgáltatások jelentős fejlődést mutatnak és sokan használják ezeket;
- A tanulók csoportjának profilja megváltozott, egyre több a felnőtt tanuló;
- Nagyobb figyelmet kapott a (felnőtt) tanulók tanácsadással történő segítése;
- Fontossá vált a tutorálás és más támogató tevékenységek szerepe;
- Megnőtt a virtuális távoktatás és a rugalmas kurzusok száma;
- Nőtt a papíralapú és az on-line publikálás mennyisége;
- A részállású oktatók számának növekedése;
- A közvetítők szerepének csökkenése.

Mindebből kiindulva Burge azt ajánlja a könyvtárosoknak, hogy analitikusan gondolkozzanak arról, amit munkahelyi környezetükben tapasztalnak, és a könyvtári szolgáltatásokat a változások fényében és kritikusan szemléljék.

A konkrét projektek bemutatását a *Distance Learning Zones* pilot bemutatása nyitja. Ez a projekt a British Council és több brit egyetem együttműködésében 150 távoktatásban részt vevő hallgatót támogat hat országban. Ez az előadás a virtuális tanulási környezetek (virtual learning environments, VLEs) témája köré csoportosuló előadások egyike. Olvashatunk még itt a Londoni Egyetem (University of London) *Virtual Campus Project* elnevezésű kezdeményezéséről is. Ennek a virtuális kampusznak a része egy virtuális könyvtár mint új modellt képviselő szolgáltatás. Ezzel kapcsolatban esettanulmányként a jogi információs források szolgáltatását mutatja be a szerző.

Ehhez a témakörhöz sorolható az az előadás is, amely több vita elindítója is volt a tanácskozáson. A VLE-k alkalmazása és a könyvtárak között ugyanis gyakran ellentét feszül. Ez az előadás azonban éppen a VLE-knek a könyvtárakkal való szoros integrációjáról ad pozitív példát. Az *INSPIRAL* projekt a digitális könyvtárak és a VLE közötti viszonyokat hivatott feltérképezni, és az erről szóló előadás kiemeli a tanulóközpontú megközelítés fontosságát hangsúlyozza.

A következő előadások már az on-line referenszszolgáltatások témáját állítják a középpontba. A Leichesteri Egyetem (Unversity of Leichester, Nagy-Britannia) több mint 7000 távoktatási hallgatójával a *chat* funkcióval teszi lehetővé referenszkérdések feltevését. Ez az eszköz a könyvtárosok kezébe olyan eszközt ad, amellyel a hagyományos referensz-interjúhoz hasonló kommunikációt folytathatnak olvasóikkal. Az ugyancsak brit Open University már régóta a távoktatás egyik vezető intézményének számít, amelynek könyvtára azonban közel sem járt ilyen mértékben a tanulók támogatásában az élen. Az *OPAL – Online Personal Academic Librarian* megközelítése eltérő: egy teljesen automatikus, 24 órában, minden nap működő válaszadó rendszer prototípusát hozták létre. Ez a rendszer képes a természetes nyelvű kérdések kezelésé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

re és megválaszolására. Magáról a technológiáról azonban ebben az írásban viszonylag keveset tudunk meg, pedig ilyen és hasonló technológiákról mostanában talán kevesebbet hallottunk, amióta a helyhez kötött (a hálózatok tömeges térnyerése előtti) szakértő(i) rendszerek kikerültek a figyelem fókuszából.

Az egyes intézményekben folyó tevékenység után az előadások a nemzeti szolgáltatásokra koncentrálnak. A *DNER – Distributed National Electronic Resource* szolgáltatásrendszere az eddig lényegében egymástól elkülönülten működő on-line szolgáltatások helyett egy kiterjedtebb információs környezetet kíván létrehozni, amely gazdagabb, strukturált tartalmat szolgáltat webszerű integrációt támogatva. Ennek a kollaboratív, az egész életen át tartó tanulást segítő környezetnek kezelnie kell mindenféle digitális tartalmat. A digitális tartalom technikailag lehet sokféle, gyakran azonban ellenőrzött minőségűnek kell lennie. A nemzeti szintű tervezés számára kihívást jelent, hogy a részt vevő felsőoktatási intézmények autonómak. Az *interoperabilitás*, azaz a rendszerek egymással való együttműködési képessége mellé tehát új jelszó csatlakozik, az *integráció*.

A következő előadásokban betekintést kapunk a *Dán Elektronikus Kutatókönyvtár* fejlesztésének a konferencia idején aktuális új eredményeiről, a görög könyvtárak *HEAL-Link* konzorciumáról, valamint a DNER értekelését megcélzó *EDNER* projektről.

A következő előadások a felhasználói viselkedés és felhasználóképzés kérdései köré csoportosulnak. Itt olvashatunk az *RDN Virtual Training Suite* fejlesztéséről. Ez a szolgáltatás a brit *Resource Discovery Network* keretében kínál ingyenes önképzési lehetőséget 40 szakterület információforrásairól, a hatékony keresésről, a források értékeléséről. A tananyagokat kutatók állították össze kutatóknak. Olvashatunk annak a kutatásnak az eredményeiről is, amely megmutatta, mennyire heterogének a különböző felhasználói közösségek, továbbá, hogy mennyire fontos az, hogy tudatában legyünk a felhasználói csoportok, különösen a fogyatékkal élő felhasználók igényeiben megnyilvánuló különbségeknek. A Kaliforniai Állami Egyetemen, Sacramentóban az interaktív televíziónak a távoktatásban való felhasználásával kísérleteztek. Megismerhetjük ezen kívül a Helsinki Műszaki Egyetem hallgatói számára összeállított információ-keresési kurzust is.

A Görög Mérnöki Kamara példája jól mutatja, hogyan veheti komolyan egy szakmai szervezet tagjainak könyvtári ellátását.

A Libraries Without Walls-konferenciák a felsőoktatás mellett a közkönyvtárakat is megszólítják. Ennek megfelelően az egyik előadás a brit közkönyvtárakban dolgozó könyvtárosok továbbképzéséről szól. A következő, a 21. század könyvtárosa előtt álló szerepekre való felkészítésről van szó a következő főbb szerepekre:

- az internet lehetőségeit kiaknázó navigátor;
- az információs és kommunikációs technikák „kapuőre", aki ezeket a technológiákat szolgáltatja és használatukban segíti a felhasználókat;
- az információs konzultáns, aki a felhasználókat az igényeiknek megfelelő forrásokhoz vezeti;
- az információs menedzser, aki a könyvtár információforrásait szervezi és használja;
- az oktató.

A másik előadásban az idehaza is ismert, az Európai Unió által támogatott *PULMAN* projektről volt szó.

A virtuális környezet számára történő tartalomfejlesztéssel foglalkozó témakör előadásai közül az elsőnek a társadalomtudományi vetülete a legérdekesebb. A holland *OMMAT* projekt elméleti alapja a tudás természetének megértését kapcsolja össze társadalmi jellegének megértésével.

A záró előadásokban olvashatunk a *zetoc* szolgáltatásról, amely a British Library tartalomjegyzék-szolgáltatásához kínál Z39.50 alapú hozzáférést.

Koltay Tibor

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

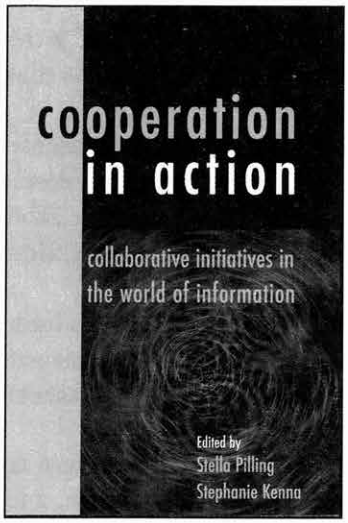

Co-operation in action : collaborative initiatives in the world of information / ed. by Stella Pilling, Stephanie Kenna. - London, Facet Publ. , 2002. - 174 p. 24 cm. ISBN 1-85604-424-6

Örökzöld téma: az együttműködés

Az együttműködés örökzöld téma. Érdeklődéssel olvasunk tehát mindent, ami kérdéseit részletekbe menően tárgyalja. Brit kollégáink tapasztalatai különösen hasznosak lehetnek. A szerkesztők, *Pilling* és *Kenna* szerint az egyetlen monográfiaként vagy egyes tanulmányait önálló egészként, külön-külön is olvasható cikkgyűjtemény középpontjában ugyanis alapvetően Nagy-Britannia áll, bár némi nemzetközi kitekintést is kapunk.

Az első fejezetben a British Library együttműködési és partner programját (*British Library's Co-operation and Partnership Programme*, weboldala a *Concord*, http://www.bl.uk/concord) ismerjük meg.

A második fejezetben szélesebb áttekintést kapunk a briteknél kialakult együttműködési formákról. Itt tudjuk meg, hogy egy 2000-ben készült felmérésben 31 könyvtári együttműködési kört találtak, amelyek tevékenysége az állományfejlesztéstől, a megőrzésen és a hozzáférés biztosításán át a bibliográfiai szolgáltatásokig és rekordcseréig terjed. Tizennégy konzorcium nemzeti, 17 regionális hatósugarú volt. A konzorciumok magja egy már korábban is meglévő, megállapodott együttműködés. Az együttműködési formák egy része annyira régi, hogy már az 1920-as 30-as évek óta megvan. Tizenkét konzorcium keletkezett 1990 előtt, és ezek mind önfenntartók. A kilencvenes években létrejött öt konzorcium is önfenntartó. Az 1997 óta alakuló együttműködések a fejlettség különböző szintjén állnak. A konzorciumok kétharmada aktív használója az információs és kommunikációs technológiáknak. Az 1997 utáni 11 konzorciumból tíz technológiai alkalmazásokkal és fejlesztésekkel foglalkozik. Konzorciumi keretben jelenleg nincs számottevő együttműködés a nem-könyvtári intézményekkel. A különböző könyvtártípusok közötti együttműködés feljövőben van, főként regionális szinten. A növekvő külső finanszírozási források azonban általában egy-egy szektorra korlátozódnak, így gátolják a nem-könyvtári intézményekkel való és a könyvtártípusok közötti együttműködést.

A harmadik fejezet éppen a könyvtárak és a nem-könyvtári intézmények közötti együttműködés elősegítését középponti kérdésként kezelő *Council for Museums, Archives and Libraries*, rövid nevén a *Resource* szerepét mutatja be. A negyedik fejezet az utóbbi évek regionális együttműködéseit vizsgálja. A *régió* szónak sok, egymástól eltérő jelentése van. Az Európai Unió régiófogalmához legközelebb az a ki-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lenc földrajzi övezet áll, amelyet nemrégiben határoztak meg. E kilenc régió, valamint Skócia, Wales és Észak-Írország alkotnak rendszert. A hagyományos felosztás ugyanakkor ettől eltér. A regionális könyvtári rendszerek ugyanis 1931 óta működtek.

Az ötödik fejezet a felsőoktatási könyvtárak együttműködését mutatja be, különös tekintettel az olyan szervezetekre, mint a *CURL (Consortium of University Research Libraries*, az Egyetemi Tudományos Könyvtárak Konzorciuma) vagy a *SCONUL (Standing Conference of National and University Libraries*, a Nemzeti és Egyetemi Könyvtárak Állandó Értekezlete).

Az állománymegőrzéssel foglalkozó, hatodik fejezet brit és nemzetközi, a nem-könyvtári intézményekkel való és a könyvtártípusok közötti együttműködéseket egyaránt bemutat. Ezen a téren kiemelkedik a *Resource* szerepe. Egy osztott nemzeti archívum megteremtésében ugyanakkor a könyvtárak és a levéltárak voltak a kezdeményezők.

Nyilvánvalóan kulcsfontosságúnak kell tekintenünk az elektronikus eszközökkel megvalósuló együttműködést tárgyaló, hetedik fejezetet. Ebből emeljük ki az együttműködésben történő digitalizálás bemutató alfejezetet.

A nyolcadik fejezet talán az együttműködés leginkább nélkülözhetetlen eleméről a (közös) finanszírozásról szól. A kilencedik fejezet a nemzetközi kitekintést nyújtja.

Az irodalomjegyzékek az egyes fejezetek végén találhatók. A kötet végén rövidítések jegyzéke, a témába vágó weboldalak listája és tárgymutató található.

Koltay Tibor

Prognózis a természet- és alkalmazott tudományi folyóiratok hordozóiról. – A 2004 márciusában Firenzében tartott konferencián a British Libraryt képviselő szakember táblázatban adott prognózist a természet-, a műszaki és az orvostudományi területek folyóiratairól. Eszerint már ma mintegy 50%-uk rendelkezik a papír mellett elektronikus változattal. 2015-re ezek aránya eléri a 95%-ot, miközben a csak papíron megjelenő időszaki kiadványok aránya néhány százalékra fog csökkenni. Csaknem az egész időszakon keresztül a hibrid, vagyis a mind papíron, mind pedig elektronikus formában hozzáférhető kiadványok lesznek többségben – miközben a csak elektronikus változat 2015 után dominánssá válik, s 2020-ra már kétharmados arányt érhet el.
(KIT hírlevél, 2004. 18. sz. május 5.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY

Általános kérdések

04/094

FONDIN, Hubert: La science de l'information: contribution pour un paradigme informationnel = Doc.Bibl. 49.vol. 2003. 1.no. 23-29.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és spanyol nyelven

Információtudomány: hozzájárulás egy új, ún. információs paradigmához

Informatika

A múlt században az információmenedzsmentet (könyvtártudomány, dokumentáció, levéltárak) fejlődését az az alapelv határozta meg, hogy a tudás univerzális, s ezért mindenütt egyforma módszerekkel szervezhető. Ezenkívül úgy vélték, hogy ez a szervezés úgy tehető hatékonyabbá, ha mindent pontosan szabályoznak, és a szakembereket e szabályok alkalmazására ösztönzik. A tudást hordozó dokumentumokat a lehető legtárgyilagosabb módon kell leírni, és azokat a helyeket, ahol feldolgozásuk és tárolásuk történik olyan technikai rendszereknek kell tekinteni, amelyek inputja és hatékonysága mérhető. Végül a használókat, akik az ismereteket fel szeretnék használni, csoportosítani kell, hogy igényeiket jobban ki lehessen elégíteni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ez az elképzelés globálisan egy olyan paradigmának felel meg, amelyet klasszikusnak nevezhetünk; mostanáig ez volt a legjelentősebb hatással az információk feldolgozására. Ez a paradigma három alapelvre épül, amelyeket az „egyetemesség-szabványosítás", „objektum-dokumentum", és „szervezésrendszer" kulcsszavakkal írhatunk le.

Anélkül, hogy megkérdőjeleznénk e paradigma jelentőségét az információs rendszerek meghatározásában és fejlődésében világos, hogy ez egy túlságosan mechanikus hozzáállás a dokumentációhoz. Nem teszi lehetővé, hogy megértsük a használók (még kevésbé a nem használók) szokásait és gyakorlatát, akiknek alkalmazkodniuk kell az információs rendszerek előre megszervezett működéséhez. Nem hagy helyet arra sem, hogy a szakemberek megvitassák a bevett gyakorlatok előnyeit és hátrányait, mert univerzális szabványokhoz kell alkalmazkodniuk, függetlenül attól, hogy hol dolgoznak.

Ez a cikk új megközelítést javasol, amely az embert (szerző, közvetítő, használó) helyezi az információs kutatás középpontjába. Ez a megközelítés egy általunk „információs"-nak nevezett paradigmára alapszik. Mivel egy teljesen kommunikációs megközelítés keretein belül kerül meghatározásra, ennek a tudományágnak a tanulmányozása is időszerűvé válik. E paradigma kulcsszavai a „szándék" a „cél" és a „személyre szabás".

A cél nem a régi paradigma elhagyása és az új bevezetése, hanem az információtudomány emberi tudományként való megalapozása.

(Autoref.)

Történet

04/095

SEAVEY, Charles A.: The American public library during the Great Depression = Libr.Rev. 52.vol. 2003. 8.no. 373-378.p. Bibliogr. 11 tétel.

Res. francia és német nyelven

Az amerikai közkönyvtárak a nagy gazdasági válság idején

Állami irányítás; Könyvtártörténet -nemzeti; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -általában

A cikk a közkönyvtárak terjeszkedésének jelenségét vizsgálja az USA nagy gazdasági válságának idején. A gazdaságilag nehéz idők ellenére az USA 50 államából 48-ban alapítottak közművelődési könyvtárakat. E növekedés legnagyobbrészt kilenc tagállam hozzájárulásának volt köszönhető. A cikk tárgyalja a növekedés földrajzi megoszlását, és bemutatja két szövetségi kormányhivatal ezzel kapcsolatos szerepét. Két, ebben az időszakban alapított könyvtárról esettanulmányt is közöl. Azt a következtetést vonja le, hogy az amerikai közkönyvtár a helyi közösségek számára fontos szociális intézmény volt. Finanszírozásáról, már jóval a tagállami vagy a szövetségi támogatás bevezetése előtt, a helyi közösségek gondoskodtak.

(Autoref.)

04/096

SOKOLOV, Arkadij Vasil'evič: Bibliotečnaâ professiologiâ: nekotorye itogi 20 veka = Bibliotekovedenie. 2003. 5.no. 22-35.p.

A könyvtárosi hivatás kutatása: néhány 20. századi eredmény

Könyvtárosi hivatás; Könyvtárügy története

A Szentpétervári Egyetem negyedéves könyvtár szakos hallgatói a 2001/2002-es tanév folyamán egy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kutatási program során feldolgozták a könyvtárosi hivatás változásainak XX. századi történetét. A szövegelemzés alapjául a század folyamán könyvtáros szakmai folyóiratokban (Biblioteka: 1927-2000., Bibliografija: 1933-2000., Naucsno-tehnicseszkije Biblioteki: 1961-2000., Bibliotekovedenije: 1968-2000.) publikált összesen 1016 tanulmány szolgált. A pszichológiában is ismert öntudatra ébredés evolúciójának három periódusa rajzolódott ki a vizsgált időszakban, a könyvtárosok három egymást követő nemzedéke élte végig a történelmi fejlődést. A kutatás eredményeképpen forradalminak nevezett könyvtáros nemzedék korszakhatárait 1894 (az orosz szimbolizmus megjelenése) és 1934 (a kommunista párt XVII. kongresszusa) jelölte ki, az ún. megbabonázott szovjet könyvtáros nemzedék az 1930-as és az 1960-as évek között tevékenykedett, a kiábrándultként jellemzett könyvtáros nemzedék pedig az 1970-es évek és a XXI. század kezdete között foglalta el a történelem arénáját.

Az eredmények szerint a XX. század a széles körben elterjedő és erősen feminizálódó könyvtáros hivatás százada volt. Az e foglalkozást választók magját az a humán értelmiségi réteghez tartozó könyvtáros nemzedék képezte, akik még ismerték a régi Oroszország könyves hagyományait. Az elemzés választott módszere, a megjelölt időszakban publikált szakirodalom tanulmányozása pontos következtetések levonására adott lehetőséget. Az első vizsgálati szempont a könyvtárosok szakmai küldetéstudata és társadalmi elkötelezettsége volt. Az első nemzedék ez alatt hármas feladatrendszert értett: egyrészt a gyűjtemények kezelését az emberiség és a nemzet értékeinek megőrzéseként értelmezte, másrészt látott a könyvtárosságban nevelő-felvilágosító szerepet, harmadrészt közvetlenül részt vett a politikai (nemzeti, vallási) harcban. A második nemzedék az 1924-es összorosz könyvtáros kongresszus jelszavához tartotta magát, a könyvtárat eszközként használta a kommunista világszemlélet kialakításában. A harmadik nemzedék kettős kötődésben élt: a felszínen a pártot szolgálta, valójában azonban szkepticizmus, apátia, egoizmus jellemezte. A második vizsgálati szempont a könyvtárosi szerepeket elemezte, a szakirodalom a három nemzedék egymásutániságát a tudós könyvtáros és tanár az iskolán kívül – propagandista harcos az ideológia frontján – a demokrácia ügynöke és az információs társadalom közvetítője hármas fejlődési folyamatán keresztül mutatta be. A harmadik vizsgálati szempont a professzionális tudás és az öntudat egymáshoz való viszonyát vizsgálta. Az első nemzedék még kevés szakmai tudással, de annál nagyobb öntudattal végezte munkáját, a második nemzedékben kevés volt a szakmai tudás és az öntudat egyaránt, a harmadik nemzedék viszont – köszönhetően többek között a legutóbbi időkben megjelent új technikai-számítástechnikai eszközöknek – komoly szakmai tudással rendelkezik, és túl van az öntudatra ébredés folyamatán is. A negyedik vizsgálati szempont, a nemzedékek elődeinek tisztelete és örökhagyása az első időszakban példa és elődök nélküli volt (ezért az első nemzedék tagjai külföldi kollégák tapasztalatait vették át), a második időszak képviselői határozottan elzárkóztak az előző nemzedék hagyományaitól, a harmadik nemzedéket pedig egyszerűen nem érdekelte elődeinek tevékenysége. Az ötödik vizsgálati szempont a könyvtárosok hatalomhoz való viszonyát elemezte. Az első nemzedék könyvtára pártonkívüli volt, könyvtárosa azonban lehetett párttag, a második nemzedék esetében könyvtáros és könyvtár is a párt mellett állt, a harmadik nemzedék viszont a könyvtárost és a könyvtárat is depolitizálta és ideológiamentessé tette. A hatodik vizsgálati szempont az egyes nemzedékek jövőképét kutatta, szinte eredménytelenül: az első nemzedék még magának a könyvtárosságnak mint szakmának a kialakításán dolgozott, a második a párt irányításától remélt és várt mindent, de a harmadik nemzedék könyvtáros öntudatának is idegen volt még a hosszú távú jövő tervezésének gondolata. A hetedik vizsgálati szem-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pont – az ideális könyvtár és a legendás könyvtáros – szinte teljesen hiányzott az első nemzedék életéből; későn (az 1950-es és 1960-as évek között) alakult ki a második időszakban és felvirágzott a harmadikban.

Összefoglalásként megállapítható, hogy Oroszországban a XX. század folyamán korszakokra tagolódva, esetenként nagy váltásokkal ment végbe a könyvtáros szakma és foglalkozás kialakulása, viszont a korszak az e szellemi foglalkozást művelők szakmai öntudatra ébredését is magával hozta.

(Hangodi Ágnes)

Kutatás

Lásd 94

Tudománymetria, bibliometria

04/097

VAUGHAN, Liwen – SHAW, Debora: Bibliographic and web citations: what is the difference = J. Am. Soc. Inf. Sci. Technol. 54.vol. 2003. 14.no. 1313-1322.p.

Mi a különbség a bibliográfiai és a webes hivatkozások között?

Bibliometria; Cikk; Hivatkozás; Számítógép-hálózat

A szerzők szerint a webes hivatkozások egyenértékűek a bibliográfiai hivatkozásokkal, és alkalmasak a felsőoktatási dolgozók publikációs tevékenységének mérésére az előléptetési illetve véglegesítési döntések meghozatala során. Összehasonlítva 46 könyvtártudományi folyóirat cikkeinek bibliográfiai és webes hivatkozásait azt állapították meg, hogy a folyóiratok nagy részénél (57%) szignifikáns összefüggés mutatkozik a webes hivatkozások és a Social Science Citation Index bibliográfiai hivatkozásai, illetve az ISI folyóirat-súlyozási mutatója (impact factor) között. A webes hivatkozások 30%-a a világhálóra kitett egyéb cikkekből eredt, illetve 12% különféle egyetemi kurzusok ajánló irodalomjegyzékéből való volt. Ugyanarra a cikkre általában több volt a webes, mint a bibliográfiai hivatkozás. A gyakran hivatkozott folyóiratok általában tartalomjegyzéket közlő webhellyel rendelkeztek, míg a kevesebb hivatkozást kapott folyóiratoknak nem volt ilyen publicitása a világhálón. A folyóiratcikkekre történő webes hivatkozások száma növekedett 1992 és 1997 között.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Nemzetközi könyvtárügy

04/098

GENIEVA, Ekaterina: The role of displaced book collections in culture = Libr.Trends. 52.vol. 2003. 1.no. 151-156.p.

A háborúkban eltulajdonított ritkakönyv-gyűjtemények szerepe a kultúrában

Bibliográfiai számbavétel; Hadizsákmány; Régi és ritka könyvek

Vissza kell-e szolgáltatni a hadizsákmányként elhurcolt régi és ritka könyveket eredeti tulajdonosaiknak? Ez a kérdés és összetett politikai és jogi vonatkozásai napjainkban világszerte sok különgyűjtemény munkatársait foglalkoztatják. A háborúkban zsákmányolt, nemzetközi jelentőségű gyűjteményeknek mind a létrejötte, mind a visszaszolgáltatása veszteségekkel és jogsérelmekkel jár. A második világháborút követő helyzet idővel minden bizonnyal rendeződni fog, mert a tulajdonosaiktól távol került könyvgyűjtemények mennyisége véges, és fokozatosan megszűnnek a rendezést gátló politikai megfontolások is, lezárulhatnak a tárgyalások. A problémakört jól illusztrálja a Németországból a Szovjetunióba került könyvekkel kapcsolatos rendezési kísérletekről szóló esettanulmány.

Németország a könyvnyomtatás hazája, a kezdetektől a könyvkereskedelem és könyvgyűjtés központja. A német egyetemi könyvtárak gyűjteményei korán kialakultak, a német könyvtárak igen gazdagok voltak külföldi anyagban, és az egész európai könyvkultúra központi letéti helyeit jelentették, miközben a külföldi könyvtárak német könyvállománya meglehetősen szegényes volt. A második világháborús német vereség a könyvtárak számára is veszteséggel járt: a kiürítésre előkészített német könyvtárak anyagát a Szovjetunióba szállították. A könyvanyag az európai könyvtörténet kezdeteitől a francia forradalom idejéig tartalmaz értékes dokumentumokat.

A szerző kifejti: az a tény is kultúrtörténeti jelentőséggel bír, hogy ezek a gyűjtemények már több évtizede Oroszországban vannak. Annak idején hiányokat pótoltak, ugyanis kevésbé érintette őket a cenzúra és az ideológiai ellenőrzés. Visszaszolgáltatásuk nem lehet kérdéses, de nem vizsgálható leegyszerűsítve; nagy jelentőséget kap a bibliográfiai feldolgozásuk. A Sárospataki Református Egyházkerület Könyvtárának visszaadása például lehetséges lenne ugyan az Össz-oroszországi Állami Idegen nyelvű Könyvtár munkatársai által készített katalógus alapján, tehát szakmailag elő van készítve, a késedelemnek más okai vannak. Vagy: kiderült, hogy Németországban elveszettként nyilvántartott könyvek orosz könyvtárak állományába kerültek, de az is előfordult, hogy az orosz könyvtárak nem találták az azonosítani kívánt könyveket a korábbi katalógusokban.

Sok esetben nem is az egyes régi és ritka könyvek, hanem az őket befoglaló gyűjtemény egésze képvisel jelentős értéket. A gyűjtemények sorsát meg kell örökíteni, és a gyűjtemény egyes darabjait regisztrálni kell. Az orosz jogszabályok miatt egyelőre még nem kerülhet sor a zsákmányolt könyvek visszaadására, de mindenképpen tájékoztatni kell a tudományos világot ezekről az eredeti tulajdonosaiktól távol került gyűjteményrészekről. Ezek ugyan-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

is a világ könyvgyűjteményét modellezik, és a világbibliográfia részét képezik. Hasonló vállalkozások Németországot leszámítva nem voltak eredményesek (ott a 17-18. századi könyvtermést veszik számba egy nagyszabású együttműködés keretében), többnyire megrekedtek; néhol töredékesen, másutt hatalmas katalógusokban „elrejtve" szerepelnek a régi és ritka könyvek.

Becslések szerint az Oroszországba hadizsákmányként került könyvek közül 8-900 régi és ritka könyv tudományos igényű bibliográfiai leírását lenne érdemes elkészíteni a világbibliográfiához való hozzájárulásként. Most, hogy a könyvek még Oroszországban vannak, ezt a hiánypótló munkát el lehetne végezni – jelentős költségekkel, állami támogatással, fiatal, jól képzett szakemberekkel, egy meghatározott időszak alatt.

(Hegyközi Ilona)

Nemzeti könyvtárügy

04/099

Die Öffentlichen Bibliotheken im Auge des Hurrikans : Gefahr droht von allen Seiten : Schlagkräftige Lobby fehlt : Eine Bestandsaufnahme = BuB. 55.Jg. 2003. 12.no. 714-739.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven

Veszélyben a német közkönyvtárak – hiányzik az erős lobbi. Tematikus rész, 8 cikk

Közművelődési könyvtár; Megszűnés -könyvtáré; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Költségvetési megszorítások, munkakör-megszüntetések, könyvtárbezárások – ilyen helyzetben a könyvtárak munkája egyre nehezebbé válik. A német könyvtári statisztikák szerint nem pusztán elszigetelt esetekről van szó. A számok megrázóak: 1999 és 2001 között 2500 könyvtár zárta be kapuit Németországban. E fejlemény negatív hatását leginkább a társadalmilag hátrányos helyzetben lévő csoportok fogják megérezni, azok az emberek, akiknek nincs pénze könyvvásárlásra. Ilyenek a gyerekek és a fiatalok, a kevésbé mozgékony idős emberek, akiknek szomszédságában megszüntették a könyvtárat, az óvodák és iskolák, amelyek ezentúl nem tudják médiagyűjteményüket a könyvtárból kiegészíteni. Emiatt a német közkönyvtárakban igen rossz hangulat uralkodik, de ez természetesen nem tudja elejét venni a további megszorító intézkedéseknek. E válságos időszakban kreativitásra, rugalmasságra és közös vállalkozásokra van szükség. A könyvtárpolitika témájában készült tematikus számban öt jelentős városi könyvtár vezetője (Barbara Purbs – Frankfurt am Main; Claudia Lux – Berlin; Werner Schneider – München; Alfred Flemming – Drezda; Hella Schwener Martieenssen – Hamburg) ismerteti, hogy ők hogyan próbálnak meg a lehető legtöbbet „kihozni" ebből a válságos helyzetből. Jan-Pieter Barbian (Duisburg) megvilágítja az elmúlt néhány év német könyvtárpolitikáját, és kritikusan elemzi a jelenlegi helyzetet. Bernd Schleh a német könyvtári statisztikák adatainak szembetűnő változásait vizsgálja.

(Autoref. alapján)

04/100

FREEDMAN, Maurice J.: „Wir müssen für die Bibliotheken kämpfen!" Ehemaliger ALA-Präsident betont Bedeutung der Lobbyarbeit – ein Gespräch mit Maurice J. Freedman = BuB. 55.Jg. 2003. 10/11.no. 628-631.p.

„Harcolnunk kell a könyvtárakért!" A volt ALA-elnök a lobbizás fontosságát hangsúlyozza. Interjú Maurice J. Freedmannel

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Érdekvédelem; Könyvtárkép; Könyvtárpolitikai tevékenység; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A német könyvtárügyet az amerikaival összehasonlítva Maurice J. Freedman problematikusnak látja

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Németországban a könyvtárhasználati díjak nagy arányú emelését. Ez nem csak szociális problémát jelent, hanem alapvető elvi kérdés is: az amerikai nyilvános könyvtárak azzal járultak hozzá a demokráciához, hogy minden polgár számára biztosították a képzéshez és az információhoz való szabad hozzájutást, amihez hozzátartozik a könyvtár díjtalan használatának a joga is. Az USA lakóinak 65 %-a tagja valamelyik helyi nyilvános könyvtárnak, a németországi könyvtárhasználati díjak mellett ez aligha volna lehetséges.

A díjak emelését Németországban nem a könyvtárosok javasolták, hanem a politikusok tették kötelezővé: „Kevesebb pénzt adunk nektek," – mondták – „a hiány bejön a használati díjakból." A könyvtárosok Németországban kiszolgáltatottak, nincsenek abban a helyzetben, hogy tiltakozást szervezzenek, és ezzel nyomást gyakoroljanak a politikára. Az Egyesült Államokban a politikusoknak lényegesen nagyobb társadalmi ellenállással kellene ilyen esetben számolniuk.

A díjak emelése különösen súlyosan érinti a külföldi bevándorlókat. A probléma Amerikában is ismerős: a 19. század közepén a bevándorlók tömegének hallatlan nehézséget okozott, hogy az új világban kiismerje magát. A public library volt az az intézmény, amelyhez minden új állampolgár bizalommal fordulhatott, a nyilvános könyvtárak olvasmányt, nyelvismeretet, kultúrát és technikai alapismereteket nyújtottak. A nagypolgárság felismerte, hogy a public library segítségével megbízható, képzett és olcsó munkásokhoz juthat, nem csak jó munkaerőhöz, hanem jó állampolgárokhoz is, ezért a gazdag polgárság a nyilvános könyvtárak fő támogatójává vált. A németországi bevándorlók tömegei most ott is hasonló problémát jelentenek. Számos német könyvtár már felismerte, hogy a társadalom a könyvtárak segítségét is felhasználva tudja megoldani a bevándorlók beilleszkedésének kérdését; a hamburgi könyvtár például számos szolgáltatást nyújt a török származásúaknak, más könyvtárak viszont nem vállalták még ezt a szerepet.

A könyvtárak költségvetési keretének megkurtítására Amerikában is történtek kísérletek. Az Amerikai Könyvtáros Egyesület már 2003 januárjától kampányba kezdett az ilyen törekvések visszaszorítására. Eredményeket is értek el, például New York államban 15%-kal csökkenteni kívánták a könyvtárak költségvetését, de a tiltakozás hatására a parlament kétharmada végül a tervezet ellen szavazott (többen a saját pártjuk javaslata ellen foglalva így állást.)

Újabban a nemzetvédelmi törvény, a Patriot Act fenyegeti korlátozással az információ szabadságát, s ezzel a könyvtárhasználók szabadságát is. A rendőrségnek most már nincs szüksége a megalapozott gyanú bizonyítására ahhoz, hogy a könyvtáraktól elkérje a használók adatait. Bár az olvasókat az új jogszabály jelenleg még nem tartja vissza a könyvtárak látogatásától, a könyvtárügy képviselőinek azonban fel kell lépniük az információ szabadságának ilyen megsértése ellen.

(Katsányi Sándor)

Együttműködés

04/101

DAVIES, Robert: PULMAN : Public libraries, local museums and archives learning from each other in eEurope = Alexandria. 15.vol. 2003. 3.no. 151-169.p.

A PULMAN projekt: a közkönyvtárak, helyi múzeumok és levéltárak egymástól tanulnak az e-Európában. A projekt összefoglalása, az országtanulmányok legfontosabb megállapításai és az Oeirasi Nyilatkozat szövege

Közgyűjtemény; Közművelődési könyvtár

A cikk ismerteti az Európai Bizottság által finanszírozott PULMAN (Public Libraries, Local Museums

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

and Archives) Tematikus Hálózat nevű projektet, amely különféle tevékenységeket végzett a közművelődési könyvtárak teljesítményének növelésére, lehetőségeinek maximális kihasználására az új gazdasági, társadalmi és kulturális környezetben. Fő célja az ismeretek, tapasztalatok és bevált gyakorlatok Európa-szintű cseréje volt. A cikk ismerteti a projekt fő tevékenységeit: elkészítették és húsz nyelvre lefordították a digitális szolgáltatások irányelveit; a fejlesztések előmozdítására mindegyik részt vevő országban országos műhelyeket szerveztek; az elérendő célok kitűzésének (benchmarking) segítésére mindegyik országra vonatkozóan országjelentést állítottak össze a közkönyvtárakról; ezek fő pontjait a jelen cikk is felsorolja. A projekt betetőzéseként 2003 márciusában akciótervet terjesztettek elő az oeirasi (Portugália) konferencián.

(Autoref. alapján)

04/102

HASSE, Rolf Manfred: Keine Eiszeit in Bibliotheken. Deutsch-kubanische Zusammenarbeit geht weiter = Bibliotheksdienst. 37.Jg. 2003. 11.no. 1411-1415.p.

A német kubai együttműködés folytatódik

Együttműködés -nemzetközi; Támogatás -más országnak

A kubai könyvtárakat nehéz helyzetbe hozta a Szovjetunió összeomlása után bekövetkezett kubai gazdasági válság. Fidel Castro 1990-ben meghirdette a „békeidők sajátos szakaszát", ami sajátos hiánygazdálkodást jelentett: hiánycikk lett – az alapvető élelmiszerek és orvosságok mellett – a papír és a könyv is. A periódus 1993-as mélypontján csaknem teljesen megszűnt a könyvkiadás, s ha később emelkedett is a kiadott könyvek száma, a régi szintet már nem érte el. A könyvtárak állományában űrök tátonganak.

A német könyvtárosok támogató programmal siettek a kubaiak segítségére, ennek folytatását azonban jelenleg nehezíti a két állam közötti hivatalos viszony megromlása. A 2004. évi „Kubai nemzetközi könyvvásár"-ra való meghívást a német állam hivatalosan nem fogadta el. (A német könyvkiadók egy része viszont – a nem állami síkon történő meghívás alapján – jelezte részvételi szándékát.) A német könyvtárosok úgy látják, hogy a politikai széljárás változása miatt nem szabad a kibontakozó együttműködést és a segítségnyújtási programot félbeszakítaniuk. 2003 júliusában részt vettek Havannában a német-kubai könyvtáros konferencián, melynek témája „A digitális könyvtár" volt. (Az intenzívebb számítógépes hozzáférés útján lehetne csak a könyv- és folyóiratállományban keletkezett hiányokat pótolni.) A konferenciát a Goethe Intézet közép-amerikai szervezete finanszírozta, társrendezője a Kubai Nemzeti Könyvtár volt.

A segítségnyújtási program keretében a havannai könyvtárak régi számítógépük új gépre való cseréjét kérték, a nemzeti könyvtár pedig szkennert. (A kijuttatás szállítási kérdései még nyitottak.) Két kubai projekt is készült a grazi egyetem és a kölni szakfőiskola szakembereinek segítségével: „Kubai tudományos-műszaki digitális könyvtár" és „Bibliometriai indikátorok a kubai tudomány területén".

Lépéseket tettek a kubai könyvtárak német nyelvű irodalmának hozzáférhetővé tételéért is. A havannai egyetem Humboldt intézeti könyvtárában mintegy 4 ezer német nyelvű könyv van használaton kívül. (Humboldtra vonatkozó történeti művek, klasszikus irodalom és szocialista irodalom az NDK időkből.) Ezek hozzáférhetőségének érdekében az egyetem hozzájárulást kért olvasótermének kibővítéséhez, ami viszont egy „német olvasóterem" létrehozásának tervét vetette föl, amely a klasszikus és a mai német kultúra termékeihez való hozzájutást tenné lehetővé. Felmerült a régi Humboldt irodalom (1799-1806) restaurálásának kérdése is. A havannai egyetem 2004/2005-re tudományos ülést tervez „Németek Kubában a 16. század óta" címmel, németországi referensekkel. A

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

másik német vonatkozású könyvtár, a Casa Humboldt 2500 német nyelvű könyvvel rendelkezik, (a frankfurti könyvvásár és magánszemélyek adományai). Tervbe vették ennek digitalizálását is és a havannai egyetemi könyvtár állományával való számítógépes összekapcsolását.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 128, 132, 170

Jogi szabályozás

04/103

BING, Jon: Deposit, copyright and the notion of a „document" = Alexandria. 15.vol. 2003. 3.no. 171-174.p.

A kötelespéldány-szolgáltatás, a szerzői jog és a dokumentum fogalma

Dokumentum; Kötelespéldány; Szerzői jog

A tanulmány célja annak a kapcsolatnak a vizsgálata, amely a dokumentumok kötelespéldányának megőrzése és a szerzői jogi szabályozás között áll fenn. Elemzi azokat a kihívásokat, amelyeket a megőrzési feladat teljesítése az elektronikus publikálás világában jelent, különös tekintettel a weblapok hozzáférhetővé tételére a nagyközönség számára. Mivel a jogszabályok egy ország területén belül érvényesek, az országos hatókör megkerülhetetlen, ezért a norvég rendszer példája lesz az olyan jogi szabályozásnak, amely a hordozó eszköztől függetlenül írja elő a kötelespéldány megőrzésének kötelezettségét.

(Autoref.)

Lásd még 124, 143

Könyvtárosi hivatás

04/104

STACHOWSKA-MUSIAŁ: Zawód bibliotekarza dziś i jutro = Poradnik Bibl. 2003. 12.no. 3-9.p.

A könyvtáros szakma ma és holnap

Könyvtárosi hivatás

A szerző áttekinti az „őskönyvtárosságtól", azaz az elit elfoglaltságnak számító „custos"-ságtól (custos = könyvtárőr) kezdve napjainkig a szakma-meghatározásokat, amikor is alig több közöset lehet szakmánkról mondani, mint: „a könyvtáros könyvtári alkalmazott, s azokat a feladatokat látja el, amelyek a könyvtár funkcionálásával kapcsolatosak" (vö. az 1998. évi Bibliotekarstwo c. kézikönyv állásfoglalásával).

Az általános definíció azért vált lehetetlenné, mivel napjainkra a szakma gyakorlása, a keretében létező munkakörök változatossága olyannyira végletes, hogy esetenként „egyszemélyessé" válik az ellátandó munkakör feladathalmaza.

Persze azért átfogóbb munkaköri meghatározásokat is meg lehet és meg kell fogalmazni. Ezek attól függenek, hogy milyen típusú, milyen nagyságrendű, milyen jellegű munkavégzést kívánó könyvtárosokról van szó. Enélkül nem lehetne könyvtárosokat kiképezni.

Ezen túlmenően nem mellékes az sem, hogy milyen egyéb tulajdonságok (alaptermészet, idegen nyelvek tudása, általános műveltség stb.) rendelendők (lennének rendelendők) a különféle munkaköri csoportok képviselőihez.

A szakmai differenciáltság mai fokában már közrejátszanak azok a változások is, amelyeket a számítógépesítés és a telekommunikáció forradalma idézett elő. S nem kétséges: további változásoknak nézünk még elébe.

Vannak, akik úgy vélekednek, hogy a könyvtáros szakmának „befellegzett", mivel a jövő feltételei kö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zött mindenki meg tudja majd szerezni saját informáltságát. De vannak olyanok is, akik további felvirágzást jósolnak a szakmának, minthogy az információbőség zavarában nagyon is szükség van kalauzokra.

A képzés és a továbbképzés most annyit tehet, hogy lehetőleg az adott szükségleteknek megfelelő differenciáltsággal végezze dolgát.

(Futala Tibor)

04/105

ALTUHOVA, Galina Aleksandrovna: Počemu ne rabotaet kodeks etiki? = Biblioteka. 2003. 8.no. 71-73.p.

Miért nem működik az etikai kódex?

Könyvtárosetika

Az 1990-es években a Biblioteka című folyóirat hasábjain tudósok és gyakorlati szakemberek, könyvtáros szervezetek és munkaközösségek részvételével szakmai vita zajlott a könyvtárosok etikai kódexéről. A kódex 1999. áprilisi elfogadása után azonban a könyvtárosok érdeklődése a téma iránt nagymértékben csökkent. Mi lehet ennek az oka, vajon annyira tökéletes a szöveg, hogy a továbbiakban már nem kell beszélni róla vagy éppen ellenkezőleg: tartalma annyira távol áll a könyvtárosok mindennapjaitól, hogy semmiféle hatással nincs arra?

A könyvtárosetika szakmai értékekre épül, a munkahelyi közösség működési szabályainak összességét adó szakmai normák (a munkához való hozzáállás, a személyiségi jogok tisztelete, a munkához, a pihenéshez és a megfelelő fizetéshez való jog stb.) alkotják. E normák jelennek meg a könyvtár munkatársainak morális tudatában, jellemvonásaiban, cselekedeteiben; legfontosabbak közülük a küldetéstudat megléte, a vállalt feladat iránti felelősség, a szakmai kötelességek minőségi és eredményes teljesítésének igénye, az olvasó érdekeinek figyelembevétele, a könyvtári tevékenység tekintélyének és a szakma presztízsének megőrzése. A könyvtáros erkölcsi tudatára hatnak a választott szakma értékei (a tudásmennyiség, az emberek szolgálata, a nevelés-tanítás-felvilágosítás lehetősége) is, de nem szabad elfeledkezni a negatívumokról (alacsony fizetés, a szolgáltatások kommercializálódása, gyenge technikai háttér, a számítógépes felszereltség nem kielégítő mivolta, mindennek következtében a könyvtárosok állandó fluktuációja és a hivatal bürokratizmusa) sem.

A könyvtárnak az ott dolgozó munkatársakkal szembeni kötelezettségeit a könyvtári törvény, a munka törvénykönyve és a kollektív szerződés rögzíti. E jogszabályok végrehajtási mechanizmusának erőssége és gyengesége hatással van az etikai normákra: mit sem ér a jogszabályok előírásait betartó szakember munkája úgy, hogy az erkölcsi normákat ugyanakkor figyelmen kívül hagyja tevékenysége során. Az ilyen esetekben gyengülnek a közösség kapcsolatai is, nem csak a munkatársak között, hanem a könyvtáros és az olvasók között is. Az etikai kódexben rögzített normák sohasem egy adott személynek szóló szigorú követelmények, hanem olyan értékítéletet kifejező társadalmi elvárások, amelyeket az adott szakma képviselőinek erkölcsi tudatára alapoznak. A ma oly sokszor emlegetett információhoz való szabad hozzáférés jogának erkölcsi normái mindig is tükrözni fogják az objektív körülmények mellett a könyvtáros szubjektív hozzáállását: szabad-e pl. a kiskorú olvasó kezébe szexuális vagy erőszakos tartalmú irodalmat adni; és az adott könyvtár működési feltételeit is: mit tegyen a könyvtáros, ha szegényes, nem kielégítő a könyvtár állománya vagy korlátozott a hozzáférés?

Mindezek alkalmazásához feltétlenül szükség lenne az 1999-ben elfogadott kódex pontos ismeretére. Egy felmérés szerint azonban, amelyet három moszkvai közkönyvtár 160 könyvtárosa körében végeztek, a megkérdezettek közül csak mintegy 21 százalék ismeri a könyvtárosok etikai kódexét, a többiek keveset tudnak róla (41%), vagy még sohasem találkoztak vele (38%), ráadásul a megkérde-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zettek 33 százaléka szerint a könyvtárosok soha nem is fogják elfogadni és betartani a kódexben előírtakat. Ezek a nem túl pozitív eredmények valószínűleg abból erednek, hogy a mai napig nem történt meg a kódex mindennapi könyvtárosi munkára gyakorolt hatásának ismertetése és elismertetése, a benne foglaltak hasznának bizonyítása. Nem került sor a kódex népszerűsítésére sem a médiában, sem a könyvtárosok szakmai, módszertani összejövetelein és nem épült be egyelőre a kódex tartalma a könyvtárosképzés anyagába sem, holott a könyvtár szakos egyetemisták – különösen a levelező és esti képzés résztvevői – komolyan érdeklődnek a téma iránt.

(Hangodi Ágnes)

04/106

FIRLEJ-BUZON, Aneta: Jak wygląda bibliotekarka? = Poradnik Bibl. 2003. 9.no. 3-6.p.

Hogy néz ki a könyvtárosnő?

Közvéleménykutatás; Női munkaerő

A wroclawi egyetem könyvtártudományi intézetének munkatársai 50 továbbképzésben részt vevő aktív könyvtárost és 40 elsőévest kérdeztek ki arról, milyennek látják a lengyel könyvtárosnőket. A két csoport vélekedésében ugyan árnyalatnyi különbségek voltak, de az általuk festett kép alapvetően megegyezett, sőt, a közvéleménytől sem esett távol.

A lengyel könyvtárosnők – hangzik a kikérdezettek vélekedése – általában középkorúak, magasak és vékonyak. „Seszínű" pulóvereket, kékesszürke nadrágokat viselnek és divatjamúlt alacsony sarkú cipőt.

Arcra fáradtak és sápadtak. Tekintetükben szomorúság bujkál. Szemüvegük sok dioptriás. Hajuk ápolt és őszes, sokan viselnek kontyot. Ritkán szépítkeznek, sok bizsut sem hordanak. Korántsem olyan elegánsak, mint a jogásznők, az orvosnők, a banki és hivatali alkalmazottak. E tekintetben a tanítónőkhöz és a muzeológusnőkhöz hasonlítanak.

A kikérdezettek általában úgy vélekednek, hogy „olvasókat hozna a könyvtáraknak", ha elegánsabb hölgyek dolgoznának bennük. Ez valóban így van, mivel – pszichológiai és szociológiai vizsgálatok bizonyítják – az európai-amerikai kultúrkörben „adnak" a külsőre. A harmonikus megjelenésű, különösen szépnek mondható hölgyek megítélésének első mozzanata a „küllemre" vonatkozik, az „egyéb értékek" csak azután jönnek számításba. Nem véletlenül bújtatják uniformisba tagjaikat egyes szervezetek, hogy ezzel is elősegítsék a küllemi megítélés dolgát. Nem ártana e kérdésekkel a könyvtárosképzésben is foglalkozni.

(Futala Tibor)

Lásd még 96, 108, 111

Oktatás és továbbképzés

04/107

WANDELER, Josef: Entwicklung und Stand der bibliothekarischen Ausbildung in der Schweiz = Bibliotheksdienst. 37.Jg. 2003. 10.no. 1216-1220.p.

A könyvtárosképzés helyzete és fejlődése Svácban

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés

A 90-es években alapjaiban újjászervezték az addig meglehetősen hiányos svájci könyvtárosképzési rendszert.

A kötelező általános iskolai végzettség után két úton lehet a szakképzettség irányába elindulni: vagy a szakiskolán vagy a gimnáziumon keresztül. A most bevezetett *információs és dokumentációs szakiskola* hároméves képzést kínál, s ennek végeztével „információs és dokumentációs asszisztens" végzettséget ad, mely könyvtárosi, irattárosi és do-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kumentációs asszisztensi munkakörökre érvényesít. A képzés gyakorlatias: a tanulók egy könyvtárban, mint képző műhelyben sajátítják el a gyakorlati ismereteket, és hetente csak egy napon vesznek részt az iskolában elméleti oktatásban, mely szakmai és általános ismereteket nyújt. A végzetteknek módjuk van kiegészítő tanulmányok után szakérettségit tenni, ez lehetőséget ad a szakfőiskolán való továbbtanulásra.

A *gimnázium* elvégzése után a tanulók jelentkezhetnek az egyetemi képzésre vagy az információs és dokumentációs szakfőiskolára, az utóbbihoz azonban előbb egyéves gyakorlatot kell végezniük.

Az *információs és dokumentációs szakfőiskola* ugyancsak három szakterületre képez: könyvtárosnak, irattárosnak és dokumentációs szakembernek. A képzés során a hallgatóknak lehetőségük van a három szakterület valamelyikén elmélyültebb ismereteket szerezni. A végzettek „Információs és dokumentációs szakember" képzettséget nyernek. Szakfőiskolai képzés folyik Genfben (francia nyelven) és Churban (német nyelven). Szakfőiskolai szinten másoddiplomás képzésben is részt lehet venni, ez egyéves (600 órás), jelenleg főleg azok veszik igénybe, akik a más szakon szerzett egyetemi vagy főiskolai végzettségüket szakirányban akarják kiegészíteni.

A *tudományos könyvtárosi fokozat* elnyerése korábban a zürichi Központi Könyvtár által szervezett 400 órás tanfolyamon volt lehetséges, (ezt a svájci Könyvtáros Szövetség felsőfokú szakmai végzettségnek ismerte el), ez a képzési forma az egyetemi végzettséggel rendelkezők számára jelenleg is működik.

(Katsányi Sándor)

04/108

CHILDERS, Scott: Computer literacy: necessity or buzzword? = Inf.Technol.Libr. 22.vol. 2003. 3.no. 100-103.p. Bibliogr. 20 tétel.

A „számítógépes írástudás" fogalma: divatszó vagy szükség van rá?

Ember-gép kapcsolat; Használói szokások; Könyvtárosi hivatás

A „számítógépes írástudás" (*computer literacy* – CL) fogalma elhalványodni látszik a szakirodalomban, de halványodik-e a hit is, hogy a nagyközönségnek szüksége van alapvető számítógépes jártasságra? Elértük-e ezt a célt, vagy csak egyéb fogalmakkal, kifejezésekkel (számítógépes kompetencia, digitális írástudás stb.) helyettesítettük? Az USA-ban először 1968-ban szorgalmazták, hogy az egyetemi tanulmányok során kiemelt fontosságot kapjanak a számítógépes ismeretek, 1980-ban pedig komputertudósok és tanárok közös konferencián próbálták meghatározni a CL fogalmát, ám annak tartalmát a század végéig sem sikerült egyértelműen és vitathatatlanul tisztázni. A 90-es évek végére a fogalom divatszóvá silányult, aminek okai közé sorolható a kifejezés tartalmának állandó újravitatása, hogy a gyerekek lényegesen gyorsabban jutottak el a számítógéphez, mint ahogy azt a felnőttek képzelték, hogy a különféle tanfolyamok nem tudták a fejlődés gyors ütemét követni, és hogy a fogalmat sokan az információs írástudással cserélték fel.

Manapság a CL egyrészt a nyelvtudáshoz, másrészt az autóvezetéshez hasonló: bizonyos munkakörök, bizonyos „társadalmi szintek" elfoglalásához szükséges, illetve különböző szintjei vannak: van, aki nem is tud vezetni, van, aki annyit tud, hogy a fontosabb kezelőszervekkel való bizonyos mozdulatok milyen hatást váltanak ki, van, aki mélyebb ismeretekkel rendelkezik a működésről, s végül vannak, akik megtervezni és megépíteni is képesek az autót. A számítógépes jártasság három szintjét szo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kás megkülönböztetni (a nyomtató példáján érzékeltetve: alapszinten bekapcsolni, papírral feltölteni, a középső szinten festékpatront cserélni, a harmadik célszinten az elakadt papírt kiszabadítani, és a konfigurációban a megfelelő nyomtató-beállítást ellenőrizni kellene tudni – többek közt).

A felsőoktatási és tudományos könyvtárakban valamilyen mértékben már ma minden munkatársnak, az egyéb könyvtárakban pedig szélesedő körben van szüksége a számítástechnikával, számítógéphasználattal kapcsolatos jártasságra. Az információs jártasság legfontosabb hatása a könyvtárakra a személyzet képzésének szükségessége, illetve megfelelő jártassággal rendelkezők alkalmazása. Különösen fontos, hogy ez a jártasság ne bizonyos lépések memorizálását jelentse (amelyek feleslegessé válnak az első hardverfelújítás, vagy a szofter újabb verziójának beszerzése esetén), hanem az állandóan változó technológiával való lépéstartás képességét. Nem kell az egész személyzetnek rendszergazdává válnia, a harmadik szint elérése nem jelent igazán nagy feladatot. Az új évezred elején az a jártasság, amit a „számítógépes írástudóvá válás" megkíván, még mindig viszonylag alacsony szintű. Ennek összkönyvtári szintű elérése az a kiindulópont, ahonnan a folyamatos továbbképzés segítségével az új technológiák adaptálására képes munkaerő jöhet létre.

(Mohor Jenő)

Szabványok, normatívák

04/109

TULL, Laura – STRALEY, Dona: Unicode: support for multiple languages at the Ohio State University Libraries = Libr.Hi Tech. 21.vol. 2003. 4.no. 440-450.p. Bibliogr.

Az Unicode szabvány használata a soknyelvű állomány kezelésének támogatására az Ohio Állami Egyetem könyvtárában

Egyetemi könyvtár; Gépi katalógus; Nem latin betű; Szabvány

Az Unicode univerzális karakterkészlet-szabvány, amely a világ összes nyelvének összes karakterét tartalmazza. Igen fontos a nemzetközi számítógépes információcsere szempontjából. Különösen jelentős a könyvtárak számára, amelyek állománya sokféle nyelven és sokféle karakterkészlettel íródott. Az Ohio Állami Egyetem könyvtárai sok nemlatin betűs (pl. arab, héber, kínai, japán, koreai és cirill) állománnyal rendelkeznek. Ezeknek az anyagoknak a szolgáltatását megkönnyítette az Unicode beépítése a könyvtári rendszerekbe és szoftverekbe. A cikk ismerteti, hogy minek kell meglennie a személyi számítógépen és a könyvtári rendszerben ahhoz, hogy használni lehessen az Unicode-ot, és irányelveket ad az esetleges problémák felismeréséhez.

(Autoref.)

04/110

PARÉ, François-Xavier: Les normes MPEG: de la compression a la gestion intégrée descontenus multimédias = Doc.Bibl. 49.vol. 2003. 1.no. 13-21.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és spanyol nyelven

Az MPEG szabványok fejlődése: fájl-tömörítőktől multimédia források kezeléséig

Multimédia; Szabvány

A Motion Picture Experts Group elektronikus multimédia fájlok nemzetközi szabványainak kifejlesztésével foglalkozik. Az MPEG-1 és MPEG-2 nevű szabványok a kép- és hangfájlok tömörítését szabályozzák, hogy előmozdítsák azok gyors hálózati átvitelét és lemezeken való tárolását. Az MPEG-4

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szintén tömörítési szabvány, amelyet a valós idejű (real time) átvitel, az ún. streaming megoldására fejlesztettek ki. Az MPEG-7 egy metaadatokra épülő dokumentumleírási rendszert körvonalaz, komplex keresések céljából. Végül az MPEG-21 különféle multimédia-források integrált kezelését (előállítás, terjesztés, szerzői jog, fizetés módja stb.) kívánja szabványosítani.

(Autoref.)

Egyesületek, konferenciák

04/111

HENDERSON, Ursula – SERGEANT, Kate [et al.]: Opportunities for the new generation : The formation of a networking group = Aust.Libr.J. 52.vol. 2003. 3.no. 261-267.p. Bibliogr. 8 tétel.

Az új generáció könyvtárosainak szervezete Ausztráliában

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Munkabér, alkalmazás; Pályakezdő könyvtáros; Számítógép-hálózat

A SALIN (South Australian Library and Information Network) a könyvtárosok új generációjának, azaz az utóbbi tíz évben végzetteknek a szervezete. 2001-ben harminc fővel kezdték a működést, 2003 márciusában 170 tagjuk volt. Tagnyilvántartás valójában nincsen, ez a létszám a SALIN levelező lista, a szervezet legfőbb kommunikációs eszköze előfizetőinek a száma. A szervezetnek vannak informális, a tagok közötti eszmecserét lehetővé tevő rendezvényei is. Több-kevesebb rendszerességgel szerveznek szakmai kérdéseket viszonylag formálisan tárgyaló szemináriumokat, valamint középutas jellegű, témáikban komoly, de a szórakozást sem nélkülöző fórumokat.

(Koltay Tibor)

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

04/112

GUY, Fred: Developing services in an evolving technological and political era = El.Libr. 21.vol. 2003. 6.no. 538-545.p. Bibliogr.

Szolgáltatások fejlesztése változó technológiai és politikai környezeteben: a Skót Nemzeti Könyvtár példája

Információtechnológia; Munkaszervezet; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások

Skócia nemzeti könyvtára több mint 300 éve működik, 8 millió dokumentumot őriz és szolgáltat. Az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egyesült Királyság és Írország tekintetében kötelespéldányokra jogosult könyvtár.

Egy 2000-ben publikált dokumentum szerint a könyvtár fenntartója (Scottish Executive Education Department) három évre nagymérvű takarékosságot rendelt el (a személyzeti és dologi kiadásokat csekély mértékben lehet növelni, a beszerzési kereteket befagyasztották), amely már-már a könyvtár alapfunkcióinak ellátását veszélyezteti. Ugyanakkor négy célt (hibrid könyvtár létrehozása, oktatási és hozzáférési kezdeményezések, képzés, a lemaradások behozása) fokozottan támogat a fenntartó.

Az utóbbi évek fejleményei: a gyarapítási kérdések közül az elektronikus dokumentumok kötelespéldány-szolgáltatásának megoldását helyezik előtérbe, tárgyalások folynak a kiadókkal, a törvény megszületéséig önkéntes beszolgáltatás zajlik. A digitalizálás terén a nemzeti könyvtár 90 intézmény összefogását koordinálja a Resources for Learning in Scotland projektben. A katalógusokat 24x7-es üzemben szolgáltatja a könyvtár, jelentős használói érdeklődés mellett az Edinburgh-i Egyetemmel közös szerveren. A Voyager szoftverrel megoldották, hogy a kéréseket az OPAC-ból közvetlenül meg lehet küldeni a raktárba. A könyvtár honlapján újabban a távoli felhasználók igényeire próbálnak koncentrálni, részben a kényszerűségből bezárt természettudományi olvasóterem szolgáltatásait is pótolandó. A belső szervezeti változások a hibrid könyvtár kialakításával (ezt nem külön szervezetben, külön személyzettel alakítják ki) és a takarékosságot előkészítő felülvizsgálattal (ennek eredményeként zárták be a természettudományi olvasótermet, és csökkentették a köttetési megrendeléseket) voltak kapcsolatosak. A külső szervezeti változások főként az együttműködést érintették: ilyen az említett közös szerver üzemeltetése, a Resources projekt és az Endeavour szoftvercéggel való kapcsolattartás a használói érdekközösség megbízásából. A 2000. évi kulturális stratégia tartalmazza a hibrid könyvtár koncepcióját, a projekt pénzügyi vonatkozásaival egyetemben, és kitér a Digital Scotland projektben betöltött szerepére.

A 2002-2004-es időszakra szóló tervek továbbra is napirenden tartják az e-dokumentumok kötelespéldányainak kérdését. Folytatódnak a tárgyalások a kiadókkal az e-dokumentumok beszerzésének gazdaságos módozatairól, vizsgálják a gyarapítási keret célszerű felhasználási lehetőségét. A helyi hálózatot jelentősen fejlesztik, és vizsgálják, hogy a biztonságos digitális archívumot hogyan alakítsák ki, a dokumentumkezelő rendszert közösen vásárolják meg az Edinburgh-i Egyetemmel. Nemsokára indul SCOTBIS néven egy elektronikus üzleti információs szolgáltatás. Készül a nemzeti könyvtár új stratégiai fejlesztési terve, a Modernising Government Agenda nevű kormányzati modernizációs program célkitűzéseinek és a felülvizsgálat tanulságainak figyelembevételével. A megszorítások mellett a kormányzat eseti támogatása különböző pályázatok keretében lehetőséget ad a könyvtárnak arra, hogy fejlessze információtechnológiai felszereltségét, és korszerűsítse szolgáltatásait.

(Hegyközi Ilona)

Felsőoktatási könyvtárak

04/113

ENGEL, Debra – WOMACK, Kay – ELLIS, Ursula: Opening a library 24 hours = J.Libr.Admin. 36.vol. 2002. 4.no. 95-108.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Kísérlet egy könyvtár 24 órás nyitva tartására

Egyetemi könyvtár; Kísérlet; Nyitvatartási idő

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Egyetemi könyvtárosok körében gyakori téma a folyamatos (24/7) nyitva tartás kérdése, illetve a hallgatói szervezetek ilyen irányú igényei. Az Oklaho-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mai Egyetem központi könyvtárában felmérték a meghosszabbított nyitva tartás alatti könyvtárhasználatot, annak megállapítása érdekében, hogy a nyitva tartás megfelel-e az olvasók igényeinek, a kampuszt érintő tömegközlekedés üzemideje befolyásolja-e az éjszakai könyvtárhasználatot, milyen szolgáltatásokat vesznek igénybe, és kik használják éjszaka a könyvtárt.

Ebben az időben (2001 őszi szemeszterében) a könyvtár heti 117 órát volt nyitva, vasárnaptól csütörtökig éjjel 2 óráig. Hat héten át este 10 és éjjel 2 között minden könyvtárlátogató kérdőívet kapott, melyek közül 569 érkezett vissza kitöltve. A válaszolók többsége (56%) 10 óra előtt jött a könyvtárba, és 68% éjjel 1 előtt szándékozott távozni. 1 és 2 óra között 30% távozott. Az alsóbb évesek nagy létszámának megfelelően ők alkották a válaszadók 80%-át. A hallgatók 14,5%-a volt végzős, az éjszakai olvasók körében 11%-ot képviseltek. A válaszolók körében 1,5%-nál kevesebb volt az oktató, s közel 6% volt „egyéb", leginkább városi polgár, vagy más egyetem hallgatója. A válaszolók legtöbbje bölcsész-, közgazdász- és mérnökhallgató volt (35, 24, 16%). Az éjszakai könyvtárlátogatás okai: tanulás (74%), számítógép-használat kutatáshoz (48%), referensz források használata (18%), könyvkeresés (17%), számítógép-használat dolgozatíráshoz (16%), utánanézés a könyvtári forrásokban (15%), cikkek keresése mikrofilmről, illetve találkozás a barátokkal (12-12%), és mindössze 2,5% célja volt a könyvtárossal való konzultáció. A tipikus könyvtárhasználat (a válaszoló éjszakai használók körében) hétfőtől szerdáig tart, nem jellemző a reggel 7 és du. 5 közötti könyvtárlátogatás, viszont a legmagasabb átlag este 10 és éjfél között van. Az adott nyitva tartás 82% számára megfelelő volt, ám 29% említette, hogy jó lenne a 24 órás nyitva tartás. A tömegközlekedés korai (este 11 óra) leállása jóformán egyáltalán nem befolyásolta az éjszakai könyvtárhasználatot. A vizsgálat eredményeinek (és a szakirodalom megállapításainak) ismeretében a könyvtár, az egyetem vezetése és a hallgatók képviselői tárgyalásainak eredményeképpen a következő szemeszter vizsgaidőszakában – kísérleti jelleggel – bevezetik a 24/7 nyitva tartást, ami hatnaponként ötezer dolláros többletköltséget jelent, ezért egész éves kiterjesztése szóba sem jöhet. Lehetséges megoldás a forgalmasabb napokra (hétfő-szerda), vagy – némi fizikai átrendezéssel – a könyvtár meghatározott területére korlátozni a 24 órás nyitva tartást.

De az alapkérdések változatlanul fennállnak: a könyvtár feladata-e, hogy tanulásra alkalmas helyet biztosítson az egyetem hallgatóinak (ha a tanulás nem jár együtt a könyvtári források használatával), illetve, hogy a könyvtárnak feltétlenül igazodnia kell-e az olvasóknak ahhoz a kisebb hányadához (jelen esetben 18%), akiknek nem felel meg a könyvtár adott nyitvatartási rendje.

(Mohor Jenő)

Lásd még 119-120, 125, 130, 134-135, 157, 160-161

Közművelődési könyvtárak

04/114

KINDER, Sabine – LINDNER, Margareta: Die Münchner Stadtbibliothek im interkulturellen Prozess. Veranstaltungsarbeit und Medienangebot im Zeichen des lebendigen Dialogs = BuB. 55.Jg. 2003. 12.no. 748-752.p.

A Müncheni Városi Könyvtár rendezvényei és médiakínálata a soknemzetiségű lakosság számára

Állománygyarapítás; Nemzetiségi irodalom; Nemzetiségi könyvtár; Rendezvény; Városi könyvtár

A Müncheni Városi Könyvtár több mint 30 fiókkönyvtárával és évi 4,8 millió látogatójával ma München leglátogatottabb kulturális és kommunikációs intézménye. 20 éve került a belváros

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„Gasteig" névvel akkor szervezett művelődési centrumába, a népfőiskola és zenei intézmények mellé, és nem volt könnyű itt helyét és feladatkörét megtalálnia. (A „kulturális központ" eszméje a hatvanas években alakult ki, és már a nyolcvanas évek közepére ellentétbe került a decentralizált, interkulturális városrészi művelődés ideájával.) Azóta sikerült a város találkozóhelyévé válnia, a különböző kultúrák közötti közeledés küszöbfélelmét megszüntetve. (Münchenben napjainkban 290 ezer külföldi él, a lakosság több mint 20%-a.) A művelődési központnak napi 6 ezer látogatója van, s ebből 3 ezer a könyvtárat keresi föl.

A 80-as években – mely a glaznoszt és a peresztrojka évtizede is volt – a könyvtár programjának központjába a cseh kultúrát állította. Egyaránt szerepeltette a „legális" csehszlovák kultúrát és a politikai-ideológiai okokból tiltottat; nem a meghívottak lakóhelye, hanem műveik értéke volt a kiválasztás szempontja. A meghívott Hrabal, Vaculík és Klíma nem kapott ugyan kiutazási engedélyt, de „Miért írok" címmel kiküldött esszéik elhangzottak. A cseh héten a felolvasások mellett koncerteket, vitaesteket és filmbemutatókat is rendeztek, kezdettől ügyelve arra, hogy az idegen kultúrák bemutatása ne váljon folklorisztikai látványossággá. Jól beváltak a különböző országok filmjeit bemutató sorozatok, mindenekelőtt a már 16 alkalommal megrendezett török filmhét. (Ennek érdekessége, hogy számos török származású rendező alkot német filmeket.) Sikeres volt a „Földközi-tengeri filmfesztivál" és az ehhez kapcsolódó „Nők és vallások a Földközi-tenger térségében" címmel rendezett vitaest.

A 90-es évek végén Németországban megerősödtek a szélsőjobboldali tendenciák. A könyvtár „Gyűlölködés helyett ismerkedés" jelszóval mozgalmat és tüntetést szervezett, ennek keretében 2001 májusában mintegy 1200-an vonultak a városháza elé, köztük könyvtárosok és sok könyvtári olvasó, tüntetve a rasszizmus és idegengyűlölet ellen. Egy városi művelődéspolitikus beszédében megerősítette: „Melyik intézmény lenne inkább hivatva arra, hogy kiálljon a tolerancia és a nyitottság mellett, mint a könyvtár? A könyvtárosok könyveikkel megvalósítják azt, amire mi is törekszünk a társadalomban: a különböző vélemények és kultúrák békés együttlétét."

Az 1970-es években a nagy számú iskoláskorú török gyerek részére – akik alig beszéltek németül – kétnyelvű osztályokat indítottak, melyekben az oktatás túlnyomó része a tanulók anyanyelvén történt. A gyerekek délutánonként nagy számban jelentek meg a könyvtárakban, ezért biztosítani kellett számukra a török nyelvű mese- és ifjúsági könyveket, újságokat, kazettákat. Az ellátás központja az a két fiókkönyvtár lett, melyek törökök által lakott városrészben, kétnyelvű iskolák mellett működtek. A 80-as évek második felére a kétnyelvű osztályok száma leapadt, a gyerekeket a könyvtárban a más igénnyel fellépő felnőttek váltották fel. Számukra elsősorban a török videofilmek beszerzése volt a feladat. Ma évi 9000 eurót fordít a könyvtár török nyelvű dokumentumok beszerzésére, a jelenlegi állomány 8200 kötet könyv és 940 AV dokumentum, (ebből 820 zenei,) 120 film, 21 folyóirat, 6 napilap. Az ellátásban 12 fiókkönyvtár vesz részt, ezek közül négy könyvtárban török könyvtárosnő is dolgozik, akik meghatározott időpontban az olvasók rendelkezésére állnak, felolvasóesteket tartanak a gyerekeknek, és rendezvényeket az asszonyoknak török és német nyelven.

Ma már a kisiskolások alig olvasnak török könyvet. Legtöbbjük német nyelvű iskolába jár, csak kevesen tanulják meg közülük – anyanyelvi kiegészítő oktatás keretében – a török nyelvű írást és olvasást. Nagy igény van viszont az óvodáskorúak mesekönyveire, ezeket az anyák kölcsönzik ki, hogy gyerekeiknek felolvassanak belőlük. Az első bevándorló generációval szemben ma a török nők a legaktívabb könyvtárlátogatók, képzettebbek, öntudatosabbak és nyitottabbak. Az új generáció már nem azért keresi a török nyelvű irodalmat, mert nem tud németül, hanem mert követni akarja a török társadalmi és politikai élet eseményeit.

(Katsányi Sándor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/115

KLOTZBÜCHER, ALOIS: „...das Verständnis für die kulturelle Aufgabe und die Arbeit der Bibliothek in weite Kreise tragen..." 90 Jahre Vereinigung von Freunden der Stadt- und Landesbibliothek Dortmund = BuB. 55.Jg. 2003. 12.no. 755-760.p.

Res. angol és francia nyelven

90 éves a Dortmundi Városi és Tartományi Könyvtár Baráti Köre

Könyvtárbarátok köre; Könyvtártörténet -nemzeti; Public relations; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Városi könyvtár

A Dortmundi Városi és Tartományi Könyvtár Baráti Köre ebben az évben ünnepli 90. születésnapját. Ez a második legidősebb könyvtártámogató egyesület Németországban a százéves wuppertali után. A cikkben a dortmundi könyvtár előző igazgatója, Alois Klotzbücher áttekinti az egyesület történetét és sikereit, különös tekintettel a különgyűjtemények kibővítésére irányuló pénzügyi támogatásra és pénzgyűjtő kampányra, és később a városi könyvtárak általános támogatására. Az egyesület jelentős szerepet játszott a közönségkapcsolatok különféle formáinak alkalmazásában is. Az idők folyamán egy dolog ismételten bebizonyosodott: amikor a központi kincstár nem képes megfelelően finanszírozni a könyvtárat, akkor az egyesület elkötelezettsége különösen fontossá válik. Ezt Kölnben is felismerték: ebben az évben Kölni Könyvtári Társaság néven könyvtárbarát egyesületet alapítottak a Kölni Egyetemi és Városi Könyvtár támogatására (erről egy külön híradás is beszámol a jelen folyóiratszám 692. oldalán).

(Autoref. alapján)

Lásd még 95, 99, 101, 124, 146, 150, 158, 162, 164, 167

Iskolai könyvtárak

04/116

MOTTA, Maria: Biblioteche scolastiche : Una risorsa per la didattica della ricerca = Boll.AIB. 43.vol. 2003. 3.no. 351-368.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

Az iskolai könyvtár mint a kutatás oktatásának egyik forrása

Használók képzése -iskolában; Iskolai könyvtár

Az iskolai könyvtáraknak az információszerzés oktatásában betöltendő szerepét mind az UNESCO iskolai könyvtári kiáltványából, mind az IFLA vonatkozó irányelveiből kiolvashatjuk. Ebbe az irányba mutat az olasz Oktatási Minisztérium 1999-es körlevele is. Ebben a minisztérium elindította az iskolai könyvtárak fejlődését előmozdító programot, és többek között célul tűzi ki az iskolai könyvtár számára, hogy

- információs és dokumentációs forrásokat kínáljon az iskolai tanulási és korszerűsödési folyamatok segítésére;
- információs és kulturális forrásokat létesítsenek az iskolán kívüli olvasók számára is;
- olvasóikat – különösen a tanulókat – tegyék jártassá az információkeresésben és képessé a kompetens információhasználatra;
- tegyék a könyvtárt az iskolai projektek és aktivitások motorjává, olyan lehetőséget teremtve, ahol a tanulók a tanulás és a kutatás szervezésének nagyobb autonómiájával kísérletezhetnek;
- garantálják a források optimális ésszerűsítését és használatát;
- tegyék hozzáférhetővé a tanárok továbbképzését és a tanulók együttműködését szolgáló információkat, országos és nemzetközi szinten és multikulturális perspektívában is.

Mindez a könyvtárnak központi szerepet szán a tanulmányok során, és arra készteti a könyvtároso-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kat, hogy a tanárokkal minden szakterületen együttműködve neveljék információhasználóvá a tanulókat, speciális oktatási programok alkalmazásával. A kutatás oktatása a diákok számára lehetővé teszi, hogy kreatív módon szerezzenek új jártasságokat és ismereteket ahhoz a tanulási folyamathoz, amely életük végéig tart majd. A legelső cél, hogy a tanulók túljussanak a tudás befogadásának passzív szerepén és saját, független képességeik révén építsék saját tudásukat.

(Mohor Jenő)

Egyéb könyvtárak

04/117

MARTIN, Elisabeth: Historic libraries and their enduring value = New Libr.World. 103.vol. 2002. 7/8. no. 259-266.p.

A műemlék könyvtárak maradandó értéke

Könyvtárépület; Műemlékkönyvtár

A műemlék könyvtárépületek helyreállítása kiváló eredményekhez vezethet. A szerző azokat a kulcsfontosságú elemeket tárgyalja (bejárat, arányos formák, terek, felületek kidolgozása, bútorok, világítás, új elemek illeszkedő integrálása stb.), amelyek erősen befolyásolják a könyvtárépületek, különösen a műemlék épületek felújítását. A régi megőrzésére koncentráló átépítés nem pusztán a régi épület korhű helyreállítását jelenti. A felújított műemlék könyvtárépületek meg kell, hogy feleljenek a mai kor követelményeinek az állományok és szolgáltatások, a klímaszabályozás, a kényelmes használat, az ergonómia, a hozzáférési szabványok és a kívánt kellemes atmoszféra tekintetében. Vonzó új terek és berendezések szakszerű integrációjával el lehet érni, hogy a felújított épület felülmúlja az eredetit. A műemlék könyvtárépületek számtalan felújítási lehetőséget kínálnak. E lenyűgöző, múltidéző polgári épületek helyreállítása és átépítése képes megőrizni és átformálni azok csodálatos belső tereit a jövő nemzedékei számára.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állomány-alakítás

04/118

WAGNER-DÖBLER, Roland – BORCHARDT, Claudia [et al.]: Literaturversorgung auf fünf Sondersammelgebieten 1991-2000. Bestandsstruktur und -entwicklung in Wirtschaftswissenschaften, Mathematik, Sprach- und Literaturwissenschaft, Bibliothekswissenschaft, Keltologie = Bibliothek. 27.Jg. 2003. 3.no. 189-203.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven

Öt kiemelt szakterület irodalmi ellátottsága 1991 és 2000 között. Az állomány szerkezete és fejlesztése a közgazdaság-tudomány, matematika, nyelv- és irodalomtudomány, könyvtártudomány és kelta tudományok területén

Állományelemzés; Egybehangolt állományalakítás; Gyűjtőkör; Szakirodalmi ellátottság

A kiemelt gyűjtemények német rendszerének célja, hogy a legfontosabb nemzetközi kutatási jelentésekből legalább egy példány a használók rendelkezésére álljon. A rendszer kínálatát öt tudományterületen vizsgálták: közgazdaság, matematika, nyelv- és irodalomtudomány, könyvtártudomány és kelta tudományok, a következő négy kiadási év esetében: 1991, 1994, 1997 és 2000. Mindegyik szakterületen megbízható nemzetközi bibliográfiák tartalmát hasonlították össze a vonatkozó szakterületi könyvtárak állományával, illetve más német könyvtárak és központi katalógusok tartalmával. Az egyes tudományterületeken kapott lényegesen eltérő eredmények ellenére a nem túl magas szintű kutatások esetében a lefedettség a legtöbb esetben stabilnak mutatkozott; a ritka, magas szintű kutatásokból csak kevés volt meg, és az átfedések száma jelentős volt.

(Autoref. alapján)

04/119

MISSINGHAM, Roxanne – WALLS, Robert: Australian university libraries : Collections overlap study = Aust.Libr.J. 52.vol. 2003. 3.no. 247-260.p. Bibliogr.

Az állományok közötti átfedések vizsgálata Ausztrália egyetemi könyvtáraiban

Állományelemzés; Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Gyűjtőkör

2002-ben az Ausztrál Nemzeti Könyvtár kapott megbízást arra, hogy a Nemzeti Bibliográfiai Adatbázis (National Bibliographic Database, NBD) alapján felmérje az ausztrál egyetemi könyvtárak állományainak egyediségét és a köztük levő átfedéseket az angol nyelvű monográfiák és az időszaki kiadványok tekintetében. Megállapították, hogy a 42 egyetemi könyvtár állományában 9,5 millió könyv 23 millió példánya, valamint 1,07 millió egységnyi 440 ezer folyóiratcím található. Az NBD-ben feltüntetett állományokból csak ezekben a könyvtárakban található 1,67 millió monográfiacím és 79365 folyóiratcím.

Az egyedi dokumentumok száma meglepően magas, ugyanakkor számos, sok könyvtár által beszerzett címet is találtak, ami indokolt, mivel ez utóbbiak referensz művek és tankönyvek. Az állományok közötti átfedés szövetségi államonként változik, de

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

összességében alacsony, különösen a monográfiáknál. Bár az NBD használatának vannak korlátai, az eredmények következetesen arra mutatnak, hogy a kutatás támogatásához szükség van az országos szintű könyvtárközi kölcsönzésre.

(Koltay Tibor)

04/120

SPOHRER, James H.: The end of an American (library) dream. The rise and decline of the collection development policy statement at Berkeley = Acq.Libr. 30.no. 2003. 33-47.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Egy amerikai (könyvtári) álom vége: a gyűjtőköri szabályzat „tündöklése és bukása" a kaliforniai Berkeley Egyetem

Egyetemi könyvtár; Elektronikus dokumentum; Gyűjtőköri szabályzat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A lírai című, de komor tényeket felvonultató, alapos tanulmány egy nagy egyetemi könyvtár, a kaliforniai Berkeley gyűjtőköri szabályzatának „tündöklését és bukását" tárgyalja részletesen. A szabályzat 1980 januárjában készült el, és a hetvenes évek „idilli" időszakának a szellemét tükrözi: mind az országos, mind a regionális együttműködést szolgáló állományépítés részletekbe menő megfogalmazásával. Négy nagy részből áll: az általános elvek megfogalmazása, a részletes gyűjtőköri szabályzat, szakok szerinti bontásban (136 oldalon), a függelék (ebben a hírlapok, kartográfiai anyagok, a régi könyvek és kéziratok, az alsóévesek könyvtára, a kelet-ázsiai nyelvek és a referensz gyűjtemény szerepelt) és a mutatók (téma és egyetemi szakok szerint).

A szabályzat módosítására azonban soha nem került sor. Ennek oka sokrétű; készült ugyan egy gyakorlatias jellegű kiegészítés hozzá (*Guide to collection development and management at the University of California, Berkeley*), de igazi revízióra már nem jutott energia. Az együttműködési törekvések elenyésztek a pénzügyi megszorítások következtében, a kilencvenes évek elején pedig a folyóiratok tömeges lemondására került sor. Az elektronikus dokumentumok megjelenése tovább bonyolította a helyzetet. (Ehhez járult még a könyvtároslétszám jelentős, 37%-os csökkenése is.)

A kilencvenes évek végén bekövetkezett kedvező költségvetési helyzet nyomán elvi döntéseket hoztak:

- az egyetem érdekelt abban, hogy a kutatók szakterületén jelentős nyomtatott állomány épüljön,
- a digitális dokumentumok gyarapításában konzorciális megoldásokat alkalmaz az egyetemen belül,
- alternatív stratégiát dolgoz ki a folyóiratok és monográfiák hosszú távú beszerzésére.

Miután a további nehézségeket is részletesen elemzi a tanulmány (igazgatóváltások, a dokumentumok árának növekedése és egyéb kedvezőtlen tényezők), az alábbi tanulságokat vonja le a múlt tapasztalatai alapján:

- az egyetemnek és a könyvtárnak közösen kell erőfeszítéseket tennie a gyűjtőköri szabályzat létrehozására,
- az 1980-as szabályzathoz hasonló tervezési struktúrát kell a könyvtárnak elkészítenie és karbantartania, amely megfelel a gazdasági feltételeknek is,
- a digitális gyűjtemények növekedését és a hatékony együttműködési struktúrákat látva (pl. a California Digital Library, amelyben a legtöbbet használt elektronikus dokumentumok találhatók), a könyvtárnak párhuzamos tervet kell készítenie a digitális gyűjteményekre és azok figyelemmel kísérésére, illetve a nyomtatott dokumentumok gyűjtőköri szabályzatát folyamato-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

san össze is kell vetni a digitáliséval, hogy a gyarapításuk ésszerűbb és arányosabb legyen.

Ha az egyetem és a könyvtár egy megújult gyűjtőköri szabályzat mellett kötelezi el magát:

- a költségvetés megtervezésének fontos eszközévé válik,
- kiindulási alapul szolgál a könyvtár tervezőmunkájában, amikor a tanszékek és az egyetem hosszabb távú céljainak ismeretében döntenek a gyarapításról,
- egy alapos és naprakész gyűjtőköri szabályzat a könyvtár gyűjteményalakítási programjának hitelességet biztosít mind helyileg, mind együttműködő partnerei körében.

(Murányi Lajos)

04/121

EMANUEL, Michelle: A collection evaluation in 150 hours = Collect.Manage. 27.vol. 2002. 3/4.no. 79-93.p. Bibliogr.

Gyűjteményértékelés 150 óra alatt

Állomány használata; Felmérés; Gyűjtőkör

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Bár az állományértékelés egyik fontos mércéje annak, hogy az állományalakítás egésze megfelelő-e, mégis mellőzni szokták, mert sokkal több időt igényel, mint amennyit egy átlagos gyarapító könyvtáros áldozni képes rá. A megoldás az, ha hatékonyan és rövid idő alatt végezzük el a munkát.

A tanulmány írója az Alabamai Egyetem könyvtár szakos doktoranduszként és gyakornokként a *francia irodalom* szakot értékelte az egyetemi könyvtárban. (A kapott eredményeket átadta az illetékes gyarapítónak, aki értelmezni is tudta ezeket.) Egykori francia szakosként az érdekelte legjobban, mit rendeltek meg, mit használtak és mit nem a könyvtárban. Az értékelést négy szakaszra bontotta: a szakirodalom áttekintésére, a gyűjteményi adatok összegyűjtésére, a kölcsönzési adatok összegyűjtésére és a kapott eredmények kiértékelésére.

Az áttekintett szakirodalom egy része annotált bibliográfiákból állt (a legjobbnak a következő kettő bizonyult: Nisonger *Collection evaluation in academic libraries*, 1992 és Whiteside *Recent publications on collection evaluation*, 1996), de a fontosabb módszertani útmutatók (pl. MacEwan *An overview of collection assessment and evaluation* és Gabriel *Collection development and collection evaluation* című munkája) is sok hasznos eszközt, segédletet és szabványt tartalmazott az állomány-értékeléshez. (Annál kevesebb cikk foglalkozott a konkrét állomány-értékelésekkel.)

A gyűjteményi adatok összegyűjtését és összehasonlítását különböző segédeszközökkel végezte el – a nehézségekről is részletesen beszámolva. A „mérőműszerek" frissessége jelentett kisebb problémát: mivel a *Books for college libraries*-ből az 1988-as volt az utolsó, a *Choice*-ban található havi könyvlistákat (1993-tól kezdődően) és White *Brief tests of collection strength* című művét is használta – utóbbi 80 fontos könyvjegyzéket tartalmaz. (Az új *The best books for academic libraries* című mű akkor még nem érkezett be a könyvtárba.)

A kölcsönzési adatok összegyűjtésére rendelkezésre álló módszerek közül a kölcsönzési adatok elemzését a francia irodalom szakot intenzíven használók (oktatók, felsőévesek, végzősök) kérdőíves vizsgálatával kötötte össze. A számítóközpont által kinyomtatott lapokon öt év kölcsönzési adatait kapta meg, ezeket manuálisan dolgozta fel, eközben számos lényeges észrevételre jutott, amelyek teljes automatizáltság esetén elsikkadtak volna. A kérdőíves vizsgálat során – elsősorban a tárgyat oktatók körében – számos fontos adatot (és tanulságot) kapott. Végső soron az eredmények konkrét részleteire a tanulmány nem tér ki, csupán a módszertani megoldásokra és az értékelés hasznosságára mutat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rá. A bőséges irodalomjegyzék után a függelékben a két kérdőív olvasható. Az érdekfeszítő kutatási beszámolót minden állományalakításban érdekelt könyvtáros figyelmébe ajánljuk.

(Murányi Lajos)

04/122

SMITH, Erin T.: Assessing collection usefulness. An investigation of library ownership of the resources graduate students use = Coll.Res.Libr. 64.vol. 2003. 5.no. 344-355.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

A gyűjtemény hasznosságának értékelése; a disszertációk hivatkozásainak és a források tulajdonjogának vizsgálata

Állomány használata; Disszertáció; Felmérés; Hivatkozás

A hivatkozáselemzést a gyűjteményszervezésben kétféle célra használják. Így állapítják meg egyrészt, melyek egy adott szakterület legfontosabb folyóiratai, másrészt, hogy a gyarapításban és a ráfordított pénzben milyen arányban szerepeljenek könyvek, illetve időszaki kiadványok. A jelen tanulmány ötvözi a két módszert, és a gyűjtemény minőségéről kíván megállapításokat tenni. A Georgiai Egyetem könyvtárhálózatán indított projektben az egyetem végzős hallgatói – egy kiemelten fontos használói csoport – által írt szakdolgozatokat és disszertációkat elemezték. Arra kerestek választ, milyen mértékben van jelen a gyűjteményben az általuk használt irodalom.

A kutatás célja az állomány értékelésén kívül annak eldöntése is volt, hogy az elektronikus források megjelenése és a folyóiratok drágulása változtatott-e annak használati értékén. Az 1991-es és 2001-es dolgozatokat tartalmuk szerint felosztották a gyarapító könyvtárosok között. Az összesen mintegy 1400-ból 30-30 művet, a tartalmi kategóriákra nézve reprezentatív mintát választottak ki. Az irodalomjegyzéknek, ha ennél terjedelmesebbek voltak, csak az első 75 tételét elemezték, és kizárólag a publikált forrásokra mutatókat. A történelmi munkák hivatkozásaiban elsőbbséget kaptak a másodlagos források. A hivatkozott forrásokat a következő dokumentumtípusokba sorolták: könyv, folyóirat, konferenciai kiadvány, hírlap, disszertáció, webdokumentum, vagy egyéb. A hivatkozási intervallum követése érdekében ezek megjelenési idejét is rögzítették.

A második fázisban a forrásokat – a webes forrásokat kivéve, de az elektronikus folyóiratokat beleértve – behasonlították az állományban. A dokumentumokat akkor tekintették meglévőnek, ha a könyvtár rendelkezik a könyv adott kiadásával, nyomtatott időszaki kiadvány adott számával, elektronikus folyóiratnál pedig a hivatkozott cikk teljes szövegéhez való hozzáféréssel. Az 1991-es hivatkozások szintén összevethetők az akkori állománnyal, ugyanis szinte kizárólagos a kurrens gyarapítás, számottevő selejtezés pedig azóta nem volt.

Összesen 3363 hivatkozást vizsgáltak meg. Meglehetősen nagy szóródás mellett 1991-ben egy műre 58,9, 2001-ben 53,2 hivatkozás jutott. Mindkét évben a hivatkozások mintegy fele folyóiratra, 37-38%-a könyvre vonatkozik. A legnagyobb változások a webes források körül figyelhetők meg. 2001-ben a hivatkozások 3,5%-ával már megelőzték a hírlapokat, disszertációkat és az „egyéb" forrásokat. A hallgatók a művészeti és humán tudományokban mintegy háromnegyed részben könyvekre hivatkoznak, a természettudományokban pedig főleg folyóiratokra. A pedagógiában és a társadalomtudományokban a hivatkozások 50, illetve 60%-a vonatkozik folyóiratra, és egyharmada könyvre. webes forrásokat kiemelkedő arányban, 6%-ban említenek a pedagógiai és a természettudományos dolgozatok, míg az elemzett humán tárgyú művek egyet sem. Tíz év alatt a hivatkozásokban 75%-kal nőtt a dolgozattal egy évben megjelent művek száma.

Az egyetemi könyvtár a mintában hivatkozott dokumentumok 87%-ával rendelkezett mindkét év-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ben. Az egyes dokumentumtípusok reprezentáltsága a könyvtár állományában ugyanolyan irányban változott, mint a hivatkozásokban. Tudományterületenként azonban a hivatkozott dokumentumok igen eltérő arányban vannak jelen az állományban. Az elektronikus időszaki kiadványok 2001-ben hivatkozott cikkeinek 31%-a (ebből az 1995 óta megjelent cikkek 57%-a) volt teljes szövegben elérhető a könyvtárban. Legjobban (41%) a társadalomtudományi dolgozatok szerzői voltak ellátva elektronikus cikkekkel, legkevésbé (20%) a művészetekkel és humán tudományokkal foglalkozó hallgatók. Meglepő módon éppen a természettudományi cikkek voltak a legnagyobb arányban (39%) csak nyomtatott formában, és a művészeti cikkek (10%) csak on-line formában elérhetők.

(Vajda Henrik)

04/123

BILIŃSKI, Lucjan: Książki z Totolotka = Bibliotekarz. 2003. 11.no. 10-12.p. Bibliogr. 5 tétel.

Könyvvásárlás lottóbevételből

Állománygyarapítás; Támogatás -pénzügyi -általában

Lengyelországban a nyilvános könyvtárügy, különösen annak falusi része a kilencvenes évek óta kénytelen volt elviselni a működési feltételek folyamatos csökkenését. A 2001-ben országosan még 41 millió złotys évi állománygyarapítási ráfordítás 2002-ben már nem érte el a 40 milliót. És továbbmenve: míg 1991-ben 10,8 könyvet szereztek be ezer lakosra, 2002-ben már csak 5,2 darabot.

Az olvasók hiába jelezték a sajtón keresztül, hogy „nincs mit olvasni a könyvtárakban", az elszegényedési tendencia csak nem akart megváltozni. 2003. május 10-én azonban „csoda esett": a Sejm módosította a szerencsejátékokkal kapcsolatos törvényt, nevezetesen oly módon, hogy a továbbiakban a lengyel lottó, a Totolotek nyereségét kulturális célok támogatására kell fordítani. 2003-ban az év közepén indult el a lottópénzek kulturális területre történő átutalása.

A nyilvános könyvtárügyre az előzetes számítások szerint évente 100 millió złoty fog jutni, bár vannak olyan pesszimisták is, akik szerint jó, ha végül ténylegesen 50 millió.

A „könyvtári złotyk" egy része az ifjúság és a gyerekek olvasásának felkarolását és a falusi könyvtárügy rendbetételét fogja szolgálni, amire 10 éven át úgy szánnak majd évi 10-10 milliót, hogy legalább ugyanennyit a fenntartó önkormányzatok is tartoznak e célokra költeni.

A pénz túlnyomó része részint a korábban elmulasztott-elhalasztott beszerzések pótlására, részint pedig az új megjelenésű művek megvásárlására szolgál.

A mindenképpen nagyvonalú támogatás „elköltéséről" az egyes vajdaságokban tervek készülnek és bocsáttatnak szakmai vitákra.

(Futala Tibor)

04/124

GOLAT, Rafał: Nowe zasady ewidencji materiałów bibliotecznych = Bibliotekarz. 2003. 11.no. 16-18.p.

Könyvtári anyagok nyilvántartásának új alapelvei

Állomány-nyilvántartás; Jogszabály –könyvtárügyi; Leltár

A cikk a lengyel kulturális és nemzeti örökségi miniszter 1999. évi december 5-i könyvtári leltározási utasítását ismerteti. Teszi ezt abból az alkalomból, hogy a nyilvános könyvtárak állomány-nyilvántartásának módjáért a továbbiakban a könyvtárakon kívül a fenntartó önkormányzatok is felelősek, minthogy az országban a közelmúltban ment végbe a közkönyvtárak önkormányzati kezelésbe helyezése.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A leltározás azért fontos művelet, mivel a könyvtári állomány állandóan változik, s ezeket a változásokat „uralni és kezelni kell".
E célra az utasítás leltárkönyvet és fogyási (selejtezési) naplót rendszeresít, és ismerteti azokat a bizonylatokat, amelyek alapján a munka végzendő.
Az utasítás egyébként hagyományos-konzervatív szemléletű: nincs olyan eleme, amely indokolná a leltározási újdonságokra utaló cikkcímet.

(Futala Tibor)

Lásd még 125, 147, 169

Raktározás

04/125

AUSTIN, Brice: Establishing materials selection goals for remote storage : A methodology = Collect.Manage. 27.vol. 2002. 3/4.no. 57-68.p. Bibliogr.

A külső raktárakban elhelyezett dokumentumok kiválasztásának szempontjai és módszerei

Állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Módszertani útmutató; Tároló könyvtár

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A felsőoktatási könyvtárak helygondjaikon külső tároló helyekkel igyekeznek enyhíteni. A szakirodalom sok példával szolgál arra, hogy milyen kritériumok alapján lehet a külső tároló helyekre szánt dokumentumokat kiválasztani. A kiválasztást általában először valamilyen időponthoz kötik, például az 1820 előttieket választják ki. Egy „második hullám" gyakran már a gyűjtemény magját is érinti, amikor már azt is meg kell határozni, hogy összesen és az egyes szakterületekről hány kötetet kell kivonni. Azokban a könyvtárakban, ahol szakreferensek dolgoznak, külön-külön célokat érdemes kitűzni az egyes szakterületeket illetően. A kiválasztást segítő számítási módszerekről még kevés szó esett a szakirodalomban.

A University of Colorado Boulder Könyvtára (UCB) – amely 1997-ben 325 ezer kötetet helyezett el egy bérelt raktárban; és később több egyetemmel közösen PASCAL (Preservation and Access Service Center for Colorado Academic Libraries) néven közös vállalkozásba fogott – tíz lépésből álló módszert dolgozott ki a kiválasztási kritériumok megállapítására.

A módszer első lépése a helyzetfelmérés. A humán tudományi állományt egymillió kötetre becsülték, ebből korábban már 150 ezer könnyen kivonható kötetet eltávolítottak. A további lépésekről nem volt egyetértés: a 40 szakterületet 18 bibliográfus gondozta. Második lépésben az ideális körülményeket határozták meg: a polcok ne legyenek 7 lábnál magasabbak; a könyvek ne legyenek fektetve tárolva; a polcokat csak 85%-ig töltsék fel; szűnjenek meg a pótlólag felhelyezett és a közlekedést akadályozó polcok; és minden egyes állványon legyen egy üres polc, amely a könyvtáros munkáját és az olvasó kényelmét szolgálja. A harmadik lépésben megszámolták a polcokat az egyes raktári jelzetek szerinti tartományokban (blokkokban). A negyedik lépésben az egyes blokkokban 10-10 polcot mintaként használva felbecsülték, hogy négyzetlábanként az egyes szakokban hány könyv van elhelyezve. Ötödik lépésben felbecsülték, hogy az egyes szekciók mennyire telítettek (a könyvek által elfoglalt hely hosszát elosztották 30 lábbal, azaz tíz polc hosszával). Hatodik lépésben a könyvek összes számát becsülték fel az egyes raktári jelzetek szerinti tartományokban (a polcok számát /N/ megszorozták hárommal, ui. minden polc 3 láb hosszú, majd ezt megszorozták az egy lábra eső kötetek számával /B/, végül azzal, hogy hány százalékos a telítettség /P/). Hetedik lépésben az összes szekciót végignézték a következők szerint: van-e pótlólagosan be-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

állított állvány, van-e az állványok tetején pótlólag elhelyezett polc, van-e fektetve elhelyezett könyv, van-e az adott területen szükség üres polcok létesítésére. Ahol e négy kritérium egyike fennállt, a polcot feleslegesnek, azaz az ideális környezetben szükségtelennek nyilvánították /D/. Nyolcadik lépésben egy képlettel (N-D x 3 x B x 0,85) kiszámították, hogy az egyes szekciókban mennyi legyen a könyvek ideális száma. A kilencedik lépésben az egyes tartományokból eltávolítandó könyvek számát kalkulálták ki (a tényleges számból kivonták az ideális számot). A tizedik lépésben összeadták a szakterületenként kapott számokat, amelyek meghatározták az egyes szakreferensek célszámait (a politikatudományi szakreferensnek például 3374 könyvet kellett kivonnia).

A módszernek számos korlátja van. Nem veszi például figyelembe a kikölcsönzött tételeket vagy az új beszerzéseket. A humán tudományi részlegben például a tanévben a csúcsidőszakban százezer tétel van kölcsönzésben, és az év során 35 ezer tétel van tartósan távol. Az on-line katalógus adatait felhasználva ezeket a tényezőket figyelembe vehették volna ugyan, de úgy vélték, hogy elegendő „üres polc" megfelelő tartalékot jelent. Az új beszerzések figyelembevétele nagyon időigényes lenne, és kérdéses lenne az eredményessége. Inkább azt választották, hogy néhány évente az ismertetett módszerrel vizsgálják az állományt. A módszer másik korlátja abban áll, hogy nagyon egyszerű módszerrel próbáltak egy nagyon összetett problémát megoldani, és nem lehetett figyelembe venni az egyes szakterületek sajátos vonásait.

A módszer alkalmas viszont arra, hogy megfogható módon kimutassa a probléma nagyságrendjét, hangsúlyozza a felelősségvállalást, vitát indítson az adott intézmény gyűjtési prioritásairól, végül hasznos és objektív kiindulásként szolgáljon. Az UCB könyvtárában eredményes megoldásnak találták, hogy számszerű célokat tűztek ki, és a módszert olyan könyvtárak számára ajánlják, amelyekben a törzsgyűjtemény elhelyezéséről kell a szakreferenseknek dönteniük.

(Hegyközi Ilona)

04/126

KRUGER, Betsy: Beyond the blueprints : Enhancing access to materials in remote storage = J.Access Serv. 1.vol. 2003. 3.no. 45-55.p. Bibliogr.

Hogyan tegyük könnyebben hozzáférhetővé a távoli raktárakban őrzött dokumentumokat?

Állomány használata; Hozzáférhetőség; On-line katalógus; Raktározás; Tudományos és szakkönyvtárak

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A legtöbb tudományos könyvtár számára a nyomtatott állomány jelentős részének külső raktárakban való tárolása gazdasági szükségszerűséggé vált. A használók ezt általában a következő okokból ellenzik: nem lehet böngészni az állományban, a kérési eljárás bonyolult, sokat kell várni a dokumentumokra, nincs információ a külső raktári anyag tartalmáról. A mai tudományos könyvtárak használói már magas követelményeket támasztanak a hozzáférés kényelme és gyorsasága tekintetében, ezért nem valószínű, hogy az elektronikus változattal nem rendelkező, külső raktárakban tárolt, az on-line katalógusban nem megfelelően leírt nyomtatott dokumentumokat olyan mértékben fogják használni, amilyent ezek megérdemelnének. Ezért a külső raktárakat használó könyvtáraknak gondoskodniuk kell a távoli dokumentumok kényelmesebb hozzáférhetőségéről. A jelen cikk ennek három módszerét tárgyalja: 1) használóbarát hozzáférési szabályzat; 2) több információ (pl. tartalomjegyzék) az on-line katalógusban; 3) új technológiák haszná-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lata a dokumentumok visszakeresésére és szolgáltatására.

(Autoref. alapján)

Feldolgozó munka

04/127

BARBERO, Giliola: Per la catalogazione dei manoscritti moderni = Boll.AIB. 43.vol. 2003. 3.no. 271-299.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

A modern kéziratok katalogizálása

Dokumentumleírás; Kézirat -modern

A modern filológia területén Olaszországban igen pontos kéziratleírások készültek, melyek elsősorban a szöveg tanulmányozását és kiadását szolgálják. A könyvtörténészek a nyomtatás korában keletkezett kéziratok fő típusainak meghatározására törekszenek, különös figyelemmel azok funkcióira és formai jegyeire. A katalogizálással foglalkozók pedig a középkori kódexek és/vagy a levéltári anyagok leírásának adaptálásából próbálnak elfogadható megoldásokat találni.

A francia tanulmányok elsősorban a modern szerzők kéziratainak fizikai vonatkozásait helyezik előtérbe. Amerikában pedig a könyvtári katalogizálók fő törekvése az, hogy egyetlen szabvány keretei között tartsák a nyomtatott és a kéziratos anyag leírását. Ennek megfelelően a *National Union Catalogue of Manuscript Collections* (www.loc.gov/coll/nucmc/) leírásai is az AACR2 és a MARC vonásait tükrözik. InterMARC kompatibilis szerkezete van a *Réperoire national des manuscrits littéraires français du 20eme siecle* rekordjainak, melyek a BN-Opaline on-line katalógusban jelennek meg, és IberMARC kompatibilisek a spanyol nemzeti könyvtár (akár középkori, akár modern) kéziratainak leírásai, melyek az OPAC-on ISBD formátumban jelennek meg. A keresést pedig a DTD és az XML mellett leginkább az *Encoded Archival Description* (EAD) segítheti, melyet a MALVINE (*Manuscripts and letters via integrated networks in Europe*) projekt is közös szabványának választott. A leírás (katalogizálás) gyakorlati problémáinak megoldását nem segíti, hogy a modern kéziratok könyvtárak, kutatóintézetek, köz- és magánlevéltárak közt szétszórva találhatók.

(Mohor Jenő)

04/128

PETRUCCIANI, Alberto – BERNI, Laura [et al.]: Un'esperienza di catalogazione di risorse elettroniche: La Biblioteca italiana telematica = Boll.AIB. 43.vol. 2003. 3.no. 301-308.p.

Res. angol nyelven

Az elektronikus források katalogizálása: az Olasz Elektronikus Könyvtár létrehozása

Együttműködés -belföldi; Elektronikus dokumentum; Elektronikus könyvtár; Gépi dokumentumleírás; Konverzió -formátumé; Szoftver

Az olasz elektronikus könyvtár (*Biblioteca Italiana Telematica* – BIT) egyetemek közti kutatási projektként indult 1997-ban, azzal a céllal, hogy elektronikus formában tegyen hozzáférhetővé az egész világon szövegeket az olasz kultúra minden területéről. Tizenöt egyetem húsz kutatócsoportja vesz részt a CiBit (*Centro interuniversitario* BIT) konzorcium munkájában, hogy létrehozza a középkortól a 20. századig terjedő szövegek elektronikus könyvtárát. Főként irodalmi szövegekről van szó, melyeket szigorú filológiai kritériumok alapján válogatnak, digitalizálnak, koherens könyvtári architektúrába rendeznek, országosan és nemzetközileg elfogadott szabványok szerint. A könyvtári jellemzők és a katalogizálási struktúra kidolgozása az egyik kutatócsoport feladata volt (ugyanők kapták az olasz könyvtári és bibliográfiai szakirodalom 18-20. szá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zadi „klasszikus" munkái válogatásának és digitalizálásának feladatát is). Először egy saját fejlesztésű szoftvert használtak (melyhez külön programot kellett készíteniük a kódok automatikus SGML/TEI formátumra konvertálásához), majd új utat választva, az XML/TEI formátumok adaptálásával és az UNIMARC szabványos bibliográfiai formátum alkalmazásával olyan többcélú katalógus létrehozásán dolgoznak, amely számos megadott szempont alapján teszi lehetővé a megfelelő szöveg(ek) azonosítását és kiválasztását.

(Mohor Jenő)

04/129

TURBANTI, Simona: Un'architettura UNIMARC per il catalogo delle risorse elettroniche della Biblioteca italiana telematica = Boll.AIB. 43.vol. 2003. 3.no. 309-329.p.

Res. angol nyelven

Egy UNIMARC architektúra az Olasz Elektronikus Könyvtár számára

Elektronikus dokumentum; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás

Az olasz elektronikus könyvtár (BIT) katalógusát UNIMARC formátumban, az Aleph 500 szoftvercsomag felhasználásával állítják elő. A BIT katalógus, amely tartalmazza az elektronikus könyvtárban található valamennyi szövegre (és nyomtatott kiadására vagy más anyagokra) vonatkozó összes szabványos bibliográfiai adatot, a pisai egyetem könyvtári honlapjáról érhető el (http://sba.adm.unipi.it:4505/ALEPH/RANDOM5479768/start/bitor?). A 2001-ben megkezdett munkálatok során először egyrekordos megközelítéssel kísérleteztek, azaz egyetlen rekordja volt az elektronikus forrásnak, mely a vonatkozó kiadás (azaz a szöveg eredeti forrása) adatait is tartalmazta, az UNIMARC kapcsolódó mezők használatával. Ez a megoldás azonban nem tette lehetővé az összes szükséges információ tárolását. Ezért egy többszintű katalógus-struktúra mellett döntöttek, amelyben szükség szerint két vagy több bibliográfiai rekord szerepel (kapcsolódva a ma még meg nem valósított authority rekordokhoz), a BIT-katalógus négy entitásának, azaz a *mű,* a *szöveg,* a *referencia-kiadás* és az *elektronikus kiadás* leírására. A szokásos UNIMARC mezőkön kívül az elektronikus kiadások sémája tartalmaz néhány kevésbé használatos elemet is a BIT forrásokról, amelyek kiegészítő hozzáférési pontként, illetve a keresőszűrőknél játszanak szerepet.

(Mohor Jenő)

04/130

SCHOLZ, Daniela: Retrokonversion in der Zentralbibliothek der Universitätsbibliothek Dortmund. Abschlussbericht November 1995 bis April 2003 = Bibliotheksdienst. 37.Jg. 2003. 10.no. 1246-1249.p.

Retrospektív konverzió a Dortmundi Egyetemi Könyvtár központi könyvtárában. Beszámoló az 1995 novembere és 2003 áprilisa között zajló munkáról

Egyetemi könyvtár; Retrospektív konverzió

A Dortmundi Egyetemi Könyvtár beszámolója áttekinti a központi könyvtárban 1995 novembere és 2003 áprilisa között elvégzett katalógus-konverziót. A projekt a régi könyvállomány ésszerű és hatékony feldolgozását és a központi adatbázisba (HBZ) küldését tűzte ki célul. A munka a raktári katalógus alapján folyt. A numerus currensen alapuló raktári rendszer leginkább használt jelzetcsoportjai élveztek elsőbbséget a konverzió során, míg a kézikönyvek, a tankönyvgyűjtemény és az a mikrofilmállomány kimaradt, amelyet a könyvkatalogizálók folyamatosan dolgoztak fel, továbbá a 17 tanszéki könyvtár (Bereichbibliothek) régi anyaga, amely már 1993 óta gépre került (a napi munka mellett kereken 190 ezer egység).

A feldolgozáshoz elengedhetetlen segédlet elkészítése után a tesztelés alatt (1996 májusa és szeptembe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

re között) öt diák kisegítőt sikerült találniuk, majd a sikeres „próbaüzemet" követően feltöltötték a létszámot: ettől fogva átlagosan tíz diák és 2-3 könyvtáros végezte a munkát. A munkálatokkal egy időben kezdődött meg az *Észak-Rajna-Vesztfália központi katalógus 1800-1975* program, melynek során a DMP nevű cég on-line hozzáférhetővé tette a tartomány könyvtárainak anyagát. Ekkor a tartományi minisztérium (MWF) többletforrásokat biztosított diákmunkaerők alkalmazására. Mivel a dortmundi központi könyvtár anyaga nagyjából hasonló a többiéhez, magas – majdnem 90%-os – volt az egybeesés, de a tételek azonosítása nem volt egyszerű.

A feldolgozást megelőzte az állományrevízió, valamint a duplum- és fölöspéldányok kivonása. Összesen 367910 kötet feldolgozására került sor, 73188-at selejteztek ki. Nem rögzítették a különböző munkafolyamatokra fordított időt, igaz, ez menet közben gyakran változott (betanítás, feldolgozás, ellenőrzés stb.).

A hét és fél év során mindvégig a szoros határidő és a szűkös költségkeret kettős szorításában folyt a munka. Menet közbeni változtatásokra is sor került. A könyvtárosok nagy mozgásteret kaptak, de folyamatosan egyeztettek a könyvtárvezetéssel, és igazodtak a többi részleg munkájához. A végeredmény impozáns: jelentősen javult a katalógushelyzet (az 1983 előtti anyag cédula-katalógusát felszámolták), a teljes állomány számítógépre került, a központi könyvtár OPAC-ján pedig már látható, hogy a keresett mű kikölcsönözhető-e vagy sem.

(Murányi Lajos)

04/131

OBERHAUSER, Otto – LABNER, Josef: OPAC-Erweiterung durch automatische Indexierung : Empirische Untersuchung mit Daten aus dem Österreichischen Verbundkatalog = ABI-Tech. 23.Jg. 2003. 4.no. 305-314.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Az OPAC bővítése automatikus indexeléssel – empirikus vizsgálat az osztrák központi katalógusból származó adatokkal

Gépi indexelés; Kísérlet; Központi katalógus -on-line

Az 1990-es években a német MILOS projektek a könyvtári on-line katalógusokhoz kifejlesztett automatikus nyelvi indexelési technikákat vizsgálták. Ezt a kutatási irányzatot folytatva vizsgálatot végeztek az osztrák könyvtári hálózat OPAC-jaihoz használt automatikus indexelés használatának felmérésére és értékelésére. Mivel a legtöbb használó az alapindexet használja az OPAC-kereséshez, a tanulmány azt vizsgálta, hogy milyen hatást eredményezett ennek az indexnek a kibővítése automatikusan generált kifejezésekkel. E célból egy Aleph 500 rendszerű OPAC-ot használtak, amelybe reprezentatív mintát töltöttek be az osztrák központi katalógusból. E mintában 100 keresést végeztek az alapindexben, az automatikusan generált indexkifejezések hozzáadása előtt és után. A kísérlet eredményeként minimálisan kisebb pontosság mellett nőtt a releváns találatok száma, csökkent a 0 találatok száma, és világosabbá vált a létező indexkifejezések szerepe.

(Autoref.)

Lásd még 109, 132, 147

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Katalógusok

04/132

BURCHARD, Maria: Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT i jego języki informacyjno-wyszukiwawcze = Poradnik Bibl. 2003. 10.no. 3-7.p.

A nemzeti egyetemes központi katalógus – NUKAT – és információkereső nyelvei

Információkereső nyelv; Központi katalógus -online

A lengyel egyetemes nemzeti központi katalógus, a NUKAT – az 1998-ban indult tervezést követően – 2002-ben kezdett üzemelni a varsói egyetemi könyvtárban. Két korábbi kezdemény (egységesített rendszók kartotékja: 827 ezer egység + folyóiratcímek kartotékja: 23,5 ezer rekord) felhasználásával jött létre.

Közös katalogizálás révén 33 könyvtár vesz részt továbbépítésében – immár jól bejáratott üzemmódban. Átlagos havi gyarapodása: 9 600 könyvrekord, 280 folyóiratrekord és 11 750 egységesített rendszó. Az új rekordok két napon belül bekerülnek a katalógusba, ahol a közös katalogizálás eddig 86 ezer rekordot produkált.

Mint minden központi katalógusnak, a NUKAT-nak is az a célja, hogy a használó gyors, könnyen hozzáférhető információt szerezzen a lengyel tudományos könyvtárakban tárolt gyűjteményekről, s ezáltal e gyűjtemények könnyebb elérhetősége is lehetővé váljék számára.

A közös katalogizálásban részt vevő könyvtárak azon felül, hogy lehetővé válik számukra a kész rekordok korlátozás nélküli felhasználása a saját katalógusaikban, egyszersmind „dúsíthatják" is informativitásukat más könyvtárak által képzett tárgyszók alkalmazása révén.

A NUKAT-ot a Virtua könyvtári rendszer szolgálja ki olyaténképpen, hogy kooperálni tud más rendszerekkel (Horizon, ALEPH, PROLIB). A Virtua VTLS (Blacksburg, USA) cég gyártmánya.

A NUKAT további előnye, hogy több információkereső nyelv kiszolgálására alkalmas (MesH, KABA, LCSH, RAMEAU).

A NUKAT létrejötte és üzembe állítása a lengyel könyvtárosság győzelme akkor is, ha állandó hozzáférése jelenleg még csak angol interfésszel lehetséges. „Lengyelesítése" mindenesetre folyamatban van.

(Futala Tibor)

Lásd még 126, 131

Információkeresés

04/133

LUTHER, Judy: Trumping Google? Metasearching's promise = Libr.J. 128.vol. 2003. 16.no. 36-39.p.

Jobb, mint a Google? A metakeresés ígérete

Gépi információkeresés; Hatékonyság; Számítógép-hálózat; Szoftver

Mindannyian tisztában vagyunk vele – és a felmérések is ezt mutatják –, hogy az olvasók kedvelik és használják a Google-t; kérdéseikre vele keresik a választ, és itt többnyire meg is állnak. Ezt – akár tetszik, akár nem – tudomásul kell venni. Az igazi kérdés inkább az, hogy a könyvtárosok élnek-e a könyvtári dokumentumokhoz való hozzáférést megkönnyítő új technikai lehetőséggel, vagyis az ún. metakeresők (metasearch) alkalmazásával.

Amennyiben használóink veszik maguknak a fáradságot, és ellátogatnak a könyvtár honlapjára, többnyire olyan fogalmakkal szembesülnek, amelyeket nem értenek, és olyan adatbázisok hosszú listájával, amelyet végig kell olvasni és eldönteni, melyikre is van szükségük. A metakeresők viszont olyan egyszerű felületen biztosítják a keresést komplex (mind teljes szövegű, mind bibliográfiai) adatbázisokban, amihez semmiféle előképzettség sem szük-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

séges. (Természetesen egész másképp működnek, mint a Google.) Legfőbb erényük abban áll, hogy számos helyen kereshetünk egyszerre a keresés megismétlése nélkül. (Az ötlet nem új, a hetvenes években – és azután is – a SilverPlatter már alkalmazta.)
A különböző szoftvergyártók véleménye eltér a találatok bemutatását illetően: a *WebFeat* és az *Ex Libris* szerint adatbázisonként kell megjeleníteni, míg a *MuseGlobal* szerint nem. (Az Egyesült Államokban a legtöbb könyvtárban a *WebFeat*et és a *MuseGlobal*t használják.)
A különböző vélemények és tapasztalatok ismertetése után a tanulmányt a könyvtárosok előtt álló feladatok kijelölése zárja; ezek a metakeresés potenciális szerepének megértése, a könyvtári állomány prezentálásának újragondolása és az új technológia iránti reális várakozások kialakítása.
A cikk „keretes" anyaga a metakeresőket gyártó cégeket sorolja fel (címeikkel együtt), közreadja az amerikai információs szabványügyi szervezet (National Information Standards Organization) erre vonatkozó kezdeményezését, és néhány a témával foglalkozó csatolást is közöl.

(Murányi Lajos)

04/134

SHIM, Wonsik: Using handheld computers in information seeking research = J.Educ.Libr.Inf.Sci. 44.vol. 2003. 3-4.no. 258-265.p. Bibliogr. 8 tétel.

Kézi számítógépek használata az információkeresési szokások vizsgálata során

Egyetemi hallgató; Felmérés; Gépi információkeresés; Használói szokások; Kézi számítógép

A személyi digitális asszisztens (Personal digital assistant, PDA) elnevezést kapott kézi számítógépekből az Amerikai Egyesült Államokban mintegy 6 millió darabot adtak el. Ezek két fő platformon működnek a Palm OS, valamint a Windows-alapú Pocket PC operációs rendszerrel.

2001-ben a Floridai Állami Egyetem nyolc informatikus-könyvtáros hallgatója kapott kipróbálásra és adatgyűjtésre egy-egy alapfelszereltségű PDA-t.

Az adatok gyűjtésére a Pendragon Forms nevű programot használták, amely könnyen használható és lehetővé teszi, hogy adatokat szabványos formában, adatbázisként, szövegként vagy táblázatkezelővel gyűjtsünk. A hallgatók egy előre elkészített űrlapon regisztrálták információkeresési tevékenységüket, és hetente egyszer feltöltötték egy központi számítógépre.

Háromféle adatgyűjtési stratégiát alkalmaztak. A kísérleti személyek egyrészt 4 hétig feljegyezték információs igényeiket és információkeresési viselkedésüket. Másrészt egy hétig kijelölt feladatokat kellett megoldaniuk. Három hétig velük egykorú hallgatókat kérdeztek meg a kísérleti személyek, és rögzítették viselkedésüket.

Összesen 287 egyedi információkeresési eseményt rögzítettek. A kísérleti személyek jellemzően 3-5 szót használtak a keresésre, ami vélhetően a bevitel viszonylagos nehézkességének tudható be. Legtöbbször csak egy információforrást használtak annak ellenére, hogy több forrás használatát fontolgatták. A négyhetes periódusban egyénenként heti 3-10, összesen 29-58 eseményt rögzítettek, a rutinszerű információkereséseket csak egyszer regisztrálták.

A legtöbbször egyetemi feladatok megoldásának céljából kerestek információt. Ebbe beletartoztak a kijelölt feladatok is. Ezek nélkül is az összes esemény egyharmadát jelentette a tanulmányokkal kapcsolatos információkeresés. A második leggyakoribb cél a személyes, hétköznapi jellegű szükséglet volt.

A kísérleti személyek egy-egy kérdés kapcsán 1-3 információforrás használatát tudták megjelölni és ezeket a forrásokat értékelni. Az esetek kétharmadában egy információforrást használtak. Ahogy az várható volt, az internetes keresőket és portálokat széles körben használták: ezek általában kiinduló for-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rásként szolgáltak, és használatuk az informálódási folyamat előrehaladásával jelentősen csökkent.

A többi forrás elemzése is azt mutatja, hogy az információkeresések többsége az interneten zajlott. A fizikai könyvtár valószínűleg a feladatok sokfélesége folytán alig kapott szerepet.

Összességében a hallgatók jó tapasztalatokat szereztek. Az esetek több mint 60%-ában megtalálták, amit kerestek. Ha a részleges sikert is beleszámítjuk, ez az arány 86%-ra emelkedik. A megtalált információforrásokat a válaszadók döntő többsége ugyanarra a célra ismét használta volna.

Az információkeresést általában időigényesnek látták. Elégedetlenségüket az első információforrással történt 283 interakcióval kapcsolatban csupán 27 esetben fejezték ki.

Kézi számítógépek segítségével az információkereséssel kapcsolatos nagy mennyiségű, strukturált adat gyűjthető össze elektronikus formában, minimális erőfeszítéssel. Hordozhatóságuknál fogva „élő" adatok gyűjthetők össze segítségükkel hosszú időn át. Hátrányt jelent a számítógépek és a szoftver ára, az interfészek kialakításának komplex volta és az, hogy a kísérleti személyeket oktatni kell. Ez a módszer alapvetően a meglevő adatgyűjtési módok kiegészítéséül szolgálhat.

(Koltay Tibor)

Lásd még 131, 155

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

04/135

BEARD, Jill – BOTTOMLEY, Neil [et al.]: ASK: a virtual enquiry desk – a case study = El.Libr. 21.vol. 2003. 6.no. 601-608.p.

ASK: virtuális referensz pult egy brit egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Fejlesztési terv; Felmérés [forma]; On-line üzemmód; Referensz

A cikk egy brit egyetem (Bournemouth University) éjjel-nappal működő virtuális referensz-pultjának megtervezésére, bevezetésére, reklámozására és értékelésére irányuló ötéves projekt fejleményeit tekinti át. Dokumentálja és tárgyalja a szolgáltatás jellemzőit, a használói célcsoportot és a fejlesztés folyamatát. Egy harminc felhasználó részvételével végzett értékelő felmérés eredményei azt mutatják, hogy a használók többsége nem távoktatásban részt vevő vagy részidős hallgató, hanem nappali tagozatos alsóéves, akik az egyetem 15 mérföldes körzetében teszik fel kérdéseiket a fő nyitvatartási időben. Tény, hogy a könyvtár még mindig „hibrid" üzemmódban, s nem tisztán elektronikus környezetben működik; a szerzők áttekintik ennek a partnerintézményekkel kapcsolatos vonatkozásait. Befejezésül néhány jövőbeli fejlesztést javasolnak.

(Autoref. alapján)

04/136

KLOSS, Louise – ZHANG, Yin: An evaluative case study of a real-time online reference service = El.Libr. 21.vol. 2003. 6.no. 565-575.p. Bibliogr.

Egy on-line referensz szolgálat értékelő esettanulmánya

Esettanulmány; Hatékonyság; On-line üzemmód; Referensz

A Northeastern Ohio Library Association (NOLA) Regional Library System, röviden a NOLA regionális könyvtári hálózat on-line referensz szolgáltatását (AskUsQuestions.com) az indulás első néhány hónapjában vizsgálták. Háromféle adatot gyűjtöttek: a rendszer használatára vonatkozóakat (a használati szokásokról és a könyvtárosok leterheltségé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ről), megkérdezték a használók véleményét és a szolgáltató könyvtárosok benyomásait is.

A rendszer használatát vizsgálva azt látták, hogy a vizsgált időszakban nőtt a részt vevő könyvtárak, a használók és a kérdések száma. A szolgáltatást heti öt napon lehetett használni, naponta 7,6 volt a használók átlagos száma. A beérkezett kisszámú választ véletlenszerű mintának tekintve elmondható, hogy a használók pozitívan fogadták a szolgáltatást, szeretnék újra igénybe venni. Legtöbbjük úgy érezte, hogy megkapta a megfelelő választ, és a könyvtáros segítőkész volt.

A szolgáltatásban részt vevő könyvtárosok előzetes képzésben részesültek a NetAgent szoftver használatáról (három órás képzésben plusz gyakorlat), kézikönyvvel látták el őket. Mint elmondták, a kérdések legtöbbje házi feladatokkal volt kapcsolatos, szerepeltek még gyorstájékoztatási típusú, szórakozással, személyes érdeklődéssel kapcsolatosak, valamint jelentős számban ún. közérdekű problémákra vonatkozóak. A használók időként irreális elvárásokkal fordultak a szolgáltatáshoz (ezt még súlyosbíthatja a hálózat lassúsága), a könyvtárosok viszont vegyes benyomásokat szereztek a használók kommunikációs képességeiről. A könyvtárosok magabiztosan használták az internetet, gondot csak az jelentett számukra, ha párhuzamosan több kérdést kellett egyszerre jó minőségben megválaszolniuk. Valószínűleg erre csak akkor van lehetőség, ha egy használó van egyszerre a „vonalban". A legtöbb könyvtáros szívesen használná a „voice over IP" technológiát, ahol hallaná a használó hangját. Úgy érezték, hogy a hagyományos nyomtatott referensz forrásokra a virtuális referensz során is támaszkodniuk kell.

Szükség lenne egy követő vizsgálatra a tapasztalatok bővítése és a következő kérdések megválaszolása céljából: visszatérő olvasók vannak-e, hány e-levél érkezik a virtuális referensz mellett, hány kérdésre nem születik válasz, hány kérdésre születik utólagos válasz e-levélben, hány válasz forrása a web és hányé nyomtatott anyag. Az ezekre adott válaszok a források elosztásánál folyó vitákban is jó szolgálatot tehetnének.

(Hegyközi Ilonal

04/137

CALZONETTI, Jo Ann – DECHAMBEAU, Aimee: Virtual reference : A telecommuting opportunity? = Inf. Outlook. 7.vol. 2003. 10.no. 34-39.p. Bibliogr.

A virtuális tájékoztatás mint távmunka-lehetőség?

Referensz; Szakkönyvtár; Távmunka

A University of Akron természettudományi és műszaki könyvtárában egy virtuális referenszben használható szoftver segítségével megszervezték, hogy a tájékoztató könyvtáros távmunkában dolgozhasson. Ezt a heti 93,5 órát nyitva tartó könyvtárat 4,5, oktatói státuszba sorolt könyvtáros működteti. Azt tapasztalták, hogy sok referensz kérdés érkezik e-mailben vagy telefonon, és a pultnál feltett kérdések legtöbbje a számítógépekre vonatkozik, vagy eligazítást kér.

2001 decemberében három hétig kísérleteztek a virtuális referenszre (VR) alkalmas csevegő szoftverrel. A hallgatók a könyvtár honlapján tehették fel kérdéseiket. Ezután fontolgatni kezdték, hogy a kevésbé forgalmas esti órákban áttérnek erre a megoldásra. Egy szerénynek minősített kísérletbe fogtak, amely nem igényelt ráfordításokat, és amelytől nem reméltek megtakarítást sem.

Hat célt tűztek ki: 1. a könyvtáros szakemberek több ideig legyenek elérhetők, 2. nőjön a referensz tranzakciók száma, 3. a referenszpultnál ne legyen üresjárat, viszont a referensz könyvtáros szükség esetén álljon rendelkezésre, 4. a referensz könyvtáros üres idejében végezhessen más munkákat, 5. a gyakran ismételt kérdéseket adatbázisban gyűjtik, 6. megvizsgálják, hogy csak elektronikus források alapján hogyan tudnak megfelelően tájékoztatni.

A megoldás működőképesnek bizonyult. A személyzet, a használók rendelkeznek a szükséges is-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

meretekkel és eszközökkel (pl. nemrég minden oktató egy-egy laptopot és csatlakozó eszközöket kapott; biztonságos routereket helyeztek üzembe) ahhoz, hogy otthon is ugyanúgy tudjanak dolgozni, mint az egyetemen; az OhioLINK konzorcium pedig, amelynek a University of Akron a tagja, az adatbázisok nagy választékát kínálja.

Először egy könyvtáros az esti műszakban hat hétig kísérletképpen a könyvtárbeli irodájában fogadta a kérdéseket, a pultnál pedig nem ült senki. A kollégái az érdeklődő használóknak azt javasolták, hogy a könyvtár honlapján lévő VR-csatolásról vagy telefonon tegyék fel kérdéseiket. Később a referensz könyvtáros a nyári időszakban a délután 5 órai zárás után két óráig otthonról tájékoztatott. A szolgáltatás pozitív fogadtatásra talált. A 2002-2003-as oktatási évben egy újabb könyvtáros csatlakozott a projekthez.

A kérdések négy kategóriába voltak besorolhatók: on-line forrásokra, a kölcsönzési és használói nyilvántartásra, általános és kutatási problémákra, más szolgáltatásokra vonatkoztak.

A szolgáltatás bevált. A referensz szolgáltatást közvetítő kisegítők képzéséről folyamatosan gondoskodnak, és mérik a szolgáltatás hatékonyságát.

A kitűzött célok teljesítésére nézve megállapították, hogy a tájékoztató könyvtárosok hosszabban elérhetők, különösen a nyári időszakban; a referensz tranzakciók számának növekedését kiinduló adatok hiányában nem tudták vizsgálni; a referenszpultnál megszüntették az üresjáratot, a referensz könyvtáros folyamatosan rendelkezésre áll ugyan, de a rugalmasabb otthoni környezetben; a referensz könyvtárosok úgy vélik, hogy jobban ki van használva az idejük, mert az ügyeletet ellátó hallgatók megválaszolják a szakértelmet nem igénylő kérdéseket; épül a kérdések és válaszok adatbázisa; a csak elektronikus források alapján megfelelő tájékoztatást lehet nyújtani. A módszert tovább alkalmazzák a kis forgalmú időszakban, a tájékoztató könyvtárosok munkakörébe fokozatosan beépül, hogy távmunkára is vállalkozniuk kell.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 147

Kölcsönzés

04/138

FLORES, Alan A.: Book Express: a mini-library for rail commuters = New Libr.World. 103.vol. 2002. 7/8. no. 272-276.p.

Ausztrál könyv-expressz: ingázók kiskönyvtára a vasútállomáson

Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Kölcsönzés; Városi könyvtár

A tanulmány részletesen beszámol a Sydney-től 40 kilométerre fekvő Gosford városi könyvtárának új szolgáltatásáról. A több mint ötven éve fennálló közkönyvtárban jelentősen visszaesett a kölcsönzések száma az utóbbi időben: az éves (addig közel milliós nagyságrendű) forgalom egy-egy év alatt ötven-ötvenezer kötettel csökkent. Az okok mögött a viszonylag rövid nyitva tartást, a diákok fokozott internethasználatát és a rossz parkolási helyzetet vélték felfedezni (az utóbbi gond csak az új könyvtár felépülésével oldódik meg), de alacsony az egy lakosra eső kötetek száma is. Tenniük kellett valamit az új könyvtár felépüléséig, illetve a két új fiókkönyvtár megnyitásáig (2004), mégpedig egy új szolgáltatás bevezetésével.

A vezetés a „hiányzók" pótlására azt az olvasói réteget próbálta megcélozni, amely a könyvtári kölcsönzésből szabadidő hiányában eddig kimaradt: a Sydney-be nap mint nap vonattal bejárókat. Kiderült, hogy közel tizenötezer emberről van szó. (Gosford 160 ezer lakosával New South Wales tíz legnagyobb városa között van.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ötletet alapos tervezés követte, majd pályázatot nyújtottak be az állam (New South Wales) könyvtárakat irányító szervéhez. A szakmai részletek kimunkálása mellett szükség volt megfelelő részidős munkaerőre, könyvekre, technikai segédeszközökre, megfelelő járműre és könyvtároló eszközökre, valamint a vasút és az ingázók egyesületének támogatására is. Természetesen a szolgáltatás bevezetését a sajtóban, a rádióban és szórólapokon is meghirdették. (A hírre az egyik kereskedelmi televízió is „ráharapott".)

A kölcsönzést 2001 áprilisában kezdték meg a hét két-két munkanapján, két város (Gosford és Woy Woy) vasútállomásán – a reggeli órákban, 5-től 8-ig bonyolították le -, és öt hétig tesztelték. Ezalatt a 180 új olvasó közel 700 kötetet kölcsönzött ki. (Jelenleg átlagosan 32 látogatója van a mozgókönyvtárnak naponta.)

Az előkészítő munkálatok és a tapasztalatok részletes ismertetése után a szerző arról a visszhangról is beszámol, amelyben az országos televízióadások és a szaksajtóban megjelent híradás nyomán részesültek. (Ausztrália több államában is terveznek hasonló mozgókönyvtárat.) A költségek miatt a gosfordiak egyelőre nem kívánják ezt a szolgáltatást további városokra kiterjeszteni, de más területen megpróbálkoznak új szolgáltatások bevezetésével.

(Murányi Lajos)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

04/139

STREET, Penelope: Centre stage or just a supporting role? International interlending in the twenty-first century – a UK perspective = Interlend.Doc.Supply. 31.vol. 2003. 4.no. 246-252.p.

Központi vagy csak mellékszerep? A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés a 21. században – Nagy-Britannia perspektívája

Könyv; Könyvtárközi kölcsönzés

A könyvtárközi kölcsönzés a 20. század fejleménye, a dokumentumszolgáltatás az utóbbi időké, az elektronikus dokumentumszolgáltatás pedig nagy üzletnek bizonyult. Napjainkban a használók jól tudják, mi áll rendelkezésükre, hogy mit akarnak, és mikor (lehetőleg azonnal), a honnan és hogyan kérdése kevésbé fontos számukra, és általánosságban véve megnőttek az igényeik. Az e-folyóiratok teljes szövegű elérése következtében fokozottabban ellenőrzésük alá vonják a dokumentumszolgáltatás folyamatát.

A hangsúly a fizikai dokumentumok mozgatásáról átkerült a másolatok szolgáltatására, de még korai lenne a könyvtárközi kölcsönzés „kihalásáról" beszélni. A kiadás volumene tovább nő, a tömeges digitalizálás költséges, ezért a kölcsönzési tevékenység még folytatódik. A másolás és a szkennelés nem tud minden igényt kielégíteni, mindig lesznek olyanok, akiknek az eredeti dokumentumra van szükségük, illetve akik számára a fizikai kölcsönzés az egyetlen megoldás.

A hagyományos könyvtárközi kölcsönzés nemzetközivé vált, és a könyvtárak egyre inkább közvetlenül kommunikálnak, többek között az ISO/ILL protokoll segítségével. Mindezek dacára az utóbbi években csökkenés figyelhető meg a BLDSC-hez érkező kérések számában, különösen a másolatszolgáltatást illetően. Az Egyesült Királyságban a BLDSC továbbra is a könyvtárközi kölcsönzés első számú szereplője. A lelőhely-megállapítás és a kérés idő- és tapasztalatigényes feladatát a brit könyvtárak még mindig évente kb. 4500 esetben rábízzák a BLDSC-re mint aggregátorra. Eredményessége 93%-os volt a 2002-es pénzügyi évben. Külföldről 50 ezer kérés érkezett hozzá. Problémát a teljesítési idő jelent, ezt igyekeznek felgyorsítani.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A brit könyvtárak más megoldásokkal is próbálkoznak. Az egyik az IFLA 1995-ben létrehozott voucheres fizetési rendszere, amelyet kisebb forgalom esetén célszerű alkalmazni, és sok adminisztrációval jár. Egy másik lehetőség a letéti számla nyitása, ez csak akkor válik be, amikor egy-egy könyvtár főként egy szolgáltatóra támaszkodik, az egyes könyvtárak közötti tranzakciókra nem alkalmas – viszont ez válik egyre gyakoribbá. További megoldások: a számlaadás (problémák: időigényes, kis összegek esetén nem éri meg, magasak a bankköltségek, hullámzóak az árfolyamok, késedelmes fizetések, hitelkártyák) vagy az ingyenesség (ezt gátolja, hogy a könyvtárakat is bevételre kötelezik), esetleg a kölcsönösségen alapuló megállapodások.

Az IFLA-n belül az UAP és az OIL (Office for International Lending) bezárásakor 2003 márciusában a voucherek ügyei átkerültek a központi apparátusba. A megvásárolt voucherek, a részt vevő könyvtárak és országok száma évről évre nő. Ez is azt mutatja, hogy a hagyományos könyvtárközi kölcsönzés még mindig él.

Jelentős a könyvtárközi kölcsönzési tevékenysége az OCLC-nek is (8 millió kérést közvetítenek, a FirstSearch szolgáltatással összekapcsolva). Ennek keretében a könyvtárak maguk vannak egymással kapcsolatban, és a feltételeket közvetlenül tárgyalják meg. Négy munkanap alatt kell válaszolni. A számlázás a tranzakcióhoz kapcsolódik, és a kölcsönzéssel kapcsolatos kiadásokat és az OCLC rendszerköltségeit tartalmazza. A Research Libraries Group (RLG) SHARES programja liberális kölcsönzési politikát, jó teljesítményt követel meg meghatározott feltételek betartásával. A tranzakciók az RLIN hálózat könyvtárközi kölcsönzési alrendszerében zajlanak, és a nettó kölcsönvevők évente kompenzálják a nettó kölcsönzőket tranzakciónként 7 dollárt fizetve nekik (ha más kontinensről érkezik a dokumentum, 21 dollárt). Az aggregátorok kiváló szoftverekkel rendelkeznek a térítések központi kezeléséhez, de csak az illető rendszerben folyó tranzakciókat lehet velük adminisztrálni.

Az Egyesült Királyságban az RLG szolgáltatásai jó néhány felsőoktatási könyvtárat elcsábítottak a BLDSC-től, mert gyorsabbak és olcsóbbak. A Consortium of University and Research Libraries (CURL) kísérleti projektjében a részt vevő 28 könyvtár közül 24 vett kölcsön külföldről és 14 könyvtár kölcsönzött külföldre. Ezt jelentős áttörésnek értékelik a brit könyvtárak gyakorlatában.

A dokumentumok fizikai kölcsönzése tehát folytatódik, miközben a könyvtárak érzékelik, hogy mennyivel gyorsabb és olcsóbb a dokumentumok elektronikus továbbítása. Vizsgálják, hogy a technológia hogyan segíthet, például a BOOKS2U és e-könyvekkel kapcsolatos projektek keretében. A Forum for Interlending 2002-es konferenciáját megelőzően egy viszonylag kis mintán kérdőíves felmérést végeztek, amely megállapította, hogy a válaszolók 58%-a szívesen kölcsönöz külföldre közvetlenül, 32% a BLDSC-t veszi igénybe. 69% szívesen kölcsönöz könyvtárral rendelkező intézménynek, 64% bármely országba. 29% használja az IFLA vouchert, 36% közvetlenül számláz, 14% vegyes módszert használ. 14% nem számít fel térítést, csak 7% használ más szolgáltatót (OCLC, SHARES).

Amíg minden nyomtatott és vizuális dokumentum nem érhető el elektronikus formában, a kéréseket továbbra is sok esetben csak a dokumentumok küldésével lehet kielégíteni. Közben a vita tovább folytatódik a térítésekről, szállítási módszerekről, a lelőhely-megállapítás módszereiről.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/140

MROWKA, Tatjana: Nur ein Mausklick entfernt. Neue Entwicklungen im Bereich der Online-Fernleihe = Bibliotheksdienst. 37.Jg. 2003. 12.no. 1601-1609.p.

Új fejlemények az on-line könyvtárközi kölcsönzésben

Dokumentumszolgáltatás; Gépi könyvtárközi kölcsönzés; Szoftver

Az utóbbi időben sok minden történt Németországban az elektronikus könyvtárközi kölcsönzésben: 2001-ben a PICA-rendszer könyvtárközi modulján kívül – ezt a Közös Könyvtári Hálózat (GBV) és a Hesseni Könyvtári Információs Rendszer (HeBIS) használja – két másik is működni kezdett. A Bajor Könyvtári Hálózatban (BVB) a Sisis-cég által kifejlesztett interfészt, a Főiskolai Könyvtári Központban (HBZ) pedig a monográfiák kölcsönzésére egy központi (ZFL) rendszert vezettek be (ugyancsak a Sisis másik szoftverét); utóbbi – a bajorokéval ellentétben – központi adatbázisra támaszkodva minden munkafolyamat elvégzését lehetővé teszi.

2001-ben a BVB úgy határozott, hogy áttér a központi kölcsönzésre (ZFL); a 2.0 verziót már a HBZ-vel közösen rendelték meg. Ezt követően a dél-nyugati (SWB) és a berlin-brandenburgi hálózat (KOBV) is ezt a szoftvert választotta. A közös rendszer számos előnnyel jár: egyszerűbbé válik a régiók közötti forgalom, és a módszerek is átvehetők. A 2.0 változathoz a HBZ régiójának valamennyi (a kölcsönzésben részt vevő) könyvtára is hozzájutott, és az alkalmazáshoz elengedhetetlen továbbképzésbe is bekapcsolódtak (végül több mint 150 intézmény). A rendszer 2003 júniusára vált működőképessé.

A következőkben a szerző az új funkciókról és lehetőségekről, a bajor rendszerhez való kapcsolódás platformjának beindításáról, a dokumentum-ellátásról és az új kölcsönzési szabályzatról (2004-ben lép életbe) számol be részletesen, majd ezek jótékony hatását ismerteti.

(Murányi Lajos)

04/141

BROWN, David: Is this the end of the „article economy"? A strategic review of document delivery = Interlend.Doc.Supply. 31.vol. 2003. 4.no. 253-263.p. Bibliogr.

Vége van-e a „cikkgazdaságnak"? A dokumentumszolgáltatás stratégiai áttekintése

Dokumentumszolgáltatás; Információtechnológia; Könyvtárközi kölcsönzés; Szerzői jog

Minden jel szerint a dokumentumszolgáltatás 1998-99-ben érte el tetőpontját az Egyesült Királyságban. A forgalom ezután visszaesett a hozzáférést jelentősen megkönnyítő konzorciumi licencek elterjedése és a digitális információk iránti használói igények megnövekedése következtében. Emellett megjelentek az idő- és költségigényes szolgáltatásokat felváltó felsőoktatási e-print szerverek, a nyílt hozzáférésű folyóiratok és az intézményi archívumok, amelyek mindegyike ingyenes és korlátlan hozzáférést biztosít. Felvetődik a kérdés, hogy szükség lesz-e a továbbiakban a dokumentumszolgáltatásra?

A Research Libraries Support Group (RLSG) szakértői által 2003-ban végzett vizsgálat záró jelentése szerint a BLDSC értékes szolgáltatást nyújt, amelyet mindenáron fenn kell tartani, és erre a célra megfelelő forrásokat kell találni. Jelenleg zajlik az a folyamat, amelyben az információs szektor a nyomtatott dokumentumokról áttér a digitális környezetre. Az on-line információs szolgáltatásokra való áttérés kiváltó okai részben technikaiak (a számítógépek növekvő összkapacitása, a bővülő sávszélesség, on-line kapcsolódási lehetőség, nyílt szabványok); részben a használói viselkedéssel függnek össze (önálló információkeresés, új kommunikációs formák térhódítása, a mélyweb használata); továbbá a tudományos kutatók öntudatra ébredésével (nem hajlandók azért fizetni, ami szerintük ingyen jár nekik, például a cikkek megtekintéséért); a tartalomszolgáltatás változásaival (a piac koncentrálódása,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

előfizetési licenc-csomagok); a nyílt hozzáférést biztosító kezdeményezésekkel (szakterületi e-print szerverek, szabad hozzáférésű folyóiratok, intézményi archívumok); a források felderítésének fejlődésével és a közvetlen, nyílt kapcsolódással magukhoz a dokumentumokhoz.

Az RLSG vizsgálatánál azt tapasztalták, hogy a BLDSC igénybevétele mellett működnek az on-line katalógusok kiváló lehetőségeit kihasználó kölcsönösségi alapú kölcsönzési együttműködések, és sokan élnek azzal, hogy a kiadók on-line szolgáltatásai olcsóbbak a dokumentumszolgáltatásnál, ahol a szerzői jogdíjat is felszámítják.

A kihívásokra a dokumentumszolgáltatók többféleképpen reagálnak. A British Library igyekszik megtartani a megrendeléseket, mert bevételre van kötelezve. Az igények 35%-a a vállalati, 10%-a a kutatóintézeti szférából érkezik hozzá. A dokumentumszolgáltatásban (főként a BL gyakorlatát figyelembe véve) a következő új vonások merültek fel: az elektronikus formában tárolt cikkek kinyomtatása és megküldése; erről a megoldásról a kiadókkal is tárgyalnak; a kérés teljesítése után megsemmisítendő digitális mestermásolatok készítése a cikkekről a Relais rendszerrel. A másolás biztonságos rendszerét is igyekeznek kialakítani a kiadókkal (Elsevier, Karger, Academic Press, Kluwer) együttműködve, amelyek webhelyei jelenleg olcsóbb megoldást kínálnak a BL-nél.

A régi és az új piacokra egyaránt figyelnek. A régi piacokon a következő problémákat kell kezelni: nem biztos, hogy a licenc-csomagok értékesítése sokáig működni fog, a könyvtárak több választási szabadságot szeretnének; az adatbázisok előfizetéséhez kezdetben biztosított finanszírozás fenntartása, a licencek megújítása veszélyben van. Elképzelhető, hogy újra előtérbe kerül a dokumentumszolgáltatás és a könyvtárközi kölcsönzés. Új piacok is lehetségesek, például a nem akadémiai kutatók piaca még nincs ellátva, és a kis és közepes vállalkozások és cégek is gyakran fordulnak a BL innovációs központjához igényeikre szabott információért.

A BL sokféle szolgáltatással segíti az eligazodást: intézmények számára alakította ki előfizetéses, elektronikus tartalomjegyzék (ETOC) szolgáltatását (Inside néven), illetve a brit oktatási intézmények számára szól egy hasonló szolgáltatása (ZETOC). Ez azt mutatja, hogy a „cikkgazdaság" feléleszthető, de mindenképpen érdemes az információtartalmat kiszélesíteni. A témafigyelés mintájára korszerű szolgáltatásként (Inside Alerts) az újonnan megjelent cikkek metaadataiban egy keresőprofillal keresést végeznek, és a találatokat elektronikus levélben megküldik az érdeklődő potenciális használóknak, akik kiválaszthatják, mit szeretnének megvásárolni.

A dokumentumszolgáltatásra és a könyvtárközi kölcsönzésre továbbra is van igény akkor, ha olyan – főként korábban kiadott és efemer – dokumentumokról van szó, amely a retrospektív digitalizálási törekvések ellenére sem érhetőek el on-line. Ha a BLDSC-hez hasonló szolgáltatók erre állnának rá, e szolgáltatásokért akár magasabb, a veszteségekért kompenzáló díjat is szedhetnének, természetesen az igényeknek megfelelő, teljes körű és színvonalas, a hagyományokhoz méltó szolgáltatás esetén. A BL a cikkeken kívül a szolgáltatásba be tudná vonni a szabadalmakat, a konferenciai anyagokat, a szürke irodalmat, a disszertációkat, a hírlapokat és az AV anyagokat; ennek a lehetőségeit most vizsgálják.

Az világos, hogy a régi típusú dokumentumszolgáltatás veszteni fog a dominanciájából, de további szükségessége egyelőre nem lehet kétséges.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Dokumentációs eljárások és termékeik

04/142

ANSORGE, Kathrin – VIERSCHILLING, Nicole: http://dnb.ddb.de. Von dicken Wälzern zur Online-Verzeichnung = Dial.Bibl. 15.vol. 2003. 3.no. 4-7.p.

Fejlemények a német nemzeti bibliográfia kiadásában

Adatbázis; Felmérés; Nemzeti bibliográfia; Számítógép-hálózat

A német nemzeti bibliográfia vaskos, ötéves kumulációit sokan ismerik világszerte. 1991-ben az addig külön-külön megjelenő német kurrens bibliográfiák is egyesültek *Deutsche Nationalbibliographie und Bibliographie der im Ausland erschienenen deutschsprachigen Veröffentlichungen* címen. A német nemzeti könyvtár (DDB) munkatársai írásukban azokról a 2004-ben életbe lépő változásokról számolnak be, amelynek bevezetését gondos mérlegelés és alapos közvélemény-kutatás előzte meg.

A kiindulás az volt, hogy a DDB bibliográfiai adatbázisa révén – amely tartalmazza a könyvtár teljes anyagát, és on-line (díjtalanul) kereshető – eleget tesz a nemzeti bibliográfiai számbavételnek és a törvény által előírt feladatoknak, de emellett arra az igényre is figyel, amely a gyarapodást az eddig megszokott formában szeretné nyomon követni. Lehetőségeiket figyelembe véve két lépcsőben kívánják szolgáltatásaikat fejleszteni:

1. Az egyes bibliográfiai sorozatok főrészeinek nyomtatott füzetekben való megjelentetése, valamint ezek HTML-es adatainak közreadása (keresés, kivágás és letöltés/nyomtatás biztosításával)
2. A még fejlesztésre váró DDB-portálon a teljes állomány katalógusának a közreadása, amelyen a nemzeti bibliográfia egy-egy sorozatára is lehet keresni. Lehetőség nyílik majd SDI-profilok készítésére (pl. témakör szerinti heti lekérdezésre), dokumentumtípusok (pl. on-line-kiadványok, disszertációk) szerint a leválogatásra, valamint arra, hogy a rekordokat strukturált formában lehessen lehívni, és a jelenleginél több adatformátumhoz hozzáférni (pl. a berlini *Deutsches Musikarchiv*ban levőkhöz), valamint a keresés nyomán a megtalált könyv megrendelhető legyen a kereskedelemben is.

A változtatás szükségességét a felhasználók széles körében végzett felmérés is igazolta: a nemzeti bibliográfia nyomtatott füzetei iránti kereslet megcsappant ugyan, de nem szűnt meg, ezért a sorozatok és azok periodicitása változatlan marad. Továbbra is ingyenesen lehet a nemzeti könyvtár adatbázisában keresni, de a szolgáltatásokért – természetesen – fizetni kell.

A további fejleményekről a nemzeti könyvtár honlapján kaphatunk folyamatos tájékoztatást (www.ddb.de).

(Murányi Lajos)

Lásd még 98, 156

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

04/143

HARRIS, Clare – OPPENHEIM, Charles: The provision of library services for visually impaired students in UK further education libraries in response to the Special Educational Needs and Disability Act (SENDA) = J.Librariansh.Inf.Sci. 35.vol. 2003. 4.no. 243-257.p. Bibliogr.

A látássérült hallgatók könyvtári ellátása Nagy-Britanniában: a speciális oktatási igényekről és a fogyatékosságról szóló törvény (SENDA) hatása

Egyetemi hallgató; Szolgáltatások; Vak olvasó

A szerzők a látáskárosult egyetemi hallgatók könyvtári forrásokkal való ellátását vizsgálták a brit továbbképzési szektorban, különös tekintettel a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2001-es Special Education Needs and Disability Act törvény előírásainak betartására. 230 angliai, skóciai és walesi továbbképző főiskola könyvtárosainak küldtek kérdőíveket a törvény ismeretének és hatásainak felmérésére. Öt könyvtárossal ezenkívül interjút is készítettek a kérdés részletesebb vizsgálata céljából. Az eredmények azt mutatták, hogy a törvény eltérően hatott az egyes könyvtárakra. A törvény betartásához szükséges berendezések meglétének, a felső vezetés pozitív hozzáállásának és előző tapasztalataiknak köszönhetően egyes könyvtárak másoknál könnyebben tudtak megfelelni a törvény követelményeinek. Más könyvtárakban több munkára volt szükség, és a képzés és finanszírozás is gondot okozott. A felső vezetésnek pénzügyi forrásokat kell elkülönítenie a szükséges fizikai változtatások, berendezések, valamint a képzés céljaira. A könyvtárvezetőknek értékelniük kell a szolgáltatásokat, és hozzáférhetőségi ellenőrzéseket kell tartaniuk. A könyvtári személyzetnek segítőkésznek kell lennie, és a többi kollégával és más intézményekkel együttműködve meg kell találnia a látássérült hallgatók információellátásának legjobb módszereit.

(Autoref. alapján)

04/144

ROSELLI, Mariangela: La bibliothèque dans les quartiers défavorisés = Bull.Bibl.Fr. 48.tom. 2003. 6.no. 74-80.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Elhanyagolt lakónegyedek könyvtárai

Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó

A cikk szociológus szerzője kritikusan szemléli a szociálisan hátrányos környezetben üzemelő könyvtárak ellentmondásos helyzetét, amelyek a kultúra segítségével szeretnék megoldani a társadalmi kirekesztettség áldozatainak problémáit. Kutatási területének, Toulouse-nak példáján megvizsgálja a külvárosi könyvtárak látogatóit, tevékenységét és terveit.

(Autoref.)

04/145

GANICKAÂ, I. I. – ARIFULOVA, L. N.: Mul'tikul'turalizm i problemy bibliotečnogo obsluživaniâ naseleniâ. Naučnyj seminar v RGB. = Bibliotekovedenie. 2003. 4.no. 13-21.p.

Multikulturalizmus és a lakosság könyvtári ellátásának problémái. Tudományos szeminárium az Oroszországi Állami Könyvtárban

Konferencia -nemzeti; Nemzetiségi olvasó

Az Orosz Állami Könyvtár rendezésében tudományos műhelyt szerveztek a multikulturális viszonyok és a lakosság könyvtári ellátásának kapcsolatáról. A szemináriumon filozófusok, történészek, pedagógusok, politikusok és könyvtári szakemberek vettek részt, az előadások utáni vitában a következő témák kerültek szóba: az Orosz Föderáció etnikai viszonyainak jogi szempontjai; a multikulturális könyvtári ellátás külföldi tapasztalatai; nemzeti nevelés, az oroszországi soknemzetiségű lakosság és az iskoláskorúak könyvtári ellátása.

A „multikulturalitás" kifejezés alatt egyrészt egy ország kulturális sokszínűségét, másrészt a kulturális sokszínűséggel foglalkozó szociálpolitikát, harmadrészt a multikulturális viszonyokat elemző ideológiát értjük. A kifejezést 1971-ben Kanadában használták először, amikor a politika kinyilvánította: létezik egy olyan társadalmi közösség, amelyet kanadai nemzetnek hívnak és amelynek az angol anyanyelvű lakosság mellett egyenrangú része a francia anyanyelvű is. 1973-tól Ausztráliában a bevándorlási politika területén vezették be a fogalmat, eredményeképpen a brit bevándorlók mellett letelepedési engedélyt kaphattak az országban a Kelet-Európából és az Ázsiából érkezők is. A kilencvenes évek elejére a kifejezés különösen divatossá vált, tudo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mányos publikációk hosszú sora született, majd később a téma veszített népszerűségéből.

A multikulturalitás gyökereit mindig az adott ország történelmében kell keresni, ebből a szempontból Oroszország helyzete különleges. A Szovjetunió szétesése után és a Föderáció létrejöttével alapjaiban változott meg az ország etnikai és a demográfiai összetétele, ráadásul nehéz volt megszabadulni attól a korábbi gyakorlattól, amely a „nemzeti" kifejezést „etnikai"-ként, „nemzetiségi"-ként értelmezte. Az utóbbi években egy föderációs bizottság kezdeményezésére és vezetésével sorra születnek azok a jogszabályok, amelyek a Föderáció területén élő nemzetiségek jogait, kultúráját, nyelvét védik.

Az IFLA szerint a multikulturalitás az integrációs és liberális ideológia olyan különleges formája, amelynek segítségével a soknemzetiségű és -kultúrájú társadalom megvalósíthatja a szociális egyenlőség és stabilitás stratégiáját a kulturális élet különböző szféráiban. Ezt az ideológiát nem csak nemzetiségi vagy etnikai sokszínűség esetén tartja megvalósíthatónak, hanem a társadalom szociális szempontból elkülönülő és hátrányos helyzetű csoportjai számára is. Az ideológia lényege az etnikai és kulturális szempontok szerint elkülönülő csoportok harmonikus együttműködésének elve a kulturális élet területén. Az IFLA állandó bizottsága irányelveket fogalmazott meg a multikulturalitás kérdéseivel kapcsolatban. A könyvformátumban kiadott irányelveket lefordították – miután az IFLA hivatalosan elfogadott nyelveként funkcionál – oroszra is. Az irányelvek alapját az etnikai, nyelvi és kulturális sokszínűség alkotja: ez kimondja, hogy a könyvtári ellátásra jogosult minden etnikai, nyelvi és kulturális alapon szerveződött kisebbség. E könyvtári szolgáltatásnak be kell épülnie, integrálódnia kell a hagyományos könyvtári ellátás formái közé, nem lehet annak csak kiegészítő formája. Egy-egy ország kulturális sokszínűségét a következő csoportok alkothatják: migrációs kisebbség (az országban élő, önálló nyelvvel és kultúrával rendelkező nemzetiségek); menekültek és ideiglenes tartózkodásra jogosultak (politikai vagy munkavállalási szempont alapján); őslakos nemzeti kisebbség (pl. a svédek Finnországban, Wales lakói, vagy Amerika őslakosai); globális társadalom (amelyben az egyes nemzetek kulturális kisebbségnek számítanak). Az irányelvek szerint a könyvtárak kötelesek e csoportokkal szemben rasszizmus- és diszkriminációmentes kulturális politikát folytatni mind nemzeti, mint regionális szinten. A kötet egyik fejezete az életkor, a hajlam, a fizikai állapot stb. szerint elkülönülő speciális csoportokkal foglalkozik: számukra elengedhetetlenül fontosnak tartja a hagyományos információhordozók mellett a nem hagyományosak beszerzését. Az irányelvek figyelmet fordítanak a fenti szolgáltatásokat nyújtani tudó könyvtári személyzet képzésére is az élethosszig tartó tanulás keretei között.

(Hangodi Ágnes)

Lásd még 114, 138, 148

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hálózatok, regionális rendszerek

04/146

POTTS, David: The new People's Network service. VINE. 33.vol. 2003. 3.no. 115-118.p.

A People's Network új szolgáltatásai

Ember-gép kapcsolat; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

A *Resource* vezető tanácsadója beszámolója szerint jelenleg az ún. *People's Network* (A lakosság számítógépes hálózata) – a továbbiakban PN – program több mint 4 ezer angol közkönyvtárban biztosít internet-hozzáférést. Az infrastruktúra kiépítése 2002 végén befejeződött, a következő feladat az új szolgáltatások biztosítása. A fejlesztés egy olyan zsilip (gateway) kialakítására koncentrál, amely potenciálisan minden közkönyvtár számára biztosítja a szükséges elektronikus dokumentumokat.

„A jövő keretei" címmel 2003 februárjában tette közzé a kulturális tárca (DCMS) tíz évre szóló közkönyvtári programját, melyben a PN szerepére számos utalás történik a hálózatfejlesztéssel, az egyetemes internet-hozzáféréssel és új elektronikus szolgáltatásokkal összefüggésben. Válaszképpen a *Resource* elkészítette megvalósítási tervét – ebben olvasható a „Digitális állampolgárság" fejezet is -, és leírták, milyen szerepet szánnak a közkönyvtáraknak.

A Resource már az országos „zsilip" kialakításához is hozzáfogott: elkészült ennek demo változata (Project 247), amely már a szűkebb szakértői kör előtt jól vizsgázott. Az elkészült esettanulmányok azt vizsgálták, miképpen lehet az új szolgáltatással párbeszédet folytatni, milyen elektronikus dokumentumokra volna szükség – elsősorban a távoktatásra, a helytörténetre és a közhasznú információkra koncentrálva. (A demo változat még alkalmatlan a PN „arculatának" a megjelenítésére.)

Az új szolgáltatás kialakítását az *Új Lehetőségek Alap* (New Opportunities Fund) félmillió fontos kerettel támogatja. A szolgáltatás két dologra, a keresési felületre és a tartalomra összpontosít. A *keresési felület*et úgy alakítják ki, hogy mindenki igénye szerint használhassa (testreszabás), és minél többen érhessék el – ezért az oktatási tárca (DfES) egyik programjával (*Cybrarian*) is együttműködnek, amely a használók képzésével foglalkozik. A *tartalom* – vagyis az információforrások – több összetevőből épül fel:

- on-line felvilágosítás (a nap 24 órájában),
- információk *A hely szelleme* anyagából (kezdetben gyűjteményi, később tárgyi szinten is a www.enrichuk.net portálon keresztül),
- központi kézikönyvtár biztosítása,
- elektronikus közigazgatás (e-government),
- elektronikus távoktatás (e-learning),
- könyvtárosok kézikönyvtára (a jelenlegi anyagok zömét – ld. www.peoplesnetwork.gov.uk címen – átdolgozzák majd).

Célkitűzésük szerint valamennyi angol közkönyvtárban elérhető lesz a szolgáltatás a könyvtár honlapjáról csatolás formájában. A következő teendő a projektfelelősök első munkaértekezletének megrendezése, amelyre meghívást kap minden érdekelt: az oktatási tárca, az ún. e-Envoy- hivatal, az IT-menedzserek és a könyvtárvezetők egyesülete egyaránt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az új szolgáltatás olyan korszerű hálózati forrást kínál majd, amely a hagyományosan kiváló közkönyvtári szolgáltatások előzményeire építve biztosít virtuális könyvtári környezetet a használók számára.

(Murányi Lajos)

04/147

HUNDIE, Kebede: Library operations and Internet resources = El.Libr. 21.vol. 2003. 6.no. 555-564.p. Bibliogr.

Internetforrások felhasználása a könyvtári munkában

Munkafolyamat; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

A különböző könyvtári tevékenységekben számos internetforrás használható fel. A gyarapítás kiemelkedő forrása az AcqWeb (http://acqweb.library.vanderbilt.edu), amely számtalan szolgáltatást kínál. Kapcsolatokat nyújt a kiadókhoz, verifikációs forrásokhoz.

Több kiadó katalógusa elérhető a weben, ezek közül néhány kiadók közötti kereszt-kereséseket is lehetővé tesz.

Az Amazon.com az egyik legnagyobb on-line könyvesbolt, amelyben a könyvek mellett videókat, CD-ket is rendelhetünk.

A gyarapító könyvtárosoknak nagy segítség a különböző OPAC-ok tanulmányozása is.

Partnereikkel e-mailben tudnak kommunikálni, és részt vehetnek az e-mailre alapozott vitafórumok munkájában. Ilyen fórum az AcqWeb oldalain található ACQNET is. 1990 óta működik, 1700 résztvevője van, és archívuma 1991-ig visszamenőleg kereshető.

Az ingyenes elektronikus könyvek és folyóiratok jó lelőhelye a WWW Virtual Library (http://www.vlib.org), vagy az Internet Public Library (http://www.ipl.org), továbbá az Electronic Library of Mathematics (http://emis.ru.ac.za/journals/index.html). Az Online Books Page elnevezésű oldalon (http://onlinebooks.library.upenn.edu/) 1500 könyv teljes szövegéhez jutunk hozzá ingyenesen.

Az osztályozás és a katalogizálás számára is számos eszközt kínál a web. Mivel a legtöbb bibliográfiai adatbázis előfizetéssel használható, az OPAC-ok nyújtotta lehetőségeket vehetjük igénybe ingyenesen. Ezek megtalálásában segít a Libdex (http://www.libdex.com), amelyen összegyűjtve találhatók a könyvtárak honlapjai és WebOPAC-jai. Az osztályozás és a katalogizálás számos elektronikus vitafórum témája. Ilyenek az AUTOCAT, az INTRECAT, a COOPCAT és a USMARC-L.

Az elektronikus folyóiratok azonosításában segít a Serials in Cyberspace (http://www.uvm.edu/~bmaclenn/), a folyóiratos könyvtárosok vitafóruma pedig a SERIALST.

Az internet ma a tájékoztatás egyik leghasznosabb forrása. Sokan óvnak azonban attól, hogy azt higgyük, a hagyományos tájékoztatás teljes egészében helyettesíthető az internetes forrásokkal. Inkább azt kell gondolnunk, hogy a kettő kiegészíti egymást. Az internet adta előnyök kihasználásához megfelelő készségekkel rendelkező könyvtárosokra van szükség, különben ők is csak idejüket vesztegetik a hálón való szörfözéssel. Ezért is jók azok az oktató anyagok, amelyek ezeknek a készségeknek az elsajátítását segítik (pl. http://lcweb.loc.gov/global.internet/training.html, http://www.lib.berkeley.edu/TeachingLib/Guides/Internet/Whatis.html).

Az internetes tájékoztatásban egyaránt ott vannak az előfizetéses és az ingyenes források. Az utóbbiak körébe tartozó keresőszolgálatok többsége rendelkezik strukturált tematikus listákkal. A Yahoo-nak van jól használható tájékoztatási alkönyvtára (http://www.yahoo.com/Reference/).

Hasznos a LookSmart.com és az Excite.com is. A Onelook Dictionaries (http://onelook.com/index.html) segítségével 740 különböző szótár és lexikon keresésére van módunk. Hasznos forrás az Argus Clearinghouse (http://www.clearinghouse.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

net/), vagy a Bartleby.com Great References Online (http://www.bartleby.com/reference/). A Librarians Index to the Internet (http://www.lii. org/) 9000, könyvtárosok által válogatott és értékelt forrást tartalmaz.
A felhasználóképzés területén figyelmet érdemel a Dictionary of Online Resources for Information Literacy (http://www.cas.usf.edu/lis/il/index.html). Terminológiai szempontból érdekes az Online Dictionary of Library and Information Science (http://www.wcsu.edu/ library/odlis.html).
Az Internet Library for Librarians (http://www.itcompany.com/inforetriever/) a könyvtárosok érdeklődésére számot tartó források átfogó gyűjteménye.

(Koltay Tibor)

04/148

LOO, Alfred – LU, Ming-te – BLOOR, Chris: Internet surfing for the blind: a prototype = El.Libr. 21.vol. 2003. 6.no. 576-590. Bibliogr.

Internet a vakok számára: egy prototípus bemutatása

Ember-gép kapcsolat; Fejlesztési terv; Információtechnológia; Számítógép-hálózat; Vak könyvtárhasználó

Sok országban elhanyagolják a vakoknak az internet-hozzáféréshez való jogait, mert a weboldalakat normális látású emberek számára tervezik. Emiatt sok vak ember kénytelen lemondani az internet használáról, és ennek következtében életminőségének javulásáról. Ahhoz, hogy a vakok is internetezhessenek, egy speciális ember-gép interfészre van szükség (human-computer interface, HCI). A cikk bemutat egy vakok számára kidolgozott projektet. E kutatás célja egy új HCI modell és a hozzá tartozó számítógépes rendszer kifejlesztése a vakok és gyengén látók számára, melynek segítségével ők is böngészhetnek a világhálón. A cikk felméri az alkalmazási lehetőségeket és ezek hatását is.

(Autoref.)

04/149

Van RIEL, Rachel: How user-centred content delivers success on the Web = VINE. 33.vol. 2003. 3.no. 137-142.p.

A használó igényeire épülő tartalommal lehetünk csak sikeresek a weben

Használó; Honlap; Olvasásra nevelés; Számítógép-hálózat; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Számos közkönyvtári webhely olyan, mint a hagyományos gyűjtemények. Tele vannak kincsekkel azok számára, akik tudják, mi van ott, és időt is szánnak felfedezésükre, a többség számára azonban láthatatlanok maradnak. Pedig, ha három kattintásnál többre van szükség ahhoz, hogy valami érdekeshez jussunk, a felhasználók egyszerűen nem kísérleteznek tovább, vagy máshová mennek.
A Whichbook.net éppen azoknak szól, akik nem tudják, mit keresnek. A szolgáltatás alapjául szolgáló Yomeus szoftvert egy pszichológus készítette, és a Whichbook nem a rendelkezésre álló olvasmányok listáját kínálja, hanem az olvasó szubjektív ítéletére bízza, mit tekint jó olvasmánynak. A vidám/szomorú, könnyű/nehéz stb. párok által megjelölt jellemzők közötti skálán tológombokkal választhatunk. Szélsőséges értékeket is megjelölhetünk, de a teljesen vidám és a teljesen szomorú közötti tulajdonságot is választhatunk. Négy kapcsolóval ilyen módon egészen összetett igények jelölhetők meg. A rendszer a választásnak leginkább megfelelő három művet adja ki, a választásnak való megfelelés csökkenő sorrendjében. Ez a folyamat nem ismert mennyiségekben végzett célzott keresés, hanem kísérlet, amelyben játékosan hozunk létre egy-egy keveréket elemek elvételével és hozzáadásával.
A Whichbook lehetővé teszi a főbb szereplők nemének, korának, a cselekmény helyszínének kiválasztását is.
A nyitó oldalon azonnal ott van a kiválasztást lehetővé tevő felület, hogy a már gyakorlott felhaszná-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lóknak ne kelljen a bevezetőt tartalmazó oldalakon végig menniük, vagy kattintással továbblépniük. A formai kialakítás fontos szempontja volt az is, hogy a keresés és annak eredménye ugyanazon a képernyőn, egymás mellett legyen látható. Sikert aratott az a forgó földgömb, amelynek segítségével a cselekmény helyszínéül szolgáló országot választhatjuk ki.

A Whichbook a látássérültek számára is elérhető. Szöveges változata ugyanazokat a kifinomult funkciókat kínálja, mint a grafikus felületű, azonban egér nélkül, csak a billentyűzet segítségével kezelhető, és a felolvasó szoftverek is használhatók hozzá. A fejlesztésben együttműködtek a Vakok Nemzeti Könyvtárával (National Library for the Blind, NLB), amelyik saját Whichbook-változatában a Braille-írással írt, kölcsönözhető könyvek adatbázisát is tartalmazza. A gyengén látók számára pedig létezik nagybetűs változat, amelyen azonban nem jeleníthető meg ugyanazon a képernyőn a keresés és annak eredménye.

Az adatokat 130 olvasótól vették, akik brit közkönyvtárak olvasói, a Poetry Society tagjai vagy az NLB használói. Ezeket az olvasókat megfelelően felkészítették, és minden leírást ellenőriztek. Az olvasók konszenzusos alapon osztályozták a könyveket és személyes kommentárokat írtak róluk, az objektivitás és a szubjektivitás gazdag keverékét nyújtva. A Whichbook számára kiválasztott címeknek 1995 óta, papírkötésű könyvben megjelent szépprózának vagy verseknek kell lenniük és letölthetők a http://www.openlibraries.net címről.

A Whichbook olvasói egyetlen gomb megnyomásával eljutnak az adott könyvet állományában tartó könyvtár OPAC-jának szerző-cím szintű oldalára, olyanok számára is lehetővé téve a kölcsönözhető könyvek 24-órás megtalálását, akik nem járnak könyvtárba, vagy nehezen mennének el oda. A könyvtári rendszerek szállítói ugyanakkor szükségesnek látták, hogy a be nem iratkozott felhasználók egy-egy belső csatoló útján a beiratkozással kapcsolatos információk oldalaira jussanak. Ott, ahol nincsen a könyvtárnak OPAC-ja, más könyvtárak OPAC-jaiba kerültek a rekordok, vagy az önkormányzatok honlapjain helyezték el azt az e-mail címet, telefonszámot, amelyen a kölcsönzés felől érdeklődni lehet.

A Whichbook 2002 októberében indult és 2003 májusára havi 10 ezer felhasználója volt, amiben segített a médiában való jelenlét és a levelezőlapokon történő reklámozás. A szolgáltatást könyvtárosok továbbképzésére is használják, így nagy a szakmai tekintélye is. Érdekes viszont, hogy az országos napilapoknak és a számítástechnikai magazinoknak küldött sajtóközlemények nem keltettek figyelmet. Az on-line közösség viszont felfigyelt a Whichbookra.

(Koltay Tibor)

Lásd még 133, 136, 142, 154, 157-158, 169

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

Lásd 121-122, 136-137

Pénzügyi és gazdasági kérdések

04/150

LOCHER, Lieselotte: Die Bibliothekare bitten zur Kasse. Ein Überblick über die Gebühren in Öffentlichen Bibliotheken = BuB. 55.Jg. 2003. 10/11.no. 637-642.p.

Áttekintés a német közkönyvtárakban alkalmazott használati díjakról

Felmérés; Közművelődési könyvtár; Térítéses szolgáltatás

A német közkönyvtáraknak közel a fele (44%) kér a könyvek és folyóiratok használóitól díjat, további 2,5 % pedig csak az AV dokumentumok kölcsönzéséért kér pénzt. A használati díjak öt típusát lehet megkülönböztetni: 1. Éves díjak. 2. Éves és havi díjak választéka. 3. Éves vagy egyszeri kölcsönzési díj választéka. 4. Éves és napi díjak. 5. A könyvek ingyenes használata mellett díjszedés az AV dokumentumok használatáért.

1. Éves díjak. Ez a leggyakoribb forma, a díjat szedő könyvtárak több mint a felében ezt alkalmazzák. A teljes (mérséklés nélküli) díjak átlagos összege 7,94 euró, az egyes könyvtárakban 1-21 euró között ingadozik. Gyerekek, tanulók, szociális vagy munkanélküli segélyt kapók részére a használat díjmentes vagy lényegesen csökkentett díjhoz kötött. Sok könyvtár családi használati díjat is ajánl, ennek ára valamivel magasabb, mint a teljes árú felnőtt kölcsönzői jegy.
2. Éves és havi díjak választéka. A díjat szedő könyvtárak 17%-a alkalmazza ezt a variációt. Egyes könyvtárak az egyhónapos mellett negyedéves vagy féléves választékot is kínálnak.
3. Éves díj és egyszeri kölcsönzési díj választéka. A könyvtárak 13%-a él ezzel a formával. Egy-egy dokumentum kölcsönzési díja 0,50 – 1 euró. Az esetenkénti díj igénybevétele azok számára előnyös, akik egy évben 15 dokumentumnál kevesebbet kölcsönöznek.
4. Éves vagy napi díjak választéka. A napi kölcsönzési díj átlagosan 1,5 – 2,5 euró között mozog. Sok könyvtár csak egy alkalommal engedélyezi a napi jegy váltását, ezt a formát nem a ritkán látogatóknak, hanem az egyszeri vendégeknek szánja. Néhány könyvtár még a „klasszikus" kötetenkénti kölcsönzési tarifát szedi, de ez a forma csak a könyvtárak 0,6 %-ában él.
5. A hagyományos dokumentumok használatát ingyen nyújtó könyvtárak kis része az AV dokumentumok használatáért díjat kér. A legtöbb esetben a díjat a kölcsönzött dokumentumok darabszáma után kell fizetni, néhány könyvtár az éves (megemelt) használati díjat alkalmazza.

A díjak mértékét erősen befolyásolja a könyvtárak nagysága (a nagy könyvtárak használati díja másfélszerese a kisebbekének), másrészt a régi NDK területén lévő könyvtárak lényegesen alacsonyabb díjakat szednek.

A díjak egyes típusai más-más következménnyel járnak. Az olvasókat az éves díj közepes mértékben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tartja vissza a könyvtárhasználattól, a díjak többi fajtája ennél kevésbé, viszont a kölcsönzések száma után szedett díj visszatartó hatása igen magas. Az éves díj a ritkán kölcsönzők számára előnytelen, a kölcsönzések száma után szedett díj a gyakori kölcsönzőket sújtja, a többi díj hatása kiegyenlített. A könyvtár adminisztrációs költségeit az éves díj kevéssé növeli, a többi díj közepesen, a dokumentumok után szedett díj viszont jelentősen.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 95, 100, 115, 123, 170

Gépesítési kérdések

Lásd 108, 154

Személyzet

04/151

LANCASTER, Lynne C.: The click and clash of generations = Libr.J. 128.vol. 2003. 17.no. 36-39.p.

Négy generáció az amerikai könyvtárakban: problémák és javaslatok

Felmérés [forma]; Kommunikáció -személyzeten belül; Munkahelyi légkör

A szerző, aki a BridgeWorks nevű tanácsadócég társtulajdonosa, valamint társszerzője *A nemzedékek összeütközése* (*When generations collide*, 2002.) című könyvnek, azzal indítja cikkét, hogy az amerikai könyvtárosok egyesülete (ALA) torontói konferenciáján szembetűnő volt a nemzedékek közötti szakadék – legalábbis a ruházkodási stílust tekintve, de számos érdekes vita zajlott a színfalak mögött. Véleménye szerint nem csak az öltözködésről, hanem a munkáról, a technológiáról és a szabadidőről is teljesen más elképzelései vannak a(z általa) négy nagy korcsoportba tartozó könyvtáros korosztályoknak. Ezek a „hagyományőrzők" (traditionalists) 75 millió fős csoportja, akik 1900 és 1945 között születtek, a „háború utáni fellendülés gyermekei" (baby boomers) 80 millió fővel, akik 1946 és 1964 között, az „X-nemzedék" (generation Xers, 46 millió fővel), akik 1965 és 1980 között, és az „ezredforduló gyermekei" (millennials, 76 millió fővel), akik utánuk jöttek a világra.

Statisztikai adatokkal is alátámasztva tekinti át az amerikai könyvtárosok helyzetét, a korcsoportok létszámát, jellemzőiket, felfogásbeli különbségeiket – és az ebből adódó munkahelyi problémákat és a megértésükhöz szükséges fontosabb teendőket. (Ezt táblázatba is rendezi „Oldjuk meg közösen a nemzedékek közti konfliktusokat" cím alatt.)

Igazi megoldást csak a folyamatos munkahelyi párbeszéd és az ellentétek feloldása jelent a másik megértése, nézeteinek tiszteletben tartása és a közösen végzett, elkötelezett munka révén.

(Murányi Lajos)

Lásd még 137

Marketing, közönségkapcsolatok

04/152

PICKENS, Terry: This just in: savvy PR at your library = Libr.J. 128.vol. 2003. 17.no. 40-41.p.

A közönségkapcsolatok fortélyai: egy amerikai könyvtárigazgató tapasztalatai és tanácsai

Tömegkommunikáció; Public relations

Az írott és elektronikus sajtót mindig is érdekelték a könyvtári események, de leginkább azt szeretik, ha egy kis szenzációval is szolgálnak. A coloradoi Mesa County Public Library District (MCPLD) igazgatónője egyik munkanapjáról számol be közvetlen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hangú írásában. A közepes nagyságú megyei könyvtárba számos telefonhívás fut be már kora reggel, amelyben a helyi rádió- és televíziós műsorokba invitálják egy-egy könyvtári hír nyomán. Pickens beszámol a sajtóval ápolt kapcsolatok és tájékoztatók műhelytitkairól, majd cikke végén felsorolja a szinte tökéletes PR-tevékenység nyolc „aranyszabályát" is (*Picken's pointers for practically perfect PR*):

- Legyen tervszerű a közönségkapcsolati munka: alkalmazni kell (vagy ki kell jelölni) egy munkatársat, akit ezt a tevékenységet végzi (eseményekkel, sajtótájékoztatókkal, új szolgáltatásokkal stb. foglalkozik), és aki tudja, kihez forduljon egy-egy lapnál vagy tv-állomáson. (Nagyobb rendezvények esetében érdemes professzionális céghez fordulni.)
- Gyakran megesik, hogy egy-egy hírrel kapcsolatban a sajtó kikéri a könyvtárigazgató véleményét: mindig határozott vezető benyomását keltsük.
- Tartsuk magunkat a „játékszabályokhoz": a tévések a jó beállítást és a rövid szöveget szeretik, a hosszasabb magyarázatokat a sajtónak vagy rádiós beszélgetésekre tartogassuk. (Gyakorlat teszi a mestert!)
- A könyvtárosság hivatás: a „könyvtárak megváltoztatják az életünket" és a „nép egyetemei a könyvtárak" és a hasonló kijelentések nem hangzanak banálisnak, ha meggyőződéssel mondjuk ki őket; minél többször beszéljünk erről!
- A riporterek kérdéseire válaszolva mondanivalónk lényegére koncentráljunk!
- Tanuljuk meg az újságírók és az operatőrök nevét, legyünk velük mindig kedvesek és udvariasak!
- Az újságok szerkesztői és kiadói szívesen támogatnák a könyvtárakat, és fogják is, ha helyi vezető személyiségeket látnak a könyvtárban. Minden nagyobb támogatási akció előtt érdemes találkozót szervezni a lap szerkesztőbizottságával, és vinni magunkkal könyvtári bizottságunk tagjait is.
- A szerencse csak azok mellé szegődik, akik felkészültek: amikor csak lehet, propagáljuk könyvtárunkat!

(Murányi Lajos)

04/153

LEE, Deborah: Marketing research. Laying the marketing foundation = Libr.Adm.Manage. 17.vol. 2003. 4.no. 186-188.p.

Marketing kutatás. A marketing alapjai

Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Marketing

A 21. század információs trendjei, az információs infrastruktúra átalakulása és a pénzügyi források szűkülése a könyvtárakat arra késztették, hogy újraértékeljék szolgáltatásaikat és a velük megcélzott közönséget. A marketing módszerei megoldást kínálnak a kívánatos változások eléréséhez. E módszerek jelentősége a könyvtári szolgáltatások marketingjéről szóló irodalom gazdagságában és a szakmai előadások nagy számában is megmutatkozik.

A marketing kulcsfontosságú része a piackutatás. A sikeres marketingmunka a források felkutatásának és a használói igényekhez való alkalmazkodásra kidolgozott programoknak ciklusosan ismétlődő folyamata.

A piackutatással nyerhető információ nélkülözhetetlen a marketingterv megvalósításához. Ezen kívül rávilágít a problémákra és új lehetőségekre, lehetővé teszi az aktuális programok értékelését, valamint a helyes pénzügyi döntéseket. Tegyük fel, hogy egy felsőoktatási könyvtár ingyenes használóképzési programokat nyújt, de a hallgatók kevéssé érdeklődnek iránt uk. A marketing-szemléletű könyvtáros ilyenkor nem azt kutatja, hogyan lehetne több hallgatót bevonni a programokba. Használóközpontú megközelítésre van szükség, ezért a kérdést így kell feltennünk: használóinknak milyen in-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

formációs igényeik vannak, és ezekkel összhangban hogyan alakítsuk át használóképzési szolgáltatásainkat? A piackutatás mindkét típusú kérdésre választ tud adni, de ne felejtsük, hogy annak mindig a probléma szabatos megfogalmazásával kell kezdődnie.

A marketingterv munkálataihoz hasonlóan a piackutatás is meghatározott lépésekből áll. Első tehát a probléma vagy lehetőség megfogalmazása, példánkban a hallgatók információigényeivel összhangban álló használóképzési program kidolgozásának feladata. Ezután a feladatot le kell bontani kutatási részfeladatokra. Ily módon körvonalazódnak a kutatás méretei és módszerei is. Példánkban: milyenek az első alapképzésben részt vevők igényei; vannak-e számottevő különbségek; mi jellemző a képzésben részesült és nem részesült használókra; van-e konkurenciánk stb. Ezt követi a megfelelő módszerek kiválasztása. A használók jellemzőit például közelebbről kell meghatározni, hogy összefüggéseiket elemezhessük. A célcsoport elemzésére többek között az alábbi szempontrendszert használják:

- Szociológia (pl. kor, nem, etnikum, lakóhely, elvégzett évfolyamok)
- Pszichológia (személyiségvonások és életvezetés, beleértve például az olvasási szokásokat)
- Termékhasználat (a használat céljai és körülményei)
- Termékpreferenciák (tudatos ragaszkodás adott termékekhez vagy szolgáltatásokhoz)
- Döntési mechanizmus (a választást befolyásoló tényezők, illetve hajlandóság a vásárlásra vagy a szolgáltatás igénybevételére).

A kutatás tárgyát képező csoportot is e lépésben jelölik ki. A kutatás sokszor csak az ebből valamilyen eljárással nyert mintára terjed ki. Bár bonyolultabbak és általában költségesebbek, a valószínűségen alapuló mintavételi eljárások a leghasznosabbak, és a csoport egészét leginkább reprezentálják. A minta méretétől függően az eljárásnak változatlanul kell hagynia a nemi, etnikai, állampolgársági stb. arányokat is.

Az adatgyűjtés történhet helyszíni megfigyeléssel, irányított interjúkkal, vagy hagyományos kérdőívekkel. A választott módszertől függetlenül rendszerint a legtöbb időt, pénzt és munkát igénylő fázis, de a piackutatás sikere nem kis részben ezen múlik.

Az adatok elemzése függ a begyűjtött adatok típusától, ami az eldöntendő kérdésre adott választól a konkrét szerkezetbe kényszerített válaszokig sokféle lehet. A piackutatás végső fázisa a szintézis, ennek során kapjuk meg a kutatás eredményeit.

(Vajda Henrik)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Általános kérdések

04/154

CARTER, Howard: Misuse of library public access computers : Balancing privacy, accountability, and security = J.Libr.Admin. 36.vol. 2002. 4.no. 29-48.p. Bibliogr.

A nyilvánosan használható könyvtári számítógépek használatának problémái: egyensúlyteremtés a magánszféra, a felelősségvállalás és a biztonság között

Adatvédelem; Egyetemi könyvtár; Kisszámítógép; Könyvtárhasználati szabályzat; Rendbontás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A nyilvános számítógép-hozzáférést kínáló egyetemi könyvtáraknak meg kell teremteniük az egyensúlyt a használók adatvédelmi jogai, illetve a felelősség és a rendszerbiztonság között. Mit tegyen a könyvtár, ha a használó egy nyilvános internetkapcsolatot használ fel zaklató e-mail üzenetek küldésére vagy egy másik rendszerbe, esetleg a könyvtár saját rendszerébe való betörésre? A cikk a használói magánjog és a biztonság ellentmondásának kérdését vizsgálja, különös tekintettel a jogosultságra mint biztonsági intézkedésre, és az ilyen rendszer védelmére. Számos lehetőséget kínál a fenti dilemma megoldására. Összefoglalja és értékeli az egyetemek vonatkozó szabályzatait, és egy mintaszabályzatot is közread.

(Autoref.)

Lásd még 126, 134

Használat- és igényvizsgálat

04/155

TALJA, Sanna – MAULA, Hanni: Reasons for the use and non-use of electronic journals and databases. A domain analytic study in four scholarly disciplines = J. Doc. 59.vol. 2003. 6.no. 673-691.p. Bibliogr.

Az elektronikus folyóiratok és adatbázisok használatának és nem használatának okai. Elemzés négy tudományterületen

Adatbázis; Állomány használata; Elektronikus folyóirat; Felmérés; On-line információkeresés

Előző kutatások már kimutatták, hogy az információkeresési módszerek témák szerint eltérőek; ehhez hasonlóan az elektronikus folyóiratok és adatbázisok használata is különbözik az egyes szakterületek szerint. Az előző kutatások azonban nem derítették ki, hogy ez a különbözőség hogyan függ olyan tényezőktől, mint a szakterület nagysága, a szakterületen belüli szóródás vagy a szakterületspecifikus relevancia-kritérium. A jelen tanulmány célja, hogy a szakterületi megközelítésen keresztül magyarázatot találjon az e-folyóiratok és adatbázisok használatára, illetve mellőzésére. A szerzők megadják és definiálják azokat a tényezőket, amelyek az e-folyóiratok szakterületek szerint eltérő használatát befolyásolják, hipotéziseket vázolnak fel a jövőbeli kutatás számára, és egy korlátozott adatkészlettel elvégzik ezek kezdeti tesztelését. A vizsgált adatokat négy szakterületről gyűjtötték: ápolástan, irodalmi/kulturális tudományok, történelem és környezetvédelem. Az eredményekből arra lehet követ-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

keztetni, hogy az elektronikus folyóiratokat és adatbázisokat azokon a szakterületeken használják a legintenzívebben, ahol a fő keresési módszer az ismert adatelemre való közvetlen keresés, és az elsődleges relevancia-szempont a szakterületi relevancia; olyan területeken használják kevésbé, ahol a fő keresési módszer a böngészés és a forrásokból kiinduló keresés, a fő relevancia-szempont pedig a paradigma-relevancia. Az eredmények a Bates-féle hipotézist is alátámasztják, amely szerint a szakterület nagysága lényegesen befolyásolja a használt keresési módszert.

(Autoref.)

04/156

ENGEL, Ulrike – STEIERWALD, Ulrike: Gale's Online Resource Center in „German Public Libraries": Ein Projekt des K.G. Saur Verlages und der Münchner Stadtbibliothek Am Gasteig = Bibliotheksdienst. 37.Jg. 2003. 10.no. 1275-1283.p.

A Saur Kiadó és a Müncheni Városi Könyvtár közös projektje a Gale Online Resource Center adatbázisainak használatára

Adatbázis-szolgáltató vállalat; Kapcsolat intézményekkel; Szolgáltatások átvétele; Szolgáltatások használata; Városi könyvtár

A K.G. Saur kiadó, a Thomson Corporation tagja, és a Müncheni Városi Könyvtár közösen kezdeményezte az új Gale Resource Center adatbázisai használatának az értékelését az egyik legnagyobb német közkönyvtárban. A projekt során a központi könyvtár olvasói az alábbi angol nyelvű adatbázisokban kereshettek díjtalanul: Biography Resource Center, Literature Resource Center, History Resource Center: Modern World és History Resource Center: U.S., Business & Company Resource Center, Student Resource Center, InfoTrac Custom Newspapers, Times Literary Supplement (TLS) Centenary Archive.

A Saur 2000 szeptembere óta a Gale-csoport kiadványainak kizárólagos terjesztője német nyelvterületen és Közép-Kelet-Európában. A Gale (a Saurhoz hasonlóan) ismert kézikönyvkiadó, elektronikus kiadványai pedig piacvezetők. A Gale *Online Resource Center*ét több mint 100 ország könyvtáraiban használják, a felhasználói felületet kifejezetten a tudományos és a közkönyvtárak igényeinek megfelelően alakították ki. A Saur meg szerette volna tudni, milyen ezeknek a forrásoknak a fogadtatása Németországban, mégpedig nem csak a használók, hanem a könyvtárosok körében is. (Utóbbiak véleménye azért is fontos, mert az adatbázis elektronikus kézikönyvei nyomtatott formában a müncheni nagykönyvtár olvasótermében zömmel megvoltak.)

A júniustól szeptemberig tartó négyhónapos próbaidő előkészítése napok alatt lezajlott. A Müncheni Városi Könyvtár, amely 1,2 milliós kölcsönözhető állománnyal, 25 ezer kötetes kézikönyvtárral és közel 1300 időszaki kiadvánnyal rendelkezik, az egyik legnagyobb közkönyvtár Németországban. A 20 tájékoztató könyvtáros betanítására két délelőtt került sor, és többen tesztelték az adatbázisok használhatóságát. A projekt előkészítéséhez tartozott a megfelelő marketingtevékenység is, többek közt a könyvtárban és az iskolákban bemutatókra került sor.

A könyvtárban három számítógépen tesztelhették az olvasók az adatbázisokat, de a tájékoztató könyvtárosok gépén is biztosították a hozzáférést. A projektet kérdőíves vizsgálat egészítette ki, amely rákérdezett a használt adatbázisra, a foglalkozásra, életkorra, a keresés tárgyára és céljára, valamint az elégedettségre is.

Az eredmények az alábbiakban foglalhatók össze: 1) a nyári hónapok ellenére élénk forgalmat regisztráltak (júliusban több mint 1300 alkalmat, 2) az adatbázisok elfogadottsága nagyon jó volt: a *Student Resource Center és* a *Literature Resource Center* volt a legnépszerűbb, őket követte a *Biography Resource Center* és a *Business & Company Resource Center*,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

de augusztusban lényegesen megnőtt a *Customer Newspapers* használata is, 3) kevesen éltek a talált dokumentumok ingyenes letöltésének vagy kinyomtatásának lehetőségével. A szabadpolcos övezetben intenzívebb volt az adatbázisok használata, mint az olvasóteremben (ahol a meglévő CD-ROM-állománynak a használatát sem tudják még biztosítani): a bővebb kínálat nem keltett érdeklődést. A könyvtár médiastúdiójában viszont eredményesnek bizonyultak a diákoknak szervezett csoportos foglalkozások. A kitöltött kérdőíveken főleg pozitív visszajelzések érkeztek: a legtöbb megkérdezett megtalálta a kívánt információt, vagy legalábbis támpontot talált a további kereséshez, és örült a választékbővülésnek, de kifogásolta, hogy az adatbázisok kizárólag angol nyelvűek és nagyon Amerika-centrikusak. Azok az olvasók, akik jártasságot szereztek már az internethasználatban, lelkesen fogadták a Resource Center integrált elvét, de még megoldandó az a feladat, hogy a csak nyomtatott forrásokat használókat rávegyék az adatbázisokban való keresésre, illetve a lexikális művek komplementer használatára. Az még a „jövő zenéje", hogy a többi olvasói csoport el fogja-e a sajátítani az on-line kereséshez nélkülözhetetlen ismereteket.

(Murányi Lajos)

04/157

GOHLKE, Mary Jo – RAY, Kathlin: Impacts of an information commons on an academic library' service points = J.Access Serv. 1.vol. 2003. 3.no. 57-71.p. 57-71.p.

Új számítógépes munkaállomások bevezetésének hatása egy felsőoktatási könyvtár szolgáltató helyeire

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Kommunikáció -használókkal; Kölcsönzés; Referensz; Szolgáltatások használata

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az információs technológia néha nem várt hatást gyakorol a hagyományos könyvtári források használatára. A California University of the Pacific könyvtára a nyomtatott források használatának csökkenését tapasztalta, jóllehet az 50 munkaállomásból álló elektronikus hálózati szolgáltatás (ún. Information Commons) kiegyenlítette ezt a visszaesést. A könyvtárosok először arra számítottak, hogy a kölcsönzési pult helyett néhány éven belül csak egy információs terminálra lesz szükség. Ám a két szolgáltatási pont – az Information Commons és a kölcsönzőpult – vizsgálata nyomán kiderült, hogy a használók még mindig keresik a személyes kapcsolattal járó szolgáltatásokat és még mindig igénylik a nyomtatott dokumentumokat. A megkérdezett használók véleménye nem adott semmilyen alapot a nyomtatott dokumentumok mellőzésére. Akárcsak a múltban, a kölcsönzési pult most is alkalmazkodott a használói igényekhez.

(Autoref.)

04/158

HARDY, Gary – JOHANSON, Graeme: Characteristics and choices of public access Internet users in Victorian public libraries = Online Inf.Rev. 27.vol. 2003. 5.no. 344-358.p. Bibliogr.

A nyilvános internethasználat jellemzői az ausztráliai Victoria állam közkönyvtáraiban

Felmérés [forma]; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

Ausztrália Victoria államában kiterjedt nyilvános hálózat működik, 950 munkaállomással, több mint 240 helyen, mintegy egymillió órás évi elérést nyújtva. Az összes, legalább 15 órát nyitva tartó közkönyvtári fiók és számos mozgókönyvtár tartozik a hálózathoz. 2002 szeptemberében egy héten át kérdőívekkel, majd azt követően fókuszcsoportokban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vizsgálták a használói szokásokat. 2465 értékelhető válasz érkezett, a válaszadók száma azonban kérdésenként változott.

Azok a híresztelések, melyek szerint a nyilvános elérés ideje lejárt, túlzóak. 1202 válaszadó 48%-a ugyanis kevesebb mint 12 hónapja használta az internetet. A közkönyvtárak tehát valóban az első lépést jelentik az új internethasználók verbuválásában. Ugyanakkor a hosszú távú használat is jelentős volt, egy éven túl 51, két éven túl 27% továbbra is felhasználó maradt.

A válaszadók nagyjából fele-fele arányban válaszoltak úgy, hogy két évnél rövidebb, illetve hosszabb időszakra tervezik az internethasználatot. Az adatok összevetéséből kiderül, hogy a rövid távra tervezők inkább az új felhasználók köréből kerülnek ki. Sok felhasználó számára megfelelő a könyvtárak nyújtotta elérés, ezért nem is látnak más alternatívát. A nyilvános hozzáférést legalább két éve használók 70%-a jövőben mindig is, 18% 1-2 évig használná ezt a szolgáltatást. Még az új felhasználók között is közel 40% gondolt végleges, 21% pedig egy-két éves jövőbeni használatra. A válaszadók közel 60%-a számára a közkönyvtár volt az egyetlen internetelérési lehetőség és a fókuszcsoportok résztvevőinek többsége számára sem kínálkozott más lehetőség. A költségek és az alacsony használat nem indokolták az otthoni internetezést, bár azt preferálták volna. Munkahelyükön volt hozzáférés, amelyet azonban idő és a magánélet titkossága hiányában nem használták magáncélokra.

A válaszadók 52%-a az ingyenességet vagy alacsony költségeket jelölte meg annak indokául, hogy a nyilvános elérést választották.

A nyilvános elérést választók között a lakosság számához képest jelentősen nagyobb volt a fiatalok és az alacsony jövedelműek aránya. A felmérés azt is egyértelműen bizonyította, hogy a nyilvános elérésben jelentős szerepe van az iskolai végzettségnek.

A leggyakoribb tevékenység az e-mail használata volt, de számos on-line tevékenységet is folytattak a használók. Az e-mailezés fókuszcsoportokban történő részletesebben vizsgálata azt mutatta, hogy a legtöbben rokonaiknak és barátaiknak küldenek elektronikus leveleket.

Számos felhasználó számára az internetelérés volt a könyvtárlátogatás fő vonzóereje. Ha a használat gyakoriságát a felhasználók értékítéletének tekintjük, elmondható, hogy a válaszadók közel 62%-a legalább hetente, több mint egyharmada annál is gyakrabban él a nyilvános elérés lehetőségével.

A felhasználók 90%-a összességében elégedett volt a szolgáltatással, ugyanakkor számos területen jelezte elégedetlenségét. Huszonegy százalék nem találta elég gyorsnak a számítógépeket, 32% számukat nem találta elegendőnek, 23% pedig a feliratkozási (előjegyzési) rendszerrel volt elégedetlen.

A könyvtárosok által adott segítségnyújtást több mint 94% jónak találta. Ugyanakkor kevésnek találták a kezdő felhasználóknak nyújtott segítséget és a hibaelhárítást. A felhasználók javasolták azt is, hogy több oktatás legyen.

(Koltay Tibor)

04/159

ŠUŠOL, Jaroslav: Postoje autorov k publikovaniu v elektronických zdrojoch = Knižnica. 2003. 9.no. 411-418.p.

Res. angol nyelven

Miként vélekednek a szerzők az elektronikus publikálásról?

Elektronikus publikáció; Közvéleménykutatás; Kutató -mint olvasó; Publikálás -tudományos kiadványoké

A pozsonyi könyvtártudományi és informatikai tanszék gondozza az ún. VEGA programot, amely az ember és az információs környezet kölcsönhatásának különféle aspektusait vizsgálja.

Ennek keretében került sor az elektronikus publikálás elfogadottságának vizsgálatára. A kérdőívet kitöltő mintasokaság meglehetősen nagy volt (454 férfi, 323 nő, 16 nemi hovatartozás megjelölése nél-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kül) és több szempontból (életkor, foglalkozás, szakmai összetétel) reprezentatív.

Az eredmények:

- A válaszadók 30%-a az elektronikus publikálást nem tartja egyenrangúnak a hagyományossal, 28%-a annak tartja, 22%-a nem tudja, 20%-a nem foglal állást a kérdésben.
- 50%-nak nincs semmiféle hozzáférése weboldalhoz. 17% intézményi, 14% személyes, 1% intézményi és személyes weboldallal rendelkezik. 1% nem nyilatkozott.
- 10% már kipróbálta az elektronikus konferencia keretében való publikálást, 35% hajlandó volna így publikálni, 36% nem, 19% tartózkodott.
- Weboldalon történő publikálásról 51% nem nyilatkozik, 10% már ki is próbálta, 37% szívesen publikálna ily módon. 35% egyáltalán nem.
- Elektronikus folyóiratban való publikálásról 19% nem nyilvánít véleményt, 6% már átesett rajta. 39% élne vele, 35% semmiképpen.

Összegzés: a szlovák szerzők nagyobb része elutasítja az elektronikus publikálást. Ez azt tükrözi: Szlovákiában ez a lehetőség mindössze a legutóbbi időben nyílott meg. (A nyugati országokban ennél jóval messzebb tartanak).

(Futala Tibor)

Lásd még 149, 164

Használók képzése

04/160

NICHOLS, James – SHAFFER, Barbara – SHOCKEY, Karen: Changing the face of instruction : Is online or in-class more effective? = Coll.Res.Libr. 64.vol. 2003. 5.no. 378-388.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

A használók képzésének hagyományos és új útja: az on-line vagy az osztályteremben történő oktatás hatékonyabb-e?

Egyetemi hallgató; Használók képzése -felsőoktatásban; Oktatás -számítógéppel

New York állam egyik egyetemének elsőéves angol szakos hallgatóin mérték fel a könyvtárhasználat és információszerzés oktatásának hagyományos „tantermi" és on-line módjának hatékonyságát. Az eredmények igazolták azt az előzetes feltevést, hogy a hallgatók azonos mértékben tanultak mindkét módszer alapján, és elégedettek az on-line tanfolyammal. Ennek alapján megkezdték a „használóképzés" teljes számítógépesítésének tervezését, ám az oktatók aggodalmukat fejezték ki, hogy így elvész a könyvtárral való személyes kapcsolat. Végül olyan megoldás született, hogy a hallgatói csoportok továbbra is eljönnek a könyvtárba, ahol személyes, élőszavas bevezetőt kapnak mind a könyvtár, mind az on-line tananyag használatába. Az eredetileg az angol szakosoknak készült, számukra kötelező on-line tananyag „végleges" változata a weben bárhol, bármikor elérhető, így nagy népszerűségre tett szert az egész egyetemen, s különösen a távoktatásban részt vevő növekvő létszámú hallgatók körében. A könyvtár szempontjából kevesebb időt vesz el a tanfolyamok óráinak megtartása és az azokra való felkészülés, viszont időigényes az on-line anyag naprakészen tartása (hiszen a könyvtár szolgáltatásai folyamatosan változnak). Tervbe vették ugyanazon hallgatók követő vizsgálatát annak megállapítására, hogy felsőbb éves korukra mennyire stabilizálódott könyvtári jártasságuk, s mennyire fejlődött „információs írástudásuk".

(Mohor Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/161

GREGORY, David – NIXON, William J.: The Instruction Commons : An information literacy initiative at Iowa State University = Libr.Rev. 52.vol. 2003. 9.no. 422-432.p.

Res. francia és német nyelven

Az Iowai Állami Egyetem használóképzési programja

Didaktika -felsőoktatási; Egyetemi könyvtár; Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Honlap

Az Iowai Állami Egyetemen közel 2800 hallgató tanul és mintegy 1800 oktató dolgozik. Könyvtára 2,2 millió kötetes és 120 főt foglalkoztat, köztük 45 szakképzett könyvtárost. 1890 óta kínáltak kötelező használóképzési programot, amely a hallgatók egyéni tempójához igazodik és szinte teljesen számítógépesített. Olyan alapvető könyvtári készségek sajátíthatók el segítségével, mint az OPAC, a nyomtatott és elektronikus folyóiratindexek használata, eligazodás a könyvtár épületében. A programban közel 6000 hallgató vesz évente részt, így puszta méreténél fogva sem volt lehetőség arra, hogy az oktatást komolyabban személyre szabják. Az Instruction Commons névre keresztelt új program a korábbi program erős alapjaira építve, de a kutatási folyamatot jobban a középpontba állítva kívánja az információforrásokat az egyetemen folyó oktatásba integrálni. (Maga az elnevezés az oktatást jelentő Instruction szóhoz leginkább a Commons szó közös legelő – átvitt értelemben vett – közös terület, jelentését párosítja, virtuális „gyülekezőhelyet" teremtve.)

1997-ben hároméves, 348 ezer dolláros támogatást kapott a könyvtár az Instruction Commons elődjének kifejlesztésére. Ebből az összegből fedezték egy könyvtáros projektvezető, egy félállású asszisztens (hallgató) és egy informatikus háromévi bérét. Javítani tudták az infrastruktúrát is. A projekt első teljes évében, 1998-ben a projekt tervezésével foglalkoztak, megvásárolták a fontosabb elektronikus forrásokat és döntöttek a projektvezető személyéről. 1999-ben kísérleti kurzusokat választottak, implementáltak és kialakították a weboldalt. 2000-ben több tantervhez illeszkedő kutatási útmutatók kerültek a programba, és megkezdték a kísérleti kurzusok értékelését, továbbá kialakították a Commons jelenlegi külső és belső szerkezetét. Bár 2001-ben megszűnt a fenti támogatás, találtak forrást a projektvezető, egy-egy félállású könyvtáros, tantervfejlesztési ismeretekkel rendelkező, valamint webtervezésben jártas hallgatói asszisztens (teljes állásúra átszámítva összesen 2,5 fő) alkalmazására.

2002 tavaszán 24 egyetemi kurzus vett részt a Commons-ban, mintegy 3500 hallgatóval. A Commonsba való bekerülést bármelyik oktató vagy szaktájékoztató könyvtáros kezdeményezheti. A weboldalak tantárgyaktól független, a kutatással, az információk használatával kapcsolatos általános oktatóanyagot is tartalmaznak.

A cikk röviden bemutatja az Egyesült Államokban működő hasonló programokat is.

(Koltay Tibor)

04/162

ALHAINEN, Toini: Visiona informaatiolukutaidon integrointi opetuksen kaikille tasoille = Signum. 2003. 7.no. 158-160.p.

Az információs jártasság elsajátíttatásának terve Jyväskyläban

Felnőttoktatás; Használói szokások; Használók képzése; Tervezés; Városi könyvtár

2003 április végére készült el Jyväskylä város információszolgáltatási stratégiája (http://www.jyvaskyla.fi /kirjasto/tietopalvelustrategia/index.htm). Finnországban elsőként ebben foglaltatik benne egy, a városban megtalálható minden iskolatípust – az elemi iskolától az egyetemig – átfogó oktatási terv az információkezelési, -szelektálási és -értékesítési

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

készség elsajátíttatására. Egymásra épülő, felmenő oktatási rendszerről, a megtanított alapismeretek folyamatos kiterjesztéséről és elmélyítéséről van szó a különböző szinteken.

A stratégiai munkacsoport által megjelölt célok és végrehajtási javaslatok a következők:

Az oktatásért viselt felelősség és a költségek a tanintézmények és a könyvtárak között oszlanak meg.

Az alsó- és középfokú iskolák a könyvtárak segítségével kötelesek megszervezni az alapképzést; az oktatási önkormányzat feladata pedig gondoskodni arról, hogy az információkezelési oktatást integrálják a tantervekbe. (Erre azért is megfelelő az alkalom, mert időszerűvé vált ezen iskolatípusok tantervének reformja).

A Jyväskyläi Egyetemen és a szakfőiskolán az oktatás felelőse a két intézmény könyvtára, szoros együttműködésben az oktatókkal. A felsőoktatásban folyamatban van a vizsgareform, így adott a lehetőség a tanegység tantervbe illesztésére.

Minden iskolatípusban sor kerül a tanulók értékelésére.

A város pedagógusainak továbbképzéséről az oktatási önkormányzat gondoskodik. Első lépésben minden iskolából 2- 2 pedagógust képeznek ki az információkezelés oktatására. A továbbképzést az egyetem posztgraduális képzési központja és a város felnőttoktatási intézményei rendezik. Kívánatos volna, hogy e továbbképzés részévé váljon az egyetem pedagógusképzésének.

A felnőtt lakosság oktatásának megszervezése céljából a városi könyvtár a felnőttoktatási intézményekkel (munkásakadémia, időskorúak egyeteme) együttműködve megtervezi a képzést; a lebonyolítás a nevezett intézmények feladata, ám kérésre a könyvtárak is vállalnak oktatást.

A képzés megindításával párhuzamosan a város összes (30) iskolai könyvtárának állományát katalogizálják, és bekapcsolják őket a városi könyvtár számítógépes rendszerébe, s gyűjteményük bekerül a közös adatbázisba.

A stratégia tervezői úgy látják, hogy oktatási tervük olyan modell, amelyet szélesebb (országos) körben is adaptálni lehet.

(Sz. Nagy Lajos)

Lásd még 116

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 98, 157

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

04/163

COYLE, Karen: E-books: it's about evolution, not revolution = Libr.J.Suppl. Fall 2003. 8-12.p.

E-könyvek: forradalmi áttörés helyett fokozatos fejlődés

Elektronikus könyv

A *Rocket eBook Reader* megszűnésével nem az elektronikus könyvek kora, csak történetük egy korai szakasza fog lezárulni. Az amerikai kiadók egyesülete szerint az e-könyvek eladása a kevés növekvő területek egyike az egész kiadói iparban. Minden új technológia próbája az, hogy integrálódni tud-e a létező technológiai környezetbe, vagy új volta távol tartja-e mindennapi életünktől. Feltehető, hogy az *Adobe Acrobat Reader* új (6.0) verziója az első utat járva az on-line dokumentumszállítás egyik fontos formája lesz. Továbbra is fennáll viszont az eszköz dilemma: min olvassuk az e-könyveket? Az ideális hordozható készülék ugyanis még várat magára. Jelenleg az e-könyv formátumok Bábelénél tartunk: a különböző formátumok tucatjai között jócskán vannak, amelyek megfelelnek a jelenleg „főáramúnak" tekinthető e-könyvfogyasztók többségének, de egyetlen sincs, amely mindenkinek megfelelne. Ha egy könyvtár egyetlen platformra akarná szabványosítani e-könyv kínálatát, számos elektronikus formában megjelenő könyvről le kellene mondania. Az a kérdés is felmerül, hogy az e-könyvek mennyiben könyvek, hiszen az ezeket olvasók közül sokan nem olvasásnak, hanem kutatásnak, információkeresésnek tekintik az e-könyv használatot. Voltaképpen senki sem hiszi, hogy valóban egész regényeket olvas bárki is e-köny formátumban, azonban különösen a könyvtárosok számára van nagy jelentősége annak, hogy nagyobb mennyiségű könyvben végezhetnek kulcsszavas keresést. Mindenesetre az a tény, hogy Harry Potter – mivel szerzője (eddig még) nem adott engedélyt könyvei digitalizálására – megjelent kalóz e-könyv formátumban, arra enged következtetni, hogy van lehetséges jövője az elektronikus könyveknek, akár a távoktatást szolgálják, akár jelentős méretű könyvállományt jelentenek távoli mezőgazdasági területek számára, akár egy zsúfolt városi fiókkönyvtár polcfolyóméter-gondjain enyhítenek.

(Mohor Jenő)

04/164

McKNIGHT, Cliff – DEARNLEY, James: Electronic book use in a public library = J.Librariansh.Inf.Sci. 35.vol. 2003. 4.no. 235-242.p. Bibliogr.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az elektronikus könyvek használata a közkönyvtárakban

Elektronikus könyv; Felmérés; Hardver; Közművelődési könyvtár

Egy – az elektronikus könyvek kölcsönzésében élenjáró – angol városi könyvtárban felmérést végeztek, hogy megismerhessék a hordozható e-könyvek lehetséges szerepét közkönyvtári környezetben. Ennek során 2001 augusztusa és 2002 márciusa között minden e-könyv kölcsönzőnek kérdőívet adtak, ám ezt megelőzően komoly marketing-tevékenységet folytattak az e-könyvek megismertetése és népszerűsítése érdekében. Az öthónapos felmérési időtartam ellenére mindössze 16 kitöltött kérdőív érkezett vissza, így az eredmények sem kvantitatív, sem kvalitatív konklúziók levonására nem alkalmasak, csak tájékoztató jellegűek.

Az olvasók pozitívumként említették a sötétben való olvasás és a több cím egy készülékbe töltésének lehetőségét. Ugyanakkor a készülék nem elég könnyű, és nem jó minőségű a képernyő. Mind a könyvtárosok, mind az olvasók nehézkesnek tartják a kölcsönzési procedúrát, és keveslik az e-könyvek nyújtotta választékot. Az olvasók többsége szerint az olvasás élményéhez hozzátartozik a könyv fizikai valója (tapintása, illata stb.). Az a feltevés, hogy az e-könyv a fiatalok körében lenne igazán népszerű, nem igazolódott be. Összegezve, az olvasók inkább a negatívumok felé hajló véleményt adtak és kifejezték a papír könyvek iránti rokonszenvüket, a könyvtárosok pedig az e-könyv gyűjtemény fenntartásával és kezelésével járó kellemetlenségekre és többletmunkákra mutattak rá. Nyilvánvaló, hogy az elektronikus könyvek új generációjának megjelenése nyomán új vizsgálatokat kell végezni, de jelenleg az e-könyv gyűjtemények kiépítésére nagyobb gondot (és nagyobb költséget) fordítani – legalább is kérdéses vállalkozás.

(Mohor Jenő)

04/165

HAMILTON, B.: Comparison of the different electronic versions of the Encyclopaedia Britannica: a usability study = El.Libr. 21.vol. 2003. 6.no. 546-554.p. Bibliogr.

Az Encyclopaedia Britannica különféle elektronikus változatainak összehasonlítása

Elektronikus publikáció; Enciklopédia, lexikon; Felmérés [forma]; Hatékonyság

Az Encyclopaedia Britannica az évek során sokat változott, és a nyomtatott formán kívül többféle változatban is megjelent. A különféle elektronikus formátumok között megtalálható a CD-ROM, az előfizetéses on-line verzió, az ingyenes on-line változat, amelyet újabban előfizetésesre változtattak, és a DVD-ROM változat.. A jelen tanulmány célja az volt, hogy értékelje az Encyclopaedia Britannica elektronikus változatainak használhatóságát és hatékonyságát. A szerző azt akarta megállapítani, hogy melyik változatot könnyebb használni, a használók hogyan vannak megelégedve a kapott információkkal, és hogy ugyanazokat az információkat kapják-e meg mindegyik változat használata esetében. A vizsgálatban részt vevő 15 személy több mint egyharmada (hat) úgy vélte, hogy a *britannica.com* használata a legkönnyebb. Ennek fő okaként a keresési eredmények első képernyőjének szerkezetét jelölték meg. A legtöbb részvevő úgy érezte, hogy mindegyik adatbázis megfelelően válaszolt a kérdésekre, kilencen pedig úgy vélték, hogy a *britannica.com* adta a legjobb válaszokat. Ennek fő oka szerintük az volt, hogy a „keresési eredmények" oldalon további forrásokhoz vezető „ugródeszkát" helyeztek el (folyóiratcikkek, weboldalak, könyvek). Hét részvevő az összes változattal meg volt elégedve.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/166

PITMAN, Randy: Making room for DVD: the tipping point = Am.Libr. 34.vol. 2002. 10.no. 40-42.p.

A DVD előretörése: a VHS formátum a gramofonlemezek sorsára jut a könyvtárakban?

Hatékonyság; Videokazetta; Videolemez

Tény, hogy az USA-ban 2003 júniusában először egy adott héten több DVD-t kölcsönöztek, mint VHS-kazettát. Tény, hogy 2002-ben már volt film, amely csak DVD-n jelent meg, VHS-en nem. Tény, hogy a teljes Ó- és Újszövetség, hallható (55 óra) és olvasható formában egyetlen DVD-n megjelent. Kérdés, hogy meg vannak-e számlálva a videokazetta napjai?

Az ipar még jó tíz évet jósol, de emlékezzünk az LP hanglemezre: az 1982-ben megjelent CD 1988-ban kelt el először az LP-nél nagyobb mennyiségben, és az LP két év alatt gyakorlatilag eltűnt. A filmforgalmazók szeretik a DVD-t, a filmet különböző feldolgozásokban, különböző plusz-adalékokkal többször is el tudják adni. A könyvtárak számára pedig a Biblia nyilván jobban megéri egy DVD-n, mint 48 hangkazettán vagy 58 CD-n, lényegesen drágábban. Ugyanakkor a DVD-k (ha nem mozifilmekről van szó) lényegesen hatékonyabb és könnyebben kezelhető tananyagok, illetve tansegédletek lehetnek. Kétségtelen, hogy a DVD népszerűsége növekszik, ám el nem hanyagolható tulajdonsága az érzékenység és sérülékenység: videotékák a megmondhatói, hogy gyakrabban kell egy-egy DVD-címet újra megvásárolni, mert tönkrement, mint az a VHS-kazettákkal előfordult. Nem valószínű, hogy a filmstúdiók felhatalmaznák a könyvtárakat, hogy kölcsönözhető másolatokat készítsenek maguknak (holott az előállítás ideje lényegesen rövidebb lenne, mint a megrendelés, leszállítás, feldolgozás ideje), és igencsak távolinak tűnik a letölthető filmek kora. A jóslatok mindig bizonytalanok, ma még ki-ki eldöntheti, hogy DVD-t, vagy VHS-t vásárol, kölcsönöz.

(Mohor Jenő)

Lásd még 110, 120, 128-129, 155, 157, 159, 161

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárépítés, -berendezés

04/167

BAER, Titta: Vuoden kirjastoja 2003 = Kirjastolehti. 96.vsk. 2003. 7.no. 10-15.p.

Új közkönyvtári épületek Finnországban

Könyvtárépület -közművelődési

Hét, 2003 második félévében elkészült könyvtár fényképekkel illusztrált bemutatatása:

- Rauma (31 ezer lakos) – városi könyvtár, hasznos alapterülete: 3621 m^2;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- Vantaa – Korso városrész könyvtára egy többfunkciós épületben (gimnázium, zeneiskola, felnőttoktatás, képzőművészeti iskola, közös információs pont stb.), a könyvtár hasznos alapterülete: 818 m^2;
- Espoo – Leppävaara városrész könyvtára a „Sello" bevásárlóközpontban, bruttó alapterülete: 5846 m^2 (ebben benne foglaltatnak többek között a közös szolgáltatások, valamint a vásárlói tanácsadás terei is);
- Kuorevesi (3300 lakos) – a 2001-ben Jämsä városhoz csatolt község városrészi könyvtára, bruttó alapterület 450 m^2 (benne közös használatú kiállítóterem a szomszédos iskolával);
- Padasjoki (4500 lakos) – egy többfunkciós épület korábbi éttermi részének átalakításával létrejött községi könyvtár, alapterülete: 592 m^2 (raktár: 50 m^2);
- Aura (3500 lakos) – iskolával egybeépített községi könyvtár, alapterülete: 458 m^2 (ezen felül közös auditórium az iskolával);
- Rymättylä (200 lakos) – iskolával közös épületben lévő községi könyvtár, alapterülete: 270 m^2 + iskolai könyvtár: 80 m^2.

(Sz. Nagy Lajos)

Lásd még 117

Számítógépes könyvtári rendszerek

04/168

SEEMAN, Corey: Migrating successfully = Libr.J.Suppl. Fall 2003. 16-18.p.

Áttérés új könyvtári rendszerekre: nyolc tanács a sikerhez

Integrált gépi rendszer; Szoftverválasztás

Míg szinte minden könyvtár számítógépesítve van, valószínű, hogy az elkövetkező néhány évben legtöbbjüknek szüksége lesz arra, hogy új integrált könyvtári rendszerre váltson. A váltás megkönnyítésére szolgál az alábbi nyolc jó tanács.

1. Tarts egészséges ütemtervet: reálisan becsüld fel a szükséges időt, hagyj elegendő időt a régi és az új rendszer párhuzamos futására, ne próbálj tökéletes lenni az első napon (a helyi szükségletekhez alkalmazás időigényes!).
2. Irányítsd az eseményeket: legyen meg az az egy ember, aki az egész folyamatot vezényli, és szabadítsd fel egyéb munkái alól a szükséges mértékben. Koordinációra van szükség az intézmény számítástechnikai részlegével, együtt kell dolgozni a rendszer szállítójával, és be kell vonni az olyan harmadik szereplőket, akik szolgáltatásait fontos, hogy a rendszer fogadni, kezelni tudja. Tartsd meg kapcsolatodat a régi rendszer szállítójával (az utolsó pillanatig szükség lehet rá)!
3. Kommunikálj: közöld munkatársaiddal, hogy mikor mi vár rájuk (hiszen mindennapi életükben komoly változások következnek), és a kollégák is közöljék a betanítókkal és a szállító képviselőivel tapasztalataikat és kérdéseiket! Az intézmény vezetésének tudnia kell a projekt haladásáról és pillanatnyi állásáról. Közöld a közönséggel, hogy milyen változások, milyen jobb, kényelmesebb megoldások várhatók a cserétől, hiszen az egészet az ő érdekükben csinálod!
4. A munkatárasak betanítása stratégiai fontosságú: nevezz ki betanítót, vagy fizetett tanfolyamot is rendelj a rendszer szállítójától!
5. Ne engedd szétesni a dolgokat: mindig a soron következő lépésre összpontosíts! Minden felmerülő kérdést meg kell beszélni, de nem feltétle-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nül akkor, amikor valakinek éppen eszébe jutott.

6. Költözködj: költöztesd át adataidat és munkafolyamataidat az új rendszerbe, s erre hagyj elegendő időt! Minél kevesebbet dolgozzanak a könyvtárosok a tesztadatbázissal, s minél előbb kezdjék meg a könyvtár saját adatainak az új rendszerben való kezelését. A munkafolyamatok átköltöztetésénél viszont ügyelni kell arra, hogy ha az új rendszerben csak leutánozzák a régit, nem fogják kihasználni az új rendszer kínálta lehetőségeket.
7. Mérd fel, értékeld az eredményeket: keresd meg az olvasói visszajelzéseket, akár az olvasószolgálati munkatársak révén, akár on-line visszajelzési lehetőségek megteremtésével (ezek alapján készülhet el a „gyakran feltett kérdések" weblap és az on-line könyvtárhasználati útmutató). Figyelj a személyzet véleményére, tapasztalataira is!
8. Légy rugalmas: tudj alkalmazkodni a váratlan körülményekhez is, hiszen akár egy vírus, akár egy áramszünet bármikor felboríthatja terveidet, tehát a sikeres váltáshoz egy cseppnyi szerencsére is szükség van!

(Mohor Jenő)

Számítógép-szoftver

Lásd 133, 137, 140

Elektronikus könyvtár

04/169

NICHOLSON, Scott: Bibliomining for automated collection development in a digital library setting : Using data mining to discover web-based scholarly research works = J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. 54.vol. 2003. 12.no. 1081-1090.p.

Webes tudományos művek gyűjteményének kialakítása számítógépes adatbányászattal

Elektronikus könyvtár; Előszerzeményezés; Modellálás; Szakirodalom; Számítógép-hálózat

Az ismertetett kutatás során intelligens rendszert fejlesztettek ki digitális könyvtárak automatizált állománygyarapításának megoldására. Az egyetemi könyvtárak állománygyarapítási szakirodalmának elemzése nyomán egy Delphi tanulmány segítségével 41 kritériumot állítottak fel, amelyek alapján meg lehet különböztetni a tudományos kutatás szakirodalmát a nem-tudományos irodalomtól, majd egy Perl (pattern-matching computer language) programot írtak, amellyel nagyszámú mintát elemeztek a tudományosnak minősíthető szakirodalom kiválasztására. Ezután a „bibliomining" vagy „data mining" technika alkalmazásával osztályozási modelleket hoztak létre, amelyek hatékonyságát tesztadatokon ellenőrizték. Az eredményül kapott modellek felhasználhatók arra, hogy a világhálón hozzáférhető tudományos szakirodalomból automatikusan digitális könyvtárat lehessen előállítani. Ez a technika megfelelő kiegészítésekkel alkalmas arra, hogy minden típusú strukturált elektronikus információra alkalmazható legyen.

(Autoref. alapján)

Lásd még 128

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kiadói tevékenység

04/170

JOSEPH, Heather – ALEXANDER, Adrian W.: Two years after the launch. An update on the BioOne electronic publishing initiative = Coll.Res.Libr.News. 64.vol. 2003. 10.no. 652-655.p.

A BioOne nevű elektronikus publikálási kezdeményezés első két éve

Együttműködés -belföldi; Elektronikus folyóirat; Folyóirat-kiadás; Szakirodalom -orvostudományi-biológiai; Teljes szövegű adatbázis

A BioOne 2001 áprilisában indult. Alapítói a 88 tudományos társaságot és kapcsolódó szervezetet magában foglaló American Institute of Biological Sciences, a több mint 200 tagot számláló SPARC (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition), a több mint 30 nyomtatott és elektronikus folyóiratot kiadó Allen Press, a Kansasi Egyetem, valamint a Great Western Library Alliance, amely az Amerikai Egyesült Államok nyugati részén működő 30 tudományos könyvtár konzorciuma.

A BioOne olyan elektronikusfolyóirat-kiadási alternatívát kínál, amely azokat a tudományos társaságokat teszi kiadóvá, amelyeknek eddig nem volt anyagi és technikai lehetőség erre. Ez az alternatíva az egyetemi könyvtáraknak azt az igényét is kielégíti, hogy jó minőségű tudományos szakirodalomhoz jussanak a megszokottnál ésszerűbb árakon.

A BioOne központja közös a SPARC-kal, amely az ARL-lel (Association of Research Libraries) együtt egyéb szolgáltatásokkal is támogatja a BioOne-t. Az Allen Press végzi a cikkek SGML-kódolását, linkelését és indexelését, a BioOne adatbázis pedig a Kansasi Egyetemen van.

A BioOne munkáját három tanácsadó testület segíti. A kiadói testület a megfelelő tartalom, az indexelő és referáló szolgálatokhoz, más folyóirat-gyűjteményekhez stb. kapcsolódó csatolók, a digitalizálási projektekben való részvétel, a hozzáférés szabályozása kérdéseiben foglal állást. A könyvtárosi testület főként az árazás, a licencek és a felhasználói interfészek kérdéseivel foglalkozik. Ezeken kívül van egy technikai tanácsadó testület is.

A BioOne indulásakor számos szponzort kerestek meg sikeresen. A szervezet 180 tagjától, azok költségvetésének függvényében 1 000-5 000 USD összeget kértek, valamint 5 000 USD opcionális hozzájárulást a SPARC támogatására kijelölt összegekből. Cserébe a könyvtárak előfizetési kedvezményt kaptak.

A BioOne üzleti modelljét kidolgozó munkacsoport úgy ítélte meg, hogy legalább 30 folyóiratot kell a szervezetnek kiadnia a működés fenntarthatóságához és a növekedéshez. Az induláskor, 2001 áprilisában 40 biológiai, ökológiai és környezettudományi folyóirat anyaga volt az adatbázisban.

Az alapítók a kezdetektől fogva egyetértettek abban, hogy az előfizetésekből képződött nyereség lehető legnagyobb részének közvetlenül az elektronikus folyóiratokat kiadó tudományos társaságokhoz kell kerülnie. A társaságok a bruttó nyereség felén kívül aszerint részesülnek a bevételekből, hogy az általuk kiadott folyóiratok cikkeire hányszor kerestek az adatbázisban. Egy átlagos folyóirat 8 500 USD bevételt hozott, ami 52 előfizetésnek felel

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

meg. 2002-ben a legjobban fizető folyóirat 3 5000 USD-t kapott a BioOne-tól.

Az előfizetések második éve 2003. március 31-vel zárult, amikor is az adatbázis 56 tudományos társaság 68 folyóiratának adatait tartalmazta. Az adatbázishoz több mint 4 ezer (főként felsőoktatási) könyvtár nyújtott hozzáférést mintegy 3,5 millió kutató számára.

A BioOne együttműködik a PubMed Centrallal és 2003 nyarától részt vesz az Egészségügyi Világszervezet HINARI programjában, amelynek keretében 52 fejlődő ország 481 intézményében nyújtanak ingyenes hozzáférést a BioOne adatbázisához.

A BioOne soron következő feladata, hogy megtalálja a módját annak, hogyan kárpótolja a programban részt vevő kiadókat a papír alapú előfizetéseknek az adatbázis használata nyomán bekövetkezett csökkenéséért.

(Koltay Tibor)

04/171

KLUKOWSKI, Bogdan: Trendy rozwoju książki w świecie = Poradnik Bibl. 2003. 12.no. 9-12.p.

A könyv fejlődésének világtrendjei

Könyvkiadás és könyvkereskedelem

Napjainkban az a helyzet, hogy a fejlett társadalmak lakosságának kb. egynegyede intenzív olvasó, egyharmada még (általában nem nagyon magas színvonalú) olvasó. A maradék nem vagy alig olvas. A könyvkiadók és kereskedők közös ambíciója: ebből a tömegből minél többeket megnyerni az olvasásnak, ami nem kis „pénzt hozna a konyhára".

Ezért a „könyves" mezőny dinamikus. Változások és válságok fordulnak benne elő. A fő tendencia a globalizálódás, ami ellen a kis és minőségi vállalkozások megpróbálnak védekezni (az USA-ban ők teszik ki a szakma 17%-át, Nyugat-Európában ugyan még többet, bár itt is és ott is fogy a részesedési arányuk).

Az összes reklám- és marketingfogással propagált bestsellerek teszik ki a kínálat meghatározó részét. Ennek ellenére a szupermarketek kínálata nem elégít ki minden igényt. Így megindult bizonyos fokú differenciálódás és specializálódás is.

A nagy és rangos könyvkiadók és könyvkereskedések önálló léte sem biztonságos, ui. a média betagozódással fenyegeti őket. Ezért inkább egymás közötti kooperációkat hoznak létre. A tudományos folyóiratok kiadása látszik viszonylag biztonságos pozíciónak, mivel itt a hagyományos begyakorlottság és szakértelem nélkül senkit nem kecsegtet gyors meggazdagodás. Ettől függetlenül a kiadóknak, a kereskedőknek és a könyvtáraknak új típusú, az új nemzedéket megszólítani tudó kooperációt kellene kimunkálniuk és sikerre vinniük.

Van, amivel a szakmát az integráció kecsegteti is, nevezetesen a szótár- és kézikönyvkiadással. Ennek az ügynek gondozása nélkül nem vihető sikerre sem az EU, sem más szövetség. Érdekes mozzanat: hódít az „öregbetűs" könyv (Angliában és Német országban 50-100 példányok jelennek meg belőle). Ez a képernyők előtt ülőknek szolgál pihentetésül.

(Futala Tibor)

04/172

BIELIK, Branislav: Faux pas pri vzniku knihy = Knižnica. 2003. 10.no. 481-483.p.

Faux pas a könyv keletkezésében

Állományvédelem; Könyvtörténet -egyetemes

A könyv évezredes történetében gyakran következtek be különféle előállítási „faux pas"-k, ballépések, amelyek előfordulásait a történeti és a jelenkori anyagban érdekes kultúrtörténeti öröm vagy bosszúság felfedezni.

A szerző a következő ballépéseket jellemzi röviden:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- A kódexek skriptorok és illuminátorok által elkövetett hibái.
- A nyomtatott könyvek „leiterjakabjai", amelyek a felelősséget a nyomdászra helyezték át.
- A papírgyártási ballépések a savas papírok előállításáig.
- A betűöntők tévedései.
- A nyomdász további hibái a szedés a festékezés egyenetlenségei miatt.
- A könyvkötő vétségei.

E felsorolás követően a szerző felhívja a figyelmet a ma használatos könyvekben előforduló „faux pas"-kra. Nevezetesen az össze-vissza bélyegzési szokásokra és a szövegek aláhúzásokkal és egyéb jelekkel való „tarkítására". A könyvek megcsonkítása pedig már egyenesen vandalizmus.

A dolog hátulütője: a könyvtárosok miképpen engedhetik meg maguknak, hogy olvasóikat a könyv kulturált, kíméletes kezelésére szoktassák-intsék, ha egyszer a raktárban nincs klimatizáció, nincsenek meg a tűz- és vízvédelem előfeltételei.

Ha igaz a megállapítás, hogy a könyvtári könyvek állapotából következtetni lehet az adott nemzet kulturális színvonalára, akkor be kell vallani, hogy mindaz, amit eleddig a könyvekkel és a könyvekben elkövettünk, bizony nem más, mint egy hatalmas „faux pas".

(Futala Tibor)

Az ismertetett cikkek forrásai:

ABI-Tech. – ABI-Technik (DE)

Acq.Libr. – Acquisitions Librarian (US)

Alexandria – Alexandria (GB)

Am.Libr. – American Libraries (US)

Aust.Libr.J. – Australian Library Journal (AU)

Biblioteka – Biblioteka (RU)

Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)

Bibliotekovedenie – Bibliotekovedenie (RU)

Bibliothek – Bibliothek. Forschung und Praxis (DE)

Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)

Boll.AIB – Bolletino AIB (IT)

BuB – BuB Forum für Bibliothek und Information (DE)

Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France (FR)

Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)

Coll.Res.Libr.News – College and Research Libraries. News (US)

Collect.Manage. – Collection Management (US)

Dial.Bibl. – Dialog mit Bibliotheken (DE)

Doc.Bibl. – Documentation et Bibliothèques (CA)

El.Libr. – The Electronic Library (I)

Inf.Outlook – Information Outlook (US)

Inf.Technol.Libr. – Information Technology and Libraries (US)

Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)

J.Access Serv. – Journal of Access Services (US)

J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. – Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)

J.Doc. – Journal of Documentation (GB)

J.Educ.Libr.Inf.Sci. – Journal of Education for Library and Information Science (US)

J.Libr.Admin. – Journal of Library Administration (US)

J.Librariansh.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Information Science(GB)

Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)

Knižnica – Knižnica (SK)

Libr.Adm.Manage. – Library Administration and Management (US)

Libr.Hi Tech – Library Hi Tech (US)

Libr.J. – Library Journal (US)

Libr.Rev. – Library Review (GB)

Libr.Trends – Library Trends (US)

New Libr.World – New Library World (GB)

Online Inf.Rev. – Online Information Review (I)

Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)

Signum – Signum (FI)

VINE – VINE (GB)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Útmutató a Könyvtári Figyelő szerzői és közreműködői számára

- *A lap célja:* a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.

- *Műfajok, terjedelem:* eredeti tanulmányok (20-25 A/4-es oldal), az ennél hosszabb tanulmányokat több részben jelentetjük meg), szemletanulmányok (10-20 A/4-es oldal), tömörítések, fordítások (5-15 A/4-es oldal), recenziók (3-6 A/4-es oldal), referátumok (1-2 A/4-es oldal). A megadott terjedelemtől a szerkesztővel megegyezve, el lehet térni.

- *Szövegszerkesztővel* készült kéziratokat e-mailben (csatolt fájlként) vagy mágneslemezen lehet küldeni (a lemezt visszaküldjük). A formázás nélkül írt szöveget tudjuk a legkönnyebben használni; a címhierarchiát számozással célszerű jelölni. Idézeteket, neveket, fontosnak ítélt részleteket lehet kurziválni. Jó, ha a mondandó áttekinthetősége érdekében alcímekkel tagolják a szöveget. A rövidítések, betűszók feloldását az első előfordulásuk után kérjük megadni. A gépelt kéziratokat egy példányban 25 soros (50-52 betűhelyes, kettes sortávolságú) A/4-es oldalon, folyamatos oldalszámozással, egy példányban kérjük benyújtani.

- *Javítás, tipográfia:* a szerkesztőség stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat, a tartalmat érintő változtatást csak a szerző jóváhagyásával lehet végrehajtani. Az írások tipográfiai kialakítását a szerkesztőség végzi el, a szerző kérheti a betördelt cikket korrektúrára.

- *Illusztrációk:* illusztrációkat (ábrák, táblázatok, grafikonok stb.) a kézirat mellékleteként kell beadni és a szövegben, a margón kell megjelölni a helyüket. Az ábrákat számozzák be (folyamatosan, arab számokkal) és adják meg az ábrafeliratot.

- *Tartalmi összefoglaló:* a Tanulmányok és a Kitekintés rovat írásaihoz az angol és német nyelvű rezümék elkészítéséhez kb. 10-15 mondatos tartalmi összefoglalást is kérünk mellékelni.

- *Irodalomjegyzék, hivatkozások:* A szövegben említett hivatkozások forrásait a cikk végén irodalomjegyzékben kell megadni Irodalom vagy Jegyzetek cím alatt. A szövegben a felső indexbe írják a hivatkozás számát. A lábjegyzetet csillaggal kérjük jelölni és az oldal alján lehet megadni. Ha 3-nál több a megjegyzések száma, folyamatos sorszámozással kérjük a jegyzeteket, de ilyenkor a cikk végén az irodalomjegyzékbe beépítve Jegyzetek cím alatt közöljük majd.

  Folyóiratcikkre történő hivatkozás az Irodalomban:

  1. ROCKMANN, I. M.: Coping with library incidents.
     In: College and Research Library News, vol. 56. 1995. no. 7. pp. 456-457.

  Vagy

  1. TÓTH Gyula: Áttörések. A public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon.
     In: Könyvtári Figyelő. 1999. 45. évf. 2. sz. 223-235. p.

  Könyvekre történő hivatkozásnál:

  1. Magyar helyesírási szótár. A Magyar Tudományos Akadémia szabályai szerint.
     Szerk. Deme László, Fábián Pál, Tóth Etelka. Bp. : Akad. K., 1999. 587 p.
  1. BATÁRI Gyula: Fejezetek a külföldi magyar sajtó történetéből. (1853–1920).
     Bp. : OSZK, 1999. 88 p. (Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei, 12.)

  Könyvrészletre történő hivatkozásnál:

  2. MARX György: Az informatikai kultúra. In: Trendek magyar módra. Bp. : OMIKK, 1989. 116-126. p.

- *Honorárium:* A szerzőkkel felhasználási és megbízási szerződést köt a szerkesztőség, mely alapján a folyóiratszám megjelenése után tiszteletdíjat fizetünk. A felhasználással kapcsolatos részleteket a felhasználási szerződés tartalmazza. Támogatjuk a szerző által leszámlázott tiszteletdíj kifizetését is.

- *Szerzői jog:* amennyiben a folyóiratban közölt írások máshol is megjelennek, kérjük hivatkozzanak a folyóiratban történt közlésre.

- *Tiszteletpéldány:* a Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle, CD-ROM bemutató című rovatok szerzőit a folyóirat megjelenése után 1 tiszteletpéldány illeti meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

INDEXEK, KÖNYVZÚZDÁK, KÖNYVTÁRAK
(KÖNYVKIVONÁSOK A FŐVÁROSI KÖNYVTÁRBAN 1945-1950 KÖZÖTT)

FÉLELMEK ÉS SZÜKSÉGSZERŰSÉGEK
(EGY KÖNYVTÁRI MARKETINGVIZSGÁLAT TANULSÁGAI)

HAZAI ELLÁTÓ RENDSZEREK EGY ORSZÁGOS VIZSGÁLAT ADATAINAK TÜKRÉBEN

HYDE (1674), DOMANOVSZKY (1974) ÉS A FRANFURTI ALAPELVEK ÖSSZEFÜGGÉSEI,

AVAGY HOVÁ LETT A KATALÓGUS KOLLOKATÍV FUNKCIÓJA

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.

ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

A Könyvtári Figyelő digitális változata készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchenyi Könyvtárban 2017-ben